Dr. GÁSPÁR FERENCZ

A·FÖLD·KÖRÜL·

GÁSPÁR FERENC
A FÖLD KÖRÜL

A FÖLD KÖRÜL

UTLEIRÁS HAT KÖTETBEN, KÖRÜLBELÜL 1200 KÉPPEL,
SOK SZINES ÉS SZINEZETLEN MŰMELLÉKLETTEL

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ

V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

VÁMBÉRY ÁRMIN ELŐSZAVÁVAL

AUSZTRÁLIA, CSENDES OCEÁNI SZIGETEK, JAPÁNORSZÁG, KHINA, SZIBIRIA.

BUDAPEST, 1908.
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

AUSZTRÁLIA

CSENDES OCEÁNI SZIGETEK, JAPÁNORSZÁG, KHINA, SZIBIRIA

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ

V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

158 KÉPPEL,
13 MELLÉKLETTEL

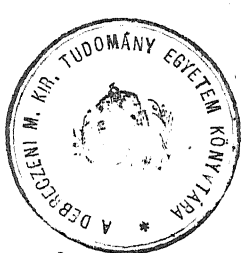

5467-1918

BUDAPEST, 1908.
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

~~4231~~
103577

A FELHASZNÁLT IRODALOM PÓTLÓLAGOS JEGYZÉKE.

Chamberlain, Basil Hall. — Handbook of Japan.
— — Things Japanese.
Dmietrew, Mamonov és **Zdziarsky, A. G.** — Wegweiser auf der grossen sibirischen Eisenbahn.
Deutsche Seewarte. — Die wichtigsten Häfen Chinas.
Dáizi, Itcsikává, Dr. — Japans Kultur.
Genthe, S., Dr. — Korea.
Griffis, William Elliot. — Mikados Empire.
Huish, M. B. — Japan and its Art.
Mabel Bacon, Alice. — Japanese girls and woman.
Mitford, A. B. — Tales of old Japan.
Mayr G., Dr. — Hygienische Studien in Peking.
Okákura Kákuzo. — The Ideals of the East.
— — The awakening of Japan.
Smith, H. A. — Chinese Characteristics.
Winterhalder, Th. — Kämpfe in China.
Wernich, L., Dr. — Geographische Medizin.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

ÚTKÖZBEN AUSZTRÁLIA FELÉ.

Batavia elhagyása után a tizenkettedik nap reggelén pillantottuk meg először Ausztrália földjét. Délnyugot-Ausztráliának a partig húzódó hegyei, illetőleg hegyormai olyan magasak, hogy ámbár még néhány mértföldnyi távolságra voltunk Freemantle kikötőjétől, Batavia óta a „Coolgarlie“ legközelebbi állomásától, azok már kivehetők voltak.

A „Coolgarlie“-n, a West-Australian hajótársaság azon időbeli hajóparkjának legnagyobb és legújabb keletű hajóján, meglehetősen vegyes hangulatban és nagyon váltakozó viszonyok között töltöttük a tizenkét napot, a mely a Freemantle és Batavia közötti kétezerkétszáz tengeri mértföld megtevéséhez szükséges volt. Útközben olyanok voltak a viszonyok, hogy míg az indulás után következő első napok a kellemes szórakozásban gyorsan teltek el, az utolsó négy-öt nap ugyanannyi hétnek tetszett. A míg a hajó Jáva szigetének hosszában, a partok védelme alatt tartózkodott, addig az egyenesen fekvő hajó, a friss élelmi szerek, a tengeri betegségtől még megkímélt utasokkal való megismerkedés, stb., kellemes tartózkodási helylyé tették a hajónak fedélzetét, éttermét és társalgóját. Sőt még a kissé szűkre szabott fülke, a melyben egész napi semmittevés után fáradtan húzódtunk vissza, kívánatos és kedves volt. A Madura-szoros, az a keskeny csatorna, a melyet Jáva-szigetének a soerabayai kiszögelése meg a közvetlen közelében fekvő Madura szigete alkotnak, gyönyörű volt. A szoros ugyanis olyan keskeny, hogy órákon át azt képzelhettük volna, hogy dúsan

benőtt partokkal szegélyezett gyönyörű kékvizű folyón utazunk. A csatornán végig kisértek bennünket a bennszülöttek, Hollandus Indiának legsötétebb bőrű, de nagyon rokonszenves külsejű lakói, a maduraiak, a kik kánuikkal, igen könnyen épített karcsú járműveikkel, „lóhalálában" igyekeztek a „Coolgarlie"-val legalább addig lépést tartani, a míg a kánuikban felhalmozott pompás gyümölcsöket meg múzeumi gyűjteménynek is megfelelő gazdagságú kagylóikat ránk tukmálhatták.

A Bali-szorosban, azon a keskeny úton, a mely Jáva-sziget keleti partja, meg a hozzá közel fekvő Bali-sziget nyugoti oldala között húzódik, már megéreztük a nyilt tengert, az Indiai-Oceánt. Hatalmas hullámok hömpölyögtek be a szorosba, a melyeken hevesen bukdácsolt a hajó; a hirtelen bezárt ablakok és más nyilások türhetetlenné tették a hajó belsejében való tartózkodást, a fedélzeten való tartózkodást pedig lehetetlenné tette a szakadó eső. A levegő ugyan eddig is nedves volt, de most egyszerre igazán „vizes" lett. Valósággal csepegett minden tárgy a nedvességtől. A ruházatunk meg a fehérnemünk nedves volt már akkor, a mikor frissen vasalt állapotban kivettük a szekrényekből; a bőrből készült tárgyakon órák alatt ujjnyi vastag penész keletkezett és vastag rozsda a fémtárgyakon. Ha lefeküdtünk az ágyba, olyan érzésünk volt, mintha nedves lepedők közé göngyöltek volna valamely gyógyintézet „meleg levegős" kamrájában. És minél délebbre haladtunk, annál inkább rosszabbodott a helyzet.

Mint mindenütt ezeken a vidékeken, a hajón levő társaságban az angolok voltak túlsúlyban, még pedig az a fajtája az angolnak, a melylyel eddig nem volt alkalmunk érintkezni: ausztráliai angolok. Érdekes emberek; első benyomásra alig különböztethetők meg Angliának Birminghamben, Port-Elisabethben vagy akár Durbanben élő alattvalóitól, sőt azoktól sem, a kik akár Khinában, akár Nyugot-Indiában élnek. De már egy napi együttélés után csakhamar rájön az idegen, hogy ezek nem azok az angolok, a kiket eddig ismert. Ezek a getlemenek már inkább Észak-Amerikára emlékeztettek bennünket, az úgynevezett „szabadság és egyenlőség

hazájában" élő, angolul beszélő „demokratákra", azokra a demokratákra, a kik valóságos „amerikai vagyont" áldoznak, hogy megvegyenek a leányuknak egy európai származású züllött grófot; a kik szolgamódra hajlongnak a gazdag ember előtt és lerugják a néger nőt a robogó vonatról, ha a szerencsétlen fekete teremtés véletlenül abba a kocsiba szállott fel, a mely csak „fehér gentleman"-ek számára van fentartva. Ezeknél barátságosabb és kedvesebb benyomást keltettek az ausztráliai urak, a kiket a társalgásuk és viselkedésük után ítélve hivatásos jockeyknek, traineereknek, akrobatáknak vagy tengerészeknek inkább lehetett volna tartani, mint hivatalban foglalkozó, vagy búzát, gyapjút termelő békés polgároknak. Az utazás tartama alatt nem beszéltek másról, mint a sportoknak különféle ágairól. Football, cricket, polo, lóverseny, evezés volt kizárólagos témájuk, a mi azért volt feltünő, mert az utasoknak nyomtatásban kiosztott névsor kimutatása szerint, a melyen az utasok neve, származási helye és foglalkozása volt feltüntetve, az utasok kevés kivétellel a békés „filiszterek" osztályához tartozó emberek voltak. Igy például Mr. D. A. Calhoun — beszéde után következtetve valóságos „fenegyerek" a polo-játék terén — ügyvéd volt Melbourneben; Mr. I. C. Greenlay, cricket-mester, gyapjút termelt Új-Déli-Wales egyik Districtjében; Mr. E. F. Mc.-Farland, a ki a vízisport terén hajmeresztő dolgokat élt át, holott csak a Port Jackson viharmentes öble volt sportolásának főszintere, egyik sydnei híres czipőraktárnak volt a „manager"-e; Miss Ruth Huntington, valóságos amazon, vagy legalább is magas iskolát lovagló műlovarnő, a ki az ausztráliai lovasezredek belügyeiben feltünő jártasságot tanusított, szabad napjaiban és óráiban a távíró-gépekkel foglalkozott; Mr. R. A. Lindsay M. D. pedig, a football elismert championja, orvos volt Viktoria államnak egyik húskiviteli ipartelepén.

Köztudomásu tény, hogy a sport annyira elfajult Ausztráliában, hogy háttérbe szorított igen fontos más ügyeket; az is köztudomásu, hogy az adelaidei oricket-match meg a híres melbournei „cupday" (körülbelül megfelel a mi királydíj- vagy a wieni Derby-

napnak) legalább is annyira érdekli Ausztrália kormányzóságainak vezérembereit, meg Ausztrália egész társadalmát, mint a gyapjú ára vagy valamely város csatornázása. De ha az ember szemtől-szembe látja és hallja, hogy komoly foglalkozású, felnőtt emberek, családapák és államférfiak minő odaadó komolysággal űzik vagy tárgyalják a sportnak valamelyik olyan nemét, a mely már nem is sport, hanem inkább gyerekjáték, akkor nem tudja, hogy nevessen-e a naivitásuk fölött, vagy bosszankodjék a kicsinyességükön. A mint ugyanis kiértünk az Indiai-Oceánnak viharosabb tájékáról, s a levegő annyira száraz lett, hogy a fedélzet nem volt állandóan síkos talaj a nedvességtől, lefekvéskor pedig az ágynemű nem keltette azt a benyomást, hogy az embert vizes lepedőbe pakolták, egyszerre és hirtelen megelevenült a hajó társaságának eddig csak szunnyadó sportszenvedélye s kezdetét vette a játék meg a sport és folyt egész napon át a breakfasttól a lunchig és a lunchtól a dinnerig. Fiatal leányok és nehézkes mozgású idősebb urak éppen olyan szenvedélylyel és kitartással játszottak, mint a kissé korosabb mamák, meg az alig felcseperedett leánygyermekek.*

* Illusztrálásképpen felsorolok néhányat azokból a játékokból és versenyekből, a melyeket az angolok a hajókon játszanak, tekintet nélkül arra, hogy ausztráliaiak-e vagy indiaiak. Ezek a játékok természetesen csak azok, a melyek a himbálódzó hajók szűk területéhez vannak alkalmazva. Tehát például:

Schuffle-board. Arasznyi átmérőjű és három ujjnyi vastagságú vörösre vagy fehérre festett, súlyos fakorongokat gereblyeszerű rúddal csúztatnak át a fedélzetnek krétával rajzolt, számozott rekeszekkel ellátott egyik mezőjéről a másik ugyanilyen mezőjére. Nyertes az, a ki a legtöbb számegységet hozza össze.

Deck-cricket; hasonlít a szárazföldi cricket játékhoz, csakhogy természetesen a játszóterület kisebb.

Stake quoits. Arasznyi átmerőjű, bőrrel bevont vaskarikákat egy függélyesen álló rövid vasrúdra kell dobni, három-négy méter távolságból.

Bucket quoits. Ugyanazokat a karikákat, ugyanazon távolságból egy vederbe kell dobni. (Az ember nem hinné, hogy milyen — nem könnyű dolog ez a gyerekesnek tetsző játék, a míg egynehányszor nem teszi magát — nevetségessé az eredménytelen próbálkozás által.)

Ping-pong. Olyanféle, mint a Lawn-tennis, csakhogy nem tennisz-groundon játszák, hanem tennis-ground módjára beosztott jókora asztalon. A celluloid labdák tojásnagyságúak, a racketek pedig tenyérnagyságúak.

Mikor a „Coolgarlie" a kikötő közelébe ért és a pilot átszállott hozzánk, egy tuczat gentleman rohant a hajó peremèhez és az még fel sem kapaszkodott a kötélhágcsón, a mikor kórusban repült feléje a kérdés: „Megnyerte-e Mc Ewen Ewen a cricket-matchet?" Az igenlő feleletre magasra repültek a sapkák. „Three cheers for Mc Ewen". Hurráh!"

Mi pedig, a „Coolgarlie" nem angol vagy ausztráliai utasai, mosolyogtunk a naiv emberek lelkesedésen és önkénytelenül futot-

Íme, néhány példa a versenyekből:

Potato race. Egyenes sorokba elhelyezett félburgonyákat kanállal szednek fel egyenkint a földről és egyenkint futnak vele bizonyos távolságban felállított vederhez. A ki leghamarabb gyűjti össze ily módon a maga „krumpli-sorát", az a győztes. (Az első díj néha 2—3 font sterling volt úgy ennél a szellemes „race"-nél, valamint a többi még ötletesebb versenynél.)

Three leged race. Verseny három lábon. Ketten összeölelkeznek oldalvást, az érintkező lábszárakat összekötik bokánál meg a czomb felső harmadán s ilyen módon fut az összekötözött pár versenyt, a hasonlóan megkötözött párokkal.

Shoe race. A versenyzők levetik a czipőjüket, a melyeket a „versenyrendezők" a legraffináltabb módon hoznak felhúzhatatlan állapotba. Összebogozzák a fűzőket, összegombolnak két különböző czipőt egy párrá, teletömik skatulyákkal, kenyérbéllel, stb. A ki hamarább húzza fel a maga pár czipőjét, az nyert. Ilyen versenynél szereztem egy alkalommal először és utoljára pénzt, — még pedig egy font sterlinget — a lábaim ügyességével.

Rolling the olive. A versenyzők a „mixed-pickle"-es üvegből kiszedett olajbogyókat hengergetnek a fedélzeten bizonyos távolságra ugyan egy vonalban — fogpiszkálóval. (!) A ki a számára kijelölt vonalból „versenylovával" letér, vagy az ujjával „segíti a szerencsét", azt disqualifikálják.

Itt van továbbá a needle-treading contest, a slinging the monkey, a bolster and spar contest, stb.

Ha az ember ezeket a „versenyeket" odahaza az iróasztala előtt vagy ágybanfekve olvassa, hát bizony nevetségesnek és gyerekesnek fogja azokat tartani. De az oceánon töltött hatodik-nyolczadik napon nem is olyan nagy bolondságok. Mindenesetre van annyi értelmük, mint három-négy órát egyhuzamban ülni a kávéház valamelyik ablakában.

Odahaza, a szárazföldön, természetesen komolyabb sportot folytatnak ezek az urak és ha maguk nem is vesznek ténylegesen részt a sportolásban, azért legalább is olyan érdeklődést tanusítanak az iránt, hogy Brisbaneben ki nyeri meg a tavaszi football első díját, mint például mi azon nagyfontosságú eseménynyel szemben, hogy a „Csirkefogó nagynénje" czímű operette premierjén melyik primadonna fogja adni a marquisnőt.

tunk át emlékezetünkben egy darabka történetet, a mely sehogy sem illett össze a hurráhzó urak kitörő örömével. Arra gondoltunk ugyanis, hogy ezek közt az urak közt van akárhány, a kinek a „most honorable" nagypapája éppenséggel nem hurráhzott örömében, a mikor annak idejében, hajón átkelve Angliából Ausztráliába, megpillantotta a szárazföldet. Azok a nagyapák ugyanis nem saját elhatározásukból jöttek az exotikus földre, hanem hozták őket. És ha divatban is lett volna a sport már az ő idejökben, akkor jelentékeny mellékkörülményekre való tekintetből abban aligha vehettek volna részt, azon egyszerű oknál fogva, mert a lábukon lánczokat viseltek. Fegyenczek voltak ugyanis, a kiket az angol hatóságok azért telepítettek át ide Angliából, hogy egyrészt kiüresítsék a túlzsúfolt hazai tömlöczöket, másrészt pedig, hogy telepeket állítsanak fel az akkor még teljesen néptelen és jóformán egészen ismeretlen „terra australison".

Könnyebb megérthetés czéljából azonban kezdjük legelől.

*

Amerikát már régen felfedezték volt, a midőn Ausztráliának még híre sem volt minálunk. A mi elég csodálatos dolog. Biztos tudomásunk van ugyanis arról, hogy a khinaiaknak már a mi időszámításunk előtt volt fogalma Ausztráliáról, a mennyiben a dzsunkáikkal az északkeleti monszun idejében levitorláztak a hazájuktól roppant távol eső földrészig és a félévvel később beálló délnyugoti monszunnal ismét haza hajtatták magukat. Amerika felfedezése idejében nemcsak Ausztráliát nem ismerték Európában, de még a Csendes-Oceánról sem volt tudomásuk az embereknek. Tizenegy évvel azután, hogy Colombus először hozott hírt az új földrészről, történt, hogy egy spanyol kalandor, Vasco Nunez Balboa, átkelvén kalandor csapatával a panamai szoros hegylánczán, mint első európai pillantotta meg azt a nagy vizet, a mely az ujjonan felfedezett földrész mögött elterült. Az elbűvölő látványtól, meg a

felfedezésből remélhető haszontól, meg a dicsőségtől exaltált kalandor különvált a csapatától, előre ment egyedül és csak a kalauzoló indiánus kiséretében a parthoz érve, teljesen vértezetten, karddal és kereszttel a kezében, belépett a vízbe és uralkodója nevében birtokába vette az egész oceánt a benne levő valamennyi földdel s szigettel és minden kincsével.*

A portugálusok és spanyolok hajói nem sokkal ezután aránylag sűrűn jártak a Csendes-Oceánon, főképpen Dél-Amerika és Mexikó nyugoti partjára irányított útjaikon, de leginkább a Filippini-szigetekkel fentartott közlekedésük alkalmával. A hajósok által használt térképen Ausztrália helyét elmosódott és határozatlan szélű szárazföld jelezte; a jelenleg ismert szigetcsoportoknak nagy része pedig teljesen ismeretlen volt. Menezes portugál kapitány volt az első, a kiről tudjuk, hogy pozitivusan érintette Ausztrália földjét, illetőleg egy parányi szigetet a kontinens közelében, az általa elnevezett Abrolhost, a délnyugoti partok közelében. A francziák is maguknak tulajdonítják Ausztrália felfedezését, mert az 1542-ben rajzolt térképeken a már némileg határozottabb körvonalakkal megjelölt földrészt franczia hajósok adatai után állították össze franczia geografusok. A spanyolok tisztán abból a czélból, hogy az ötödik földrészt felfedezzék és annak létezését biztosan megállapítsák, Torres tengerész hadnagyot bízták meg az expediczióval, a ki Dél-Amerika nyugoti partjáról jövehajóival keresztül a Csendes-Oceánon, csak a mai Új-Hebridákig jutott. Itt elhagyta a lázadó legénysége és egyetlen kis hajóval folytatta az útját, a mely a mai Új-Guinea és York-félsziget között — a róla elnevezett Torres-szoroson — vezetett végig, haza a Filippini-szigetekig, a mely csoport akkor már a spanyolok birtoka volt.

* Balboatól ered a „Mar del Sur“ név, azaz Déli-tenger, miután az oceán, a panamai szorosról tekintve délre fekszik. A „Mar Pacifico“, a Csendes-Oceán név Magalhaestől ered, a ki Dél-Amerika és Délkelet-Ázsia partjához közel fekvő Filippini-szigetek közt megtett útjain az oceánt — a melyen ő mint első európai vitorlázott végig — az Atlanti-Oceánhoz hasonlítva igen szelídnek, csendesnek találta. A „Nagy-Oceán“ nevet sokkal később kapta; 1572-ben és Buache francziai geografustól ered.

A spanyolok világhatalma időközben nagyot esvén, fölfedezési expediczióik is megszűntek. Ehhez a költséges és merész vállalkozáshoz nagyon kevés volt a pénzük, meg a kedvük is nagyon elment tőle. Ugyanebben az időben léptek előtérbe hajózás terén a hollandusok meg az angolok, a kiket szintén nyugtalanított és ingerelt az új földrészről hozott hír, hogy az valóságos kincsesbánya. Az új földrészt tudniillik csak a portugállusok hívták „Terra australis de Espiritu Santu"-nak; a többi nemzetek „Terra australis aurifera"-nak, aranytermő földnek nevezték. A hollandusok a közeli Insulinderől (Jáva-szigetéről és az evvel szomszédos szigetekről) többször küldöttek ki expedicziókat Ausztrália felfedezésére. Legeredményesebb volt az az expediczió, a melyet Hollandus India azon időbeli kormányzója, Van Diemens küldött ki 1642-ben a Holland-Kelet-Indiai Társaság egyik kapitányának, Ábel Tasmannak vezetése alatt. Ezen az útján fedezte fel a XVII. századnak ezen legkiválóbb tengerésze a mai Tasmaniát, a melyet ő az őt kiküldő kormányzó tiszteletére Van Diemenslandnak nevezett el, valamint ő volt az, a ki a mai Új-Zeelandot először érintette. Az előbbi szigetről, Délkelet-Ausztrália csúcsához nagyon közel fekvő Tasmaniáról, azt hitte, hogy az Ausztráliának a déli partja; az utóbbi két nagy szigetet pedig, Új-Zeelandot, a keresett földrész keleti partjának nézte. Jóllehet Van Diemens még egy ízben tett felfedező utat Ausztrália körül, előbbi két tévedésére nem jött rá és az Ausztrália felől alkotott azon időbeli fogalmak az ő leírásai szerint alakultak. Az Európát csaknem egy évszázadig izgalomban tartott és igénybevevő háborúskodások alatt szüneteltek a felfedező útak és csak száz esztendővel később történt, hogy újabb lépéseket tettek a csaknem egészen feledésbe ment új földrész további felfedezésében. Ezúttal az angolok léptek ismét előtérbe és meg is tartották a vezetést, a melyet soha többé a kezükből ki nem adtak. William Dampier, a kit az angol kormány 1699-ben, mint a „Roebuck" hadihajó parancsnokát küldött ki, abból a czélból, hogy állapítsa meg Ausztráliának kelet felé terjedő határait, volt az első angol, a ki a nyugoti parton először lépett Ausztrália földjére és

ugyancsak ő volt az első európai, a ki — jódarabig befelé hatolván a még teljesen ismeretlen szárazföldön — kengurút látott.*

Ugyancsak Dampier volt az első, a ki hitelesebb híreket hozott az ausztráliai bennszülöttekről, a kikről addig képtelen meséket írtak és beszéltek. Dampier sokat enyhített ezeken a rémséges túlzásokon; a bennszülötteket nem mondja félig majomnak, hanem egészen embernek, de azért a kulturának olyan alacsony fokán állónak ecseteli őket, hogy „hozzájuk képest a hottentották valóságos gentlemanek".

Ausztrália nyugati partján kívül Dampier néhány szigetet is fedezett fel, de tulajdonképpeni feladatának — a keleti part meghatározásának — nem tett eleget. Még csak közelében sem járt annak. Néhány évtizeden át ismét „aludt" Ausztrália, még angol részről is. Nem törődtek vele sehol a világon.

Ekkor az történt, hogy a csillagászok Európában kiszámították, hogy 1769-ben „igen nagyfontosságú csillagászati esemény fog történni". Tudniillik a Venus bolygó átvonulása a Nap előtt. A csillagászok azt is kiszámították, hogy ennek a nagy horderejű eseménynek a megfigyelésére legalkalmasabb hely a Csendes-Oceánnak egyik szigete lesz. Az eseménynek igen nagy fontosságot tulajdonítottak. Először azért, mert a Venus átvonulása a nap előtt minden százhúsz esztendőben csak kétszer történik, másrészt pedig azért, mert abban az időben — 1766 körül — a Földnek a Naptól való távolsága még nem volt pozitivusan megállapítva és pontos kiszámítását a Venus átvonulásának megfigyeléséből remélték megállapítani. Az angol kormánynak, illetőleg a „Royal Society of London" tudóstársaságnak James Cook nevű tengerész a Venus

* Dampier úgy járt Európában a kengurúval, mint az egyszerű matróz a repülő hallal. A matróz ugyanis távoli országokban tett útjáról hazatérvén szülőfalujába, a legképtelenebb háriádákkal traktálta hallgatóit, a mit persze mind elhittek. A mikor aztán kifogyott a hazugságokból és szorultságában már tényeket és igazságokat is kezdett el beszélni, többek közt azt is, hogy látott repülő halat, hát akkor kidobták, mint hazudozót. William Dampiernek is elhittek mindent, de a kengurút nem tudták neki megbocsátani.

átvonulását tárgyaló dolgozatot nyujtott be. A dolgozat olyan sok szaktudást és megfigyelő tehetséget árult el, hogy a Royal Society elhatározta, hogy a fontos tünemény megfigyelésére kiküldött expediczió parancsnokául Cookot, az elaborátum szerzőjét küldi ki.

Mielőtt útrakelünk James Cookkal, valamennyi eddig élő tengerészeknek egyik legkiválóbbjával, illő, hogy megismerkedjünk a parancsnokkal.

James Cook yorkshirei béresnek volt a fia. Anyai ágon némileg arisztokratikusabb volt a származása. Az anyja ugyanis „uradalmi fejőnő" volt. A kis béres gyerek persze írni-olvasni sohasem tanult és mikor Martonban egy zöldséges kofához beállott szolgának, a számadásait rovásokon végezte. A kis béres gyerekben, meg a későbbi zöldségeskofa-növendékben azonban nagyon nyugtalan vér keringett, gondolataiban pedig sokat foglalkozott a — tengerrel, meg a tengerészettel, a mely hivatás azon időkben a felfedezések, kalandos utazások és mesés kincsek gyűjtésének idejében, a legnagyobb mértékben divatos és kívánatos foglalkozás volt. Ennek folytán Cook beállott matróznak, a mely elhatározás, tekintettel arra a körülményre, hogy az azon időbeli vitorlás hajókon a matrózok körülbelül annyiszor kaptak „kilenczágú macskát" (korbácsot), mint a hányszor ennivalót kaptak (bűzös húst, nyúlós, poshadt vizet), elég bátornak mondható. A fiatal Cook, nevének megfelően (cook angolul annyit mint: szakács) addig-addig kuktáskodott a hajó-szakács mellett (a hajós inasokat abban az időben úgy nevelték a tengerész mesterségre, mint ma például a czipész inasokat a czipész mesterségre: tudniillik bölcsőt ringatnak, piaczra mennek stb.) és addig hámozgatta a krumplit, a míg mégis csak altiszt lett belőle egy new-castlei szenes hajón. 1755-ben, huszonhárom éves korában, már „angol királyi matróz" volt azon hajók egyikén, a melyek az angolok és canadai francziák azon időbeli háborújában Quebeket ostromolták. Az egykori béresgyerek ezen ostrom alkalmával kiváló tengerész bravur által tüntette ki magát. Az angol hajók parancsnoka ugyanis, a kiknek a hajóikkal igen

kényelmetlen helyről kellett a várakat bombázni, nagyon szerették volna tudni, hogy vajjon nem mehetnének-e hajóikkal a folyón feljebb, közelebb az ostromlott városhoz, hogy onnan bombázzanak. De nem mertek mozdulni, mert a St.-Lawrence-folyó medre akkor még nem volt olyan centimeter pontosan felmérve, mint ma s nem tudták, hogy elég mély-e azon a kedvező helyen a folyam medre, milyen ott az áramlás, stb. Cook nyilt csónakba szállva néhány társával, mélységméréseket végzett közvetlenül az ostromlott város alatt folyó St.-Lawrencen, (a Szent-Lőrinczen), miközben a francziák meg a velük szövetkezett indiánusok golyó- és nyílzápora vette körül a mélységmérő csónakját. Cook nyugodtan és hidegvérűen mért; meghatározta a mélységet, minek folytán az ostromló angol hadihajók olyan közel jutottak az ostromlott várhoz, hogy azt be is vették. Cookot még a helyszínén kinevezték tengerészhadnagynak. Hogy a hadnagy időközben mennyire megtanult írni-olvasni, számolni is, kitűnik abból, hogy — a mint láttuk — 1766-ban, tehát 34 éves korában, a számoló tudása még Anglia azon időbeli legelőkelőbb tudományos testületének, a Royal Society of Londonnak is imponált.

1769-ben indult el James Cook kapitány az „Endeavour" hadihajón a Csendes-Oceáni expediczióra s vele néhány tudós. Banks és a svéd dr. Solander, mint botanikusok mentek vele és Charles Green, mint astronomus. A Venus átvonulásának megfigyelésén kívül Cook azt a megbízást kapta, hogy vessen némi világosságot a „déli kontinens titokzatos ügyére" is. Kilencz hónapig tartott az út a délamerikai Viharfok megkerülésével, mire az „Endeavour" Tahiti-szigetére jutott. A Venus elvonulásának megfigyelése tényleg nem remélt eredményekkel járt. Cook ezen fontos csillagászati ténykedésén kívül a Tahiti-sziget körül elterülő szigetcsoportról pontos térképet készített. Hat hónapi időzés után a Társasági-szigetcsoporton, Cook megindult hajójával hazafelé. (Cook, a délafrikai Jóreményfok megkerülésével akart haza jutni, hogy ily módon egész földkörüli utat tegyen meg.) Hónapokon át kalandoztak a merész emberek a Csendes-Oceán szigetvilágában, a mely szige-

teknek legnagyobb része akkor még teljesen ismeretlen volt. Útközben hosszan elnyúló szárazföldhöz értek, a melyről éppen annak hosszúságából következtetve azt hitték, hogy végrevalahára megtalálták a keresett földrésznek a keleti partját. Mintegy hat hónapot töltöttek ezen a földön, abban a szilárd meggyőződésben, hogy Ausztrália földjén tartózkodnak, a midőn kiderült, hogy az a föld nem más, mint a hollandus Tasman által százhúsz évvel azelőtt felfedezett Új-Zeeland.*

Cook úgy jött rá a tévedésre, hogy Dampiernek Ausztrália nyugoti partján élő bennszülöttjeiről hozott hírei teljesen ellentmondók voltak azokkal a tényekkel, a melyeket ő talált itt. Dampier a bennszülötteket mint a legocsmányabb külsejű, teljesen mezítelen, állatiasan vad embereket írta le; a vidéket pedig olyan terméketlen és sivár homokterületnek rajzolta, a mely nem érdemli meg a további fáradságokat. Cook pedig elég jól öltözött és elég kellemes külsejű embereket talált, a kik rendezett, sőt megerősített falvakban laktak és némi kezdetleges földmüvelést folytattak. Cook ugyanis az új-zeelandi maorikat találta, a mely népfaj — a mint később látni fogjuk — már az ő idejében is aránylag nagyon kultivált volt, ma pedig a velük rokon hawaiakkal meg szamoaiakkal Polynesiának magas fokú kultivált népe. Igaz, hogy ezek is — a maorik — kannibálusok voltak, a kik ott helyt, a csata helyén, falták fel az elesetteket, de mégis jelentékenyen különböztek a Dampier által leírt ausztrálnégerektől. Cook már sejtette, hogy ez nem — Ausztrália. Tovább vitorlázván nyugat felé, hetekkel később száraz földet pillantottak meg, a melyről gyanították, hogy a keresett földrészhez tartozik. (Tényleg Point Hicks volt, Ausztrália délkeleti csúcsa.)

A keleti part hosszában végig vitorlázván Észak felé, több helyen láttak a parton bennszülötteket, a kik szemmel láthatólag

* Jellemző az azon időbeli földrajzi tájékozottság fogyatékosságára, hogy a tévedés megtörténhetett, holott Ausztrálta keleti partja és a tőle keletre eső Új-Zeeland szigetek között 1300 tengeri mértföld a távolság.

csodálkozva és bámulva futottak egy darabig az ismeretlen látomány — a hajó — után. A csaknem fekete színű bennszülöttek a hajóról láthatók voltak. Legfeltünőbb volt rajtuk bőrüknek groteszk befestése; tudniillik fehér festékkel olyan formán festették be a mellkast meg a végtagokat, hogy csontvázakat ábrázoltak. Természetesen egészen mezitelenek voltak s a mint a Cook személyes feljegyzéseiből kivehető, a derék parancsnokot leginkább az boszszantotta, hogy: „the old woman herself being destitute even of a figleaf", azaz: még a vén asszony sem viselt — fügefalevelet.

1770-ben ennek a partnak egyik alkalmasnak mutatkozó öblében vetett horgonyt az „Endeavour". Az erdős halmokkal borított környék a legjobb benyomást tette a partra kivánkozókra, ellenben a dárdával, buzogánynyal meg a bumaranggal fegyverzett, különben teljesen mezítelen bennszülöttek ellenséges fogadása már kevésbbé volt kedvök szerinti. A hajósok puskatüzelése azonban megnyitotta nekik az utat és Cook meg a hajó-tudósok a partra szállottak. A mit a parton találtak, az mind egészen új és teljesen idegenszerű volt a partra szállók előtt. Ilyen embereket, állatokat s növényzetet, a minőket ebben az öbölben találtak, eddig a földgömbnek egyetlen pontján sem láttak. Minden egészen új volt. Főképpen a botanikusok voltak elragadtatva az exotikus és ismeretlen növényzettől és annak gazdagságától. Ezért is nevezte Cook az öblöt „Botany-Bay"-nek. Csak a bennszülöttekkel nem volt Cook sehogysem megelégedve. A sötétbőrű, állatias arczú bennszülöttek itt is csontvázalakúra mázolták a testüket; az értelmiségnek legcsekélyebb jele sem volt rajtuk észrevehető. Nem érdekelte őket semmi; sem az ajándékba kínált csillogó üvegtárgyak, sem a rikító színű szövetek, sem a kés vagy ásó. Csak az élelmiszerekkel szemben tanusítottak érdeklődést. A felajánlott ételeket olyan mohósággal kapták be, mint a nagyon kiéhezett vadállatok.

Az öbölből egy-két napra terjedő kirándulást tettek a szárazföld belseje felé. Mindnyájan el voltak ragadtatva a látottaktól: a zoológusok az állatvilág csodálatos és itt először látott teremtményeitől; a botanikusok a növényzet érdekes és előttük egészen isme-

retlen fajtáitól; Cookot pedig elragadta a kitünő termőföldnek mutatkozó fekete talaj, a dús legelők, a házépítéshez alkalmasnak mutatkozó terméskő. Visszatérve a Botany-Baybe, Cook ünnepélyesen felvonatta a lobogót és az egész földet maga körül III. György, ő angol felsége nevében lefoglalta. Röviden Botany-Bay elhagyása után, ettől északra, ismét tágas szép öblöt talált, a melyet az angol admiralitás titkárának tiszteletére „Port Jackson"-nak keresztelt el.

Felfelé haladván hajójával Ausztrália keleti partján, miközben olyan pontos térképeket vett fel annak alakzatáról, hogy hosszú időkig az általa készített térképek után hajóztak a hajósok, a mai Cooktown közeléig jutott (York félszigetnek a közepe tájáig), a midőn hajójával az ezen vidékeken rendkívül számos koralliumzátonyok egyikén hajójával megfeneklett. A megfeneklés olyan nagymérvű volt, hogy az expeditió tagjai elveszettnek hitték a hajót is, meg önmagukat is. Cook azonban segített a bajon, habár nagy áldozatok árán. A vízbe dobatta ugyanis a súlyos ágyúkat s minden más felesleges tárgyat; az emigyen megkönnyebbült „Endeavour" a legközelebbi dagálylyal lesiklott a zátonyról, Cook pedig a súlyosan megsérült hajóval egy közeli folyó torkolatába, a mai Endeavour folyóba menekült, a hol a havariák helyrehozatala heteket vett igénybe. Cap York (Ausztrália legészakibb csúcsának) megkerülésével a Torres szorosba jutott, a nélkül, hogy sejtette volna, hogy ez ugyanazon út, a melyen Torres százhúsz évvel előtte már végighaladt. Innen Bataviáig meg sem állott. Ebben a kikötőben akarta Cook a legénységét kipihentetni az eddigi rettenetes fáradalmak után. A legénység egy részére azonban a pihenés a kelleténél kissé hosszabbra nyúlott. Batavia ugyanis hírhedt maláriafészek volt abban az időben és a legénységnek egy része áldozatául is esett a veszedelmes betegségnek. Az „Endeavour" csillagásza, Charles Green, szintén belepusztult.

Mikor Cook két évi távollét után, 1771-ben, a Jóreményfok megkerülésével Angliába hazatért, a tudományos megfigyeléseknek és a különböző néprajzi, állat- és növénytani gyűjteményeknek akkora kincsét hozta magával, hogy rövidesen egy második ilyen fajtájú

expeditió kiküldését határozták el Angliában. Ezúttal a déli sarki tenger kifürkészését tűzték ki feladatúl és az volt a czélja, hogy tisztázza a sarki szárazföld kérdését. Az „Adventure“ és a „Resolution“ hajókból álló expeditió parancsnokául természetesen Cookot nevezték ki; az első hajót maga Cook vezényelte, a másodikat Fourneaux. Mint tudósokat, két német Forstert, Jánost és Györgyöt, adták az expeditióhoz. Cook 1773 júniusban hagyta el Plymouthöt; levitorlázott Capetownig, innen egy darabig nekiment a déli jegestengernek. Az óriási akadályok következtében nem hatolhatván tervének megfelelően eléggé mélyen Délre, Új-Zeelandnak fordult, a honnan ismét nekiment a déli sarknak, míg a 71°-nál az áthatolhatatlan jéghegyek és jégmezők visszatérésre kényszerítették. Miután mintegy esztendőn át kalandozott a Csendes-Oceán szigetei között, miközben felfedezte vagy érintette a Húsvéti szigeteket, a Marquesas-csoportot, Új-Caledoniát meg a Norfolk-szigeteket, stb., ismét megkerülte — ezúttal másodszor — a Cap Hoornt és 1775-ben hazaérkezett Angliába.

A bámulatra méltó hősnek és bátor lelkű tengerésznek még jóformán ideje sem volt, hogy leverje magáról az út porát és teljes mértékben élvezze a dicsőséget, meg a legnagyobb fokú dicsőítést, a melylyel honfitársai ünnepelték, Cook a harmadik és utolsó útjára kelt. Az angol parlament ugyanis húszezer font sterlinget — az akkori időkben rengeteg nagy összeget — ígért jutalmul annak, a ki Északamerika északi partja fölött átjut az Atlanti-Oceánból a Csendes-Oceánba, azaz megtalálja a két Oceán között a „nyugoti átjárót“. (A „keleti átjárót“ ugyancsak a két Oceán között keresték, de Ázsia fölött.) Cook ismét két hajóval indult a rengeteg útra, a „Resolution“-nal meg a „Discovery“-vel; ez utóbbinak Clerk hadnagy volt a parancsnoka. A Jóreményfokot megkerülve, Tasmania, Új-Zeeland és Tahiti érintése után felfedezte a Csendes-Oceán közepén fekvő magányos Sandwich (Hawai) szigeteket és folytatta az útját fel Északnak, a Behring-szoros felé. Itt azonban a jégben leküzdhetetlen akadályokra találván, visszatért ideiglenes tartózkodásra az imént felfedezett Hawai-szigetekre. Cook nem is

hagyta el többé a Hawai-szigeteket. Hosszabb ideig tartózkodván a szigeteken, élénk közlekedés fejlődött ki a hajósok és a bennszülött kanakok között. Egy alkalommal elveszett egy csónak valamelyik hajó mellől és a hajósok a kanakokat vádolták a lopással. Cook a partra szállott, követelte a csónakját; a kanakok pedig az ártatlanságukat hangoztatták. A kérdésből vita lett, aztán verekedés, a melynek folyamán Cookot a bennszülöttek agyonütötték.

Eltekintve attól, hogy Cook minden idők tengerészei között egyike volt a legkiválóbbaknak, a kit egy rangba lehet helyezni Columbus-szal és Magalhães-nal, az övé az érdem, hogy az ötödik földrész felfedeztetett. Az ausztráliaiak ezt el is ismerik és Cookot mint nemzeti hőst tisztelik.

*

Az angolok azonban sokáig nem vették hasznát a Cook által Anglia birtokába vett földrésznek. Nem tudták, mit kezdjenek a rengeteg távol fekvő néptelen birtokukkal, jóllehet Banks, Cook egyik kisérője, a legragyogóbb színekkel ecsetelte a mindenféle kincsekben gazdag földet. Végre rájöttek, hogy igenis: hasznát fogják venni, népesíteni fogják.

Közben az történt ugyanis, hogy Anglia elvesztette az északamerikai gyarmatot, a mely eddig nemcsak azt a szolgálatot tette Angliának, hogy temérdek kincset hoztak onnan haza az anyaországba, hanem egy kerek évszázadon keresztül oda szállították a fegyenczeiket. Északamerika elvesztésével azonban egyszerre szűnt meg a kincsek hazahozatala meg a fegyenczek deportálása és Anglia nem tudta, mit kezdjen a temérdek elítélttel. Sőt mi több: London polgársága már nagyon ráúnt a temérdek akasztásra, a melynek akár naponkint tanuja lehetett és zúgolódni kezdett a mindenképpen borzalmas látványosság gyakorisága fölött. Hogy Angliában abban az időben olyan sok volt a fegyencz meg a halálraítélt, annak nem a lakosság züllöttsége vagy romlottsága volt az oka, hanem az angol törvények túlzott, mondhatni embertelen szi-

gorúsága. Az a gyerek például, a ki egy kerítésen áthajló gyümölcsfa ágáról letépett egy maroknyi szilvát, azt három-négy esztendei fegyházzal büntették. Ha egy apa, gyermekei éhségének pillanatnyi csillapítására, egy czipót lopott, azt öt-tíz esztendei fegyházzal fizette meg. Olyan vétségért, a melyet ma nálunk egy-két évi börtönnel sújtanak, Angliában a kötél általi halál, (állítólag: „egy órai függés a kötélen") járt.*

Hogy kiüresítsék a börtönöket és a mindennapi akasztások miatt zúgolódó lakosságot megnyugtassák, elhatározták, hogy a fegyenczeket kitelepítik az új földrészre, Ausztráliába, illetőleg Új-Déli-Walesbe, a hogyan Cook a keleti part vidékét elnevezte. 1787 május 13-án indult el az első fegyencz-szállítmány tizenegy hajón Spithead kikötőjéből. A tizenegy hajóból kettő hadi fregatt volt; a „Syrius" húsz ágyúval, John Hunter kapitány parancsnoksága alatt, a ki később Új-Déli-Walesnek kormányzója lett; a másik hadihajó a „Supply" brigantin volt, a melyen a kolónia legelső parancsnoka

* A III. György idejében fennálló túlszigorú, időnként bizarrnak mondható törvénykezésre jellemző az az eset, a melyet valaha, valahol, talán egy angol anekdotás könyvben olvastam, vagy valakitől hallottam. Abban az időben a holttesteknek bármely okból történő bonczolása nemcsak hogy nem volt szokásos, hanem ellenkezőleg, szigorúan tilos volt. Ezen okból természetesen a komolyabb és tanultabb orvosok örvendettek, ha egy vagy más úton valamely emberi holttesthez jutottak. Így történt egy vidéki orvossal is, a ki szokásos körútja alkalmával egy városka határán az országút szélén holttestet látott lógni az akasztófán. A tudományszomjas orvos levágja a holttestet és elhelyezi a kocsijában, hátul a kasban, az útibőröndje fölé. Mikor megérkezik haza, a holttestnek igazán „hült helyét" találja, de vele együtt eltünt a bőröndje is, az értékes műszerekkel együtt. Persze azonnal kitalálta, hogy a „holt test" csak tetszhalott volt, a ki a kocsi rázására magához tért, észrevétlenül leszállt és magával vitte a bőröndöt. A tolvajt köröztették, elfogták s el is ítélték lopás vétségéért. Miután enyhítő körülményeket találtak a sajátszerű viszonyokban, melyek között a lopás történt, a büntetés nagyon enyhén esett ki. III. György bírái csupán egy évi börtönre ítélték a tolvajt. Miután azonban a tolvajnak némi „függő" adósságai maradtak fenn Angliával szemben, előbb ezt az adósságát kell kifizetnie. A tolvaj ugyanis annak idejében „Egy órai függésre kötélen" volt ítélve. A meglopott orvos adataiból azonban kitűnik, hogy ő, az orvos, reggeli nyolcz óra harmincz perczkor vágta le a holttestet; az elítélt pedig nyolcz órakor akasztatott fel. E szerint csak félórát függött. Tartozik tehát előbb ezt a hiányzó harmincz perczet „le-függni" kötélen.

TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS

Arthur Phillip, tartózkodott. A többi kilencz hajó egyszerű vitorláshajó volt, a melyeket rozzantságuk miatt már körülbelül törülni akartak a hajólistából. A legnagyobb nem volt több négyszázötven tonnásnál, míg a többi átlag alig kétszázötven tonnás hajó volt. Abból, hogy ilyen nyomorúságos apró és rozoga hajókra tették a fegyenczeket, képzelhető, milyen nagy fontosságot tulajdonítottak Angliában annak, hogy vajjon kibírják-e a hajók a hat-nyolcz hónapra tervezett rengeteg óceáni utat.

A szállítmány parancsnoka Arthur Phillip volt, a ki egyszersmind a létesítendő gyarmat kormányzójává neveztetett ki. A szállítmány összesen 1015 emberből állott, a kik között 750 fegyencz volt; (558 férfi, 192 nő; a női fegyenczek 13 gyermeket vittek magukkal); a többiek tisztek, katonák, mesteremberek s ezeknek feleségei meg gyermekei voltak. A szállítmány el volt látva mindenféle szerszámmal és gazdasági eszközökkel, két évre való élelmiszerrel, néhány háziállattal, stb. Nyolcz hónapi keserves utazás után, 1788 január 18-án érkezett meg a vezérhajó, a „Syrius“ Botany-Baybe. (A hajók csak február 12-én voltak mind együtt.) Miután Botany-Bay a letelepedésre nem tünt fel alkalmasnak, az ettől északra fekvő Port Jacksonban kötöttek ki, a melynek sűrű erdőktől borított partjain — azon a helyen, a melyen a mai Sydney fekszik — szállottak partra. A partraszállást meg a birtokbavételt ünnepélylyel és lakomákkal avatták fel, a mi hosszú időkre az utolsó kellemes mozzanat volt az új gyarmat életében.

*

Jóllehet eddig is arra igyekeztünk, hogy a legszükségesebbekre szorítkozva ismertessük Ausztrália felfedezésének és későbbi benépesítésének fontosabb eseményeit, ezután még ennél is rövidebb alakban fogjuk a további eseményeket tárgyalni s csupán azt fogjuk megemlíteni, a mi a későbben elmondandók megértéséhez okvetlenül szükséges.

Alig vitorláztak vissza a szállítmányt hozó hajók, az új tele-

pen már kétségbeejtő viszonyok állottak be. Véletlenül oly időben jött a szállítmány, a mikor éppen nagy szárazság uralkodott az új kontinens keleti részében; ennélfogva a legelők kiszáradtak, az ivóvíz leapadt, a magukkal hozott vetőmag, a mely a rengeteg hosszú tengeri úton különben is nagyon megromlott, ki sem kelt, a juhok elpusztúltak az elszáradt fű evésétől; a két bika, meg néhány tehén szétfutott, be az erdőkbe, a magukkal hozott besózott hús megromlott; a bennszülött feketékkel pedig állandóan harczban állottak. A csoportos ütközetekben a fehérek mindig legyűrték a bennszülötteket — a „black-fellow"-kat — de egyenkint mégis sokan lettek áldozatai a lesben álló vadak nyilainak. Rettenetes viszonyok állottak be; az éhségtől gyötört fegyenczek most már igazán gyilkoltak és raboltak; egy darabka besózott disznóhúsért akárhányszor pusztult el egy-két emberélet. Phillip, a ki éppen úgy éhezett a „féladagon", mint bármelyik közkatona vagy fegyencz, az által akart könnyíteni a helyzeten, hogy a fegyenczek egy részét áttelepítette a közeli Norfolk-szigetekre. Eredmény nélkül; éheztek tovább. A baj csak fokozódott az által, hogy közbe újabb fegyencz-szállítmányokat hoztak a hajók, főképpen azért, mert a megérkezett fegyenczek leírhatatlanul elcsigázott állapotban érkeztek meg. Odahaza százakat zsúfoltak össze a hígienának legelemibb követelményeit is nélkülöző vitorlás hajókon. Nyolcz-tíz hónapig tartott az út végig az Atlanti- és Indiai-Óceánon, gyakran hetekig tartó viharokban. A fegyenczeket éheztették és korbácsolták és a mire megérkeztek Port Jacksonba — némely hajón felényire lefogyott számban — teljesen használhatatlan állapotban szállították őket a partra.

Hogy ezzel az emberanyaggal nem lehetett gyarmatosítani, az nyilvánvaló. Főképpen azért nem, mert földmíveléshez értő ember csak kivételes esetekben volt a fegyenczek között. Az állapot annyira kétségbeejtő volt, hogy a kormányzó rendeletet bocsájtott ki, a melynek értelmében halállal büntetik azt — férfit és nőt — a ki a földmívelési munkák alól bármilyen ürügygyel kivonja magát.

Fokozta a bajt a pálinka, illetőleg a rum. Az Anglia és Franczia-ország között kitört háború folytán a fegyenczek őrizetére kiküldött

rendes sorkatonaságot visszarendelték Angliába és helyettük az úgynevezett „milicz"-csapatot küldötték, a későbben hirhedtté vált „rum-corps"-t. Ezek a miliczisták ugyanis, tisztjeikkel együtt pálinkaüzleteket folytattak a legképtelenebb uzsora és zsaroló alapokon. Egy korty rumért eladta nekik a fegyencz az eképét, vagy a leányát s egy korty rumért agyonütöttek néha egy-két embert.

A bennszülött feketék is rohamosan pusztultak. Nem annyira a fehér emberek sörétjétől, mint inkább azoktól a betegségektől, a melyek a fehérektől ragadtak reájuk. Jóllehet a fehérek számos ízben léptek ideiglenes házasságra a bennszülött nőkkel, keverékes ivadék még sem jött létre. A fehér ember meg az ausztrálnéger között, — tehát két emberfaj között — olyan óriási volt a fajeltérés, hogy a köztük fennálló érintkezés nem járt termékenységgel.

Közben megtörténtek a környék megismerését czélzó kirándulások. A Sydneytől nyugatra eső Blue Mountains megmászása nem sikerült, mert a keleti lejtők nagyon meredekek, a sűrű erdőkben pedig kannibális természetű vadak tanyáztak. A partok mentén is tettek felfedező kutatásokat. Érdekes többek közt az a felfedező kirándulás, a melyet egy orvos, dr. Bass, tett csónakban a partok mentén le, délfelé. A gyenge és törékeny csónakban összesen hárman voltak: az orvos, Flinders, a későbben híressé vált tengerészhadnagy és egy matróz. Az orvos kormányzott, a zászlós a vitorlákat kezelte, a matróz pedig az egész úton a vizet merítette ki a töredezett csónakból. Hetekig tartott a kutatásuk s mikor hazajöttek, az orvos kisebb fajtájú sónert kapott, hogy nagyobb szabású utat tegyen. Ekkor fedezte fel a róla elnevezett Bass-szorost s ő mutatta ki először, hogy Tasmania nem a déli part kiszögelése, hanem önálló sziget. Hazatérő útján felfedezte Port Phillipet, azt az öblöt, a melyben a mai Melbourne kikötője fekszik.

A XIX. század elején már mintegy hatezer fehér ember élt Ausztráliában, illetőleg csak Sydneyben és ennek környékén; termőföld mintegy nyolczezer acre volt, a marhaállomány hatezer júhból, négyezer disznóból, kétezer szarvasmarhából s kétszáz lóból állott. A pálinkát azonban még most is 1200%-kal árulták a tisz-

tek; százötven törvényes feleséggel szemben ezerötszáz volt a nem törvényes feleségek száma. Iskoláról, istentiszteletről szó sem volt; az egyetlen papnak, a ki a telepen élt, sohasem volt egyszerre több, mint öt hallgatója. Ezernyolczszázháromban már megvolt az első ujság. A szerkesztése nem járt sok gonddal, ellenben igen nagy nehézségekkel járt a szükséges papiros előteremtése. Az első évfolyamokban csaknem minden számban benne volt a következő hirdetés: „Víztől és penésztől megromlott és minden más okból használhatatlanná lett papiros, vagy bármily alakú, színű és nagyságú papirt nyomtatási czélokra megvásárolunk".

*

Igen hosszadalmas lenne, ha nyomról-nyomra követnők úgy Új-Déli-Walesnek, valamint a később alakult államoknak keletkezését és fejlődését. Erre rátérünk akkor, ha utazásunk folyamán az illető államok fővárosait fogjuk érinteni. Itt csak annyit említünk meg, hogy 1817-ben már megvolt Sydneyben az első pénzintézet, a Bank of New-South-Wales, a mely intézet életbeléptetésével megszünt az addig szokásos cserekereskedés. A mint a bank létrejött, megkezdődött a földek — főképpen a legelők — bérbeadása. A bérbeadott legelők az állam birtokában maradtak; a kibérelt legelők határtalan nagyságúak, a bérösszegek pedig igen csekélyek voltak. Még akkor is, a mikor a földeknek az értéke már jelentékenyen emelkedett. Így például emlékzetes, hogy egy alkalommal négy squatter (marhatenyésztő nagyban) kétszáz sillingért 7.760,000 azaz: hétmillióhétszázhatvanezer hold földet bérelt ki New-South-Wales kormányzóságától.

Az első két évtized lassú tengődése után csakhamar gyorsabb fejlődés időszaka következett; a viszonyok jelentékenyen változtak és javultak. A rohamos fejlődéshez az adta meg az indító lökést, hogy Wenworth nevű munkás — később híressé vált squatter és milliomos — meg két társa 1813-ban átkelvén a Kék Hegyeken, ezektől nyugatra határtalan kiterjedésű termékeny földekre akadt Bathurst síkságain, a

melyek Ausztrália addig ismert termőföldjeihez hasonlítva valóságos Kánaán voltak. Természetes, hogy csakhamar ezrével gyülekeztek a kivándorlók az Eldorádóba s kezdetét vette az a nagyszabású júhtenyésztés, a mely jó ideig a kontinens legfőbb kincse volt.

Mindennél nagyobb jelentőségű volt azonban Ausztrália népesedésére az aranyföldek feltalálása 1851-ben. Már negyvenöt évvel azelőtt találtak aranyat Új-Déli-Walesben, akkor, a mikor az első országutat csinálták a Blue-Mountainsen át, Bathurst felé. Akkor azonban az államot vezető férfiak a legnagyobb titokban tartották az aranyleletet. Attól féltek ugyanis, hogy ha a lakosság, a mely akkor még túlnyomóan a deportált fegyenczekből és ezeknek közvetlen ivadékaiból állott, megtudja azt, hogy a Kék Hegyekben aranyat leltek, ez a hír olyan nagy fokú izgalmat hozna létre a különben is nehezen fegyelmezhető elemek között, a melylyel a hatóságok nem tudnának megküzdeni. Az 1851-iki aranylelet azonban olyan meglepően gazdag volt, hogy nem maradhatott titokban. Futótűzként terjedt a híre a lakosság között és tömegesen tódultak az emberek arra a vidékre, a melyen a híres aranytömböt találták. Csodálatos játéka a véletlennek, hogy ugyanazon a helyen találták az aranyat, a hol annak idején negyven évvel azelőtt Wenworth a dús legelőkre talált; tudniillik Bathurst vidékén, a Kék Hegyektől befelé. Az aranyláz rohamosan nőtt és hihetetlen mértékben elfajult. Nemcsak Ausztrália legtávolabbi részeiből sereglettek az emberek Bathurst vidékére, hanem a kontinensekből is. Californiából például, a hol három-négy évvel előbb ugyancsak ilyen nagy mértékben dühöngött az arany-járvány, most seregestül tódultak az emberek a még ki nem aknázott aranyföldekre. A járvány oly mértékben dühöngött, a minőhöz hasonló példa a történelemben nem fordul elő. Magas rangú hivatalnokok éppen úgy ott hagyták az irodát, mint a júhnyájak pásztorai a legelőt. A hivatalnokoknak, kereskedősegédeknek s más alkalmazottaknak kétháromszoros fizetést ígértek, hogy maradjanak meg állásaikban, de nem maradtak; mindnyájan tódúltak az aranyföldekre. Volt akárhány város Ausztráliában, a melyben jóformán egyetlen felnőtt

férfiú nem maradt otthon. Melbourneben például az őrségből egyetlen egy rendőr maradt vissza. A kikötőben horgonyzó hajókról megszöktek a matrózok és volt egynehány hajó, a melynek a kapitánya együtt szökött meg a tisztikarral. A gyarmatok kormányzóságai képtelenek voltak megküzdeni evvel a féktelen tömeggel és egy ezred katonaságot kértek hazulról az elvadult tömegek megfékezésére, abban a reményben, hogy tekintettel a katonai büntető törvénykönyv rettenetes szigorúságára, a felesküdt katonák nem fognak átszökni a „digger"-ek (aranyásók) táborába. Az „egy órai függés kötélen" a katonaságnál is „divatban" volt.

Míg az eddigi népesedési góczpontok egyszerre kiürültek, az aranybányák körül igazán gomba módra nőttek a „sátorvárosok". Elképzelhetetlen az a tömeg keverék, a mely itt egyesült és leírhatatlan a tömegek zabolátlansága. A tegnapi kikötő-munkás másnapra „rémgazdag" ember lett; Európa kikötővárosaiból kisepert festett arczú szirénjei temérdek aranyat harácsoltak össze. Persze nem a bányákból, hanem a bányászoktól. A kártya- és koczkajátéknál csákányokkal verték be egymás fejét az emberek és pléhvedrekből itták hozzá a pezsgőt. Az arany nem az intelligens osztályhoz tartozó emberek kezébe jutott, hanem a legalsó osztályhoz tartozók birtokába, sőt a söpredékhez került. Hogy ezek a nyers és durva emberek hogyan bántak a hirtelen nyert vagyonnal, az még el sem képzelhető. Mindenesetre tény, hogy számos „előkelő" és nagy vagyonú család él ma Ausztrália városainak előkelő palotáiban, a mely családi vagyonnak az alapját itt ásták ki a bathursti aranyföldeken. Arra való tekintettel, hogy Ausztrália fehér törzslakossága között akad akárhány ember, a ki visszatekintve családfáján, esetleg a harmadik nemzedéknél vagy lánczok között ide szállított ősre, vagy pedig az aranyföldeken kapáló nagyapára talál, ezen okból nagyon bölcsen cselekszik az idegen, ha Ausztráliában a családi ügyeket nem tárgyalja valami behatóan.*

* Összesen mintegy 160—175 ezer fegyenczet szállítottak Angliából Ausztráliába a telepítési korszakban.

Mikor a hatóságok belátták, hogy nincs mód az aranyásás lázának beszüntetésére, vagy csak csökkentésére, elhatározták, hogy koncessiókhoz kötik az aranyásást, hogy ez által némileg rendszeresítsék az ügyet. A hatóságok ezzel az intézkedéssel cseberből vederbe estek. A láz most már epidémiává fajult. (Erre az intézkedésre talán Melbourne városának egyetlen rendőre is ott hagyta az állomását.) Mérhetetlen kincseket hoztak a diggerek a felszínre és a mint később kitünt, éppenséggel nem remélt óriási összeget ért meg a kiásott arany.*

*

Az aranylázas időt megelőzőleg, főképpen annak csillapultával s a rendezettebb viszonyok beállásával Ausztrália belsejének kutatásával is foglalkoztak. Több ízben indultak meg többékevésbbé jól felszerelt expedítiók a merész vállalkozásra, a melyek — tekintettel Ausztrália belsejének rettenetes sivárságára — igazán hősies elszántságot igénylő vállalkozások voltak.

Ausztráliának a belseje túlnyomóan homokos, puszta sivatag, a melynek csak igen kevés pontján találtak a kutatók elszigetelt oázisokat, réteket, meg vízben szegény ereket. Legsivárabb a nyugoti rész, a melynél gyászosabb pusztaság kevés van a világon. A Nyugoti Állam három sivatagja, tudniillik a Nagy homoksivatag, a Gibson-sivatag meg a Victoria-sivatag, ebben a tekintetben páratlanok. Rosszabbak a homokos sivatagnál, mert a növényzetnek olyan összetételével vannak helyenként borítva, a melyek hozzáférhetetlenebbé teszik, mint ha csupán izzó, forró homokkal lennének borítva. Ez a növényzet a hírhedt scrub, az elcsenevészedett cserje, Ausztrália belsejének felfedezésében a legnagyobb akadály, valósággal leküzdhetetlen nehézség. A bozótokba összeverődött alacsony ter-

* Ausztrália hét államában 1851-től 1890-ig 336·5 millió font sterling értékű aranyat bányásztak. A mi pénzünk szerint ez annyi mint — (nem is tudom kiszámítani, hogy mennyi!)

metű szúrós növények, törpe akáczok és eucalyptusok szívós, erős ágai, szárai és levelei ezer négyzetmértföldre terjedő áthatolhatatlan, kiírthatatlan akadálylyá nőnek össze Az egész rengeteg területen sehol egy csepp víz, a növényzet pedig még az emlősök legigénytelenebbjének, a tevének sem nyújt egyetlen falatnyi táplálékot. A sivatagok szélein itt-ott még van kevés hasznos növény vagy fa; itt-ott egy nagyobb folyó tátong széles, de üres medrével, a melyben rendesen több a homok mint a víz. Befelé, a sivatag felé egyszerre vége szakad ennek a kevés víznek és gyér zöldségnek is. Fellép a scrub, a mely beláthatalan területeket lep el és ha van némi változatosság, az abban áll, hogy a scrubbel borított területeket kopár, forró szikla tömegek, és izzóan forró homokterületek váltják fel.

És íme, mégis akadtak hősök, a kik nekimentek ezeknek za emberirtó sivatagoknak, hogy megismerjék Ausztrália belsejét; hősök, a kik hónapokra terjedő leírhatatlan kínszenvedéseknek tették ki magukat, a mikor megkísérlették, hogy áthatolva Ausztrália szárazföldjén, annak egyik partjától a másikig jussanak.

Ausztrália belsejének kutatói között első helyen áll a német származású dr. Leichhardt Lajos. Nemcsak azért, mert az ő expeditioja volt a legmerészebb, de a leggyászosabb kimenetelű is, hanem azért, mert ő volt az első, a ki egyáltalában nekimerészkedett a sivatagoknak. Ez a német tudós 1841-ben jött Ausztráliába tanulmányozási szándékkal és 1844-ben kelt első nagy útjára, a mely alkalommal a keleti partról — a Moreton öbölből — kiindulva, feljutott Ausztrália északi partjáig, a Carpentaria öbölig. Ezen útja alkalmával fedezte fel az észak-queenslandi hegyeket; bejárta a Carpentaria öbölnek addig teljesen ismeretlen vidékeit, sőt rájött arra az útra, hogy miképpen lehet Ausztrália mélyebben fekvő belsejébe — a központ felé — jutni egy másik expeditio alkalmával. Két évvel később heroikus tettre határozta el magát a német tudós. Keresztül akart hatolni egész Ausztrálián, keletről nyugat felé. Erről az útjáról azonban nem sokkal indulása után vissza kellett térnie: az expeditioja sokkal gyengébben volt felsze-

relve, semhogy a rettenetes nehézségekkel megküzdhetett volna. De már a következő évben ismét útra kelt, a mely útjáról soha többé nem tért vissza. Hogy meddig jutott el Ausztrália belsejében, mikor és miképen pusztult el egész karaván jával együtt, azt sohasem tudták kideriteni. A megejtett nyomozásokból csak sejteni lehet, hogy a Flinders folyó vidékéig, délre a Carpentaria öböltől, juthatott.

Leichhardt eltünése éppen olyan izgalmat hozott létre, mint annak idejében a Franklin expeditio eltünése az északi pólus vidékén. Indulása után három évvel később kezdtek kutatni utána, miután elindulásakor ő maga három évre tervezte az útját. Még tíz-tizennégy évvel később is keltek útra expeditiok, hogy felkeressék. 1869-ben Nyugot-Ausztrália felől próbált behatolni egy expeditio Ausztrália belsejébe Leichardt megkeresésére. Eredménytelenül. Leichardt sorsa még harminczhárom évvel később is kisértett, mert egy Skuthoope nevü squatter 1880-ban lépett fel azzal a hírrel, hogy megtalálta a Leichhardt utinaplóját. Sajnos, nem volt igaz.

Ugyancsak tragikus véget ért a Kennedy expeditio. Ennek a tagjai szintén 1848-ban indultak neki Ausztrália belsejének. De alig jutottak át a parttal párhuzamos hegyeken, a mikor már kifogytak az élelmiszerekből, meg az ivóvízből, újat pedig éppenséggel nem tudtak találni. Visszatérő útjokon a part felé a bennszülöttek áldozatául estek. Egy sem tért vissza közülök.

Ezen időtájt még legtöbb sikerrel járt a Sturt-féle expeditio. Ez az expeditio Adelaideből indult ki s eljutott az Ausztrália belsejében fekvő sósvizű tavakig. Tovább nem jutottak; visszakergette őket a tökéletes vízhiány, meg az áthatolhatatlan scrub. Nevezetes eredményeket mutatott fel a McDonnel Stuart expeditioja 1859-ben, meg a két Gregory tesvér expeditioja, a kik a dr. Leichhardt kisérletével ellenkező irányban, Nyugotról Kelet felé akartak áthatolni Ausztrálián, a kik egyszersmind megbizattak a Leichhardt expeditio nyomait kutatni. Nekik sem sikerült. Az eddigi kutatók egyikének sem sikerült a parttól nagyobb távolságra bejutni a

földrész belseje felé. Kisebb-nagyobb távolságok megtevése után teljesen kimerülten és nagyon megfogyva tértek vissza. A nem kielégítő eredmény végre arra ösztökélte az államokat, hogy egyesült erővel olyan expeditiot szervezzenek, a melynek dús és gondos felszerelése folytán sikerülni kell Ausztrália átkeresztezése egyik parttól a másikig. Ez a széles alapokra fektetett expeditio 1858-ban indult ki Melbourneból. Első és legnagyobb hibája az volt, hogy nagyon is széles alapokra fektették. Az expeditionak terhére vált a nagy tömege, emberben, állatban, felszerelésben. Így például ezúttal először használtak tevéket teherhordásra, holott semmi megfigyelés nem tétetett azelőtt, hogy miképen viselkednek az idegen földről átültetett sivatag-hajók az ausztráliai sivataggal szemben. Hát nagyon rosszul viselkedtek, és az expeditionak nagyon gyászos volt a vége. A földrész átkeresztezése sikerült ugyan, de az expeditio néhány előkelőbb tagja, többek közt Burke és Wills, elpusztultak. Éhenhaltak. Legtöbb eredménnyel járt a Stuart-féle expeditio, mert az ő jelentésében tartalmazott adatok alapján a kormányzóságok elhatározták, hogy az ő nyomdokait követve, állítják fel a távirda vonalat a szárazföldön keresztül. Három esztendeig tartott a rengeteg munka. A vonal megindul Port Augustaban, a déli parti Spencer öböl északi végében, végighúzódik a szárazföld belsejében fekvő Eyre tó nyugoti partján, folytatódik a 134. meridián hosszában Port Darwinig az északi parton, szemben a Melville szigetekkel, a honnan mint tengeralatti kábel folytatódik Bandzsuvongiig, Jáva szigetének keleti végén.

*

A szárazföld belsejének ily módon történt bővebb — habár még most is hiányos — megismerése, valamint a partok teljes ismerete, továbbá a lakosság consolidáltabb alapokon nyugvó viszonyai, a földbirtoklások, meg a baromtenyésztés rendezése, a városok és falvak rohamos fejlődése és sok más tényező okozta, hogy az államok „állami élete“ mintaszerűvé fejlődött. Angliával, az anya-

országgal szemben, úgy alakultak idővel a viszonyok, hogy a koloniális államok Angliában minden megkívánt engedményt megadtak. Minden államnak megvolt a maga parlamentje, a melyet „királynő parlament"-jének neveztek, a törvényeket az „angol királynő" nevében hozták. Az anyaországtól való függést csak abban nyilvánították, hogy az angol törvények Ausztráliában is kötelezők voltak. Egészen sajátszerű az a viszony, a mely a kormányzóságok között fennáll. Majdnem olyan ez a viszony, mint az anyaországhoz való viszonyuk; büszkén hivatkoznak arra, hogy született angolok, és hogy kiegészítő alkatrészét teszik a nagy angol világállamnak, de a másik perczben éppen olyan büszkék arra, hogy nekik semmi közük Angliához, hogy ők független szabad államnak szabad polgárai. Csaknem ugyanilyen a viszony az egyes államok között: némely tekintetben utánzásra méltó erős összetartást tanusítanak, más tekintetben pedig teljesen izolálják magukat egymástól. Vámsorompókat állítanak fel az államok határán, a vasútjaikon külömböző szélességűek a vágányok, mint például a hogy külömböző szélességűek Oroszország vasúti vágányai a többi Európa vasútjainak vágányaitól, külömböző levélbélyegeik vannak, stb. Magától értetődik, hogy ezek a viszonyok csak addig állottak fenn, a míg a foederatio létre jött. 1901 január 1-én tudvalevőleg az államok államszövetségre léptek, a melynek élén a főkormányzó áll, mint a király helyettese. Ez az államszövetség, a melynek közös főparlamentje van és közös „szövetségi kormánya", immár sokkal lazább viszonyban áll Angliával, mint állott a szövetség létrejötte előtt, de a kormányzóságok közötti viszonyt nem tette szorosabbá. Az eddigi versengés mellé most már egy kevés — irígy féltékenység is csatlakozott.

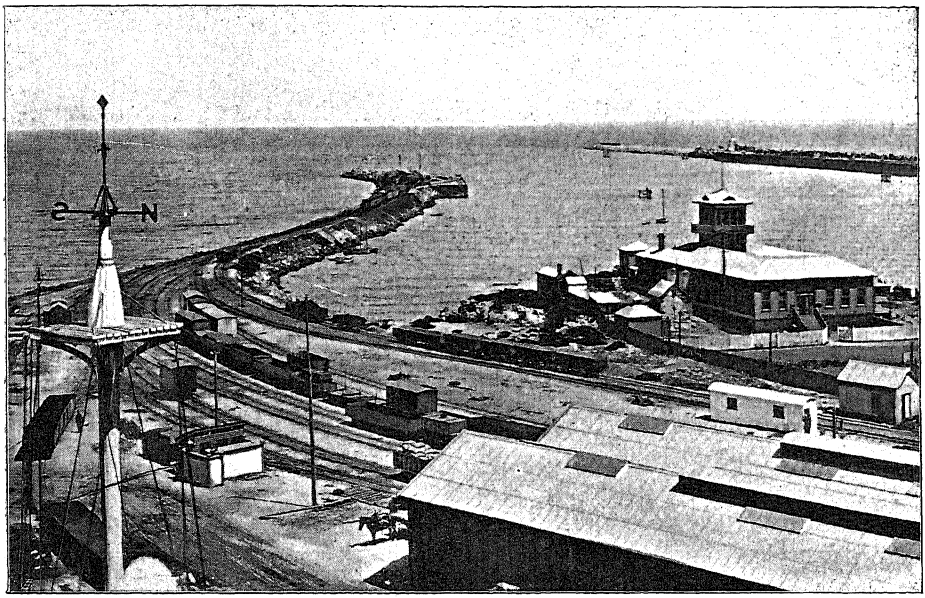

FREEMANTLE: BEJÁRAT A KIKÖTŐBE.

FREEMANTLETŐL MELBOURNEIG.

Azok az utasok, a kik a mai Freemantleba érkeznek, azok a hajójukkal — legyen az bármily mélyre sülyedő és akárhány tonnás — a két hatalmas védgát által alkotott nyílt és mély vizű medenczébe futnak be; a hajójuk odafekszik a „pier“ mellé, lebocsájtják a hajólépcsőt és pár perczczel később már Ausztrália földjét taposhatják. A mi időnkben, a kilenczvenes évek elején, nem ment ilyen simán a partraszállás. Akkor Freemantlenak még nem volt kikötője, hanem csak nyílt öble, a melyben viharos idők alkalmával az Indiai Óceánon végigseprő nyugoti szél erős hullámzást idézett elő. Másodszor pedig, az öböl vize nem volt eléggé mély ahhoz, hogy a part közelében horgonyozhattunk volna. Így tehát a „Coolgarlie“ a parttól jókora távolságban vetett horgonyt és — legnagyobb meglepetésünkre — rögtön piros lobogót vont fel egyik árboczára. Mi utasok csak most tudtuk meg, hogy némileg —

vulkán fölött tettük meg az utat Bataviától Freemantleig. A piros lobogó ugyanis azt jelezte, hogy a hajón lőport és dynamitot szállítanak, a melyet Freemantleban fognak kirakni a coolgarlie-i, meg a coolgardie-i bányák számára. Képzelhető, milyen szívesen vettünk búcsút a hajótól arra a két napra, a melyet Freemantle kikötőjében volt töltendő és a míg a temérdek robbanó anyagot kirakták.

Már az öbölbe való megérkezésünk perczében észrevehető volt, hogy az eddig ismert kikötői képektől lényegesen eltérő viszonyok közé jutottunk. Eddig a legtöbb kikötőben egész csónakraj fogadott bennünket, a melyben a bennszülöttek kínálkoztak szolgálatra vagy kínáltak valamit megvételre. A legrosszabb esetben is mindig akadt egy-egy „admirális", a ki csónakkal jött a hajóhoz fogadtatásunkra; tudniillik valamely szálloda portása. Freemantleban nem volt sem tolongás, sem csónaktábor, sem kínálás; csaknem unalmasnak mondható volt a csend körülöttünk.

Az októberi tavaszi nap már délelőtt tropikus forróságot árasztott. Az útczák homokja égette a talpat; árnyékról, partról vagy egyáltalában növényzetről szó sem volt. A kis városka kevés, néptelen útczáin meglátszott, hogy minden most van készülőben, például: a kikötőt védő két hatalmas védgát a Swan River torkolatában, az új világító torony, a Town-Hall (városháza), a nagy szálloda, stb. Egyelőre azonban a túlnyomóan földszintes házak között volt akárhány hevenyében összetákolt deszkaépület, a melyek helyenként emlékeztettek bennünket az Antofagasta és Iquique kikötőjében látott portékás ládákból csinált lakóházakra, rajtuk a kalodontot dícsérő bájos mosolygású nő reklámképével vagy a gyöngyöző italban gyönyörködő pohos baráttal.

A legfeltünőbb alakok, a melyeket Freemantle útczáin láttunk, néhány bennszülött volt, ausztrálnégerek kultivált kiadásban, mint az ausztráliai czivilizáczió által megnevelt polgártársak. Fekete bőrű, csunya arczú, nagyfejű, pufókhasú alakok voltak ezek a megnevelt angol alattvalók, apathikus arczkifejezéssel, a melyen a butaság az indolenczia kifejezésével párosult. A vastag, erős állka-

pocs, meg a duzzadt alsó ajk arra engedett következtetni, hogy még most, „kultivált“ állapotukban sem egészen megbízhatók. Európaiasan voltak öltözve, azaz kabát és nadrág volt a mezítelen testükön, meg a gyűrött, tépett kalap az elhanyagolástól kóczokban összecsapzott, hosszú hajjal borított fejükön. Ugy, mint ötvenhatvan évvel azelőtt, most is félénken és gyanakvóan néznek a fehér emberre és meglátszik rajtuk a honvágy, vissza az ausztráliai erdőkbe, vagy a síkságokra.

Micsoda óriási külömbség volt ezen emberek között, meg azon fiúk és lányok között, a kik éppen valamely intézetből jöhettek, mert csoportosan jártak. Ezek között is feltünt egy érdekes csoport. Fiatal tizennégy-tizenöt éves lányok lehettek, kurta szoknyában, a mely alkalmas volt arra, hogy a viselőjük férfi módon szálljon a nyeregbe. A Freementlei iskolás leányok között ugyanis van akárhány, a ki iskola előtt és után néhány órát nyeregben tölt. Ezek a farmerek és squatterek gyermekei, a kik Freemantle és Perth környékén élnek, néhány mértföldre a várostól. A fiatal lányokon első pillanatra meglátszott az ausztráliai nő túlzottan önérzetes önállósága, az a bámulatos szabadság mozdulatokban és viselkedésben, meg az az öntudatlan bájos kaczérság, a melyet Éva fiatal lányainál mindenütt találunk.

Már az első útczában találkoztunk Ausztrália azon intézményeinek egyikével, a mely ezen a kontinensen talán a legnépszerűbb: a „bar“-okkal, azaz korcsmákkal. Mert: „Ausztráliában, hej, kevés az útcza, de sok a — bar.“ Nem lehet egy útczának annyi sarka, a mennyi bar van az útczában, és minden barnak mindig bőven van vendége. Nem csoda. Az azon időbeli Freemantlenak talán hét-nyolczezer lakosa lehetett; ennek a néhányezer embernek túlnyomó része munkásember volt; aranyásó, szén- vagy sóbányász, vagy napszámos munkás az épülőfélben levő védgátaknál, városházánál. A napszámot nagyon jól fizették, a brandy, whiskey, meg a sok édes pálinka nagyon jól ízlik; magától értetődik tehát, hogy a barok nagyon népszerű intézmények. (Az ausztráliai statisztikusok ma sem tudják határozottan, hogy a

bennszülöttek rohamos kipusztulásában mi volt nagyobb tényező: a fehérek puskája, vagy a velük behurczolt betegségek, avagy a pálinka.) Érdekesek voltak a freemantlei „bazárok“ kirakatai és az üzletek árúja. Ennél furcsább és ellentétesebb keveréket ritkán láttunk eddigi utainkon. Bádogkanna és zongora-kotta, vadászpuska, meg paprikás szalonna, csákány és férfiruha, aranygyűrű meg kötőspárga ugyanegy üzletben volt található. Hogy ezek a heterogén árúczikkek a legvegyesebb közönséget hozták az üzletbe, az magától értetődik.

*

Freemantle tulajdonképen csak kikötője Perthnek, a nyugot-ausztráliai állam fővárosának, a mint például Callao sem más, mint a kikötője Limának, Peru fővárosának. Perth, mintegy tizenöt kilométerre fekszik Freemantletől, a Swan River (Hattyú folyó) partján. A két város között az előbb említett viszonyból kifolyólag élénk a forgalom, úgy hajón, mint vasúton. Freemantle tulajdonképen nem a Swan River partján fekszik, hanem ennek egy elágazó csatornája mentén, a mely éppen úgy tekinthető azonban a tengeröböl egyik nyúlványának. Ezt a csatornát meglehetős impozáns híd íveli át, a mely még a „régi jó időkből“ származik, a mennyiben fegyenczek építették.

A Freemantle és Perth közötti rövid út érdekes és szórakoztató. Már maga a vasúti kocsi kellemesen lepett meg bennünket. Tágas, szellős, tiszta kocsik voltak, kényelmes ülésekkel, széles ablakokkal. Ellenőrzés nincs, de útbaigazítás sincs; az ember megváltja a jegyét és többé senki sem törődik vele. A beszállás könnyű és kellemes; a perron tudniillik olyan magas, mint a kocsi ajtaja; az ember a perronról egyenesen a kocsiba lép. (Az angol, északamerikai és szibiriai vasutakon is ez a szokásos berendezés.)

Mindjárt Freemantle mögött terjedelmes tóvá szélesedik ki a Swan River, a melynek a partjain először kaptunk ízelítőt az

ausztráliai növényzetből. Legkimagaslóbb fa az eucalyptus, nemcsak azért, mert számra nézve a leggyakoribb, hanem azért, mert valamennyi fa között tényleg a legmagasabb.*

A Swan River ezen kiszélesedésének — a Melville Waternek — két partja közötti része nyaralója a freemantlei és perthi előkelőségeknek, illetőleg vagyonosoknak. A forró nyári hónapokban, novembertől márczius végéig, a homokra épült két város igen kellemetlen

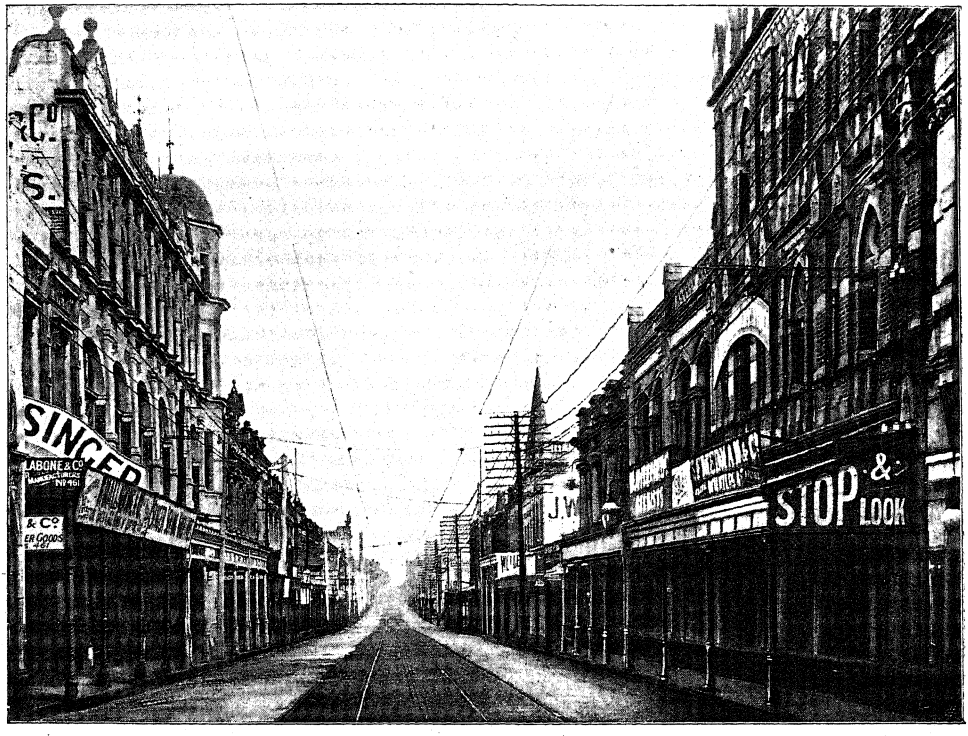

PERTH, HAY STREET.

tartózkodási hely lehet. (Hiszen mi a tavaszi idényben, októberben is már tropikus hőséget szenvedtünk.) Mindkét parton bájos kis „cottage"-ek, nyaralók és villák feküsznek; a néha igen alacsonyra épült kis házak alig látszanak ki a sugár növésű, rendkívül magas

* Ausztrália növényzetével s állatvilágával, valamint a bennszülöttekkel később bőven fogunk foglalkozni.

eucalyptusok vagy lombfák között. Minden házat nagyon gondozott kis park vesz körül. A „my house is my castle“ elvét magukkal hozták az angolok Ausztráliába is.

Jóllehet abban az időben Perthnek alig volt tízezer lakosa, meglátszott rajta a „főváros“. Európának akárhány városa a vidéken nem mutat olyan pezsgő életet, mint ez a keletkezésében álló városka. Alig tíz évvel a mi ott tartózkodásunk előtt neveztetett ki az ezen a helyen álló néhány deszkabódé meg cserepes ház „várossá“ s íme a főutczája, a St.-Georges Terrace, már valóságos nagyvárosi képet nyujt.*

A Swan River északi partjával párhuzamosan futó főútcza becsületére válik az angolok kolonizáló, teremtő és alkotó képességének. Az alig néhány évtizedes múltú városban meglepően rendezett viszonyokra találtunk. A középületei, mint például a toronynyal díszített városháza, a kormányzói épület, egy-két iskola, stb. díszére válhatnának Európa bármely közepes városának. Jóllehet a talaj éppenséggel nem termőföld, azért már széles területen van megvetve az ágya a — leendő parkoknak. A „Public Recreation“ például, a város középpontjában fekvő park, megszégyeníthetne sok európai várost, olyan terjedelmes, olyan gondozott és olyan nagyon megfelel a rendeltetésének. (Public Recreation tudniillik azt jelenti, hogy nyilvános üdülőhely.) Pedig milyen költséges és nehéz dolog Ausztráliának köztudomásúlag vízszegény, homokos talaján fát ültetni! A parkosítás terén az Ausztráliaiak valóságos amerikai nagyzási hóbortot — mondjuk inkább nagylelkűséget — fejtenek ki. Ha park, hát legyen park, mondják s ennélfogva nem elégszenek meg a honos eucalyptus-, pandanus-fikusz és pálmafajokkal, meg az araucariákkal, hanem óriás költségen tölgyet és hársfát hozatnak és ezekkel szegélyezik a térségeket. Az idegen elem azonban nehezen szokja meg az új talajt

* A mai Perthnek már negyvenezer lakosa van s igazán nagy város, a melynek villamos világítása, villamos közúti kocsijai vannak; közintézetei, gyárai, vízvezetéke megfelelnek a legmodernebb követelményeknek.

és a leggondosabb ápolás kell hozzá, hogy már az első évben ne veszítsék el azt a díszüket, mely miatt nagy költségen hozatták őket; tudniillik a lombjukat.

Hogy mivé fog fejlődni Perth az utolsó egy-két évtized alatt, annak az előjelei már láthatók voltak a mi időnkben. Minden utczának, térségnek, monumentális épületnek, parknak, sőt emlékszobornak (!) már ki volt jelölve a helye. Itt fog kezdődni az X-utcza s eddig fog terjedni; ez a leendő N-park helye. Ide állítunk majd — annak idejében — emlékszobrot. Hogy kinek, az majd elválik. És így tovább. Ausztrália utolsó évtizedeiben semmi sem történt váratlanul, véletlenül, vagy meglepetésképpen. Minden ki van számítva, minden be van osztva; az utczák szépségére való tekintetből ki van mondva, hogy erre vagy arra a helyre csak olyan épület jöhet, a melynek az építési költsége legalább is ennyibe kerül. Ezen előrelátásra való tekintetből néhány olyan utcza járdáján sétáltunk Perth városában, a melyekben az utczát kitevő valamennyi alkatrészből még semmi sem volt meg, csak éppen a — járda. Az utcza két oldalát szegélyező házak, a fák, a lóvasút, no meg az emlékszobor, majd csak ezután jönnek. Az Angliában dívó szokásra, hogy tudniillik egy-egy házban csak egy család lakik, itt is nagy figyelemmel vannak, (valamint mindenütt az egész világon, a hol angolok vagy angol származású emberek laknak). Perth külvárosában láttunk néhány példányt „a vadon úttörőiből"; tudniillik kerekeken járó vagy szétszedhető lakóházakat. A fából épült és bádoglemezzel fedett házakat egy-kettőre szétszedik, elébe fognak vagy nyolcz-tíz pár ökröt és vontatják odább, az új otthon helyére. Az ország belsejében élő squatterek, farmerek, meg bushmanek, akárhány helyen még ma is, a mi napjainkban, ilyen házakban élnek. Ha a temérdek jószág lelegelte a füvet valamely területen, összerakják a házat, ráteszik a kerekekre és mennek vagy tíz-húsz mérfölddel tovább, a — legközelebbi legelőre.

Annak a több irányban elágazó vasútnak, a melynek a mai Perth a központja, a mi időnkben jóformán még nyoma sem volt. Coolgardie, Calgoorlie, Menzies, Bunburry s a többi kisebb-nagyobb

jelentőségű arany-, szén- és sóbánya a nyugot-ausztráliai államban akkor még csak hosszadalmas és veszedelmes utazások árán volt elérhető. Ezekhez a vándorlásokhoz és az illető farmokban való ideiglenes letelepedésekhez voltak szükségesek a „vadon úttörői".

Freemantleban, valamint Perthben gyakran találtunk olyan berendezésekre, a melyek az ugyancsak hirtelen létrejött délamerikai városok egyik-másikára emlékeztetett. Ilyen volt például Freemantleban a portékás ládákból épült lakóházakra emlékeztető könynyedén összetákolt faház, a temérdek bar, az ipari czikkek magas ára, meg a magas napszámbér. Perthben pedig Limára és Callaóra emlékeztető vonásokat találtunk. Éppenúgy, mint a hogyan Limában drága pénzért nem volt egy kis árnyék kapható, Perthben is majd ellankadtunk az alacsony házaktól szegélyezett széles utczákon. Feltünő volt továbbá az utczán járó-kelők között a temérdek lovas. Lóháton járt Perthben nemcsak a farmer, meg a városi bankhivatalnok, a ki a környékből járt be a hivatalba, de lóháton jár a milimári, a pék, a mészáros, az iskolás gyerek, akár fiú, akár leány, meg a levélhordó. Az emberek olyan otthonosan és kényelmesen érzik magukat a ló hátán, hogy éppen olyan biztonsággal végzik a teendőiket a nyeregben, mint akár ha az üzlet „pudlija" vagy a hivatal asztala előtt ülnének. A patriarkhális jelleget nagyban emeli a kényelmes és czélszerű öltözködés. Ritkán láttunk más öltözetben embert az utczán, mint vászonnadrágban, nyitott mellű flanell ingben, feltürt ujjakkal és széles karimájú szalmakalapban. Araszny sarkantyú és nagy kaliberű revolver valószinűleg kiegészítő része volt az öltözetnek. Főképpen a revolver nagy szerepet játszott ezekben az ujonnan keletkezett és gombamódra növő nyugot-ausztráliai városokban. Hogyne; hiszen anélkül — kártyázni sem lehet! A Swan River mentén még olyanok voltak a közbiztonsági viszonyok, hogy valamely unatkozó gentlemannek erre az udvarias kérdésére: „tetszik egy partie piquet?" igen gyakran adták ezt a választ: „köszönöm, nem játszom; nincs nálam a — revolverem."

*

Albany volt a „Coolgarlie“ legközelebbi állomása, ugyancsak a Nyugot-ausztráliai Államban, csakhogy annak a déli partján. A mintegy háromszázhatvan t. mérföldnyi utat másfél nap alatt tettük meg, elragadó szép időjárás mellett. A tenger olyan sima volt, hogy észre sem vettük, a mikor Cap Leeuwinnél, Ausztrália délnyugoti csúcsánál, irányt változtattunk és az eddigi déli kurzus helyett keleti irányba tértünk át.

Sok utas szállott fel Freemantleban. Az intelligens úri elem elenyészett a számos, kevésbbé intelligens és kevésbbé úri közönség között. Ilyen zajos, eleven útitársakhoz a kiváltságosak osztályán, az „elsőn“, még nem volt szerencsénk eddigi útunkon. Mintegy százötven utas lehetett az első osztályon, férfi, nő és gyerek, a kiknek lármás beszédén, eleven modorán meg — tetovirozott karján (legtöbben nyitott mellel és feltürt ujjakkal jártak) meglátszott, hogy esztendőket töltöttek vagy a farmokon, vagy az aranybányákban. Bőséges alkalmunk volt meggyőződni arról, hogy az ausztráliai ember csakugyan demokratikus érzelmű. A szónak nem a legnemesebb értelmében.

*

Nem remélt elevenséget és élénkséget találtunk abban az öbölben, — a King George Soundban — a melynek egyik elágazása, a Princess Royal Harbour környékén, Albany városa fekszik. A kikötő nem a városnak köszönheti fontosságát, hanem annak a körülménynek, hogy végig Dél-Ausztrália partján Adelaideig, a King George Sound, illetőleg a Princess Royal kikötő az egyetlen, a melyben a hajók viharoktól védett horgonyzó helyet találnak. Viharos időjárásnál Freemantle sem nyujtott védelmet addig, míg a jelenlegi óriási medenczéket ki nem építették. Tehát nem a város fontos, hanem a kikötő. Ennélfogva nyilvánvaló volt, hogy az alig felcseperedő kis helység rövid idő alatt kisebb szabású góczponttá növi ki magát.

A mi időnkben még vajmi sivárak voltak a viszonyok. Egy-

néhány, a kikötővel párhúzamosan futó utczát keresztező rövidebb utczából állott Albany. Széles utczák, alacsony házak, széles verandákkal, itt-ott parkká egyesülő eucalyptusok, meg fikuszok már készen állottak. Készülőben voltak a középületek is; a kőből épülendő indóház meg — az Ausztráliában szokásos módszer szerint az utczák helye. Az utczákat egyelőre csak járdákkal jelezték. Lóháton járó embert még többet láttunk, mint az előbbi két városban. A sok lovas azt a benyomást tette, mintha az emberek nem is tudnának gyalog járni. Még a barba is lóháton jártak az emberek, a gázlámpagyújtók pedig nem hosszú rúddal indultak ki feladatuk teljesítésére, hanem lóháton. Ily módon a lámpagyújtogatónak elég volt, ha felegyenesedett a nyeregben, mert már elérte gyújtójával a lámpát. Még valami egészen külön „speczialitást" találtunk Albanyban. Ugyanis párhuzamosan a parttal, a melyről két hosszú pier (fahíd) nyulik be messze a kikötőbe, terjedelmes nagy lagunák terülnek el, azaz a tengertől természetes vagy mesterséges torlaszszal elválasztott vadvizek. Ezek a lagunák tele vannak békákkal, a melyek alighanem sokkal hatalmasabb tüdejűek, mint más, nem exotikus földrész békái. A mint tudniillik a nap letűnt, ezek a békák olyan hatalmas kuruttyolásra kezdettek, hogy az ember a saját szavát sem hallotta tőle. Ha a békakuruttyolás hozzátartozik a holdvilágos éjszaka idylljéhez, hát ezek az albanyi esték az idyllek Chsimborazzója lehettek volna. A fiatal városnak még egy olyan nevezetessége van, vagy volt, a mely szintén ritkítja párját. Volt ugyanis egy emlékszobra, a melyet nem győztes hadvezérnek, sem nevezetes államférfiúnak az emlékére emeltek, hanem egy nagyon — okos embernek a tiszteletére. Azt a karcsú obeliszket ugyanis annak a férfiúnak a tiszteletére emelték, a ki megszerezte a Nyugot-Ausztráliai Államnak az első — vasúti concessiot.

A várost hosszú, lankás halom osztja két részre, a Strawberry Hill. Valószinűleg nem lesz hátrányára a város fejlődésének sem, de annyi tény, hogy a halomról nyert kilátás nagyon kellemes és szép a turistának. A halomról messze területet lehetett

belátni. Nemcsak a kikötőt és a benne folyó életet, hanem az egész St.-Georges Soundot is, a benne fekvő néhány szigettel. Jóllehet a környéket sem növényzet nem díszíti és az állatvilág is szegény — a sirályok különböző fajtáján kívül alig láttunk más állatot — azért az öblöt és kikötőt gyűrű alakban körülzáró partokon megtörő hullámok fehér tajtékja mégis szép látvány. A szárazföld felé alacsony hegyláncz zárja el a szemhatárt. A mi a

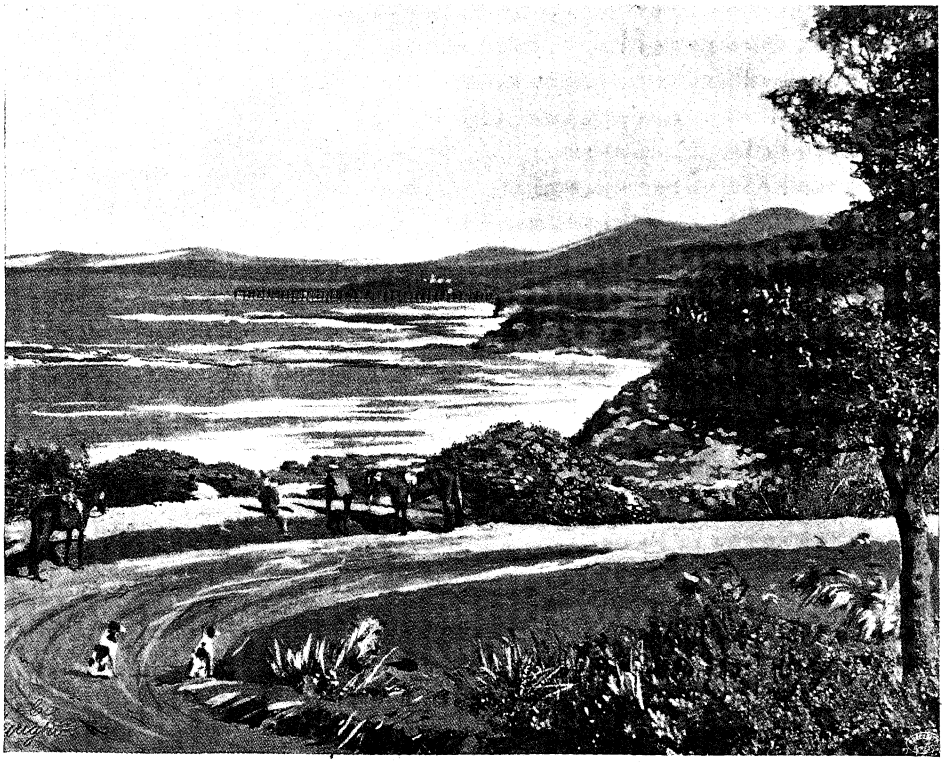

PARTVIDÉK ALBANY MELLETT.

halom és a hegyek között fekszik, az nem szép ugyan, de azért ingerli a képzeletet. Hogyne, mikor mindaz, a mit Ausztráliáról hallunk és olvasunk, olyan exotikus, rendellenes, új és szokatlan. És ebből a földből közvetlen előttünk terül el egy jókora darab, még pedig jórészben egykori természetes állapotában. Ez a föld az, a melyen „a folyók nem a szárazföld felől jönnek és a tengerbe

ömlenek, hanem a partok közelében eredve, befelé folynak és elenyésznek"; ezekben a furcsa folyókban olyan halak élnek, a melyek tüdővel lélegzenek és nem kopoltyúval. Ha az egyik folyóban vagy ugyanazon folyó egyik ágában elfogy a víz, akkor a beszáradó pocsolya vizéből az összeszorult állati élet lassanként egészen kiéli az oxigéniumot s az állatok halomra pusztulnak, csak a Ceratodus (így nevezik ezt a tüdős halat) kapkod még sokáig levegő után s jóval túléli társait, esetleg a következő esős periodusig. Olyan emlősök élnek továbbá ezen a földön, a melyek zacskóban hordják a fiaikat, vagy a melyek tojásokat tojnak. Olyan fák teremnek rajta, a melyek őszszel nem a lombjukat vesztik el, hanem a kérgüket; a leveleik nem vízszintesen feküsznek, hanem az élükre fordítva; a fű nem a földön terem, hanem a fák tetején; a hol fekete a hattyú, a hol nem dalol a madár és a virágnak nincs illata.

*

A csaknem kilencz millió négyzetkilométer terjedelmű Ausztráliának most érintett Nyugoti Állama két millió ötszázezer kilométer területére a legnagyobb Ausztrália hét állama között; lakossága számára és földjének termékenységére nézve azonban a legszegényebb. Miután Ausztráliának egész lakossága kereken négy és fél millió ember, egy négyzetkilométerre tehát — statisztikailag kifejezve — csak egy fél ember jut, (azaz két kilométerre esik egy ember). A Nyugoti Államban az arány hasonlítlanul kedvezőtlenebb. Itt tudniillik a száznyolczvanháromezer lakos úgy oszlik meg, hogy egy négyzetkilométerre csak 0.2 ember esik, azaz 5 négyszögkilométerre egy ember. Ez a kevés ember is főképpen az Albany és Freemantle közötti részen él. A 122°-tól Keletre, tehát a kontinens belseje felé, valamint az észak-nyugoti sarok csaknem egészen lakatlanok. Azzá teszi a rettenetesen sivár és víztelen sivatag, a melyen ember nem élhet meg. Mielőtt a rendkívül gaz-

dag aranybányákat, Coolgardiet, Calgoorliet és a yigani aranymezőket felfedezték, ezek a most már lakott vidékek is teljesen néptelenek voltak. Eddig az időig egyáltalában alig lakott európai a Nyugot-Ausztráliai Államban. Az ideszállított tízezer fegyencz volt a törzslakosság; a többit az aranyláz hozta ide. A főfoglalkozás és főjövedelem ma is az arany, a melyet mintegy nyolczszázezer négyzetkilométer területű síkságon, szétszórt helyeken találnak. A czinn-, ólom- és rézbányák termékének értéke tekintetbe sem jöhet az aranyföldek értékével szemben.

Második főfoglalkozás és jövedelmi forrás a rengeteg júhtenyésztés. Napjainkban ez olyan nagy méretű, hogy a Nyugoti Államból a gyapjú-kivitel csaknem nyolcz millió korona értékű. Hát még milyen méretű lenne, ha ezer, meg ezer kilométer terjedelmű területen nem lenne a legelőkön mérges a fű és ha a temérdek dingo (a vad kutya), — Ausztráliának ez a nagy csapása — nem gátolná a júhtenyésztést.

Klima tekintetében is igen kedvezőtlenek a viszonyok. Subtropikus vidék ugyan, de — mint láttuk — homoksivatagokból áll a legnagyobb része, eső pedig a ritkaságok közé tartozik. Ez a vidék tehát olyan terméketlen, mint akár az atakamai fensík a délamerikai Cordillerákon vagy az arizonai és új-mexikói síkságok Északamerikában. A „Commonwealth of Australia“ — mint látni fogjuk — igen sokat teszen Ausztráliának ezen mostohagyermekének fellendülése érdekében, de a helyi viszonyokból kifolyólag nem sok eredménynyel. Az állam sokkal olcsóbban adja bérbe a földeket, mint a többi államokban, ad kölcsönt, elősegíti a bevándorlást, a családos letelepülőkkel szemben nagyon előzékeny. Mindez nem használ semmit; a helyzet ma is az, hogy a kivándorlás felülmúlja a bevándorlást. A ki teheti, az menekül innen, az „aranynak és drágaságoknak“ hirhedt földjéről.

A „szállóigék“ és „aranymondások“ nem minden esetben hazugságok vagy ostobaságok. Van bennök néha igazság és értelem is. Ilyen jellemző például az a közmondás, a mely Nyugot-Ausztráliáról van forgalomban: „Western Australia is the land of

sin, sun, sand, sweat, salt, sorrow, sore eyes." (Nyugat-Ausztrália a hazája a bűnnek, napnak (forróságnak), homoknak, ízzadságnak, sónak, szomorúságnak, a fájós szemnek.)

*

Mintegy kilenczszáz t. mértföld hosszú az út Albany és Adelaide között. Ezt a hosszú unalmas utat használjuk fel arra, hogy megismerkedjünk nagyjában Ausztráliának azon érdekességeivel, a melyekkel foglalkozni később, a midőn belejutunk a világvárosok zajos életébe, sem időnk, sem alkalmunk nem lesz. Tudniillik a bennszülöttekkel, a növény- és állatvilággal.

Hogy Ausztrália bennszülöttei milyen eredetűek, honnan származnak, az ma éppen úgy nincs eldöntve, mint az a kérdés, hogy hogyan keletkezett maga a kontinens Ausztrália és a körülötte elterülő szigetvilág. „Általánosságban az a vélemény az uralkodó, hogy régi, szétdarabolódott szárazföld az, a melynek csak a maradványai emelkednek ki a tengerből. Evvel a feltevéssel szemben az újabb kutatók azt állítják, hogy az óceániai szigetvilág a tenger szine fölé lassan emelkedő hegységre épült föl. A két ellentétes véleménynek az az alapja, hogy a korallium zátonyok keletkezése körül is ellenkezők a vélemények. Az egyik felfogás szerint a korallium zátonyok csak sülyedő talajon keletkezhetnek, a másik felfogás szerint pedig éppen ellenkezőleg, csak emelkedő talajon rakódhatnak le." (Sievers.)

Ugyanígy eltérők a vélemények Ausztrália bennszülötteinek az eredete felől. Az egyik felfogás szerint az északi partokról származnak és a déli partokon azok a törzsek élnek, a melyek legrégebben vannak vándorúton. A másik felfogás szerint évezredes vándorlás útján kerültek a szomszédos szigetekről a főszigetre (a kontinensre), részben egyenesen keresztül a szárazföldön, részben pedig a keleti vagy a nyugoti part mentén, vízi úton. Az is lehetséges, mondja egy harmadik kutató, hogy az ausztrálnégerek a pápuáknak ősrégi időben elszakadt törzse, a mely kulturális

tekintetben régebben a jelenleginél sokkal magasabb fokon állott. Erre a föltevésre abból a tényből lehet következtetni, hogy ezen régibb, magasabb fokú fejlettségből kifolyólag tudtak olyan vízi járműveket építeni, a melyekkel ezeket a rengeteg utakat képesek voltak megtenni; azokkal a törékeny lélekvesztőkkel, a minőket ma használnak, képtelenek lettek volna a nagy víziút megtevésére.

Megjegyzendő azonban, hogy a pápuáktól minden tekintetben — antropologiai, etnografiai és nyelvi szempontból — lényegesen külömböznek.

*

Mindenesetre jellemzetes Ausztrália őslakóira, hogy úgy fizikai, mint értelmiségi és erkölcsi tulajdonságaikra vonatkozólag az etnografusok ma is ellentétes véleményen vannak. Azok az etnografusok, a kik Ausztrália „fiatal" korából, tehát a felfedezések korából ismerik őket, mint a „megtestesült ocsmányságról" tesznek róluk említést, „a kik inkább majomhoz hasonlítanak, mint emberhez; az arczkifejezésük állatias, a testalkatuk idétlen torzalakja az embernek; értelmiségre nézve alig állanak az állat fölött s azonkívül alattomosak, ravaszok s gonoszok". Ezekkel ellentétben vannak etnografusok, a kik szerint „az ausztrálnégerek éppenséggel nem állanak a culturának olyan alacsony fokán, mint azt mi „cultiváltak" róluk feltesszük".

Sem az egyik, sem a másik állítás nem egészen igaz. Igaz az, hogy az ausztrálnégerek az alacsony fokon álló vadnépek sorozatában egészen külön s önálló csoportot alkotnak. A bőrük sötétbarna, csaknem fekete; termetük nyulánk, ruganyos; göndör hajuk koromfekete; az orruk lapos, pisze; az alsó álkapocs erős, az alsó ajak duzzadt. Arczuknak vad a kifejezése s ez onnan ered, hogy a szem fehérjében — a sclerában — sok az apró véredény. Az asszonyok feltünő rútak, még a fiatalok is. A kemény, nehéz munka — ők a tulajdonképpeni rabszolgák — és a rendkívül hiányos táplálkozás folytán soványak, összeaszottak; a láb-

száruk vékony, az altest puffadt, az emlők petyhüdtek, még a fiataloknál is. Huszonöt évvel már vének, ránczosak s ritka közöttük az, a ki az ötvenedik évet eléri. A férfiak testi ereje nagyon csekély, de a végtagok használatában hihetetlen ügyesek. Kitünő kúszók, úszók s buvárok; látásuk, hallásuk annyira kifejlett, hogy ebben a tekintetben túltesznek az északamerikai híres indiánusokon.

AUSZTRÁLIAI BENNSZÜLÖTTEK.

Ellenben a kipárolgásuk annyira specifikus, hogy az európaiak és az európaiak kutyái téveszthetetlenül követhetik a nyomaikat. Lehet, hogy a jellemzetes szag nem csupán a bőr kipárolgása, hanem annak a zsíros festéknek az illatja, a melylyel az egész testöket bekenik. A zsírral való bekenés az eső, meg a hideg ellen történik, ellenben a festéket a legemberibb tulajdonság diktálja rájok: a hiúság. Roppant hiúk; hiúságból beretválják le a dús hajzatot köröskörül a halántékok magasságában és hiúságból kevernek száraz füvet a hajuk közé, hogy sisak alakúvá formál-

hassák a hajukat. Az arczukba, a mellükre s a karokra éles kövekkel vájt, mély sebekből keletkezett hegeket szintén festékkel kenik be; ezt már nem hiúságból teszik, hanem annak jeléül, hogy már felnőtt férfiak.

A táplálkozásuk, ha nem is mondható dúsnak vagy bőségesnek, de mindenesetre nagyon változatos. Igazi „omnivorák". Mindaz, a mi az emlős állatok, meg a — hernyó között van, az

AUSZTRÁLIAI BENNSZÜLÖTT NŐ. LAKÓHÁZ.

nekik táplálék. Kitünő zoologusok és botanikusok, de csak a — konyha szempontjából. Jól ismerik mindazoknak az állatoknak a furfangját, a melyek megehetők, az egértől az emuig, a csigáktól a rákokig s nagyon jól tudják, miképpen lehet azokat megfogni. Megeszik a hüllőt, férget, bogarat, a hangyát s a kínzó éhségben megrágják a friss füvet, a fiatal növények gyökerét. (Ez utóbbiakkal azonban a gyötrő szomjúságot enyhítik.) Miután a fazekas mesterségnek a legelemibb elveit sem ismerik, a főzőedényekben sem válogatósak. Csigahéj, teknősbékahát vagy emberi koponya

helyettesítik a fazekat, a csuprot, a serpenyőt. Leggyakoribb sütőmódjuk abban áll, hogy gödröt vájnak a földbe, (ebben olyan ügyesek, hogy csupán a kéz és láb ujjaival pár percz alatt meglehetősen mély gödröt vájnak,) ebbe köveket raknak s ezek fölött tüzet gyujtanak. Magától értetődik, hogy a „schwachloch ochot phosphor“ gyufát nem ismerik, hanem a tüzet olyan módon hozzák létre, hogy két száraz fadarabot dörzsölnek egymáshoz, vagy egy puhafa rudat körben forgatnak egy keményfa tönkön, miközben korhadt fának a finom porát hintik a tönk lapjára. Erre azonban ritkán van szükség, mert az „örök tüzet“ ők igazán szükségből becsülik igen nagyra. A legkalandosabb vándorútjaikon is vigyáznak arra, hogy a tűz — mohába göngyölt ízzó parázs — ki ne aludjon. Magától értetődik, hogy az „örök tűzre“ való felvigyázat az asszony dolga, a ki azt a fennebb említett edények egyik vagy másikában viszi a horda után s vigyáz annak ébrentartására. Mert jaj annak a szerencsétlen vesztaszűznek, a kinek az őrizete alatt a tűz kialudt. A szerencsétlent leütik, mint akármely erdei vadat.

Tehát tüzet gyújtanak a kövek fölött, a mitől ezek megtüzesednek. Eközben vastag agyagréteggel bevonják a megsütendő állatot, beleteszik a gödörbe s az egészet újból befödik földdel. A kellő időben felhányják a gödröt, kiemelik a keményre égett agyagburkolatot, feltörik s vadállatok módjára esnek neki a porhanyóra sült kenguru vagy opossum pecsenyének. A holnapi nappal nem törődik egyik sem; a mai zsákmányt felfalják az utolsó falatig, ha mindjárt beleszakadnak is. Hogy mi lesz holnap, holnapután, arra nem gondolnak. El is éheznek néha egy-két hétig, nem lévén más táplálékuk, mint a földből kiásott vagy a fákról leszedett féreg, bogár, hernyó s legrosszabb esetben a fák rügye vagy a növények gummija. Tévedés lenne azt hinni, hogy a lakmározásoknál a férfiak és nők „table d'hote“-ot esznek; óh nem; az asszonyok az illetékes férjek háta megé ülnek és csak azokat a hulladékokat és csontokat kapják, a melyeket ezek nekik hátra dobnak.

Igen érdekesen írja le Marchetti, cs. és kir. sorhajó-hadnagy a bennszülötteknek lakmározását s az utána következő mulatságot. „Nyugot-Ausztrália bennszülötteinek igazi ünnepe az, ha véletlenül cethal feneklik meg a parton. A zsákmány felfedezője tűzi jelekkel hívja össze a törzsbelieket s a véletlenül arra kóborló idegen törzs tagjait is meghívják. Megkezdődik az orgia, a melynek ocsmánysága leírhatatlan. A férfiak körülállják a cet óriás testét s nem törődve a körülöttük hemzsegő czápákkal, az állat hatalmas testéből kivájt szalonnával bekenik magukat, meg az asszonyokat tetőtől talpig. Aztán húsdarabokat vágnak ki az állatból, a melyeket a maguk módja szerint sütnek meg. Egész nap folyton falnak és falnak, éjjel pedig „korroborri"-t tartanak; azaz vad és groteszk tánczokat járnak, a melyekhez az asszonyok csinálják a muzsikát. Ez a falás, meg korroborrizás napokon át folyik, mialatt a dúskálódók a szó szoros értelmében beleeszik magukat az óriás állatnak már bomlásnak indult tetemébe. Sem a rettenetesen bűzös rothadás, sem a csömörig menő túljóllakás nem hoz szünetet. Az embertelen táplaléktól ocsmány bőrbetegséget és súlyos gyomorbetegséget kapnak. Ennek folytán kötekedők s veszekedők lesznek és a lakmározásnak rendesen verekedés és néhány emberhalál a vége."

Hogy állanak kannibalizmus dolgában? Az ausztráliai belföldön élő squatterek és farmerek megesküsznek rá, hogy az ausztrálnégerek haszontalan emberevők, de pozitivusan nem tudják, mert még nem látták. De minden valószinűség a mellett szól, hogy igenis: alkalomadtán megeszik az emberhúst, főleg, ha az nem saját nemzetiségbelitől származik. Annyi biztos, hogy az elesetteknek kivágják a veséjét, mert szerintök a vese körüli zsiradéknak az a megbecsülhetlen tulajdonsága van, hogy az izomerőt és bátorságot fokozza.

Mint említettük, a nő igazi és valóságos rabszolga. Mindazt a munkát, a mely a vad hordáknál előfordulhat, ők végzik el. Vándorúton ők czipelik a néhány holmit, a mijök van; a „fazekat", a vizesedényt, a sátrat, a gyereket. Ha lepihennek, az asszony üti fel a sátrat, az asszony mászik a fára madártojásért, hernyóért,

bogárért, vagy ő túrja rövid piszkafájával a földet rovarokért s ő fogdossa a gyíkokat. És mindezen fáradozásaiért durva, irgalmatlan, kegyetlen bánásmódban részesül. A férj agyonütheti a feleségét, anélkül, hogy ezáltal a törzsénél fennálló törvények vagy szokások ellen vétene. Maga a feleségszerzés is olyan módon történik, a melyhez hasonló brutálitás ezen a téren alig van más népfajnál szokásban. Egyike a legszokásosabb feleségszerzésnek az a módszer — állitólag, — hogy a „kérő“ jó nagy furkósbottal lesben áll azon a vidéken, a melyről tudja, hogy „szerelme“ tárgya egy vagy más okból arra szokott járni. A kedvező pillanatban előrohan a rejtekből, a furkósbottal leüti a mit sem sejtő „arát“, s ebben az ájult állapotban czipeli haza a sátrába. Átlag csak két felesége van minden férfinak, de a módosabbnak van hat is. (Úgy kell neki!) Addig, míg ugyanegy családnak a többi férfi tagjai is „szereztek“ feleséget, a nős fiútestvér felesége közös tulajdona a többi fivéreknek is.

Igen mélységes fokon állanak vallás dolgában is. Valamely magasabb lény fogalma, a melyet imádni vagy a melytől félni kellene, teljesen ismeretlen előttük. A nap, a hold, meg a csillagok játszanak ugyan némi szerepet a gondolatvilágukban, de nem vallásos alapon, hanem csak legendaszerűleg. Erkölcsi tekintetben is a lehető legmélyebb fokon állanak. A nők már kora gyermekkorukban prostituáltak s ha férjhez mennek, ezt folytathatják. A férjek nemcsak hogy nem tiltakoznak a feleségeik prostitucziója ellen, hanem ellenkezőleg, elősegítik azt és osztoznak az ebből származó bevételen.

Képzelhető, hogy a lakás megteremtése nem sok gondot okoz. Nyári lakásukat, a „guniah“-t (kunyhó?), gallyakból és fakérgekből tákolják össze, a melyet télen földdel és fűvel takarnak be. Van azonban akárhány törzs, a melynek tagjai barlangokban és korhadt fák üregeiben tanyáznak. A lakásberendezés nagyon egyszerű; egy-két fából vagy fakéregből faragott edény a víznek, néhány kőbalta s rendkívül ügyesen font háló a halászathoz meg a madarak fogásához teszik ki a berendezést. Fegyverzetük a bunkó, a

dárda, a melynek a vége hegyesre csiszolt kavics vagy csigahéj és főképpen a „bumerang".*

Ez az utóbbi — a bumerang — az ő puskájuk. Evvel a hajítófegyverrel ütik le a repülő madarat, a faágon ülő állatot, vagy a földön futó opussumot. Hogy ez a nép miképpen tudott ilyen szellemes, mondhatni genialis fegyvert kieszelni, az bámulatos. A bumerang ugyanis — vagy a mint Ausztrália nyugati felében a bennszülöttek nevezik, „kilie" — keményfából készített, mintegy félméter hosszú s egy-két centiméter vastag, szélei felé mindinkább vékonyodó, éles szélű, térdszerűen hajlított deszkadarab, a mely a hossztengely irányában gyengén hajlított s a csavarmenetnek egy részét ábrázolja. Ezen sajátszerű szerkezeténél fogva a bumerangnak az a fontos tulajdonsága van, hogy feldobás után s nem találás esetében a fegyver visszatér arra a helyre, a honnan feldobták. (Ha talál, akkor úgyis leesik azon a helyen, a melyre céloztak vele.) A fizikai törvényeknek teljesen megfelelő szerkezetű fegyver kizárólagos tulajdona az ausztrálnégereknek. Hogy éppen ez a mélységes fokon álló nép jött erre a szellemes ötletre, azt úgy magyarázzák az etnografusok, hogy az ő földjükön otthonos eucalyptusfa levele adta meg hozzá a mintát. Az eucalyptus egyik neménél ugyanis a száradó falevél a hossztengelye körül kissé csavarszerűen görbül el. Ha ilyen állapotban lehull a rendkívül magas fa ágáról, a levél esés közben nem egyenes, függélyes vonalat ír le, hanem csavarmenetű, önmaga körül keringő hullámos vonalat.** A fegyver genialitását fokozza az, hogy jobbról

* Amint a tűzgerjesztés módjából, meg a fegyverükből megitélhető, a kulturának körülbelül azon a fokán állhatnak ma, a melyen az európai ősember a régibb kőkorszak (palaeolith) idejében állhatott. A fémek feldolgozása vagy használata teljesen ismeretlen előttük, a mi nem zárja ki azt, hogy azokon a helyeken — a parthoz közeli vidékeken, — a hol a fehérekkel sűrűbb érintkezésbe léptek, az ausztrálnégerek már számos európai koponyát ütöttek be azokkal a baltákkal, meg késekkel, a melyeket az európaiaktól kaptak vagy vettek.

** Ha Galilei a szabadon eső és elhajított testek mozgásából fel tudta állítani a tehetetlenség axiomáját, akkor a hulló eucalyptus levél eséséből az ausztrálnéger felemelkedhetett a bumerang — teoriájáig.

balra és balról jobbra csavarodó bumerangjuk van, a jobb és bal kéz használatára. Az az ügyesség, a melyet az ausztrálnégerek ezen fegyver használatában kifejtenek, bámulatos. Mint vadászok is bámulatraméltóan ügyesek és ravaszok. Pompásan utánozzák a madarak hívogató, csalogató hangját, vagy azt a hangot, a melylyel a ragadozó madár felriasztja a vízi madarakat és mesteri hajtóvadászatokat rendeznek a kengurukra. Ugyanezek a ravasz kópék azonban az értelmiség terén olyan fejletlenek, hogy „nem tudnak ötig számlálni s nem hazudnak, mert a fantáziájuk a legcsekélyebb kombinálásra is képtelen. Sőt vannak törzsek, a melyek csak háromig tudnak számlálni; a mi azon túlmegy, az már csak — sok.“ (Sermon.)

Nem csupán az értelmiségük igen alacsony fokán múlik, hogy a missionáriusok az ausztrálnégereknél a világ minden vad népe között a legkevesebb eredményt tudják felmutatni. Ebben a tekintetben a missionariusok szívós, makacs, türelmes kitartása még megküzdött volna valahogy. A sikertelenségnek inkább az az oka, hogy az ausztrálnégerek nincsenek helyhez kötve, hanem vándortörzsek. Hiába alapítják az angol, amerikai meg német missionáriusok a térítőtelepeket, ha a megtérítendőket nem tudják helyhez kötni s azok folytonosan ide-oda csatangolnak az erdőkben s a folyók mentén.

Hogy a bennszülöttek szelidítése vagy telepítése mind e mai napig nem sikerült, ahhoz a következő körülmény is hozzájárul. A partok felől, tehát az európaiak által lakott vidékekről, a bennszülöttek csaknem teljesen visszaszoríttattak a szárazföld belseje felé. Az üldözések és embervadászatok következtében a számuk annyira lefogyott, hogy hozzávetőleges becslés szerint a számuk jelenleg legfeljebb hatvanezerre tehető. Ez a kevés népség azokkal az európaiakkal áll némi érintkezésben, a kiket a foglalkozásuk — bányászat, baromtenyésztés stb., — a lakott résznek a határszélére telepít. Hogy ezek a határ szélén lakó fehérek — igen sok esetben megszökött fegyenczek — a fajuknak nem a legjobbjai, sőt ellenkezőleg, sok esetben moraliter ezeknek az alja, az nyilvánvaló. A bennszülöttek-

nek pedig mindenütt a világon megvan az a tulajdonságuk, hogy a velük érintkező fehérektől mindenekelőtt vagy kizárólagosan azoknak csak a hibáit, kicsapongásait s rossz tulajdonságait sajátítják el. A fehérek pálinkát, kanyarót, vörhenyt, meg pusztító nemi betegségeket terjesztettek a bennszülöttek között. Sőt az itt-ott letelepedett khinaiaktól ezeknek szorgalmából, munkásságából s más tulajdonságukból éppenséggel semmit sem vettek át, de az ópiumjok már versenyez az európaiak pálinkájával.

Egy-két helyen az ausztráliai kormány olyanforma „menedéktelepet" rendezett be a bennszülöttek számára, mint a hogyan az Északmerikai Egyesült-Államokban „reservation"-eket állítottak fel a kiveszőben lévő indiánusok számára. Az ezen helyeken félig-meddig lekötött ausztrálnéger-törzsek valamiképpen felhasználhatók. Vagy pásztorkodnak, a mennyiben a rengeteg területeken legelő óriási júhnyájak vagy baromcsordák körül végzik a felügyelői tisztet, vagy pedig mint „tracker"-ek, azaz rendőrök, kutatók szolgálnak, a kiket bámulatra méltó szimatoló képességük folytán megszökött vagy eltévedt egyének kipuhatolására vagy szétfutott csordák és nyájak felkeresésére használnak. Sorsuk azonban meg van pecsételve. Még egynéhány évtized s az ausztrálnégerek legutolsó példányát államköltségen fogják fentartani, mint — exotikumot.*

*

Az eszmerokonság kedvéért lássuk mindjárt Ausztráliának állatvilágát, illetőleg az állatvilágának csak nehány érdekesebb, nálunk nem létező példányát. Ausztráliát a tudósok „az élő fossziliák" hazájának nevezik, annyira jellemzetes az állatvilága. Itt még tömegekben élnek azok az állatok, a melyek a többi kontinenseken már réges-régen kihaltak. És éppen sajátszerű, egészen speczifikus állat-

* A szentimentalitás és álhumanismus teljes mellőzésével bátran mondhatjuk, hogy nem lesz érettük kár. Hogy miért nem, azt majd meglátjuk akkor, ha majd a Csendes-Oceáni szigetek lakóinak egy s más törzséről lesz szó.

világából következtetve, úgy látszik, hogy Ausztrália és a többi szárazföld között réges-régen, még a krétakorszakban állott be a szakadás, azaz szűnt meg az összefüggés.

Ausztráliának nincs tökéletes emlős állatja, de van számos erszényes állatja, madara s vizi állatja, a melyek sehol másutt elő nem fordulnak. Ezek közt van nehány faja, a melyek valóságos átmenetek az állatok egyik osztályából a másikba. Vannak állatjai, a melyek átmenetek az emlősök meg a madarak között s vannak halai, a melyek félig hüllők. „Vannak félig emlős állatai csőrökkel, mondja Matschie, madarai, a melyek nem tollasok, hanem szőrrel fedettek; tyúkjai, a melyek nem önmaguk költik ki tojásaikat, hanem a napsugár; galambjai, a melyek akkorák, mint a pulyka; patkányai, a melyeknek uszonyai vannak s kuszó farkuk; gyíkjai, a melyek kétlábúak."

Legközelebb van a tökéletes emlős állatokhoz a kenguru, a melynek az apró kenguru-patkánytól az óriás-kenguruig mintegy 150 fajtáját ismerik. Mi, a kik csak az állatkertekben látunk elvétve egy-egy elcsenevészedett példányt, nem tudunk tiszta fogalmat alkotni erről az állatról, a mely úgy mozdulataiban, mint nyugvó állapotában, táplálkozásában és fejlődésében egyformán érdekes állat. Járás közben és pihenéskor, a mikor két erős hátsó lábára és hatalmasan fejlett farkára ül, esetlen és ügyetlen. „Ha azonban fut, pl. üldöztetése alkalmával, akkor egész mozgékonyságát kifejti. Megiramodik s akkorákat ugrik, a mekkorákat egyetlen más állat sem tud. Két mellső lábát szorosan a melléhez szorítja, óriási farkát vízszintesen kifeszíti, hosszú, karcsú és ruganyos hátsó lábait nekifeszíti a talajnak, felugrik s ívalakban repül, mint a nyíl. Ha nem félelmében fut, legfeljebb hárommétéres ugrásokat teszen, de ha üldözik, kilenczméteres ugrásokban szökik." (Dr. Pechuel-Loesche.)

A hatalmas termetű állat, a melynek egyetlen védelme gyors futásában áll, roppant félénk és gyáva. Néha meghal — ijedtében. Peschuel-Loesche említi, hogy egy kengurút látott holtan felfordulni, annyira megijedt a villámlástól és dörgéstől. A fiatal kenguruk nagyon fejletlen állapotban jönnek a világra, s épen ez különböz-

teti meg az igazi emlős állatoktól. Piczinyek, mezítelenek, vakok s a végtagjaik alig vannak kifejlődve. Azt a hat-hét hónapot, a mely további fejlődésükhöz szükséges, az anya „erszényében" töltik. Az erszény zacskóvá tágult bőrredőny a nőstény hasán. A világra jött fiókát az anya gyöngéden belehelyezi ebbe a zacskóba, a hol az apró állat odaszopja magát az anya emlőjéhez, még pedig olyan erősen, hogy a kilencz méteres ugrások alkalmával sem esik ki.

A kár, a melyet a kenguruk okoznak, nem nagy; bőségesen megfizetik azt a saját bőrükkel, a mely elég értékes. A húsa az európainak élvezhetetlen, míg ellenben a bennszülötteknek éppen olyan kedves, mint minden más, a mi megehető.

Speczifikus állatja továbbá Ausztráliának a csőrönd meg a hangyász sün. Mind a kettő a tökéletlen emlősök osztályába tartozik, az úgynevezett „kloakás" állatokhoz, a melyek az emlősök és madarak közötti átmeneti állatoknak tekinthetők.*

A csőrönd (Ornithorhynchus) olyan, mint a hód, de széles csőre, lábán az ujjai közt úszóhártyája van. Tojást tojik puha héjjal, a mit felszakít s a kis éretlen embriót erszényében neveli fel. A hangyászó sün (Echidna) olyan, mint valami nagy sün, de ez is úgy hozza a világra magzatait, mint a csőrönd. Az echidna az ausztráliai őslakók legkedvesebb csemegéje. Szőröstül, bőröstül sütik meg tüskés hátában.

Ezekkel az ártatlan állatokkal szemben valóságos csapás a dingó, az ausztráliai vadkutya, a melynek eredete körül szintén sokáig folyt a vita. Ma körülbelül el van döntve, hogy a dingó elvadult házi kutya és nem eredeti vadkutya. Valószinű, hogy a bennszülöttek hozták magukkal a kontinensre s így nem igazi eredeti ausztráliai állat s ugyancsak valószinű, hogy ennek a vad ragadozónak tulajdonítható, hogy Ausztrália olyan szegény más kisebb emlősökben. A dingó körülbelül akkora, mint a jól kifejlett juhászkutya, a melyhez más tekintetben is hasonlít. Fékezhetetlen vadállat s olyan kár-

* Azért nevezik őket kloakás állatoknak, mert placentájuk nincs, mint az emlősöknek, hanem kloakájuk van, mint a madaraknak.

tékony, hogy egész júhnyájakat s marhacsordákat tesz tönkre. Igy például Nyugot-Ausztráliának egyik farmján három hónap alatt ezerkétszáz darab juhot faltak fel. A squatterek, farmerek, meg az állam minden lehetőt elkövetnek a dingó pusztítására, de kevés eredménynyel. A nyugoti részben, a hol a dingó legszámosabb, évenként néhány ezer tonna (!) strychnintartalmú mérges eledelt szórnak szét a legelők körül, hogy kipusztítsák őket, de nem pusztulnak, sőt nem is fogynak. Nemcsak azért olyan roppant kártékonyak, mert felfalják a juhot, hanem azért, mert közeledtükre, vagy csupán vonításukra a nyáj vagy a csorda szétrebben a szélrózsa minden irányában s többé nem tér vissza. Az állatok elpusztulnak a sivatagokon vagy szomjan vesznek. Azonkívül valóságos róka-ravaszságot fejtenek ki abban, hogy a borjút elszakítsák az anyjától. Ausztráliában csak egyetlen lény van, a melytől a dingó fél s ez az ő legközelebbi rokona, a házi kutya. A két rokon rettenetes gyülölségben él s pusztítják is egymást irgalmatlanul. De ezen a vad gyűlölségen is túl teszi magát a „mindenható szerelem". Itt-ott megtörténik ugyanis, hogy a vad dingóhím meghódít egy könnyelmű házikutya-asszonyságot, vagy hogy egy férfi házikutya hűtelen elvelyedésében valamely nőnemű dingóval bocsátkozik botrányos mesallinaceba. A viszony mindenképpen áldatlan kimenetelű, mert a végeredménye minden esetben az, hogy a — dingók vérszomjas fajtája szaporodik. Az ivadék ugyanis mindig a dingókkal tart.

Hogy Ausztráliában, főképpen a belföldön, olyan gyakori a májbetegség meg a galandféreg, annak is a dingó az oka. A dingók közt ugyanis óriási mértékben van elterjedve a galandféregnek egyik fajtája. Miután pedig ezeken a vidékeken szárazság idején emberek és állatok ugyanegy patakból vagy tócsából isznak, ez pedig rendesen szennyezett a dingó ürülékétől, a galandféreg-peték a legközvetlenebb úton jutnak az emberi szervezetbe. Az ausztráliai mezőgazdák, pásztorok, aranymosók között tényleg feltünően gyakori az említett két betegség.

Nem kevésbbé kártékony állattá fajult a bevándorolt tengeri nyúl. Ausztráliának szintén egyik nagy csapása. Ugyanis ugyan-

akkor, a mikor az európaiak először hoztak Ausztráliába szarvasmarhát, juhot meg lovat, nehány nyulat is hoztak magukkal, a melyből azelőtt Ausztráliában egy sem élt. Hát ez az importálás rosszul ütött ki. Ma már a tengeri nyúl annyira el van szaporodva, Ausztráliában, hogy valóságos csapás. Millió és millió számra tanyáznak némely vidéken s magától értetődik, hogy legszivesebben és legszámosabban ott, a hol a földek legkultiváltabbak és a legelők legdúsabbak. Az általuk okozott kár óriási, rettenetes. Megtörtént már akárhányszor, főképpen a száraz esztendőkben, hogy a mezőgazdák verejtékkel gyümölcsözővé tett földeiket elhagyták s a baromtenyésztők mértföldekre terjedő legelőiket, mert kimarták őket a tengeri nyulak. Nemcsak azáltal okoznak óriási kárt, hogy szerte-szét túrják a földet és kirágják a vetőmagot, hanem azáltal is, hogy már az alig kibújt fűszálat is lerágják, a melyet a jószág még nem tud leharapni. Az Egyesült-Államok körülbelül egy millió koronát áldoznak évenként a nyulak kiirtására; professzionátus vadászokat tartanak a pusztításukra. Eredménytelenül. Úgy mint Argentinában, sok milliót költenek azokra a dróthálókra, a melyekkel a rengeteg terjedelmű földeket körülzárják a nyulak ellen. A legtöbb esetben azonban ez is eredménytelen. Újabb időkben Pasteur oltó módszerét hozták alkalmazásba a nyulak ellen. Tudniillik ragályos betegségnek a szerumát oltották be számos példányba s ezeket, a betegség csiráját magukban rejtő állatokat, szabadon bocsátották. Az eredmény, a melyet ez a szellemes ötlet fog létre hozni, még nem ismeretes.

Ausztrália madárvilága is teljesen beleillik ebbe az exotikus környezetbe. Olyan madarai vannak, a melyek szintén alig, vagy éppenséggel nem fordulnak elő másutt, mint Ausztráliában. Ilyen például a gyönyörű szép paradicsommadár, (tulajdonképpen Új-Guinea belseje az igazi hazája); az ennél is gyönyörűbb lantmadár, a melynek pompásan szinezett hosszú farktollai felfelé állanak s olyan görbületet írnak le, hogy együtt szépen ivelt lantot mutatnak; az emu, a mely akkora, mint a struczmadár. Hasonlít is hozzá, de hiányoznak a „strucztollai", tudniillik a szép és értékes farktollak.

Az emberben való bizalma, vagy az, hogy nem fél tőle, okozta, hogy ma már pusztulóban van. Tuniillik annyira buta, hogy az embert egészen közel bocsátja magához s minden ellenállás nélkül elfogatja magát. Pedig könnyen menekülhetne; úgy fut, hogy lóval is nehéz utólérni, ha egyszer futásnak eredt.

Eredeti madár, sőt nagyon eredeti, a „nevető Jancsi", (laughing Jackass, a mint az ausztráliaiak nevezik a paralcyon gygast). Az egyetlen állat a (bennszülött ausztrálnéger kivételével), a mely megeszi a kigyót, m g a mérgeset is. Ausztráliában ugyanis a kigyóknak mint-

AZ EMU FÉSZKE.

egy kétszáz fajtája él s közte sok a mérges; ámbár kicsinységöknél fogva az emberre nem nagyon veszedelmesek, de mindenesetre gyűlöletesek. Hiszen azért kigyók. És mert a nevető Jancsi az egyetlen állat, a mely a kigyókat pusztítja, sőt a kedves madárnak a kigyó a legkedvesebb csemegéje, ered az, hogy a nevető Jancsi az ausztráliaiaknak annyira rokonszenves.*

A rendkívül falánk madár — mintegy félméter hosszú állat, erős

* Íme megint egy ellentét, a melyre Ausztráliában akadunk. Az egész világon el van terjedve az a hit, hogy a madarak szörnyen félnek a kigyótól, hogy „a kigyó megbűvöli a tekintetével a madarat," és íme Ausztráliában ez is meg van fordítva; a madár falja fel a kigyót.

— csőrrel, néha furcsa viszonyba jut az ő csemegéjével, a kigyóval. Néha ugyanis „igen nagy fába vágja a fejszéjét", azaz hogy igen nagy kigyóba harap. És már most megtörténik, hogy a fejénél már bekapott kigyó nem fér le a madár torkán, mert a kaliberek nem egyeznek. Miután azonban a madár az áldozatát kibocsátani nem akarja, lenyelni pedig nem tudja, hát úgy oldja meg a kérdést, hogy a kigyónak már bekapott részével a csőrében, nyugodtan letelepszik, bevárja, míg a lenyelt rész megemésztődött s aztán tovább nyel egy darabot. Az ausztráliaiak — állítólag — gyakran látják a nevető Jancsit nyugodtan ülni az ágon, a csőréből kilógó kigyóval. Sőt Dr. Lendenfeld említi, hogy egy alkalommal egy kidűlt fa törzsén két nevető Jancsit látott egymással szemben mozdulatlanul ülni; a két madár között ugyanegy kigyónak a középteste huzódott, a mely kigyót az egyik madár a fejénél, a másik pedig a farkánál kapott be. Most nyugodtan várták, a míg a lenyelt rész felemésztődik. De nem a kigyópusztitás teszi ezt a madarat eredetivé, hanem a kaczagása. „Azok az emberek, a kik az erdőben tanyáznak, beszéli Dr. Lendenfeld, vadászok, farmerek vagy turisták, korán reggel őrületes kaczagásra ébrednek fel. A hangos nevetés végig hangzik crescendo az egész erdőn, mindig hangosabban és hangosabban; előbb innen, aztán onnan, míg végre a borzalmas, őrületes kaczagás végig hangzik az egész erdőn. A nevető Jancsi reggeli hívó szava ez, a melyre a többiek felelnek. Délben és naplementekor megismétlődik ez a kaczagás, de már nem olyan megdöbbentő és nem olyan sajátszerűen, kómikusan rettenetes, mint a kora reggeli őrületes kórus".

Ausztrália valamennyi nagyobb városában van állatkert; köztük a melbournei meg a sydneyi olyan érdekes, gazdag és gondozott, hogy vetekedik Európának és Amerikának akárhány állatkertjével. Képzelhető, hogy az állatgyűjtemény főkontingensét azok az állatok teszik ki, a melyek Ausztráliában honosak. Az eddig leírt állatok valamennyi válfaját megtaláltuk ezekben az állatseregletekben, de a nevető Jancsi híres kaczagását — sajnos — nem hallottuk.

*

És most folytassuk az utat a „Coolgarlieval“ Port Adelaide felé.

Az út nem volt kellemes. A „Coolgarlie“ rosszul tűrte az erős hullámzást, a mely az Austral-öbölben előfogta. Fáztunk és dide-

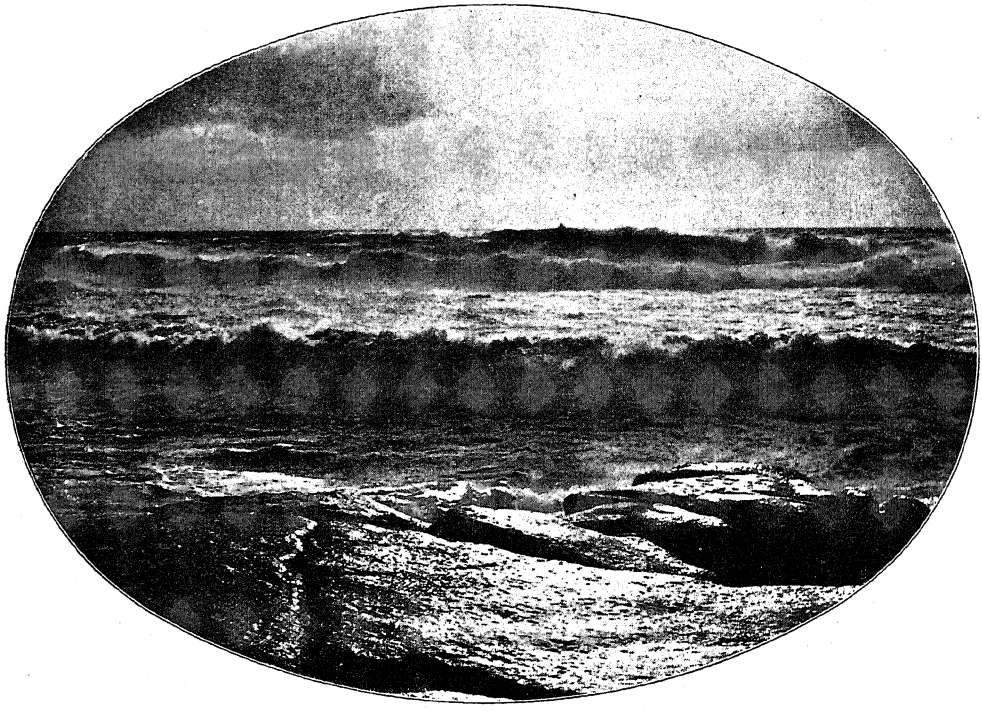

HULLÁMTORLÓDÁS AZ AUSTRAL-ÖBÖLBEN.

regtünk. Jóllehet a hőmérsék sohasem szállott 18° C alá, mégis a legvastagabb kabátra volt szükségünk. A tropikus forróságban ugyanis annyira érzékenynyé válik az ember bőre az alacsonyabb hőmérsékkel szemben, hogy 18 fokos hőmérséknél már fázik. A „Coolgarlie“ utasai éppenséggel nem voltak kellemes utitársak. A férfiak átlag kiméletlenek és neveletlenek voltak, az asszonyok pedig olyan önzők, rátartiak és arrogánsak, mintha „Coolgarlie“ nem személyszállító hajó, hanem „kéj-yacht“ és az minden egyes hölgynek saját külön tulajdona lett volna. Az az impertinencia pedig, a melyet az a tuczat gyerek — fiú és leány — kora reggeltől késő estig kifejtett, az igazán borzasztó volt. Neveletlen lármájukkal és pajkos csinta-

lanságukkal terhére voltak mindenkinek, az illetékes szülék kivételével. Csak ezeknek nem volt kifogása a rakonczátlankodó gyermekek ellen. Az aranytömbök véletlen találása által milliomossá vált egykori kovácslegény, a ki most „magánzó“, a júhnyájak gyapjából meggazdagodott egykori „tehenész“, meg a „camp“-ek hajdani „krajzlerosából“ adelaidei palotatulajdonossá nőtt „gentleman“ és a többiek, azt hitték, hogy így illik gazdag ember gyermekéhez, hogy ez az — úri modor.

Az egész Austral-öblön végig hű kisérőink voltak az albatroszok meg a czetek. Az albatroszok már régi ismerőseink; először akkor találkoztunk velük, a mikor az „Amazonas“-on útban voltunk Pará

VASÁRNAPI MUNKASZÜNET

felé, az Amazonas-folyó torkolatában. Az ausztráliai albatroszok szelidebb természetűeknek és ügyesebb repülőknek mutatkoztak. Gyönyörű ívekben keringtek néha fél óráig is a hajó körül és néha olyan közel jöttek, hogy akár kézzel is megfoghattuk volna őket.

Szép látvány volt az is, a mikor egészen közel, egy-két méterrel a víz szine fölött repültek utánunk a hullámzó tengeren. Az emelkedő hullámhegyekkel és sülyedő völgyekkel párhuzamosan repültek, leírhatatlan bájos kecsességgel.

A czetek többnyire három-négy egyénből álló csoportokban mutatkoztak. Kiváló nagy példányokat nem láttunk, de húsz-huszonöt méter nagyságú volt több is. Néhány évtizeddel ezelőtt még annyi volt a czet a déli vizeken, hogy az Austral-öböl időnként hemzsegett tőlük. Ma azonban a kiméletlen vadászat következtében nagyon megritkultak vagy lejebb húzódtak dél felé, a hol nagyobb a biztonságuk.

*

Az ötödik nap reggelén érkeztünk az Investigator szoros torkolata elé.*

A York félsziget és a „Kangaroo" sziget (tulajdonképpen Kenguru") között fekvő széles vizi út a St.-Vincent öbölbe vezet, a melynek a keleti partján, a Torres folyó torkolatában, fekszik Port-Adelaide, Déli-Wales állam fővárosának, Adelaidenak, a kikötője. Az alacsony vízállás következtében a parttól meglehetős távolságban horgonyoztunk. Port-Adelaide mai kényelmes medenczéje, a melyet a Torres folyó torkolatának mélyítése után építettek, akkor még nem volt készen; éppen munkában volt. A Torres folyó vize pedig nagy hajók számára szintén nem volt eléggé mély.

Az előttünk elterülő kép éppenséggel nem volt szépnek vagy vonzónak mondható; a lapos part meglehetős kopár, rajta néhány alacsony ház és deszkabódé, kerti növényzet. A távolban középmagas hegyláncz húzódott, a Lofty Mountain, a melynek tövében Adelaide városa fekszik. Éppen vasárnap volt, a mikor Port-Adelaide elé érkeztünk, tehát nagy angol munkaszünet. Árúkirakodásról szó

* Az Investigator szorost Flinders hadnagy fedezte fel, utitársa annak a Dr. Bassnak, a kiről Ausztrália felfedezésének ismertetésekor tettünk említést.

sem lehetett éjfél előtt, a mikor vége van a „holy day"-nek. Logs Baytől Port-Adelaideig és innen Adelaideig a mintegy kilencz-tíz kilométernyi utat kényelmes vasuti kocsiban tettük meg. Minél közelebb jutottunk a városhoz, annál barátságosabb és nyájasabb lett a vidék. Helyenként olyan képet mutatott, mintha nem ausztráliai angol gyarmaton, hanem az igazi angliai Déli-Walesnek dús legelőjű vidékein jártunk volna. Gyönyörű zöld réteken fehér baromcsordák

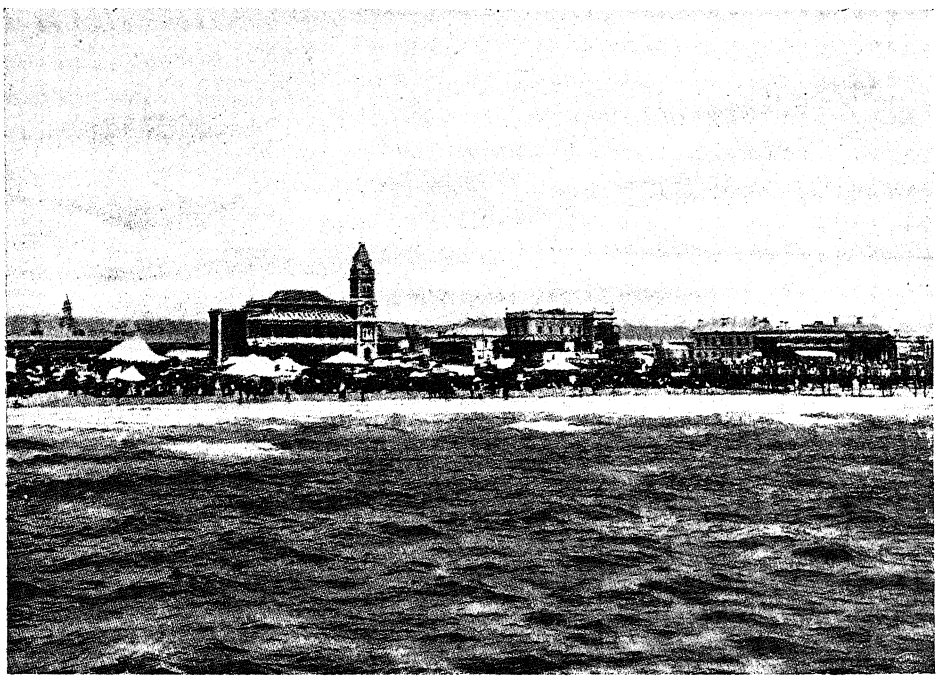

A TENGERI FÜRDŐ ADELAIDE KÖZELÉBEN.

és júhnyájak legelnek; itt-ott kerítéssel körülvett, gondozott gyepes játszótelep, footballnak és cricketnek. A város közelében a cultura „kimagasló" szimbolumai: a füstgomolyagokkal koronázott gyárkémények. A kis Torres folyón is nagy az élénkség; gőzbárkák, uszályhajók, vitorlás csónakok helyenként ellepik az egész vizet. (Csak ezen a mi árva Dunánkon nem lehet forgalmas életet létrehozni.) A vízi járóművek tömve vannak emberekkel, vasárnapi kirándulókkal. Cricket, football, lawn-tennis és a greneli tengeri fürdő a

czélpontjuk. És minél közelebb érünk a városhoz, annál szebb és nyájasabb a vidék. A Lofty Mountain már tisztán kivehető volt s meglepő sok torony magaslik ki a város fölé. Persze nem mind templomtorony; az ausztráliai milliomosok a középületekre meg a magánpalotákra is, sőt kis villákra előszeretettel rakják fel a karcsú magas tornyokat. Ebben is szeretik a feltünést.

Nem hiába hogy az ausztráliaiak „fair Adelaide"-nek (a bájosnak) nevezik Dél-Ausztrália fővárosát. Tényleg az; bájos, kellemes, barátságos, verőfényes és nagyon tiszta. A mint beérkeztünk a tágas indóházba és beszálltunk a széles, könnyű kocsiba, a mely kényelemre nézve túlteszen az északamerikai kocsikon, meglepő hatással volt reánk a nem remélt kép. Az ember ugyanis gondolatban megszokta volt, hogy ezekben az ujonnan keletkezett városokban a nehány palotaszerű középületen meg a kezdetleges bazárokon kívül alig lát egyebet, mint deszkabódét meg korcsmát, s íme előttünk fekszik egy szép, nagy város, széles, tiszta utczákkal, monumentális épületekkel, gyönyörű szép parkokkal és mindazon attributomokkal, a melyek a nagyvárost széppé, kellemessé s elő-kelővé teszik.

Ismét egy alkalom, megcsodálni az angol nemzet kolonizáló és városokat alapító bámulatos képességét. Alig nyolczvan évvel ezelőtt ezen a helyen még puszta sivatag állott, a melyen a letelepülők csákánynyal irtották a dudvát, a scruböt, minden lépés számára. És ma márványoszlopos paloták meg kőtömbökből épített tornyos paloták szegélyezik az utczákat. 1836-ban, a mikor az angolok az alapját vetették meg a Dél-Ausztráliai Államnak és felolvasták az erre vonatkozó hivatalos iratot, a proclamatiót, megfelelő ünnepélyes — inkább árnyékos — helyiség hiányában, (még egy deszkabódéjuk sem volt akkor erre a czélra,) a bizottság egy fa tövében gyült össze Glenelgben, a ma is létező hires „Old gumtree" árnyában. Ma pedig Adelaide verőfényes utczáit — az utczák ugyanis olyan szélesek, hogy azok a nap minden szakában „naposak" — olyan házak szegélyezik, a melyeknek a járda fölé kiálló széles erkélye van, éppen abból a czélból, hogy árnyékban

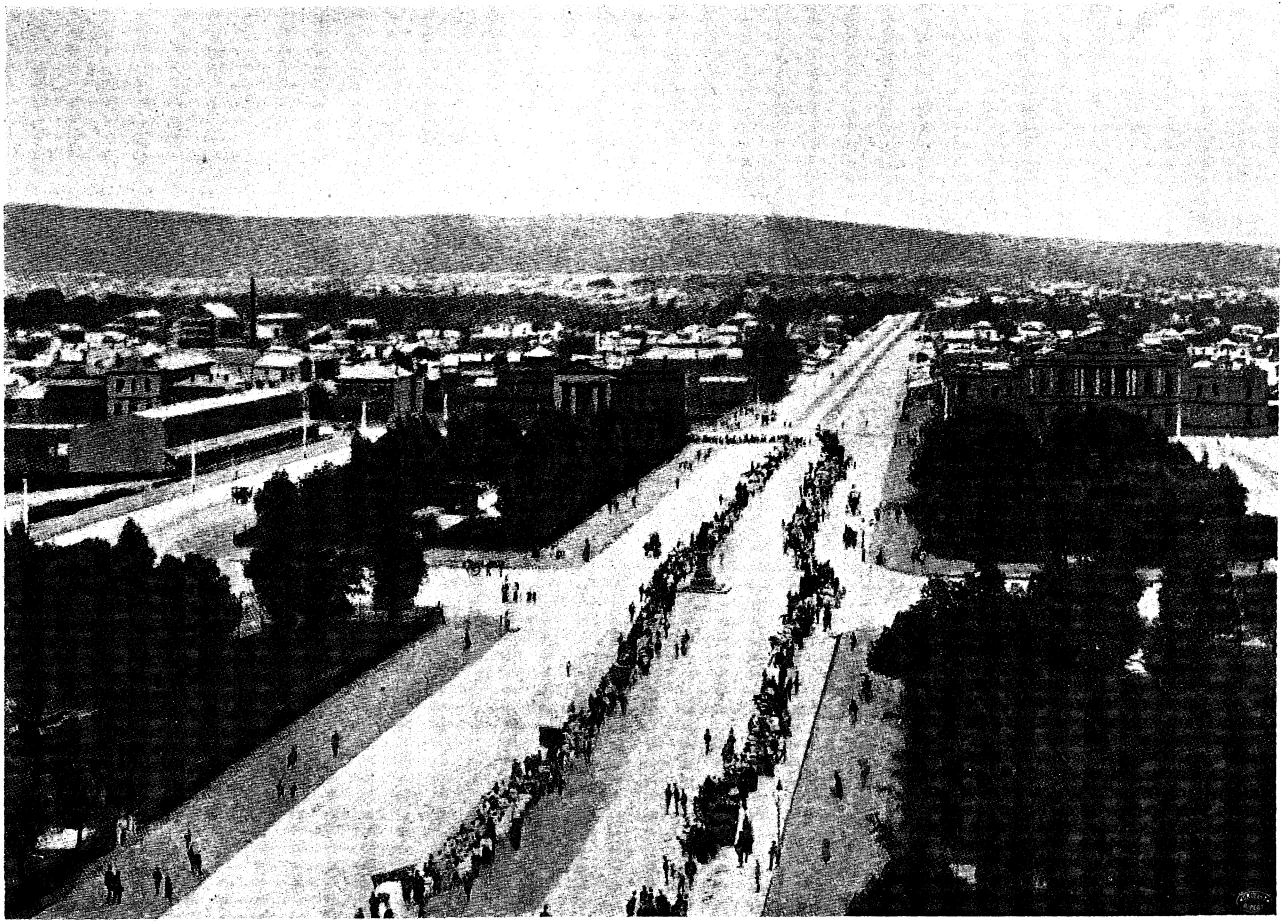

VICTORIA SQUARE, ADELAIDE.

tartsa a járdát. Az utczák pedáns szigorúsággal végrehajtott terv szerint épültek, főképpen abban a városrészben — a cityben — a mely a Torres folyó balpartján van. A folyó ugyanis éppen úgy két — illetőleg három — különálló részre osztja Adelaidet, mint a Duna Budapestet. A city utczái nyílegyenesek és a keresztutczák mathematikai pontossággal keresztezik ezeket. A keresztező pontok több helyen széles, szép parkkal diszített térségekké — „square"-ré szélesednek. A squareken annyi a fa, az illatos pázsit, a sok gyönyörű virág, hogy joggal viselik azt a nevet, a melylyel az adelaideiek azokat beczézik, mert ezek igazán a „város tüdői". A városnak csaknem mértani középpontján fekszik a Victoria-Square, a mely egy „square ötszögnek" a központja. Tudniillik északra és délre a Victoria-Squaretől, továbbá jobbra és balra attól, pontosan kimért távolságban szintén egy-egy széles kiterjedésű, négyszögű square szakítja meg az utczák monotonus egymásba folyását, a mely squarek nem térségek (a mi fogalmunk szerinti „térségek", tudniillik: kő, kő és kő), hanem ismét csak viruló szép parkok és gyönyörű virágágyakkal tarkázott pázsitok. A Torres folyó felé eső Light- és Hindmarsh-square, valamint a város legdélibb részében lévő White More- és Huttle-square olyan szépek s olyan kellemes üdülőhelyek, hogy már ezen négy park létesítéséért a legnagyobb dicséret és elismerés illeti azokat az embereket, a kik évtizedekkel ezelőtt, tehát Adelaide város „őskorában", már ilyen humánusan gondoskodtak a nagy városban élő emberekről és ezeknek gyermekeiről.

A város főütere az az előkelő utcza, a mely egész hosszában metszi a várost és annak tulajdonképpeni központját, a Victoria-squaret. Hasonló irányban, tehát párhuzamosan evvel a King William street, jobbra és balra ettől két ugyanilyen hosszú és széles másik utcza vezet végig a városon, a Hanson- és a Murphett street, a melyek viszont az előbb említett négy squaret keresztezik. Az utczák és terek olyan szabályosan keresztezik egymást, hogy Adelaide ebben a tekintetben alighanem a legszisztematikusabban épült város az egész világon.

Adelaideban olyan sok a monumentális középület, magánpalota és templom, mintha évszázados és nem hetven-nyolczvan éves múltra tekintene vissza. Itt van például a Government House, a Town-Hall. A kormányzói palota meg a készülő parlament a Torres folyó partján, az úgynevezett North-Terraceon áll, szép parkkal körülvéve.*

Ugyanitt áll a Délausztráliai Állam leendő parlamentje, félig kész állapotban. Valóságos fejedelmi palotának készül, olyan előkelő és nemes ízlésű a külseje, főleg a homlokzata. (Ma már készen

KING WILLIAM STREET, ADELAIDE

van s úgy a leírások, valamint azok állítása szerint, a kik látták, méltó a kontinens legsikerültebb épületeihez.) Talán a legszebb épülete a Town-Hall, a városháza, ötven méter magas tornyával,

* Adelaidenak a déli része, a city, három oldalról élesen határolt, a mennyiben a cityt kitevő utczák hirtelen végződnek egy házsorral. Ezeknek a szélső házsoroknak nincs szomszéd házsoruk, azaz nem utcza áll előttük, hanem egy szabad térség. Ezeket a térségeket nevezik terraceoknak.

az „Albert"-el meg híres loggiáival, a melyekre még az irígy melbourneiek is büszkék. Délamerikai minta szerint a városháza egyszersmind színtere a nagy nemzeti ünnepélyeknek. A díszterme olyan nagy, hogy kétezer embert könnyen befogad; az orgonája, a mely hangszer a különben nem nagyon zeneértő és zeneművelő ausztráliaiaknak legkedveltebb hangszere, a legnagyobbak egyike egész Ausztráliában. Díszes épület a posta- és távirdaépület is, az „Albert"-nél is magasabb „Victoria" toronynyal, a mely éppen úgy fel van szerelve harangokkal és órával, mint másutt a templom tornya. Apropos: távirdahivatal. Az adelaidei táviró hivatal az, a mely közvetlen összeköttetésben áll az európai és ázsiai táviróállomásokkal. Az északról jövő kábel ugyanis Port Darwinban, az északi partig terjedő Délausztráliának egyik északi öblében (a Mellville szigetekkel szemben) végződik. Innen a táviróhuzal négyezer kilométer hosszúságban húzódik végig egész Ausztrálián Adelaideig, a honnan aztán a telegrammok a különböző elágazásokon kelet- és nyugot felé továbbíttatnak.

A King William Street minden tekintetben a főütere Adelaide közéletének. Itt zajlik le a „business", mert itt van a tőzsde, a sok gazdag bank; itt vannak a szebb templomok és a King William street, az esti korzó. Templom meglepően sok van a városban. Igaz, hogy jóformán nincs a keresztény vallásnak olyan szektája, a mely Ausztráliában — tehát Adelaideben is — nem lenne képviselve s ezek legtöbbjének megvan a maga temploma, székesegyháza. Természetes, hogy az Üdv Hadserege is képviselve van a maga „citadellá"-jával, a hogyan a katonás szervezetű szekta a maga templomát nevezi. Nem hiányzik a zsinagóga sem, mert Adelaideben sok a zsidóvallású polgár. Tekintettel arra a körülményre, hogy az ausztráliai zsidók csaknem kizárólag kereskedők és tudvalevőleg már az ausztráliaiak is eléggé „zsidók", már most elképzelhető, hogy milyen szakembereknek — vagy legalább is élelmesnek — kell lenni az ausztráliai zsidóknak, hogy megmérkőzhessenek keresztény concurrenseikkel.

Az adelaidei egyetem épülete díszére válhatnék akár Dél-Anglia

bármely városának. Jellemző az ausztráliai közoktatásügyi viszonyokra, hogy az egyetemein adott diplomák közül csak az adelaideinek van teljes értéke. Ezt annyira becsülik, mint akár az oxfordi vagy cambridgei collégiumok okleveleit. Az egyetem tulajdonképpeni megteremtője magánember volt, Sir Watson Hughes, a ki a hetvenes években egy millió koronát ajándékozott a városnak erre a czélra. Ugyancsak közadakozásból jött létre a város könyvtára is, a melyben húszezernél több könyv áll a közönség rendelkezésére.

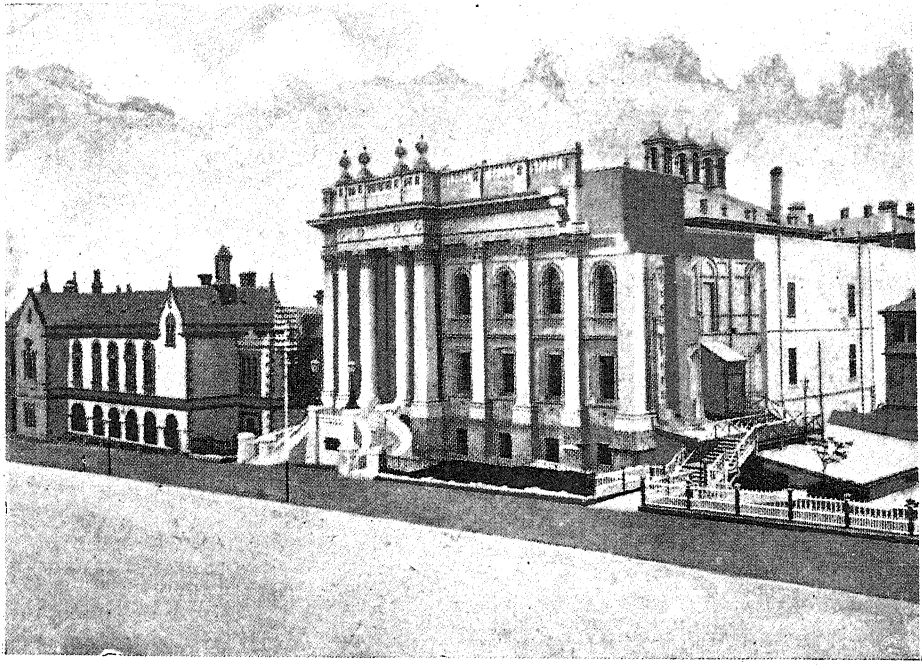

PARLIAMENT HOUSE, ADELAIDE.

A city Adelaideben is főképpen az üzlet, bankok, biztosítóintézetek s más, nagyjövedelmű intézeteknek a központja. A telek meg az építkezés sokkal drágább ezekben a városokban, semhogy közönséges ember magánlakásra szolgáló házakat építhessen az úgynevezett üzleti negyedekben. Adelaideben — valamint Melbourneben és Sydneyben — a city területén egy négyzet öl telek drágább, mint odabenn az országban egy négyzet mértföld legelő. A magán-

lakások, főleg a vagyonosabb osztályé, a Torres folyó túlsó partján, Robe-Wardban és Mac-Donnel-Wardban vannak, a villanegyedben. Mount Lofty, a szőlőkkel és lomberdőkkel borított hegy, szintén a mi Svábhegyünknek felel meg, a mennyiben a vagyonos középosztálynak a nyaralója. Deczembertől februáriusig ugyanis átlag rekkenő a forróság Adelaideben; a ki teheti, az menekül.

Adelaide társadalmi s kereskedelmi életével nem volt alkalmunk bővebben megismerkedni. A „Coolgarlie" csak két napot töltött a kikötőben, a melyek egyike vasárnapra esvén, csak arra volt alkalmas, hogy a topografiai viszonyokkal — az utczákkal, térségekkel, épületekkel s a közvetlen környezettel — ismerkedhessünk meg. A reá következő köznapon megindult az üzleti forgalom, de nem tűnt fel sem nagyon élénknek, sem a megszokottól valamiben eltérőnek. Nappal meglehetősen csendesek az utczák; ha nem tudtuk volna, hogy Dél-Ausztráliában vagyunk és ha a megszokottól eltérő növényzet, virágok, főképpen a sok eucalyptus nem emlékeztetett volna reá, azt hihettük volna, hogy Közép-Európának valamelyik másodrangú városának a belterületén járkálunk.

Legtöbb élet a rotunda körül volt, azaz a zenepavillonnál, a mely a North-Terrace közelében van. Mint említettük, a cityt az északi városrészektől, Mac-Donnel-Wardtól és Robe-Wardtól, a Torres folyó választja el. A folyón több híd vezet keresztül, a melyek egyike, a legszebb, — sőt hídnak kissé hivalkodóan díszes alkotmány — az Adelaide-Bridge, csaknem közvetlen folytatása a King William streetnek. Ezen a helyen a Torres folyó kissé tószerűleg kiszélesedik s ennek a partján áll a zenepavillon. Az itt produkált zene éppen olyan ausztráliai, mint a part a tó körül, a vizen úszó fekete hattyúk meg a közönség. Ez már az ausztráliai publikum. Előkelőnek akarván feltünni, olyan modort tanusít, azaz „külöl", a melyről azt hiszi, hogy előkelő. Pedig nem az, hanem csak nagyon rossz utánzata annak. Inkább affektált, mesterkélten nyugodt s talán kissé pöffeszkedő. Az asszonyok nagyon rosszul, azaz ízléstelenül vannak öltözve, ellenben óriási gyémánt van a fülökben s ujjnyi vastag aranyláncz a derekukon. Angol ladyhez illő előkelőséggel a

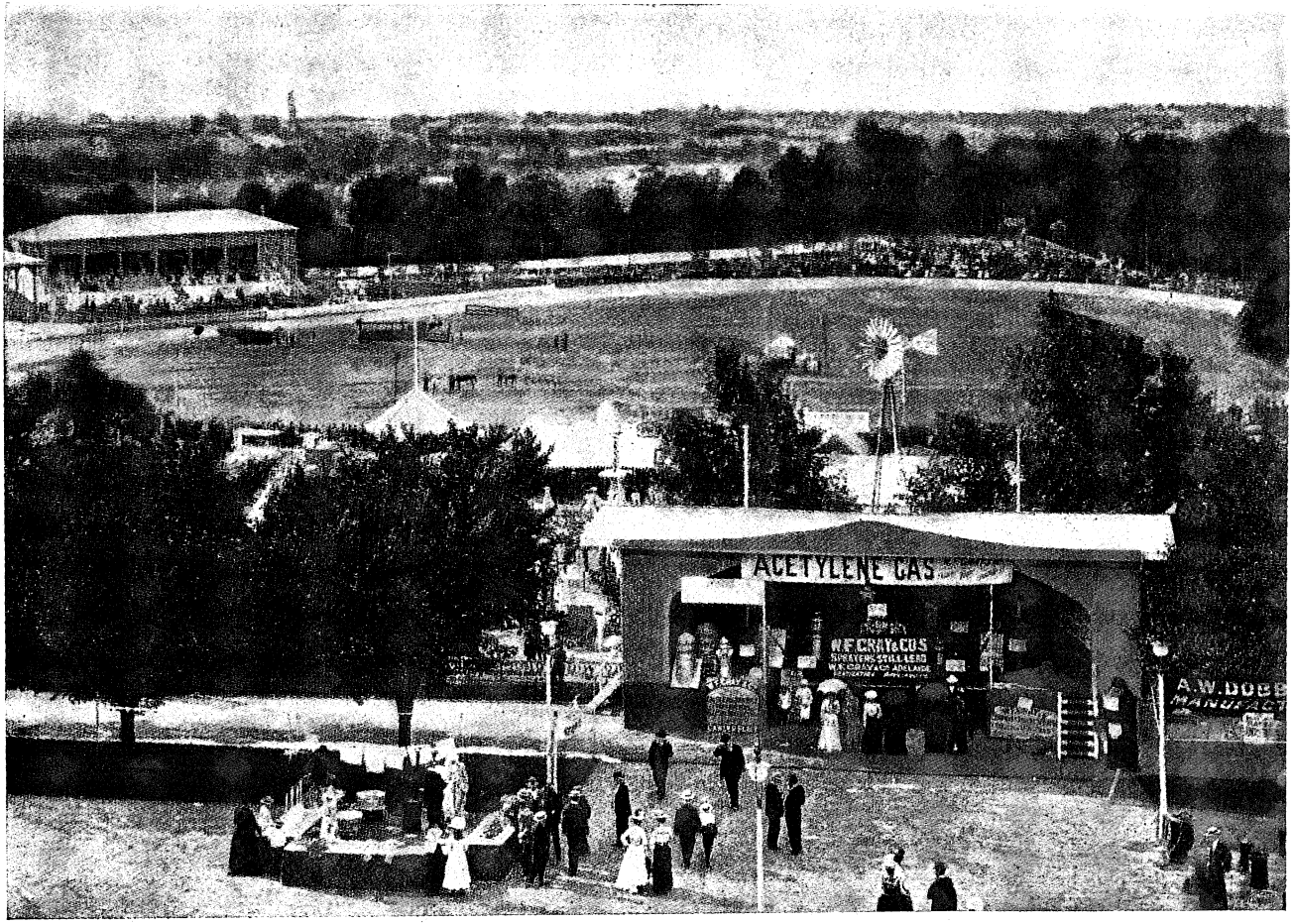

ADELAIDE. MEZŐGAZDASÁGI KIÁLLÍTÁS.

világért le nem tennék a fátyolt meg a keztyüt; ha leülnek ozsonnázni, valóságos munkát végeznek, a míg fátyolosan, keztyűsen megbirkóznak a porczió fagylalttukkal. Lesz még alkalmunk Ausztrália közönségével foglalkozni, tehát a nőkkel is. De előlegképpen megvallhatjuk, hogy egy esetleges nemzetközi női szépségversenyen a pálmát — azaz hogy stylszerűen mondjuk — az „eucalyptus"-t nem ők nyernék el. Hogy az adelaideiek mért büszkék és kissé fenhéjazók s hogy mért tartják magukat honfitársaik között a legnemesebb származásúaknak, annak megvan a maga históriája. A mikor a Délausztráliai Állam megalakult, azaz ennek a kormányzóságnak megvetették az alapját, addig a többi — harmincz-negyven évvel idősebb — koloniákban már rájöttek arra, hogy valamely állam megalapításában nem a deportált fegyenczek tömege a legalkalmasabb emberanyag. Ezek az első letelepülők, helyesebben telepíttettek, meg az utánuk következő első nemzedék olyan sok galibát, zürzavart s igen sok bajt meg gondot okozott a hatóságoknak meg az általános közéletnek, hogy az új Állam — Délausztrália — megalapításakor elhatározták oda fenn, az anyaországban, meg ide lenn is, hogy: igenis, ősöknek fegyenczeket pedig nem kérünk. Így történt tehát, hogy Ausztrália valamennyi államai között csak Délausztráliának, illetőleg a fővárosának lakosai vannak abban a helyzetben, hogy a nagyapáikról is beszélhetnek. Sőt olyan büszkék az elődeikre, hogy a legcsekélyebb alkalmat megragadják, hogy azoknak a neveit a legcsekélyebb okkal összefüggőleg megörökítik az arany könyveikben, a mennyiben a városaikat, utczáikat, squarejeiket, azok nevére keresztelik. „Hindmarsh Ward", „Montefiore Street", „Flinders Street", „Albert Bridge", „Victoria Tower" „Sturt Terrace" s a többi mind, emberek után vannak elnevezve, a kik egy vagy más uton, akár hősiességgel, akár vasuti concessióval, aranynyal vagy csak a „prestige"-zsel hasznára voltak az államnak vagy a közjónak.*

* Ha van is némi túlságosan sok loyalitás ebben az eljárásban, de minden esetre ízlésesebb és ötletesebb vagy szellemesebb mint a Retek-utcza, Salétrom-utcza Tavaszmező- vagy Örömvölgy-utcza elnevezés.

Mielőtt elhagynók Adelaidet és vele Délausztráliát, magyarázatát kell adnunk annak, hogy Délausztráliáról szólva, miért tettünk többször említést az északi partról. Azért, mert Délausztrália elnevezés helytelen. Ez csak addig volt reá alkalmazható, a míg az állam tényleg csak a déli részre — Alexandra Land-re — terjeszkedett. Ma már végig egész Ausztrálián — déltől északig — terjed ugyanaz az állam. Megkülönböztetésül az északi felét, illetőleg két harmadát, „Northern Territory"-nak nevezik. Ez azonban nagyobb részben lakatlan még ma is, sőt részben egészen ismeretlen. Láttuk, hogy hős és bátor férfiak, Ausztrália belsejének kutatói, mint például Leichhart, Sturt, a Gregory fivérek, Burke, Stuart stb., milyen gyötrelmes kínok közt kutatták át Ausztrália belsejét. De a Northern Territorynak jó részébe egyikök sem jutott el. A ki pedig eljutott, az onnan többé nem tért vissza sohasem. A némileg lakott rész fenn van az északi parton, az úgynevezett tropikus részben, a már említett Port Darwin és Palmerston környékén meg a Timor tenger partja körül, Kimberleyben. A kilenczvenes évek elején ezen a részen alig élt ötezer ember, a kiknek két harmada khinai mezeimunkás, a többi pedig jútenyésztéssel vagy bányászattal foglalkozó európai volt. Az ötezer lakosra összesen háromszáz nő esett. Ez az utóbbi statisztikai adat éppen olyan jellemző, mint az, hogy a milliónyi négyzetkilométer területen ugyan abban az időben csak néhány ezer hold föld volt művelés alatt. Ma sincs sokkal több, holott most már nemcsak a khinaiak jönnek, hanem a japániak is kezdenek bevándorolni a Northern Territory partvidékére. Igaz, hogy nem mint földművelők, hanem mint bányászok és aranymosók.

A tulajdonképpeni Dél-Ausztrália történetében (húsz év mulva megünnepelhetik az első — évszázadot!) eddigelé legmozgalmasabb időszak volt az első aranylelet a szomszédos államokban. Említettük, hogy milyen leírhatatlan mérveket öltött annak idejében az aranyláz. Legtöbbet szenvedett alatta a már szépen fejlődésnek induló Délnyugoti Állam, a hol a földművelés és a baromtenyésztés abban az időben már várakozáson felüli mértékben gyarapodott. S egyszerre megszűnt minden. A gazdák otthagyták a földeiket a

learatandó terméssel, a pásztorok a juhot meg a gyapjút, a katonák az állomásaikat, az ügyvédek az irodáikat, az orvosok a betegeiket. Elmentek mind, aranyat kapálni. Voltak olyan városok, a melyekben egyetlen férfilakos nem maradt. Adelaide, a már virágzásnak induló város, a „fair Adelaide", ki volt téve annak a veszélynek, hogy tönkre megy, elpusztul. Ekkor Sir Henry Young, az állam akkori kormányzója, merész ötlettel s szellemes gondolattal nemcsak megmentette az államot, de a más államokban talált aranynyal egyenesen gazdaggá tette azt. Tudniillik: furfangos ötlettel kieszközölte, hogy az ő államából származó diggerek (aranyásók) hozzák vissza a sok aranyat. Az aranynak a grammját az alkuszok vagy ügynökök a mi pénzünk szerint 1 kor. 96 fillérrel vették meg a helyszinén a diggerektől, a miért Londonban 3 kor. 16 fillért kaptak. Ekkor Sir Henry Young megbízta a Délnyugoti Állam bankárjait a maga felelősségére, hogy az aranyat fogadják el az emberektől készpénz fizetés gyanánt 2 kor. 52 fillér értékben s adjanak ki új bankjegyeket. A rendelet nagy vakmerőség volt, mert homlokegyenest ellenkezett az Angol királyság törvényeivel, a mennyiben a pénzverés meg bankócsinálás jogát természetesen az kizárólagosan magának tartotta fenn, de mert megvolt az az eredménye, hogy megmentette a már pusztulásnak indult államot, nem tekintették bűnnek, hanem — okos és bölcs dolognak. Magától értetődik, hogy a diggerek ezen rendelet után nem a közvetítőknek adták el az aranyukat 1 korona 96 fillérért, hanem hazahozták Adelaidebe, a hol 2 kor. 52 fillért kaptak ugyanazon mennyiségért. Milliókat és milliókat hoztak haza az emberek; vettek földeket, gazdasági gépeket; óriási júhnyájakat tenyésztettek, építettek „tornyos palotákat" és adtak százezreket — könyvtárakra meg „college"-ekre. Az elvonulások által létre jött pangás is kárpótlódott, még pedig óriási mértékben. (Nemcsak Délausztráliában, hanem a többi államokban is.) Az emberek tömeges visszatérése következtében a szükségletek — élelmiszerek, ruházat stb. óriási méretekben növekedtek s velök együtt az árak. Így például 1853-ban és 54-ben Adelaideben tíz font sterlinget (kétszáznegyven koronát) fizettek egy tonna szénáért,

BALLARAAT. (AUSZTRÁLIA LEGGAZDAGABB ARANYBÁNYÁJA.)

Melbourneben negyven font sterlinget, azaz kilenczszázhatvan koronát. A buzának az ára ötven korona volt a városokban, az aranyföldeken pedig — a camp-okon — igazán „aranynyal mérték fel a tápszereket.“ Egy zsák lisztnek négyszáznegyven korona (!) volt az ára, a czipót három koronával fizették, egy férfiingnek huszonhatharmincz korona volt az ára és milliomosnak kellett annak lenni, a ki — hatlövetű revolvert akart vásárolni.

MELBOURNETÓL SYDNEYIG.

Két napi tartózkodás után folytattuk az utat Melbourne felé. Victoria állam fővárosába. Még az indulás napjának délutánján elértük a Kangaroo Islandet, a melyet a Backstairs-csatorna választ el Ausztrália szárazföldjétől. A sziget lakatlannak látszott, mert a szokásos képen kívül lakóházaknak vagy nyájaknak nyomát sem láttuk. Másnap délután láttávolba kaptuk a Mount Gambiert s a Mount Shanket, a melyek a Délausztráliai Állam és Viktoria Állam közt a határt jelzik. A hajósoknak ez a két jellemzetes alakú hegy igen fontos irányító jel a helymeghatározásban. A mint Victoria Állam partjai alá jutottunk, nagyot változott a kép. A lapályos partokat hegyes vidék váltotta fel. A hegyek helyenként a tenger partjáig nyúlnak le, meredek falakkal, a melyeken a hullámos tenger végignyaldosott. Az erdőket borító sűrűség mutatta, hogy az Ausztráliára annyira jellemzetes eucalyptuson kívül itt már lombfák is otthonosak.

Későn este érkeztünk a Port Phillip bejárata elé. A hosszúra nyúlt öböl végén, harmincz mértföldnyire a bejárattól, a melyet a Point Landsdale és Point Nepean világító-tornyokkal ellátott hegycsúcsok alkotnak, fekszik Melbourne. Tekintettel arra a körülményre, hogy a bejárattól a kikötőig négy órát veszen igénybe az út s így sötét éjszaka lett volna, mire beérkezünk a kikötőbe, mindjárt a bejárat mögött horgonyt vetettünk az éjszakára. Fontos ok volt a horgonyzásra, hogy megvárjuk a kikötői kalauzt és még fontosabb ok volt az orvosi vizsgálat.

Miután további utazásunk folyamán ezután csaknem kivétel nélkül valamennyi kikötőben át fogunk esni az úgynevezett „orvosi vizsgálaton", ezúttal kissé bővebben foglalkozunk vele egyszer s mindenkorra. Az orvosi vizsgálatnak az volna a czélja, hogy a kikötőbe érkező hajó ellenőriztessék abban az irányban, hogy nincs-e rajta ragályos bántalomban szenvedő beteg. Ezen okból megvizsgálják a hajó papirjait, a melyekben bizonyíttatik, hogy az éppen elhagyott kikötőben nem uralkodott járványos betegség és hogy a hajó személyzetének meg utasainak egészségi viszonyai kifogástalanok. Megvizsgáltatnak azonban a hajóokmányokon kívül a hajón lévő emberek is. Kivétel nélkül mindenki, a kapitánytól a fűtőig s még a csecsemőt sem hagyják ki. Nos tehát, éppen ez az úgynevezett vizsgálat a komédia. A vizsgálati eljárás abban áll, hogy a kikötői orvos mindenek előtt megszámlálja, hogy a jelenlévők száma megegyezik-e a hajópapirokban feltüntetett számmal, hogy nincs-e valaki elrejtve a kabinjában, mint beteg, avagy a tenger fenekén mint halott, a kit útközben temettek el. Erre a czélra az utasok összegyűlnek az illetékes helyeiken, az osztályok szerint. Az I. és II. osztályúak a szalonjaikban, a III. osztályúak valahol a fedélzeten. A kikötői orvosok olyan „éleslátásúak", hogy az I. osztálybeliek egészségét meg tudják állapítani akkor is, ha csak belépnek a szalonba, a hova az utasok gyülekeztek s felolvassák a neveiket, miközben a kikötői orvosok nagyon barátságos arczot vágnak s elegáns pozeban állanak. A II. osztályúaknál már megtapintják — de csak éppen megtapintják — a „pulsust". Azaz: a hüvelyküket ráillesztik egy pillanatra az előttük álló utas csuklójára. Az orvos arcza már ötven százalékkal kevésbbé barátságos és udvarias kifejezésű; a tartás már nem olyan nagyon előkelő. A III. osztályúaknál az orvos megvizsgálja a pulsust (nyomás a csuklóra fél másdperczig) és „megvizsgálja a szemeket", azaz a mutató ujjával lehúzza az egyik szemnek az alsó szemhéját, miközben ő maga akárhányszor egészen másfelé néz. Nyájas és barátságos arczkifejezésről most már szó sincs, ellenben akárhányszor dúrva és goromba. (Hogyne, hiszen csak III. osztályú embe-

rekkel van dolga.) Tisztelet és becsület a Melbournei kikötő azon időbeli orvosának. Ő kivétel volt; ő goromba volt már az I. osztályúakkal szemben is.

Korán reggel felköltött bennünket a kürt szava. (Nem igazi „trombita" volt, a milyennel a hadihajókon riasztják fel az embert hajnali négy órakor legédesebb álmából, hanem csak szelíd trombita, a melyen a szokásos zeneidőben polkákat meg románczokat szoktak játszani.) A kalauz meg az orvos egyszerre jött a hajóra: az unalmas czeremónia azon idő alatt tartatott meg, a míg az öblön végighaladtunk.

Port Phillip hajózási viszonyai nagyon nehezek. A legkülönbözőbb irányban húzódnak rajta végig a homokzátonyok és számos csatorna fut párhuzamosan a tulajdonképpeni víziúttal. Az útjelzései azonban olyan gondosak és pontosak, hogy igen ritkán történik szerencsétlenség, azaz úgy a zátonyrajutás, valamint két hajó összeütközése alig fordul elő. Mintegy három órát haladtunk a jó utat mutató boják között s egyszerre kiértünk a zátonymentes szabad vízbe. Melbourneből még semmit sem láttunk, de meglepő élénk forgalmat találtunk; nagy oceáni hajókat, vitorlás járóműveket, számos gőzbárkát. Félóra mulva látjuk a hegyeket, a melyek aljában Melbourne fekszik, az árboczerdőket; a várost elfedi a gőzösök füstje meg a nagyvárosokat jellemző szennyes szürke pára. A Hobson Baybe érve, a „Coolgarlie" körül csoportosulni kezdenek a szokásos apró járóművek, s közel a pierhez horgonyt vetünk.

Melbourne nemcsak világváros, hanem világcsoda. Viktoria Állam „közép- vagy ó-korában" bizonyos John Batman jött át a szomszédos Tasmániából néhányad magával erre a helyre, akkor teljesen kultiválatlan, sőt vad vidékre és a bennszülöttekkel folytatott alkudozások után jókora területet foglalt el a Yarra folyó mentén, azon a helyen, a melyen ma Melbourne áll. Rövid idővel utána Fawkler nevű ember kötött ki a Yarra torkolatában, szintén néhány társa kiséretében. A partra szálló embereknek minden talpalattnyi földért kemény tusát kellett vívni csákánnyal a kézben a

scrub ellen, a mely a partvidéket ellepte. Triumfusnak tekintették azt a kis tisztást, irtott helyet, a melyre első deszkabódéjukat felépíthették. 1836 végén a mai Melbourne néhány kunyhóból álló telep volt, abból is három korcsma volt; az ipart egyetlen susztermühely képviselte. A lakosok száma kétszázhuszonnégy ember volt, ebből harmincznyolcz asszony. Két évvel később annyira fejlődött, hogy már meg volt az első bankja, az első ujságja és még

SWANSTON STREET, MELBOURNE.

három évvel később már elindult az első hajó Európába, a mely melbournei gyapjút vitt a londoni vásárra. Tizenegy évvel később hetvenhatezer ember lakott Melbourneben. 1851-ben aztán egyszerre tönkrement minden. Beállott a szárazság, a hírhedt ausztráliai szárazság. A víz elfogyott az utolsó cseppig, ölnyi repedések keletkeztek a kiszáradt talajon, a fáknak még a levelei is kiszáradtak. A legelőkön elperzselődött a fű és millió meg millió juh pusztult el éhen. A végén jött egy cziklon, a mely végig sepert egész Victorián és elpusztított mindent, a mit a szárazság meghagyott.

Ez 1851-ben történt. Ma pedig — ötven-hatvan évvel később — igazi metropolis és nagyszabású nemzetközi forgalmat találunk a Yarra folyómenti városban, a melynek előkelő cityjében és bájos villa-negyedeiben mintegy négyszázezer ember él. Maga a kikötő is bámulatraméltó, ha tekintetbe vesszük, hogy az egész alkotás alig pár évtizedes. Port Melbourneből két hatalmas rakodópart csak-

COLLINS STREET, MELBOURNE.

nem félmértföldnyi hosszúságban nyúlik be a kikötőbe. A különböző irányból jövő vasúti vágányok a hídon végigvezetnek s a nem túlságosan mélyre sülyedő hajók rakománya közvetlenül átszállítható a vasúti teherkocsikba. A hajóhidaktól jobbra és balra terjedő kikötő olyan nagy, hogy nyolczszáz hajó is elfér benne egyszerre.

A pier tövében álló állomásról induló vonat népes utczákon, házsorok között halad az innen két mértföldre eső Melbourneig.

Átmegy a Yarra hídján, a melynek környékén a szennyes-sárga víz egészen el van lepve apróbb vízi járóművekkel. A széles és hosszú Swanton street, a mely a város főutczája, meglepő. Meglep nagy dimensioi által, szép épületeivel, de főleg óriási élénkségével. Ez chicagói vagy new-yorki méretű. Magától értetődik, hogy az utczák elrendezésében ugyanazt a sakktábla-rendszert találjuk, a mely az újonnan keletkezett városokra annyira jellemző Észak- és Dél-Amerikában éppen úgy, mint Ausztráliában. Jóllehet alig van jelentékenyebb utczája, a melyben nem lenne egy vagy más monumentális épülete éppen épülőfélben, mégis azt a benyomást kelti, hogy már régen kiépült, hogy már készen van. A főutczák, a melyek egymással párhuzamosan futnak és persze egymástól mathematikailag pontosan kimért távolságban, számos apró s rövid utczával kereszteződnek. Ha esetleg nem is praktikus, de mindenesetre sajátszerű berendezés, hogy azt a rövid és szűk utczát, a mely egy hosszú és széles főutat keresztez, éppen úgy hívják, mint a főutczát, csakhogy elébe teszik a kicsinyítő „Little“ szót. Így jön létre a Little Bourke street, Little Collins, Little Flinders street stb. A tájékozódásban határozottan nem hat zavarólag. Az utczák barátságosan megosztoznak a kiválóbb épületeken és parkokban. Itt van például a Government House, a gyönyörű szép botanikus-kert szomszédságában, de külön park által környezve. (Micsoda óriási vagyon, türelem s áldozatkészség kellett ahhoz, ezen a kedvezőtlen talajon ezeket a gyönyörű parkokat létrehozni!) A halmon épült palota az építkezésben jártas — tehát sokat követelő — szakember szemében is gyönyörű, ízléses épület. A Spring streeten van a parlament. (Éppen dolgoztak rajta.) Az ó-görög stílusban épült palota magában egyesíti az alsó- s felsőházat (Legislative Assembly és Legislative Council). És hogy milyen okosan viselkednek azok az emberek, a kiket a nép meg a „gracious queen“ bizalma küldött ide, mutatja az a példátlan siker és eredmény, a melyet a félszázados város meg állam minden téren felmutat.

A hatóságok, hivatalos közegek, társulatok előzékenységét számos olyan intézkedés bizonyítja, a melyek nálunk egyszerűen lehe-

tetlenek. Például: azok az utasok, a kik nyugot felől jöve hajón Adelaidebe s egy vagy más okból nem akarják hajón folytatni az utat Sydneybe, ámbár a megváltott hajójegyük odáig szól, ezek az utasok vasuton folytathatják az utat, a vasuti jegyért azonban annak csak a harmad árát fizetik, holott a hajóstársaság és az állami vasút között semmiféle viszony sem létezik. A Melbournebe vagy Sydneybe érkező idegenek — szegények és munkanélküliek — néhány hétre való élelmiszert — lisztet, konzervet, teát, czuk-

TOWN HALL, MELBOURNE.

rot — kapnak ingyen és ugyancsak ingyen vasuti jegyet az ország belsejébe. Egyedüli feltétel az, hogy az illető „írásbeli igéretet" állít ki a felől, hogy mindezen kölcsönöket megtéríti egykoron, ha a viszonyai meg fogják engedni. Ennek az emberséges eljárásnak meg is van a gyümölcse; száz meg száz szegény embernek adják meg így az alapot a létezéshez, az államoknak pedig ezrével és ezrével kerülnek vissza a kölcsönadott shillingek és fontok.

Ausztrália valamennyi jelentékenyebb városában kimagasló épület a posta- s távirdahivatal. Természetes tehát, hogy Melbourne,

a mely a testvérvárosokat sok tekintetben felülmúlja, a posta-épületével legelől áll. A hatalmas épület egészen külön „block", azaz négy utcza szegélyezi. Impozáns, magas tornyán (szintén órával s harangokkal), a megfelelő lobogók kitűzésével jelzik, hogy micsoda nemzetiségű s melyik postahajó érkezett a kikötőbe. Nem kevésbbé szembetűnő épület a Townhall, a melyet jellemez, hogy átlag szintén nagyon okos emberek üléseznek benne tanácskozásra. (Vide: a város fejlődését, rohamos gyarapodását, irigylésre méltó egészségügyi viszonyait, a lakosok átlagos jólétét.)

A vallásosság terén sok tekintetben túlzó ausztráliaiak a templomaikra is nagy súlyt fektetnek; főképpen Melbourneben, a mely város az érsekprimás székhelye. Hogy a legmagasabb rangú főpap itt székel, ez abban leli magyarázatát, hogy Victoria Állam lakosai között nagyon sok a katholikus vallású ir. A Yarra folyó partján — a Flinders streeten — álló St. Paul's Cathedral, az alig befejezett püspöki templom, meg a St. Patrick's Cathedral az Eastern Hillen, egytől-egyig költséges, ízléses s monumentális alkotás. Magától értetődik, hogy a számos kisebb szektának is megvan a maga temploma; csak az a csodálatos, hogy akárhányszor nagyon csekély számú hívet keblére záró szektának is megvan a saját külön istenháza.

Már abban az időben volt néhány épülete Melbournenek, a melyhez az észak-amerikai városok ízléstelen és otromba „sky-scraper"-jei (felhőkarczolói) adták a mintát. Így például a Princess Bridge környéke, a Yarra folyó partján, a hol a legtöbb ilyen sokemeletes ház áll egy csoportban, tisztára amerikai kép és sehogysem állott összhangban a mögötte elterülő „Little" utczák szegényes és kezdetleges építkezésével. (Ilyen lehetett Budapest abban az időben, a mikor az Andrássy-út már nagyjában kiépült volt s néhány lépésnyire tőle jobbra és balra nyomorúságos viskók és piszkos házak alkották a dohos és sötét utczákat.)

Az egyetem egész telep; valamennyi fakultás együtt van; az orvosi fakultásnak ugyanabban a parkban külön épülete áll a tanításhoz szükséges klinikával; az általános nagy kórház a város

északi részében van, magától értetődőleg, szintén szépen gondozott park közepén.

Az utczák forgalma valóban világvárosias. Nincs a napnak valamely szakához kötve, reggeltől éjfélig szünet nélkül tolongnak és sietnek az emberek; a közúti kocsik, magánfogatok és bérkocsik helyenként egész szélességében ellepik az utczákat. Az emberek is gyorsan járnak; meglátszik rajtuk, hogy sok a dolguk, hogy sietnek. A közúti kocsik azt a benyomást keltik, mintha villamos

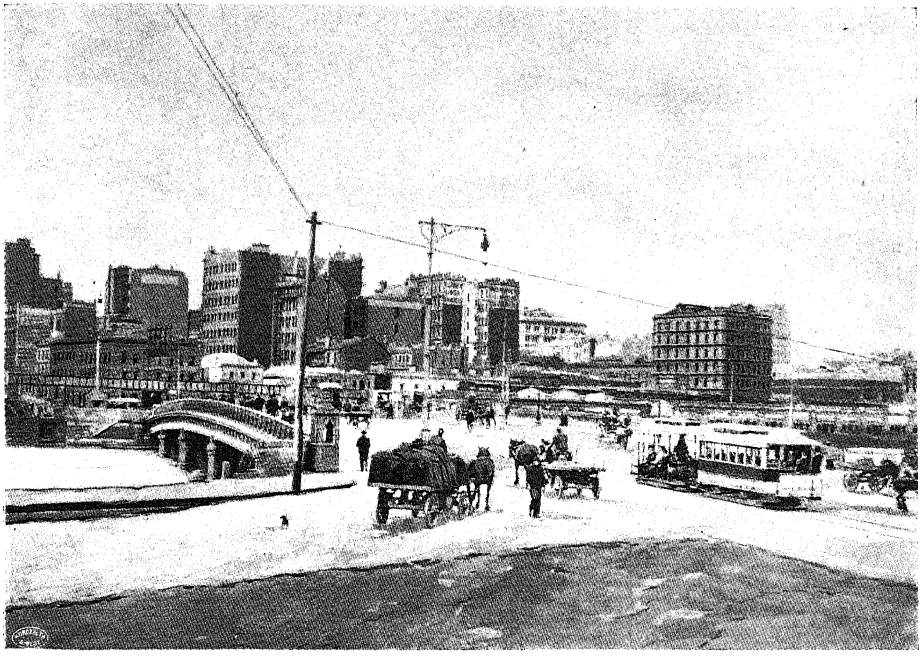

QUEEN'S BRIDGE, MELBOURNE.

erőre volnának berendezve, mert sem lovak nincsenek előfogva, sem gőzmozdony. Melbourne közúti kocsijai azonban kábelen mozognak, azaz a sínek alá helyezett drótkötelek által vonatnak. A kerekeknek szolgáló sínpár között az úttest közepén egy harmadik vágány van; ennek a mélyítésében fut az a hosszú drótkötél, a melyet a végállomásokon lévő gépházban óriási hengerre csavarnak fel. Miután a kocsi hirtelen megállítása vagy indítása könnyen kezelhető, a kocsik nagyon gyorsan járnak. A „cable-tram"-nek az

a nagy előnye, hogy a halmokon meg magasabb emelkedéseken, a melyek Melbourneben számosak s némely utcza valósággal hegyes-völgyes, a cable-tram egyformán gyorsan fut fel a hegyre vagy rohan le a lejtőn, mint a sík utczákon.*

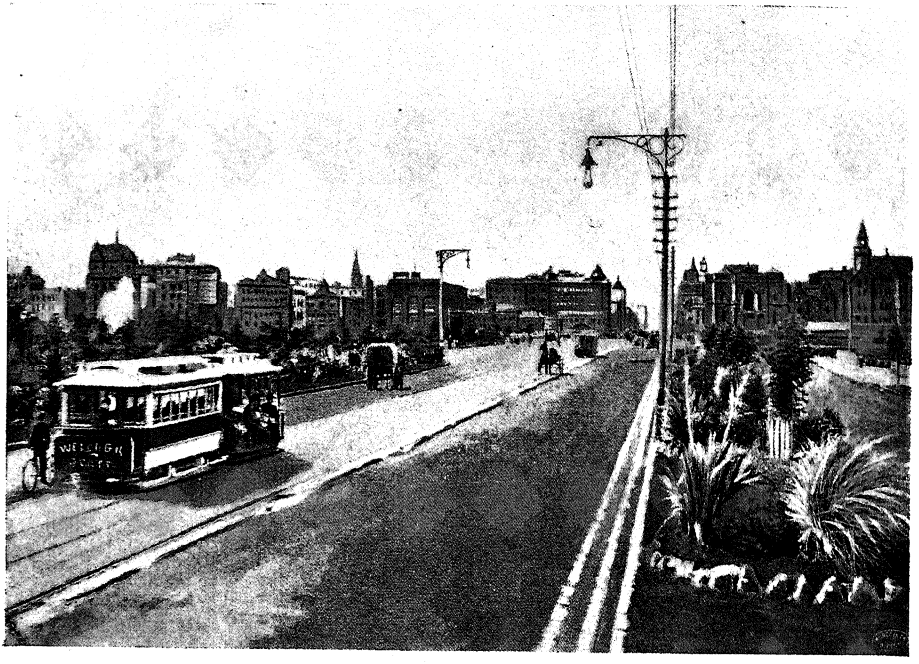

ST. KILDA ROAD, MELBOURNE.

Csodálatos berendezés azonban a közúti kocsikon, hogy ámbár a helyi viszonyokból kifolyólag gyakran kell átszállani egyik kocsiról a másikra, átszállójegyet nem adnak, hanem minden kocsin külön kell azt megváltani. A viteldíj nagyon olcsó; a mi pénzünk szerint nyolcz-tizenhat fillér közt váltakozik. Az utasok nagy kényelmére szolgáló berendezés, hogy ott állíthatják meg a kocsit, a hol

* A cabel-tram klasszikus példájának lehet mondani a san-franciscoi közúti vasutat. San-Francisconak számos utczája igen meredek domb és nagyon mély völgy. Semmiféle más járómű nem tudna ezekre a meredek kaptatókra feljutni és alighanem lefordulna minden más járómű a lejtőjein. A cable-tram azonban olyan egyenlő gyorsasággal halad fel és le, mint az egyenes utczákon.

éppen akarják. Minden sor padnál zsinór lóg le az utas kezeügyébe, a melynek megrántására a vezető megállítja a kocsit. Evvel ellentétben a lovak által vont kocsik csak igen nagy közökben állanak meg, állatkímélés szempontjából. Minden lóvonatú kocsin tábla van kifüggesztve, a melyen az utazó-közönséget udvariasan felkérik, hogy állomások közt ne állítsák meg a kocsit, mert a lovaknak nem a kocsi húzása nehéz, hanem a megindítása.

Úgy maga Melbourne, mint a körülötte fekvő külvárosok — a sok közül csak a legszebbeket említjük: Williamstown a Yarra torkolatától balra, Sandridge, a honnan az említett két rengeteg kikötőhíd a tengerbe nyúlik, Prahdan és St. Kilda a Hobson Bay

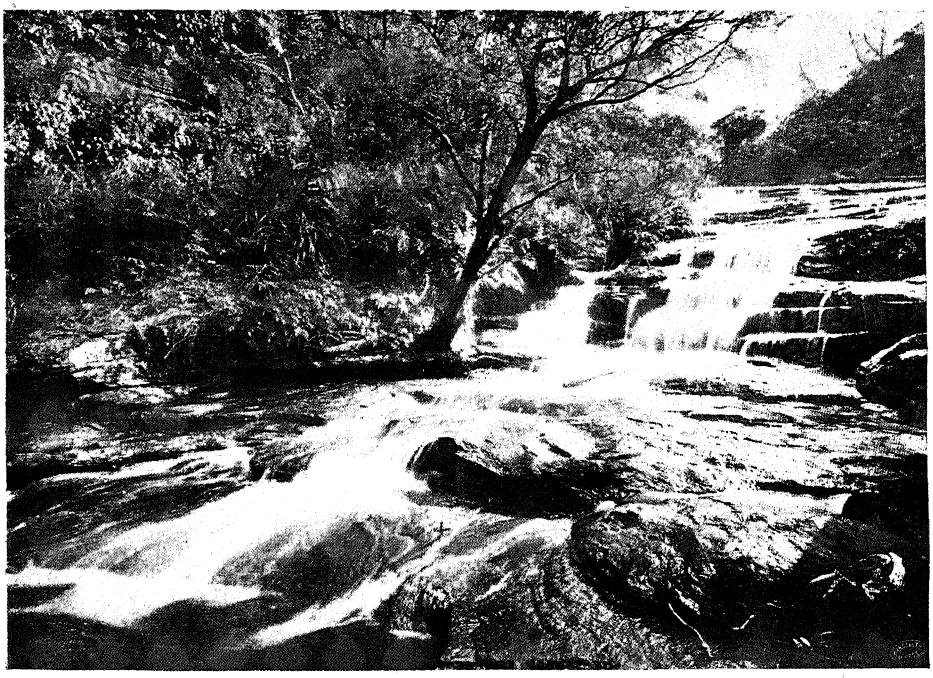

CASCADES, MELBOURNE.

keleti oldalán — egytől-egyig gyönyörű parkkal vannak díszítve; a nagy botanikus-kert azonban valósággal elragadóan szép. Ez az a kert, a melynek közelében áll a kormányzói palota a saját külön nagyszabású parkjával. Az óriási terjedelmű botanikus-kert, a mely

mintegy száz holdnyi területű, nemcsak az Ausztráliában honos növényzetnek élő és természetes gyűjteménye, hanem a tropikus égöv alatt tenyésző díszfáknak és virágoknak is „melegágya". (Ezek az utóbbiak tudniillik a nem tropikus éghajlatú városban igazán melegágyszerű gondozást igényelnek.) És éppen a fáknak és növényzetnek ez a nagy különféleségе adja meg ennek a kertnek azt a varázst, a mely föléje helyezi az átlagos botanikus-kerteknek. Mert van abban valami varázs, hogy az ember a bujazöld pázsitban húzódó aszfaltról gyönyörködhetik egy darab tropikusi őserdőben, a melyben a pálmáknak száz meg száz faja buján tenyészik. A mikor ezen átvergődött, elragadó szép pázsit terül el előtte, a mely vetekedik Angliának bármely lord kastélya előtt fekvő pázsitjával; a virágokkal fedett szép configuratióju halmocskák ebben a gyönyörű smaragdzöld keretben bájosak. Nekünk persze legérdekesebb az a része, a melyben az Ausztráliában honos fák és növények vannak csoportosítva: mindenekelőtt a magas eucalyptusok, araukáriák, fikuszok, kazuáriák, oly módon csoportosítva, hogy ezeknek a részben exotikus tulajdonságú fáknak az élete is szemlélhető.

Csaknem komikusnak mondható az „üvegfa", azért neveztetvén így, mert a fa törzse a megtévesztésig hasonlít óriási nagy buteliához, a melybe kolosszális zöld bokrétát tűzött valamely exotikus óriás. Hát még az eucalyptus milyen érdekes. Az eucalyptusok ugyanis a leghatalmasabb, illetőleg a legmagasabb fák közé tartoznak. Magasságra nézve felülmúlják a kaliforniai híres sequojákat is, a melyek tudvalevőleg elérik a száztíz-százhúsz méter magasságot, a körfogatuk pedig olyan nagy, hogy a törzsbe vágott alagúton egy széles postakocsi haladhat keresztül.*

Az eucalyptusok néhány fajtája, mint például az eucalyptus

* A Yosemite-völgy látogatóinak egyik elmulaszthatatlan programmja a Yosemite-völgy közelében elterülő rengeteg erdő meglátogatása Mariposában. Az ember tényleg irtózatos nagyságú fákat lát ebben az erdőben, a legnagyobbakat a világon. Az ezek között is kiváló nagyoknak megvan a maga neve: „Wawona", „Keystone", „Longfellow", „Harvard", „Diamond Group" stb., a melyek éppen úgy hangzanak a maguk nemében, mint például ezek a nevek: Bismarck, Napoleon, Kossuth. Ezen látogatás

amygdalina, százharminczöt méter magasságot is elér. Ha csodálatra méltónak tartjuk az állatoknak helyhez és a viszonyokhoz alkalmazkodó képességét, akkor az eucalyptus alkalmazkodó képessége előtt is meg kell hajolnunk. Olyan a fiziologiája, mintha az életmódja tudatosan okosan cselekvő lény ténykedése lenne. Igy például érezvén azt, hogy Ausztráliában olyan viszonyok között él,

AUSZTRÁLIAI GYÜMÖLCSÖK.

hogy néha egy-két évig kell nélkülöznie az esőt, hát olyan mélyen ereszti le a gyökereit függélyesen a földbe, hogy a hol abban még egyetlen csepp nedvesség van meggyülemelve, azt még elérhesse. Zöldes-szürke leveleit pergamentszerű kemény hártya borítja, hogy

alkalmával a programmhoz tartozik, hogy a hatfogatú postakocsi, a stage, végig hajt egy kidőlt sequoja hatalmas törzsén, a „Dead-Monarch"-on s aztán végig halad egy élő sequoja alatt, a melynek törzsén alagutat vágtak erre a czélra. Ha az ember nem lenne elfásulva az ezt a kirándulást megelőző grandiozus, impozáns amerikai látványosságoktól — Yosemite-völgy, Yellowstone Park, a Colorado Grand Canonja Arizonában, Niagara-esés stb. — hát imponálna. Ezek után azonban csak nagyon érdekes.

a levelekben lévő víztartalom elpárolgása meg legyen nehezítve és hogy a nap heve ne perzselje a leveleket, ezek nem vízszintesen, hanem függélyesen, az élükkel fel- s lefelé állanak. Az ausztráliai tartós szárazság ellen valósággal „raffineriával" védekeznek a fák, valamint a cserjék és bokrok. A legtöbb honos fa és cserje ugyanis aetherikus olajat termel, hol a leveleiben, hol a kérgében. Ez az olaj a kipárolgása következtében lehűti a leveleket és azonkívül gázalakban, mint rendkívül finom köd terül el a fák körül és az erdők fölött. Ennek az „aether-felhőnek" az az előnye, hogy a nap melegítő sugaraiból sokkal többet fog fel, mint a közönséges levegő, minek következtében a levelek részben meg vannak kímélve az erős áthevüléstől, részben pedig a nedvességük elpárolgása van megnehezítve. Ausztrália kivételével a fák — s főképpen az őserdők fái — a világosságért folytatnak küzdelmet (csak emlékezzünk vissza a braziliai őserdők fáinak a „magasba való törekvésére"); itt azonban a vízért való küzdelem a fődolog és ebben a „harczban a vízért" Ausztrália növényzetében az eucalyptus a győztes. Valóságos czápa; mindent elnyel, illetőleg felszív a kisebbek és gyengébbek elől. A mint beáll a szárazság és pár napig tart, a mint néha hetekig, hónapokig is tart, az apróbb s gyengébb növényzet azonnal kiszárad, elhal. Ausztrália belsejét ismerő utazók beszélik, hogy a rendes körülmények között zöldelő növényzettel borított vidékeken szárazság idején napokon át tartó utakon nem láttak egyetlen szál füvet vagy más zöldséget. Ellenben az eucalyptus megtartotta a maga zöld színét, mert messze területen elvonta a vizet a környezettől.*

*

* Ezen a nagyszabású vízfelszívó képességén alapszik az eucalyptus legnagyobb hasznossága. Már Ausztrália első letelepülői rájöttek arra a tapasztalatra, hogy a mocsártól ellepett malária-veszedelmes vidékek egészségügyi viszonyai jelentékenyen javultak, ha eucalyptusokat ültettek el a környéken az eucalyptusok kiszárították a mocsarakat. Napjainkban az eucalyptus Európának, Afrikának és Ázsiának számos olyan vidékére van átültetve, a hova nem „dísznövénynek" hozták át, hanem azért, hogy a mocsaras-maláriás vidékeket szárítsa fel. Egyebek közt a mi haditengerészetünk központi kikötőjébe: Pólába is, hol nagyban hozzájárult a malária megszüntetéséhez.

És most az érdekes növények köréből térjünk vissza az érdekesebb emberek társaságába.

Már Afrikában és Indiában volt alkalmunk megismerkedni az Üdv Hadseregével és volt alkalmunk egyrészt megütközni a sajátságos szekta bizarr szertartásain, másrészt pedig hódolattal elismerni a humánus intézmények megalkotása körül kifejtett bámulatra méltó tevékenységüket. Az Üdv Hadseregének azonban Ausztrália a tulajdonképpeni hazája. Ezen a földön, a melyen minden, a mi van, eltérő és különböző attól, a mi nekünk ismeretes és előttünk megszokott, a bizarr és exotikus szervezetű Üdv Hadserege is jobban virul, mint a földgömb bármely más pontján. Jóllehet az Üdv Hadserege vallásos szertartásainak megtartásakor sehol sem kerüli a nagy nyilvánosságot, sőt — a mint láttuk — ellenkezőleg, síppal és dobbal igyekszik magára vonni a közfigyelmet, de az a „nyilvánosság", az a lármás reklám, a melylyel Ausztráliának minden városában fellép, az az első perczekben, a mikor még nem ismerjük ennek a szektának tulajdonképpeni elveit, a legenyhébben szólva, furcsának mondható. De még ha tudjuk is, hogy milyen önzetlen, nemeslelkű és igazán emberbaráti végczélok felé törekszenek és ha tudjuk, hogy a szabadkőművesi intézmény kivételével alig van még egy intézmény vagy társulat, a melyik olyan tiszta humanitárius elvekért küzd és harczol, mint az Üdv Hadserege, még akkor is a legnagyobb mértékben bizarr és extravagáns benyomást teszen, ha halljuk, hogy az Istent dicsőítő zsoltárt valamely frivol, sőt triviális utczai nóta dallamára éneklik; a Mindenható végtelen kegyességét dicsőítő zsolozsmát a „tarara bumdié" nótájára éneklik s közben gimnasztikai gyakorlatokat végeznek, meg bukfenczeket hánynak. Hogy ezeket a produkcziókat úgy itt Ausztráliában, mint angoloktól lakott más országokban a bennök részt nem vevő publikum — a nézők — komolyan veszik, az lehetséges, sőt valószínű. De hogy minálunk, idehaza, tisztára bolondoknak nyilvánítanák ezeket a látszólag bohóczkodó embereket s a szertartásaikat a rendőrség nagyfokú „közcsend megzavarásnak" tekintené, az bizonyos.

A tudatos, rendszeres és következetes reklámhajszoláson — mint hivőket szerző leghathatósabb eszközön kívül — másik főelve az Üdv Hadseregének, hogy meggyőzze a hívőket arról, hogy az őszintén érzett vallásosság nagyon jól megfér a vígsággal meg a vídámsággal és hogy ily módon vallásosnak lenni sokkal észszerűbb és Istennek tetszőbb dolog, mint komor komolysággal előadott vagy meghallgatott prédikációk meg erkölcsi leczkék után pálinkát inni s a földi meg anyagi javakban paráználkodni.

A nyilvános istentiszteletek egyik szokásos mozzanata, hogy a zajos csinnadrata meg dobolás kiséretében elénekelt „zsolozsma" után rendesen kiáll egy „megtérített" és körülményesen elmondja az Üdv Hadseregébe való belépésének — tehát megtérülésének — történetét, még pedig a lehető legpathetikusabb hangon és erősen kiszínezetten. A megtérültek a legnagyobb mértékben igyekeznek eleget tenni misszionárius feladatuknak. Fiatal legények például rémmeséket beszélnek el züllöttségük és lelki eltévelyedésük szörnyűséges múltjáról; bájos arczú, ártatlan kifejezésű, fiatal leányok a legcsekélyebb tartózkodás nélkül leplezik le vétkes múltjukat és ecsetelik a lelki posványt, a melyben eddig éltek, vagy a melybe már-már belejutottak, mielőtt beléptek a mindent megbocsájtó és minden lelki szennytől megtisztító hadsereg katonáinak sorába. Mikor az utczai istentisztelet elég sokáig tartott és a „tisztek" föltételezik, hogy az hatott a közönségre, felszólítják a körülállókat a belépésre, vagy legalább, hogy kövessék őket a „czitadellába", a templomba. A csapat katonai módon sorakozik és megindul trombita és dob lármája kiséretében. A templomban valamivel komolyabb az istentisztelet, a mely főképpen arra szorítkozik, hogy hangulatos beszédekkel csatlakozásra szólítják az idegeneket vagy mindjárt oktatni kezdik azokat, a kik felcsaptak katonának az Üdv Hadseregébe. Felesleges kiemelnünk, hogy a szekta hívei nagyobbára az alsóbbrendű osztályokból, tehát a vagyontalanokból rekrutálódnak. Vagyona nincs is a szektának és tisztjeit — a papokat — csak éppen annyira fizeti, a mennyire a perselyekbe gyűjtött könyöradományokból telik. Sőt még ennek a jövedelemnek is csak a

kisebbik részét fordítják erre a czélra. A begyűlt pénzek nagyobb részéből humanitárius intézményeket tartanak fenn, a melyek úgy berendezésük, mint rendeltetésük nemességére nézve becsületére válhatnának bármely szabadkőművesi intézménynek. Hogy ezek az intézmények olyan kitünően prosperálnak és rendeltetésüknek minden tekintetben megfelelnek, az onnan származik, hogy az intézetek vezetése nem csupán fizetéssel alkalmazott, tehát „kötelességet teljesítő" vagy hivatalos teendőket végző „magántisztviselőkre" van bízva, hanem az eszméért lelkesülő, sőt többnyire exaltált, fanatizált önkéntesek gondjaira. És hogy a munkálkodásuk mennyire üdvös és az eredmény milyen biztos, kitűnik abból, hogy a máskülönben nagyon praktikusan gondolkozó ausztráliai államok kormányzóságai az Üdv Hadseregének számos intézménye fentartásához jelentékeny támogatással hozzájárul.

Melbourneben, valamint Ausztrália többi nagyobb városaiban, legnépszerűbb és legeredményesebben működő intézmények a kiszabadult fegyenczek otthona, a prostituáltak otthona és a „nem férjes anyák szülőháza", a Maternity-Home. A kiszabadult fegyenczek otthonában — nagyobbára az iszákosság átka által börtönbe került emberek házában — a legemberbarátibb bánásmódban részesülnek a társadalom minden más osztályából kitaszított szegény áldozatok. Nem untatják és zaklatják őket eredménytelen lelki oktatással meg térítő leczkékkel, hanem praktikus eszközökkel igyekeznek őket leszoktatni átkos szenvedélyükről; megtanítják őket valamely mesterségre, ha már előbb nem folytattak valamilyet s aztán igyekeznek őket valahol elhelyezni. Az elhelyezett védenczczel továbbra is fentartják az érintkezést műveltebb tisztjeik által s a mint Adelaideben meg Melbourneben is meggyőződhettünk, a gyönyörű utczák palotái között volt egy-kettő olyan, a melynek tulajdonosa egykor a Salvation Army fegyenczoktató telepének vendégszeretetét élvezte. Hogy ez a néhány ember, az említett paloták tulajdonosai, van olyan reklám az Üdv Hadseregének, mint az utcza sarkán tartott nagydobos- és trombitás istentisztelete, az képzelhető.

Az Üdv Hadseregének ezen a téren való működése csaknem hihetetlen nehézségekkel küzd. És még hihetetlenebb az, hogy a legtöbb nehézséget éppen a többi vallásfelekezetek gördítik az útjába, a mennyiben nemcsak az Üdv Hadseregét bojkottálják, hanem bojkottálnak mindent, a mi vele bárminemű összefüggésben áll. Így például kizárnak a vásárlásból minden olyan tárgyat, a mely ezekből a menedékházakból kerül ki és a védenczek elhelyezésében is akadékoskodnak. Ezzel ellentétben a legnagyobb rokonszenvvel támogatják őket a hivatalos hatóságok, főképpen a bíróságok. Számos esetben történik meg, hogy a bíróságok olyan esetekben, a melyekben néhány heti vagy néhány havi szabadságvesztésre ítélik a vádlottat, ezt nem a börtönbe küldik, hanem átengedik az Üdv Hadserege ezen intézményének, ha az intézet vezetősége elvállalja az illetőért a felelősséget és ha a vádlott hajlandó börtön helyett inkább az emberbaráti otthon vendégszeretetét igénybe venni.

Tanulságosabb és érdekesebb volt a „Rescue Home" (a prostituáltak asylumának) a meglátogatása. Nem azért, mert talán lakói voltak érdekesebbek, hanem mert az intézetet vezető nők és ezeknek munkálkodása volt érdekes és tanulságos. Nálunk Európában — és mindenütt a világon — évtizedek óta foglalkoznak evvel a rendkívül fontos és ugyanolyan mértékben kényes kérdéssel a legkülönbözőbb hatóságok; a rendőrség, az egészségügyi osztály, a jótékony egyesületek, a feministák és számos humanitárius intézmény karöltve dolgozik az eminens fontosságú társadalmi kérdés megoldásán — eredmény nélkül. Az Üdv Hadseregének néhány asylumában sokkal több szerencsével és eredménynyel, de főleg több tapintattal kezelik ezt az ügyet.

Az ember azt hinné, hogy a megtévelyedett nők jó útra térítésével foglalkozó asylumban a vezetést, oktatást, térítést, stb. szigorú külsejű, idősebb nők és bizonyos kort túlhaladott, szigorú elvű és felfogású férfiak végzik. Nem így van. Az Üdv Hadserege sokkal okosabb, tapintatosabb s szervező képessége sokkal fejlettebb, semhogy ezekre bízná azt. Az intézet főnöke jóságos arczú, kellemes

modorú, azonnal szembetűnő nagyműveltségű és lelki jóságú, középkorú hölgy volt; a melléje szolgálattételre beosztott „tisztek“ pedig — üde arczú, kellemes mosolyú, végtelenül nyájas fiatal leányok voltak, a kiknek nemcsak egész magatartásán meg modorán, hanem az arczukon meg a szemükön is meglátszott, hogy — „tisztességes“ fiatal leányok. A mint a Rescue home főnöknője megmagyarázta, ezek a „tisztességes“ fiatal leányok nem a véletlen folytán vezényeltettek a különben nem éppen művelt, fiatal leányoknak való „harczmezőre“ (a tevékenység színterére), hanem szándékos tudatossággal, éppen az ügyre való tekintetből válogattattak ki erre a czélra. Az ide került szerencsétlen eltévelyedettek lelkének és testének megmentésében és megnevelésében nem az a fontos tényező a nevelők részéről, hogy ismerjék azt a bűnt és fertőt, a melyből az áldozatokat ki kell emelni, hanem az, hogy a saját ártatlan erényességükkel és a saját érintetlen lelki nemességükkel, a női tisztaság ragyogó tükrével mint minták, mint követendő nemes példák álljanak az elveszettek előtt. (A mennyire bizarr a kivitel, éppen olyan gyönyörű, olyan nemes az eszme.) Ennek a berendezésnek óriási hatása van arra a szerencsétlen, bukott nőre, a ki egy vagy más úton ebbe az otthonba kerül. Igen sokan úgy jutnak a Rescue homeba, hogy a főnöknő végigjárja azokat a bűntanyákat, a melyekben a perditák élnek s vagy rábeszélés útján csalja ki őket a fertő otthonából, vagy magával viszi az önként kínálkozókat. A mentőkbe vetett bizalom olyan nagy, hogy akárhány esetben levél útján szólítják fel a bűn otthonából a javító otthont, hogy jöjjenek segíteni, vigyék őket innen. Nagy része a perditáknak akkor áll be, a mikor az utczai istentiszteletek alkalmával kiáll valamely megtérült és önvádlóan elmondja eddigi életét. Úgy is kerülnek az otthonba, hogy az Üdv Hadseregének emberei — részegen szedik fel az eltévelyedetteket az utcza sarkán vagy valamelyik korcsmában. Mondjuk, hogy olyan perditáról van szó, a ki ezen legutóljára említett úton került az otthonba: részegen szedték fel valamely alsórendű tivornya előtt. Mikor a szerencsétlen nő másnap reggel kábult fejjel felébred és magához tér a tegnapi

pálinkamámorból, tiszta szobában találja magát, az ablakon függönyök vannak, az ágyán tiszta, fehér ágynemű, a szekrényén hűsítő, enyhítő ital, az ágya szélén bájos, tiszta arczú, jóságos tekintetű fiatal leány ül fehér főkötővel, fehér köténykében. A fiatal leány meleg, puha keze végig simít mámortól égő, lüktető halántékain és talán a tegnapi durva megczibálástól még borzas haján. Az elzüllött leányt megfürösztik, megfésülik, tiszta ruhába öltöztetik; leültetik a reggelihez, a melynél nyájas arczú, szépen és gyöngéden beszélő lady ül az asztalfőn; mellette és körülötte csupa tisztán öltözött, szépen beszélő fiatal nők. Jóformán már észre sem vehető rajtuk, melyik a volt perdita, melyik az „úri leány". Nappalra foglalkoztatják és szórakoztatják a munkában és a mint megfürösztötték a testét langyos fürdőben és rendezték a borzas haját, meg kicserélték sártól piszkos ruháját, úgy fürösztik a lelkét, a megbecstelenített és beszennyezett énjét ezek a fiatal leányok az érintkezésükkel, a társalgásukkal, meg az őszintén érzett — mondhatni exaltáltságból kifolyó — igaz részvétükkel. A mocsokban élt bukott leányra rendesen óriási hatást gyakorol ez a fogadás, az ő szemében magasabb lénynek jóságos, napfényes, melegítő közelléte s vele foglalkozó személyes érintkezése.*

Úgy, a hogyan a kiszabadult és a bizalomra ismét érdemesült fegyenczeket munkásokként elhelyezik, a Rescue homeba került és az erkölcsös munkásság terére vezetett nőket is elhelyezik. Jellemző a mély és gyökeres hatásra, meg a későbbi érintkezés folyamán létrejött befolyásra, a melyet az Üdv Hadseregének a fiatal „tisztjei" meg a menházban élvezett oktatás kifejtenek, hogy a családoknál valamilyen minőségben elhelyezett „javultak" ellen ritkán van kifogás és az ausztráliai háziasszonyok ridegen vallásos és irgal-

* Milyen óriási a különbség ezen eljárás között, meg a között, a mikor nálunk — Európában a társadalom kiváltságosai elhatározzák, hogy — jótékonyságot fognak művelni. Bazárt rendeznek a kereskedőktől ingyen kapott portékából, teát „szerviroznak" a gróf kisasszonyok a „köznépnek" egy koronáért — kesztyűkben s aztán kikocsiznak, hogy — kiszellőztessék magukat a jótékonyság gyakorlása után.

matlanul erkölcsös felfogásaik ellenére is, szívesen fogadják a házukba ezeket a javultakat.

Ugyancsak emberbarátilag nemes intézmény az Üdv Hadseregének másik alkotása, a „férjhez nem ment anyák" szülőháza, Maternity home. Hogy ne váljék általános jellegűvé és ne legyen versenyintézménye az államilag szervezett hasonrendeltetésű szülőházaknak, a felvétel némi feltételekhez van kötve. Tudniillik csak

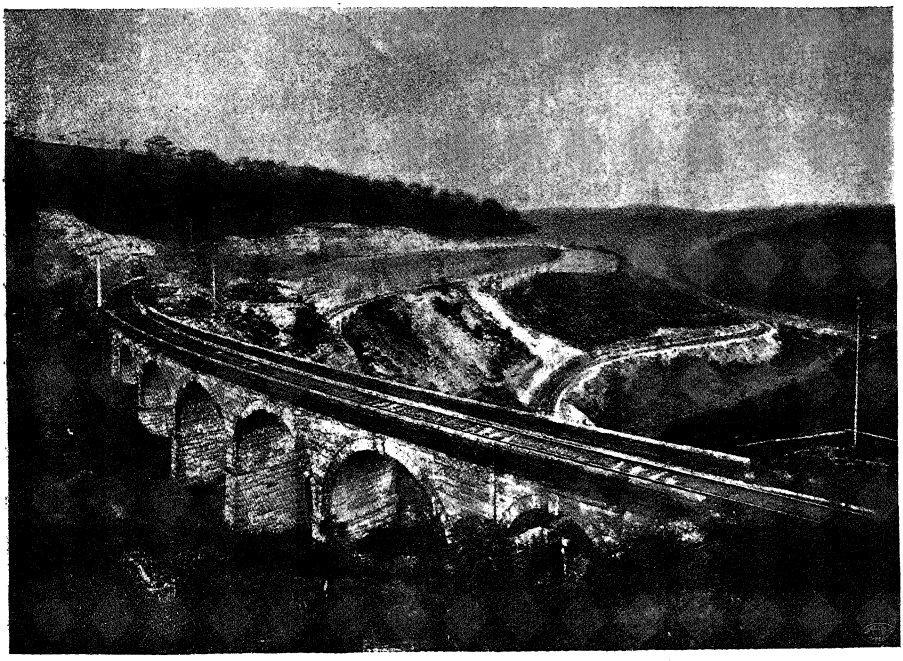

VIADUCT ÉS TÁJKÉP A GREAT WESTERN LINE VIDÉKÉN.

azokat az áldott állapotban lévő nem férjezett nőket fogadják be, a kik ki tudják mutatni, vagy legalább látszólag kimutathatják, hogy csábításnak estek áldozatul. A főnöknő ebben az intézetben is művelt úri nő volt, a kinek abban állott a műveltsége, hogy a tisztalelkű, nemesszívű úrinő angyali jóságával és türelmességével bibelődött a szegény bukott anyák testi és lelki gyötrelmeivel és intézkedett a meggyötört nő nyugalma meg az újszülött táplálkozása felől, a ki fiatalabb „tiszttársaival" egyetemben nem keserű

és fájó szemrehányások által bosszulta meg a fiatal anyán az emberi társadalom vétkét, hanem a társadalom brutalitásai által durván megsértett szerencsétlen fiatal nőt kiengesztelni igyekezett és a mi ennél sokkal üdvösebb és praktikusabb, az intézet ügyésze által igyekezett a megcsalt nőnek erkölcsi és anyagi elégtételt szerezni attól, a kinek a lelkiismeretlensége őt ide juttatta. És ismerve az angolok meg az angol kolonisták kérlelhetetlen szigorát a „házasság szentsége" meg a „házassági igéret megszegése" (Breach of Promise) körül, gondolható, hogy a Salvation Army Maternity Home-jába került nő akárhányszor mint „férjezett anya" hagyja el az otthont.

Ezeken a főintézményeken és évenként sok ezer font sterlingbe meg önfeláldozó emberbaráti munkába kerülő intézeteken kívül számos olyan nemesszívű intézményt tart fenn a Salvation Army, hogy ebben a tekintetben alig van emberek által létrehozott testület, a mely vele a versenyt felvehetné. Szabad gondolkozásban, előítéletektől való mentességben, az emberi gyarlóságokkal szemben tanusított türelmességben okvetlenül az első helyen állanak.

SYDNEYBEN.

Melbourneből a világ bármely tájékára tovább utazni nagyon könnyű. Csaknem mindennap akad hajó, a mely Melbourneből indul és úgy a nagyszabású hoteleket, mint a szerényebb igényű boarding-houseokat elárasztják az „agent"-ek, a hajóügynökök, a kik az idegeneknek valamelyik társaság hajóját ajánlják. A szóbeli ajánlatokon és rábeszéléseken kívül nyomtatott könyvecskéket is adnak az embernek, a melyek úgy annak a hajónak a kellemetességét és biztonságát, valamint a hajó által érintendő vidékeket, kikötőket, városokat a legmelegebben ajánlják az utasoknak. A Szamoa meg Tonga szigetektől a svájczi alpesek és hotelek gyönyörűségéig meg olcsóságáig mindenről kap az ember felvilágosítást. Gyönyörű szép fényképekkel, meg magyarázó szöveggel ellátott, díszes kiállítású könyvecskék tuczatjával állanak az utas rendelkezésére minden hotelben és vasuti állomáson, díjtalanul. Nincs a földgömbnek az a pontja, a melyről ezekben az okosan és értelmesen megírt könyvecskékben nem kapna felvilágosítást. A japáni Szanyo Railway (vasut) menti vidékek elbájoló szépségei, a canton-macaoi kirándulás érdekes látnivalói, a Ceylon-szigeten levő szépségek, a hawai-i szigeten lévő Kileau-Mau tűzhányó hegy látogatásának a költségei éppen úgy felsoroltatnak ezekben a kis reklámkönyvekben, mint például az, hogy melyik vonalon lehet legkényelmesebben és legbiztosabban utazni New-Yorkból Cherbourgba, Plymouthbe vagy Hamburgba, valamint az is, hogy az az utas, a ki Melbourneből

indul, miképpen jut legkönnyebben és legolcsóbban San-Franciscoból vagy akár az új-sealandi Wellingtonból a Yellowstone-parkba, vagy Észak-Amerika másik világcsodájához. Sőt ebből az ingyen adott szép kis könyvből azt is megtudhatja, hogy a Melbourneben feladott podgyászát miképpen fogják átszállítani az angol Doverből a franczia partok valamelyik kikötőjébe, ha az illető utas a Messageries Maritimes hajóján hagyja el Melbourne kikötőjét. Magától értetődik, hogy mindezekhez Melbourne városának vagy Victoria államnak semmi köze és nem is ezek azok, a kik erről az embert felvilágosították. Hanem igenis gondoskodnak róla az illető hajózási vagy vasuti társaságok, a melyeknek igen fontos érdekében áll az, hogy a Melbourneből induló utas tudja, hogy miképpen juthat el a Fidzsi-szigetekre, Sansibarba, Berlinbe, Lucernbe meg Vladivosztokba vagy akárhová. Hanem hogy miképpen lehet eljutni Budapestre és hogy mi van ebben az „országban" látni vagy nézni való, arról a száz meg száz kis könyvecske egyetlen egyikében sem kap az ember felvilágosítást. Hogy ennek sem Melbourne sem Victoria Állam nem az oka, az természetes.

Az induló hajók egész sorozatában válogathatunk, hogy melyikkel folytassuk az utunkat. A nagy hajóforgalom jellemzésére felemlítjük, hogy rendelkezésünkre állott a Peninsular and Oriental Steam Navigation Comp., az Orient and Pacific Steam Navigation Comp., a Messageries Maritimes, a Norddeutscher Lloyd, a Deutsch Australische Dampfschiffahrts-Geselschaft, az Oceanic Steamship Comp. nevezetesebb társaságok hajója; továbbá a „szomszédos forgalomra" berendezett társaságok hajói, mint például: az Adelaide Steamship Comp., az Austral-Asian United Steam-Navigation Comp., a Belfast And Koroit St. Nav. C., a Melbourne Coal Shipping C., az Union St. C. of New-Zealand, a Queensclift Steamboat C., a Tasmanian St. Nav. C. és a Western St. Nav Comp.

Elképzelhető ezek után az a rengeteg forgalom, a melyet ennyi társaság hajója a kikötőben létrehoz. Pedig ezek csak a nevezetesebb fővonalak társaságai. Hát még az a temérdek gőzös és vitorlás hajó, a melyek magánosok vagy kisebb társaságok tulaj-

donai és a melyek a rengeteg számú szomszédos szigetekkel tartják fenn a közlekedést.

Melbournenek a szárazföld felé irányuló közlekedési útjai is számosak. Így például észak felé vezet a Northerrn Railway, számos mellékvonallal; végállomása Edima. A Nord-Eastern Railway Wodonga felé. Ez az a vonal, a melyben Sydney felé mehet az, a ki a szárazföldön akarja megtenni a különben nem hosszú utat. Az Eastern Railway bevisz az ország belseje felé Bairnsdaleig és végül a Western Railway, a melyen a ballaratti híres aranyföldekre lehet jutni. A vasutakon, jóllehet az utak mentén rendkívül gyérek a helységek és a lakott vidékek, a forgalom mégis óriási. Talán azért, mert a viteldíj roppant olcsó, a kocsik kényelmesek és a menet gyors. A jegyek kezelésével éppenséggel nem zaklatják az embert, a minthogy egyáltalában nem gyámkodnak az utas felett. Az ember megváltja a jegyét, beszáll a kocsiba és kiszáll ott, a hol akar. Senki sem figyelmezteti, hogy melyik vonatnak melyik kocsijába szálljon, nem jelzik a vonat indulását, legfeljebb a kalauz mormogja az orra alatt: „all man aboard" és ha az utasnak van podgyásza és azt akarja, hogy a podgyászát is elvigyék, hát akkor jól teszi, ha személyesen gondoskodik róla, mert a vasuti társaság a legcsekélyebb mértékben sem gondoskodik róla. Hát nem elég, hogy a vonaton olyan kocsi is van, a melybe az utas a podgyászát beledobhatja, még másnemű gondoskodást is vár talán? A ki Ausztráliában utazik, az éppen úgy csodálkozhatik, mint az, a ki Angliát vagy Amerikát járja végig, hogy tulajdonképpen hol van az utasok podgyásza? Az utasok rendesen csak igen kis útibőrönddel vannak ellátva, a melyet könnyen dughatnak be az ülőhelyek alá és a mikor kiszállanak, sem az ausztráliai, sem az angol vagy amerikai utasnak nem jut eszébe az az ideges kapkogás, csomaggyűjtés a végállomás előtt, meg a haragos kopogás az ablakon a „hordár" szó ismételt kiabálásával, a mely nálunk Közép-Európában, de főképpen a mi vidékünkön olyan kiállhatatlanul kellemetlen végjelenetté teszi az állomásba való berobogás perczeit. Az ausztráliai meg az amerikai azért nem gyűjti a csomagjait — kis koffert,

nagy koffert, kalapskatulyát, plaidet, kabátot, botot, esernyőt stb. —, mert mindebből neki csak az említett parányi kis kézitáskája van, a melyet az I. osztályú milliomos utas éppen úgy sajátkezűleg viszen magával, mint a III. osztályú munkás a maga kis batyuját vagy esetleg a mezőgazdasági eszközeit. „Hordárt" nem kiabál senki, mert ez olyan felesleges lenne, mint akár a kiáltó szó a pusztán. Az állomásokon ugyanis nincs hordár. Ha van, az nagyon kivételes állomás. Emlékszem, hogy végig az Egyesült-Államokon, itt-ott kitérésekkel a canadai nagyvonalra, csak három helyen akadt olyan ember, a ki hajlandó volt nekem pénzért segíteni a podgyászaimat czipelni: Los-Angelesben, Chicagoban és New-Yorkban. A többi háromszáz és néhány állomáson teljesen haszontalan munkát végeztem volna, ha az ablaktáblán kopogtam volna, meg élő szóval is kiabáltam volna hordárért. Akárhányszor el voltam rá készülve, hogy jelentékeny számú podgyászaim egyik-másikát el kell hagynom, mert nem lesz időm, hogy az egyik vonatról átczipeljem a másikra. Erre való tekintettel úgy is osztottam be négy darab kisebb podgyászomat, hogy kettőbe a fontosabb — nélkülözhetetlen — tárgyaimat tettem, a másik kettőbe pedig azokat, a melyekről szükség esetén lemondottam volna, habár kissé fájó szívvel. És hogy a — nem annyira a szívemhez nőtt, mint inkább a testemnek szükséges — podgyászok egyikét sem vesztettem el a rengeteg út elképzelhetetlen gyors sietségében, azt tisztán és kizárólag az utitársak lovagias szívességének köszönhetem. Csaknem minden kocsit-változtató állomáson akadt egy-egy gentleman, a ki látva a vesződésemet, de egyszersmind a podgyászokra ragasztott temérdek czédulán azt is látta, hogy valószínűleg a nagy utakra való tekintetből kellett ennyi „felesleges czók-mók", szívesen segített rajtam és valóságos hordár-szolgálatokat tett, nekem, a teljesen idegennek. A példán okulva elég óvatos voltam, hogy a nagy podgyászt, a tulajdonképpeni raktáramat, a melyből a szükséges tárgyakat esetről-esetre átraktam a kisebb podgyászok egyik-másikába, a használtat vagy már nem szükségeset pedig ezekből vissza a nagy podgyászba, ezt közvetlenül feladtam San Diegoban egyenesen

M. TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVTÁR

New-Yorkba. A vele való „boldog viszontlátást“ azonban csekély félreértés következtében már csak Európában élvezhettem, mert New-Yorkban nem találkoztunk. Elkallódott valahol a temérdek számú „Railway“ temérdek állomásainak valamelyikén, vagy pedig a new-yorki állomáson meggyűlt ezer meg ezer útibőröndök szédületes tömegéből nem volt kihalászható.

*

Melbourne kikötőjét az Oceanic Steamship Company „Alameda“ hajóján hagytuk el, a mely hajó Szamoával és a Hawai-szigetekkel tartja fenn a közlekedést, San Francisco végállomással. Délutáni ötkor indultunk, de alig egy-két órával később ismét horgonyt vetett az „Alameda“. A Hoson Bay bejáratán belül töltöttük az éjszakát; a pilot a koromsötét éjszakában a kívülről behömpölygő hullámok ellen nem mert nekimenni a szűk bejáratnak. Harsogva bőgött a váratlanul keletkezett szélvész, a mely dél-délkeleti irányból jőve, óriási hullámokat hajtott maga előtt.

A mikor másnap délelőtt folytattuk az utat, a queenscliffi meg a point nepeani világítótornyokat még dühösen csapkodták a hullámok. Maga a vihar már jelentékenyen engedett, de az éjjel felvert hullámok nem csillapodtak. Belejutottunk az úgynevezett „holt“ vagy „keresztezett hullámzásba“, a mely sokkal kellemetlenebb, min az éppen működő vihar hullámzása. Ez utóbbinak a hullámai ugyanis a szél irányának megfelelően mindig ugyanegy irányból jönnek, míg ellenben a holt hullámzást a legkülönbözőbb irányból jövő és egymást keresztező hullámok hozzák létre. Ennek folytán a hajó is a legkülönbözőbb irányokban dűlöng és bukdácsol, a legrendetlenebb és legváratlanabb módon. A keresztező hullámzásnál sokszor tengeribeteggé lesz az is, a ki különben egészen jól tűri akármilyen dühös viharnak a hullámait.

A pilot csónakja egy darabig követte a hajót, abban a reményben, hogy akad alkalmas percz, a melyben átszállhat. De nem akadt. „Never mind“ (nem tesz semmit), mondá a pilot a legna-

gyobb nyugalommal; „kiszállhatok én — Sydneyben is“. Úgyis történt; velünk jött Sydneyig. Nagyon lassan haladtunk előre; a szokásos, vagy remélt tizenhárom-tizennégy mértföld helyett csak nyolcz-kilencz mérföldet tettünk óránként.

Késő este volt, a mikor beértünk a hirhedt Bass-szorosba, Tasmania-sziget északi partja és Victoria-Állam déli partja közötti útba, a mely éppen olyan hírhedt az ausztráliai partokon, mint Európában a Viscayai-öböl, Spanyolország északi partja fölött. A Bass-szoros ebben a tekintetben felveszi a versenyt Tasmaniának egy másik hirhedt öblével a déli parton, a melyet nagyon jellemzetes módon Storm-Baynak, Vihar-öbölnek neveznek. A Bass-utat a temérdek sziklazátony teszi veszedelmessé s jóllehet a hajó ki sem ér az egyik világítótorony fényéből, a mire már megpillantja a másikat, mindazonáltal igen kellemetlen tartózkodású hely, kivált ilyen viharos időben. Az ötszázhetven mértföldnyi út Sydneyig azonban mégis csak véget ért és igen kellemes érzés volt, a mint megpillantottuk a port-jacksoni hatalmas világítótorony bámulatosan erős fényét. Port-Jackson öblében fekszik ugyanis Sydney, mintegy négy mértföldnyire az Oceántól.

*

Eddigi utazásaink alatt érintett kikötők egynehánya jutott emlékezésünkbe, a mint Sydney tulajdonképpeni öblébe beléptünk. Így például a kikötő bejáratát alkotó két meredek falú előfok emlékeztet a bájos kis St. Thomasra, illetőleg Maria Charlottera, Nyugot-Indiában, a kis Antillák csoportjában; a számos öböl, bemélyedés és kanyarodás, főképpen azonban a rengeteg terjedelme meg elragadó szépsége Rio de Janeiro kikötőjére emlékeztetett. Később — Budapestet is eszébe juttatja a magyar turistának. Ugyanis talán nincs még egy város a világon — Budapest kivételével — a melynek a lakosai olyan sokszor és olyan naivul tudakozódnának az idegentől, hogy: „hogyan tetszik Önnek a mi városunk? Milyen benyomást tesz Önre? Have you ever been at Sydney?“ Vagy pedig: „how

do you like our harbour?" Ezt a kérdést éppen olyan sűrűn intézik a Sydneybeliek a kikötőjükben megforduló ezer, meg ezer idegenhez, mint a hogyan mi sem mulasztjuk el okvetlenül megkérdezni a hozzánk tévedő idegent, hogy hogyan tetszik neki Budapest. És éppen olyan megelégedett boldog mosolylyal nyugtázzák a városukról mondott elismerést, mint a milyen sovinisztikus boldogság fog el minket akkor, a mikor például a müncheni sörágens vagy a breslaui posztógyáros elismeri, hogy: „igenis, az Önök városa nagyon tetszik nekem".

Maradjunk még egy perczre a két város közötti hasonlóságnál, a mely egy s más tekintetben fennáll, főképpen, ha az idegen — úgy mint mi — későn este érkezik a kikötőbe. Az Outer South Head hatalmas világító fénye mellett ezer, meg ezer apró fény, a kivilágított házak és utczák fénye meg a kikötőt ellepő temérdek jelzőlámpa emlékeztet a Dunáról látott esti képre. Temérdek kupola, torony és monumentális épületnek a silhouettje emelkedik a magasba. De evvel aztán meg is szűnik a pillanatnyi hasonlóság. Mert, a mint a partra lépünk, előttünk áll a legmodernusabb világvárosok mozgalmas és eleven képe, az ausztriáliai emporium pezsgő esti élete. Már a kikötőnek a város alatti része, a Circular Quai, világvárosias jellegű. A főöböl olyan mély, hogy a legnagyobb óceáni hajók is horgonyozhatnak benne s rendesen olyan közel mennek a parthoz, hogy az ember azt hihetné, hogy nekimennek a Circular Quain fekvő impozáns épületeknek.

Tekintettel a késő esti órára, meg kellett elégednünk azokkal a kellemetességekkel, a melyeket egy előkelő „boarding house" nyujt angol koloniális területen, angol vagy ausztráliai lakókkal. A boarding house rendszer ugyanis, ez az elég jól sikerült surrogatuma a hôteleknek, talán sehol sincs annyira kifejlődve, mint Sydneyben. Hogy takarékossági szempont okozza-e, vagy az, hogy a boarding house élete nyugalmasabb és exclusivusabb, azt az idegennek nehéz megítélni. Annyi áll, hogy annak a turistának, a ki valamely városban csak néhány napot tölthet és ennélfogva kevés alkalma nyílik a társadalmi életben aktivus részt venni, annak

előnyösebb a boarding houseban „élni", mint valamely nagy és zajos hôtelben „lakni".

Még visszatérünk erre a kérdésre. Most egyelőre pihenjük ki az út fáradalmait, ismerkedjünk meg a szállásunkon talált lakótársakkal — az asztalnál ülő három idegen hölgy meg az asztalfőn elnöklő tulajdonosnő együtt alighanem kitettek 350—380 esztendőt — s korán reggel útra kelünk, hogy a Sydneyben töltendő néhány napot a lehetőségig kiaknázzuk. Sydneyben a korán reggel alatt reggeli félkilencz értendő, mert akkor adják be az első reggelit: a csésze teát, meg a sandwichet.

*

Rio de Janero ismertetésekor néhány kiváló utazónak a leírásából idéztünk néhány sort, azért, nehogy a subjectivitás vádjának tegyük ki magunkat, a midőn a gyönyörű szép kikötőt magasztaltuk. Sydney és a hozzá vezető öböl — Port-Jackson — sok tekintetben olyan kiválóan szép, hogy érdemesnek tartjuk néhány híres utazótól vett idézettel jellemezni Sydneyt, tanubizonyságául annak, hogy az általa keltett benyomás mennyire általános. Tehát: „Képtelen vagyok, mondja az egyik, Sydney kikötőjének elragadó szépségeit leírni. Nem láttam ennél bájosabbat. Sem Napoli, sem Rio de Janeiro, sem Lisboâ nem vetekedhetnek szépségre nézve azokkal, a melyeket itt egyesülve találunk". „Ha keresztül haladtunk Port-Jackson keskeny bejáratán, mondja egy másik, lebilincselő panoráma tárul fel előttünk. A sötétkék hullámok csodálatos szép színben ütnek el a szárazföld meg az öbölben fekvő szigetek partjaitól, a melyeket a sziklás talaj ellenére, buja növényzet borít. Keskeny és mélységes öblök hasítják a partokat, hosszú, keskeny földnyelvek nyúlnak be mélyen az öböl kék vizébe, a melyeket valósággal elborítanak a legkülönbözőbb járóművek. Maga a város lényegesen eltér az amerikai és a többi ausztráliai városok geometriai unalmas jellegétől. Sydneyben semmi sincs meg abból az unalmasságból, a melyet ezek a matematikai pontossággal meg-

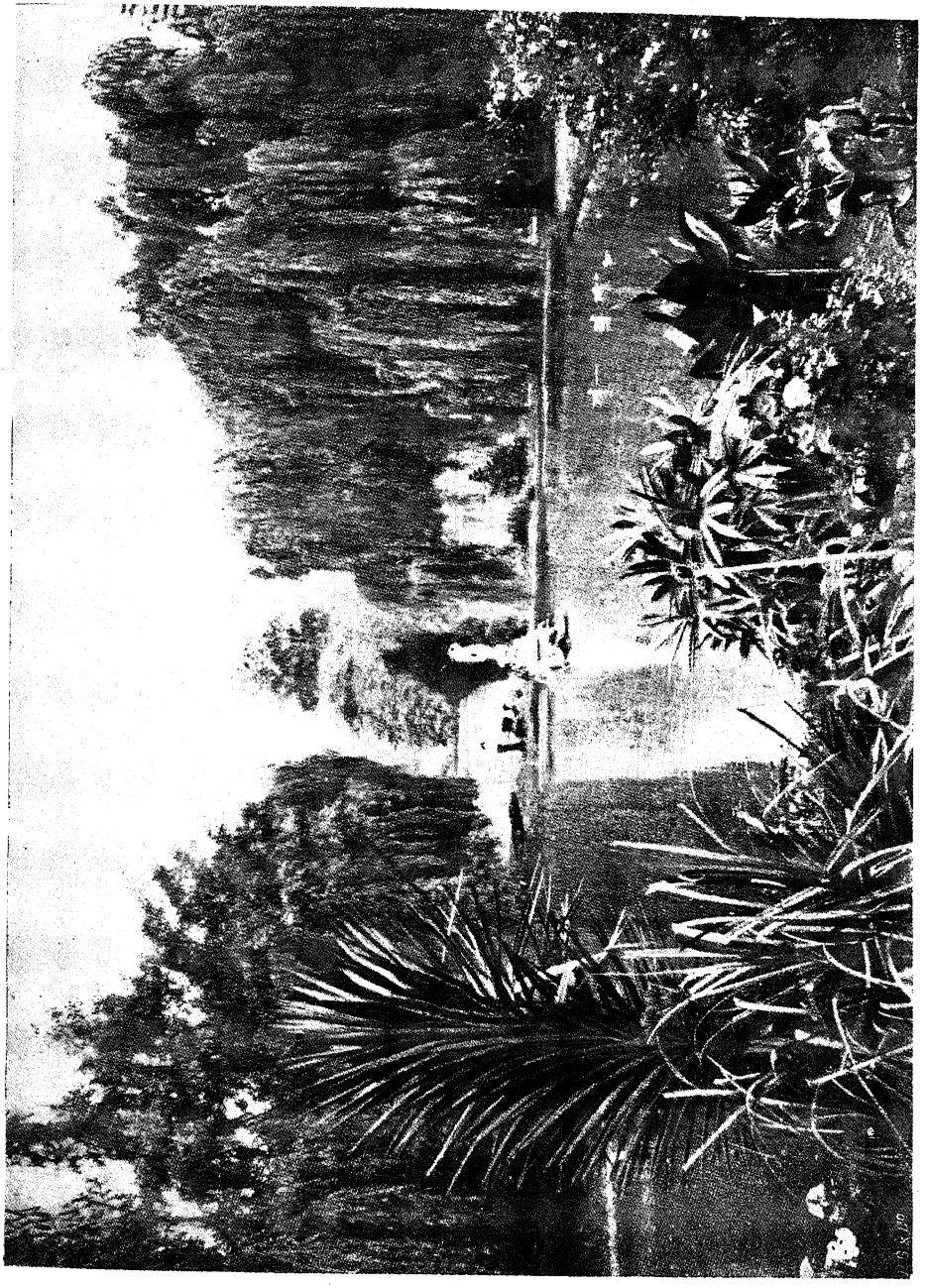

BOTANIKUS KERT SYDNEYBEN.

épített városok nyujtanak. Alapjában bármely régibb európai városhoz hasonlít. Épületeinek pompája és komolysága díszére válhatnék bármely előkelő európai városnak; nyilvános kertjei pedig, főképpen a tengerparton elterülő botanikus kertje, elragadó szépek. Ez utóbbiban egymás mellett látjuk a pálmát a tölgygyel, a braziliai jacerandát a Himalajákról ide kerülő cyprusokkal, a tropusok damaráit a libanoni cedrussal, az idomtalan ausztráliai „üvegfát" a californiai sequoja mellett, a német mogyorófát a kelet-indiai fahéjat termelő bokor szomszédságában."

„Sydney egyike azon helyeknek, írja Anthony Trollope az ausztráliai koloniákat ismertető útleírásában, a melyet csak könnyes szemmel lehet elhagyni, ha az embernek nincs reménye arra, hogy ide még egyszer visszatérhessen." (No, nem kell a dolgot ilyen — tragikusan felfogni.)

És végül még megemlítjük azt, hogy Phillip kormányzó mely szavakkal jósolta meg Sydney jövőjét akkor, a mikor a néhány száz fegyenczczel kikötött a scrubbel fedett vadonban — a mai Sydney helyére — mintegy száztíz évvel ezelőtt: „Nem sok nemzedék fog letűnni a föld szinéről, a mikor ez a község, a melyet most alakítani szándékozunk, már a déli félgömb központja s a déli Oceán legragyogóbb drágaköve lesz".

A jóslat beteljesedett; Sydney ma a déli félgömb legelső emporiuma, a melylyel Buenos Ayres sem veheti fel a versenyt.

*

Csaknem négyszázezer lakosú város terül el előttünk, felszerelve és berendezve mindazon kellékekkel és intézményekkel, a melyeket a város lakóinak jólétéről és közérdekéről godoskodó hatóságok és közegek ezen czéljuk eléréséhez szükségesnek és czélszerűnek tartanak. Jóformán semmi sincs ebben a rengeteg városban és semmi sem hiányzik belőle, a mi azt mutatná, hogy az európai kulturának, iparnak vagy művészetnek góczpontjaitól több mint tízezer tengeri mértföldes út választja el. Az utczák, a tér-

ségek, a köz- és magánépületek, továbbá az utczák forgalmának elevensége, a közlekedési eszközök, szóval mindaz, a mi a nagy, sőt világváros alkotó része, mindaz olyan teljesen kész és tökéletes, hogy az embernek eszébe sem jut, hogy a fantasztikusnak, mesésnek vagy exotikusnak vélt Ausztráliában van, a földgömb túlsó felén, a csendes-oceáni szigetek központján.

Maga a város elrendezése, a Jackson-öböl déli partjának hosszában elterülő külvárosok, a melyeknek száma temérdek, rendkívül helyes és czélszerű, úgy higienikus, mint adminisztrativus szempontból. Az „ó-város", már a mennyiben a csak egy évszázados multra visszatekintő államban egyáltalában szó lehet ó-városról, éppenséggel nem rendszeres, azaz kiczirkalmazott; Melbourne vagy Adelaide utczái és térségei Sydney utczájához képest valóságos geometriai gyakorlatok. A két főutczája azonban, a George- és Pitt-Street, a melyek egész hosszukban párhuzamosan futnak egymás mellett a Sydney-Covetől — a főkikötőtől — végig az egész városon, nem is európai, hanem amerikai stílusúak. Ennek a két főutczának a forgalma és élénksége olyan nagyarányú, hogy csak Észak-Amerikának némely nagyobb városában találunk hozzá hasonlót. Ezekkel éppen ellenkezőleg, előkelő nyugalom és csend által tűnik ki a Maquarie-Street, a mely a Circular Quai-re nyíló széles mellékutczájával, a Bridge-Sreet-tel, valóságos „nyugalom oázis" a zajos cityben. Úgy ezekben, valamint a King- és Theatre-Streetben állnak Sydney legelőkelőbb középületei, a melyek között akárhány az amerikai milliomosok nagyméretű és költséges építkezési módjára emlékeztet. Ilyen például többek közt az egyetem, a melynek monumentális és hatalmas csarnoka van. Impozáns és gyönyörű épület továbbá a kormányzói palota, valamint a Crown-Land-Offices épülete; mindkettő természetesen gothikus stílusban. Feltünő szép egyik épülete, a melyen az architektoniában járatlan ember is azonnal észreveszi, hogy a legtisztább bizantinus stílusban van építve és éppen ezért egyike a legszebb épületeknek Sydneyben. Ez a bizantini épület a zsidó templom. Már ebből az épületből lehet arra következtetni, hogy a sydneyi zsidók száma meglehetősen nagy és hogy

vagyoni állapotuk iránt nem igen kell aggódnunk. Ha már a templomoknál vagyunk, megemlítjük, hogy temérdek a templomok száma Sydneyben. Habár nem mind olyan impozáns, mint például a George-streeti St. Andrew temploma a Town-Hall közelében, vagy a St. Patrick, St. John, vagy St. Philip templomok, mindazonáltal a mintegy kétszáz templom, a melyekben Sydney számtalan szektájához tartozó hívők ájtatoskodnak, bizonyítja, hogy Ausztráliában a gyapjun, búzán és cricketen kívül néhanapján a Mindenhatóra is gondolnak.*

Hogy a Salvation Army „citadellája" Sydneyben szebb, nagyobb és gazdagabb, mint Ausztrália bármely más városában, az nyilvánvaló, miután tudvalevőleg az ausztráliai Üdv Hadseregének „főgarnizonja" ugyancsak Sydneyben fekszik. A templomuk nagyszerűségével arányban állnak az összekoldult fillérekből létrehozott és fenntartott jótékonysági intézményeik is. Már láttuk, hogy a földgömbön talán egyetlen társadalmi jótékony-intézet sem fejt ki olyan nagyszámú és olyan nagyarányú jótékonyságot, mint ez a sokat csúfolt szekta; és ha igen, akkor — ötletesség szempontjából még mindig az övék a babér. Hogy gondoskodnak az alkoholizmus áldozatairól, a bukott nőkről, a kiszabadult fegyenczekről, az elhagyott árvákról, az elhagyott betegekről, a férjetlen anyákról s több más, ehhez hasonló emberi bajban szenvedő emberekről, az mindenesetre szép, nemes és humánus; de ezt megteszik — részletekben — más humanitárius egyesületek is. Hogy azonban az Üdv Hadseregének hívei az — öngyilkosságra eltökéltek megmentéséről is gondoskodnak, ez már szellemes és ötletes. A sok öblű Port-Jacksonnak egyik mélyedésében — valószínűleg abban az öbölben, a mely leggyakrabban színhelye a vízbeugrás által történő öngyilkosságoknak — van a Salvation Armynak az a menháza, a melyben az öngyilkosjelöltek kapnak segítséget. A segítség tudni-

* A guide (vezető) praktikus ausztriáliai felfogás szerint nem mulasztja el hozzátenni magyarázataiban, hogy a bemutatott épület mennyibe került. Például: „St. Andrews Cathedral, 60.000 font sterling", azaz egy millió négyszáznegyvenezer korona; „Queen Victoria Markets, three puar ters of a million"; „Town Hall, 750.000 font sterling"; és így tovább.

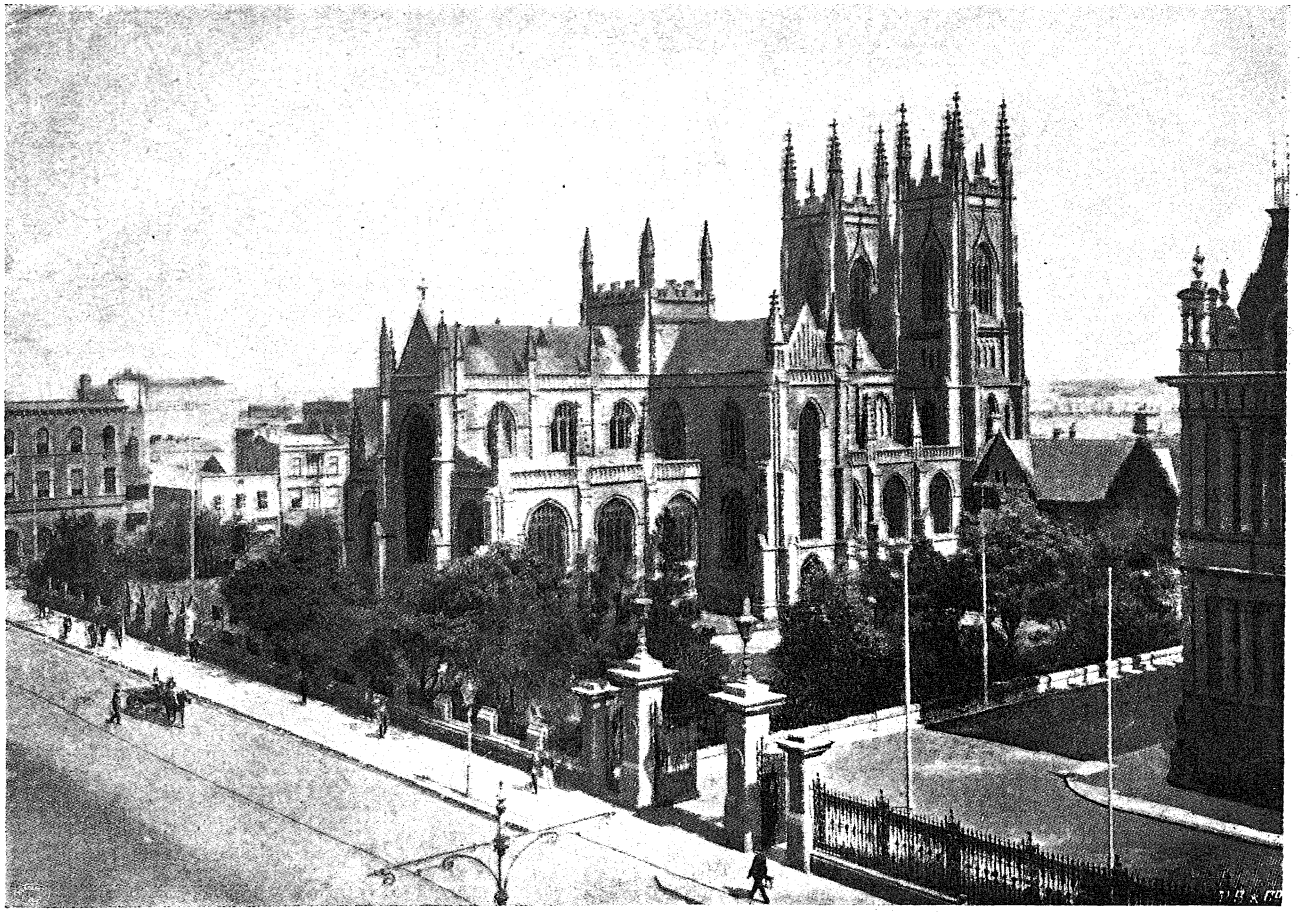

ST. ANDREW'S CATHEDRAL.

illik abban áll, hogy a halálra szántakat lebeszélik szerencsétlen és soha többé jóvá nem tehető szándékukról. Megvígasztalják őket akár a vallás vigaszával, akár más irányú jótékony hatású beszéddel. Enyhítenek kétségbeejtő fájdalmain, megnyugtatják, felderítik, életkedvet öntenek belé. Határozottan nemes cselekedet.

De haladjunk tovább „felfedező utunkon". Ez annál könnyebb, mert minduntalan szebbnél-szebb parkra, nyilvános kertre és szabad térségekre akadunk. És rájövünk egy csodálatos felfedezésre. Arra ugyanis, hogy Ausztrália mégis csak exotikus föld. Tudniillik itt rá szabad lépni a gyepre, sőt mi több, leheverni is szabad; a gyermekek szabadon labdázhatnak és futkoshatnak a gyepen, a nélkül, hogy a mumus — a katonasapkás, kampósbotu, goromba „kerti őr" — durva szavakkal és káromkodva űzné el az embert vagy a gyereket arról a helyről, a melyet az Isten Ausztráliban éppen úgy, mint például Budapesten is azért teremtett, és azért teremtett éppen a földön, nem pedig múzeumokban üveg alatt, hogy a fáradt ember meg a labdázó gyermek büntetlenül ráléphessen és ráülhessen. És milyen gyönyörűek ezek a parkok, milyen gazdagok, gyepben, virágban és fákban. Meglátszik rajtuk, hogy éppen úgy a város kiegészítő részéül tekintik azokat, mint akár a levegőt, a vizet, a házat vagy gyalogjárót. Itt van például a parkok legszebbje, a botanikus-kert; a Hyde- és Phillip-park, a Centennial-kert, a Victoria-park az egyetem körül és a magánparkok egész hosszú sorozata. Különösen érdekes az egyetemet körülvevő Victoria-park Newton külvárosban, meglehetősen távol a citytől és egyszersmind távol mindattól a zajtól, lármától s minden világvárosias zsivajtól, a mely olyan nagy mértékben alkalmas arra, hogy zavarja a tanárok előadásait, meg elvonja a hallgatóság figyelmét. Az egész complexust körülvevő parknak érdekessége nem a fák különbözőségében, meg növényzetének szépségében áll, hanem abban, hogy emberek vannak benne, a kik lótnak-futnak, ugrálnak és labdákat dobálnak kézzel, lábbal, rackettel. Ezek az emberek a sydneyi-i egyetem polgárai. Valamely bizarr hagyományból kifolyólag ezek az egyetemi polgárok azt a furcsa szokást gyakorolják, hogy a tanórákat meg a szabad-

idejüket nem a kávéházakban töltik, hanem a mint vége van az előadásnak, vagy egyáltalában szünetelnek az előadások, hát csoportokban jelennek meg a Victoria-park árnyékos térségein és politikai tüntetések helyett goalokat csinálnak és ahelyett, hogy nemzeti „színjátékban“ gyűrnék le egymást, hát lawn-tennisben meg birok-

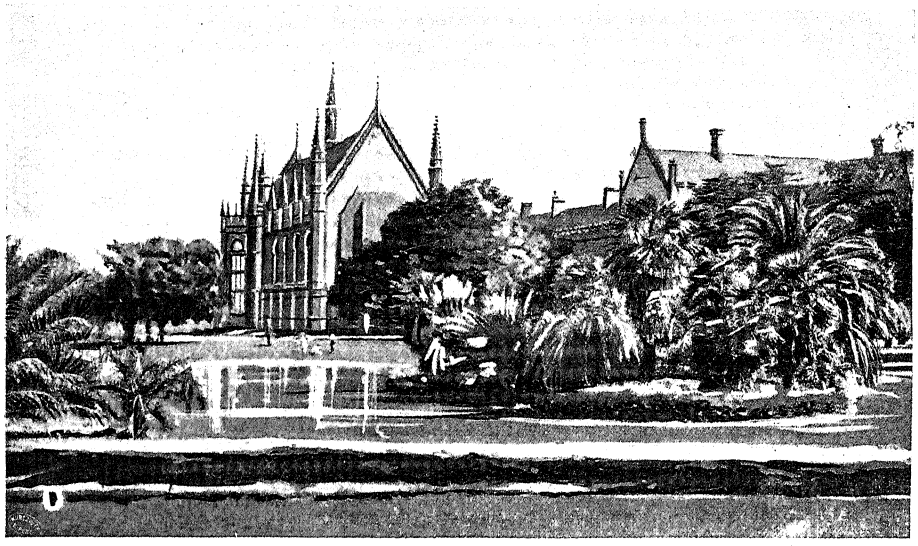

EGYETEMI ÉPÜLET MELBOURNEBEN.

ban gyűrik le egymást. Az is furcsa, hogy az egyetem tanárait előadás után nem teszik üveg alá piedestálra, hogy ebben az utólérhetetlen magasságban bámultassanak a tanítványaik által, hanem beállnak a diákok közé jurynek vagy biztató példának.

*

A rengeteg terjedelmű város, illetőleg a hosszú öböl déli partján elterülő külvárosok és öblök futólagos áttekintése egy napi munkába kerül. A milyen gyors, könnyű és olcsó a közlekedés a temérdek öbölt folyton keresztül-kasul szeldeső gőzösökön (ferry-boat), éppen olyan könnyen juthat el az ember a legtávolabb eső külvárosba is a gyorsjáratú gőz- és villamoskocsik útján.

A külvárosok és öblök látszólagosan zűrzavaros elrendezése ellenére, már az első egy-két napon igen könnyű a tájékozódás. Jóllehet, hogy az öböl déli partján, kezdve a Kirribilli-Pointtól Berrys-Bayig, mintegy tíz-tizenkét külváros és öböl terül el, a szemlélő sehol egy perczre nem talál unalmas vagy érdektelen részleteket. Az a körülmény, hogy a külvárosok nagyobb részében az utczák többnyire hegyes-völgyesek, csak fokozza az érdekességüket. Minden halom tetejéről új, meg új képben tárul elénk a rengeteg öböl meg a körülötte elterülő sok városrész. Van egy igen jellemzetes épülete, a mely perczre sem tűnik el a szemünk elől, akármelyik vidéken járunk: a főposta épülete. Alighanem ez egyike Sydney — sőt talán egész Ausztrália — legkimagaslóbb és legérdekesebb épületeinek. A Pitt-street és George-street között álló, veneziai stílusban épült palotát hatalmas torony díszíti; természetesen óriási haranggal és órával, és természetesen jelzőállomással, a melyen az éppen beérkező vagy indulni készülő hajót lobogókkal jelzik. Az egész épületet korinthusi oszlopokból alkotott colonnádok veszik körül. A colonnádok alatt nem annyira a tétlenül járkáló tömege sétál, mint inkább a „business" iránt érdeklődők sokasága. A posta körüli arkádok valóságos tőzsdejellegűek. Így például a kifüggesztett táblák egyikén pontosan ki van mutatva, hogy melyik hajó jött meg legutoljára és melyik indul legközelebb; honnan jött, hová megy, hol lesz összeköttetése a világ bármely iránya felé. Az érdeklődők számára íróasztalok vannak felállítva, íróeszközökkel, egész Ausztráliának nagyterjedelmű lak- és czímjegyzéke. Sem az irónok, sem az értékes könyvek nincsenek odalánczolva, mégsem viszi el azokat senki. Ennél sokkal fontosabb berendezése az arkádoknak a meteorologiai jelzések. Óráról-órára jelzik egész Ausztráliának az időjárását, főképpen pedig azt a legfontosabb kérdést: járt-e valahol eső? Az eső kérdése a legfontosabb tárgya az ausztráliai kereskedőnek; fontosabb, mint bármely politikai kérdés az egész világon. Pedig a politika olyan életbevágó foglalkozása az ausztráliai embernek, hogy csaknem egyenrangú a sporttal. De mindennél fontosabb az eső. Ettől függ a farmerek, squatterek,

bankárok, tőzsdések és gyapjúkereskedők minden ténykedése. Az ausztráliai „országos“ eső milliókat hajt, a tartós szárazság pedig a legnagyobb csapása az egész földrésznek. A tárgy olyan fontos, hogy megérdemel egy kis kitérést.

A mint a viszonyok sok más tekintetben eltérőek a rendestől, úgy klima tekintetében is egészen különös viszonyok uralkodnak Ausztráliában. Az aránylag nem nagyon sok szélességi fok alatt fekvő földrésznek — a 13. déli szélességi foktól a 38. fokig terjed — ugyanis háromféle a klimája: nedves meleg vagy tropikus, száraz, forró, és szubtropikus. Jóllehet az egész terület a passzát szelek regiójába esik, nem fejlődhetik ki felette ez a szabályos szél, hanem mint minden zárt kontinens, monszun-szelet ébreszt, a mely télen a tenger felé, nyáron a szárazföld felé fúj. Az a hosszú hegyláncz azonban — az ausztráliai Cordillerák — a mely hegyláncz a földrész keleti szélén húzódik végig, a túlnyomóan délnyugoti irányból — az Oceán felől — jövő páradús nyári monszunt megfosztja minden nedvességétől és így a földrész belseje felé csak kevés csapadék jut be. Így oszlik meg az egész continens a csapadékban gazdag keleti és a nagyon száraz nyugoti félre. Ez a száraz nyugoti fél, a lakatlan és a terméketlen homoksivatag, sivárságban utóléri, sőt némely tekintetben felülmúlja a Saharát meg a Gobi sivatag déli részét. Nyáron forróbb és szárazabb ezeknél, télen pedig megközelítőleg sincs annyi esője, mint amazoknak. Egyik nagy átka annak a kevés csapadéknak a mi lehull, abban áll, hogy nem az évszakokra egyenletesen elosztva hull le, hanem igen rövid idő alatt, úgyszólván egyszerre, nagy tömegekben, néhány nap alatt. Ezek azok a hirhedt „torrent“-ek, felhőszakadások, a melyek sokkal több kárt tesznek, mint a mennyi hasznot hajtanak. Mert a helyett, hogy az esőmennyiségek lassankint beszívódnának a kiszáradt talajba, olyan óriási tömegben zuhannak le egyszerre, hogy egyszerűen elmossák, elhordják a termékeny talajt és a helyett, hogy megtelítenék a kiszáradt folyókat és tavakat, ezek túláradnak és elöntik az egész környéket.

Hát — bocsánat a kitérésért — ezért olyan fontos a főposta

arkádjai alatt járkáló sydneieknek, hogy járt-e valahol eső az ország belsejében. Ettől függ, hogy lesz-e egyáltalában termés; hogy a sok milliókat érő gyapjút hordó állatoknak volt-e legelni valója és hogy nem a dingók falták-e fel a londoni vagy newyorki piaczra szánt marha- és júh-húst a sivataggá aszott legelőkön és természetesen ettől függ az a kérdés is, hogy a „tőzsde lanyha lesz-e avagy élénk."

Ezzel az impozáns külsejű és nagy jelentőségű épülettel — a „General Post-Office"-szal — versenyez a közelében álló Town-Hall, a már említett városháza. Már megszoktuk ugyan, hogy Ausztrália eddig érintett városaiban mindenütt a Town-Hall volt a legkimagaslóbb és legjelentékenyebb épület, azért a sydneyi városháza mégis meglepő. Úgy méreteiben, mint architektonikus alakjában, de még inkább belsejének gazdag berendezésében. A városházra kifejtett pompa olyanforma közös vonása az ausztráliaiaknak, mint az északamerikaiaknak az a törekvése, hogy a mijök van, legyen az hegy, völgyszakadék, folyó, híd, ujság, palota, vasúti szerencsétlenség, szenzáczió stb., az mind-mind legyen: the biggest, the highest, the deepest, the greatest, the largest, (a legterjedelmesebb, a legmagasabb, a legmélyebb, a legnagyobb, a legszélesebb) s hogy hozzá tehessék mindjárt, hogy mennyi millióba kerül. A sydneyi Town-Hall tényleg a legnagyobb és legimpozánsabb egész Ausztráliában; a díszterme pedig olyan rengeteg nagy, a benne elhelyezett orgona pedig olyan kolosszális, hogy mindkettőre bátran el lehet mondani, hogy: „the largest and the biggest in the whole world" (a legtágasabb és a legnagyobb az egész világon). A terem ugyanis 55 méter hosszú, 26 méter széles és 22 méter magas és nehány ezer ember kényelmesen tánczolhat benne. Az orgona óriási dimenzióinak a leírására csak egyet említ a sydneyi: „Százharminczezer font sterlingbe került!"

Vándor-utunkon több más érdekességre akadunk. Ilyen például a múzeum az elegáns Hyde Parkban. Mind a kettő — múzeum és park — olyan szép, hogy méltó lehet a londoni Hyde Parkhoz. A sydneyi múzeum geologiai gyűjteménye talán világhírű, de az

QUEEN VICTORIA MARKETS.

állat- és növényvilágból összeállított gyűjteménye is olyan gazdag és áttekinthetően rendezett, hogy a nem szakembernek is nagy gyönyörűségére válik. Az exotikus földrésznek nincs az az állatja vagy parányi füvecskéje, a mely nem volna benne képviselve. Néprajzilag és történetileg pedig a rövid múltnak talán minden mozzanata fel van tüntetve. Kár, hogy az itt tartózkodásunkra szánt rövid időre való tekintetből sem behatóbb szemlélésre, sem bővebb ismertetésre nincs alkalmunk.

A mint a városok, utczák, térségek és folyók elnevezéséből már észrevehettük, az ausztráliaiakban igen kifejlett a loyális érzés. Királyok, vezérek, tudósok, felfedezők és milliomos jóttevők nevei vannak megörökítve minden utczasarkon. És hogy e törekvésükben mennyire méltányosak, sőt lovagiasak, mutatja az, hogy a külvárosok egyikét — a Port Jackson délnyugati öble körül elterülő legnagyobb külvárost — a német Leichardt nevével tisztelték meg. Ez a loyalitás meglátszik a szobraikon és emlékoszlopaikon is, a melyek a parkokat meg a squareket díszítik. A számuk temérdek; például: Viktoria királynő szobra a Queen Squaren, hatalmas gránitalapzatra emelt impozáns bronz-szobor. A szobor kissé szokatlan benyomást teszen, mert a királynő az azon időbeli — legmodernebb ruhát viseli; már pedig a bronz- és gránit nehezen egyeztethető össze a — tunikával meg krinolinnal. Ugyanezen a térségen, a Hyde Park torkolatában, áll az „Albert the Good" szobra; Bourke tábornok, Phillip, az első kormányzó, Cook, Ausztrália legnagyobb hőse; (hogyne: hiszen Cook nélkül talán még ma sincs — Ausztrália) mind gyönyörű emlékoszlopokkal vannak „belé építve" Ausztrália történetének könyvébe. Sőt mi ennél sokkal mutatósabb, — a parkokba is.

Általában azt hisszük, hogy az ausztráliaiak nem érdeklődnek semmi iránt, a mi nem sport, politika, búza, gyapjú és júh. Hát ez tévedés. Ott van felvilágosításképpen a gyönyörű műcsarnok Outer Domainben, szép park közepén. Az alig három évtizedes multú műcsarnokban gyönyörű és értékes festmények meg szobrok vannak felhalmozva. Ez a gyűjtemény éppen úgy díszére válik a

városnak, mint becsületére a kormánynak, a mely évenként jelentékeny összeget áldoz a képtár gyarapítására.

Láttuk, hogy a városháza előkelő és impozáns épület. Most lássuk, hogy milyen bölcs emberek ülnek ebben a szépséges épületben. Ennek illusztrálására csak egy példát említünk fel: azt, hogy miképpen gondoskodtak a rengeteg területű városban élő lakosság vízszükségletéről. Hát úgy, hogy mintegy ötven millió korona költséggel vízvezetéket építettek, a melynek segítségével a mintegy hatvan mértföldnyi távolságban levő Nepean folyóból a városig vezetik az abból szivattyúzott és többszörösen átszűrt vizet. Jóllehet, már maga a beléépített költség imponálóan nagy, de még imponálóbb az, hogy a rengeteg területre — százhatvannégy négyzetkilométerre épített városban, nincs egyetlen ház, a mely valaha vízszűkében lenne. (Összehasonlításképpen megemlítjük, hogy Budapest területe hetvenhét négyzetkilométer.) Pedig hogy milyen drága a víz ezen a földön, azt láttuk akkor, a mikor röviden megemlékeztünk a klimájáról.

Ugyanaz a közigazgatás, a mely ezt a bámulatra méltó alkotást létrehozta, igen sok más tekintetben is gondoskodik a város lakóinak közjaváról. Nem bíz semmit a közjótékonyságra, az emberek szeszélyére; önmaga intéz el mindent. Alkot, teremt és a mi a legfőbb, óriási összegeket áldoz. Sydneynek annyi a kórháza, hogy soha beteget vissza nem utasítanak valamely kórházából, holott tekintetbe veendő az a körülmény, hogy Sydney óriási terjedelmű és igen sűrűn lakott olyan területnek a góczpontja, a melyen kórház és orvos ritka és onnan a betegek mind Sydneybe jönnek. A beteg nem köteles fizetni; ha van pénze; fizet, ha nincs, úgy is jó. Felveszik, ápolják — és ha gyógyítható — meg is gyógyítják, a nélkül, hogy hetekkel a kórházból való távozása után hónapokig huzódó hercze-hurcza indulna meg a kórház meg az egykori beteg „illetőségi helyének“ hatóságai között. A hatóságok gondoskodnak a munkaképtelen aggokról, vakokról, némákról, süketekről, iszákosokról, elhagyott gyermekekről meg elhagyott szülőkről. Igenis: elhagyott szülőkről. A családi viszony ugyanis olyan

formán van kifejlődve Ausztráliában, hogy az elaggott és munkaképtelen szülőkről a gyermekeik nem igen gondoskodnak. Szülők és felnőtt gyermekek útjai úgy eltérnek egymástól, hogy akárhányszor nem is tudnak egymás létezéséről. Az öregek menházában akárhány olyan apa van, a ki nem tudja, hogy a gyermekei vagyonosak-e vagy szegények és hogy hol vannak, merre vannak. (Majd találkozunk még ezekkel az urakkal.) Mindezek az intézetek pavillonszerű épületekben vannak elhelyezve és egészen felesleges megemlíteni, hogy valamennyi pavillont egy-egy park veszen körül. A város közigazgatása a legnagyobb szigorúsággal ellenőrzi a közélelmezést, a köztisztaságot. Sydney utczái tisztasági szempontból éppenséggel nem hasonlíthatók a nagyforgalmú kikötő-városok utczáihoz; Sydneynek minden utczája, tere ragyog a tisztaságtól, még a távoli külvárosokban is. A közélelmezése annyira gondozott és ellenőrizett, hogy eltekintve attól a drágaságtól, a melynek a nagy világforgalom góczpontjától mégis csak óriási távolságra eső városban magától értetődőleg érezhetőnek kell lenni, más irányú vagy más okból fennálló drágaság ismeretlen.

*

A szállodai élet igen élénk, a mit az óriási idegenforgalom hoz magával. A mikor előbbi otthonunkat, a boarding houset, a melynek nem sokat nyujtó, de olcsó vendégszeretetét már az első néhány nap után felcseréltük a Castlereagh-streeti Hotel Australiával, olyanforma benyomást éreztünk, mint az az ember, a ki vidékről a zajos fővárosba kerül. A hotel előcsarnokaiban, éttermeiben, barjaiban, „grill room"-jában, levelező szobáiban, perczre meg nem szünő az élénk forgalom. A vendégek olyan sűrűn jönnek-mennek, hogy például a reggel jelentkező vendég akárhányszor csak este jut szobához, ha nagyon szerencsés volt. A hotel berendezése és a benne folytatott élet egészen amerikaias. A vendéggel tudniillik senki sem törődik, de azért minden kivánsága teljesül, minden igénye kielégíttetik és előbb sohasem élvezett kényelemben él.

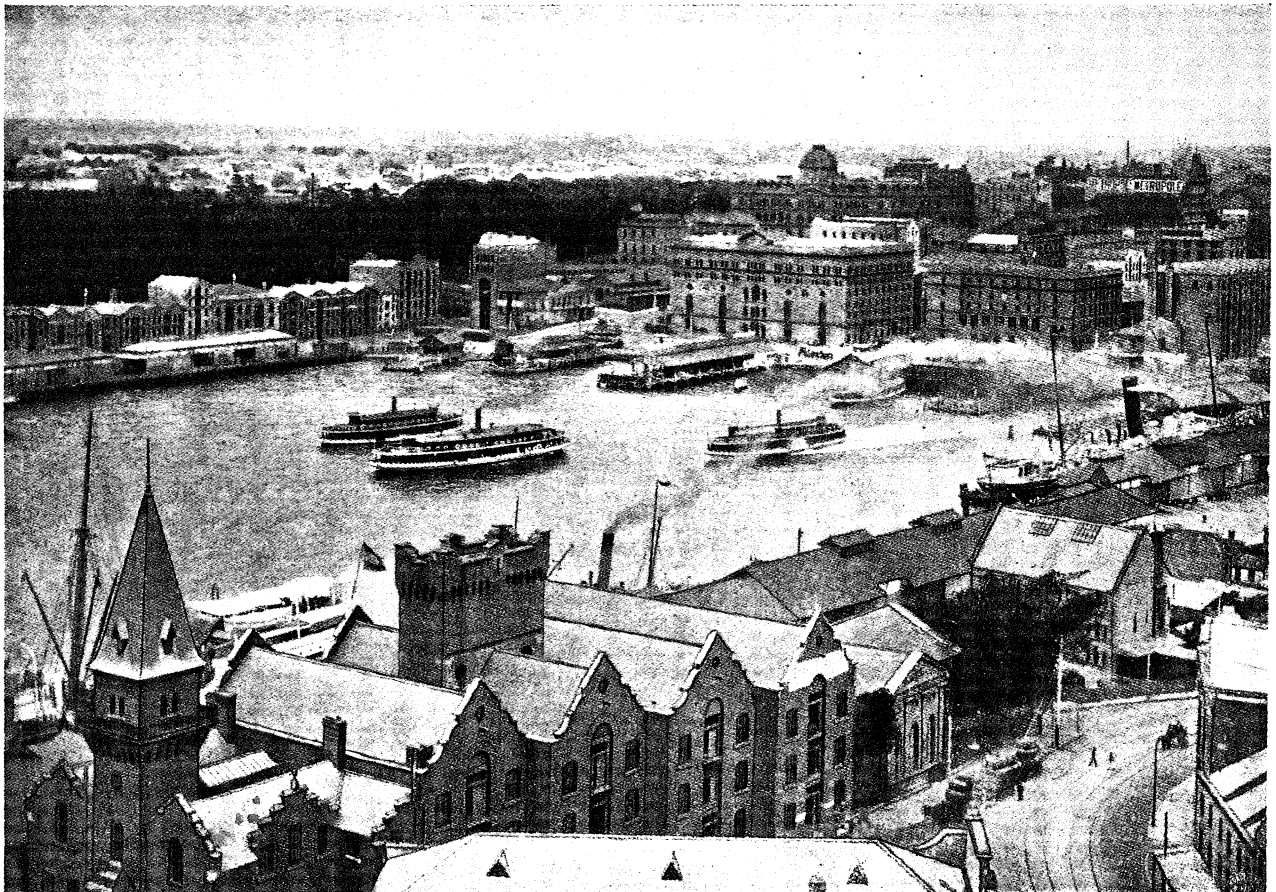

CIRCULAR QUAY, SYDNEY.

A szobák tágasak, a ragyogó rézágy a hófehér mosquitóhálóval valóságos sátor, az ágynemű kifogástalan, a kiszolgálás elsőrendű, a konyha gazdag, szeszes italok pedig — nincsenek. Azaz, hogy csak az étkezésnél nincsenek szeszes italok. A legritkább látvány, hogy az étkezésnél ülő vendégek valamelyike előtt sörös vagy boros üveg állana. Kárpótlásul annál több teát fogyasztanak, temérdek sok czukorral. Bámulatosan sok teát fogyasztanak ezek az emberek és még bámulatosabban több czukrot. Ha a czukorfogyasztás lenne a nemzetek culturállapotának mértékzsinórja, akkor az ausztráliaiak műveltség dolgában Himaláya magasságban állnának a többi nemzetek fölött. A statisztika szerint ugyanis Ausztráliában ötven kilogramm czukrot fogyaszt minden ember évenként. (Ha nem tévedek, mi magyarok csak hét-nyolcz kilogrammot fogyasztunk.) A vajfogyasztás is óriási. Ha nálunk Budapesten, vagy akárhol Magyarországon, az ember leül a vendéglő asztalához, vagy csak belép az étterembe, még le sem tette a kalapját, kabátját, már odalép a kis frakkos gnóm avval az útálatos, hagyományos kérdéssel: „sört vagy bort parancsol?“ Ausztráliában, valamint az egész világon ettől a szúnyogcsípéstől megkímélik a vendéget és e helyett jókora darab kitünő ízű friss vajat tesznek eléje, a mely adagot annyiszor ismételnek meg, a hányszor a vendég kívánja. Megjegyzendő, hogy ezt ingyen adják, éppenúgy, mint a kenyeret és fizetéskor nem vallatják ki a vendégből, hogy hány darab zsemlét fogyasztott. Ugyanilyen generozus az eljárás a barokban, az egyedüli helyen, a hol az emberek szeszes italt kapnak. Kényelmes ülőhelyek, újságok, stb. nem állanak a vendég rendelkezésére, de ha egy pohár whiskeyt rendel vagy egy pohár sört, az asztalokon felállított hideg ételekből annyit fogyaszthat, a mennyit az étvágya — meg a tapintata — megenged. Ehetik meleg hachét, hideg halat, konzerveket, sandwicheket, bármit s bármennyit, ezért nem kell fizetnie; csak a pohár sör vagy a whiskey ára fizetendő. És ha véletlenül olyan szomjas ember téved a barba, a ki csak enni akar, a ki tehát semmit sem fizet, az sem baj; senki sem tesz neki e miatt megjegyzést. A kiszolgálás a legnagyobb mér-

tékben előzékeny és figyelmes. A barokban, igen sokszor az éttermekben is, egyszerűen és csinosan öltözött fiatal nők szolgálják ki a vendégeket. A nők sok kedvességgel bánnak a vendégekkel, a mit ezek nem azzal viszonoznak, hogy esetleg megcsipkedik a többnyire kedves és bájos arczot, vagy hogy valami banális otrombaságot mondanak a felszolgáló leányoknak. Borravalóról persze szó sincs; Ausztráliában a vendéglősök maguk fizetik a felszolgáló személyzetet és nem terhelik ezzel a vendéget.

Az árak kissé magasak. Igy például az V.—VI. emeleti szoba a naponként szokásos három étkezéssel 24 - 30 korona között változik. Ebben az árban bennfoglaltatik mind az a kényelem, a mit előkelő szálloda a magas igényű vendégnek nyujtani képes: világítás, kiszolgálás, hideg és meleg fürdő, akár többször is napjában és szabad választás a rendkívül gazdag étlapban.

A Castlereagh-streeti nagy hotel meg az előkelő George street, továbbá a Pitt street, York street és a Sussex street között szoros az érintkezés. A George street tudniillik az előkelő üzletek utczája, a Pitt streeten vannak a bankok, a hajóügynökségek, a világczégek meg a jelentékenyebb államok consulátusai; a York street a rengeteg terjedelmű raktárak utczája, az Ausztráliából kiviendő és az oda hozott temérdek árú és termék ideiglenes lerakodó helye, a Sussex street pedig főképpen a hazai termékek nagy vásárpiacza. Innen ered az összefüggés a hotel vendégei meg a nevezett utczák között. Az ember nem is hinné, hogy ezek között az egyszerűen öltözött szállodai vendégek között hány olyan ember van, a kik óriási összegre menő „businessről“ beszélnek. Egy alkalommal önkénytelen tanuja voltam egy olyan társalgásnak, a melyet egy potrohos, rezes arczú, nagykezű s igen sok gyűrűvel díszített úri ember folytatott egy hórihorgas termetű, de ugyancsak rezes arczú s még több gyűrűvel ékített gentlemannel. A két gentleman olyan nyugodtan s olyan kevés gesztussal társalgott, mintha például egyikök a kínált két darab ökröt vagy néhány métermázsa gyapjút drágállotta volna. Pedig az ezrek és tízezrek — sterlingekben! — voltak a legsűrűbb szavak a társalgásukban. Az egyik „adott“, a

másik „vett“, de nem tudtak megegyezni. Ekkor közbelépett a „telegramm-boy“, a ki az egyik gentlemannek telegrammot kézbesített. Az illető bepillantott a sürgönybe, nyugodtan összehajtogatta s azt mondja a másiknak: „All right; megkaphatja százhúszezer fontért“. Tehát két millió négyszázezer koronás „business“-t tárgyalt a két ember olyan hangon és módon, mintha valamely délutáni találkozásról lett volna szó s két olyan külsejű ember, a kiket tőzsdeügynököknek sem tartottunk volna.

Ausztráliában sok a nagyszabású üzlet; emlékeztet az amerikai viszonyokra. A városi lakók éppen olyan nagy összegekben beszélnek a pénzről, mint a milyen nagy számokban beszélnek az emberek — a squatterek meg a farmerek — oda benn, az ország belsejében. Ez utóbbiak többnyire nem ott születtek, hanem a városokból kerültek oda, részben mint letört üzletemberek, részben pedig mint vállalkozó szellemű, félig-meddig kalandor jellemű emberek, a kiket egyrészt a mindenféle társadalmi nyűgtől független élet vonz oda, részben pedig az esetleg elérhető sok millió. Squatter alatt az az ember értendő, a ki minden jogosultság nélkül egyszerűen letelepszik olyan helyre, a mely egyelőre nem az övé, senkié. A squatter a birtokba vett földet nem műveli, azaz nem gazdálkodik rajta, csak legelőnek használja. Így például kihajt egy rengeteg területű legelőre egy-két száz szarvasmarhát vagy juhot. Néhány év alatt az eredeti néhány száz darab jószág száma megtízszereződött. A költség majdnem semmi; a legelőért fizet a squatter „pro forma“ az államnak egy csekélységet, a nyáj vagy csorda vezetését elvégzi néhány ember s a squatter néhány év alatt milliomossá lehet.

Még néhány évtizeddel ezelőtt a squatterek a legzavartalanabb nyugalommal használták a kolosszális területeket; a mint azonban a bevándorlás fokozódott s mind számosabban jelentkeztek a „milliomos-jelöltek“, jogaikban kissé megnyirbáltattak, azaz az állam elvett a birtokaikból egy darabot, hogy azt az ujonnan jötteknek adja. Ha aztán az ujonnan letelepedő kijelentette, hogy ő nem baromtenyésztést akar folytatni, hanem mezőgazdaságot, akkor ter-

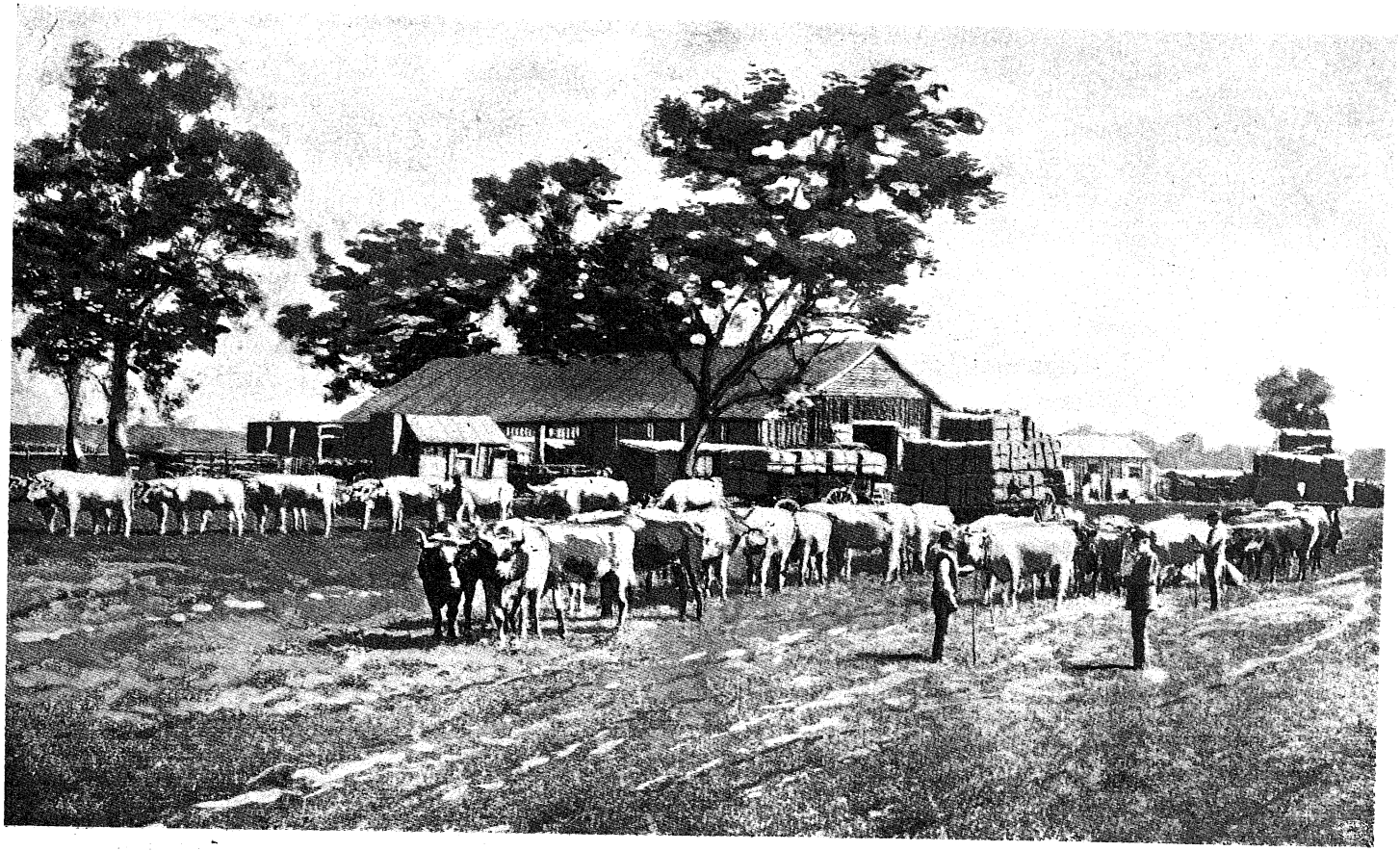

GYAPJÚSZÁLLÍTÁS.

mészetesen a földnek azt a részét osztották ki neki, a mely a művelésre alkalmasabb volt, tehát a legjobbat. Azért még ma is vannak squatterek, a kiknek a földje — most már elvitázhatatlan magántulajdon — akkora, mint egy kisebbfajtájú fejedelemség. A squatterek — mondja Lumholtz — Ausztrália arisztokratái és milliomosai. Némely júhtenyésztő squatternek kétszázezer darab juha van és a ki marhatenyésztő, annak néha tizenötezer darab szarvasmarhája van a legelőkön. Jellemző a tanyai viszonyokra, hogy egy nemesebb fajtájú tenyészbikáért ötvenezer koronát fizetnek. A „station" — a tanya — valóságos falu, annyi rajta a különböző czélokra szolgáló ház. A munkások között nagyon sok a khinai, a kiket ugyan mélységesen gyűlöl az ausztráliai, de mert kiváló szorgalmas munkások és ügyes kertészek, nem nélkülözheti őket. Tavaszkor meg őszszel, a mikor a tanyákon fokozódik a munka, például gyapjúnyírás idején, hirtelen nagyon megnő a tanyán élő emberek száma. Jönnek a „bushmen"-ek, vándorló és kóborló munkáscsapatok, a kik tanyáról-tanyára vándorolnak munkát keresni, közbe-közbe egy kicsit rabolni is. A bushmenek ugyanis igen kétes jellemű emberek, a kik vagy a városokból kerültek ki mint letört alakok, vagy pedig egykori gazdálkodók, a kiket tönkretettek a csapások: a szárazság, az árvíz, a dingók, a tengeri nyulak, a sáskák, továbbá a — kártya meg pálinka.*

Ezek a bushmenek, mondja továbbá Lumholtz, csodálatos életmódot folytatnak. Az életük küzdelmes fáradalmaknak és durva mulatságoknak a lánczolata. A bushman künn a pusztán él, a szabad ég alatt a legtikkasztóbb szárazságban, akár a legnagyobb esőben. Akkor eszik, a mikor éppen eszébe jut és azt, a mi éppen van. Többnyire sózott húst meg az ausztráliai „damper"-t, (olyan, mint a mi „lángosunk"). Vizet merít a kátyúból, a pocsolyából, a hol éppen talál; pálinkája azonban csodálatos módon mindig van.

* Ezek a „bushmenek" nem tévesztendők össze azokkal a bushmenekkel, a kikről később, a csendes-oceáni szigetek egynémelyikének ismertetésénél, például a melanéziai Salamon-szigeteknél, lesz említés téve.

Ha munkába állott, felkél még napfeljötte előtt, eszik valamit, megnyergeli a lovát — olyan, mint az argentinai gaucho: ló nélkül egy tapodtat sem tesz — kilovagol a jószágaihoz és ott marad késő estig. Ha van ideje enni, akkor eszik, ha nincs, hát úgy is jó. Külsejében semmiben sem különbözik a squatterektől vagy a többi munkástól, a mint hogy a munka megválogatásában sincs köztük semmi különbség. Legfontosabb felszerelése a „karikás", a melynek a kezelésében éppen olyan jártas, mint az argentinai gaucho a lasso kezelésében. Asszony csak a legkivételesebb esetben van a tanyán. Legfeljebb a squatternek van felesége; a többi mind nőtelen. Már most képzelhető, hogy milyen gyors carrieret csinál az a nő, a ki ezekre a vidékekre vállalkozik. A szerzett pénz elköltésére a tanyán éppenséggel semmi alkalom sincs, így tehát megmarad az egész szerzemény. Ha aztán néhány esztendő letelt ebben az elképzelhetetlen egyhangúságban, a melybe legfeljebb a küzdelmek meg a veszedelmek hoznak némi változatosságot, akkor a bushman beállít a gazdájához, a squatterhez, és kéri a pénzét, néha egy-két ezer koronát, otthagyja a szolgálatot és megy — szórakozni. Már a legelső falu elég jó alkalom erre a czélra. Megáll a faluban, megkezdi az ivást, meg a koczkát vagy kártyát és iszik meg koczkázik addig, a míg egy centje van, vagy a meddig megvan a lova. A mikor már elitta ezt is, akkor — gyalogszerrel — visszamegy a régi tanyára, vagy elszegődik egy más squatterhez és dolgozik újból néhány esztendőn keresztül. A mint aztán az egy-két ezer korona együtt van, elbúcsúzik, lóra száll és elmegy — üdülni meg szórakozni, a már leírt módon s aztán tovább megy — gyalog.

A farmernek, azaz a gazdálkodó embernek, ha nem is nehezebb az élete, de annál bizonytalanabb a sorsa. Neki már inkább kell számolnia azokkal az esélyekkel, a melyektől a gazdálkodó ember sorsa függ. Már pedig ezek az esélyek — a mint láttuk — Ausztrália földjén sokkal számosabbak, mint más „rendezett klímájú" vidékeken. Ilyen nehézségek többek közt például a már többször említettek mellett a verebek, a melyeket a kiirtott papagályok helyébe ültettek át s melyek valóságos csapássá szaporodtak; a tengeri

nyulak, a melyek rostává fúrják s túrják a bevetett földeket; a forró szelek, a melyek összeaszalják a magot; a rettenetes szárazság, a mely elégeti az egész vetést vagy a nagy árvizek, a melyek mértföldnyi területeket mosnak el a megművelt földekből stb. De azért átlag gyarapodnak valamennyien s csakhamar nagy hangon és nagy számokban beszélnek. A squattereknek akkora legelőik vannak, mint egy-egy kisebb fajtáju ország, a farmerek pedig mértföldekben beszélnek a földjeikről. Ámbár egész Ausztráliának csak egy kis töredéke van kultiválva, a termelés mégis rengeteg. Íme illusztrálásul nehány statisztikai adat az utolsó évek átlagáról. Czukornádat egy millió száznyolczvanezer tonnányit termeltek, a melyből mintegy százharminczezer tonna czukrot sajtoltak és sok ezer gallon rumot. Búza egy millió hétszázezer bushelnyi termett,* a gyümölcsök legfontosabbjai közül: a banána két millió háromszázezer köteg, narancs pedig egy millió kilenczszázezer tuczat. A húskivitel egy millió háromszázezer tonnát tett ki, gyapjút két millió kétszázezer tonnát vittek ki, élő marhát pedig hétszázhúszezer darabot.

A húskivitelben nagy szerepet játszik az ürühús. Az ausztráliai kisebb farmerek ugyanis rájöttek, hogy a júhtenyésztés, — a mely sokkal kevesebb vesződéssel meg koczkáztatással jár — olcsóbb, mint a földnek művelése. Azonkívül ehhez a foglalkozáshoz kevesebb munkás szükséges, mint az előbbihez, a mi főképpen a partoktól távol eső néptelen vidékeken volt óriási előny. Így például tízezer darab júh őrzéséhez egy lovas ember elegendő. Úgy tettek mint az argentinai marha- és júhtenyésztők: óriási területet körülvontak sodronyhálóval, az őrizetüket rábízták nehány bushmanra, a jószág pedig künn legelt télen-nyáron. Ez az olcsóság volt az egyik ok. A másik az aránylag igen gyors hajóközlekedés Ausztrália és Európa vagy akár Amerika és Ázsia között.*

* Egy bushel annyi, mint harminczhat liter, vagy pedig súlyban számítva, a búzánál annyi mint hatvankét angol font.

* Éppen azokban a napokban, a mikor Vladivosztokban tartózkodtam, jött meg Sydneyből egy hajó, a mely fagyasztott húst hozott. A húsbehozatal eszméje Vladivosztokba egy amerikai nagyvállalkozóé, — Mr. Clarksoné — volt, a mely vállalkozónak

ARATÁS IDEJÉBEN.

Rendkívül intensivus a városok közelében folytatott kerti gazdálkodás, majorság-tenyésztés meg a tehenészet, a melylyel a sűrű lakosságú városok élelmezési szükségleteit fedezik. Ehhez pedig sok kell, mert az emberek Ausztráliában jó étvágyúak és igen sokat esznek. A legegyszerűbb munkásházban is háromszor napjában esznek húst és vajat, meg igen jó kenyeret. Pénz telik reá minden házban, két okból. Először is, a ki dolgozni akar — már pedig Ausztráliában minden ember akar dolgozni — mindenkor és mindenki kap munkát; másodszor pedig a munkát igen jól — sőt nagyon jól — fizetik. A napszámnak az ára, legyen az mezei munka, építő vagy más iparos munkája, igen nagy. Időnként és helyenként 35—40 korona a mi pénzük szerint, de soha és sehol nem kevesebb 16—28 koronánál, holott a munkaidő egész Ausztráliában sehol sem több nyolcz óránál.*

Itt van helyén megemlíteni a cselédkérdést, a mely éppen olyan áldatlan és rendezetlen itt, mint akár nálunk vagy bárhol a világon. Ausztráliában a „cselédmiséria“ azonban mégis nagyobb. Férficseléd egyáltalában nem kapható; a nálunk szokásos könnyelmű és esztelen fényűzés az inassal, komornyikkal, stb., Ausztráliában

egyik legkiválóbb hivatalnoka — s építészeti vállalkozásaiban társa — egy derék honfitársunk: Szentgáli Antal mérnök. Az amerikai vállalkozó ötlete, húst hozni Szibériába, nagy jövedelemmel járó ötlet volt. Nemcsak a vladivosztoki garnizon katonáit meg a polgári lakosságot látták el kiváló minőségű s aránylag olcsó hússal, hanem bevitték Mandzsuriába is, a vasuti munkásoknak meg a bányászoknak. A hús annyira kedvelt, hogy az a német hajó, a „Daphne“, a melyen Vladivosztokból Khinába utaztam, szintén ilyen fagyasztott hússal látta el magát az útra. És ámbár kitünő konyhánk volt útközben, azért a legkedveltebb fogás mégis az ausztráliai fagyasztott hús volt.

* Ez az óriási napszámdíj eszembe juttatja a — san-franciscói közúti vasúti alkalmazottak nagy strike-ját 1906-ban. Az czen évben tett földkörüli utazásom alkalmával alig egy-két hónappal az emlékezetes földrengés után érkeztem San-Franciscóba. A rémülettől már magához tért városban már javában folyt a restauráció és a forgalom, építkezés, élelemszállítás óriási mérveket öltött. Ezen élénk mozgalom közepette állott be a mindenféle járóműveket hajtó vagy ellenőrző alkalmazottak strike-ja. Az automobilok kivételével nem járt semmiféle kocsi San-Francisco hajdani utczáinak és épületeinek a helyén. A strike-olók ugyanis azt követelték, hogy az eddigi 3—5 dollár (17 korona 50 fillér) napi fizetés és kilenczórai munkaidő helyett ezentúl 4 dollárt kapjanak fizetésképpen és csak 8 óra legyen a munkaidő. Nyolcz napi strike után a

ismeretlen, mert egyszerűen lehetetlen. Hát miért menne az épkézlábú ember inasnak vagy cselédnek, a mikor a tisztességes munkáját olyan busásan fizetik. A női cselédség pedig a mi fogalmunk szerint horribilisen drága: a mi pénzünk szerint 25—35 korona a hetibére az egyszerű nőcselédnek; a valamely „szaktudománynyal" rendelkező szobaleányé vagy szakácsnéé 40—45 korona hetenként. És e mellett a napi munkaidő a cselédnek is csak — nyolcz óra! — Ebből az aránylag óriási összegből igen sok marad meg a munkásnak, ugyancsak két okból. Először, mert nagyon olcsón lakhatik, másodszor pedig, mert a városok közvetlen közelében folytatott — s már fentebb említett — intensivus kerti gazdaság áldásos segítségével az élelmiszerek is nagyon olcsók. Ha már most a munkás keresményének nagyobb részét nem pocsékolja el a korcsmákban meg a játszóhelyiségekben — mind a kettőnek óriási nagy a száma — akkor néhány évi kitartó munka és észszerű takarékosság mellett félretehet akkora tőkét, hogy az államtól akkora legelőt vagy termőföldet vegyen bérbe, a melyen nagy szerencsével és kevés szárazsággal néhány év alatt ő is squatter vagy farmer lehet s szintén viselhet aztán feles számú gyémántgyűrűket, hüvelyk vastag aranylánczot és a fiát ő is úrnak nevelheti.

Mert a demokratikus Ausztráliának egyik legfőbb törekvése az, hogy ha már ő nem „úr", azaz nem művelt és tanult ember, hanem csak gazdag ember, a fia az okvetlenül legyen úr. Hogyne; mikor Ausztráliában a művelt és tanult emberből minden válhatik: lehet

társulatok megadták a követelt fizetést és munkaidőt, addig azonban csak a nem strike-oló automobilokat használhattuk. Az automobilok ára azonban horribilis volt: 6 dollár óránként, azaz harmincz korona és miután gyalogszerrel a rombadőlt háztömbök zűrzavaros tömkelegében idegen ember éppenséggel nem tájékozódhatott volna, kénytelenek voltunk ezt az árat megadni. A munkadíjak azonban a nem strike-oló munkások csoportjában is hihetetlen magas volt abban az időben. Így például kőmivesek és ácsok napidíja 6—8 dollár (harmincz-negyven korona), a lakatosoké 5—6 dollár volt, az építkezéseknél alkalmazott vasmunkások pedig 7—9 dollárt kaptak naponként. „Strike" volt a hotelekben is: a deszkabódéból álló hotelben a szoba napi ára 6—7 dollár volt, az étkezéseké pedig 3 dollár háromszor napjában. A mint látható, a nagy szabású földrengés néha egészen jó üzlet.

kormányzó, képviselő, ügyvéd. Ott nem a czím, a rang meg az apa vagy a befolyásos rokon juttatja az embereket előkelő s jövedelmező álláshoz, hanem az egyéni érték: a műveltség és tudomány. És tényleg úgy van, hogy azok között az emberek között, a kik akár az egész állam, vagy egyik kormányzóság vagy csak valamely város sorsának intézésére vannak hivatva, csaknem kivétel nélkül „selfmademan"-ek, vagy ezeknek közvetlen utódai.

A művelt társadalmi osztály azonban valahogyan nem egészen olyan, mint az európai. Jóllehet a melbournei meg sydneyi egyetemen diplomának teljes értéke van és az egyetemen szerzett tudomány meg önfegyelmezettség megüti azt a mértéket, a melyet az európai egyetemeken szerez az ember, azért mégis van különbség, még pedig szemmelláthető. Az ausztráliai ügyvéd például híres arról, hogy szájas, az orvosok között pedig igen sok a félművelt ember, a charlatan. Olyan sok, hogy talán még Amerikában sincs több. Valószínűleg az előttük álló példa van rossz hatással a „lateiner osztályra". A hol az egész környezet egyetlen és legfőbb törekvése arra van irányítva, hogy: meggazdagodni, vagyont gyűjteni minden áron, még pedig gyorsan, és a hol mindenki a legkiabálóbb reklámot használja fel az érvényesülésre, ott az orvos meg az ügyvéd sem vonhatja ki magát ebből az általános áramlásból. Az ausztráliai orvos deontologiai fogalma kevésbbé tisztult, mint az európai kollégájáé és az a „tisztességi kör", a melyet orvosi hivatása von köréje, sokkal tágabb határú, mint a mi orvosaink tisztességi köre. Ennél fogva ők sok olyan cselekményt követhetnek el orvosi gyakorlatuk kifejtése közben pénzszerzés szempontjából, a milyeneket európai orvos semmi esetre sem követhetne el. Ezen cselekmények között a szemérmetlen hirdetés még a legkevesebb. Ausztrália újságaiban olyan orvosi reklámokat lehet naponként olvasni, hogy az ember elbámul, és csak azt nem tudja, hogy tulajdonképpen mit bámuljon előbb: a példátlan szemérmetlenséget, a felháborító cynismust vagy orvosembernél fel nem tételezhető bornirtságot, a mely az illető orvos hirdetéséből kiri. Íme például kóstolóul egy-két orvosi hirdetés egy

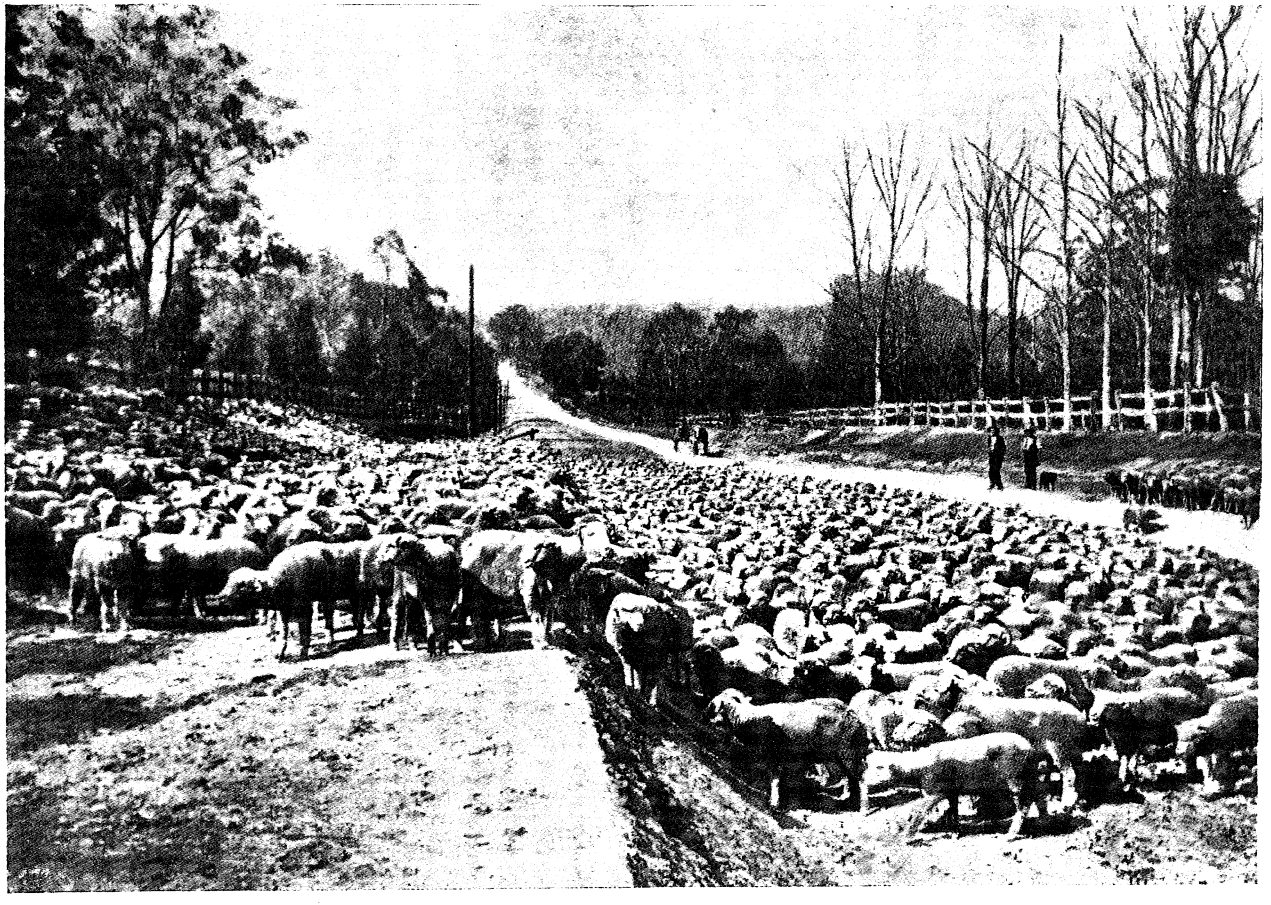

VÁSÁRRA HAJTOTT JUHNYÁJ.

melbournei meg egy sydneyi ujságból. Az egyik hirdető orvos előbb rövid köszönő levelet közöl szó szerint, a melyet egy hírneves színésznő intéz hozzá, a volt kezelő orvosához, egy specialistához. Az illető szinésznő ünnepelt művésznője Ausztráliának, és a neve közismert. A levél idézése után az orvos most a következőket állítja önmagáról (szó szerint:) „A mint ebből a finomul megírt levélből láthatja, kedves uram, dear sir, én tényleg nagyon művelt ember vagyok. Én szépen beszélek a betegeimmel, meghallgatom a panaszaikat, és nem kérek tőlük túlsok pénzt, ha visszaadom nekik azt, a mi az életben legbecsesebb: az egészségüket. A mint az ünnepelt, szépségében és művészetében kiváló művésznő leveléből láthatja, dear sir, a lakásom nagyon szépen és drágán van bebútorozva. Ha ön eljön én hozzám, az én rendelő intézetembe, bármilyen beteg állapotban és bármely betegségtől kínozva, ön gyógyultan hagyja el az én lakásomat. Ha mankón jött, anélkül megyen el. Ha vakon vezették ide, ön elküldheti, dear sir, a vezetőjét..." stb. stb. Az, a ki ilyen módon és ezt hirdeti, nem valami kuruzsló, hanem diplomás orvos, a mi universae medicinae doctorunkkal ugyanegy grádusú ember. Íme egy másik orvosi hirdetés: „P. G. Sublett, M. D. gyógyít sárgaságot, vakságot, daganatokat — és betegségeket!" (Az M. D. azt jelenti, hogy Mr. P. G. Sublett — medicinae doctor!)

A „stréberségnek" más téren is háladatos talaja van. És ez — csodálatos módon — összefüggésben áll avval a páratlan körülménynyel, hogy az egész államban a munkásosztály a dominálo párt. A munkásosztály ugyanis, érezvén a túlsúlyt, irányítani akarná a kormányzás gépezetét, még pedig — magától értetődőleg — olyan módon és olyan irányban, hogy ebből még több haszon és kiváltság háramoljon reá. Azaz: ugyanazt akarnák a munkások Ausztráliában, a mit más államokban az úgynevezett kiváltságos úri osztály akar és teszen, tudniillik, hogy csak nekik legyen abból előnyük és hasznuk. Az alig vagy sehogysem művelt nagy munkásosztály azonban erre egymaga képtelen. Egyre-másra tartanak ugyan meetingeket, de izgatni, szájaskodni ők maguk nem tudnak kellő eredménnyel.

Erre a czélra szükségük van a művelt osztály embereire, a kik ezt a mesterséget jobban értik. A művelt osztályban tuczatjával akadnak olyanok — képviselők, ügyvédek, orvosok — a kik a saját osztályuk érdeke és felfogása ellenére, sőt határozott ellentétben az állam érdekeivel, szivesen elszegődnek a munkásosztályhoz — a hirhedt és igazán nagyon erős „labour-party"-hoz — pénzért meg más előnyökért és beszélnek, agitálnak, szerveznek a „munkaadók" osztálya ellen. A foglalkozás igen praktikus és kétszeresen jövedelmező. A munkásosztály fizet nekik, hogy beszéljenek, a másik osztály pedig fizet, hogy hallgassanak.

Vasárnapon, a munkaszünet szent napján olyan benyomást teszen Sydney, mintha kihalt volna az egész város. Csaknem nyomasztó a csend úgy az utczákon, mint minden más nyilvános helyen. A hotel hall-ja és folyosói olyan üresek, mintha valamennyi utas elutazott volna. Üresek a főposta árkádjai, az egyetemi park tennis-groundja, a barok és a mi a legfeltünőbb: üresek a templomok is. Csak a temérdek közúti kocsi van zsúfolásig tele meg a magánfogatok száma olyan nagy, mintha megduplázódott volna. Magánfogatok és bérkocsi között a „hansom cab" a leggyakoribb, a melyet a legcsekélyebb változás nélkül importáltak London utczáiról. Az tagadhatatlan, hogy a nekünk teljesen szokatlan alakú és berendezésű kocsi — a kocsis bakja tudniillik hátul van, a kocsi tetején, a kocsiban ülő utas pedig szabadon élvezi a kilátást — nagyon kényelmes, de nagyon drága is; a sydneyi hansom cab csak gazdag embernek való. A közúti kocsik — akár gőzzel akár villamos erővel hajtottak — azonban szintén igen kényelmesek s a mi a fő: tiszták, a viteldíj pedig olcsó. Bármely útiszakasz egy pennybe kerül. A sydneyi közúti kocsikon is találunk „ausztráliai exotikumot", a melynek szintén nagyon kevés helyen akad párja. Tudniillik: a sydneyi közúti kocsikon az iskolás gyermekek hétköznapokon nem fizetnek viteldíjat, vasárnap pedig a gyermekek egyáltalában nem fizetnek! A vasárnap délutáni tolongás igazán óriási. Ezrével és ezrével ömlenek ki az emberek a cityből meg a külvárosokból. A citybeliek a külvárosokba, a külvárosiak pedig a elővárosokba. Kirándulni azonban

mindenesetre kell. Kiránduló helyekben olyan gazdag Sydney, mint nagyon kevés város a világon. Legkedveltebb és az idegennek legérdekesebb kirándulás gőzhajón a mintegy két órai út az öböl nyugati felében fekvő Parramattaba vagy a Manly-Baybe. A kis ferry-boat temérdek apró vízijárómű között halad. A csónakok, kutterek, apró csónakok, kisebb yachtok, stb., olyan számosak, hogy helyenként — a lavirozáshoz szükséges szél irányának megfelelően — valósággal ellepik a vizet. A vízi sportot ezer meg ezer ember űzi Port Jackson öblében. Ez a sport éppenséggel nem arisztokratikus. Az előkelő Union Club meg Australia Club elegáns yachtjaival párhuzamosan laviroznak a különböző munkás-egyesületek vitorlás bárkái; a vitorlákat és evezőket pedig talán ugyanannyi nő kezeli mint férfi. A kis lélekvesztőben éppen annyi a sport-gigerli, mint az erősmarkú gyárimunkás és az ide-oda surranó járművek a legdemokratikusabb módon ütik egymást oldalba. Sűrűn érkeznek be a nagy oceáni hajók. A lassan előrehaladó kolosszus körül azonnal valóságos csónaktábor gyülekszik; az emberek kedélyesen és barátságosan üdvözlik a beérkezőket, ezek pedig vidám hurrával meg zsebkendőlobogtatással köszönik az üdvözlést. Közbe a gőzsípok éles füttyje szakítja meg a hajóról hangzó harsogó muzsikát, meg a parancsnoki hidon idegesen futkosó pilot vezényszava. A látvány nemcsak szép és érdekes, hanem nagy mértékben kedélyes is.

Közbe a mi kis ferry-boatunk folytatja az útját a Parramatta River felé, most már a partok közelében. Ezek átlag meredekek és magasak. A part hosszában vagy a külvárosok terülnek el, vagy pedig karcsú és mágas eucalyptusok- meg kazuárfák között elegáns villák feküsznek, a sydneyi kiváltságos osztály nagy kényelemmel berendezett lakásai. A kis ferry-boat csakhamar kiér a belső kikötő zűrzavaros forgalmából és Port Jackson szabad vizére érkezik, a melyben néhány apróbb sziget fekszik, a melyek közt legnagyobbak Goat-Island (Kecske-sziget) és a Cockatoo Island (Kakadu-sziget). Mindjárt ez utóbbi mögött torkollik az öbölbe a Parramatta-folyó, a mely torkolat azonban inkább az öböl jellegét viseli magán, mint folyóvíz torkolatáét. A folyó mentén sűrű a lakosság; Blandville,

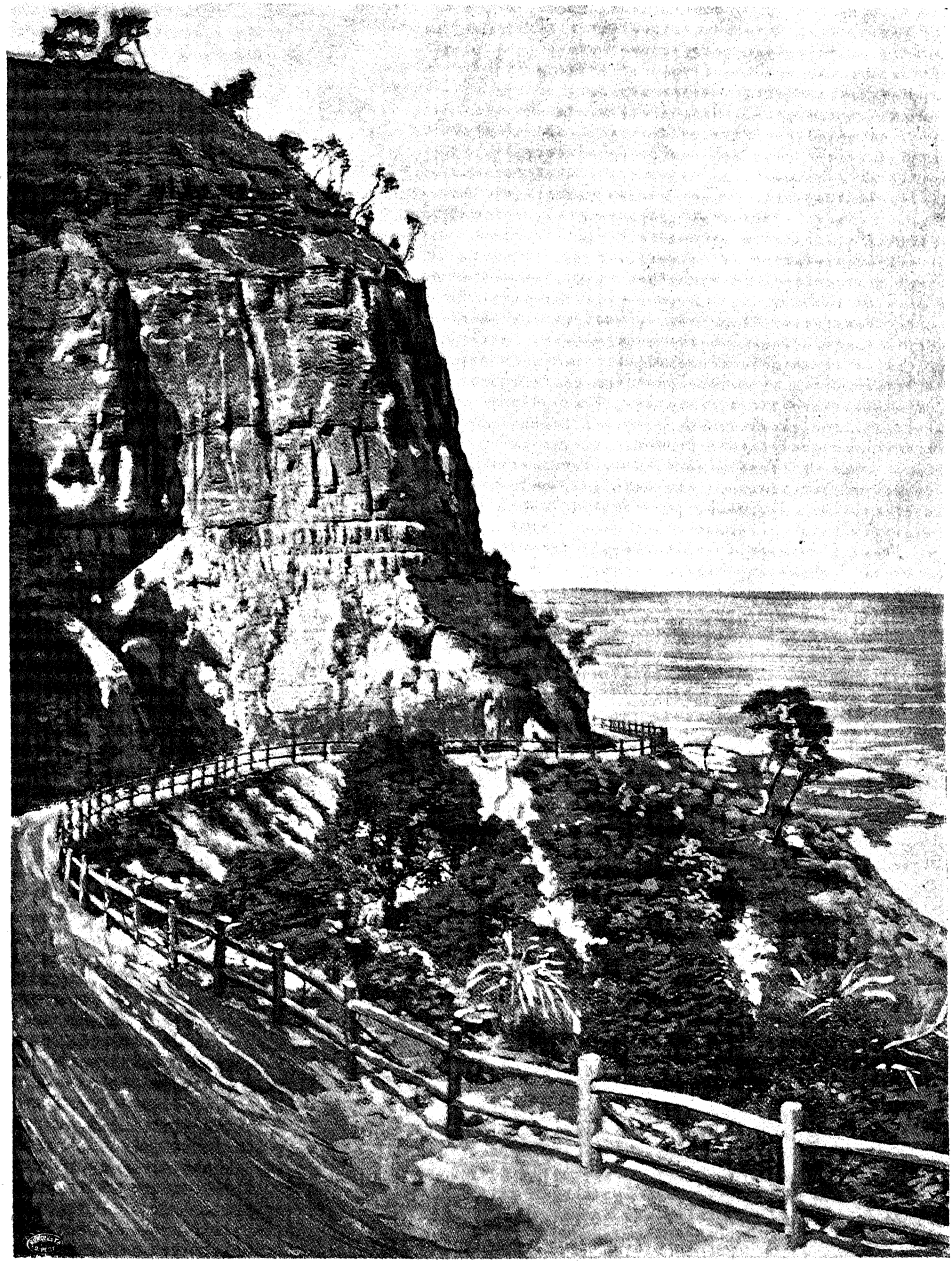

RÉSZLET PORT-JACKSON ÖBLÉBŐL.

Gladesville, Mortlake állomásokon mindenütt nagy a forgalom. A kis Ferry-boat önti magából a sok embert, de minden állomáson pótlódik a veszteség emberekben. Parramatta városa nem fekszik a folyó partján, hanem mintegy órányi távolságra ettől. Parramattának fontos szerepe volt Ausztrália „ó-korában". Innen indult ki tudniillik 1788-ban a tulajdonképeni művelése Ausztrália földjének és ez volt a legelső kultivált foltja Új-Déli-Walesnek. Még ma is fontos szerepet játszik; Parramatta ugyanis Sydney legközelebbi és legdúsabb kertje meg gyümölcsöse. A Parramatta-folyó mentén felfelé sokkal szebb a kép. Itt már nem eucalyptusok és kazuárfák veszik körül a házakat, a mely fáknak gyér lombja alig ad valami árnyékot, hanem csupa terebélyes és árnyas fa: a „Moretonbay fikusz", a „Lord Hove-szigeti fenyő", meg a „Norfolk tölgy". Látszólag maga a természet is tengeri fürdőnek teremtette ezt a gyönyörű vidéket, mert minden kellék megvan benne, a mi a „fashionable ocean-beach"-hez szükséges. A baj éppen az, hogy valamivel több is van benne, mint a mennyi kell: a czápákkal ugyanis, a melyek jó magasan felúsznak a Parramatta-folyóba.

Azért nincs hiány tengeri-fürdőben; a Manly-Bay „Ocean-Beach"-je Port Jackson legkeletibb végében kellemességre nézve vetekedik Európa északi tengeri-fürdőivel és a mi a tengeri-fürdőnél mindennél fontosabb: „nagyon előkelő a közönsége". A Circular Quai „Manly jetty"-je (hajóhídja) a kiinduló pont erre a kirándulásra. A mintegy háromnegyed óráig tartó út a Jackson-öböl legérdekesebb és legelevenebb részein halad. Végig megy a Fort Denis meg Garden Island között; elhaladunk a Farm Cove — Sydney hadikikötője — előtt, a mely szintén nemzetközi találkozó helye Európa és Amerika különböző nemzetiségű hadihajóinak; betekintünk Woollomooloo hatalmas dokkjaiba, előtte a vitorlás hajóknak egész árboczerdeje fekszik; ugyancsak a vitorlás hajók horgonyzó helye a Rushcutter Bay, aztán jön Darlings Point, a Double Bay, Rose Bay. Egyik szebb a másiknál; mind élénk és eleven és valamennyiben van valami, a mi kiegészítő része ennek az antipodikus emporiumnak. Mindenütt zöldelő halmok, kellemes és barátságos külsejű villák.

A fürdőhelyet csak keskeny és alacsony földnyelv választja el a nyílt Oceántól; a fenekén olyan síma és bársonyos a fehér homok, mint a szőnyeg és a víz olyan sekély benne, hogy teljes biztonsággal czápamentes. A hatalmas hullámzásban idegeiket edző fürdővendégeken meg sem látszik a nagy előkelőség, tudniillik a sok-sok millió.

*

Ausztráliában sokat adnak az előkelőségre. Meglátszik az embereken, hogy telivér—demokraták. Az otthonukat ellátják a legnagyobb kényelemmel, a melyre vagyoni állapotuk képessé teszi őket, még pedig igazi angol „comforttal", mert Ausztráliában csak az az „igazi", a mi „angol", de azért sokat adnak a látható külsőségekre is. Ha van is némi lokális különbség New-South Wales, Victoria vagy Queensland lakosai között, azért nagyjában éppen úgy egy kalap alá sorolhatók, mint akár az északmagyarországi magyar meg az erdélyi magyar. Mindenekelőtt jellemző dolog, hogy náluk nincs mágnás, gentry, úr, polgár meg paraszt. Ilyen rikító éles társadalmi rétegezettséget nem ismernek el abban az országban, a melyben a munkásosztály az úr, a hol tudniillik nem a munkaadó parancsol és rendelkezik, hanem — a mi ennél sokkal, de sokkal rosszabb: a munkás parancsol és rendelkezik, ezt a rétegezettséget el sem fogadnák. Miután azonban az ausztráliaiak is emberek, sőt mi több: demokraták, tehát feltétlenül van társadalmi rétegezettség, tudniillik a vagyoni állapot szerint. Ausztráliában az az úr, a kinek — pénze van. És minél több pénze van, annál nagyobb úr. Ezzel aztán a társadalmi osztályozás ismertetése — nagyjában — ki is van merítve. A ki erről többet akar tudni, az érdeklődjék a közismert és nálunk népszerűbb amerikai demokratizmus és egyenlőség iránt, mert ugyanazokat a viszonyokat bátran alkalmazhatja az ausztráliai társadalmi viszonyokra is. Ha van némi különbség a két fajnak — tudniillik ausztráliainak és amerikainak — külső megjelenésében és lelki életében, hát az az amerikai javára esik. Ez tudni-

illik — röviden mondva — rokonszenvesebb; külső megjelenésében legalább feltétlenül az. Az ausztráliai városok utczáin, hoteljeiben és boarding house-jaiban látott férfiak, valamit azok, a kikkel a hajókon ismerkedünk meg, csak kivételesen előnyös külsejűek. A „gentleman" fogalomnak megfelelő külsővel kevesen dicsekedhetnek, ezek is többnyire a fiatalabb nemzedékből valók. Ezek elegánsak, műveltek, valamivel szerényebbek. Barátságosak, nyájasak és előzékenyek valamennyien, de valahogyan nem — „urak". Öltözetükben, modorukban, járásukban hanyagok, meglátszik rajtuk, hogy nem törődnek magukkal. „Dandy" és „gigerli" ismeretlen fogalom előttük, ellenben igen sok a „sportfex". Csodálatos módon, mindig igen sok a dolguk, mindig sietnek. Kényelmes, lassú sétáról vagy napközbeni szórakozásról szó sincs. A business kitölti az egész napjukat. Irodájuk vagy üzletük benn lévén a városban, néha egy-két órányi távolságra a külvárosok villanegyedében élő családjuktól, családi életről vagy nyugodt étkezésről szó sincs. A city-ben számos vendéglő van a következő felírással: „quick lunch", „hasty mails", „chops to the minute". Azaz: gyors reggeli, gyors étkezés, percz alatt kész szelet. Az étterem berendezése meg is felel ennek az igéretnek; az óriás teremben patkóalakú hosszú, magas asztal áll; körülötte felcsavarható, támasznélküli magas irószékek. A „quick lunch"-re jövő „business-man" felugrik a székre, a felszolgáló leány elébe rak vagy nyolcz-tíz tányéron annyiféle eledelt — húsokat, tésztákat, gyümölcsöket, mézet, vajat, stb. — a mennyit erre mifelénk az emberek még sátoros-ünnepeken sem látnak az asztalon. A vendég pár percz alatt behabzsolja a összes ételeket, megtörli a száját, leugrik a székről, lefizeti a pénztárnál az ebédért járó négy-öt shillinget és rohan vissza a „counting-house"-ba vagy a bankba és folytatja estig lázas sietséggel a munkát. A cityben a lunch idejében számtalan ajtón látható a következő felirat: „Away for lunch; back in five minutes!" (Elmentem ebédre; öt percz mulva itt vagyok). S íme itt is van.

Az asszonyok pedig — hát ezt a kérdést ugyanilyen röviden elintézni nem lehet. Annyi tény, hogy csodálatos módon nem szépek

OCEAN-BEACH, MANLY.

és hogy csodálatos nagy mennyiségben vannak azok az asszonyok, a kiket a legnagyobb jóakarat mellett bájosnak mondani nem lehet. Mindenek előtt czudarul rosszul öltözködnek. Ha van rajtuk valami, a mi imponál, akkor azt a genialitást kell bámulnunk, a melylyel ekkora ízléstelenséget tudnak kiokoskodni az öltözködésben. Aztán nagyon — laposak; szép női idomokat, gömbölyű formákat Ausztráliában csak a Párisból jött divatképeken lehet látni. Nagyon hátrányukra van az is, hogy már a fiatal nőnek sem üde és friss az arczbőre; a míg fiatal a nő, addig az arcza halovány, ha pedig csak keveset nem fiatal, akkor már rézvöröses. Némely vidéken olyan az asszonyok arczszíne, mint a teafőző szamováré; rezes és fényes. A minek pedig nem ők az okai, hanem a — vidék.

A modorukról már határozottabban lehet nyilatkozni. Ez tudniillik — a női nem iránt tartozó köteles tisztelettel és lovagias enyheséggel mondva — arrogáns, sőt sokszor impertinens. Az ausztráliai lady úgy jár az utczán, mint egy hosszúlábú, éles orrú és rosszul öltözött noli me tangere. Ha fellép valamely közúti kocsira, vagy beszáll a ferry-boatba, vagy bejön az étterembe, olyan követelő módon, olyan fennhéjázó fejfenntartással és a környezetnek semmibevételével teszi ezt, hogy a legnyugodtabb vérmérsékletű embertárst is bosszantja, a ki ehhez a modorhoz nincs hozzászokva. Ők azt hiszik, hogy ez: előkelőség és önállóság, pedig nem az, hanem specificus arrogancia. A férfi ugyanis az ő szemökben minorum gentium, vagy magyarul mondva: „minderwertig". Hogy az ülő férfiú köteles neki a helyét átadni, az az ő társadalmi, nevelési és jogi felfogása szerint olyan természetes, olyan magától értetődő valami, mint az, hogy az apa parancsol a gyermekének, vagy hogy a szolga engedelmeskedik az urának. A férfinemnek ez az alárendeltsége végighúzódik valamennyi társadalmi berendezésükön. De félnek is ám tőlük a férfiak; nem a férjek a feleségektől, hanem a férfiak a nőktől. Sőt: kerülik is őket. A hol csak tehetik, távol tartják magukat tőlük. Sehol a világon — még a mohammedánusok között — sincs a vasutakon meg a kocsikon annyi dohányzó — meg férfiszakasz, a férfinemet a női nemtől különválasztó beren-

dezés, mint az ausztráliai vasutakon és sehol sem ürül ki lunch meg dinner után az étterem olyan gyorsan, mint az ausztráliai hotelekben, a férfiak és nők egyetlen külön nem választható helyiségében. A mint a férfiak lenyelték az utolsó falatot, már futnak a dohányzószobába, vagy a barba, a melyek — hála Ausztrália Istenének — asszonymentesek. A magukra maradt asszonyok aztán kihúzódnak a verendára vagy a hallba és — rettenetes szigorúsággal izolálva magukat minden idegentől, unatkoznak rémségesen. Hogyne, hát most kinek imponáljanak, kivel társalogjanak? Kinek öltöztek fel ilyen czifrán és kinek díszítették fel magukat? Talán a többi asszonynak? Hiszen azok még kevesebbet számítanak az ő szemükben, mint a férfiak.

De az Isten másképpen is gondoskodik, hogy a pálmák ne nőjjenek az égig. Megtanítják őket — móresre a tulajdon gyermekeik, még pedig elsősorban a mamákat, a kik természetszerűen elsősorban vannak hivatva a gyermekeket nevelni. Ha a nők a férfiak zsarnokai, akkor a drága csemeték tízszeres zsarnokai a szülőknek. Az ausztráliai fogalmak szerint legjobban nevelt gyermeknek is hiányzik a tíz parancsolatból a negyedik pont: tiszteld a szülőidet. Ezt bizony az ausztráliai gyermek nem teszi. Független zsarnoka a háznak, a mint a saját lábán csak lépni tud. Az a széttéphetetlen szoros kötelék, a mely minálunk a szülék és gyermekek között olyan természetes, mint akár a napfény vagy a levegő, az az ausztráliai családban csak — levegő. És aztán milyen vásottak ezek a gyerekek. Az alig felcseperedett tökmag-fiú, ha szegény embernek a gyermeke, akkor már kis gyerek korában önállóan csinálja a businesst, azaz árulja a gyufát, czipőfűzőt, ujságot vagy más valamit; ha pedig gazdag embernek a fia, akkor sportol és a labdájával egyforma következetességgel töri be a szomszéd ablakát meg orrát és a mint felserdül, már ő is valóságos mester a businessben. A leány a mint hét-nyolcz éves, már olyan mint a — mamája: arrogáns. A reárakott cziczomától alig látszik ki a gyermek; a hajában meg a kalapjában annyi a szalag meg a virág, mint a kirakatban; az áttört harisnyája térden felül ér, a ruhácskája pedig

szintén csak térden felül ér. A megnevelt csemete a világért nem nevetne hangosan, mert az „not fair“ és ha a nyolcz tíz-éves „ladyt“ egy hasonkorú idegen fiú szólítja fel játékra, akkor egyszerűen hátat fordít neki, mert úgy tanulta a neveldében meg a mamájától, hogy: „idegen férfiúval szóba állani nem ladylike“.

A művészetet nagyban pártolják; nem annyira lelki szükségletből, mint inkább azért, mert a művészetpártolás is előkelő dolog. Művészet gyanánt pedig elfogadnak mindent, a mire mások — főképpen Európában, de legfőbbképpen — Angliában azt mondják, hogy az művészet. Képzelhető már most, hogy milyen becsülésben áll előttük az európai tenorista, a drámai hős meg a prima ballerina. Az Európából Ausztráliába kerülő színésztársaságokat valósággal ünneplik; valamely kiváló szerep alakítójával előadás után „shake hand“-et csinálni (kezet fogni), éppen olyan kívánatos dolog a derék demokraták előtt, mint „reception“ alkalmával kezet fogni a kormányzóval. A színészeket ünnepelik, a színésznőket pedig körülrajongják bókkal, virággal, gyémánttal, egy-két mértföldnyi legelővel, házassági ajánlattal. A zenében legjobban imponál az orgona. Az eddig érintett városok valamennyijében láttuk, hogy a Town-Hallok különben is túlzott díszében a hatalmas orgona volt a legnagyobb dísz, a melyek között a sydneyi volt a „biggest and loudest“ és „százhúszezer fontba került“.

A mit pedig sport terén művelnek Ausztráliában, az példátlan. Szombat délutánja majdnem egész Ausztráliában a sportnak van szentelve. Ilyenkor nincs hivatal, nincs iskola, nincs látogatás, sőt talán beteg ember sincs. Absorbeál mindent a football, a lawn-tennis, a lóverseny, a cricket. Főképpen a cricket; ez a cricket Ausztráliában ugyanaz, a mi például Magyarországon a — kártya. A társadalom minden rétegében játszák: a milliomosok és díjnokok, öregek és fiatalok, irek és skótok, férfiak és nők, salvation armybeliek meg zsidók; szóval mindenki. És ha van versenytársa a cricketnek, akkor az csak a lóverseny. Míg az előbbit tízezrével kultiválják, a lóversenyt százezrével látogatják. Persze, egészen felesleges azt külön megemlíteni, hogy a derék ausztráliakat sem az izgatja, hogy „Cam-

perdown" lesz-e az első avagy „Come in time", hanem igenis az, hogy vajjon a tíz shillingjére vagy tíz fontjára hányszorosat fog fizetni a totalisateur. A „Melbourne Cupday" (körülbelül megfelel a mi Derbynknek) olyan nemzeti ünnep, mint nálunk például a Szent-István-nap. Megmozdul az egész ország, egész Ausztrália, erre a nagy napra, illetőleg hétre, mert az izgalmak egy egész hétig tartanak. Százával jönnek a „cupday" vonatok mindenfelől; a hajók zsufolásig vannak tömve, persze mérsékelt viteldíjjal. Jönnek a squatterek, a farmerek, a diggerek, meg a minerek. A hajókról desertálnak az emberek és a kórházakat otthagyják a könnyű betegek. Sydneynek semmi oka sincs irigyelni fiatalabb nővérét, Melbournet; szebb, nagyobb, gazdagabb, hiresebb, mint amaz. De mind ez nem ér semmit. A „Cupday"-t Melbourneben ünneplik és ezt Sydney nem tudja megbocsátani Melbournenek.

A CSENDES OCEÁNI SZIGETVILÁGBAN.

Hogy Ausztrália földjétől elbúcsuzva, elérjük útitervünk egyik távolabbi pontját, Japánországot, még pedig programmunk szerint a szamoai és hawaii szigetcsoportok érintésével, rengeteg nagy útakat kell tennünk. Ezek a hetekig tartó útak a csendes-oceáni szigetek között vezetnek. Ha az ember a térképre néz s látja a szigeteknek óriási tömegét, azt hiszi, hogy képtelenség azokat valamilyen rendszerbe szedni. Pedig dehogy képtelenség; nagyon szépen rendbe vannak azok szedve, geologiai, etnografiai, ocenografiai és politikai szempontokból egyaránt. Az ausztráliai szárazföld és a csendes oceáni szigetek egymás közti távolsága óriási nagy. Így például a Hawai szigetcsoport (Sandwich-szigetek) a Marshall-szigetektől háromezerkétszáz kilométerre feküsznek; a queenslandi Brisbanetől az északi New-Zeelanden fekvő Auklandig kétezer kilométer a távolság és éppen ilyen nagy a távolság Sydney és Wellington között. Nem csoda tehát, ha azok a hajók, a melyek Ausztrália és a csendes-oceáni szigetek között tartják fenn a közlekedést, napokra sőt hetekre terjedő útakat tesznek meg. Hogy az ember például Sydneyből Wellingtonba jusson, öt napi út szükséges; a Szamoa-szigeti Apiáig ugyaninnen tíz-tizenkét nap kell, Wellingtonból Honoluluig tizennégy-tizenöt napig tart az út. Ezt a rengeteg útat csak akkor tudjuk elképzelni, ha tudjuk, hogy ugyancsak Honoluluból Yokohamáig csak tíz-tizenegy napig tart az út. San-Franciscoig ugyanavval a hajóval csupán hat-hét napig. Ha pedig a szigetcsoportok szélső határai között keressük a távolságokat, akkor még sokkal

nagyobbakat találunk. Így például ha az észak-keleten fekvő Palau szigetek meg a dél-nyugaton fekvő Paumotu-csoport közötti távolságot vesszük, tízezer kilométernél nagyobb távolságot találunk, tehát többet a föld kerületének egy negyedénél.

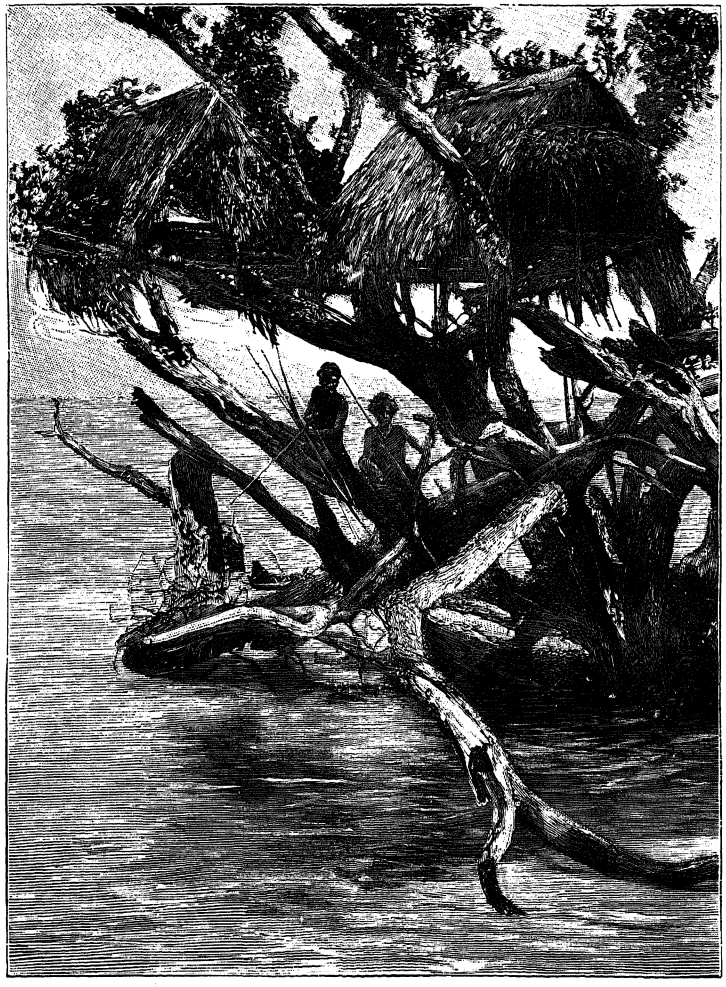

LAKÓHÁZ DAMPIER SZIGETÉN.

A rengeteg területre szétszórt és látszólag minden rendszer nélkül fekvő szigetek nagyjában három irány-rendszerbe vannak sorolva. Az egyik az, a melyik ívalakúlag veszi körül Ausztrália északi és keleti partját és a melyet Melanézia név alatt ismerünk,

— így nevezvén el azokat a pápua fajhoz tartozó fekete bennszülöttekről — magába foglalja azokat a csendes-oceáni szigeteket, a melyeknek földterülete együtt nagyobb, mint a többi csendes-oceáni szigeteké együtt. Ebbe a melanéziai csoportba tartoznak azok a szigetek, a melyek a molukki csoportnál kezdődve, Ausztrália keleti partjának körülbelül a közepéig terjednek: tehát a főbbeket említve, Új-Guinea, az Admiralitás szigetek, a Bismarck-csoport, a Salamon-csoport, az Új-Hebridák, Új-Caledonia. Jóllehet az ausztráliai partok meg ezen szigetcsoportok között meglehetősen különböző mélységű a tenger, azért a szigetek valamint az ausztráliai szárazföld ugyanegy közös tengeralatti emelkedésen feküsznek, azaz hogy a szigetek ugyanegy darab kontinentális magaslatnak a vízből kiemelkedő nyúlványai. Hisz az Arufura-tenger, a mely Új-Guineát elválasztja Ausztriától, sehol sem mélyebb 200 méternél, sőt a Torres-szorosban alig van kellő vízmélység a hajózásra s nemsokára egészen elrekesztik ezt az útat a korallium-zátonyok. A szigetek Új-Guineától egészen Új-Caledoniáig az ausztráliai Kordillerákkal körülbelül párhuzamos, igazi lánczhegység darabjai.

Északra és észak-nyugotra ettől a szigetcsoporttól, vele csaknem párhuzamosan húzódik egy másik szigetcsoport: Mikronézia, a „kis szigetek“ világa. Jóllehet óriási területen szóródik szét — mintegy ötven hosszúsági és huszonöt szélességi fokon — azért az összes szigetek együttes térfogata nem több, mint háromezer négyzetkilométer. (Az előbb említett Új-Guinea szigete egymagában hétszáznyolczvanezer négyzetkilométer.) A Karolina-szigetek, a Marianna-, Marshall- és Gilbert-szigetcsoportok mind Mikronéziához tartoznak. A név nagyon jellemző; száz meg száz apró sziget fekszik hol szorosan egymás közelében, hol messze távolságban, de mindig bizonyos irányba sorolhatóan a végtelen vízterületen. Ennek a nagy területnek megfelelően már nem olyan egyöntetűek, mint a melanéziai csoport. Egyrészük vulkanikus jellegű és eredetű, a nagyobb részük azonban korall-képződmény. Ezeknek a csoportoknak is megvan a közös jellemvonásuk: átlag nagyon termékenyek, a kókuszpálmának meg sok fikuszfajnak óriási száma lepi el a partszéleket,

a szigetek belterületén pedig kenyérfából, bananából és ságópálmából állnak az erdők. A bennszülöttek nem tiszta faj, hanem malájok és polinéziaiak keveréke.

A Melanéziához tartozó Gilbert-csoportnál kezdődve és az

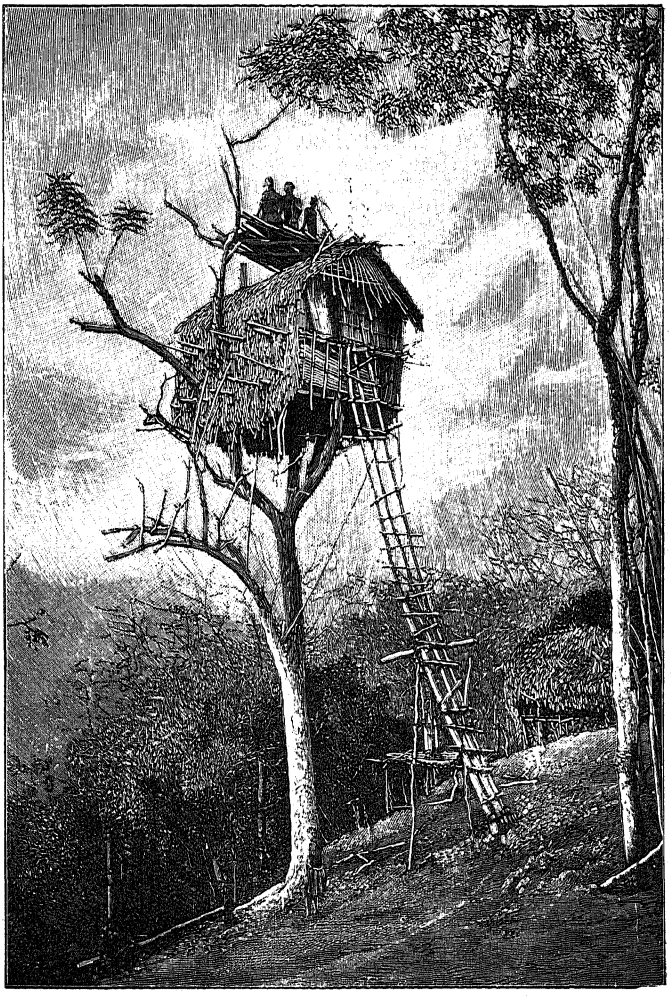

LAKÓHÁZ ÚJ-GUINEÁN.

útunkba eső Szamoa- meg Tonga-szigetektől délre és keletre terül el a harmadik nagy csoport: Polinézia. Ez a csoport is rengeteg területen fekszik szétszórva. A kelet felé eső legszélsőbbje a Paumotu- vagy Alacsony-szigetek, majdnem Dél-Amerika közelében

feküsznek; messze északon a hawai-i szigetek a legszélsőbbek, olyan magasan északon, hogy a japáni és californiai partok közötti forgalomba esnek. A szigetek azonban területre nézve jelentéktelenek; együtt mintegy huszonhétezer négyzetkilométert tesznek ki, de ebből mintegy tizenhétezer kilométer a hawai-i csoportra esik. Ezen a harmadik csoporton — a polinéziain — már nem látszanak meg annak a nyomai, hogy valaha összefüggésben állottak volna az ausztráliai szárazfölddel. Ezeknek a szigeteknek legnagyobb része északnyugot-délkeleti irányú sorokba csoportosul. Valamennyi vagy vulkán, vagy korállium-zátony, azért annak a földkéregdarabnak a szerkezetéről, a melynek repedésein látszanak sorakozni, semmit sem mondhatunk.

Azok a szigetek, a melyeket mi utazás közben érinteni fogunk — a polinéziai csoporthoz tartózó Szamoa- és Hawai-szigetek — ma már annyira kivetkőztettek eredeti és régi jellegükből, hogy ezekről a többire következtetni, vagy ezeket amazokkal összehasonlítani egyáltalában nem lehet. Miután ezt a két csoportot nemsokára személyes tapasztalatokból fogjuk megismerni, lássuk előbb amazokat, a melyek a mi úti irányunktól messze oldalvást maradnak el.

Klima tekintetében közös tényezőktől függ valamennyi. Körülbelül egyenlő távolságban feküdvén az egyenlítő két oldalán, valamennyinek tropikus a klimája, kivéve Új-Zeelandet, a mely a mérsékelt égövben van. A klima egyszersmint oceáni jellegű, azaz nagyon kicsiny a különbség úgy a nappali, mint az éji hőmérsékletben. A hőmérsékletben tapasztalható kevés különbséget nem az évszakok változása hozza létre, hanem a két passzát, a délkeleti, meg az északkeleti, a mely két szélnek csaknem az egész szigetvilág a régiójába esik.

Hogy honnan ered Oceániának a lakossága, az még nincs eldöntve, de hogy az állat- és növényvilága a szomszédos Ázsiából ered, az bizonyos. Emellett szól az a körülmény, hogy a szigetvilág nyugoti felén létező növényzet teljesen azonos az ázsiai szomszédos partokéival és hogy minél távolabb esnek a szigetek kelet felé, annál inkább fogynak rajtuk az Ázsiából eredő növényfajok.

A szigetvilág lakosságára már nem annyira határozottak a fel-

tevések. Legvalószínűbb az, hogy Oceánia jelenlegi lakóinak az ős helye Ázsiának a délkeleti része volt, a honnan — különböző korszakokban, azaz egymástól igen távoleső időszakokban — több, egymástól egészen eltérő emberfaj vándorolt át a szigetekre. Az első zöm igen alacsony kulturális nivón álló négerszerű faj lehetett, a mely még ma is eredetiben megtalálható az ausztráliai bennszülöttekben, a második — némileg már keverve — az új-guineai pápuákban

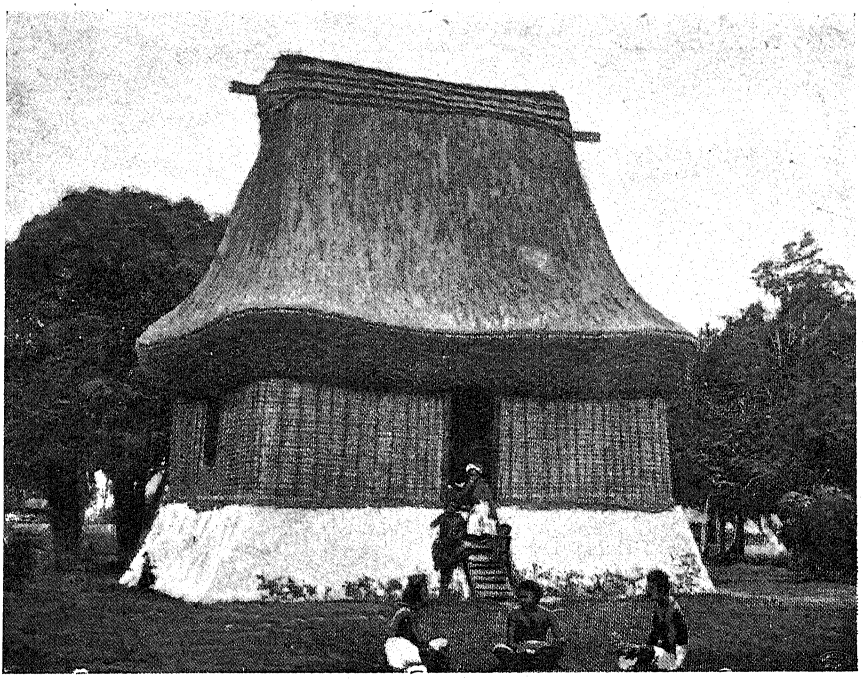

TÖRZSFŐNÖK HÁZA FIDZSI SZIGETÉN.

és a melanéziai bennszülöttekben. A harmadik nagy zöm sokkal később vándorolhatott ki; ezt a zömöt a Szunda-szigetekről a maláji törzsek szorították ki. Ezek Polinéziának mai, világosabb bőrű lakói. Az utolsó vándorlók maguk a maláji népek, a kik különösen Mikronéziában erősen összekeveredtek a polinéziaiakkal, úgy hogy fokozatos átmenetet vehetünk észre a Sunda-szigetek tiszta maláji népeitől a samoa-, vagy a hawaii szigetek tiszta polinéziai népességig. Ezek az emberek ugyanis hihetetlen bátor hajósok

voltak és még ma is valóságos mesterek a vizen. Merész vállalkozásukat tekintve, emlékeztetnek azokra az afrikai mohammedánus törzsekre, a melyek Nyugot-Afrika partjairól Afrika szárazföldjén keresztül megtalálták az útat Mekkába kétszáz évvel ezelőtt, tehát

PARTI RÉSZLET.

olyan időben, a midőn az európai geografusoknak Afrika belsejéről nagyon fogyatékos tudásuk volt. Ehhez hasonló vakmerő vállalkozása volt az oceániaiaknak az ezer meg ezer mértföldnyi távolságra tervezett útjai az Oceán végtelen nyilt vizén vagy a szigetek és korállium-zátonyok labirintusában, nyitott járműben, csupán a csillagokra meg a hullámok irányára — mint nautikus segédeszközökre — támaszkodva. A tengerparti lakók úgynevezett „helyi érzéke“ éppen olyan kifejlett, mint a sivatag-lakóké. Ezeket vándorútjaikon a csillagok, a föld alakulata, a növényzet, az állatok nyomai vezetik, amazokat a csillagokon kívül a szelek és hullámok iránya, a madarak röpte, a „földszag“. Földrajzi fogalmuk vagy sejtésük bámulatos.

Léteznek olyan „kisérleti térképek", a melyeket geografusok négerekkel, indiánusokkal, polinéziaiakkal rajzoltattak s ezek között vannak eszkimóktól származó térképek, a melyek kisebb részletekben ugyan nem egészen felelnek meg a valóságnak, de körvonalaikban olyan jók s távolságok meg területek olyan hűségesek, hogy csaknem tökéletesen megegyeznek az európai tengerészek által felvett rajzokkal.

Tekintetbe kell vennünk továbbá a szétszórt szigetek közötti sok tengeráramlást, a mely a kalandos természetű bennszülötteket néha sok ezer mértföldnyi távolságra hajtotta el eredeti lakhelyükről.*

Ilyen vándorlással jutottak el a maorik Új-Zeelandre, néhány száz évvel ezelőtt. A maorik még a hajók neveire is emlékeznek, a melyekkel a szigetre jutottak, valószínüleg a Tonga-szigetekről. Maláji hajósokat a véletlen sors vert el a hátsó-indiai szigetekről Madagaszkárba, a melynek mai lakói, a hovák és sakalavák, tiszta maláji népek.

Külsőben, jellemben, szokásokban és vallás tekintetében a szigetlakók két nagy zöme — a melanéziai meg a polinéziai — között óriási a különbség. A melanéziaiak átlag erős testalkatúak és jól fejlettek azokon a szigeteken, a melyeken némi földmívelést folytatnak; ellenben gyatrák és gyengék azokon, a melyeken a táplálkozáshoz szükséges élelmiszerek megszerzése nem rendszeres munkához van kötve, hanem a véletlentől függ. A homlokuk keskeny, az orruk hajlott, csaknem szemitikus jellegű; szemük mélyen

* Íme egy jellemző adat, hogy hova sodorja néha az embereket az áramlás: Még abban az időben, a mikor az újonnan betelepített Új-Déli-Walesben a viszonyok roppant sivárak voltak és a szabadon bocsátott fegyenczek minden utat-módot megragadtak, hogy megszökhessenek, három fegyencz — köztük egy nő — egy kis nyílt csónakon megszökött Ausztráliából, a Jackson-öbölből, ki az Oceánra, a véletlenbe. Ezt a három embert jóval később elfogták — a Timor-szigeten, a mely sziget nem kevesebb, mint kétezerháromszáz mértföldre esik Ausztrália keleti partjától! Ekkora távolságra sodorta őket az áramlás. Hogy mily kevéssé tájékozottak voltak az emberek abban az időben földrajzilag, kiviláglik abból, hogy a telepről igen sokan szöktek meg az ország belseje felé, abban a hitben, hogy ezen az úton szárazföldön jutnak el — Khinába.

fekszik az üregben, tekintetük vad, gyanakvó és bizalmatlanságot gerjesztő; sokszor gonosz és alattomos kifejezésű. A hajuk gyapjas és göndör, de azért nem hasonlít az afrikaiak gyapjas és göndör hajához. Kolosszális frizurákat alkotnak belőle, a legfantasztikusabb, legbizarrab és leggroteszkebb formában. Bőrük sötét rézbarna vagy csokoládé színű. Ha itt-ott fekete, akkor ez a szín nem természetes,

KÓKUSZ-PÁLMÁK.

hanem fekete a testükhöz tapadó szennytől és fekete festéktől. A festékkel egyáltalában pazarul bánnak. Pirosra vagy fehérre mázolják az arczukat, akárhányszor pirosra az egyik arczfélt és fehérre vagy sárgára a másikat. Fehér karikákat vonnak a szemek körül, valamint fehér csíkokat mázolnak a mellkason a bordák felett és hosszant a felkaron. Öltözetük a legkezdetlegesebb, a mit emberek egyáltalában viselnek; többnyire egyetlen falevélből vagy csiga-

héjból áll az egész öltözet; sok helyütt még ez sincs. Egyáltában semmi sincs; se férfinak se nőnek. Annál nagyobb gondot fordítanak a test díszítésére, a cziczomára. Főképpen a hajukkal űznek felsorolhatatlan változatú komédiát. Megnövesztik és felborzolják óriási terjedelművé, belefonnak bőrt, állatszőrt, madártollat, kagylót, egyszerre és külön-külön; pirosra festik mészvízzel, beborítják állat- vagy madárbőrből csinált hatalmas parókával és dúsan tenyésztik

BENNSZÜLÖTTEK YAP SZIGETÉN.

benne az állatkákat, a melyeknek az áthatolhatatlan labirintusból való kihalászása az asszony dolga. A fül- és orrczimpába mindenféle csont-, fa- és csigadiszítéseket szúrnak be vagy kötnek rája. Jóllehet a táplálékuk főképpen növényi, azért megesznek mindent, a mi a kezük ügyébe esik: a sertéshúst, halat, csigát, denevért, patkányt, pókot, hernyót, bogarat. S magától értetődik, hogy megeszik az — embert, ha hozzájutnak. Hogy pedig hozzájussanak,

arról gondoskodva van azáltal, hogy a szomszédos törzsek csaknem állandó háborúskodásban élnek és a harczban elesettek holttestén lakmároznak. A maguk halottjait azonban nagyon tisztelik; nagy pompával temetik el azokat, a sírt ellátják hosszú időkön át élelmiszerekkel, a mennyiben azt hiszik, hogy a halál után még folytatódik az élet. Az asszonyok élete azonban még a valóságos

FIDZSI SZIGETBELI BENNSZÜLÖTT.

életben is kínos és gyötrelmes. Valóságos páriái a férfiaknak; ők végzik a legnehezebb munkát, azaz mindent, a mi egyáltalában munkának nevezhető, a nélkül, hogy a férfiak szórakozásaiban, tánczában részt vehetnének. Sőt a test díszítése — festékkel, csigával, tollakkal — is csak nagyon szigorúan előírt mértékben van a szegény asszonyoknak megengedve.

Kiváló helyet foglalnak a melaneziaiak között a Salamon-szi-

getiek. Kulturális tekintetben ugyanis valamivel fejlettebbek, mint a többiek, de különben ők a legvadabbak és legharcziasabbak valamennyi melaneziai törzs között és a mellett, hogy alattomosan ravaszok és gonoszok, elég bátrak ahhoz, hogy alkalomadtán támadólag lépjenek fel. Nyíllövésben, dárdavetésben és a buzogány kezelésében ők talán a mesterek az egész szigetvilágban.

FIDZSI SZIGETBELI FÉRFI PARÓKÁVAL.

Közbeszúrok itt egy esetet, a melynek szintere a Salamon-csoport egyik szigete volt, jellemzésül azokra a viszonyokra, a melyek Oceania vadabb szigetein uralkodnak és a melyek közé európai kutatók alkalomadtán juthatnak. (Időnk van elég, hiszen a Sydney és Apia közötti út tizenkét napig tart.) A leírandó eset annál inkább érdekelhet bennünket, mert az eset szereplői — sőt sajnos: sok áldozata — a mi hadi-tengerészetünk tagjaiból került

ki. Az esemény főszereplői, tudniillik az illető hajó parancsnoka meg egy sorhajó-zászlós — a megemlítendő szárazföldi tudományos expeditio katonai parancsnoka — ugyanazok a tengerésztisztek, a kikkel ezen sorok írója néhány évvel előbb együtt tett meg egy

YAP SZIGETI NŐ. (BANÁNA LEVELEKBŐL KÉSZÜLT SZOKNYÁBAN.)

kelet-ázsiai expeditiót. Az elmondandó eset rövid kivonata és helyenként szó szerinti idézése annak a hivatalos színezetű leírásnak, a melyet a hajó parancsnoka és a szárazföldi expeditio parancsnoka közvetlenül a dráma megtörténte után adott ki.*

*

1895 elején indult el az „Albatros" Polából a Csendes-oceáni szigetekre. A Salamon-szigetek meglátogatása volt az „Albatros" úti tervének egyik főpontja és azon kutatások befejezése, a melye-

* Die Missions-Reise S. M. Schiff „Albatros" 1895—1898. von k. u. k. Fregatten-Capitän I. von Mauler und k. u. k. Linienschiff-Lieutenant Wilhelm Kesslitz.

ket a „Saïda“ meg a „Fasana“ egy-két évvel előbb megkezdettek. Az eredetileg csak másfél esztendőre tervezett expeditióra kiküldött „Albatros“ további feladata abban állott, hogy pontos hydrografikus ada-

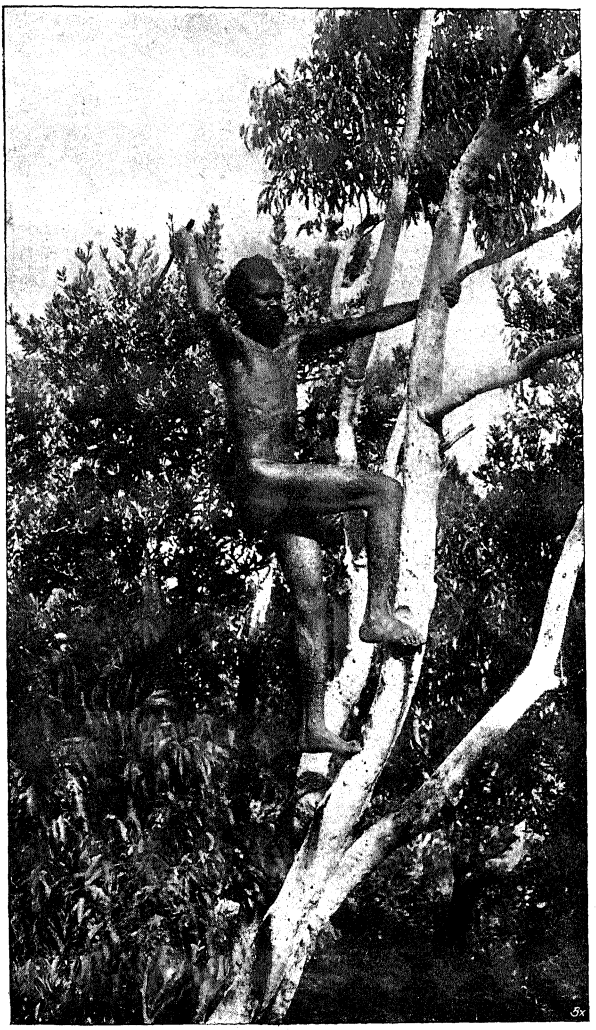

SALAMON-SZIGETI BENNSZÜLÖTT.

tokat gyűjtsön a Salamon-szigetcsoport és a szigetek közötti vízi-utak felől, továbbá hogy meteorologiai, klimatologiai és magnetikus megfigyeléseket tegyen; természetrajzi, etnografiai és antropologiai tárgyakat gyűjtsön; tanulmányozza a szigetcsoportok geologiai jellegét, stb.

A geologiai kutatások vezetésével a wieni cs. kir. geologiai társaság igazgatója, báró Foullon Norbeck bízatott meg, a ki már a „Saïda“ fregatt által az Új-Hebridákon és a Salamon-szigeteken végzett ilyen irányú előmunkálatokban részt vett. A geologus nem az „Albatros“-szal indult el Polából. Programm szerint csak Sydneyben kellet az „Albatros“-ra szállania.

Néhány hónappal indulás után az „Albatros“ megérkezett Sydneybe, a hol a Salamon-szigetekre tervezett expeditio előmunkálatait végezték el. A legfontosabb teendők egyike az volt, hogy a meglátogatandó szigetcsoporton megfelelő szénállomást szervezzenek, azon czélból, hogy minden eshetőségre való tekintettel függetlenül működhessenek, továbbá hogy szervezzék a hosszú időre szükséges élelmiszerek utánaküldését (az „Albatros“ sokkal kisebb hajó volt, semhogy olyan temérdek élelmiszert vehetett volna fel egyszerre). Sydneyben látták el magukat azokkal a czikkekkel is, a melyek a bennszülöttekkel fenntartott cserekereskedésre és ajándékképpen való kiosztogatásra voltak szánva.

Néhány nappal azután, hogy az „Albatros“ Sydneyben horgonyt vetett, megérkezett báró Foullon is, a kinek utasítása szerint megállapították a Salamon-szigetek közötti czirkálások tervezetét.

Az expeditio főállomásául Guadalcanar-szigetnek keleti végén fekvő Marau Soundot jelölték ki, a mely helynek kiválasztása azon okból is „szerencsésnek“ volt mondható, mert az egyetlen európai kereskedő, a norvég Svensen kapitány — a ki a Marau Soundnak egyik kis szigetén volt letelepedve, ugyanezen időben véletlenül éppen Sydneyben tartózkodott. Svensen kapitány egy sónert vett meg Sydneyben és evel most akart hazautazni Guadalcanarba. Az új sónert — a „siskin“-t — azzal avatták fel, hogy az „Albatros“-nak szánt első rakományt mindjárt magával is vitte.

Hosszas kalandozások után a Salamon-csoport szigetei között, július 25-én az „Albatros“ megérkezett Marau Sound öblébe.

A Marau Sound köralakban elhelyezkedett apró szigetek és korallzátonyok által körülzárt vízterület és Guadalcanar-sziget keleti csúcsának mintegy folytatása. Crawford-szigete, a mely legfeljebb

egy kilométer hosszú és fél kilométer széles, ennek a vízterületnek körülbelül a közepén fekszik. Ezt a szigetet a korallzátonyok csaknem egészen körülveszik; csak kelet és dél felé van egy-egy keskeny csatorna, a melyek egyikében — a Woodhouse Passageben — horgonyzott az „Albatros". Ez a csatorna ugyanis a „Marau Company" kikötője; egy keskeny védgát a parton meglehetősen jó kiszálló helyet biztosít a csónakok számára. A kiszálló hely közelében van a társaság meglehetősen kiterjedt telepe. Az „Albatros"

A SALAMON-SZIGETEK PARTJÁN.

ott időzése alkalmával az öbölben három európai élt: Svensen kapitány, a kivel Sydneyben a szerződést kötötték, továbbá Nerdrum, a „Siskin" kapitánya és az utóbbinak egy fivére. A három európain kívül mintegy húsz bennszülött élt, a szomszédos szigetekről ideszerződött munkások. Svensen és a fiatalabbik Nerdrum a „Siskin"-nel rendesen úton voltak koprát gyűjteni (a kokuszdió szárított belét) a szomszédos szigeteken, mialatt az idősebbik Nerdrum a gazdálkodást vezette a telepen, a mely foglalkozás — tekintettel a munkások megbízhatlan jellemére és tolvaj természetére — elég

nehéz munka volt. A legéberebb felügyelet ellenére is minden perczben el lehetett készülve gyilkosságra, gyujtogatásra vagy az árúk és csónakok elrablására. A bennszülöttekkel való cserekereskedés meg a vad törzsekkel benépesített szigetek közötti czirkálás sem tartozott a feltétlenül biztos és kellemes foglalkozások közé. Igaz, hogy a nyereség vagy a haszon jelentékeny volt, de ennek ellenére kiváló ügyesség, rendkívül ellenálló szervezet és kissé kalandos természetű jellem szükséges a kenyérkeresetnek ehhez a módjához.

Mire az „Albatros" a Marau Soundba megérkezett, a Sydneyben megrendelt szénkészlet és élelmiszerek is megérkeztek. Ezeket a sydneyi konzulunk küldette ide egy kisebb szabású gőzösön, a melyet erre a czélra bérelt ki. Néhány napi itt tartózkodás után, a mely idő alatt kiegészítették a hajó élelmiszer- és szénkészletét és a körülfekvő szigeteken néhány falut meglátogattak, az „Albatros" ismét útra készült. Báró Foullon ugyanis a Lionshead és a Lammas-hegyeket akarta felkeresni. A helyi viszonyokra való tekintetből Foullon báró czélszerűnek tartotta elsősorban a Lionsheadet megmászni. Hogy a Lammast is megmászszák-e és hogy melyik oldalról, azt a később megfigyelendő terepviszonyoktól meg az éppen javában uralkodó passzáttól tették függővé. Az „Albatros" augusztus 3-án hagyta el a Marau Soundot. Svensenéknek átadták a postát, arra az eshetőségre, ha valamely alkalom kínálkoznék, azt Ausztráliába továbbítani és megegyeztek velük abban, hogy a telepen élők egyike mindenesetre maradjon a szigeten addig, a míg az expeditió hírt ad magáról vagy a míg visszajön. Az „Albatros" parancsnoka — v. Mauler kapitány — úgy tervezte, hogy a közeli szigetek egyikén — Aolán — tehervivőket és vezetőket fog szegődtetni. Ebben a reményben azonban csalódtak; a bennszülöttek sem ajándékokért, sem pénzbeli fizetésért nem voltak hajlandók elszegődni. A mennyire az ellenkezésükön észrevehető volt, ellenkezésüknek valószínűleg az volt az oka, hogy féltették a falujokat az expeditióval meglátogatandó sziget lakosainak a bosszújától. Ugyanilyen eredménytelen volt a Taivo folyó menti falvakban tett kisérletük. A folyón órák hosszáig eveztek felfelé,

A FIDZSI SZIGETEK PARTJÁN.

hogy a folyómenti falvakban szerződtessenek tehervivőket. A falvak lakói azonban mindenütt ijedten futottak el előlük, be az őserdőkbe. Innen is eredménytelenül tértek vissza éjjelre, az „Albatros"-ra.

Másnap még egy kisérletet tettek Lengo faluba, azzal az elhatározással, hogy a legrosszabb esetben vezetők és tehervivők nélkül fogják végrehajtani a lionsheadi expeditiót. Útközben Lengo felé, a mely falu mintegy hat mértföldnyire feküdt legutolsó horgonyzó helyüktől, Tasimbokotól, néhány kánuban bennszülöttek közeledtek

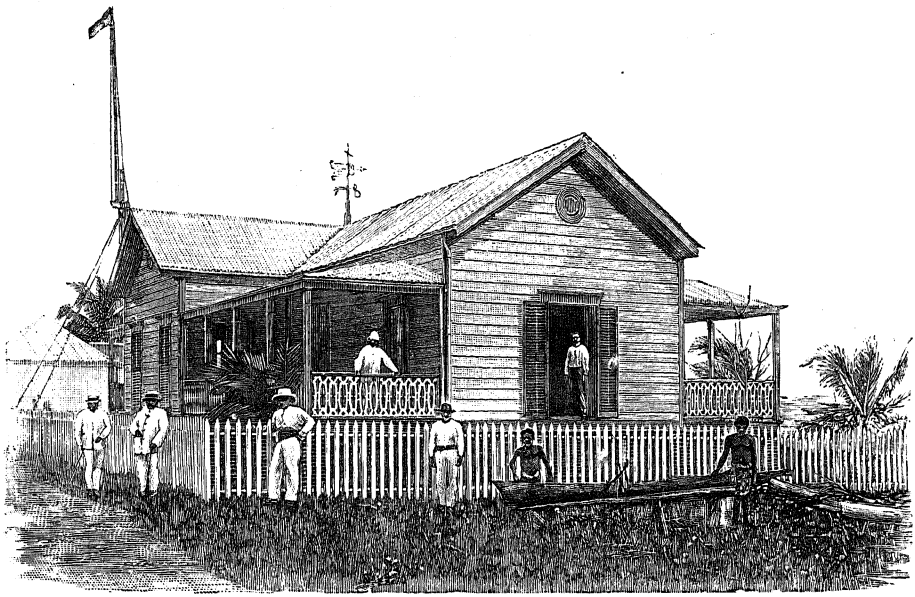

COLONISTÁK LAKÓHÁZA.

az „Albatros" felé és tört angol nyelven felhívták az „Albatros"-belieket, hogy horgonyozzanak az ő falujok mellett; „ők jó emberek". A vadakat meghívták a hajóra, a hol a beszédjükből kitűnt, hogy ismerik a hegyhez vezető utat és hogy hajlandók munkásoknak elszegődni. Az „Albatros" erre a partnak fordult és a falu közelében horgonyt vetett. Két falu feküdt egymáshoz nagyon közel, Tetere és Gora, keskeny tisztáson, a mely az őserdő és a tenger között húzódott.

Míg az előbbi falvak lakói valósággal megrémültek arra az ajánlatra, hogy munkások vagy vezetők gyanánt elszegődjenek az

idegen hajósokhoz, Tetere és Gora falu lakói viszont lelkesedéssel vállalkoztak a munkára. Ő felsége, Tetere királya, a ki a többi, teljesen mezítelen alattvalóktól abban különbözött, hogy két posztókalapot viselt egymás fölött és a kinek az angol „Royalist" korvettától kiállított „bizonyítványa" volt, azonnal „szentesítette" alattvalóinak azon szándékát, hogy munkába álljanak. A „Royalist" parancsnoka által kiállított bizonyítvány szerint Saki király egyike volt Guadalcanar „leghatalmasabb uralkodóinak", a kinek befolyása messze be, a sziget belsejéig terjed és hogy Ő felsége Saki király „az európaiak iránt barátságos érzelmű bennszülött". Az „Albatros" vezetősége előtt ki is jelentette, hogy: száz meg száz fegyveres embert állíthat ki, „for fighting bushmen" (a bushmenek elleni hadjáratra). Ilyen nagyszámú felfegyverzett — emberevőnek a szerződtetését azonban az „Albatros" parancsnoka kissé aggályosnak tartotta; de különben is valószínűnek tartotta, hogy Saki király kissé túlozta a rendelkezésére álló haderőt. Gora királya — Billi — a ki tulajdonképpen csak vazallusa volt Saki királynak, szintén felajánlotta a szolgálatait, valamint Jonni Parramatta is, Belesuma királya. Ez utóbbi királyság — három (!) kunyhóból állott a hasonnevű folyó partján. A nagynevű király úgy jutott a nevéhez, hogy egykoron mint munkás szolgált egy kotróhajón Sydney egyik öblében, Parramattában. Ő felsége, Jonni Parramatta különben is dicső multra tekintett vissza. Tudniillik egy franczia hajón is szolgált mint — szénlapátoló, míg, végre mint valamely alsórendű teherszállítóhajó fűtője, visszakerült a királyságába — uralkodni.

A mint a bennszülöttek beszédjéből kivehető volt, Saki király birodalma egészen a bushmenek által sűrűn lakott területig terjedt, tehát addig a területig, a melyen a meglátogatandó Lionshead fekszik. Sakinak a bushmenekkel való érintkezése abban állott, hogy hébe-korba rájuk rontott a csapataival, megbüntetni őket a határszélen elterülő ültetvényekben tett károk miatt. Hogy Tetere, Gora és Bolesuma lakosai olyan készségesen ajánlották fel szolgálataikat a bushmenek földjére való betöréshez, ez valószínűleg azon feltevésükön alapult, hogy az idegen hajósok hódítási szán-

dékból, és aranyat rabolni hatolnak be a gyűlölt szomszédok területére és ha ők velük tartanak, bőséges alkalmuk lesz kedvükre gyilkolni a megtámadottakat. A „világot járt" Jonni Parramatta ugyan csakhamar észrevette, hogy az idegeneknek nem ez a szándéka és királytársait fel is világosította ezen gyanúja felől. De hogy milyen más szándékuk lehet az idegeneknek, ezt nem tudták felfogni vagy megfejteni. Igéretüket azonban nem vonták vissza; mert ha már elestek attól a gyönyörűségtől, hogy lemészároljanak és felfaljanak néhány tuczat bushmant, még mindig fennmaradt az igért jutalmazás csábítása. Jonni és Billi elhatározták, hogy az expeditiót elkisérik, Saki király ellenben méltóságteljesen kijelentette, hogy megadja az engedélyt arra, hogy „birodalmán" átvonulhassanak.

Augusztus 6-án indult el az expeditió — báró Foullon 27 emberrel — a Lionsheadre. Vezetőül négyen jelentkeztek; Jonni, Billi és két más bennszülött. A Saki által rendelkezésükre bocsátott négy ember csak később csatlakozott hozzájuk. Báró Foullon azt remélte, hogy a hegységet a Balesuma és a Berande folyók között fogja elérni. A bennszülöttek állítása szerint a Balesuma folyó felső folyása mentén van még nehány falu, a melyek Saki király hatáskörébe tartoznak. Ezek között a legdélebben fekvő — Aroti — már háromszáz méter magasságban fekszik, a hegynek azon részén, a melyen a meredekség már kezdődik. A falu és a part közötti távolság mintegy tizenkét tengeri mértföld (huszonnégy kilométer). Saki király igérete szerint az általa felajánlott embereknek Arotiban kellett volna hozzájok csatlakozni. Hogy meddig tart az út Arotitól Lionsheadig, azt a bennszülöttek nem tudták megmondani. Foullon három napra becsülte ezt az utat, az egész expeditiót pedig nyolcz napra.

Kezdetben, a Balesuma folyó felé, szavannákon vezetett az út; később, Aroti falu felé, a folyó mentén, halmos vidéken. Úgy volt megállapítva, hogy az expeditió szükség esetén hírt ad magáról. Következő napon, augusztus 7-én, az expeditió átkelt a Balesuma folyón és délben Sigijana falunál pihent meg, mintegy négy kilo-

méterre attól a helytől, a hol a folyón átkeltek. Este elérték Arotit, háromszáz méter magasságban és mintegy hat kilométerre Sigajanától, a déli pihenőtől.

Arotiból másnap az egyik hadapródot, valamint nyolcz matrózt visszaküldtek a hajóra, mert lábfeltörés és gyöngélkedés következtében alkalmatlanok voltak a továbbmenetelésre. A visszamaradt expeditió tagjai a következők voltak: báró Foullon és két szolgája, Krausz és Nickel; Budik Ferencz sorhajózászlós (most I. osztályú sorhajó-hadnagy), mint katonai parancsnok; Arinand de Beaufort hadapród; Neuper, Curčič, Kovačevič, Skoda és Maras altisztek; Chalaupka, Lovrič, Sepsič, Babič, Car, Scarčič és Wageman matrózok; Dokovič egészségügyi matróz; Jonni Farramatta két emberrel és Billi. Összesen huszonkét ember.

Foullon báró, valamint két szolgája, a kik a báró podgyászát és a geologiai műszereket vitték, nem voltak felfegyverkezve; a sorhajó-zászlós, a hadapród és Chalaupka matróz — a kürtös — és az egészségügyi matróz csak revolverrel voltak ellátva; a többieknek, tizenegy matróznak és altisztnek, Mannlicher puskája volt és negyven-negyven tölténye. A négy bennszülöttnek Sniderpuskája volt. Az eddigi utat roppant nehézzé tette a sok mocsár, a rengeteg sűrűség meg az iszonyú forróság. A további menetelést a nagy meredekség, a mindkét oldalról tátongó mélységek között húzódó sikos, keskeny ösvények tették a legnagyobb mértékben veszedelmessé.

Augusztus 8-án hat órai menetelés után a csapat elérte az 580 méter magasságot. Arotitól idáig 14 kilométer utat tettek meg; egyenes vonalban azonban alig többet két kilométernél. Ezen a helyen töltötték az éjszakát. Másnap délután egy órakor 950 méter magasra értek. Egy hegy tövéhez jutottak, a melyet 1300 méter magasra becsültek; a hegykúp, a melyet a bennszülöttek Tatube névvel jelöltek meg, rendkívül meredek volt. A Lionshead — a bennszülöttek nyelvén: Popomanisao — mintegy 3—4 kilométerre fekszik a Tatubetől. Báró Foullon előbb a Tatubet akarta megmászni. Minthogy már 950 méter magasságban voltak, a felettük

levő háromszáz-négyszáz méter magasság megmászását és a leszállást tíz-tizenkét órára becsülték. A vállalkozást a hegy rendkívül meredeksége ellenére kivihetőnek tartották, mert az oldalai dúsan be voltak nőve fával; a podgyászt természetesen nem szándékoztak magukkal vinni. Ennek az őrizetére az expeditió tagjainak egy része a táborban maradt. Miután már késő volt, az indulást másnap reggelre halasztották. Éjjeli táborozás helyéül körülbelül száz négyzetméter területű helyet választottak a Tatube oldalának egyik kiszögelésén. Ennek a plateaunak két oldalát meredeken leeső falak alkották: harmadik oldalát az az út, a melyen jöttek. Ez az út erdőkkel sűrűn benőtt hegygerinczen vezetett. A plateau nyugoti oldalának a szélén elhagyott kunyhó állott, galyakból és falevelekből összetákolva. Ezzel párhuzamosan ütötték fel a sátrakat. Kettőt a legénység számára, a kettő közé a tisztekét.

Hogy a környéken emberek laknak, az észrevehető volt a kölcsönös átkiabálásokon, a melyek időnkint a völgyekből meg a hegyoldalakról felhangzottak. A sátrak felverése után a kiáltások sűrűbbek lettek. Lehet ugyan — gondolták az expeditió emberei —, hogy a kiáltások harczi jelzések voltak, de semmi jel sem szólt e mellett, annál inkább, mert az ilyenkor szokásos dobjelzést nem hallották. Lehetséges, hogy csak intő-jelzések voltak az asszonyok, gyerekek és házi állatok biztonságba helyezésére, a mit a bennszülöttek mindenkor megtesznek mihelyst idegenek lépnek a területükre. Később egyes csoportok voltak észrevehetők a tisztásokon. Az expeditió vezetőjének munkába került, hogy a velük lévő bennszülötteket visszatartsa a lövöldözéstől, a kiknek véleménye szerint a mutatkozó bushmenek azonnal szétrebbentek volna, ha rájuk lőttek volna. Sőt ellenkezőleg történt; megszólították őket és megtudták tőlük, hogy érintkezésbe akarnak lépni az idegenekkel. Meghívták őket a táborba, a mely meghivásnak nagyon félénken tettek eleget. Egy néhányszor közeledtek egy darabig s aztán hirtelen elfutottak. Megijedtek a fehérektől, a kiket ezelőtt sohasem láttak. Végül két öreg a táborba merészkedett; előbb azonban a fegyvereiket — tomahawkot, dárdát és paizst — önkéntesen letették. A bennszülött veze-

tők tolmácsolása útján megmagyarázták nekik, hogy mi az expeditió szándéka. Tudniillik a Tatube megmászása s hogy éppen közülök szeretnének néhány embert vezetőkül szegődtetni. Hosszabb tárgyalás után, a melynek az volt a tárgya, hogy mi lesz a jutalmazásuk, hogy milyen irányban kell menniök, meddig tart az út fel és le stb., a két öreg megigérte, hogy másnap reggeli hat órára előállítják a vezetőket. Az öregeket megajándékozták, a mire ezek eltávoztak. Később, besötétedés után, most már meghívás nélkül tíz bushman jött a táborba és banánát meg czukornádat kínáltak megvételre. Megengedték nekik, hogy közeledjenek; megajándékozták őket, a mire ezek elmentek. Lehet, hogy ezek azért jöttek, hogy kikémleljék a tábort, de minden jel inkább a barátságos érintkezés mellett szólott.

Az éj nyugodtan telt el. A szomszédos hegycsúcsokon számos apró tűz volt látható; a táborban nagyon éber őrszolgálatot szerveztek.

A következő napon, augusztus 10-én, korán reggel, a Foullon bárót kisérő csapat útra készült. A csapat vezetője Budik sorhajózászlós volt; tagjai voltak Maras és Skoda altisztek (káplári ranggal egyenlő „marsgast"-ok), Car, Lovrič, Babič matrózok, a két szolga: Krauss és Nickel. A többi nyolcz ember, valamint a bennszülött vezetők őrizetül visszamaradtak a táborban Beaufort tengerészhadapród parancsnoksága alattt. Az öreg bushmenek által felajánlott vezetők pontosan megjelentek napfeljöttekor. Hárman voltak, hegymászó botokkal ellátva; kiséretükben — rendes szokás szerint — mintegy húsz fiatal legény volt, a kik élelmi szereket hoztak. Csak fél nyolczkor indulhattak útra, mert a friss vízért küldött emberek csak erre az időre tértek vissza a távoli völgyből. A vezetők kisérőjének egy része ezen idő alatt a táborban maradt. A tegnapi nappal ellenkezőleg, a mai nap nyugodt volt; a kiáltások a völgyekben meg a hegyoldalon megszűntek, a bushmenek nyugodtan és bizalmasan viselkedtek. Minden jel a legbékésebb hangulatra mutatott. Főképpen Foullon fogta fel így a dolgot. Az ő bizodalma és az ő gazdag tapasztalatain meg logikus következtetéseken alapuló nyu-

galma végképpen elűzték Budik aggályait. A legénység pedig — hagyományos szokásához híven — vállalkozó szellemű volt és vidám hangulatú.

Igen meredek ösvényen haladtak fölfelé délnek, az őserdőn keresztül. Az út egy ároknak vezetett, a melyen keresztül kellett menniök, hogy a tulsó, kevésbbé meredek hegyoldalra juthassanak. Ezt az árkot elérték háromnegyed óra alatt. Az árok fenekén forrásra bukkantak, pihenőt tartottak, hogy kulacsaikat megtöltsék. A kisérőkhöz útközben még nehányan csatlakoztak. A bennszülöttek közül csak hatan voltak tomahawkkal felfegyverkezve. Budik sorhajó-zászlós kulacsa leoldásakor kinyitotta revolvere táskáját és éppen helyre akarta a revolverét tenni, a mikor az egyik bennszülött, egy herkules-termetű bushman, jelekkel azt az ajánlatot tette neki, hogy cserélje el a revolverét az ő bunkójával. Foullon báró, néhány lépésnyire Budiktól, aval foglalkozott, hogy néhány kődarabot jelzett meg, a melyeket Krauss hozott neki és aztán feljegyezte a barometer állását a jegyzőkönyvébe. El is mondotta Budiknak, hogy a magasság, a melyet elértek, 1040 méter, tehát kilenczven méterrèl több, mint oda lenn a táborban. Néhány matróz még a kulacsok megtöltésével volt elfoglalva; valamennyien pedig — a csak néhány méter széles árokfenéknek megfelelőleg — sűrűn állottak egymás mellett.

Ebben a pillanatban az árok túlsó oldalán felbukkant vadak egy dúsan felcziczomázott bushman — valószinűleg a főnök — által adott jelre, megtámadták az expeditió tagjait, miközben az árok mindkét oldala felől sűrű tömegekben, ordítozva rohantak elő a vadak. A gyilkos támadás első másodperczeiben báró Foullon, Maras altiszt és Lovrič matróz, fejszecsapások által súlyosan megsebesítettek. Kraussnak, izmos és erős ember létére, sikerült ellenfelét körülfognia és a tulajdon tomahawkjával leütnie; Nickel pedig, a kit a hátán levő műszeres táska megóvott egy halálosan súlyos fejszecsapástól, Foullon támadóját ütötte le. Budik sorhajó-zászlós, a kit az említett herkulestermetű bennszülött meg egy másik vad egyszerre támadott meg, mindkét támadóját abban a pillanatban lőtte

le revolverével, a mikor ezek éppen őt akarták leütni; rögtön ezután lelőtte Maras támadóját és odaugrott báró Foullonhoz, éppen elég jókor ahhoz, hogy a Nickel által leütött támadóját, a ki ismét feltápászkodott újabb támadásra, lelőjje.

Budiknak már az első egy-két lövése megrettentette a vadaknak egy tömegbe összeverődött csapatát és elejét vette a további támadásoknak; de már ezen néhány másodpercz alatt Skoda, Car és Babič, valamint a súlyosan megsebesített Lovrič pusztító gyors tüzelést folytattak Mannlichereikkel és ezekkel a lövésekkel egyidejűleg felhangzott alulról — a táborból — a fegyverek ropogása, jeléül annak, hogy azok is megtámadtattak.

A vadak fekete teste, a haláltusa görcsös vonaglásaiban rángatódzva, ellepte a támadás színhelyét; a négy matróz azonban tovább lövöldözött a menekülők után, jól irányzott lövéseikkel leterítve mindenkit, a kinek nem sikerült fedezetet találni a fák vagy bokrok mögött; a felesleges és haszontalan tölténypazarlástól azonban okosan óvakodtak. A tüzelés mintegy húsz perczig tartott.

Eközben Budik sorhajó-zászlós az első segélyben részesítette báró Foullont és a minduntalan ájulásba eső Maras káplárt. Foullon tátongó sebet kapott a nyakszirten, Marasnak pedig a homlokát hasították ketté; az agyvelő kibugygyant a koponyájából. Lovrič, a kinek nagy lebenyt hasított ki az ütés a tarkójából, csak akkor hagyta bekötni a sebét, miután beszüntették a tüzelést.

Ezután megindultak a tábor felé, a honnan még szórványosan felhangzottak egyes lövések. Érezték, hogy oda lenn roppant sürgős lenne a segítség, de nem siethettek. Főképpen Marast kellett nagyon kímélniök, ámbár ez csodálatra méltó fegyelmezettséget tanusított a rettenetes kínok elviselésében. Foullon báró kezdetben támogatás nélkül haladt, de csakhamar kínzó fájdalmak állottak be a vállában és a mellében, úgyannyira, hogy pihenniök kellett. Végre két órai küzdelmes és a sebesülteket teljesen kimerítő menetelés után megérkeztek a táborba. Beaufort hadapród, Dokovič egészségügyi matróz, Chalaupka matróz és a bennszülött vezetők egyike holtan feküdt a földön; Neuper, Curčič, Kovačevič és Sepsič súlyo-

san megsesültek; Jonni, a főnök, könnyen. Valamennyien a fejükön voltak megsebesítve. A támadás ugyanolyan módon történt itt a táborban, mint odafenn az árokban és azzal egyidejűleg. A mint a sebesülések számából megítélhető volt, a táborban tovább tartott a vadak támadása. A küzdtér itt is el volt borítva az elesett vadak holttesteivel, de birkózás közben is matrózaink sok vadat dobtak le a szakadékba. Az életbenmaradottak bevallása szerint a támadás pillanatában Chalaupka és Dokovič a tábor két bejáratánál állott őrségen, Wageman pedig a gulába rakott fegyverek mellett állott. Ennek közvetlen közelében hevert a többi matróz, mintegy tizenkét-tizenöt bennszülöttel. Beaufort hadapród, néhány lépésnyire ezektől, a völgybe vezető úton állott.

Miután a vadak támadása egyszerre történt mindkét oldalról és közvetlen közelből, nagyon valószínű, hogy úgy a völgy felől, valamint a hegylejtőről teljes fedezet mellett lopózhattak a vadak a tábor közelébe. Beaufort, Chalaupka és Dokovič már az első megrohanásnál a támadó bushmanek tömegébe jutottak, miközben a támadók nagyobb része a tábor közepén fekvő matrózok és a fegyvergúla felé rohant. Wageman azonnal megkezdhette a tüzelést és ez által megakadályozta a fegyverek elvételét, a többi matróznak azonban utat kellett törni a fegyverekig. Az ember ember elleni küzdelem abban a pillanatban megszűnt, a mint a matrózok a puskájukhoz jutottak és rögtön lelőttek mindenkit, a ki nem menekült. Míg azonban ez megtörtént, a hadapród, meg a két matróz a tömeg áldozatául esett; mire kiszabadították őket a felettük fekvő bushmanek holttestei alól, már kiszenvedtek volt a temérdek, rettenetes tomahawk ütéstől. A támadás tehát visszaveretett és a küzdtéren elesett ellenség nagy száma bizonyította a csapat kitünő fegyelmezettségét és talpraesettségét. A gyilkos támadás a támadók kárára esett ki, de — sajnos — az orgyilkosság nem volt kikerülhető.

Budik őrvonalat állított fel a még harczképes emberekből — ezek közé számítva a könnyen sebesülteket is — és aztán hozzáfogott a sebesültek bekötözéséhez. Foullon báró állapota rohamosan

rosszabbodott és reménykedése — a szilárd jellemek reménykedése — helyébe a hőslelkű ember resignatioja lépett. Egyetlen aggodalma az volt, hogy míg a sorhajó-zászlós ő vele foglalkozik, a kin már úgy sem lehet segíteni, addig megfosztja a segítségétől azokat, a kiknél a gyors segély még életmentő lehet. Elkékülő ajkairól egyetlen panaszszó sem hangzott. Ugyanaz a tapintat és gyöngédség, a mely mindig jellemezte nemes önzetlenségét, most is visszatartotta attól, hogy a halálosan megsebesült bajtársak között említést tegyen azokról, a kik neki legdrágábbak voltak a világon: a feleségéről és gyermekéről. Délelőtt tizenegy óra körül kilehelte a lelkét Budik karjai között. Jóllehet a fiatal tiszt, meg a többiek mind mélyen meg voltak hatva a Foullon halála által, nem veszthettek egy pillanatot sem; az egymásra tornyosuló események valósággal hajszolták őket előre.

A völgyekből felhangzott a harczi dob hangja; gyülekeztek a kannibálok. Nem volt lehetetlen, hogy talán újabb támadásra készülnek. Budik elhatározta, hogy azonnal megkezdi a visszavonulást; ha kell küzdelem árán is. A halottakat nem temethették el, részben a sziklás talajra való tekintetből, részben azért, mert nem volt semmiféle ásóeszközük. Magukkal sem vihették azokat, mert a sebesültek nagyobb részét vinniök kellett. Ugyanezen okból vissza kellett hagyniok a tábori felszerelést és az élelmiszerek nagyobb részét, és csak a legszükségesebbeket vitték magukkal. A négy elesettet begöngyölték vitorlavászonba és úgy ahogy, eltemették őket az őserdőben, lombok és falevelek alá.

Délben kezdték meg a visszavonulást. Kimondhatatlan küzdelmes nehézségek és a sebesültek roppant szenvedései közepette sikerült nekik hat órai menetelés után háromszázötven méterrel lejebb jutni, tehát a feleútig Aroti felé. Szerencsére a vadak nem zavarták őket. Oda érkeztek meg, a hol a 8-ika és 9-ike közti éjjelt töltötte az expeditio. Az éjjel is nyugodtan telt el, támadás nélkül, holott a vadak körülvették őket. A nyolcz nem sebesültből csak kettő aludt két óra hosszat; a többi őrségen állott. Budik az egész éjet a betegek ápolásával töltötte; kötszerük nem volt, mert

a kötszertáska a küzdelem alatt az elesettek alá került és a kiömlő vér által az egész nagymennyiségű készlet hasznavehetetlenné vált. Széttépett fehérnemű csíkokkal segítettek magukon, a melyeket minduntalan tisztára mostak. A szegény lázbetegek kimondhatatlanul szenvedtek a hűvös éjszakában.

Még naplemente előtt újból útrakeltek. Budik úgy a saját, mint az egész csapat teljes testi és lelki erejét latba vetette, hogy a bushmanek területéből kijusson és hogy hírnököt küldhessen az „Albatros"-ra. El kellett érni Arotit, még akkor is, ha az ember-

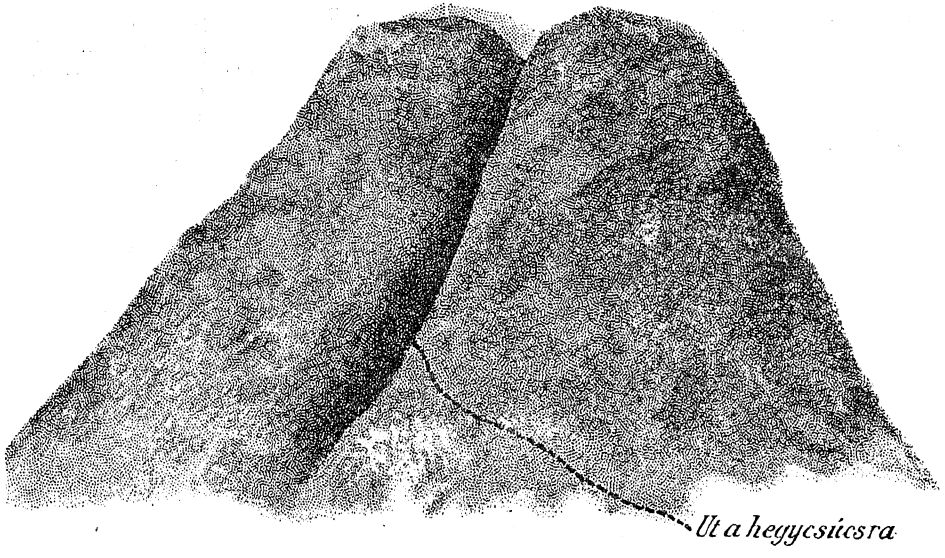

A TÁMADÁS SZÍNHELYÉNEK HOZZÁVETŐLEGES RAJZA.

telen kísérlet néhány sebesült életébe kerül. A rendkívül súlyos fizikai nehézségeken kívül még az a teher is nehezedett a fiatal tiszt vállaira, hogy fent kellett tartania a sebesülteknek mindinkább fogyó energiáját. Főképpen a Marasét. Helyenként teljes lehetetlenség volt a sebesülteket átemelni az akadályokon; ezeken a helyeken tolni és húzni kellett őket. Ezek szegények könyörögve kérték, hogy hagyják vissza őket; hagyják őket a kannibálok között és meneküljenek. Este érkeztek meg Arotiba, a honnan a lakosság mind elmenekült.

Másnap, augusztus 12-én, Budik hajnalhasadtakor útnak

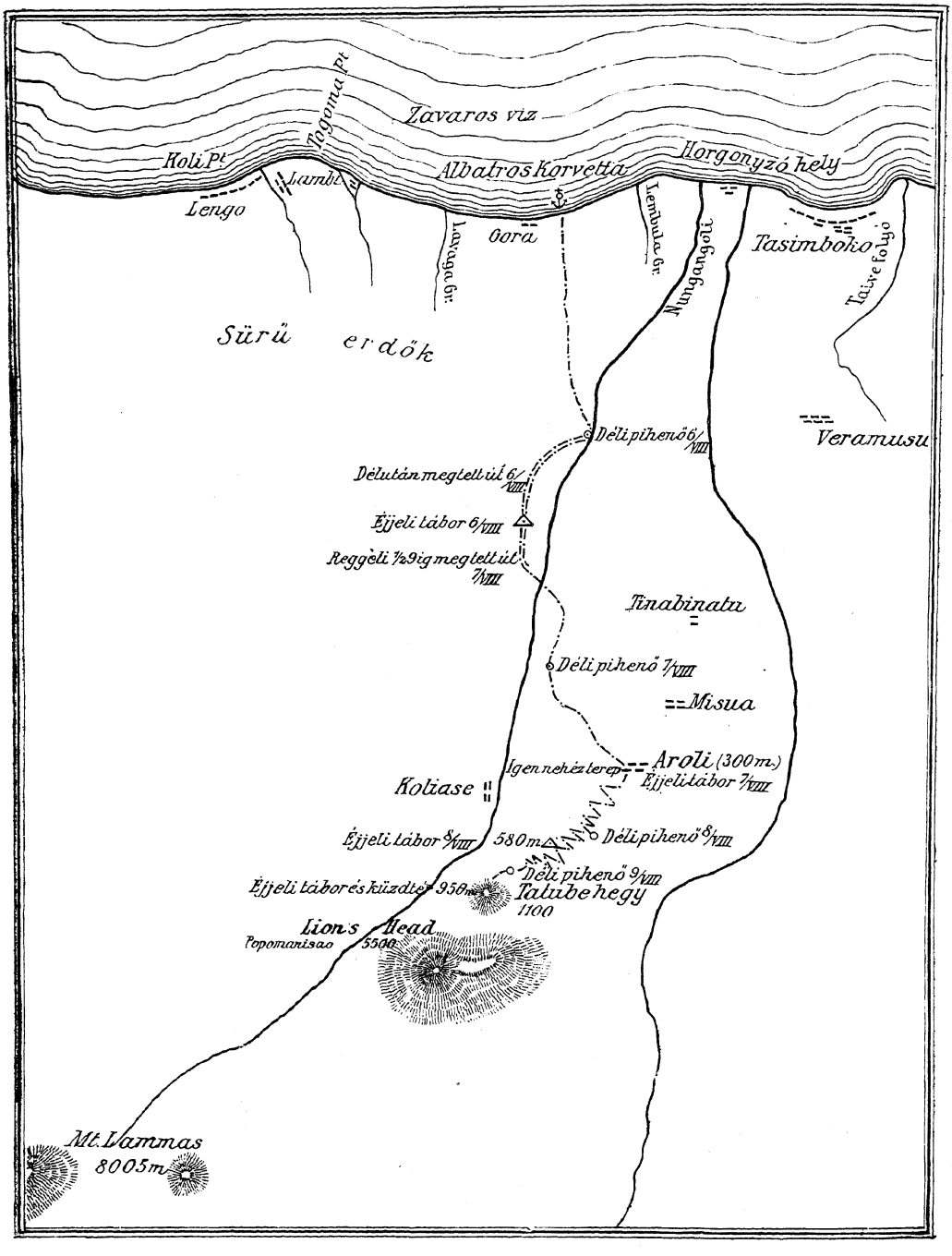

AZ EXPEDICIÓ ÚTJA. LIONS HEADRE. BUDIK FERENC SORHAJÓZÁSZLÓS RAJZA.

eresztette Jonnit, a ki sebesülése ellenére szívesen vállalkozott, hogy elvigye a tiszt levelét a hajóra. Ez a hűséges ember délutáni háromig megtette a huszonnyolcz kilométer utat a partig és kánuval az „Albatros"-ra evezett, a hol a levél átadása után kimerülten rogyott össze.

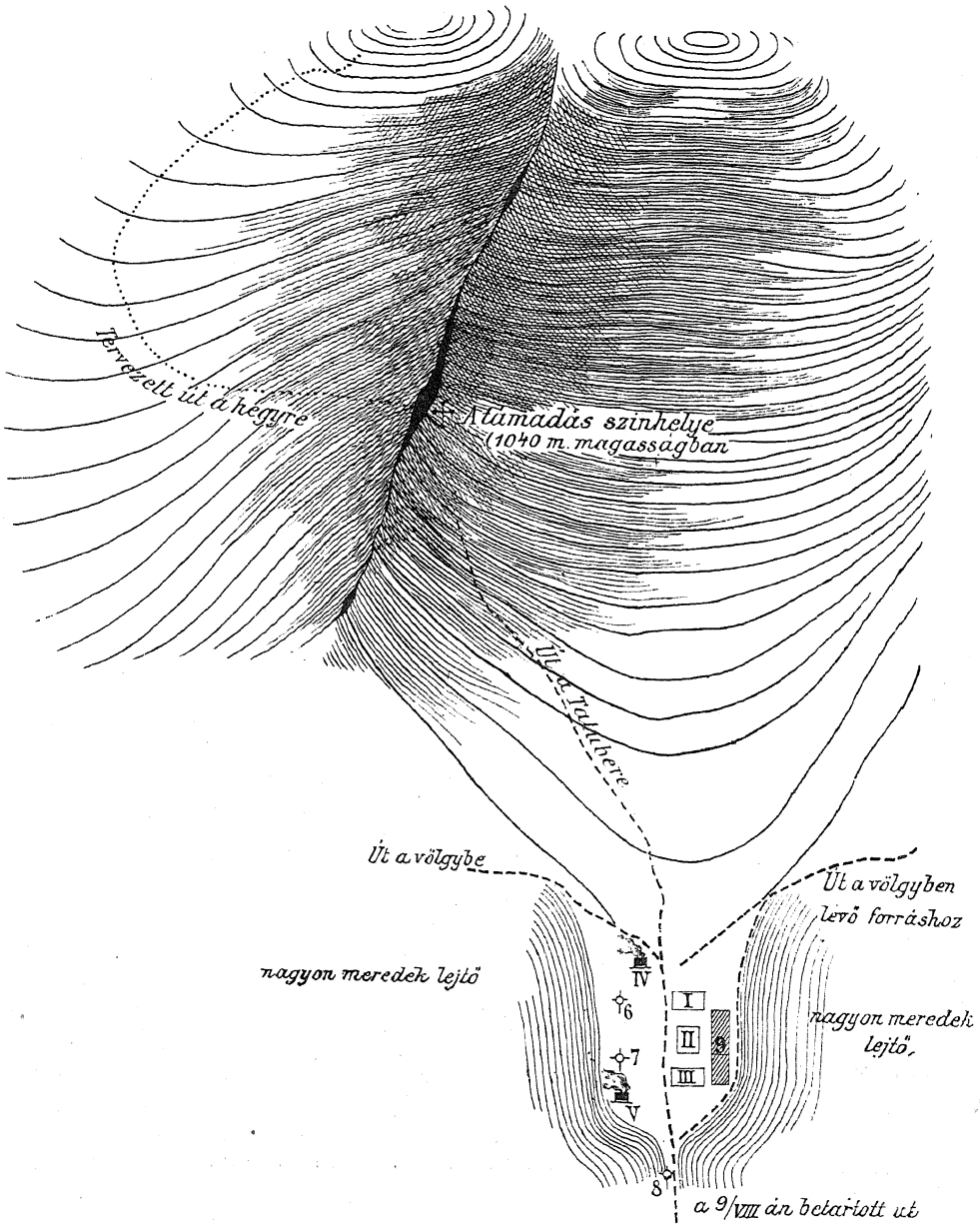

A TATUBE HEGY A TÁBORBÓL NÉZVE. A TÁMADÁS SZINHELYÉNEK HOZZÁVETŐLEGES RAJZA.

A hír lesujtóan hatott az „Albatros"-on. A már megtörtént rettenetes bajon kívül attól is tartani kellett, hogy a kimerült csapatot újból megtámadják a vadak és elpusztítják. A hajó parancsnoka Bublay Ferdinánd és más két tiszt, továbbá két tengerész-hadapród, meg a hajó-orvos vezetése alatt harmincz embert küldött ki haladéktalanul a szükséges fegyverzettel és felszereléssel a csapat megmentésére. Ennyi volt az egész, a mit a hajón annak veszélyeztetése nélkül kiküldhettek. Tekintettel ugyanis a vadak fogyatékos ítélőtehetségére, a parancsnok nem tartotta kizártnak azt a lehetőséget, hogy a merészszé vált vadak megtámadják magát a hajót, a melyet különben azonnal harczra kész állapotba helyeztek. A kiküldött detachement azzal a parancscsal indult útra, hogy vágjon le mindenkit, a ki útjában áll, egyesüljön Budikkal és térjen minél előbb vissza a hajóra. Vezetőket Arotiba erőszak útján is teremtsen elő.

A leírhatatlanul erőszakolt menetelés folytán Bublay sorhajóhadnagy még éjfél előtt elérte Budik táborozási helyét, miután előbb jelzőlövések útján kölcsönösen tájékozódtak. Budik a nap folyamán néhány kilométerrel közeledett a part felé. Az orvos azonnal hozzáfogott a sebesültek bekötözéséhez; vacsorát főztek és ágyat vetettek a sebesültek számára.

A hajón szomorú aggodalmak között telt el az éjszaka. Szigorított őrszolgálatot vezettek be; a hajó előrészét pedig kórházzá alakították át.

A következő napon még délelőtt érkezett meg a detachement. Alig néhány órai pihenés után ugyanaz a csapat újból útra kelt, hogy felkeresse a küzdteret. Más csapattal nem válthatták fel a kimerült embereket. Meg kellett kísérleni a halottakat partra hozni, vagy hogy legalább ott helyt temessék el őket. Bármily valószínütlennek tetszett a vállalat sikere, mégis meg kellett tenni. Így követelte azt a kegyelet, a melynek elmulasztását a parancsnok sehogy sem vehette szívére. A siker reménye nagyon kevés volt, már a lakosok kannibálizmusára való tekintetből is. Kétes volt továbbá, hogy egyáltalában megtalálják-e a küzdteret a szerteszét szaggatott

és sűrű őserdővel borított hegyi terrainumon és hogy vajjon a csapat kimerült tagjai kibírják-e a túlságosan megerőltető feladatot. Ujabb támadás veszélyét nem igen vették tekintetbe, mert Budik fejtegetése szerint az ő csapatát sem támadták volna meg a bushmanek, ha a puskák hatását ismerték volna. A vadak ugyanis a puskákat csak tompa fegyvereknek tartották, miután előbb sohasem láttak ilyen fegyvereket, tehát a hatásukat sem ismerték. Most azonban valószínü volt, hogy szökni fognak az idegenek elől.

Már augusztus 15-én visszatért Bublay, eredmény nélkül. Csapata tökéletesen ki volt merülve. Arotitól északra lehetetlenség volt az első expeditio útját betartania, mert az időközben beállott nagy esőzések következtében megdagadt vízesések és hegyi patakok miatt nagy kerülőket kellett tenniök. A felpuhult talajon roppant nehéz volt a hegyre való felmászás és a mikor rájöttek, hogy a temérdek mély szakadék között el is tévedtek, már a kimerülés végső határáig jutottak. Vissza kellett térniök.

Augusztus 16-án gazdagon megajándékozták Tere falu lakosságát, főképpen a derék Jonnit és útra keltek Marau Sound felé. Ezzel a melanesiai expeditio egyelőre — vagy talán véglegesen — befejeződött. Ezt a Wienből megérkezendő további rendeletektől tették függővé. Egyelőre arra kellett törekedniök, hogy a sebesülteket annyira talpra állítsák, hogy kibírják a rengeteg utat Észak-Ausztráliáig és hogy minél előbb jelentést küldhessenek a haditengerészet parancsnokságának.

A postát a „Siskin" sóner útján továbbították Brisbaneba, az „Albatros" pedig csak hetekkel később kelt át Ausztráliába, Cooktownba, hogy időt adjanak a szegény sebesültek felgyógyulására. Harmadnapra azután, hogy megérkeztek Cooktownban, Maras belehalt sebeibe. A „Siskin" valamely baleset következtében nem érkezett meg Brisbaneba, így tehát a hetekkel előbb elküldött posta sem továbbittathatott Európába. Az „Albatros" parancsnoka ennek következtében sürgönyileg tett jelentést a tengerészet parancsnokságának az eseményről. A helyzet nehézségéhez új csapás járult; a hajón kiütött a malária, a melynek a csírája még a melanesiai

czirkálások alkalmával került a hajóra. A hajó egészségügyi viszonyainak helyrehozására huzamosabb ideig tartózkodtak Uj-Déli-Walesben és Hobartban, Tasmania szigetén. Hónapokkal később újból meglátogatták a Salamon-szigeteket, a mely alkalommal egy s más részletet tudtak meg a múlt évi szerencsétlenül végződött expeditio tragédiája felől. Igy például többek közt kitudódott, hogy a támadást két törzs közös megegyezés útján intézte; az egyik törzs az etatube volt, Toakomonno főnök vezetése alatt, a másik a bureri törzs volt, Booteva főnökkel. A két főnökön kivül összesen negyven ember pusztult el a mi embereink puskájától. Csaknem egy esztendőt töltött még az „Albatros" a melanesiai szigetek között, hogy tudományos kutatásait folytassa, anélkül, hogy eközben valamely kellemetlenség vagy baleset érte volna őket.

Néhány évvel később a „Leopard" hajónk díszes emlékkövet szállitott a Salamon-szigetekre, arra a helyre, a melyen a bajtársak elestek. A derék harczosok és a tudomány bajnokának tiszteletére emelt emlékkövet a haditengerészetnél szokásos szertartással állították fel.

*

Ezen hosszabb kitérés után térjünk vissza a régi kurzusba és folytassuk az utat Apia felé.

A polinéziaiak — megfelelően annak a rengeteg területnek, a melyen szétszórva élnek — három csoportba vannak sorozva: közép-polinéziáiak (szamoaiak, tongák), északi polinéziaiak, azaz a hawaiiak és az Uj-Zealanden élő maorik. A szamoaiakkal és a hawaiakkal nemsokára személyesen fogunk megismerkedni, ezen okból itt csak a maorikról teszünk külön említést. A maorik rokonaik a szamoaiaknak, a mint hogy az északi hawaiak is. Erőteljes, szép faj, főképpen a férfiak. Ma már jóformán nem is számíthatók a czivilizálatlan népek közé, annyira rendezett egyéni, társadalmi és állami életet élnek. Mutatja a nagy értelmességet az, hogy aránylag igen rövid idő alatt mentek át ezen a nagy átala-

kuláson. Még jóval Cook után is a kulturának azon a fokán állottak, a melyet a kannibálizmus jellemez. Ma pedig jámbor keresztények, iskolába járnak, földet mívelnek, iparoskodnak. Annyira mívelődtek, hogy a test díszítéséről, a melyről híresek voltak — a tetoválásról — lemondtak, holott a maorik a tetoválás művé-

MAORI LEÁNY.

szetének kiváló mesterei voltak. Persze, az európai kabáthoz vagy szoknyához még polinéziai ízlés szerint sem illik a tetovált arcz, meg az ábrákkal kiczirkalmozott mell. Számuk rohamosan fogy s csaknem előre kiszámítható az az idő, hogy mikor pusztulnak ki ők is, mint akár a tasmaniaiak vagy az ausztráliai bennszülöttek.

Cook idejében mintegy százezren lehettek; az 1858. hozzávetőleges népszámlálás szerint mát csak ötvenhatezren, 1880-ban negyvennégyezren. Ma talán harminczkilenczezer maori él New-Zealanden. Kipusztulásuk oka ugyanaz, a mi a tasmaniaiak, meg részben az ausztrálnégerek kipusztulását idézte elő: érintkezés az európaiakkal.

Napokon át haladtunk előre az Oceánon Apiába vezető utunkon, anélkül, hogy valamely jelét láttuk volna annak, hogy tulajdonképpen a szigetvilágban járunk. A vízfelület síma volt mindenütt; síma olyan értelemben, hogy szigetek, korállium zátonyok, nem tűntek fel a szemhatáron. Más tekintetben azonban éppenséggel nem volt síma; sőt ellenkezőleg, időnként annyira kellemetlenül hullámos volt, hogy nemcsak a szokásos sportolások nem voltak betarthatók, de az egyszerű „hygienikus séták", meg az idő agyonütésére czélzott járkálás és tétlen bámészkodás a fedélzeten sem volt lehetséges. A nyári zivatarok tropikus felhőszakadások alakjában jelentkeztek; felülről óriási mennyiségben hullott a víz, a tengerről is minduntalan átcsaptak a hullámok; ennek következtében néhány percznyi kierőszakolt séta a fedélzeten felért akármilyen tengeri fürdővel. Az utasok átlag nagyon rosszul tűrték a viharos időjárást. Kevés olyan hajón jártunk eddig, a melyen olyan sok lett volna a tengeri beteg, mint éppen az „Alamedá"-n, a mi annál csodálatosabb, mert az ember joggal tételezhetné fel, hogy éppen ezeken a vidékeken, a melyeken csak hosszú tengeri utak árán lehet közlekedni, az emberek megszokhatták már a tengert. Azonban ne felejtsük el, hogy ezek az emberek átlag évek óta tartózkodnak ezeken a vidékeken, a melyek eredetileg mégsem európai embernek teremtettek. Az utasok legtöbbjén meglátszott az enerváltság, a kimerültség, az átlagos testi gyengeség, a lefokozott ellenállási képesség. Az egész éven át egyenletes forróság, a sok eső, a mindig páradús levegő, a mérsékelt táplálkozás, a mely mindig elővigyázati szabályokhoz van kötve, a változatosság hiánya folytán rendkívül fogyatékos, az ugyancsak fogyatékos társadalmi élet meg más szellemi változatosság, mind-

ezek a körülmények együtt sajátszerűen unott, fáradt, ideges természetűvé alakítják át ezeket az embereket. Ezért tűrték tehát olyan rosszul a tenger háborgását.

*

Gyönyörűséges napok következtek az első néhány viharos nap után. Így utazni igazán gyönyörűség volt; ez a tengeri utazásnak ideálja volt. A víz tükörsima s olyan mélységesen kék, a milyen színt a tenger sehol másutt nem mutat, mint éppen a Csendes-Oceán tropikus vidékein. Utunk most már teljesen magán

TETOVÁLÁS.

viselte a szigetvilág jellegét. Új-Caledonia és az evvel párhuzamosan futó Loyalty-szigetcsoport közelébe érve, mind sűrűbben léptek fel az apró, kicsiny szigetek. Ezeket látva, elképzelhető, hogy miért voltak annak idején ezektől a vidékektől elragadtatva az először erre járó hajósok és miért ecsetelték olyan elragadó színekben

idehaza a többnyire csak láttávolból ismert szigeteket. A kép, a melyet az ilyen apró vagy parányi sziget a távolból mutat, valóban szép, idillikus. A sziget — vagy szigetecske — alig emelkedik néhány méterre a tenger színe fölé. A távolból, a mint az ember először pillant meg egy korallszigetet, azt a benyomást nyeri, mintha a távolból a láthatárra felmerülő hajóraj vitorláit és árboczerdejét pillantaná meg. A közvetlen a víz felszínén nyugvónak látszó vitorlák csak a közelből látszanak tényleg annak, a mik, tudniillik: a kókuszpálmák összefolyó lombjának. A szigetek körül fehér tajtékban törik meg a sötétkék víz hulláma, még akkor is, ha a hajó a legsímább vizen halad előre. A sziget egyetlen zöld lombnak tűnik fel az összefolyó lombkoronák alatt. Némelyik csak akkora, hogy nem fér el rajta több, mint öt-hat pálma; természetesen kókuszpálma, az oceániai sziget valamennyiének legjellegzetesebb növénye.

Minél tovább haladunk, annál sűrűbbek a szigetek s ámbár csaknem valamennyit köralakban veszik körül a korállzátonyok, azért a vízi út tiszta s veszélytelen. A tizedik napon értünk be a Szamoai szigetek felé vezető út veszedelmesebb részébe, a Fidzsi-szigetek és a Tonga-csoport között fekvő vízi útra. Itt már nagyon kell vigyázni annak, a ki a hajót vezeti. A szigetcsoportok előőrsei — a szigetecskék és korall-zátonyok — labirintusai között halad a hajó. Balfelől, a Fidzsi-csoport számos apró szigetei közül a Kandaon, Matuku, Totaja szigetek nyúlnak ki legmélyebben a vízi útra, jobbfelől a Simonoff, Mikhailoff, Ono és Watoa szigetek. A forgalom meglehetős élénk a szomszédos szigetek között. Gyakran keresztezik hajónk útját a két szigetcsoport — a Fidzsi-, meg a Tonga-szigetek — között fennálló forgalmat lebonyolító vízi járóművek, kis vitorláshajók és kánuk, a melyek sok tekintetben hasonlítanak az előindiai vagy ceylon-szigeti bennszülöttek kánuaihoz, a menynyiben a csónak állandóságát ezeknél is a csónakkal párhuzamosan kötött pálmasudár biztosítja. Ámbár a két szigetcsoport lakói között a közvetlen szomszédság ellenére óriási nagy a különbség, de hajózás tekintetében mindkét törzsbeliek bámulatraméltóan ügyesek.

Valószínűleg nekik is az okozza hajózási tekintetben a leg-

nagyobb nehézséget, a mi a csendes-oceáni hajózásban az európaiaknak is a legtöbb veszedelem volt: a korállzátonyok. Miután evvel a tárgygyal kissé bővebben akarunk ezen a helyen foglalkozni, vegyük mintául az eddig ismert korállzátonyok legnagyobbját és leghírhedtebbjét, az ausztráliai észak-keleti partokkal párhuzamosan futó „barrier-zátonyokat.“

*

Eddigi utazásunkon csak Pernambuco kikötője előtt láttunk olyan korállzátonyt, a mely a parttal párhuzamosan huzódván, egyrészt elzárja a kikötőbe vezető utat, másrészt azonban, mint természetes gát, védi a kikötőt az Oceán hullámai ellen. Mily óriási különbség van azonban a pernambucoi, meg az ausztráliai korállzátonyok között. Amaz, kétszáz méter távolságban a parttól, csak száz tengeri mértföld hosszú és átlag száz méter széles, emez pedig hétszázötven-nyolczszáz tengeri mértföld hosszú és helyenként kétezer méter széles. A parttól való távolsága nagyon különböző; míg a déli vége felé száz-száznyolczvan kilométernyire fekszik a parttól, az északi vége negyven-hatvan kilométerig közeledik a parthoz. De bármilyen távolságban is legyen, a part felé húzódó nyúlványaival igyekszik a szárazföld szaggatott partjának alakzatához alkalmazkodni. Szerencsére a rengeteg zátony nem megszakítás nélkül húzódik. Helyenként a folytonossága meg van szakítva és akkora rések vannak rajta, hogy ezeken át a kisebb hajók szabadon közlekedhetnének, ha akarnáknak. De nem akarják, mert az ausztráliai barrierzátony veszedelmes és alattomos. A megszakítások rendesen szemben állanak azokkal a helyekkel, a melyeken a parton valamely folyó ömlik a tengerbe. A mint látni fogjuk, a korállok roppant szívós és ellenálló állatok, de az édes víznek még a közellétét sem tudják elviselni. A meddig tehát a folyók édes vize a tenger sós vizében érvényesül, ott nincs koráll. Ebben tönkremennek. Azokon a helyeken, a melyek a folyóvizek beömlésétől legtávolabbra esnek, ehát a zátony közepe táján, ott a zátony leghatalmasabban van

kifejlődve: valóságos tenger alatti hegy, a melynek az Oceán felé eső lejtője roppant meredek. Veszedelmességének egyik legfőbb oka az, hogy a rengeteg terjedelmű zátony csak igen kevés helyen emelkedik a víz színe fölé, tehát nem látható. Átlag, egész hosszában végig, csak a tenger színéig ér, elég magasan, hogy még a csekély merülésű hajó is halálos sérülést szenvedhessen rajta, ha a véletlen, a vihar vagy a balsors a zátonyok fölé vezette. A zátonyok és a part között fekvő tengerszoros is veszedelmes, mert egyrészt nem elég mély a víz, másrészt pedig a zátonyból nyúlványok húzódnak a part felé.

*

Mi hozza létre a korálliumzátonyokat? Mik azok a szorgalmas és „erős" lények, a melyek ilyen kolosszális alkotást hoznak létre?

Virágállatok azok, anthozoák, a melyek a zátonyokat felépítik. A korállium, tudniillik a virágállatok egyik osztályába, a zoanthariákhoz tartoznak, a mint a virágállatok is csak egy osztályát teszik a tömlőállatoknak, a coelenratáknak. Szorosabban véve a korállok tulajdonképpen ismét a zoanthariáknak csak egy alrendjébe tartoznak, a madreporáciák alrendjébe. Ezek az apró, alig pár milliméter átmérőjű állatkák azok, a melyek, a szöveteikben fejlődő mész segítségével valóságos hegyeket — zátonyokat, padokat és szigeteket — építenek a tenger fenekére. Kezdetben, a koráll-individuum fiatal korában, még puha állományú és mozgékony; ebben az állapotban telepszenek le az alapul szolgáló fenékre és olyan szorosan tapadnak ahhoz, hogy könnyebb az egész alkotást — a korállium által épített tömböt — széttörni, mint azt az alapzatáról leválasztani. A mint letelepednek, elkezdenek nőni, fejlődni és szaporodni. A szaporodás az által történik, hogy az individuum megoszlik, szétágazódik és a különvált darabkából új individuum fejlődik. A mint kifejlődtek, már kezdődik a mészkiválasztás; az állatka mészből csinált réteget von a saját teste körül, megkeményedik. Az állatka

belső része még puha, lágy, a belsejében tovább folyik az élet: az emésztés, az érzés, de a külseje már hozzájárul a nagy alkotás felépítéséhez. Már most akárminő alakban fejlődik a számos korállból álló telep — akár tömb-, fa-, virág-, gömb- vagy hálóalakban — az eredmény mindig az, hogy a korálltelep gyarapszik, szaporodik és nő felfelé, a víz színe felé. És akármilyen alakban nő, mindenkor a színeknek és alakoknak csodálatos, bámulatos szépségeit mutatja. Különösen színekben olyan gazdag a korálliumtelep, hogy felülmúlja a műkertészetnek legszebb remekeit. „A violakék tömb mellett halvány kénsárga tömb emelkedik, a gyöngéden rózsaszínű tömb összefolyik a sötétzöld színűvel. Az egész olyan, mint a bámulatos szép zöld gyep, behintve és beszórva elképzelhetetlen szép színű virágokkal. A köztük úszkáló csodálatos formájú és szép színű halak olyan benyomást tesznek, mint színes virágok között a tarka pillangók". (Sermon.)

A parányi állatkákból nagyon gyorsan fejlődnek a zátonyok. Az említett nagy ausztráliai zátonyon tett megfigyelések és mérések is mutatták a gyors növekedést. Azokon a helyeken például, a melyeken ötven-hatvan évvel ezelőtt még nyoma sem volt a korálliumoknak, ott ma öt-hat méter magas padokat találnak. A növekedés nagyjában és körülbelül a következő módon történik: a korálliumok letelepszenek a forró vidékek szigeteinek és nagy szárazföldjének a partjain, átlag harmincz-ötven méter mélységben. Kezdetben kisebb-nagyobb tömböket — telepeket — hoznak létre, a melyeknek hézagaiban és üregeiben az elhalt korállok törmelékei, vázai és a tömbök fölött, meg a tömbök hézagaiban élő más állatkák maradékai rakódnak le. Ezekre a tömbökre telepszik le az új generáció, még pedig — mint láttuk — hihetetlen gyorsan. A zátony olyan gyorsan emelkedik fölfelé, a víz színe felé, hogy a geologusok lehetségesnek tartják azt az eshetőséget, hogy a jövőben fejlődő korálliumzátonyok teljesen el fogják zárni a Torres-szorost, azt a vízi utat, a mely Új-Guinea déli partja és az ausztráliai York-félsziget északi csúcsa között fekszik és a mely zátony mintegy folytatása lesz annak a nagy barrierzátonynak, a mely most párhuzamosan

fut Ausztrália észak-keleti partjával. A korálliumzátonyok között és fölött élő halak, a melyek a korálliumtömbök között élő apró állatkák miriádjaiban dús táplálékot találnak — mésztartalmú excrementuma egyesül a hullámok által leszakított és lemorzsolt korálltörmelékekkel, a melyek — ugyancsak a hullámok által finom homokká szétmorzsoltatván — kitöltik a tömbök hézagait. Az alakzatot építő korálliumfajok sohasem építik olyan magasra a padokat, hogy azok sziget alakban kiemelkednének a vízből. Ezt nem teszik, mert a levegőt és a napfényt éppen úgy nem tűrik, mint az édes vizet, míg ellenben ott, a hol a növekedésüket semmi sem zavarja, ugyanegy állat kolosszális tömböket — öt-hat méter átmérőeüket — hoz létre a saját nemzedékei útján. A viharhullámok, az apály és dagály hullámai, meg az áramlás nem hat zavarólag az építkezésre; sőt ellenkezőleg a hullámok és áramlások csak újabb táplálékot hordanak az alapzathoz hozzánőtt állatkáknak. És ha a viharhullámok itt-ott letörik a padok vagy zátonyok tetejét, az egészet meg nem ingatja a dühöngőbb vihar hulláma sem.

Legsajátszerűbb és legérdekesebb alkotása a korálliumoknak az atoll, a tenger színe fölé gyűrűalakban emelkedő és egymással összefolyó apró sziget, a mely néha néhány méter magasra emelkedik a víz színe fölé. Ez az alak a leggyakoribb a Csendes-Oceán vizeiben. Az atollok átlag három-négy méterre állnak ki a vízből, az átmérőjük pedig három-négyszáz méter. A gyűrűn belül olyan síma a víz, mint a tóé, még akkor is, ha a gyűrű külső falain több méter magasra csapnak fel a hullámok. Távolról nézve nagyon szépek, sőt idillikuson festőiek ezek az atollok. A végtelen Oceán sötétkék vizében feltünő fehér gyűrű — a megtört hullámok tajtékja — fölötte a korálliumpad szürke gyűrűje, e fölött pedig a korálliumpadok növényzetének, főképpen a kókuszpálmáknak melankolikusan himbálódzó lombozata, titokzatossá, sejtelmessé teszik az atollt.

Legjobban lehet megfigyelni a korálliumok életét az atollok azon pontjain, a melyeken erős hullámzásra hosszabb ideig tartó nyugalom áll be, azaz a mely pontokon meg van adva a korálliumok fejlődéséhez szükséges hullámmozgás és egyszersmind megvan a nyu-

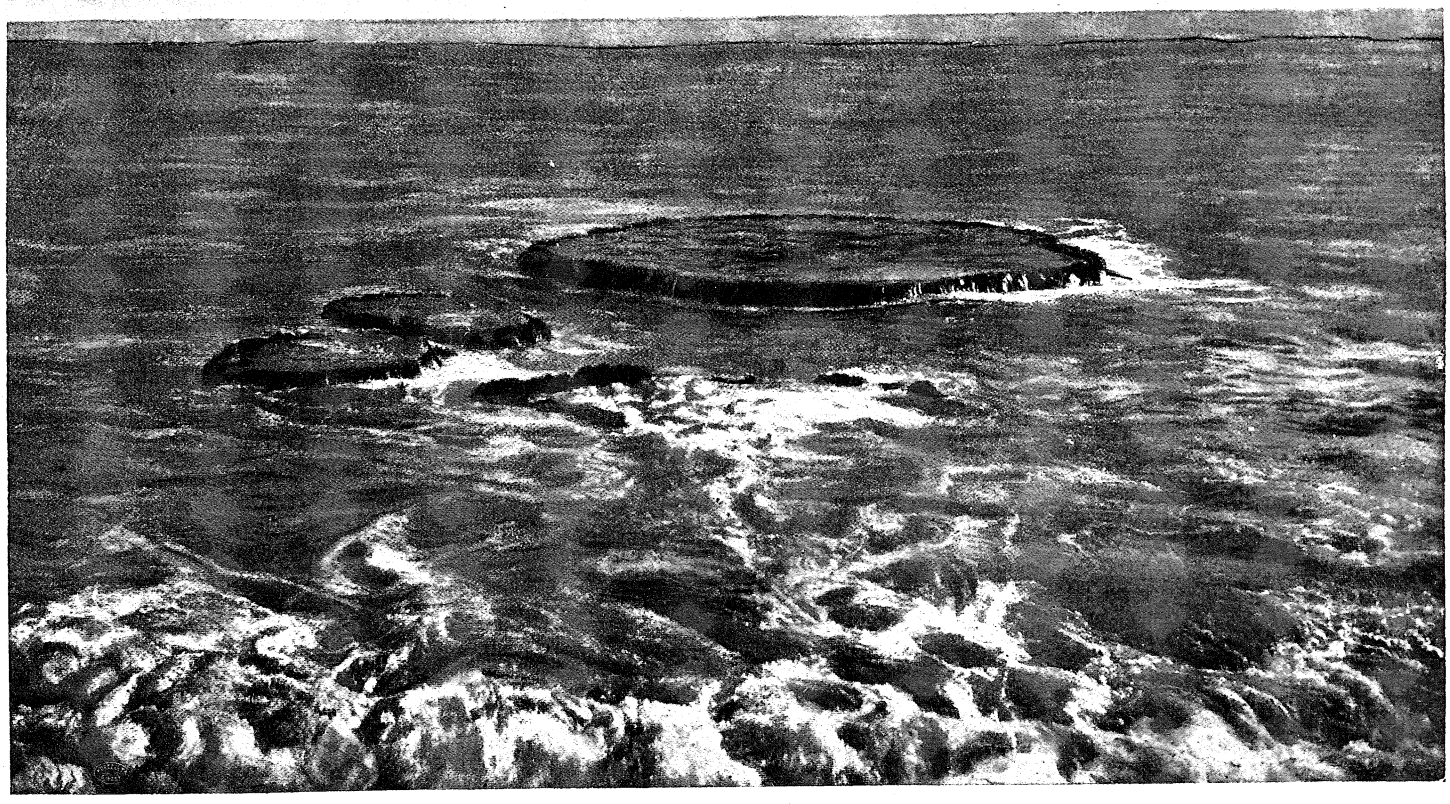

ATOLLOK.

galom ideje is, a midőn a síma, nyugodt vízben a tengeralatti élet megfigyelhető.

„A tengeralatti kert“ látványosság szempontjából felülmúlja a világ bármely ilynemű aquariumát. Ebben a kertben minden nagyszabású és természetes és valóságos tropikus erdőt látunk a gondosan ápolt és megnyirbált díszkertecske helyett. Az ágas korálliumok valóságos erdőt alkotnak, a dúdorosok pedig halmokat és hegyeket hoznak létre. Köztük és rajtuk sűrű tömegekben burjánoznak a bíborszínű puha korálliumok, a melyeknek bámulatos szépségű nyúlványai szabadon lebegnek a vízben. Ezeknek minden szálacskája az individuumok sok százával van benőve, a melyek az egész tömböt táplálják és egyszersmind a szaporodást teljesítik. Temérdek sok továbbá a „tengeri anemona“, meg a „tengeri rózsa“; ezeket gyönyörűen színezett nyúlványkoszorú veszen körül, a mely olyan benyomást tesz, mintha átlátszó üvegből volna. És éppen ezek az elragadóan szép teremtések, a melyek olyan szépek, mint valamely díszkertnek a legbájosabb virágai, a legveszedelmesebb rablók. Jaj annak a halacskának vagy ráknak, a mely a nyúlványkoszorú közelébe jut. A nyúlványok mindegyikéből ezer, meg ezer mérges csalánfonálkát bocsát ki a rabló és aztán nyúlványaival odatapad a zsákmány testéhez; körülfogja a többi nyúlványaival is és behúzza az ily módon ártalmatlanná tett zsákmányt a „virágkehely“ közepébe. Itt van tudniillik a rabló állat szája, a melybe behúzza a halacskát és az eltűnik az állat gyomrában, abban a testrészben, a melyet a szemlélő hajlandóbb lenne a bámulatosan szép virág kocsányának tekinteni, mint ragadozó állat emésztő szervének. A mi a „koráll-kerteknek“ a legfőbb bájosságát adja, azok a bámulatosan szép színű „madarak“, a melyek a „kertek virágai“ között ide-oda lebegnek. Természetesen nem igazán madarak, hanem halak, a melyeknek azonban a színezése olyan gyönyörű, hogy ebben a tekintetben bátran felveszik a versenyt a kolibrikkel, meg a papagályokkal. Ezek a „vízi madarak“, vagy akár „vízi lepkék“ nagyon karcsú, azaz oldalt erőssen öszenyomott halak, ellenben aránytalanul magasak; a hát- és farkuszonyaik pedig óriási hosszú-

ságban, mint valami fantasztikus lobogó, lengenek utánuk. Csaknem valamennyi halnak ragyogóan pompás a színezete; az arany-, ezüst-, bíbor-, ultramarin-, narancssárga szín akárhány esetben ugyanegy állaton látható a legbámulatosabb keverékben; a pikkelynek rajza pedig olyan tüneményes, a minőt emberi fantázia ki nem gondolt. Ezrével meg ezrével uszkálnak ezek a halak a korálliumtömbök ágazatai, nyúlványai, meg üregei között, a hol részben megtalálják a táplálékukat, részben pedig menedéket találnak a náluknál nagyobb halak elől. Mert olyan karcsúak és nyulánkak, képesek arra, hogy a tömbök üregeinek zűrzavaros labirintusaiban uszkálhassanak; hosszú ormányuk pedig arra való, hogy azokból az üregekből is kiszedhessék a táplálékukat, a melyekbe még testük karcsúsága ellenére sem hatolhatnának be. Karcsúságukat, meg hosszú, vékony ormányukat megmagyarázza az a körülmény, hogy ezekre a testi tulajdonságokra, mint létfenntartási eszközökre van szükségük. De hogy mire kell nekik a csodálatos színpompa, a bámulatos rajz a pikkelyeiken, meg a fantasztikus, hosszú úszónyúlvány, az még nincs megmagyarázva. Darwinnak az a feltevése, a melylyel az állatok és növények „védelmi, csábító vagy ijesztő színezését“ magyarázza, ezekre a halakra nem alkalmazható. „Ijesztő czélból nincs szükségük a színpompára, mert nem mérgesek és ilyen czélból a színeknek ekkora pompája túlmenne a határon, a szükségleten. „Védelmi“ czélból sincs rá szükségük, mert hiszen a korálltömbök szúrós és tövises hézagaiban elég biztos menedékre találnak nagyobb ellenségek elől; „faji kiválasztás czéljából“ sincs rá szükségük, mint a hogyan például szüksége van reá a fanerogám gyönyörű virágának, a mely azért olyan gyönyörű, hogy élénk színeivel magához csábítsa a mézet kereső rovarokat, a melyeknek a virágkehelyben tett látogatása egyszersmind megtermékenyítőleg hat a növényre. Ezeknek a halaknak, a melyeknél a nemi érintkezés nem közvetlen úton történik, hanem oly módon, hogy a nőstény állat petéit a hím akkor termékenyíti meg, a mikor ezek már le vannak rakva, „csábítási“ szempontból szintén nem szükséges a nagy színpompa, meg a gyönyörű alak. Erre a kérdésre a

tudományok mai állásánál nem lehet pozitivus feleletet vagy csak félig-meddig elfogadható magyarázatot adni. Az alsó fokon álló tengeri állatok biologiája még nincs annyira kifürkészve, hogy ezeknek a csodálatos állatoknak az életéről határozott leírást lehetne adni."

Sermonnak az Ambon-szigeti korallium-zátonyokon tett — és fentebb említett — megfigyelései olyan érdekesek, hogy méltók a bővebb ismertetésre.

„Főleg apály alkalmával tettem kiválóan gazdag zsákmányra szert a koráll-zátonyokon, írja Sermon. Ilyenkor két-három láb mélységben sok állatot közvetlenül a korállpadokról szedhettem le. Én magam erős hegyi csizmákat viseltem, a kiséretemben levő bennszülöttek azonban mezítláb jártak a szúrós, hegyes korállok között. Legczélszerűbbnek találtam azt az eljárást, hogy azokat a tömböket, a melyek alacsony vízállásnál három vagy hat lábnyi mélységben állottak, letörtem, a partra vitettem és ott kalapácscsal szétüttettem. A korállsziklák üregeiben és öbleiben ezer meg ezer különféle állat él és húzódik meg; csak úgy hemzseg a sok ráktól. Apró tengeri sűnök húzódnak be a mélyedésekbe és olyan erősen befészkelik magukat a töviseikkel, hogy csak akkor lehet őket kihúzni, ha az ember szétüti a korállokat. A „kígyós-csillagok" óriási hosszú nyúlványaikkal szorosan belekapaszkodnak a korállok üregeibe. Ha az ember megragadja az egyik karját, hogy lefejtse a tömbről, inkább leszakíttatja a karját és a többivel még szorosabban tapad. „Gyűrűs" és „zsinóros" férgek egész tömege él a porózus mésztömbben, apró actiniák kitöltik a legfinomabb hézagokat is; alakjukban és életmódjukban teljesen alkalmazkodtak ezekhez az üregekhez, hogy a korálliumokkal ilyen benső életet folytathassanak."

„Az ágas korállium által épített „erdő" aránylag a leggyengébb alkotásuk. A nagyobb vihar ezrével töri le az ágakat; a halaknak néhány faja egész ágakat tör le az erős állkapcsokkal, olyan ágakat, a melyek útjokat állják puhányokra és rákokra tervezett vadászataikon. Az ágak között lerakodik továbbá a sok törmelék, az elhalt

állatok mész-váza meg a hullámzás által behordott homok. Így aztán a fantasztikusan szép ágazatú kő-erdő idővel ormótlan sziklatömbbé változik, a melynek alaktalan hézagai és üregei vannak. Ez a porózus kőzet aztán hajlékot ad mindazon zátony lakóknak, a melyek az alakzatához alkalmazkodnak. Ezek az újonnan letelepülő állatfajok, a hullámverés, az odaáramlott homok súrlása, továbbá a tenger vizében tartalmazott szénsav oldó hatása s temérdek más olyan hatány, a melyek együtt az idő vasfogát teszik ki, óriási átalakulásokat hoznak létre a korállokon, illetőleg az általuk létrehozott alkotásokon. Helyenkint olyan változásokon mennek keresztül, hogy jóformán meg sem lehet rajtuk ismerni az eredetüket. Klasszikus példa erre a Dél-Tirolban talált mész- és dolomithegyek, a melyek hosszú időkön át valóságos rejtélyek voltak a geologusok szemében, míg végre legújabb időkben megismerték rajtuk, hogy azok — korállium-alkotások.“

A SZAMOA-SZIGETEKEN.

Kókuszpálmáktól szegélyezett, félköralakú öböl tárul fel előttünk, a mint Apiahoz közeledünk. Az öböl bejáratának mindkét oldalát korállium-zátonyok szegélyezik, a melyek olyan közel állanak egymáshoz, hogy alig fél kilométernyi széles az út, a melyet maguk közt hagynak. Ez a keskeny út, a körülfekvő zátonyok veszedelmes közelsége és a gyakori viharok, a melyek elől az öböl alig van megvédve, okozzák, hogy ámbár a szamoai szigetek az oceáni forgalomnak a középpontján feküsznek, aránylag olyan lassan fejlődnek.*

A város egyetlen hosszú utczából áll, a mely a tengerpart meg a csaknem a tengerpartig nyúló hegy töve között húzódik, mintegy hat kilométer hosszúságban. Két folyócska, a Mulivai meg a Vaisigano, a várost három részre osztja; az egyik az öböl keleti végpontjától, Mataututól a Vaisigano folyóig terjed, a középrész a Mulivai folyó meg az öböl nyugoti csúcsa között, Mulinuu és a nyugoti csúcs közt fekszik a harmadik városrész. A partmenti utczában túlnyomóan az európaiak laknak, míg a bennszülöttek

* Még emlékezetes lesz az a nagy katasztrófa, a mely 1889. márcziusban több hajót ért Apiaban. Ezen időben ugyanis egy ciklon sepert végig Upolu szigetén, a melyen Apia városa fekszik. A kikötőben horgonyzó hadihajók közül a német „Adler"-t meg az „Eber"-t az orkán ráhajtotta a bejárást szegélyező koráll-zátonyokra, valamint egy-két amerikai és angol hadihajót is. A vihar olyan váratlanul és hirtelen jött, hogy ámbár a katasztrófa közvetlenül a partok közelében történt, a hajók teljesen tönkrementek, a személyzetnek pedig csak egy töredéke menekült meg.

LÁTOGATÓK.

házai a hegynek kenyérfával, banánával, pálmákkal és lombfákkal sűrűn benőtt lejtőjén állanak. Odafent olyan sűrű a növényzet, hogy első pillanatra az ember nem lát többet a városból, mint az egyetlen főutczát, végig a tenger partján.

Az útközben sokat emlegetett és a hosszú oceáni út fáradalmait megunó utas előtt várva-várt végpont: Apia nagy csalódás az

DÍSZMENET APIÁBAN.

utasnak. Ugyanis hajókkal megrakott, élénk forgalmú kikötőt s ugyancsak élénk forgalmú várost remél itt találni, sok emberrel, hotelekkel meg szórakozásra alkalmas helyiségekkel. Hát ez bizony nincs. A kikötőben egy-két teherszállító hajó végzi a berakodás munkáját, a város utczáján pedig nagy, csaknem nyomasztó csen-

det talál, a melyet ha meg is zavar valami, azt nem az ott lakók okozzák, hanem a hajóról kiszállt utasok. A bennszülöttek meg az ott lakók meghúzódnak a lakásaikban s végzik a napi teendőjüket. Mi, idegenek, gyorsan végzünk a látnivalókkal. A szemlét a város nyugoti oldalán kezdjük, a Mulinuu-csúcsnál, Apianak és egész Számoának történetileg legfontosabb helyén. Úgy, mint Apia többi részletének, ennek is megvan a maga specialitása. Mulunuun van ugyanis a kormányzósági épület, evvel szemben a Malietoa Laupapa fejedelmi palotája, a mely áll három szobából, mellékhelyiségek — nélkül; itt áll továbbá pálmák között egy obeliszk; emlékszobor azoknak a német tengerészeknek emlékére, a kik az 1888-iki csatában a számoaiak fegyvere alatt estek el. Mulunuu folytatása a Sogi negyed, a németek negyede. Az épületek nagyon egyszerűek, fehér falakkal, bádogtetővel, széles verandával, árnyas park közepén, virágos kerttel. Csaknem minden házon a német lobogó leng. Egy nagy német társaságnak a telepe mintegy a központot alkotja. Ez a német társaság, a melynek a neve: „Deutsche Handels- und Plantagen-Gesellschaft der Südsee-Inseln zu Hamburg", igen nagy szálka a concurrens angolok szemében. De mert le nem győrhetik, egyelőre megelégszenek azzal, hogy a tényleg hosszúnevű társaságot úgy csúfolják, hogy: „the long handle firm", a hosszúnyelű czég; de ha komolyan kell róla beszélniök, akkor úgy tesznek, mint a hotelek meg a hajóstársaságok nevével: csak a kezdőbetűket ejtik ki s lesz belőle: „Di-écs-pí-dzsí", azaz D. H. I. G. Ez a telep nemcsak Apián, hanem az egész szigeten központja az európaiak társadalmi életének, valamint kereskedelmének. Nemcsak az Európával fennálló ki- és beviteli forgalmat bonyolítják le ezen a telepen, hanem a szomszédos forgalomnak is — értve szomszédság alatt az egész szamoai csoportot, egyrészét a Fidzsi- és Tonga-szigeteknek — Apia a lelke. Azok a kisebb gőzhajók, a „szúnyog-flotta", a melyek néha véletlenül csoportokban horgonyoznak a kikötőben, ezt a szomszédos forgalmat tartják fenn. Ha az egyetlen utczából álló városnak lehetne „city"-je, akkor a Matafele-nek nevezett negyed volna az. Ebben összpontosul ugyanis

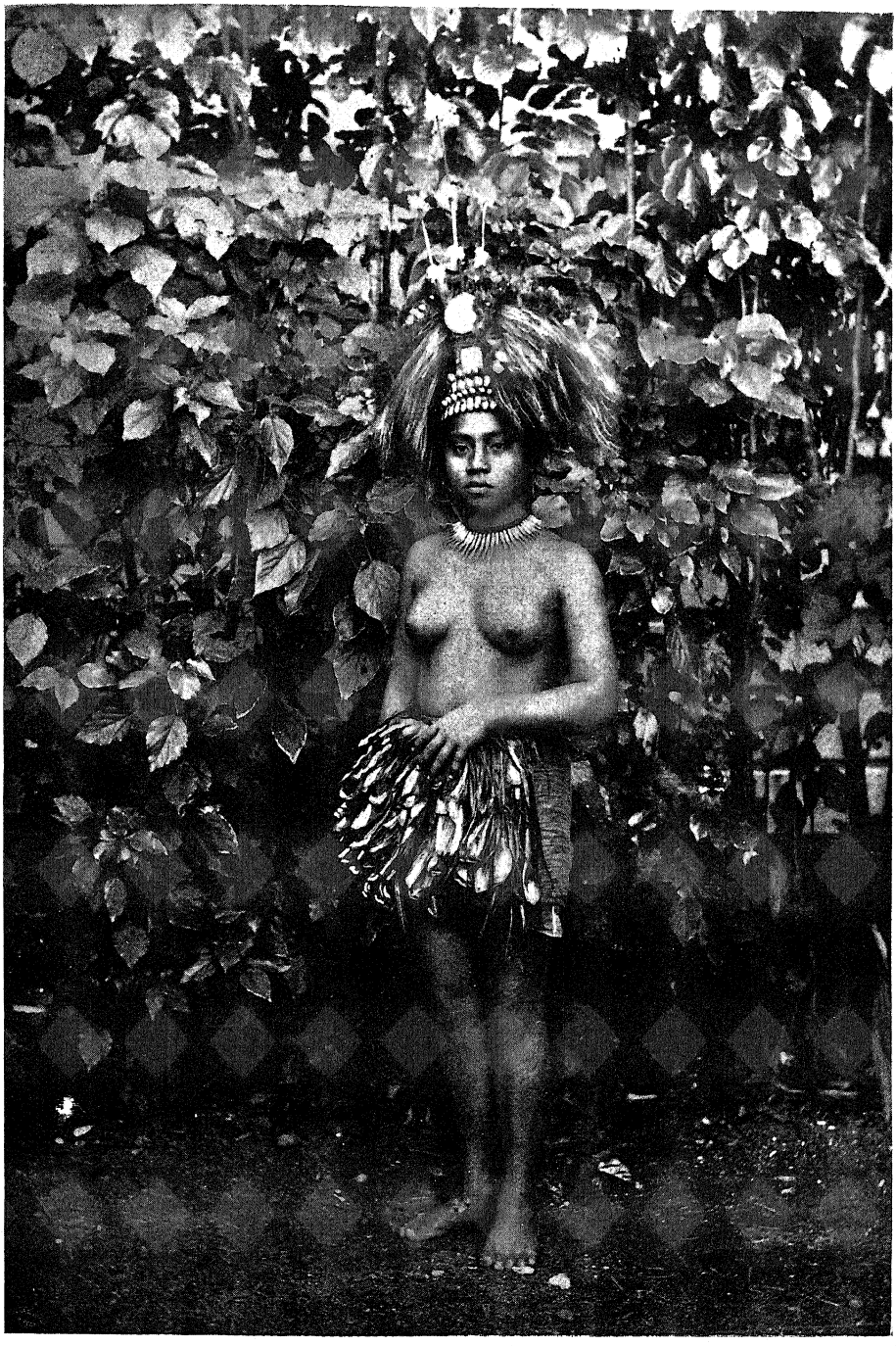

TAOPU.

FALU SZAMOA SZIGETÉN.

a szamoai tőke, társadalom, tudomány és sport. Matafele-ben van a posta, a hotel, a club, az iskola, ebben vannak az üzletek, a templomok. Ugyanitt vannak a barok, a melyekben az angolosan akklimatizált németek germánul isznak. De nem úgy isznak, mint a németek odahaza, hanem — többet. Az európai „Nagy Német" országban ugyanis, a hol némileg büszke megelégedéssel gondolnak a német polgártársak arra, hogy nekik a végtelen Oceán kellős közepén viruló és gazdag „német gyarmatuk" van, egy kicsit fejcsóválva is gondolnak „Oceania gyöngyén" élő honfitársaikra, a kikről általánosan elterjedt a hír, hogy rettentően „bursikozak" és hogy felette sokat isznak. Az idegenekkel nagyon kevéssé kevert városban — Apiaban ugyanis németeken kívül olyan kevés az idegen, hogy számot sem tesznek — valóságos német provinciális kisvárosi az élet: iroda, kugli, skat, ivás és pletyka.

Ezeknél sokkal érdekesebb a bennszülött nép. Oceaniának egyik legrokonszenvesebb, legkellemesebb külsejű és legkultiváltabb faja. Ezek a tulajdonságok és néhány olyan jellemvonás, a melyek csak előnyére válnak egy nemzetnek vagy fajnak, olyan nagy mértékben vannak bennük kifejlődve, hogy még a köztük élő európaiak sem voltak képesek azokat lerombolni; legfeljebb kissé bemázolni tudták.

A szamoai ember szeretetreméltó lágyságán és előzékenységén nyom nélkül vonul el a német „Drill und Erziehung"; nem tudta azt lerombolni.

A legutolsó népszámlálás szerint mintegy harminczkétezeren lehetnek. A külsejükön meglátszik, hogy az utolsó néhány évszázadban alsóbbrendű törzszsel nem keverődtek össze; az egyedüli törzs, a mely itt-ott hozzájárult a faj felfrissítéséhez, a Tonga szigetcsoport lakói voltak, a mi azonban csak előnyére vált a számoaiaknak. (A tongaiak ugyanis némely tekintetben felülmúlják a számoaiakat; szebbek, erősebbek, szelídebbek és műveltebbek.) A szamoaiak a mi fogalmunk szerint is nagyon szép emberek, férfiak és nők egyaránt. A férfiak arcza talán nem egészen azonos avval a fogalommal, a mit nálunk szépnek neveznek, de termetük

MOSÓNŐK

és testalkatuk feltétlenül az. Átlag magas termetű, nyúlánk, karcsú alakok, gyönyörű izomzattal. A bőr színe rozsda-barna, a haj fénylően fekete, hullámos; a szem sötét, a tekintetük értelmességre, szelídségre vall, de emellett élénk és kifejezésteljes. Ha az orruk nem lenne kissé nagyon lapos és ha a felső állkapocs nem lenne kiálló, hát bizony nagyon szép arczú férfiak lennének. A nők, főleg a fiatalok túlnyomóan nagyon szépek, sőt bájosak; a gyermekek pedig — tiszta arczú, eleven szemű kis lurkók — „ennivalóan“ szépek. A mi továbbá nagyon szép rajtuk, az az öltözetük; ugyanis nincs rajtuk egyéb, mint a deréktől a térdig érő kendő, a láva-láva. Nincs ocsmányabb látvány, mint a félművelt vagy a félvad ember európai ruházatban. Legyen az indiánus vagy hindu, tűzföldi vagy herero, néger vagy szingaléz, mindnyájan valóságos torzképek, a mint magukra öltik az európai ember kabátját meg szoknyáját. A szamoaiak különösen szívósan ragaszkodnak az őseiktől öröklött öltözethez, a láva-lávához s legfeljebb annyira hódolnak a divatnak meg a német missziónáriusok rábeszélésének és a hivatalos közegek következetes nyomásának, hogy az eredetileg falevélből vagy rostokból szőtt láva-lávát karton-köténynyel cserélték fel. Itt-ott azonban mégis látható egy-egy áldozata a misszionárius szívós munkájának. Láttunk ugyanis Apia utczáin fiatal nőket, a kik a szokásos láva-láva helyett hosszú, fehér gyolcsinget viseltek; a fejükön pedig szalmakalapot, temérdek csinált-virággal meg szalaggal. Ezen ocsmány viselet nélkül s csupán a nekik illő köténynyel ellátva, ezek a fiatal nők határozottan szép teremtések lettek volna; így pedig éppen olyan majomszerű benyomást tettek, mint a japáni nők, ha a színes, redős kimonojuk helyett az európai aljat meg blúzt öltik fel, lepkét ábrázoló frizurájokra pedig ráborítják az európai női kalapot. A mi pedig elég monstrozus alkotmány nálunk is, hát még Japánban. A hosszú gyolcsinget meg a szalmakalapot a misszionáriusok erőszakolták az asszonyokra, kijelentvén nekik, hogy, mint ájtatos keresztyén protestáns hivők, Istennek nem tetsző, sőt Istent felháborító dolgot cselekszenek, ha szép testük bájait csak láva-lávával fedik el, nem

pedig az ettől vagy amattól a czégtől eredő gyolcsinggel, a melynek darabja csak „eine Mark fünfzig Pfennig"-be kerül. És az asszonyok, hallgatván a szóra meg a vallás tilalmára, letették a sok színes és illatos virágot, a mely oly szép dísze volt a hajnak, a vállaknak meg a mellnek és felrakták helyébe a papirból csinált virágot, a mely a legelső eső után mint színtelen rongy lóg le a formájából kiáztatott szalmakalapról. Különben pedig a test díszítése nagyon

SZAMOAI „NEMZETI DISZBEN".

egyszerű. Férfiak és nők rendesen csak falevelekkel, gyümölcscsel vagy virágokkal díszítik magukat és csak a nagyon hiúk — vagy talán a vagyonosak — tűznek fel apró, kerek bádogtükröket a természetes dísz közé. Csak ha nagyon felcziczomázzák magukat, például valamely nemzeti ünnep vagy táncz alkalmával, rakják fel a „tuingá"-t, a mely emlékeztet a kulturának sokkal alacsonyabb fokán álló nemzetek groteszk fejdíszére. A tuinga ugyanis kemény,

kalapszerű fejfedő, a melynek kagylóból csinált homlokszorítója van; a fejfedő fölé emberhajból készült nagy parókát, inkább tarajat tesznek, a melybe kagylókat, gyöngyházat, madártollakat tűznek. Hogy mennyire magasan fölötte áll a szamoai a polynesiaiak átlagosan elég rokonszenves többi törzseinek, kitűnik abból, hogy akárhány német hivatalnoknak számoai nő a felesége és — a mint az apiai pletykák állítják — a szamoai feleségek inkább beválnak, mint a hazulról hozott (vagy később hozatott) német feleségek. Kitartó, rendszeres munkára azonban a szamoaiak nem alkalmazhatók. Eredetileg igen kis igényű emberek lévén, még ma sem szoktathatók arra, hogy olyan munkával foglalkozzanak, a melyet huzamosabb időn át megszakítás nélkül kell folytatni. Ezért van, hogy aránylag olyan sok a melanesiai idegen a szamoai ültetvényeken. Ezeknek a más szigetekről eredő idegeneknek a jelenléte más okból is előnyére válik a szamoaiaknak; a jelenlétük annál szembetűnőbbé teszi a szamoaiak fölényét az idegenek fölött. A különbség tényleg olyan nagy, hogy az európai sokkal inkább hajlandó a számoait önmagához, mint a melanesiaihoz hasonlónak tartani. Az asszonyok társadalmi helyzete is olyan, hogy az már nem is polynesiai, hanem európai művelt néphez illő. Sőt mondhatnók, hogy amerikai vagy ausztráliai néphez illő, a mennyiben a szamoaiak valóságos asszony-kultuszt űznek. A mi munka akad, azt mind a férfiak végzik el; még a sütés, főzés, szövés munkáját is ők végzik. A szamoai asszony csak arra jó, hogy testi és lelki bájaival gyönyörködtesse az urát és dísze legyen a háznak. Tényleg igen nagyrabecsülik őket. Esténkint, főleg a költői hajlamú számoai előtt annyira kedvelt holdvilágos estéken, a melyek igazán elbűvölő szépek ezeken a vidékeken és ebben a környezetben, az öböl el van lepve a karcsú kánuk tömegétől. A csónakokban férfiak, nők és gyermekek ülnek; a férfiak eveznek, a gyermekek pajkoskodnak, az asszonyok, lányok pedig énekelnek. Valamennyinek temérdek virág és zöld lomb van a hajában, a nyakán meg a derekán. Már a beszédjük is lágy, kellemes, tele magánhangzóval, az énekük azonban igazán kedves. A dallam ugyan primitivus,

TYPUSOK.

inkább egyhangú ismétlése valamely gyermekes játékdalnak, de azért mégis fülbemászó. Talán azért teszen olyan kellemes benyomást, mert rendesen kórusban énekelnek, azaz hogy hárman; az egyik énekli a vezérmotivumot, a másik kettő pedig megfelelő hangnemben kiséri.

Hasonló a nemzeti tánczuk; tudniillik szintén nagyon primitivus, sőt naiv, de amellett végtelenül bájos. A tánczok többnyire valamely ártatlan cselekményt ábrázolnak, valóságos ballettek. A mi ballettünk meg az övék között első sorban az a nagy eltérés, hogy ők sokkal biztosabb és szélesebb alapon tánczolnak, mint a mi tánczosnőink. A szamoai nők ugyanis — ülve tánczolnak. Leül nyolcztíz szép arczú, üde, mosolygó fiatal leány a földre, illetőleg a gyepre, egysorba, közvetlen a tenger partján. Előttük a zátonyokon megtört hullám fehér habja zúg; fejük felett kokuszpálmák és pandanuszok lombja susog. Mind a két hang éppen olyan ritmikus és lágy, mint a háttérben ülő nők vagy férfiak karéneke, a melynek hangjára tánczolnak. Nem a lábukkal tánczolnak, hanem a karokkal, a felső testtel, a fejjel, meg a — szemekkel (körülbelül úgy, mint a hogyan a mi énekesnőink — énekelnek). Kellemesen ringó hajlásokat végeznek a felső testtel, a karokat graciozusan hajlítgatják, a fejüket negédesen forgatják, a szemükkel pedig kaczéran, bájosan kacsintgatnak. Az erotizmusnak nyoma sincs a tánczukban; sem a testi bájakat nem fitogtatják szemérmetlen módon, sem ízléstelen, sőt utálatos riszálásokat meg hasfalrángatásokat nem csinálnak. A mit előadnak, az rendesen valamely ártatlan kis epizódus az ő tükörsíma társadalmi érintkezésükből, a semmiféle izgalommal nem járó napi foglalkozásukból. Előadják például egy kis halacskának a vergődését, a melyet a halászok akarnak a hálójukba fogni; a halászok ravaszkodnak, de a kis hal is okos. Azért mégis elfogják. Vagy pedig: öreg vándor utas kér szállást, de nem kap; a legravaszabb kifogásokkal — persze mindez csak arczjáték és gesztikuláczió — elutasítják; végre leleplezi magát az öreg utas, mint deli ifju. Most már — természetesen — valamennyien kapva-kapnak utána, de a fiatal most már

nem fogadja el a vendégszeretetet. Megbűnteti őket az igazságtalanságukért és a faképnél hagyja őket. És ezen meg ehhez hasonló ártatlan dolgokon pompásan mulatnak a tánczosnők is, meg a nézők is. Az egész környezet a vidámság, a lelki megelégedettség, az emberi boldogság képét mutatja. A barból jövő besörözött németnek nem nagyon imponál a kép, talán már nem egészen új előtte; a szamovár arczú, éles orrú ausztráliai nőnek

TAOPU.

sem valami elragadó látvány, mert legfeljebb annyit jegyez meg, hogy: „how funny“, de azért a látvány határozottan gyönyörű.

Egyik igen érdekes alakja a számoai társadalomnak a „taopu“, a „tiszteletbeli szűz“. Minden számoai falunak van legalább egy taopuja (kettőt — állitólag — a legnagyobb ellenőrzés mellett sem tudnak megtartani tiszteletbeli szűznek, egy faluban). Ez a taopu ugyanis szép fiatal leány, a kit lehetőleg a legelőkelőbb

családokból választanak. A taoput már gyermekkorában nevezik ki és külön nevelők és nevelőnők által készítik elő sokoldalú és nehéz hivatására. A taopu ugyanis reprezentálja a többek közt a falut idegenekkel szemben. Ha előkelő idegen jön a faluba, akár bennszülött, akár fehér, a taopu az, a ki fogadja, szórakoztatja és egyáltalában vele foglalkozik. A „falatele"-ben, vagyis a községházában — a mely épület ugyanazt a szerepet játszsza a szamoai falukban, mint a Town-Hall az ausztráliai városokban, tudniillik ebben tanácskoznak, üléseznek és tánczolnak, — tehát a falateleben elhelyezett idegenhez beosztják a taoput, a ki az idegent ellátja mindazzal, a mit idegen ember kívánhat. A taopu főzi az ebédjét, veti meg az ágyát, csinálja a „kává"-ját, ő hozza neki a friss vizet a forrásról stb. Azonkívül a taopu viszi a főszerepet a tánczoknál, játékoknál, a nagy nemzeti ünnepélyeknél. Ennek a szerepnek megfelelően, ő viseli a nemzedékről-nemzedékre maradó díszruházatot — tudniillik a tuingát, — a már említett nagy kalapot vagy parókát, a sok kagylóval, virággal, meg madártollal. A taopu hivatala csak látszólag ilyen könnyű; a valóságban azonban nem így van. A taopu ugyanis köteles — és ez a feltétel: conditio sine qua non — a „tiszteletbeli szűz" kifejezés mindkét szavának helytállani, legalább addig, a míg férjhez megy. Már pedig a szamoai viszonyokból kifolyólag ez igen nehéz feladat, még annak ellenére is, hogy ezen feltétel betarthatásának támogatására a taopu mellé néhány idősebb nőt — magyarul: vénasszonyt — osztanak be „udvarmesternőknek", nem annyira segítségül, mint inkább — őrizetül. A mint a tiszteletbeli szűz ez ellen vét, vége az állásának.

Moralitás szempontjából egészen más viszonyok uralkodnak Szamoa szigetén, mint például mi nálunk, vagy hogy maradjunk a szomszédságukban: a Fidzsi szigeteken, a Gilbert szigeten vagy az Ellice csoporton. Ez utóbbiakon és még néhány száz polynesiai szigeten (Polynesia alatt értvén most egész Oceániát) ugyanis a két nem közötti szabad érintkezést — házasság előtt — éppenséggel nem korlátolják azok a rendkívül szigorúan megírt szabályok, mint nálunk Európában. A két nem érintkezése — házasság

előtt — igen sok szabadalmat ad a női nemnek is; (ez lenne valami a mi feministáinknak); sőt házasság után sem raknak rövid lánczra akasztott súlyos golyókat a házastársak lábaira. De Szamoában már másképpen áll a moralitásnak ezen irányú ügye. Itt már súlyosabb vétségnek tekintik a férjes nőnek a hűség ellen elkövetett vétségét, habár ezt sem tekintik valami életbevágó nagy bűnnek; ellenben a leányokat házasság előtt senki sem vonja kérdőre

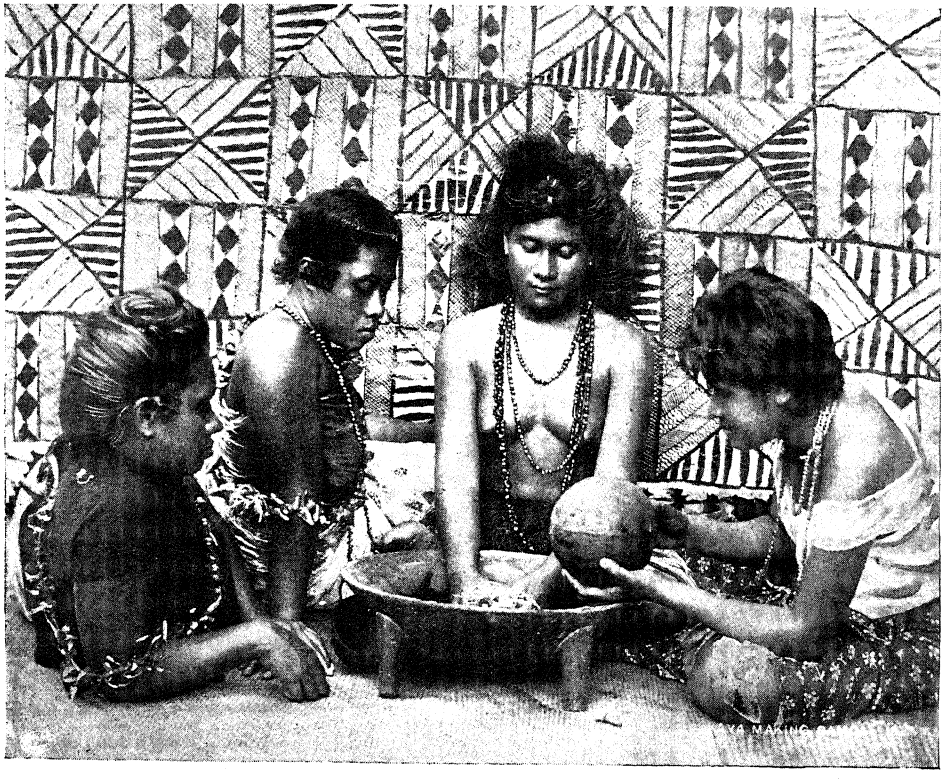

KÁVA KÉSZÍTÉS.

tetteikért és cselekményeikért. Szabadon rendelkezhetnek önmagukkal, érzéseikkel és idejükkel. Nem tartoznak felelősséggel sem a lelkiismeretüknek, sem a szülőknek, sőt még a — szomszédoknak sem. Képzelhető már most, milyen nehéz hivatása van a taopunak.

Említettük, hogy a sok teendőjű taopunak fontos szerepe jut a káva készítésénél. Lássuk előbb, mi az a káva. A káva nagyjá-

ban ugyanaz a számoainak, a mi nekünk a fekete kávé, az oroszoknak, kinainak, meg japáninak a tea, az argentinainak meg uruguainak a máté, és így tovább. A számoainak azonban a káva nemcsak nemzeti itala, hanem az előkészítése meg a megkínálás módja egyik részletét teszi a vendég fogadásakor, vagy bármely nemzeti ünnepkor kifejtett ünnepélyes szertartásnak. A káva-italt a káva-cserjének (piper methisticum) gyökeréből készítik; a belőle készített folyadék nem szeszes-ital, hanem tényleg olyanféle izgatószer, mint a kávé, tea, vagy máté s úgy, mint ezeket, a kávát is egészen frissen kell készíteni, közvetlenül a felszolgálás előtt. És éppen ebben áll a káva jelentősége. Idegenek megvendégelésénél, vagy akár tanácskozásoknál, ünnepeknél, mulatságoknál egyformán elmaradhatatlan kellék. A szoba közepére teszik azt a nagy fatálat, a melyben a kávát a megvendégelendők szemeláttára fogják elkészíteni. Mert ez az egyik legfontosabb részlete a káva-ivásnak. A tál rendesen nemzedékről-nemzedékre száll, mert az a fa, a melynek a törzséből a káva-tálat faragni lehet, ritka és drága. A fatálat körülüli néhány bájos arczú, gyönyörű fogsorú fiatal leány, a kik mindenekelőtt kiöblítik a szájukat, ugyancsak a vendégek szemeláttára. Most behozzák a kávacserje-gyökereket, a melyeket már előzetesen nagyon tisztára megmostak odakünn. Minden lányka kap egy csomó gyökeret; a fogaikkal leharapdálnak kisebb darabkákat, a melyeket jól megrágnak, hogy puha legyen és sok nyálkával keverődjön és aztán beleköpik a közös káva-tálba. A sok apró, szürke gömböcskéhez vizet öntenek és most a taopu fa-rostokból összekötött nyalábbal sűrű péppé keveri. Az a kar- és kézmozdulat, a melylyel a folyadékkal teleszívott nyalábot kifacsarja — valamely betanult, mesterkélt mozdulattal — olyan graciosus, mint valamely tánczmozdulat. A mikor az ital elkészült, a taopu tapsol a kezeivel, a mely jelre tapsol valamennyi jelenlevő és megkezdődik az ital kiosztása. Az egyik fiatal leányka, többnyire azonban a taopu, tele meriti a poharat — símára csiszolt kokuszdió héjat — és ugyancsak szép mozdulattal, meg kedveskedő mosolylyal megkínálja a társaság legidősebb, vagy rangban legelő-

kelőbb tagját. Ez pedig, mielőtt innék az italból, ugyancsak szertartásos mozdulattal a pohár tartalmának egy részét a földre önti, üdvözli a társaságot: „manuia“ szóval, a mit a társaság „szoifuá“-val viszonoz és az öreg kiüriti a poharat. Az üres poharat nem adja vissza a taopunak, hanem eldobja magától a szoba közepére, olyan mozdulattal, hogy a pohár néhányszor megfordul az alján. Innen veszi fel a taopu, telemeríti újból és hasonló szertartások között végigkínálja az egész társaságot.

A káva, éppenséggel nem lévén szeszes-ital, nem is kábító hatású; inkább limonádészerű, a melyből bármennyit lehet inni, kellemetlen utóhatás nélkül.

A kedves és rokonszenves jelleget magán viseli a szamoaiak lakóháza is. Művészeti és technikai dolgokban ugyan nem nagy mesterek, de a lakóházaik a legtökéletesebb alkotások Oceánia minden nemzetségeié között. A házaik, illetőleg kunyhóik, vagy legömbölyítettek vagy hosszúkás négyszögűek. Az építésben, a mihez főképpen bambuszt használnak, tekintettel vannak a náluk olyan gyakori viharokra, a ciklonokra. A látszólag csak könnyedén összeállított kunyhó tényleg olyan ellentálló, hogy a viharok nyom nélkül haladnak rajtok végig. A lakás bensejében nem sok bútor alkalmatlankodik. Főszerepet a mesterileg font gyékények játszszák és kifogástalan tisztaság, meg rend uralkodik bennük.

Hogy miből élnek a számoaiak, annak az Isten a megmondhatója, mert dolgozni bizony nem dolgoznak. Szamoa német ültetvényesei semmi áron és semmiféle ígérettel nem tudták őket rávenni, hogy állandó munkába álljanak. Miután azonban sok ezer holdnyi földjük van beültetve kókusz-pálmával, kávával, kakaoval, tároval, meg kenyérfával, a melyeknek a termése olyan gazdag, hogy annak a feldolgozásához néhány ezer munkás szükséges, kénytelenek voltak erre a czélra malanesiai munkásokat importálni, főképpen a Salamon-szigetekről, meg a Bismarck-csoportról.

Hogy újabb időkben Khinából és Japánországból szintén nagyobb tömegekben vándorolnak be a munkások, az természetes. Hiszen jóformán alig van már olyan tengerparti vidék, a hova

ennek a két nemzetnek a munkásai ne özönlenének. És csodálatos dolog, hogy ámbár jelentékenyen jobb, megbízhatóbb, szorgalmasabb és olcsóbb munkások, mint a világ bármely nemzetéhez tartozó munkások, azért — az egész világon példátlan egyértelműséggel — nemcsak ellenszenvesen, hanem valósággal gyülölséggel fogadják őket, főképpen a khinaiakat.

*

A harminczkétezer lakos a több szigetből álló csoporton egyenlőtlenül megoszolva él. A jelentékenyebb szigetek, mint a német fennhatóság alá tartozó Savai, Upolu, Tutuila, meg a kisebbek: Manono, Apolina, Ofu, Olozenga és igen sok apró sziget együtt nem több, mint 2788 négyzetkilométer. A szigetek olyan hosszú vonalban és egymástól olyan távol feküsznek, hogy ámbár területük jelentéktelen, mégis mintegy ötszáz kilométer a távolság a két szélső sziget között. Igaz, hogy a kelet felé eső legszélsőbb, a Rose-sziget, már olyan benyomást tesz, mint egy teljesen különálló korálliumzátony, tehát parányi pont a végtelen Oceánon; az egész sziget ugyanis nem nagyobb másfél négyzetkilométernél. Savai sziget ugyan a legnagyobb, de Upolu, a melyen Apia fekszik, a legnépesebb és minden más tekintetben is a legjelentékenyebb; ettől mintegy hatvanöt kilométerre fekszik Tutuila, a mely viszont vulkánokban a leggazdagabb. Egész Oceániában talán a számoai szigeteknek van a legérdekesebb története, már azért is, mert sokáig Szamoa volt a felfedezők útjának egyik legfontosabb góczpontja, aztán azért is, mert Szamoa birtoklása fölött versenyeztek az idegen nemzetek legtöbbet, valamint a bennszülöttek is a legkitartóbban harczoltak függetlenségükért. Legelső felfedezője a hollandus Roggeveen volt, a ki 1722-ben földkörüli utazása alkalmával először érintette ezt a szigetcsoportot. Az expeditioban résztvevő német orvos, Behrens, volt az első, a ki a szigetcsoportról ismertetést adott. Bougainville, a ki csaknem ötven évvel később érintette Számoát, Hajós-szigeteknek keresztelte el a cso-

portot, tekintettel arra a körülményre, hogy az Oceániában czirkáló hajók rendesen itt keresztezték egymás útját. Eddig még símán ment az érintkezés az idegenek meg a bennszülöttek között; 1787-ben azonban a Laperouse vezetése alatt álló expeditio — az „Astrolabe", meg a „Boussole" hajókon — már összeütközésbe jött a számoaiakkal és a francziák tizenegy ember életével fizették meg az oceániai kalandot. 1830-ban megjelentek az első misszionáriusok és ettől az időtől kezdve játszott szerepet Szamoa Polynesia történetében. Az Angliából származó wesleyanus misszionáriusokkal csaknem egy időben egy nagy hamburgi német czég, a sokáig világhírnévnek örvendő Godeffroy ház hajói is megjelentek. A wesleyanusok prédikáczióikkal nyerték meg a szamoaiakat, a Godeffroy czég képviselői pedig üzleti előnyökkel. Hosszú éveken át tartott a versengés a két nemzet között, hogy ki legyen az úr Szamoán. Csakhamar jött a harmadik versengő, Észak-Amerika, a mi által a zavarok jelentékenyen fokozódtak. Mikor aztán a bennszülöttek között is kitört a polgárháború, azaz a három oldalról szorongatott nemzet avval az óriási hibával tetézte a bajt, hogy két pártra szakadva, két bennszülött király mellett pártoskodott s a politikai zűrzavarok a legnagyobb fokú kavarodást hozták létre, Szamoa ügye csak úgy volt rendezhető, hogy Európában egy nemzetközi bíróság döntött a sorsa fölött. Magától értetődik, hogy az ítélet úgy esett ki, hogy a fülemile mind a három idegen nemzetnek fütyült, csak éppen a szamoaiaknak nem. A nemzetközi bíróság ugyanis úgy döntött, hogy Németország kapta a szigetcsoport nagyobb részét, Észak-Amerika pedig a kisebbik csoportot. Angliát pedig avval kárpótolták, hogy Németország lemondott a Tonga-szigetekhez fűzött jogairól és átengedett neki két nagy szigetet a Salamon-csoporton.

*

Két napi itt időzés után az „Alameda" felszedte horgonyait s megindult útjára Honolulu felé.

KÁRTYÁZÓ LEÁNYOK.

MÁSODIK RÉSZ.

HONOLULU-BAN.

A Szamoa-szigetek elhagyása után nagy ugrást kell tennünk térben és időben. Eddigi leírásunk azokat a viszonyokat ismertette, a melyek a mult század kilenczvenes évei körül állottak fenn úgy politikai, mint társadalmi és közlekedési tekintetben és csak helyenkint említettük meg az azon idők óta történt nagyobb változásokat és fordulatokat. A Havai-szigeteknél kezdve azonban végig Japánországon, Észak-Khinán, Mandzsuországon és Szibirián szükségszerűen és czélszerűség szempontjából megváltoztatjuk az eddigi rendszert. Nem a kilenczvenes évek végén fennálló viszonyokat fogjuk ismertetni és nem ezen viszonyokhoz csatoljuk pótlólagosan a jelenlegi állapotok ismertetését, hanem megfordítva: a mai viszonyok ismertetése közben fogunk itt-ott visszaemlékezni azokra a viszonyokra és állapotokra, a melyek a kilenczvenes évek végén állottak fenn. Az ezután ismertetendő országok ugyanis a legutolsó egy-két évtizedben olyan nagyszabású átalakulásokon mentek keresztül ugyancsak politikai, történelmi, valamint társadalmi s közlekedési szempontokban, hogy ezen új viszonyokhoz hasonlítva a régik egészen háttérbe szoríttattak. Íme csak néhány ilyen jellemző tény annak megvilágítására, hogy mekkorát fordult azóta a világ a „szélső Keleten". A Havaii-szigetek a kilenczvenes években még önálló királyságot alkottak, azután néhány évig mint köztársaság szerepeltek; a lakosok jórésze kánákokból állott és fűházakban lakott. Ma a Havaii-csoport északamerikai territorium; a fűházaknak helyén előkelő „city" áll, kánákok helyett amerikaiak, angolok és németek lakják. Japánország a 90-es évek elején a japán-khinai háborúban még a világtörténelmi fontosságú orosz-japáni háború előtt állott; Szibiriában a jelenlegi vasút jóformán még mint terv sem létezett.

Hogy ezek a világtörténelmi jelentőségű események milyen egészen más alakot adtak ezeknek — az utazásunk folyamán általunk átutazandó — országoknak, arról utazásunk alatt személyesen fogunk meggyőződhetni.

Másik fontos ok továbbá, hogy leírásunk ezután következő részében a legújabb keletű viszonyokat fogjuk ismertetni, az, hogy az 1906. év derekán tett földkörüli utam alkalmával utba ejtettem a Havaii-szigetcsoportot, Japánországot, Észak-Khinát és Szibiriát. Miután ezáltal alkalmam nyílott megismerkedni a mai viszonyokkal, nyilvánvaló, hogy könnyebb és czélszerűbb azokat a viszonyokat leírni, a melyeket ma találtam és csak helyenkint emlékezni meg azokról a viszonyokról, a melyek azon időben állottak fenn, a mikor még a haditengerészet szolgálatában állottam és a mikor a haditengerészet szolgálatából történt kilépésem után kereskedelmi hajókon tettem orvos-szolgálat teljesítése közben nagyobb utakat.

*

Érdekes és változatos tartalmú kép tárul elénk, a midőn az Oahu-szigeten fekvő Honolulu kikötője közelébe érkezünk: óriási magasságra emelkedő kopár, szürke hegycsúcsok, karcsú gyárkémények, kolosszális olajtartók, gyönyörű pálmák, a hajók árboczainak és kéményeinek valóságos erdője, 8—10 emeletes paloták, lapos fedelükön szintén pálmákkal meg lombfákkal, a háttérben tátongó hegyszakadékok; körülöttünk egy-két tuczat bennszülött gyerek, a kik mértföldnyi távolságra kiúsznak a kikötőbe tartó hajó elé, hogy buvár-mutatványaikkal és bársonyos tekintetű szemük nézésével az utasoktól néhány rézpénzt csaljanak ki; a parton mintegy 50—60 ember, asszony, férfi, gyerek, csupa bennszülött, valamennyien virágkoszorúval a fejükön vagy a mellükön, az asszonyokon egyetlen szál hosszú ing, a férfiakon a másoktól levetett ócska ruhák, a gyermekeken — semmi, legfeljebb zsebkendőnagyságú derékkötő; a hajóhídon hófehérbe öltözött európaiak és amerikaiak, japániak, khinaiak, négerek, európaiasan öltözött bennszülöttek.

Nagy vonásokban megrajzolva ez az a kép, a mely feltárul előttünk azon idő alatt, míg a hajó bevonul a dokkba, a mi nagyon nehéz művelet. Talán a legnehezebb, a melyen az oceánt keresz-

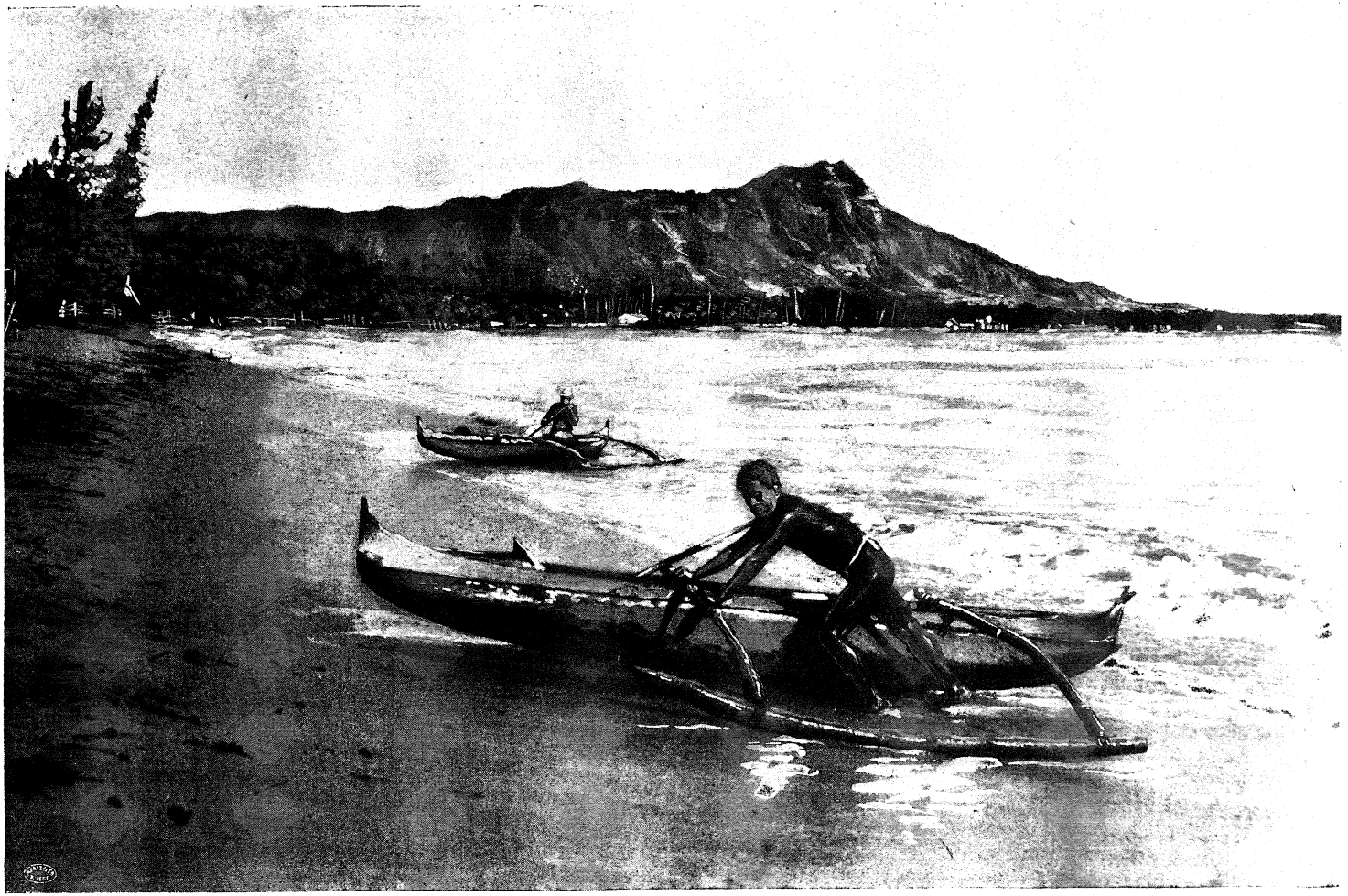

OÁHU PARTJÁN.

tező hajók parancsnokainak át kell esniök, attól a percztől kezdve, a mint elhagyták a 2—3 ezer mértföldnyire eső kikötőt, azon időig, míg Honolulu kikötőjében lehorgonyozzák a hajójukat. Honolulu kikötője ugyanis a jelentékeny kibővítés mellett mai nagy forgalmához képest olyan kicsi, hogy a beérkező hajóknak szorosan egymás mellé, illetőleg a számukra kijelölt szűk dokkokba kell állaniok, hogy elférjenek. A kikötő kibővítése előtti időben akárhányszor megtörtént, hogy a hajónak a parttól meglehetős távolságban kellett egy-két napra tétlenül és tehetetlenül horgonyoznia és várnia, a míg sorra kerül a tulajdonképpeni kikötőbe való bevonulásban.

Sok időt vesztettünk azonban most is, a míg beeresztettek bennünket a kikötőbe. A hajónkon ugyanis mintegy 600 khinai és 700 japáni munkás volt, a kik részben Ausztráliából, részben Új-Zeelandból, meg a Havai-szigetekről gyülekeztek, egyrészt, hogy munkába álljanak a Havai-szigetek ültetvényein, másrészt, hogy eddig tartott szerződéses munkák után a külföldről hazatérjenek. Az amerikai kikötők szigorú előírásainak megfelelően, a melyek a két sárga nemzet fiaival szemben szigorúbbak, mint a „fehér“ utasokkal szemben, 7—9 nappal a Honoluluba tervezett megérkezés előtt a hajónkon levő ezernél több ázsiait himlő ellen kellett beoltani.

Most, hogy megérkeztünk, a beoltott ázsiaiak szigorú orvosi vizsgálaton estek át, a melynek valamivel enyhébb fajtáján mi — nem ázsiaiak — szintén átestünk. Órák hosszáig tartott, a míg várnunk kellett a vizsgáló-bizottságra, a mely éppen egy előttünk beérkező nagy hajón végezte az orvosi vizsgálatot. Végre reánk került a sor. A csoportokba gyűjtött utasok türelmetlenkedtek már az eddigi hosszadalmas várakozás alatt is, de a mi most, a vizsgálat megkezdésekor következett be, az jóval túlhágott a türelemnek nevezett emberi erény határán. Három órát töltött már ugyanis a vizsgáló-bizottság a hajón és a tulajdonképpeni vizsgálat még meg sem kezdődött. Az történt ugyanis, hogy a hajóokmányokban feltüntetett utasok létszáma nem egyezett az egybegyűlt utasok tényleges létszámával. Hol több volt az utasok száma egy emberrel, hol kevesebb. Mikor egygyel kevesebb volt, megindult a hajsza a rengeteg hajó minden zugában, felkeresni a hiányzó személyt. Átkutatták a kabinokat, a szénraktárakat, a csónakokat, stb. Újból kezdték a számítást, újabb és újabb módszerrel. Végre eredmé-

nyesen: megvolt minden ember. Sőt: egygyel több! Az sem jó. Mert ha egygyel többen vannak az utasok a hajón, mint a papiroson, az sem helyes. Tehát elülről kezdik az egészet. Most meg hiányzott egy utas! A kapitány meg a hajóorvos kétségbe volt esve a bosszantó és rejtélyes eset miatt. Mi utasok nem voltunk kétségbeesve, de a helyett kétszeresen bosszankodtunk a kellemetlen időveszteség miatt. Végre megoldódott a kérdés: a „a papir-utasok'

HÁVÁIAK AZ ELEMÜKBEN.

meg az „élő-utasok" száma egyezett. Rendben voltunk. A „népszámlálás" statisztikájának összeállításában ugyanis a következő kis hiba csúszott be: a mikor a kikötő-orvos számlálta össze az utasokat, ezek közül kifelejtette a számlálásban segédkező hajóorvost, ilyenkor tehát hiányzott egy ember. Mikor aztán a hajóorvos adott bennünket össze, hozzánk számította a kikötő-orvost is; tehát szaporodtunk egygyel. Mikor aztán a hajó számtisztje

vette át az összeolvasást, megkárosította a kissé túlnépes Japánországot, amennyiben egy japáni nő csecsemő ikreinek csak az egyikét vette az emberek sorába. Egy szerencsés pillanatban azonban az ikrek egyszerre kezdtek rá a sírásra és erre a rejtély hirtelen megoldódott. Csak a népszámlálás megejtése után vette kezdetét a tulajdonképpeni orvosi vizsgálat. A már ismertetett nehézkes eljárás — tekintettel az ezer ázsiai utasra — bizony nagy próbára tette a türelmünket.

A hajónk számára kijelölt dokk csak valamivel nagyobb, mint maga a hajó. Már most elképzelhető, hogy milyen gondos és óvatos műveletet végez a hajó parancsnoka, a míg a 16 ezer tonna súlyú, kétszáz méter hosszú és 23 méter széles hajóval ebbe a szűk ketreczbe bevonul. A művelet mintegy két óra hosszat tartott, a mely két órai idő a hajón levő utasok szemében végtelen hosszúságú időnek tűnik fel.

Pedig nagyon érdekesen telik el az idő, ha az ember nem nyugtalankodik. A hajón ugyanis mintegy 1600—1700 utas van. Ebből talán 250 európai és amerikai, 600—700 japáni, 500—600 khinai, a többi különböző származású. Ezt az 1600 embert igen sok ember várja a parton, a kik éppen olyan türelmetlenül várják a hajólépcső lebocsátását, mint maguk a hajón levők. A kikötő munkálatok alatt a hajó olyan közel jut a parthoz, hogy a hajóhídon álló váró közönség kényelmesen társaloghat a hajó födélzetén levő ismerősével vagy rokonával. A különböző nyelveknek egész sorozata hallható. A fehérek között legtöbben természetesen angolul beszélnek, még pedig az angol nyelvnek különböző dialektusán. Legjobban hadar az amerikai; látszik rajta, hogy örvend a beszélgetés közben kifejtett business-en: minden szónál megtakarít legalább egy szótagot. Ezt tudniillik nem ejti ki, hanem magában tartja. Még érthetetlenebb a skót. A nem angol ember, hallván a skót dialektust, csudálkozik azon, hogy hogyan értik meg egymást.

Az angol után legsűrűbben hallatszik a portugállus nyelv. A havaii szigeten élő fehérek között aránylag legtöbb a portugállus. Akkor kerültek ide, a mikor a szigetcsoport közgazdasági viszonyai emelkedtek, a czukor- és rizstermelés egyszerre nagyot emelkedett, de hiányzott a szakértő munkáskéz. A bennszülöttek már nagyon kevesen voltak ehhez a munkához és azonkívül sokkal lustábbak és munkakerülőbbek voltak, semhogy őket alkalmazhatták volna erre a munkára. Hoztak tehát intelligens —

CZUKORÜLTETVÉNY.

A NUUANU UTCZÁBAN.

azaz szakértő — portugállus munkásokat az Azori-szigetekről meg Madeiráról; olyan munkásokat, a kik vagy maguk személyesen vagy Braziliában hasonló munkában foglalkozó szüleik révén a czukor- és rizstermelésben járatosok voltak. A hajóhídon álló apró portugállusok meg a czitromképű „portugallák", rosszul öltözött, fanyarképű portugállusnők, olyan nagyon különböztek a közelükben álló angol és amerikai nőktől, mintha nem is európaiak lettek volna. Legszámosabban voltak a japániak, a kik a lépcső lebocsátását várták. A japániak illedelmes, csendes és etiquettes magatartást tanusítottak. Perczenkint talán egy tuczatszor bólongtak és hajlongtak a fedélzeten álló honfitársuk előtt, a mit ezek ugyanúgy viszonoztak. A társalgás egész tartama alatt pillanatra sem tűnt el a mosoly az arczukról. A japáni nők jó nevelése már ezen futólagos szemlélés alatt észrevehető volt: nem beszéltek semmit. A khinaiak is elárulták nemzeti jellemvonásaik egyik legszembetünőbbjét: élénken társalogtak és folytonosan. Lehettek egy-két százan, de egyszerre csak az egyik fél beszélt. Míg a japániak között a férfiak és a nők meglehetősen egyforma számban voltak képviselve, a khinaiak között a két nem úgy volt megoszolva, hogy — egyetlen egy nő sem volt jelen. Ez a viszony jellemző a havaii szigeteken élő ázsiaiak viszonyaira is. Míg a szigeteken élő 14 ezer japáninak fele férfi, fele nő, a 6000 khinai között alig 500 a nő.

Északamerikai négerek, Philippini tágálok, bennszülött kánákok (havaiibeliek) keverik a hangzavart. Mindenesetre azonban rendkívül érdekes képet alkottak így együtt.

Végre-valahára lebocsátották a hajólépcsőt és megindult az áradat. Az utasok tömegesen hagyták el a hajót. A tizenkét napi oceáni út ugyanis nagyon kívánatossá teszi az embernek a szárazföldet, főképpen, ha olyan érdekes és gyönyörű helyen lép arra, a milyen Honolulu.

Sajátságos benyomást tesz az emberre ez az exotikus város. Egy darab „hypercultivált" Amerika és egy jókora adag polinéziai exotikum van rajta összeolvadva, egygyé forrva. A kikötő közelében elterülő városrész bátran beleilleszthető lenne San-Francisco, Los-Angelles vagy Chicago városokba, a mi pedig ezentúl következik, az már — Polinézia. Ez a sajátságos keverék teszi olyan érdekessé, hogy az utasok kivétel nélkül el vannak tőle ragadtatva. Az oceánszigeti város meglepőleg hat mindenkire. Néhány ezer t. mértföldre minden más lakott helytől, olyan kifejlett

nagyvárosi életet találunk benne, a mely a várakozást messze felülmulja. A citybeli utczák — a szokásos amerikai rendszert mutatják: nyílegyenes, széles és hosszú utczák keresztezik egymást; a házak és paloták némelyike már az amerikai „skyscraper"-ekre — a felhőkarcolókra — emlékeztet. Nyolcz-, tíz- és tizenkétemeletes épületek szegélyeznek némely utczát; gyorsan járó és nagyon tisztán tartott villámoskocsik élénkítik az utczákat. A kocsikban az amerikai rendszer, a mely szerint ugyanis Amerikában minden, a mi van, az „the highest, the biggest, the largest, the dearest", stb., már meg-

HÁVÁIIAK FŰHÁ·A.

nyilvánul. A közúti kocsikban ugyanis táblák vannak kifüggesztve, a melyeken tudatják az utazó közönséggel, hogy: „háromszáz dollárral vagy egy évi börtönnel büntetik azt, a ki a kocsiban köpköd". A tilalmat nagyon is respektálja az utazó közönség. Mert jóllehet, igen gyakran lehet dagadt képű gentlemaneket látni a kocsiban, azért egyetlen egy sem köpköd. Megjegyzendő, hogy a „dagadt kép" nem beteg fogtól ered, hanem a — bagótól. Az amerikai urak ugyanis nagy előszeretettel rágják a dohányt, a külön erre a czélra präparált igen finom „chewing tobacco"-t. Ugyancsak tiszta amerikai jellegű a szállásunk, a „Moana Hotel", a

Waiki Beachen, a gyönyörű Honolulunak leggyönyörűbb pontján. A díszes és előkelő szálloda, a melyhez hasonlók európai nagy városokban is a legelőkelőbbek közé soroltatnak, mindazt nyujtja, a mit a kényelemre, fényűzésre és tisztaságra irányított törekvés kigondolhat. A szálloda tetején levő étteremről olyan kilátás tárul az ember elé — mi közben a szolgák zajtalanul hordják fel a gazdag étlap fogásait: teknősbéka-levesen kezdve végig a californiai szőllőig, a melynek minden szeme akkora, mint a mi magbaváló szilvánk — a minő szépet egy földkörüli utat megtevő utas csak kivételesen láthat. Egyfelől a csodás és fantasztikus alakú, szürke lávától boritott, kopár hegycsúcsok egész lánczolata; ezeknek a tövében, a bájos és gyönyörű villák körül elterülő parkok, csodaszép királypálma-sorokkal; köztük szágó- és datolyapálmák, sötétzöld levelű lombfák; alattuk bujazöld gyep, élénkszínű gyönyörű

MEZEI MUNKÁSOK.

szép virágok; a parton pedig, közvetlen a szálloda töviben, mennydörgéshez hasonló zajjal megtörő óriási hullámok, a melyek a szemünk előtt elterülő végtelen kék síkról, az oceánról, hömpölyögnek a part felé. Minden hullámhegy tetején egynéhány úszó ember; gyermek, férfi vagy asszony. A havaii bennszülöttek, a

kánákok, ugyanis a legjobb úszók minden tengerparti emberek között. Egy akkora deszkával, mint a mekkora a mi vasalódeszkánk, kiúsznak a sík tengerre, egy-két mértföldnyire, miközben igen nehéz küzdelmük van a part felé ömlő hullámok ellen. Mikor egy-két mértföldnyi távolságra kiküzdötték magukat, akkor jön a jutalom:

TENGERI FÜRDŐ HONOLULUBAN.

a befelé hajtatás. Most már tudnillik a hullámokkal hajtatják magukat befelé, a nélkül, hogy úsznának. Képzelhető, minő gyönyörűség lehet az, a mikor egy-két méter magas hullám a tetejére kapja az úszót és aztán szédületes gyorsasággal zuhan le a hullámvölgybe és a következő perczben ismét szédületes gyorsasággal ismét a magasba emelkedik. Az is képzelhető, hogy az úszni-tudásnak micsoda tökélye szükséges ahhoz, hogy azt a műveletet órákon át folytathassa valaki.

És mindezekért — az ebéddel együtt — az ember nem fizet többet három dollárnál!

*

Ott tartózkodásunk idejében Honolulu szokatlanul népes és élénk volt. Mintegy 450—500 európaival és amerikaival volt több, mint a mennyit Honolulu lakossága felmutat. Ez a nehány száz ember ugyanis 1—2 heti „kényszer tartózkodásra“ volt ítélve az

elragadóan bájos szigeten, a miért mi, „Alameda"-beliek, őket tiszta szívből irígyeltük. Ezek az utasok tudniillik úgy kerültek ebbe az irígylésre méltó kényszerhelyzetbe, hogy féligmeddig — hajótöröttek voltak. A „Mandzsuria" hajó — meg testvérhajógőzöse a „Mongolia", abban az időben a hajóóriások sorában is kimagasló óriások — véletlen szerencsétlenség folytán zátonyra jutottak, még pedig — csodálatos véletlennél fogva — mindakét hajó csaknem ugyanegy időben, de egymástól mintegy 2000 mértföldnyi távolságban. Sem a „Mandzsuria", sem a „Mongolia" életében még nem érintett a fenekével szárazföldet és ime a véletlen folytán, most egyszerre érte baleset mind a kettőt. A „Mongolia" Jokohama és San-Francisco közötti utján a Csendes-Oceánnak egyik parányi szigetén — a Midway Islanden (Feleútszigeten) jutott zátonyra; a „Mandzsuria" pedig San-Franciscóból Jokohamába tartva, Honoluluba akart betérni 2—3 napi tartózkodásra. Közvetlen Honolulu előtt, alig 6—7 mértföldnyire tőle érte utól a baleset. Ok: hajnali sűrű köd, igen erős áramlás, temérdek kinyuló szirtcsúcs meg a megtévesztésig egymáshoz hasonló hegyfokok. Honuluba érkezésünk előtt az „Alameda"-val, a „Mandzsuria" utasai már nyolcz napot töltöttek Honoluluban, a hova őket a megfeneklett hajóról nagy nehézségek között átszállították. A nehány, minden tekintetben éhes ember jóformán mindent elfoglalt előlünk, „Alameda"-beliek elől. Lefoglalták a hotelek szobáit, az éttermeket, a kocsikat meg az automobilokat. És lévén ők amerikaiak, a kiknek semmi sem drága, főképpen a jelenlegi körülmények között, a mikor valamennyien az „Occidental and Oriental" hajótársaság „drága" vendégei voltak, amennyiban a hajótársaság, mint a „Mandzsuria" tulajdonosa, a baleset folytán bekövetkezett minden kárért felelősséget vállalt, az amerikai vendégek olyan csunya drágaságot idéztek elő ebben a gyönyörű Honoluluban, a mely a mi európai méretekhez szokott fogalmunkat messze túlhaladta.

A nehány napi tétlenségre ítélt „Mandzsuria"-utasok valósággal elettek és elvásároltak előlünk mindent. Szerencsére a város meg a környéke olyan gyönyörű és bájos, az érdekességeknek meg látni valóknak olyan halmaza van rajta és körülötte, hogy ezen utóbbiakból nekünk is bőven kijutott.

*

HAVAII PARTI RÉSZLET.

Amikor 1900. április havában az Északamerikai Egyesült-Államok a Havaii-szigeteket valósággal és véglegesen bekebelezték az Egyesült-Államokba, az amerikaiak között nagyon el volt terjedve a következő mondás: „Végre hazavitte feleségül Uncle Sam az ő gyönyörű arájáť, Havaiit; a menyasszony már harmincz esztendeje vágyakozik ezen házasság után.“ Az öreg vőlegény rendkívül sokat tett az ő szépséges arájáért, illetőleg most már feleségeért. A dollárok millióit pazarolták Amerikában az új szerzemény fellendítésére, népesítésére és boldogítására. Valósággal beczézgették, dédelgették a Havaii szigeteket, főleg a fővárost, Honolulut. Meg is látszik rajta: Honolulu egyike a legszebb, legbájosabb városoknak, a melyre nagyon illik a sok beczézgető név: „Pacific Gyöngye“, a „Csendes-Oceán Paradicsoma“, a „Tenger Csodavirága“.

Legillőbb beczéző neve: a „Kertek városa“. Gyönyörű fekvésű, hosszú és széles utczáin — a tulajdonképpeni „city“ kivételével — alig van ház, a melyet nem környékezne szép park és kert. A házak — inkább kedves és nyájas villák — aprók és alacsonyak ugyan, de tetszetős külsejük meg a temérdek virág és szép pálmák körülöttük irígylésre méltóvá teszik azokat az embereket, a kik bennök laknak. (Már a mennyire embert érdemes — irígyelni.) Jóllehet a nap már korán reggel perzselően süt, ezekben a házakban a lakók azt meg nem érzik. A pálmák lombos koronája meg a mindig teleitatott talaj párolgása kellemesen, hűvösen tartják a lakásokat. Nagyban elősegíti ezt a hűvösséget az a kolosszális „legyező“, a mely nem csak Honolulun, hanem az egész szigetcsoporton végig leng: a passzátszél. Egész éven át jóformán egyetlen napra sem szünteti be a működését ez a legyező. Mint anya az alvó csecsemőt, olyan gyöngéden hűsíti, legyezgeti a passzát egyenletes, gyöngéd „leheletével“ az egész várost. Honolulu temperaturája a passzát nélkül olyan forró lenne, hogy az emberek válogathatnának abban, hogy megsülni vagy megfőni akarnak-e. A passzát pedig ebből az elviselhetlen forróságból olyan klimát teremt, a mely kellemességre, egyenletességre nézve páratlan talán az egész világon. Május vagy október, tél vagy tavasz, az egészen mindegy Honolulubán. Itt soha sincs köd, soha sincs hó; itt nincs hideg, itt nincs esős időszak; Honolulubán minden hónap és minden időszak teljesen egyforma: kellemes, bájos, gyönyörűséges. — Kár, hogy az 1866. évben történt nagy tűzvész után a várost nem a bennszülöttek ízlése és tetszése szerint, hanem a már abban az időben

VILLA HONOLULUBAN.

nagyon érezhető amerikai befolyás hatása alatt építették fel újból. Az utczák teljesen amerikai minta szerint épültek, sakktábla módjára. A city annyira amerikaias, hogy bátran összetéveszthető San-Diego, Los-Angeles, Denver vagy Sacramento cityjével. Csak az utczák neve nem amerikaias; sőt ellenkezőleg válogatottan havaiias, a mi annyit jelent, hogy nagy szellemi — és nyelvi gimnasztika szükséges ahhoz, hogy az ember ezeket a neveket megtartsa vagy kiejtse. Egy holdvilágos estén — a melynél bájosabbat és elragadóan szebbet sehol a világon nem láttam — a villamos kocsin kimentem az illető vonalnak — a Waikiki-utczának — a végállomására. Véletlenül éppen valamilyen meetinget tartottak a bennszülött munkások, a kiknek a „pártvezérek" szónokoltak. Téma természetesen: kapitalizmus, munkás-rabszolgaság, erőszak, nyolcz óra, béremelés, le vele! Ámbár már több ízben hallottam a polinéziai nyelvnek egy vagy másik dialektusát, s tudtam, hogy ezek valamennyije a leglágyabb beszéd, a mit emberek egyáltalában beszélnek, azért a Honolulubán hallott „szónoklatok" mégis meglepték. A hihetetlen gyorsan és monotonusan pergő beszéd az egymáshoz csatolt magánhangzóknak valóságos áradata volt. Mint a lyukat kapott óriási tömlőből, lágyan, halkan ömlik ki a víz, úgy folyt a beszéd ezeknek a szónokoknak a szájából. Emlékeztetett a nyári éjszakai langyos esőre faluhelytt; egész éjszakán át esik és esik a nélkül, hogy a legparányibb mértékben fokozódnék vagy változnék. Megörökíteni ezt a lágy beszédet még akkor sem tudtam volna, ha igen gyakorolt gyorsíró lennék; tehát képtelen vagyok annak egyetlen mondatát reprodukálni. De, hogy fogalmat adhassak ennek a nyelvnek páratlan lágyságáról, a sziszegő s, sz, z, zs, cs stb. hangnak teljes hiányáról, illetőleg inkább a magánhangzók óriási tömegéről, felsorolok nehány földrajzi nevet, a melyek természetesen a havaii nyelvnek hű tükrei lehetnek, mint a hogyan Boldogasszonyfalva, Hosszúaszó, Leányfalu, Hidalmás, Pokróczhegy, Királyhágó, stb. körülbelül jellemzetes a magyar nyelvre. Ime például a főbb szigeteknek a nevei: Niiáhu, Káuái, Oáhu, Máui, Hávái, Lánái, Káhuláhui; csatornák nevei: Káuláikiki, Káluálui, Pailolo, Kahiki, Auán; szigetcsúcsok: Káluákoá, Vaimánálá, Káilipulu, Kálááu, Káváihoa, Kailikii, Pápápohaku; hegyek és vulkánok: Káhálá, Manuá Keá, Huálához, Manuáhoe, Kilaueá, Haleakálá; királyok, királynők nevei: Kamehámeá, Kálákáuá, Lilioukalani; stb. Tökéletesen ilyen hangzásuak az utczák

nevei is. A sarkon álló rendőrtől útbaigazitást kértem, hogy miképpen juthatok legrövidebb uton a városi kórházba? A rendőr meg is adta az útbaigazitást, mondván: „Menjen sir, végig a Kákáoko-utczán, forduljon be a Wáikiki-utczán, térjen balra a Káváiáho-utczába, ennek a második utczájában forduljon a Keeáuomoku-utczába . . . .“

A rendőr még folytatta, de én valósággal menekültem a szóözönvíz elől a — Nuuánu utczába.

*

A város közigazgatása, rendezése kifogástalan; valósággal amerikaiasan nagystilusú. A vízvezetéke például nyolcz millió gallon (mintegy 50 millió liter) kristálytiszta, szűrt vizet hoz naponként a szomszédságból, a melynek a neve legalább egy gallon-nyi magánhangzó. A nagy medenczét ugy hívják, hogy: Luákáiá. A világitása is pazar; óriási ívlámpák világítják meg az utczákat, még a legtávolabb külvárosokban is, a melyekbe különben elegáns, gyorsjáratú és kifogástalan tisztaságú villamos kocsikon a „Rapid Transit“-en lehet eljutni. A város gazdagságára való körülmény, hogy ámbár a lakosság túlnyomó részét khinaiak és japániak teszik ki, tehát „riksa-vonó“ anyag bőségesen akadna, azért azok a járművek, a melyek mindenütt ezrivel találhatók, a hol sok a khinai meg japáni kuli, a riksa Honululuban teljesen ismeretlen. Ellenben elegáns és kényelmes kocsik bőséges számban állanak az ember rendelkezésére. A kocsikba fogott kaliforniai származású lovak arányban állanak a kocsival. A kocsi ugyanis igen széles — sokkal szélesebb, mint az Európában szokásos kocsi —, a teteje hófehér vászon, a ló pedig erős, nagy és szép. A bakon ülő kocsis azonban sem nem — kényelmes, sem nem szép; amerikai a szó „legdemokratikusabb“ értelmében. A külseje urias; az ember rögtön meglátja, hogy valamely „letört alak“. Úgy ül a bakon és olyan módon társalog a „vendéggel“, mint a hogyan például nálunk két automobil tulajdonos beszélget egymással, ha véletlenül találkoznak az úton és benzint kérnek kölcsön, vagy az út minőségéről tudakozódnak. Mesés az a — nem tudom mi, a melylyel az idegent zsarolni tudják. A két-háromszoros ár megfizetésével még elég jól jár az utas. Egyik délutánon kirándultam a Páli-völgybe, Honolu-

lunak egyik legbájosabb kiránduló helyére, mintegy másfélórai távolságban Honolulultól, a sziget tulsó oldalán. A kocsis, a nagy amerikai kocsi helyett könnyű kis giggel állott elő, a melybe hatalmas ló volt fogva. Az út, a mely a völgyhöz vezet, már egymagában elragadóan szép; a végpont ezer lábnál magasabb szirtfok, a mely mint meredek fal áll a tenger partján. Odalenn mennydörögve porlódnak szét a sziklákon megtörő hullámok, a melyeknek fehér habja 40—50 láb magasra csap fel. (A „Nagy Kaméhámehá" király idejében — a kit a „Pacific Napoleonja"-ként említenek Havaii históriájában, történt, hogy a lázadók, mintegy háromezeren, Kaméhámehá csapatai elől a Páli-völgy felé szoríttattak. A megadásra felszólított csapatok nem engedtek és látván, hogy a túlhatalommal meg nem mérkőzhetnek, mind a három ezeren leugrottak a sziklafokról az ezer lábnyi mélységbe.) Az amerikai „driver", a hogyan Amerikában a kocsist nevezik, mintha érezte volna, hogy embertelen magas árral fizettette meg velem a kirándulást, kárpótlásul társalgott velem, a mi amerikai viszonyok és felfogás szerint nagy kitüntetés. (Hogy ne: a nyolcz dollárt én azért fizettem neki — három helyett — hogy kocsit-lovat adjon, nem pedig azért, hogy engem szórakoztasson a társalgásával.) Társalgásából kivettem, hogy valóban „letört alak", a ki viharos multra tekint vissza, holott alig volt több 30—32 évesnél. Californiai gazdag farmer fia létére, a „viszonyok" folytán el kellett hagynia a szülői házat. Beállott cowboynak a nyugoti prairieken; innen lekerült mint lovaskatona a Philippini-szigetekre, a hol később csendőr lett. Azután jockey volt, a mely minőségben Amerikának egyik leghíresebb steeple chase lovasa volt. Nyugtalan természete aztán átterelte a díj-boxolók táborába, a mely pályán egy alkalommal egy „damned nigger" beütötte az orrát és kiütötte egy tuczat fogát. (Élettörténetének ezen fázisából fenmaradt nyomokat még most is viselte.) Azután driver lett a Yellowstonepark stagejein, a hol hatlovas kocsikon szállítják a turistákat a grandiózus szceneriákhoz. Innen egy amerikai milliomos kisasszonnyal megszökött — mert: „elcsábított az a kis hamis", beszélé a driver lemondó taglejtés kíséretében. — „Az apa eljött a leányáért, vissza vitte Amerikába, én pedig kaptam kárpótlásul — hat hónapi börtönt, stb.".

*

Ugyancsak a cityben, a nagy bankok, a nagy hotelek és a főposta szomszédságában áll a Capitol vagy kormányzósági palota, meg az igazságügyi palota. Mindakettő azért érdekes épület, mert még abból az időből valók, a mikor a Havaii-szigetek önálló királyságot alkottak. A Capitolt, nagyon ízléses és előkelő palotát, még Kálakauá király építtette hatalmas márványtömbökből, művészies ornamentikával. A parlament ma ugyanabban a teremben tartja az üléseit, a melyekben egykoron Kálakauá király a trónuson

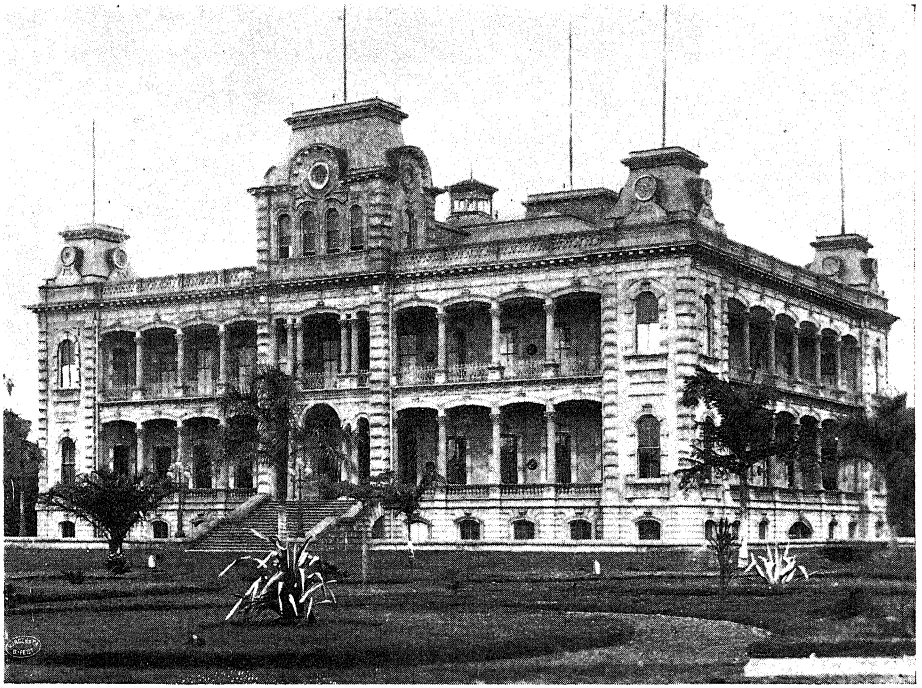

A KORMÁNYZÓSÁGI PALOTA.

ült. A Capitollal szemben — ugyancsak gyönyörű szép parkban — áll az igazságügyi palota. Jellemzésül megemlítjük, hogy e gyönyörű palotát egy ausztráliai építész tervezte, hogy 150 ezer amerikai dollárba került és temérdek khinai kuli ment tönkre az építése alatt. A palota előtt pálmáktól környékezve, igen érdekes szobor áll. Az első pillanatra a távolból nézve, azt hinné az ember, hogy a görög vagy római klasszikus időkből való hőst ábrázol. A szobor alakján ugyanis csak nehány redőt alkotó lepelből áll a ruházat; a fején görög sisak, a kezében pedig dárda. A szobor azonban nem ókori klasszikus eredetű, hanem a legtisztább havaii

alkotás. Tudniillik I. Káméhámehát ábrázolja, a „Nagy"-ot, a Havaii-szigetek egykori egyesítőjét. A klasszikus szoborhoz való hasonlatossága onnan ered, hogy a király a régi havaii bennszülöttek királyának egyenruháját viseli: a madártollból készített lepelt és a tollakból csinált koronát.

Legszebb része a városnak az a negyed, a mely a már említett Waikiki tengeri fürdő környékén fekszik. Az utcza maga is látványosság számba megy az idegen szemében. A fantasztikusan, de nagyon csinosan és ízlésesen épült villák elbájoló képet mutatnak az előttük elterülő parkokkal, a melyek talán a legszebbek, a melyeket eddigi utunkon láttunk. Bokrok, cserjék, pálmák, lombfák, virágágyak le nem írható szép keretet alkotnak a parkban ülő vagy labdázó fiatal nőknek, a kik a tropikus hőség folytán szükséges lenge, fehér ruházatban talán még bájosabbak és szebbek, mint kontinentális testvéreik. Az amerikai fiatal nők ugyanis otthon is elég bájosak; de ez a hasonlíthatatlanul egészséges klima az „Oceán Gyöngyén" még bájosabbá teszi őket. Valószínűleg nagy része lesz benne a keretnek is, a minthogy a legszebb festményt is emeli a díszes, pompás képráma.

A külvilágtól való teljes elzártságuk következtében — Honolulu 5—6 napi útra esik a legközelebbi szárazföldtől az amerikai-európai társadalmi élet hasonlíthatatlanul fejlettebb, mint más koloniákon. Érzik, hogy egymásra vannak utalva, ennélfogva úgy rendezték be társadalmi életüket, hogy egymással való érintkezésük ne csak zavartalan legyen, de kellemes is. Legkellemesebb szórakozásuk azonban mégis a saját otthonuk, és ezért olyan bájos, olyan kellemes és kényelmes a lakásuk. A lakás központja a veranda — itt persze a: lánái — a mely körülbelül megfelel a délamerikai spanyolok „patio"-jának. Itt tölti el ugyanis a honolului amerikai család a nap legnagyobb részét, a nélkül azonban, hogy a sportot — az anglo-amerikai faj legtöbbet kultivált szórakozását, elmulasztaná. (Az amerikai fiatal nőket nemcsak a „keret" meg a „tropikus ruha-szabadalom" teszi üdévé és egészségtől duzzadóvá, hanem a sport is.) Csaknem minden családnak van hátas lova, yachtja, vagy legalább vitorlás bárkája; a klubok hetenként rendeznek valamilyen versenyt, és hogy mennyire edzettek a fiatal nők, kitűnik abból, hogy akárhányszor nők nyerik el az első díjat lovaglásban, yachtolásban vagy úszásban.

*

Waikiki szomszédságában van, ugyancsak a tengerparton a Capitoláni park és ebben a parkban áll Honolulunak egyik legérdekesebb alkotása, az aquarium. Csudálatosabb gyűjteménye a halaknak talán az egész világon nincs, mint a milyet a honolului aquarium tartalmaz. Mindazok a halak, a melyek még a rengeteg terjedelmű Csendes-Oceánban is ritkaságok, azok megtalálhatók a honolului

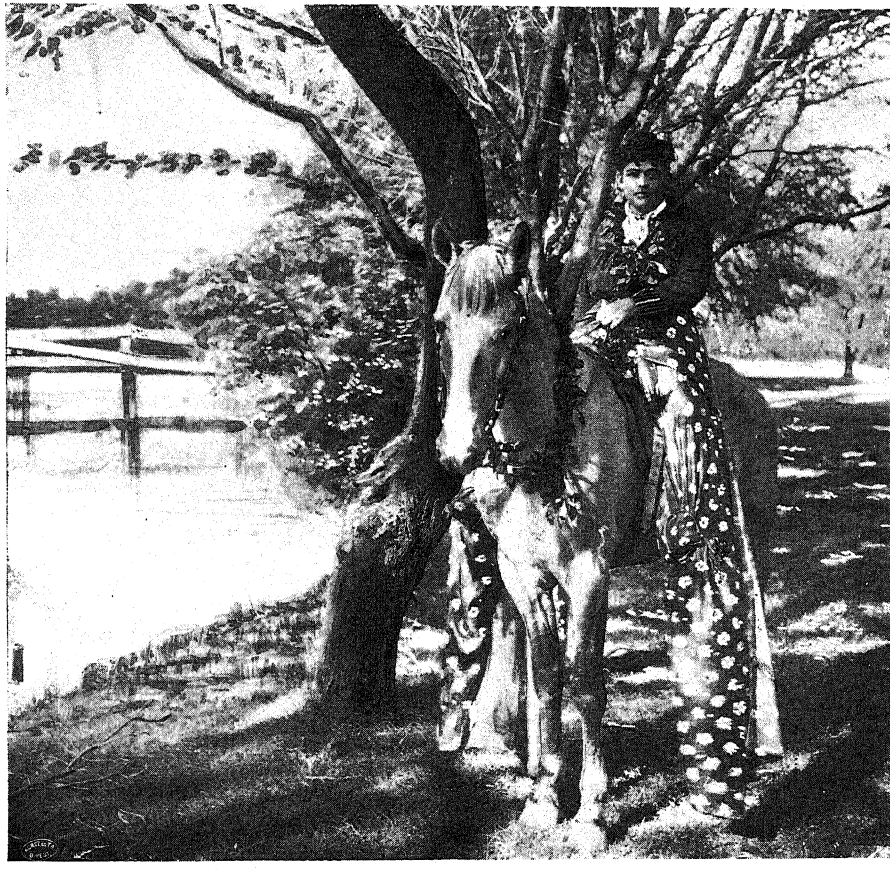

HAVAII LEÁNY LÓHÁTON.

aquariumban, a melyről Dr. David Starr Jordan, a „Leland Stanford University" elnöke — „halzoologia" terén Amerikának legelső szaktekintélye — azt állítja, hogy: „számban gazdagabb aquarium, mint a honolului, van akárhány; de alakban csodálatosabb és színekben pompásabb halak gyűjteménye nincs az egész világon".

Az állat- és növényvilágnak a legszebb színű teremtményei nem versenyezhetnek a színek sokféleségére és ragyogó pompájára

nézve az itten aquariumban tartott halakkal. A drágaköveknek, nemes fémeknek, a kolibriknek, a virágoknak és a szivárványnak minden színe és ragyogása számtalan esetben ugyanegy példányon látható. A színek szépségét nagy mértékben emeli a pikkelyek rajzának csodálatos, elragadó szépsége és a színek változékonysága. A hal „szeszélye" tudniillik ugyanegy perczben kétszer-háromszor változtatja a színét, illetőleg színeit, a szerint, a mint haragszik, éhes, vagy szerelmes. Jóllehet a színek valósággal káprázatosak, azért mégis csodálatosabb a halak alakja. Némelyik hal megdöbbenti a szemlélőt az alakjával. Előttünk úszik például egy talán három deczimeter hosszú és karvastagságú hal. Gyönyörű világoskék a színe, rózsaszínű hosszú csíkokkal; violaszínű uszonya azonban a szája fölött van. Vannak halak, a melyeknek a szeme a hátuk közepén áll s a melyek a „hal tetszése szerint" kiemelkednek az üregeikből. Ennek a halnak a hátából kiemelkedő gömbölyű szeme emlékeztetett a — vízalatti torpedó naszádra, abban a pillanatban, a mikor üveggel fedett kupolájával kiemelkedik egy kissé a vízből, hogy a naszádban levők jobban nézhessenek széjjel. — A két farkuszonya — színösszetételben elképzelhetetlen szépségű lobogók — háromszorta hosszabbak, mint a hal teste. Papírvékonyságú, két tenyérnél magasabb halak mellett olyanok uszkálnak, a melyek férfikar vastagságuak és a melyeken nem lehet megismerni, hogy hol az eleje, hol a vége, olyan élesen levágott a fej is meg a fark is. Vannak halak, a melyek úszás közben folyton hengergőznek; hol a hátukkal, hol a hasukkal, hol az oldalaikkal súrolják a feneket. A medenczében levő kavicsot tükörsímává csiszolták evvel a folytonos súrlással. Előttünk vannak olyan halak, a melyek tulajdonképpen — járnak; halak, a melyeken nem látszik a száj; mikor aztán kinyitják, akkorára tátják, hogy nagy férfiököl beleférne. Vannak halak, a melyeknek olyan agyara van, mint a vaddisznónak, s vannak olyanok, a melyek azt a benyomást teszik, ha kinyitják a szájukat, mintha — műfogakat viselnének. — Az egyik medenczében száz meg száz színű korálliumtömb áll és körülötte a víz teljesen síma, csendes. Most megkopogtatjuk a medencze üvegét és ime, egyszerre megelevenedik a korálliumtömb. Száz meg száz élő alak bújik ki belőle a színeknek és alakoknak ezer meg ezer változatában. Mindezek a halak a korálliumban voltak; vagy rajta vagy benne. De az alakjuk meg a színük annyira hozzáalkalmazkodott a korálliumtömb színéhez meg

VIRÁG- ÉS GYÜMÖLCSÁRUS NŐK.

ágainak és üregeinek alakjához, hogy a legszorgosabb vizsgálat vagy a legéberebb szem sem vehette őket észre. Ezek a halak olyan csodálatos és soha sem látott alakot mutatnak, hogy jogosan mondhatta a tudós amerikai Jordan, hogy a honolului aquariumnak nincs párja a világon. —

*

Érdekesen tarka Honolulunak a lakossága is, a melylyel futólag már megismerkedtünk akkor, a mikor hajónkkal betértünk a kikötőbe. A lakosság meg az utczák képe olyan változatos, hogy hol Amerikának valamely nyugoti városában, hol Khinában vagy Japánországban, hol valamely csendesoceáni szigeten képzeljük magunkat, a szerint, hogy melyik városrészbe jutottunk. Aránylag a legutoljára említettek, a bennszülött háváiiak, vannak számra nézve leggyengébben képviselve; annál nagyobb számmal a khinaiak meg a japániak. Igen érdekes népcsoportozatot mutat az iskola környéke, a mikor a gyermekek kijönnek az iskolából. Az europai nemzetiségűek között azonnal megkülönböztetjük a barnaképű, göndörhajú kis portugállust, a halványképű szőke németet, az okosszemű és már most vállalkozó szelleműnek látszó kis kópét: az amerikait. Míg a portugállus meg a német arisztokratikus gőggel kerüli ázsiai iskolatársait: a khinait meg a japánit, a kis amerikai melegen barátkozik velök. Most — mint iskolásgyerek — még nyájas és barátságos az ázsiaiakhoz; alighanem szeretne tőlük elharácsolni, vagy rájuk sózni valamit. De majd ha megnő, úgy fog tenni ő is, mint a papája: utálni és gyűlölni fogja őket; bojkottálni és szidalmazni; elzárja előlük az országát s a bőrükre fogja tetováltatni a számukat, mielőtt beengedi őket az országába, mint a hogyan a baromra sütik a betűt tüzes bélyegzővel. Szóval: a „szabad Amerikának demokratikus fia“ lesz ő is, mint a milyen a papája most.

Bámulatraméltó az az ellentétes bánásmód, a melyet az amerikaiak a körülöttük élő népfajokkal szemben tanusítanak. Hogy milyen gyűlölködő megvetéssel viselkednek a khinaival meg a japánival szemben, az köztudomású. Legjobban szeretnék, ha a már letelepedett ázsiaiak egyszerűen és egyszerre kipusztulnának és ha a további bevándorlás ellen hermetikusan záró falakat vonhatnának. A négert talán még kevésbbé tekinti embertársának, ha ugyan ezt

a felfogást, nézetet vagy érzést fokozni lehetne. Ellenben a bennszülött háváit keblére zárja és dédelgeti. Magához hasonlónak vagy magával egymértékűnek persze a kánákát sem tartja, de ez hasonlíthatatlanul rokonszenvesebb előtte, mint az ázsiai vagy a néger. Az emberies, rokonszenves bánásmódnak azonban a szegény kánák adta meg az árát: pusztul, vész és fogy. Ma már jóformán alig vannak egynéhány ezeren, a kikre a „kánák" szó alkalmazható. Hogy hova lettek, azt nehéz megmondani. Az amerikai társadalomba nem

HAVAII TÁNCZOSNŐK.

olvadtak be, — ez, mint lehetetlenség, ki van zárva. Eredeti jellegükben alig láthatók. Tehát hova lettek? Átvedlettek s most egészen különös, sajátságos népfajt alkotnak, a melynek a létezése alig éri meg a legközelebbi századot.

Azok a gyönyörű férfi- és női alakok, a melyeket a fényképek után ismerünk, valamint az idillikus és primitivus fűházak, a melyeket szintén sokkal gyakrabban láttuk fényképeken, mint a valóságban, csaknem „unikumok". Lehetséges, hogy odaát, a szomszédos

szigeteken: Niiáhun, Molokáin vagy Háváiin még nagyobb számban találhatók, de Honolulu környékén igen sokáig kell bolyongani, a míg ezeket — eredeti bennszülöttet meg a fűházat — együtt találjuk.

A munkás kánák teljesen átvedlett amerikai munkássá, az asszonyok azonban némileg módosították az amerikai viseletet. Valósággal „reformálták". Ugyanis nagyon ízléstelen és komor színű hosszú szoknyát viselnek, a mely a vállaktól a bokáig ér, egy darabban; olyan, mint a mostanában nálunk divatos „reform"-ruha. Ehhez az ízléstelen ruhához nagyon kis karimájú — tehát nagyon

HAVAII NŐ-CSOPORT.

ízléstelen — szalmakalapot viselnek, a mely a nők húsos, teli arczához nagyon rosszul illik. Az úri osztályhoz tartozó vagyonos kánákok teljesen elfogadták az amerikai viseletet, de úgy mint a köznép, megtartottak régi viseletükből egy kis emléket. A virágdíszt ugyanis. Férfiak és nők, városiak és falusiak egyformán ragaszkodnak az egykori viseletnek ehhez a kis romjához. A kalapon meg a mellükön valamennyien virágkoszorút viselnek; a rózsafüzér olyan elmaradhatlan kellék a ruházatukon, mint akár a fehérnemű, vagy a szoknya.

Újabb időkben a khinai elem némileg hozzájárul, hogy a barnabőrű kánákok törzsének teljes kipusztulása ne történjék rohamosan. Tekintettel arra a körülményre ugyanis, hogy a hazájukból kivándorló khinaiak között a khinai nő nagy ritkaság, a kánákok és khinaiak között meglehetős gyakori a házasság. A kánákok ebben a tekintetben ugyanegy véleményen vannak a burmánokkal. Láttuk Rangunban, hogy a leányokkal megáldott burmán családapa szemében a szorgalmas, takarékos és munkabíró khinai bevándorlott sokkal kívánatosabb vőnek, mint a léha, munkakerülő és éppenséggel nem takarékos burmáni bennszülött és ennélfogva sokkal szívesebben adja nőül a leányát az előbbihez. Erkölcsi és ethikai szempontból igen nagy hasonlatosság áll fenn a burmán meg a kánák között. A kánák is sokkal szívesebben jár a mutatványos bódék, a tánczosnők meg a „nigger“ bohóczok szórakoztató előadásaira, mint a czukor- meg ananász földekre és sokkal szívesebben dobatja magát fürdőzés közben — deszkára lapulva — a parton megtörő hullámok által, mint kánuban halászni menni reggeltől estig és húzni a nehéz hálót. Ezért történik tehát, hogy a khinai számos esetben kiüti a nyeregből a kánákot. A két ellentétes faj keveredése elég érdekes typust hoz létre. A háváii kánák ugyanis kerek, telt arczú; sugár és magas termetű; a bőr színe olajbarna. Különösen szép a szeme, kerek, nagy, dióbarna, nyílt tekintetű. A khinai pedig zömök, erős; az arcza csontos, a pofacsontja kiálló; a bőr színe sárgás; a szeme keskeny, ferdén metszett. Hogy a jellemük mennyire ellentétes, azt már említettük. Nos, ennek a két fajnak a keveredése nagyon érdekes terméket hoz létre. Csodálatos módon, éppen ötven százalékot örököl az ivadék a két szülőtől, úgy testi, mint lelki tulajdonságban. Azaz az új nemzedék éppen a közepén áll a kánáknak meg a khinainak. Tudniillik az új ivadék meglehetős szorgalmas, meglehetős takarékos; sem nem zömök, sem nem nyulánk; nem barna, de nem is sárga; a szeme nem ferdén metszett és nem is kerek. A két szülőjéhez való vonzalom között legerősebb a — fehér fajhoz való vonzalma. És valóban ez a nemzedék az, a melyben az egykori bennszülött fel fog olvadni.

Mintegy 24,000 khinai és 30,000 japáni él a háváii szigeteken. Ez a két ázsiai faj végez minden munkát, kezdve a szatócskodáson a bányamunkákig. A khinaiak főképpen kereskedők, házalók és cselédek; a japániak főleg mezei és kerti munkások. A temérdek czukorültetvényen — a Háváii-szigetek legfőbb és legjövedelmezőbb

jövedelmi forrásán — csaknem kizárólag japáni munkások dolgoznak.

Hogy hogyan viselkednek a japániak, annak jellemzésére legczélszerűbbnek tartom, ha idézem azt a véleményt, a melyet egy honolului német czukorültetvényes mondott felőlük. Ez a német húsz esztendőnél régebben termel czukornádat a Hávái-szigeteken és az utolsó tíz évben kizárólag japáni munkásokat szerződtetett. Az ő véleménye pedig ez: „a japáni valósággal ideális munkás; de csak akkor, ha emberségesen és igazságosan bánnak el vele. Az amerikaiaknak utolsó években tanusított brutális, önző és embertelen modora — a mit ők „praeventivus okosságnak" neveznek — káros hatással volt ezekre a szorgalmas és józan emberekre. A szorgalmuk meg az ambiciójuk valósággal bámulatos. Naponkint látom, hogy a mikor a napi munkától kimerülten hazatérnek, előveszik az angol grammatikát és tanulnak angolul, meg tanítják a gyermekeiket. Valamennyinek az a törekvése, hogy kiemelkedjék a közönséges munkás-osztály nivójából és magasabb társadalmi osztályba juthasson."

A törekvés meg is látszik a honolului japániak társadalmi életében. Van köztük akárhány tekintélyes és vagyonos ember; bankhivatalnok, orvos; van külön kórházuk, iskolájuk. És mert magukkal hozták hazulról a feleségüket is, ennélfogva a honolului japáni negyed — benépesítve a kellemes és rokonszenves, sőt számos esetben bájos japáni fiatal nőkkel — a város legszebb részletei közé tartozik.

*

A minden tekintetben érdekes szigetcsoportnak a története is érdekes. Oceánia valamennyi szigete között mindenesetre az övé a legérdekesebb. A mikor Cook 1778-ban először érintette a Hávái-szigeteket, akkor ezek három, egymástól teljesen független fejedelemségre voltak oszolva. Cook látogatása — és meggyilkolása — után néhány évvel a fejedelmek egyike, I. Kámehámehá, a kinek érczszobra a kormányzósági palota előtt áll, egyesítette a három fejedelemséget egyetlen királysággá. A véletlen — és némi vérontás — folytán a hávaiiak 1789-ben egy amerikai hadihajó birtokába és ennek révén ágyúk és puskák birtokába jutottak. A foglyul esett amerikai tengerészek, meg a modernus fegyverek segélyével Káme-

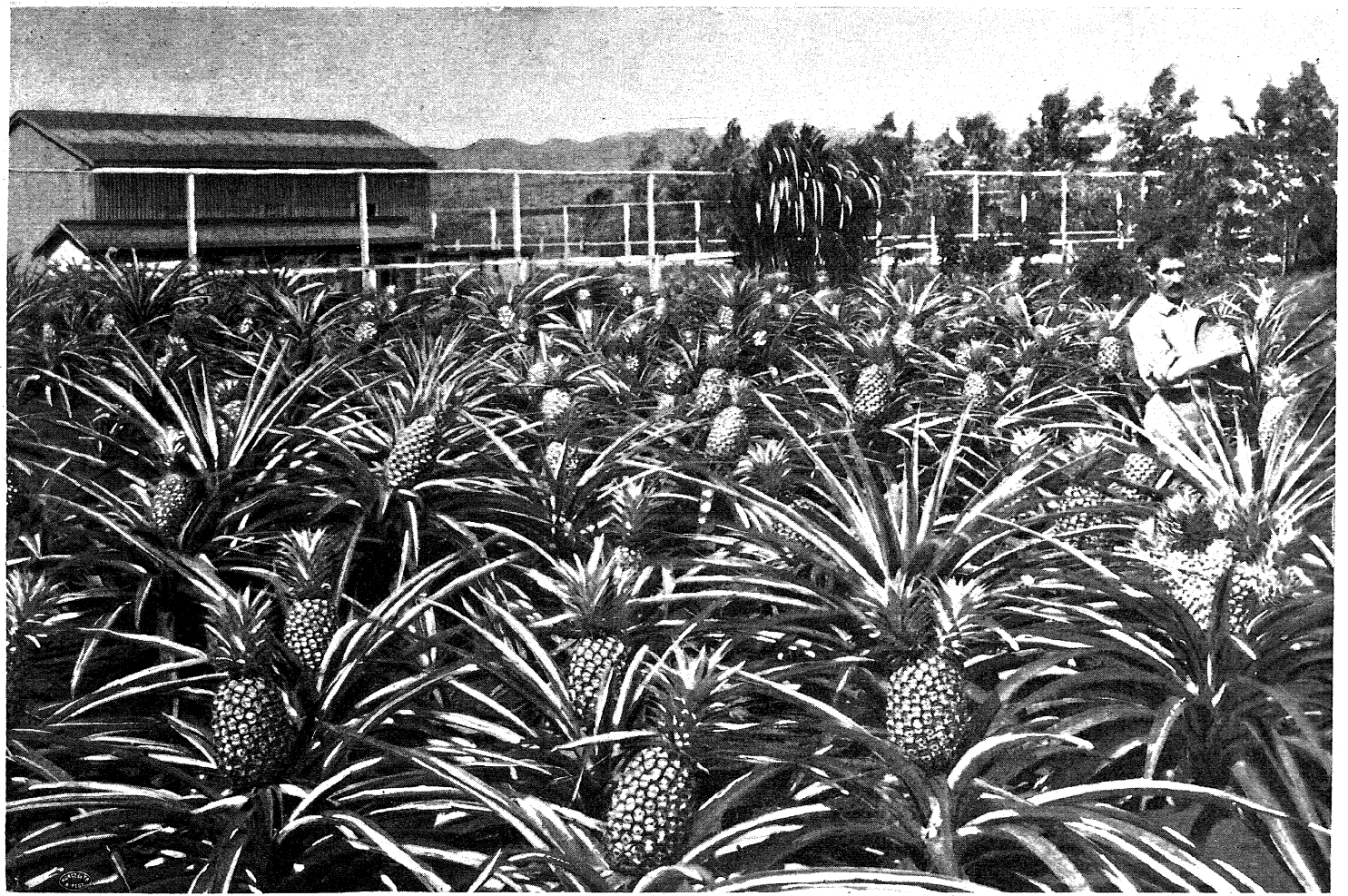

ANANÁSZ-FÖLD.

hámehá rendre megtámadta a különálló fejedelemségeket és meghódolásra kényszerítette azok uralkodóit; a hódítás befejeztével pedig kineveztette magát I. Kámehámehává, az „Egyesült háváii királyság“ uralkodójává. Ekkor történt az az esemény, a melyet a Pálivölgynél röviden már megemlítettünk. Tudniillik Oáhu-sziget meghódításakor — ez az a sziget, a melyen Honolulu fekszik — az oáhui hadsereg, mintegy 3000 ember, a Nuuánu szorosban, a Páliszirten foglalt állást. Miután a menekülés ki volt zárva, megadni pedig nem akarták magukat, az egész hadsereg leugrott a Páli szikláról a rettenetes mélységbe. A szigetek meghódítása 1810-ben be volt fejezve és Kámehámehá tíz éven át volt „minden háváiiaknak korlátlan ura“. Az utána következő négy Kámehámehá alatt a kis királyság gyönyörűen fejlődött. Intenzivus mezőgazdaságot folytattak, hadiflottát építettek, amerika-európaias rendszert vezettek be a közigazgatásba. Szóval: a polinéziai szigetlakók tökéletes kulturára emelkedtek. Ekkor trónra jutott a „lump király“, I. Kálákáuá, a ki tönkretette a gyönyörű virulásnak indult királyságot. Alatta kezdődött meg az idegenek uralomra jutása az országban. Így például a miniszteriumban volt egy német, egy angol, meg egy amerikai. A hadseregbe idegeneket toboroztak és kezdetét vette a japániak és khinaiak bevándorlása. Európából főképp a portugállusok vándoroltak be, pótolni a rohamosan pusztuló bennszülötteket. Amerika befolyása napról-napra nőtt, mert a személyes kiadásokra óriási összegeket pazarló király folytonosan pénzzavarban volt, a melyből Amerika készségesen segítette ki a „királyi lumpot“, a minek persze az ország adta meg az árát.

Ennek a különben genialis embernek egy alkalommal szellemes ötlete támadt, királya akart lenni — egész Polinéziának! Erre az ötletre akkor jött, a mikor a Föld körül tett útján megismerte az európai nagyhatalmakat és — megirigyelte ezeknek nagy hatalmát. Mindenek előtt a „szomszéd“ országot — a tőle néhány ezer mértföldre eső Számoa-szigeteket — akarta ennek a tervének megnyerni és egy oda küldött hadihajója által kérte meg Szamoa királyát, Malietoát, hogy — engedje át neki a királyságát. A nagyszabású terv azonban zátonyra jutott egy nagyon jelentéktelen dolgon. Annak a hajónak a parancsnoka ugyanis, a melyet Ápiába küldött, hogy alkudozzék Szamoa királyával, nem Ázsiába ment, hanem Amerikának valamelyik kikötőjébe, a hol a parancsnok meg a tisztikar eladta a hajót, ágyúkkal, felszereléssel együtt, a pénzt elsikkasztot-

ták, a legénységet pedig cserbenhagyták. Így esett Kálákáuá király nagyhatalmi álma a — Nagy-Oceánba.

Kálákáuá Dávid után az utolsó uralkodó jutott trónra: Liliuokáláni királynő, a kit azonban lesodort a trónról a — „czukorkrach". A hirtelen beállott nagy szegénységre forradalom következett, a melynek az amerikaiak hadihajói vetettek véget, oly módon, hogy a királyságból köztársaság lett, a mely fölött a protekturátust Észak-Amerikának adták a háváiiak. A kapocs mindinkább erősbödött, az amerikaiak befolyása pedig folyton nőtt, míg végre 1897-ben, Mc Kinley idejében, a szigetcsoportot egészen bekebelezték az Egyesült-Államokba, a melynek azóta territoriuma.

*

Igen fogyatékos lenne az a kép, a melyet az érdekes szigetcsoportról alkottunk, ha nem ismernők annak legérdekesebb részletét, a — geologiai alakulását, temérdek vulkánját. A saját laikus ismereteim és leírásom helyett idézem egyik legkiválóbb geologusunk — dr. Cholnoky — ismertetését, a ki nemcsak hűen, de érdekesen ismerteti a Háváii-szigetek legszebb részletét: a geologiáját.

„Havaii- vagy Sandwich-szigetek csoportja nyugaton a kis Morell szirttel kezdődik s 3500 km. hosszúságban, elég szabályosan sorakoznak a szigetek kelet-délkelet felé egymásután. Az északnyugati szigetek kicsinyek, de nagyon sok körülöttük a korallium-képződmény. A keleti szigetek fokozatosan nagyobbak s legnagyobb köztük a tulajdonképeni a Havaii, amelyen most is szakadatlanul, szűntelenül működnek a vulkánok és pedig a Mauna Loa meg a Kilauea. Sőt még még minden egyes szigeten is azt tapasztaljuk, hogy a nyugati vulkánok előbb kialudtak, mint a keletiek.

Mindebből azt kell következtetnünk, hogy a vulkánosságot létrehozó repedés folyton terjed nyugatról kelet felé. A már kialudt vulkánok lassanként visszasülyednek s csak a koralliumok jelzik hajdani kiterjedésüket, a szigetsor keleti végén pedig mind tovább és tovább harapódzik a jelenség s jelenleg Havaii keleti végén van működés. A Mauna Loa egyike a legnagyobb működő vulkánoknak a föld kerekségén (4170 m. magas) s majdnem tisztán lávából és pedig igen hígan folyó lávából épült fel, ezért oldalai nagyon

lankásak. Lényegesen különbözik is ebben a tekintetben a Vesuviotól s általában a rendes, réteges vulkánoktól, ami annál csodálatosabb, mert alig néhány évtized alatt keletkezett a hegységnek majdnem egész, rengeteg tömege. Valóságos csodája a vulkanizmusnak a Mauna Loa délkeleti oldalán nyíló Kilauea kráter. Ebből folyton

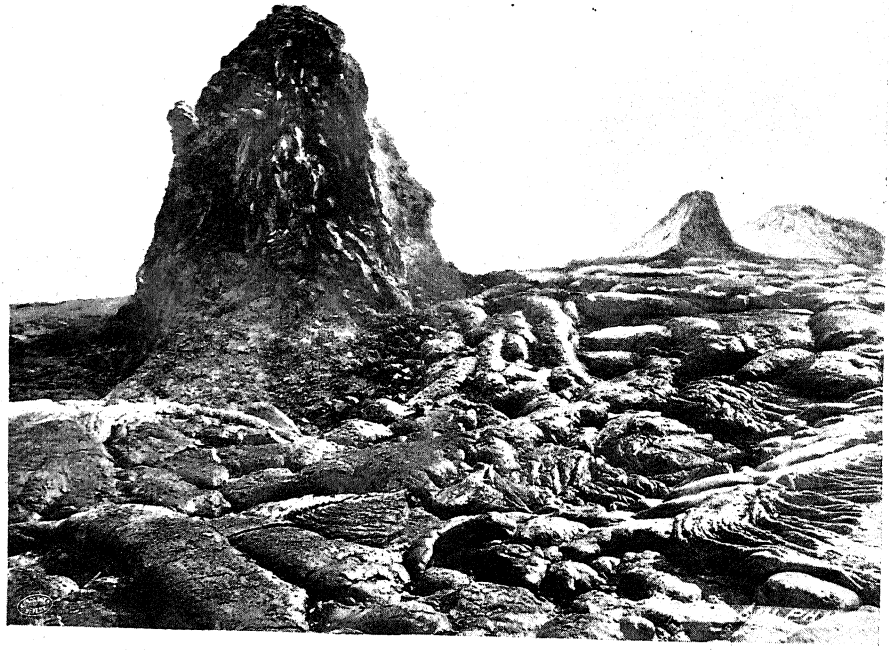

KIHŰLT LÁVA.

ömlik a láva, még pedig olyan nyugodtan, hogy mindig meg lehet közelíteni. A kráterben nagy lávatavak vannak. Erős működés idején 60 felé jár a számuk, a láva úgy fortyog, hullámzik bennük, mintha víz volna.

Honolulu Oáhu szigetén van, amelynek vulkánsága már rég elaludt."

A KILAUEA TÖVÉBEN.

ÁTKELES A CSENDES OCEÁNON.

A Csendes-Oceán két partja közötti személyforgalom lebonyolitását Jokohama és San-Francisco között ez időben három nagy hajótársaság tartja fenn, az „Occidental and Oriental", a „Toyo Kisen Kaysha" és a „Pacific Royal Mail". Az „O. and O." meg a „T. K. K." hajói ezen útjokon érintvén egy-két napra Honolulut, a rengeteg utat Jokohama és San-Francisco között nem egyfolytában teszik meg, míg ellenben a Pacific Royal Mail úgynevezett „Empress" (Császárnő) hajói, az „Empress of India", Empress of China", „Empress of Japan", a melyek Jokohama és a canadai Vancouver között közlekednek, a Csendes-Oceánon átkelő utat megszakítás nélkül teszik meg. Mind a három társaság elsőrendű, nagyszabású személyszállító hajókat tart. Mielőtt a Hamburg—America Line némely hajója, például a „Deutschland", „Kaiser Wilhelm" vagy legújabban a Cunard Line híres turbinás hajója, a „Lousitania" nem szállt tengerre, addig az említett csendes-oceáni három társaságnak hajói voltak a legnagyobb, leggyorsabb és legelőkelőbb hajók. Átlag 17—19 ezer tonnás súlyúak, de van köztük néhány, a mely 25 ezer tonna súlyával óránként 17—19 tengeri mértföldet tud megtenni. (A „Deutschland" típusú hajók 33 ezer tonnások és átlag 23 mértföldet futnak. Sőt a „Lousitania" első útja alkalmával, 1907. nyarán, óránként 24 mértföld átlagos sebességgel keresztezte az Atlanti-Oceánt Anglia és Amerika között.)

A Csendes-Oceánon megteendő útra csak ilyen nagyszabású hajók alkalmasak. Csak ilyen nagy ürtartalmú hajó képes egyszerre annyi szenet felvenni, a mennyi szén az útra szükséges. Az út hossza ugyanis San-Francisco és Jokohama között 4536 mértföld, míg Vancuover és Jokohama között 4259 mértföld.

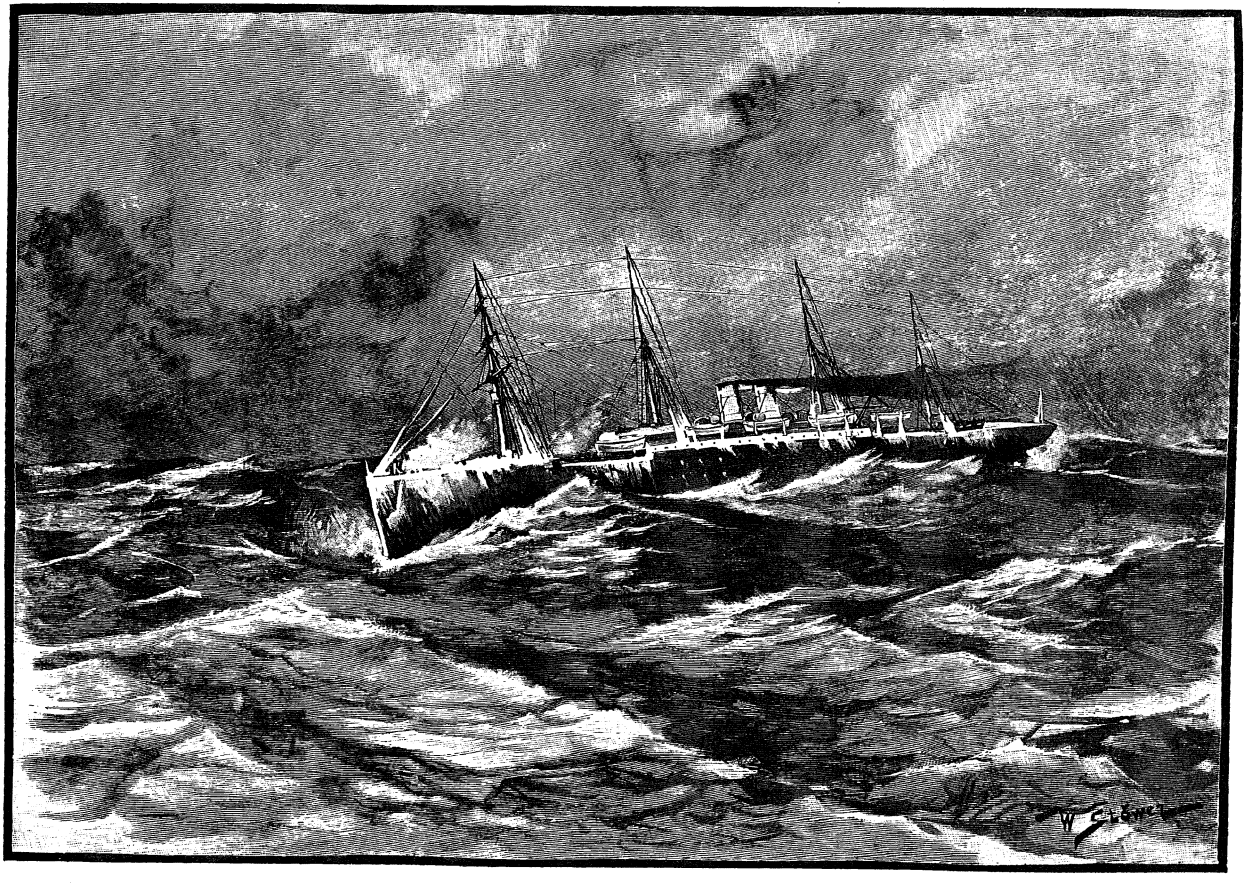

A MIKOR AZ OCEÁN NEM KIVÁNATOS ÜDÜLŐHELY.

A Toyo Kisen Kaysha japáni hajótársaság „Amerika Maru" nevű hajójával tettem meg az utat Honoluluból Jokohamába. A véletlent, mely erre a hajóra hozott, szerencsésnek mondhatom, mert annak következtében a tizenkét napot igénybe vevő utat olyan hajón tettem meg, a mely alkalmat adott arra, hogy a különben fárasztó és kimerítő oceáni utat ma a legkedvesebb emlékeim közé sorozhatom. A japáni lobogó alatt járó „Amerika Maru"-n meglepő kényelmet, tisztaságot, kitünő (amerikai) konyhát és csakhamar igen rokonszenvessé vált társaságot találtam. A kétszáz méternél hosszabb és huszonkét méter széles hajó három fedélzetének mindegyike alkalmas volt úgy a hosszú sétákra, mint az idő agyonütésére geniálisan megválasztott sportjátékokra. Hajófülkém valóságos terem volt; széles angol rézágy volt benne, hófehér ágyneművel, kényelmes ottománnal, tágas ruhaszekrényekkel, villamos világítással; falán pedig akkora ablak, a mekkorát előbbi tengerészeti szolgálatom alatt, az apró vitorlás ágyúnaszádokon, még álmomban sem tudtam volna elképzelni, mint hajóablakot. A fürdők és szokásos mellékhelyiségek megleptek pazarul fényes berendezésükkel, igen nagy számukkal; mind a három fedélzetnek mindkét oldalán számos márványmedenczéje van. Az éttermében 400 ember kényelmesen ülhet egyszerre az asztalnál, a felszolgáló személyzet pedig olyan nagyszámú volt, hogy étkezés közben — a mikor is napjában háromszor 20—22 fogásból álló étlapot ettünk végig — azt hihette volna minden utas, hogy ő az egyetlen, a kivel a felszolgáló személyzet törődik. Jellemző adat a khinai fiúk páratlanul álló ügyességére: a japáni hajón két személy kivételével, minden eredeti japáni volt; a felszolgálást meg a tulajdonképeni matrózszolgálatot azonban khinaiak végezték. Ebben a kettőben a khinaiak úgyszólván utolérhetetlenek.

A hajó tisztikara, az amerikai parancsnok és a hajóorvos kivételével, japániakból állott. A négy-öt japáni tiszt, a kik az étkezések alatt egy-egy asztalfőn elnököltek, szeretetreméltóságban és előkelőségben mintaképei lehettek volna bármely európai nemzetiségű gentlemannek.

Mindent felülmult azonban kedvességben és — furcsán fog hangzani· bájosságban — az Oceán meg az időjárás. Május különben is a legkedvesebb hónap a Föld északi felének bármely vidékén. De azt az elbűvölő gyönyörűséget, a melylyel a május hónap a Csendes-Oceánon kedveskedik az embernek, avval nem veszi fel a

versenyt a japánországi cseresznyevirágzás ideje sem. Többször volt alkalmam orvosi hallgatóság előtt földrajzi — hygieniai dolgokról beszélni, de soha el nem mulasztottam megemlíteni, sőt kiemelni, hogy az az ember, a ki lelkinyugalmat és idegéletében enyhülést keres, a kit megtéptek a bármely okból keletkezett nyugtalansági érzései, a kit gond vagy bánat emészt, a kit kimerített a szellemi megerőltetés, szóval: mindaz az ember, a ki szellemének pihenést és testének nyugalmat keres vagy gyógyszert lelki fájdalmainak csillapítására, az menjen néhány hétre a — Csendes-Oceánra. Ott mindezeket megtalálja. Leírhatatlanul bájosak azok a napok, a melyeket az ember a Csendes-Oceánt átszelő hajón átél. A tizenkét nap meg nem szakított lánczolata a testi és lelki gyönyörűségeknek. Május havában ugyanis a Csendes oceánnak ez a része — ritka kivétellel — olyan síma, mint a tükör és olyan csendes, mint a hegyi tó. Akárhányszor megtörtént útközben, hogy napokon át egyetlen hullámredő nem látszott a végtelen vízterületen. A Csendes-Oceán levegője olyan, a milyenre azt szoktuk mondani, hogy „balzsamosan lágy, édes". Nem hasonlítható hozzá sem az erdő, sem a virágos park, sem a magas hegyek levegője. Amaz nem ideálisan tiszta, mert megérzik rajta a virágillat, vagy a földszag; a magas hegyen pedig ritkább voltánál fogva nem olyan kellemesen ozondús. Az Oceánon azonban ideálisan tiszta a levegő. Valósággal élvezi az ember. Az égbolt pedig tüneményesen szép és bámulatosan magas. Ilyen gyönyörködtetően magas, gigászi kupolának sehol másutt nem látszik az égbolt. Még a dél-amerikai Cordillerák mentén sem, a hol a levegő olyan bámulatosan tiszta és átlátszó, hogy helyenként a kétszáz mértföldnyi távolságra emelkedő hegyóriások körvonalait is tisztán kivehettük. Az azurkék égbolton a nap különböző szakában elragadóan szép alakú és szinezetű felhők gyönyörködtettek bennünket. Alakban, színben és a szinek összefolyásában annyi változatosságot és olyan sokféleséget mutattak, hogy az ember azt hihette volna, hogy valami földöntúli lények tisztán a mi gyönyörködtetésünkre rendezik a változatosságokat. Az égboltozat közepe — a kupolája — minden időben tiszta volt. Sem éjjel, sem nappal egyetlen tenyérnyi felhőcske nem volt rajta látható. De a szélein — az Oceán meg az égboltozat egymásba folyásán — egész nap fantasztikus alakú és gyönyörű színű felhőkkel volt borítva. Mintegy tíz-tizenöt perczczel naplemente előtt a látványosság szépsége leírhatatlan mértékben foko-

zódik. A látóhatárhoz már egészen közelálló, biborvörös nap más és más színben világította meg a körülötte lebegő, a vele szemben levő meg a jobbra és balra eső kolosszális terjedelmű felhőket. Ugyanegy pillanatban láttunk hófehér, rózsaszínű, ibolyaszínű és kékesfehér felhőket. A felcsigázott fantázia a legfantasztikusabb alakokat látta a felhőkben: tündérszép tájképeket a víz partján, regényes várromokat, irtózatos vízeséseket, a melyek a képzeletben sok ezer méter magasaknak látszottak; gyönyörű freskókat, idillikus genre-képeket, gigászi facsoportokat. A mintegy negyedóráig tartó és mindennap megismétlődő látványosság olyan nagyszabású, olyan soha előbb nem látott tünemény volt, hogy a hajón alig volt valaki, akire nem okozott volna maradandó és mély benyomást. Fokozta a hatást az abszolutus magány. Rajtunk kívül nem volt egyetlen lélek — hajó — a végtelenségen. A 12 napig tartó utazás alatt egyetlen hajóval sem találkoztunk. A mi különben a Csendes-Oceánnak ezen legforgalmasabb részén is a rendes és szokott dolog. Az a kivétel, ha két hajó találkozik San-Francisco és Jokohama vagy a Vancouver és Jokohama közötti úton. A míg a Havaii szigetek közelében tartózkodtunk, itt-ott megjelent a hajó közelében valamely messzeröptű oceáni madár, például az otromba testű, de graciózusan repülő albatrosz vagy a villámgyors repülésű tengeri fecske. A mint azonban a Midway-szigetek — az egész világon a legfélreesőbb kis szigetek, körülbelül éppen a középen Japánország és Amerika partjai között — közelébe értünk, a madarak is elhagytak bennünket. Bevált az a mondás, hogy olyan vidékre jutottunk, „a hol még a madár sem jár".

Kedves és rokonszenves volt a hajó társasága jóllehet, túlnyomóan amerikaiak voltak az utasok; a ki pedig nem amerikai volt, az — kevés kivétellel — azzal büszkélkedhetett, hogy angol. Ezeken a vidékeken, tudniillik Amerika és Ázsia partjai között, számszerint csak ez a két nemzetiségbeli ember jöhet tekintetbe. Európa többi nemzetei — német, franczia, olasz — csak kivételesen tűnnek fel a látóhatáron; a „hungarian" még hírből is alig ismert. A hajó minden berendezése — nyelvet, társadalmat, étkezést, napi beosztást, könyvtárt tekintve — olyan, mintha az amerikai és angol nemzeten kívül más nem is léteznék a világon. Számos apró jelenségből volt alkalmam észrevenni, hogy engem, a „hungariant", inkább számítottak a hajó khinai és japáni utasaihoz, mint maguk közé. Természetesen nem bántó vagy kicsi-

nyító szándékból, hanem egyszerűen azon feltevésből, hogy: a ki a hajótársadalom szűk és zárt keretében nem amerikai vagy angol, az oly kevéssé tartozik hozzájok, hogy inkább az ázsiaiakhoz soroljják. Az amerikaiak szabad irányú társadalma, szokása, fesztelen magaviselete és magával ragadó közlékenysége átformálja a hajón az angolt is és ezáltal páratlan értékű társadalmi lénynyé alakítja a formákat betartó, finom műveltségű és lelkileg tartalmas angolt. Az első osztályú utasok között volt mintegy harmincz japáni és ugyanannyi khinai. A japániak közt mintegy tíz tengerésztiszt volt, a kik valamely szolgálati ügyben jártak az Észak-Amerikai Egyesült-Államokban és most hazatérőben voltak. Jóllehet, még frissiben meg volt rajtuk a legutolsó háborújokban szerzett dicsőség máza, azért a sötétsárgás, barnaarczú, aprószemű és nagyon pisze hadfiak éppenséggel nem imponáltak fellépésükkel. De nem is igen akartak. Szerényen meghuzódtak az étteremnek egyik távolabb eső asztalánál és egymás között maradtak végig az egész uton. A tisztek igen szigorú fegyelemhez lehettek szoktatva; sohasem történt meg az, hogy az alantosabb tiszt megszólította volna a rangban magasabbat. Ellenben — tiszta porosz mintára — jóizűen és hangosan nevettek, ha a fölebbvalójuk kegyeskedett valamilyen „vicczet" mondani. Ázsiai nő összesen hét-nyolcz lehetett az első osztályon; köztük egy mulatt nő kis gyermekével. Mi európaiak hajlandók vagyunk azt hinni, hogy a mikor európai-amerikai társaságban japániak és khinaiak vannak együtt, akkor a két társaság úgy oszlik meg, hogy az európaiak az amerikaiakkal alkotják az egyik társadalmat, a japániak és khinaiak a másik csoportot. Nem így van. A japániak és khinaiak nem egy csoportot alkotnak, hanem két külön állót, mert a két ázsiai faj éppen úgy külön válik egymástól és éppen olyan elszigetelt csoportot alkot, mint a mennyire távol állanak az európai-amerikai csoporttól. Mi, nem amerikaiak, szorosabb érintkezésben állottunk a japániakkal meg a khinaiakkal, mint ezen utóbbi két nemzetiség egymással. A két nemzetiségnek egymástól való elkülönítése még szembetűnőbb volt a harmadik osztályon, a melyen mintegy 600 japáni és ugyanannyi khinai volt. Az elkülönítés éles és szembetünő volt. A khinaiak a hajó hátulsó részén voltak elhelyezve, a japániak a hajó előrészén. A kettő közé volt beékelve az első osztályú utasok számára berendezett középrész meg a hatalmas hajógépezet. Ennek folytán a két nemzetiség elkülönítése olyan tökéletes volt, hogy a khinai és japáni harmad-

osztályú utasok az egész uton egyszer sem érintkezhettek egymással, sőt nem is látták egymást. Ezen sajátszerű berendezésnél fogva mi, első osztályú utasok, abban a helyzetben voltunk, hogy a szokásos fedélzeti séta közben a hajó orra felé közeledvén, egy darab hamisítatlan japáni népéletet láttunk magunk előtt, mintha akár Oszákának vagy Kodzunak egyik térségén lettünk volna; öt perczczel később pedig a hajó fedélzetének hátsó részéről már Sanghainak, Csi-funak, vagy Amoynak túlélénk és rendkívül zajos utczáin képzelhettük volna magunkat. Magától értetődik, hogy a két nemzetiségnek nagyon különböző konyhája is el volt különítve, a mennyiben úgy a japániak, mint a khinaiak a saját nemzeti eledeleiket kapták.

Ebben a tekintetben nagy előnyben voltak az első osztálynak nem amerikai nemzetiségű utasai fölött, a kiknek az amerikai konyha termékeivel kellett megelégednünk. Másrészt azonban meg kell vallani, hogy az amerikai konyhával, főképpen a vagyonos osztály konyhájával, meg lehet elégedve bárki is. Úgy látszik, hogy az amerikai hajókon és amerikaiak számára berendezett más nemzetiségű hajókon is, abból a fölfogásból indulnak ki, hogy minden utas a „milliárdos" osztályhoz tartozik. A konyha ugyanis olyan, mintha csak azok számára főznének. A rendkívüli pompával és fénynyel terített asztalon a napi három főétkezés alkalmával az utazás egész tartama alatt a legnagyobb gonddal megválasztott ételek gazdag sorozatát tálalták föl. — A mit nagyon vagyonos inyenczek kigondolhatnak és drága pénzen megvásárolhatnak, azt minden nap megtaláltuk az étlapon. Sőt, a mi több: az asztalon. A kitűnő friss húsneműeken meg a bámulatra méltó californiai gyümölcsökön nem csodálkoztam, ámbár ugyanegy napon tíz-tizenkétféle sültet találni az asztalon — még az utazás tizedik napján is — mindenesetre nagyon elismerésreméltó berendezés. De hogy honnan került elő naponkint a friss teknősbéka-leves, a félméter hosszú homár, a kiapadhatlan bőségben felszolgált páratlanul pompás friss vaj meg tej-créme, a mogyorónyi májusi retek meg a frissen tépett, fiatal zöld-hagyma, azt sohasem tudtam kideríteni. Igaz, hogy nem igen kerestem a titok felderítését, hanem megelégedtem azzal, hogy nyitott ablak mellett pompásan átaludt éjszakák után nemcsak kitűnő étvágygyal, hanem valósággal az „éhes vagyok" igen kellemes érzésével ültem naponkint négyszer-ötször a ingerlően-csábítóan terített és megrakott asztalhoz.

Hygiénikus szempontból nem eléggé dicsérhető berendezés az amerikai meg az amerikai mintára berendezett japáni hajókon, hogy étkezések alkalmával szeszes italokat nem adnak az asztalra. Ezeket csak a hajó „bar"-jában lehet kapni.

Nagyon okos és bölcs berendezés. Az alkoholnak úgy sincs semmi köze sem az étvágyhoz, sem az emésztéshez (ámbár erre mifelénk általánosan elterjedt nézet az, hogy de bizony egy kis „papramorgó" ebéd előtt nagyon okos dolog és hogy okvetlen bort kell inni a töltött káposztára, mert különben azt hihetné a káposzta, hogy — kutya ette meg). A hajók barjában azonban rendelkezésére áll az utasoknak az italok legkülönbözőbb fajtája. De itt is akad egy-két igen megszívelendően okos berendezés. Tudniillik az italok „méregdrágák". Minálunk akár három „spiczet" szerezhet az ember azért a pénzért, a mennyiért amerikai hajón egy-két pohárka italt kap; másodszor pedig esti 9 óra után már — nincs bar. A ki valamelyik amerikai hajón, az Oceánon, esti 9 óra után akar szeszes italt inni, az bizony kénytelen — más korcsmába menni.

Kártya sincs az amerikai hajókon. A minthogy a valamirevaló hajókon a kártyajáték egyáltalában ismeretlen időtöltés, vagy pénzszerzési mód.

A tizenegy napig tartó uton Jokohamáig, a hajó nagy pereme ki sem jött a vízszintes felvízből. Olyan símán és nyugodtan haladtunk előre — holott naponkint 360 mértföldet tettünk meg — mint a milyen símán a csónak halad a zárt kikötőben. Ha az ember nem látott maga előtt valamely olyan tárgyat, a mely kétségtelenül magán viselte a hajó alkatrészének jellegét, órákon át élhetett abban a hiszemben, hogy valamely nagy erdőségtől körülvett igen előkelő hotelben lakik. A hajó orra által felvert hullámok zajlása ugyanis a megtévesztésig hasonlít ahhoz a zajhoz, a mit terjedelmes nagy fák lombsusogása idéz elő.

*

Jóllehet Honolulu és Jokohama földrajzi fekvése között — északra, az Egyenlítő fölött — csak nehány fok a különbség (Honolulu kereken a 21. fokon fekszik, Jokohama a 25. fokon), a hajó útja nem egyenes vonalat, hanem lefelé nyílt görbületet ír le. Azaz kerülőt teszen, hogy időt és mértföldeket nyerjen. Amint ugyanis

a hajó elhagyja Honolulut, nem tart egyenesen nyugotnak, hanem észak-nyugotnak, felmegy a 38. fok magasságáig, a mely magaslaton egy-két napig folytatva az utat, csak akkor veszen déli irányt, hogy letérjen Jokohama felé. Még érdekesebb görbületet írnak le azok a hajók, a melyek Vancouvertől Jokohamáig — vagy megfordítva — megszakitás nélkül teszik meg a 14—16 napig tartó utat. Így például a Vancouverből — az 50. fokon fekvő kikötőből — kiinduló hajó felmegyen az 52—53. fokig, hogy aztán letérjen a Vancouvernél 15 fokkal mélyebben fekvő Jokohamába. Gondolható, hogy ezt a — látszólag — óriási kerülőt, a hajók sem a maguk, sem az utasok gyönyörűségére teszik. Főképpen pedig nem az utóbbiak gyönyörűségére, mert ezeknek és főképpen a tropikus vidékekről jövőknek, ebből a geografiai műveletből semmi más hasznuk nincs, minthogy rengeteg nagy náthát kapnak. Azok az utasok ugyanis, a kik például az Indiákról, Dél-Khinából jönnek és minden megszoktató átmenet nélkül jutnak fel a hajóval az 52—53. szélességi fokig, a melyeken a magas északon fekvő Aleuti szigetekről lejövő hideg szél meg hideg áramlás erősen érezhető, minden ruházatbeli óvóintézkedés ellenére, erős meghülésnek vannak kitéve.

Az ezeken a vidékeken jártasabb utasok előtt ez a tény annyira köztudomású, hogy ezt utazásaik alkalmával tekintetbe veszik. Akárkány utas, a kinek Canadában volna dolga, még pedig olyan sürgős, hogy a Jokohama—Vancouver és Jokohama—Honolulu—San-Francisco közötti 5—6 napi időnyereség fontos tényező, mégis ezt az utolsó és 5—6 nappal tovább tartó utat választják és San-Franciscóból vasuton folytatják az utat Vancouverbe, mert ezen az úton nem jutnak fel olyan magasra, és az átmenet egyik égövből a másikba nem olyan gyors.

De hát akkor miért mennek a hajók olyan magasra fel, ha ez által kerülőt tesznek és időt veszítenek? Azért, mert a kerülő csak látszólagos, időveszteség pedig nincs; ellenkezőleg: időben nyernek. Ha valaki erről meg akar győződni személyesen, nem is az Oceánon, hanem otthon a szobájában, akkor vegyen elő egy jókora földgömböt meg egy pontos czirkalmat s meg fog győződni, hogy az említett földrajzi pontok sokkal közelebb feküsznek egymáshoz, ha a mérést nem egyenes vonalban, hanem a fent jelzett — görbületet leíró — módon eszközli. Így például rá fog jönni, hogy San-Francisco és Jokohama között egyenes vonalban 4791

mértföld a távolság; míg azonban ívben — azaz a 38. fok magasságát érintve — csak 4536 mértföld, azaz a kerülő ellenére 255 mértföld a nyereség. Még szembetűnőbb a különbség Vancouver és Jokohama között. Egyenes vonalban 4632 mértföld az út, míg ellenben ívalakban — az 52 és fél fok magaslatát érintve — csak 4259 mértföld, azaz 373 mértföld a különbség; éppen egy napi út. Ez az érdekes tünemény — röviden magyarázva — azon a tényen alapszik, hogy a szélességi fokok annál rövidebbek, minél magasabban feküsznek az északi sark felé. Ha valamely picziny bogárkának feladatul tűznék ki, hogy járjon körbe egy narancson, vagy almán a legrövidebb úton, hát akkor annál rövidebb utat tenne meg, minél közelebb tartaná magát a narancs vagy alma valamelyik végéhez, a hol az alma kerülete — tehát szélességi köre — határozottan kisebb, mint az alma közepén, vagyis az Egyenlítő körül. A Föld két pontja közt a legrövidebb út a gömb alakú Föld felszínén nem a szélességi kör, hanem az úgynevezett „legnagyobb“ kör, amelyet olyan képzelt sík vág ki a Föld felszínéből, amely sík a két ponton, meg a Föld középpontján megy keresztül.

Ugyancsak érdekes csillagászati eseményen mentünk keresztül Honolulu elhagyása után a negyedik napon, a mikor mintegy 1200 t. mf. megtevése után elértük a 180. hosszúsági fokot; azaz ahhoz a ponthoz értünk, a hol a nyugoti félgömbről áthaladunk a keleti félgömbre. Nagyjában megismétlődött ugyanaz az eljárás, a melyen átestünk akkor, a mikor Sydney és Szamoa között elértük a 180. fokot és megismételtük azt a napot, a melyen a két félgömbnek ezt a választóvonalát elértük. Akkor azonban az „Alameda“-val keletről nyugot felé haladtunk és így a Nap járásával szemben fokonként 4 perczet nyertünk, tehát a mi időszámításunk szerint egy nappal előtte voltunk a nyugoti félgömb időszámításának — tehát a Szamoainak is — egy napot meg kellett ismételnünk, azaz április 22. kedd napra, másnap ismét június 22. kedd következik. — Most pedig az „Amerika Maru“-n éppen ellenkezőleg történt; azaz egy napot átugrottunk és május 26.-án szombatra, másnap nem május 27.-e, vasárnap, hanem május 28.-a, hétfő következett. Tudniillik tekintettel arra, hogy most — nyugotról kelet felé tartva a hajóval — nem szembe mentünk a Napnak, hanem igenis mögötte czammogtunk, a mely utánaczammogás annyit jelent, hogy fokonként 4 perczet vesztettünk és ennek folytán a jelenlegi időszámításunk a hajón

egy nappal mögötte járt a keleti félgömb időszámításának, azaz, hogy míg nálunk, az „Amerika Maru-"n, ma még csak szombat volt, Jokohamában pedig ugyancsak a mai napon már vasárnap volt, egy napot át kellett ugranunk, hogy abban a perczben, a mint átléptünk a 180. fokon, azaz átérkeztünk a keleti félgömbre, nálunk is hétfő legyen, a minthogy hétfő volt a keleti félgömb időszámításában.

Hogy ez a kikerülhetetlen zavar be ne következzék, azért javítják ki a hajókon egy napnak az átugrásával, illetőleg megismétlésével a hajó-naptárt, hogy megérkezéskor valamely kikötőben már egyöntetű legyen az időszámítás. Az időjavításnak közös czélpontjául a 180. hosszúsági fok van megjelölve, a mely fokot „vasárnap—hétfő" vonalnak is neveznek. Tudniillik a 180. fok nem az egész földgömbön a választóvonal. — Politikai földrajz tekintetében lehetetlenség volt ezt az egyenes vonalat betartani, mivel az több olyan helyen vonult volna át, hogy ugyanegy fenhatóság alá tartozó földbirtokokat szétszakított volna. Ennélfogva nemzetközi közmegegyezéssel olyan vonalat jelöltek ki vasárnap—hétfő vonalnak, a mely nagyjában összeesik ugyan a 180. fokkal, de több helyen attól lényegesen eltér, hol nyugotra, hol keletre. Nagyjában ez a vonal úgy halad, hogy végigmegy a Behring-szoros közepén, kikerüli Kelet felé az Aleuti-szigeteket, azután beleolvad a 180. fokba, a melyből közvetlenül az Egyenlítő előtt ismét elhajlik K. felé, visszafut a Fidzsi- és Szamoa-szigetek között, elhalad kelet felé az Új-Zeelandi szigetek mellett, nekimegy az Antipodus-szigeteknek és ismét beleolvad a 180. fokba.

Ha ezt a napátugrást meg nem cselekedtük volna és tovább folytattuk volna azt az időszámítást, a melylyel a hajó Honoluluból kiindult, akkor nagy zavarok állottak volna be abban a perczben, a melyben Jokohamában — vagy a keleti félgömb bármely kikötőjében — megérkeztünk volna. A mi naptárunk például május 31.-t, csütörtököt mutatott volna, a kikötőben pedig azt mondták volna, hogy: dehogy, ma június 1.-je péntek van! Tessék aztán disputálni, hogy kinek van igaza.

*

Szórakozásról nagy mértékben gondoskodtak a hajón. Gavalléros modorú kapitányunk, Captain Going, valósággal leleményesnek mutatkozott azon törekvésében, hogy az utasoknak kellemessé tegye a hajóntartózkodást. Napközben sokat sportoltunk és csaknem minden este „báloztunk". A középső fedélzet kitünő tánczteremnek bizonyult, az amerikaiak pedig szenvedélyes tánczosoknak. Egyik estén — a „vesztett nap" feletti bánatunkban, — nagy bált rendeztek, a melyen az ázsiai hölgyek tudniillik a nehány khinai és japáni nő, szintén megjelent. A díszesen öltözött ázsiai nők, a kik között egy előkelő mandzsuriai nő általános feltünést gerjesztett csodálatraméltó szépségével és gyönyörűséges ruházatával, karikára nyitották különben ferdemetszésű görbe szemüket, a mikor látták, hogy a furcsa ruházatú urak — frakkban — egy cseppet sem restelkednek derékon fogni azt a sok „idegen nőt", holott azok a „női méltóságot meg erkölcsöt mélyen megalázó ruházatban, végtelen szemérmetlen meztelenségben" (dekoltált mellel és meztelen karokkal) jelentek meg ennyi ember előtt. Hát még milyen megbotránkoztatónak tartották azokat a komikus taglejtéseket, a melyeket a körben forgó párok úgy neveztek, hogy: walzer meg boston. A khinai nők szemlesütéssel meg mélységes elpirulással vastagon befestett arczukon mutatták megbotránkozásukat, a japáni nők pedig a kimonójuk széles ujjainak a széleivel födték be ugyancsak vastagon bemázolt ajkukat, hogy ne nevessenek hangosan a furcsa látványon.

Felfogásukban eredetiek voltak ezek az amerikaiak. Például: a nagy étteremben megtartott vasárnapi istentiszteleten hiányozni igen csunya dolog, valóságos illetlenség volt; a jelenlevő úrnők úgy viselkednek a szertartás alatt, miközben a kapitány a bibliából néhány fejezetet olvas el, közbe pedig zsoltárokat énekelnek, mintha szertartás után rögtön zárdába akarnának vonulni. De a mikor a hajó egyetlen „színes" asszonya, a fentemlített mulatt nő, is belépett a terembe 3—4 éves kis lánykájával, hogy részt vegyen a vallásos szertartáson, az amerikai nők szemükkel oly brutálisan bántalmazták a gyámoltalan, szegény mulatt nőt, hogy az haladéktalanul kivonult a teremből. Ezek az üde arczú, pajkosan mosolygó, kislányosan rövid szoknyát viselő amerikai nők irgalmatlanok voltak vele, egy manillai gazdag ültetvényes fiatal és művelt feleségével szemben, már az első napon; egyszerűen kiközösítették a körükből és a szegény fiatal nő soha többé a fedélzeten, vagy az étteremben

meg nem jelent, hanem kis gyermekével az egész napot kabinjában töltötte. Csak a mikor az utasok nyugalomra tértek, merészkedett előjönni a fedélzetnek valamelyik félreesőbb zugában. Az amerikaiaknak ez a csunya és szívtelen jellemvonása egyik legcsunyább mozzanata volt a csendes-oceáni utunknak.

Sajnos, semmi sem tarthat örökké: az oceáni útnak is vége szakadt. 12 nappal azután, hogy Honolulut elhagytuk, korán reggel elragadó gyönyörű kép állott előttünk: a Fudzsijama hóval borított és napfénynyel besugárzott csúcsa és a jokohamai kikötő Bluffjének érdekes körvonala.

Elérkeztünk Japánországba.

JAPÁNORSZÁGBAN.

Japánországról írni ma nagyon nehéz. A Szélső Keleten élő negyvenöt millió emberből álló nemzet az utolsó két évtizedben olyan sokat beszéltetett magáról, hogy sok tekintetben jobban ismerjük őket s többet tudunk az országukról itt, Európában, mint a velünk szomszédos népekről s a határos országokról. Annak, a ki csak nehány hetet tölthetett Japánországban, éppen olyan nehéz róla ismertetést írni, mint annak, a ki éveket töltött ott. Nehány hét alatt csak nagyon futólagos ismeretséget lehet kötni úgy a néppel, mint az országgal. Az ezen idő alatt szerzett személyes tapasztalatok tehát alig mulják felül a turista tudását; a ki pedig éveket töltött a japániak között, annak még nehezebb a feladata, mert mélyebben megismerni a látszólag könnyen hozzáférhető és közlékenynek vélt japániakat éppen olyan nehéz, mint a nekünk exotikus nemzetről és országról áttekinthető képet nyújtani.

Nekem két ízben volt alkalmam Japánországot meglátogatni. Orvosi minőségemben sok olyan irányban ismerkedhettem meg az emberekkel, a mely irányban a nem orvos nem juthat a közelükbe; volt alkalmam körüljárni a partok nagyobb részét és kalandozni az ország belsejében. Ott jártam ifjúkoromban, a mikor a fiatal ember fogékony lelkületével, rózsás szemüvegével s könnyen lelkesülő lobbanékonyságával *láttam* az akkor „minden tekintetben" elbűvölő szép országot, barátságos népét, elbájolóan szép asszonyait és ott jártam érett férfikoromban, a mikor a már egyebet is látott ember higgadtságával, bírálgató tárgyilagosságával és akaratlanul is mindig összehasonlításokat tevő ember szemével *néztem* a most már nem minden tekintetben elragadó szép országot, a nem mindenkor barátságos embereket. Sőt az asszonyok sem voltak olyan „elbájolóan szépek", mint a milyennek az első alkalommal láttam őket.

És mégis, ha emlékezetemben néha felelevenülnek az utazásaim alatt látott képek, például Kelet-India fantasztikusan káprázlató szertelenségei, Észak-Amerika grandiózus természeti szépségei, Pekingnek és a Jang-cze kiang völgyének felejthetetlen érdekességei, Oceania némely szigetének idyllikus bájai, valamennyinél szebb, emlékezetesebb, színesebb, tarkább, sőt kedvesebb az a kép, a melyet Japánország természeti szépségei és a japániak — nem az egyes japáni ember — hanem az egész nemzet: férfiak, nők, gyermekek együttesen — hagytak vissza az emlékezetemben. Az a kép, helyesebben az a kaleidoszkopikus képcsoportozat, a mely Japánországban rakódott le emlékezetembe és véződött az agyamba, olyan eleven, élénk, erős és változatos volt, hogy még hetekkel később, a mikor már tőle sok ezer mértföldre távoleső országokban jártam és a hol ugyancsak mély benyomást tevő szeneriákat láttam és szintén nagyon érdekes asszonyok közé kerültem — Észak-Amerika nyugoti partján, fenn Canadában, vagy az Atlanti-Oceán partjain — a Japánországban szerzett benyomás még mindig elhomályosítatlanul élt az emlékezetemben. Talán még a lelkemben is.

*

Tekintettel a rendelkezésünkre álló szűk keretre, lehetetlenség bizonyos naplószerű sorrendet betartani akkor, a mikor Japánországot röviden, futólagosan, mondhatnám csak töredékekben ismertetjük. Azon oknál fogva, hogy ez az ország — jóllehet, hogy több mint háromezer szigetből áll — egy egységes egész és hogy az ország déli részén élő nép, úgy néprajzi tekintetben, mint társadalmi berendezésében keveset különbözik az északibb részben élő néptől, könnyebben beszélhetünk együtt és egyszerre úgy az országról, a nemzetről és a társadalmi berendezésekről, mint városról-városra kalandozva, helyenként írni felőlük.

Ismerkedjünk meg mindenekelőtt az emberekkel. Eddigi utunkon is tapasztalhattuk, hogy mindenütt a világon, minden idegen országban az ember a legérdekesebb látni való és legméltóbb a megismerésre. Mielőtt azonban belebocsátkoznánk a közelebbi ismeretségbe, világosítsunk fel egy tévedést. Tévedés ugyanis az a vélemény, a melyet nemcsak minálunk, hanem általában egész Európában a japáni nemzetről táplálnak, tudniillik azt, hogy — sárgák. Dehogy sárgák; ezt csak mi állítjuk róluk, de nekik eszükbe

sem jut sárgáknak lenni. Barnák a japániak, vagy mondjuk pontosabban: búzaszínűek. Hogy milyen barnák, azt nem tudnám megmondani, mert nem ismerem a barna színnek azt az árnyalatát, a melyhez hasonlítani tudnám őket, de annyi tény, hogy barnák. Világos barnák, sárgásbarnák, vagy olajbarnák, vagy akármilyen barnák, csak nem sárgák. Tévedés az is, hogy „aprók, piczik". Dehogy piczik! Ha nem azokról a japáni férfiakról alkotunk véleményt, a kiket Európában van alkalmunk megismerni, a kiket természetesen a nekik éppenséggel nem illő európai ruházatban látunk és a mely férfiak többnyire nehéz szellemi tanulmányokban, szobamunkában, asztal előtt görnyedő foglalkozásban satnyultak el testileg — azaz röviden: „államköltségen külföldi tanulmányútra küldött „tudósokat" — hanem látjuk őket otthon, a hazájukban, a nekik jól illő nemzeti viseletben, a kik a szabad levegőn, Japánországnak példátlanul tiszta, alig szennyezett levegőjében töltik az életüket, abban az országban, a hol park parkot ér, a hol a nagy házsorokat ellepi a sok fa, a hol minden udvar, ha csak akkora is, mint amekkora nálunk a szoba, gondozott kert, akkor majd meggyőződünk arról, hogy legalább is igaztalanok vagyunk akkor, a mikor a japániakat úgy említjük, hogy: „a piczi, sárga emberkék".

Való, hogy átlag jóval alacsonyabbak, mint mi, európaiak. Sőt annyira alacsonyabb termetűek, hogy azokat a hadköteles japáni fiatalokat, a kik megütik azt a magasságot, a mely magasság a mi hadseregünkben éppen még „szolgálatra alkalmassá" teszi az embert, azt Japánországban már a — gárdához osztják be. De azért nem gyengék, nem gyatrák, csak éppen apróbb termetűek. Szépeknek azonban, tudniillik a mi fogalmunk szerint szépeknek, a legjobb indulat mellett sem mondhatnók a japáni férfiakat. Mongol származásuknak megfelelően, a szem meg az orr mongol jellegű; a szem hasított és keskeny. (Ismételjük azt, a mit előzőleg a khinaiak „görbe szemé"-re mondottunk: nem a szemgolyó áll ferdén, vagy tér el alakban a mi szemgolyónk alakjától. A szemrés — a két szemhéj közti ür — keskeny és a két szemhéj áll ferdén. A szemgolyó úgy fekszik az üregében, mint a mienk.) Az orr lapos és széles. A felső állkapocs csontjai meg a járomcsont élesen kiállók; a haj sűrű, vastagszálú, koromfekete. Ellenben a bajusz meg a szakál ritka. Ritka olyan értelemben, hogy a kinek van bajusza-szakála, az ritkás, gyér és úgy is ritka, hogy ritka az a férfiú, a kinek ez az állítólagos „férfidísze" megvan. Hogy a

japáni nők melyik japáni férfiút tartanak szépnek, az mélységes titok. Az a japáni nő, a kihez a tudnivágyó idegen ezt az „indiszkrét" — az ő felfogásuk szerint: szemérmetlen — kérdést intézi, az a nő mélyen elpirul, elfordítja a fejét és nem felel. Nekünk, európaiaknak, azonban nem csak hogy nem szépek a férfiak, hanem a rokonszenv és nagyrabecsülés ellenére is, határozottan kimondjuk, hogy rútak. Még pedig igen nagyon rútak. Főképpen csúnyák, ha meztelenek. A test nagyon aránytalan fejlődésű. A felső test eléggé jól fejlett, de a végtagok, a lábszárak rövidek, gyenge izomzatúak és — kajlák. Továbbá eltorzítja őket, még a magasabb társadalombelieket is, a baloldali bordaív kiemelkedése a mellkas vonalából. Okozza ezt a csaknem kizárólagos rizstáplálék, meg a temérdek téa, a mely úgy felpuffasztja a gyomrot, hogy a kitágult és falaiban nagyon megvastagadott gyomor kinyomja a bal bordaívet.

Kevés népfaj van a földön, a melyek külső megjelenésre vonatkozólag olyan óriási különbség állna fenn a férfi és női nem között, mint a japániak közt. Míg a férfiak határozottan rútak, a nők határozottan bájosak, sőt túlnyomóan szépek. (Persze addig a korig, a míg a nőknek „kötelességük" és részben hivatásuk szépnek lenni.) És a mi a japáni nőkre nézve igen kedvező állapot: a mi szemünkben is meglehetősen szépek és elég bájosak. Azok az elragadtatással telt leírások, a melyekben a japáni nők a régibb időkben — 20—30 évvel ezelőtt — „elragadóan szépeknek és utólérhetetlen bájosoknak" mondatnak, jóindulatú túlzások, a melyekben sok volt a turista felületességéből és még több az — érzékies hajlamból. Klasszikus szempontból azonban talán éppen az ellenkezőt lehetne a japáni nőkről állítani. Már termetüknél és testalkotásuknál fogva is olyanok, hogy a szobrásznak vagy festőnek modellül alig szolgálhatnának. „Ha a női szépséget Juno, Venus vagy Hebe alakjában képzeljük, akkor Japánban nem találunk egyetlen alakot, a mely ezeknek modellje lehetne. A japáni Junónak igen csontos lenne a termete és túlvastag a nyaka; Venusnak nagyon pettyhűdtek és lecsüngők lennének az emlői és idomtalanúl szélesek a csípői; Hebe pedig kellemetlenül sovány lenne; vékony lenne a karja, az arczcsontja nagyon kiálló lenne, a lábszára pedig túlságosan befelé álló. Mind a három szépségmodell azonban „térdsúrló lenne". Nem orvosi vagy nem művészi szemekkel nézve azonban sokkal előnyösebb a külsejük, a mihez hozzájárul a rendkívül ízléses női ruházat és a fantasztikus hajviselet. Mind a kettő

sok olyat emel ki és tűntet fel, a mi előnyös és sok olyat rejt el, a mi hátrányos. A japáni aesthetika a következőket követeli meg a női szépség tökélyéhez: az arcz legyen hosszúkás, halavány; a homlok alacsony és lapos, a melynek a közepén a haj kissé benő. (Ez a kívánság onnan ered, hogy a homlok konturjai emlékeztessenek a Szent-Fudzsijáma-hegy csúcsára, a melynek hóval fedett csúcsán a vulkán kráterje szintén fekete ívben érinti a fehér hóréteget.) Az orr legyen gyöngéden hajlott, éles, a száj nagyon picziny, élénk, vörös; a kéz legyen hosszú, keskeny; az ujjak nagyon vékonyak, hosszúak, rózsaszínű körmökkel; a mell és csípő legyen lapos, vékony; (ezért szorítják le magukat a nők a szorosan tapadó kimonóval), a láb pedig legyen erősen befelé álló.

Átlag kétféle női típus tűnik fel az idegennek; a halvány, kissé sárgás árnyalatú, hosszúkás, finom metszetű arcz, éles, rövid orral, picziny szájjal és igen keskeny metszésű szemekkel. Ezzel a típussal ellentétben áll a piros-pozsgás kerek arcz, igen alacsony homlokkal, duzzadó ajkakkal és valamivel tágabbra nyitott szemrésekkel. Az első típusú nők többnyire az úri osztályhoz tartoznak, az utóbbiak a köznéphez, a hegyi lakókhoz. Valamennyinek azonban kissé kellemetlenül, zavarólag hat kiálló arcz- és járomcsontja. Maguk a japáni festők és szobrászok tudják és érzik ezt, mert festményeiken ezeket gondosan igyekeznek — „eltussolni“. Ugyancsak a japáni ízlésnek tesznek eleget a nők az által, hogy erősen „puderezik“ és festik magukat. Fehér festéket nem használnak ugyan, de a rizsport, az „osiroi“-t, olyan bőségesen használják, hogy az valóságos rétegben ül a barnás színű arczon, nyakon és mellen. Erre a rizsporrétegre jön a piros festék, a „beni“, a melyet az előkelő osztályhoz tartozó nők is bőven alkalmaznak, az alsóbb rendűek azonban „szemmel látható“ rétegben. Különösen az ajkukat festik erősen pirosra. Ezt bátran megtehetik, mert Japánban a csók ismeretlen fogalom, a szájon való csókolás pedig annyira illemellenes dolog, hogy még szülők és gyermekek között is illetlenségnek tekintik. A szemöldököket beretvával széphajlású, igen finom vonallá keskenyítik, az arcz finom pelyhét lekaparják beretvával. Legszembetűnőbb a japáni nőn a hajviselet, a „frizura“. Jóllehet, hogy a hajzatuk különben is dús — a hajszálak durvák, vastagok — azért mégis igen sok idegen anyaggal pótolják vagy gyarapítják. Ugyanegy nőnek akárhányszor idegen hajfonatok, kis selyem és bársony párnácskák, temérdek borostyánkő és teknősbéka csont van a frizu-

rájában. Az egész vastagon be van kenve szezámolajjal és pomádéval, a mi által az egész alkotás merevvé válik. Mintegy százötvenféle frizurát tud a jártasabb fodrásznő létrehozni, a mely munkához átlag 2—3 óra szükséges. Vannak azonban olyan művészi alkotások — többnyire előkészület alkalmával valamely ünnepélyre az előkelő társadalomban vagy hírnevesebb gésáknál — a melyeknek a megalkotása 6—8 órát veszen igénybe. Önmaga a legkivételesebb esetben építi fel a frizurát a japáni nő. A legfélreesőbb vidéken is található a női fodrásznő, a kihez a falu asszonyai eljárnak a frizurájuk végett. (Képzelhető az a temérdek — pletyka, a mi az ilyen falusi „Figaronénál" lerakatik.) A frizura meglehetősen pontosan megmondja, hogy a viselője kicsoda-micsoda: előkelő úrnő-e, fiatal-e vagy öreg, özvegy-e avagy hajadon. És ahogyan van „virág-nyelv", „legyező-nyelv", stb., úgy van Japánban „frizura-nyelv". A japáni férfiak például leolvassák a nők frizurájáról, hogy: „én még fiatal vagyok ugyan, de szeretnék már férjhez menni"; vagy pedig: „özvegy vagyok, de a gyászidőm lejárt"; „elvált asszony vagyok, de nem kérek többet a férjhezmenetelből". A hol sok nő gyülekezik össze, mint például a parkokban, a vásártéren, vagy az ünnepeken, valóságos „kishirdetést" olvashat az az ember a nők fején, a ki tud „japánusul".

*

A ruházat szabásra nézve nagyjában egyforma az egész országban. Férfiak, nők és gyermekek ugyanegy szabású ruhát viselnek és — a mint később látni fogjuk — a nehány napos csecsemő ugyanolyan ruhát kap, mint a milyet a nagymamája visel. Csak a munkásosztály a kivétel, főképpen a mezei munkás, a ki csaknem egészen meztelenül jár. A mezei munkások, valamint az európaiak által kevésbé látogatott kikötőkben a munkások meg a hajósok átlag csak keskeny vászon csíkot hordanak, a „sita-obi"-t, melyet a derekukon megkötve, áthúznak a czombok között. Hűvösebb időben rövid, de nagyon bő blúzt is viselnek, a mely azonban csak a csípőig ér. Éppenséggel nem arra szolgál, hogy szemérmetesen fedje a meztelenséget, mert éppen azt hagyja meztelenül, a mit más kultivált országokban elfednek az emberek. A városokban szigorúan tilos ez a régi népviselet. Az európai és amerikai „miss"-ek

addig tiltakoztak a nuditások ellen, míg a hatóságok betiltották. A városok kuliait, főképpen a riksát húzó ezer meg ezer kuliját, ennélfogva rettenetesen ízléstelen egyenruhaféle mezbe bújtatták. A „riksa-boy"-ok indigokék rövid és szűk vászonnadrágot viselnek, ugyanilyen színű nagyon bő, rövid blúzt, a momohikit és hozzá rendkívül széles, gombaalakú fehér kalapot. Esőben az itodátét viszik a vállukra, a szalmából vagy sásból font rövid ruhát. Ugyancsak szalmából fonják a „váradzsit", a szandált, a mely olyan olcsó, hogy a mi pénzünk szerint számítva, egy fillérbe sem kerül párja. A közép és az úri osztály már teljesen egyformán öltözködik; mindnyájan az alsó „hákánát" és e fölött a „kimonót" viselik. A hákáná hasonlít a mi asszonyaink hálószoknyájához, a kimono pedig nyitott, hosszú, hálókabátszerű ruhadarab, a melyet derekukon keskeny övvel, az „obi"-val, kötnek meg. A szövetek színe nagyon komoly; többnyire szürke, sötétkék vagy barna; az ujjai nagyon hosszúak és bővek és mind a kettőbe széles nagy zsebek vannak bevarrva, a melybe a japáni férfiú belerakja azokat a szükséges tárgyakat, a melyeket mi a ruhánk zsebeiben hordunk. Ünnepies alkalommal a kimonó fölé felöltik a „haori"-t, egy felöltőszerű rövid kabátot, a melylyel a japáni férfi az állásának megfelelő fényűzést és pompát kifejtheti. A „háori"-nak ugyanis az ujjai, a melle, meg a gallérja díszesen van kihímezve; jelvények, figurák és a családi czímer van ráhímezve, ezer meg ezer változatban, avval az óriási gonddal, finom ízléssel és minucziózus pontossággal, a melyre a japáni hímzőművészet és kéziügyesség képes. Czipő gyanánt a „czori"-t viselik, a finom bambuszfonattal borított, síma deszkalapot, a mely két, négyujjnyi széles léczre van erősítve. A mindig fehér vászonharisnya csak a bokáig ér és az öregujjnak külön hüvelye van, abból a czélból, hogy a „czori"-t tartó vastag zsineg az öregujj meg a második ujj közé beférjen. Kalapot nem viselnek a férfiak, valamint ékszert sem, sem gyűrűt, sem mást. Órája és láncza azonban minden embernek van, valamint a gyűszűnyi apró pipa meg a hozzávaló dohányzacskó sem hiányzik egyetlen férfiúnak sem.

A férfiak viselete hygienikus szempontból feltétlenül kifogástalan lehet. De aesthetikai szempontból itélve bizony csunya. A legférfiasabb termetű férfiúnak is asszonyosan lágy külsőt ad; a kopogós czori pedig, a melyet alig emelnek fel a földről, férfiatlan, bizonytalan, csoszogó járásra kényszeríti őket. Nagy forróságban nem öltik fel a kimono alá dukáló hákámát. Ha ilyenkor egy kis

szél kerekedik, a szellős kimono két szárnya szétnyílik és előtűnik az emberek meztelen, sovány lábszára.

Utolsó időkben, a mikor az európai szabású ruházat mindinkább elfogadtatott, a reakczionárius csoportok erősen agitálni kezdettek a régi nemzeti viselet mellett, még pedig olyan eredményesen, hogy a mai modern Japánországban sokkal gyakrabban találkoztunk a régi ősi viselettel, mint például tizenöt-húsz évvel ezelőtt. Ez az ősi viselet nagyjában hasonlít a maihoz, csakhogy a kimono színe élénkebb, dúsabban díszített és fölötte a „kámisim"-ot viselik, a rövid, széles zubbonyt, a melynek a vállai messze elállnak kétfelől a karok felett.

Az asszonyok viselete körülbelül azonos a férfiak viseletével. Ing és alsónadrág helyett valamely selyem- vagy gyapotszövetet hordanak, a melyet egyszer-kétszer a derekuk és a czombjuk körül csavarnak; ing helyett pedig a vállukra vetett kendőt. E fölé jön a kimono, a mely nagyon hosszú, egészen a „czori"-ig ér, oly szorosan tapad a testhez, hogy annak idomait kissé túlságosan plasztikusan domborítja ki. A kimono a nő korának és társadalmi rangjának megfelelően rendkívül változatos. Minél fiatalabb a nő, annál élénkebb és rikítóbb a kimono színe, valamint az obié is, a melylyel a kimonót körülcsavarják és a melyet hátul széles nagy csokorba kötnek. A japáni menyecske kimonója valamivel komolyabb, nyugodtabb; a kifejlett asszony kimonója meg az obije között a színek többé nem rikító ellentétek és az öreg asszony kimonója már a teljes lemondás. Míg a japáni nő fiatal lány korában színes, tarka és szép ruhájában olyan mint a napsugárban fürdő, gyönyörű aranyos lepke, idős asszony korában komoran rideg, barna vagy szürke ruhájában olyan, mintha nem nagyanya, hanem nagyapa lenne. A japáni férjeknek és családapáknak sokkal jobb dolguk van „in puncto" női ruha, mint az európai férjeknek és családapáknak. A japáni nő toilettjében ugyanis a következő „mellékes apróságok" hiányoznak: báliruha, concerttoilette, fürdőruha, tennisruha, lakkczipő, báliczipő; magaskeztyű, rövidkeztyű és tizennyolczgomboskeztyű, premierkeztyű; prémboa, tollboa; kalap, fátyol, csipke, szalag, csipkés alsónadrág, suhogó selyem alsószoknya, corsett. Ékszereket sem viselnek a japáni nők. Sem gyűrűt, sem melltűt, sem karpereczet. Csak a frizurájukat tűzik teli temérdek hajtűvel, a melyeknek persze a frizurával jelzett „kis hirdetésben" jelentékeny szerep jut. Japánban a hajban viselt tűknek körülbelül az a jelentőségük, mint nálunk

a panamakalapnak. Minél több a tű valamely nő hajában, annál gyengébb lábon áll az illetőnek az erkölcse. Éppen olyan jellemző tehát mint nálunk a panamakalap. Minél „feltűrtebb“ ez elől és „legyűrtebb“ hátul, annál gyanúsabb a viselője.

Különösen discret az előkelő vagy a vagyonos polgári nők ünnepi ruházata. Ilyenkor olyan kimonót viselnek, a melynek az alja vattázott uszálylyal van meghosszabítva. A drága selyemszövet színe gyönyörű rózsaszínű, gránátvörös, fű- vagy tengerzöld; bámulatos szép hímzések borítják a gallért, a rendkívül bő ujjakat; az obi és a hátulsó nagy csokor pedig valóságos költemény. A fiatalabb nők csoportja ilyen alkalommal felejthetlen szép kép; nincs olyan színes virágágy, a mely színpompára nézve evvel a képpel versenyezhetne. A sok „ucsiva“ meg „ogi“ — különböző legyezők, — a melynek használatában a japáni nők felülmulhatlan grácziát tudnak kifejteni, azt a benyomást teszik, mint tarka lepkék a virágok között.

A hasonlat eléggé találó, mert ilyen alkalommal sok a virágdísz. A virággal való díszítés nem úgy értendő, hogy a nagy csomó virágot csokorba kötik és azt a virághalmazt a mellükre vagy a hajukba tűzik; ugy sem értendő, hogy nagy ezüst medenczéket töltenek meg virággal, miközben nagy gondot fejtenek ki arra, hogy a virág ne fedje el a — drága ezüst vagy porczellán edényt. Ez az európai szokás valóságos szálka a finom ízlésű japáni ember szemében. Nincs az a ház Japánországban, a melynek egy vagy több szobájában valamely egyszerű edényben ne virulna virág. Néha csak egyetlen ág vagy virággal megrakott galy a dísz, de ez megvan minden házban. Nincs még egy nemzet a világon, a mely oly sok gyönyörűséget találna a természetnek valóban legbájosabb gyermekében, a virágban. Azokhoz a vidékekhez vagy parkokhoz, a melyeken kiválóan szép virágok teremnek, valamely tó partján vagy völgyben, valóságos búcsújárást rendeznek a japániak. Apa, anya, gyermekek, még a nagyszülők is, elgyalogolnak a nehány órai távolságra eső helyre és órákon át gyönyörködnek a — virágokban. A szerencsés éghajlatú országban az év nagyobb részében van alkalmuk a virágban gyönyörködni. Február közepétől márczius közepéig a szilvafa virágzik, április elejétől május közepéig a cseresznyefa, Japánországnak az a hasonlíthatatlan bájos szép virágzású fája. Mindkettővel sok kilométernyi hosszú utakat ültetnek be a japániak. Nem azért, hogy a gyümöl-

csét értékesítsék, hanem tisztán és kizárólag a virágjáért. A mi vidékeinken nyár végén az országutak mentén — a faluk közelében — hosszú sorban állnak az óriási kádak, a melyekben túlérett szilva poshad, mint előkészület — a pálinkafőzéshez. Japánországban ugyanilyen módon virít az országutak mentén — ugyancsak a falvak közelében — az illatos, bájos, gyönyörű szilvafavirág. A „szákura" — a cseresznyevirág, — ugyanaz Japánban, a mi nálunk a rózsa. A hogyan rózsáról szól a mi dalunk, a mi szerelmünk, a mi költői hasonlatunk, úgy a „szakuráról" szól a japáni dal és költészet. Az irisz, a fehér és rózsaszínű lotusz virág, a kamélia, paeonia, az azaleák és magnoliák májustól augusztusig virágzanak. A „nemzeti virággal" — a cseresznyevirággal — hasonló rangban áll Japánország másik virága, a chrysanthemum, a mely nálunk Japánország symbolumaképpen ismertetett el; ez csak október közepén kezd virágozni. Az a kultusz, a melyet Japánországban a chrysanthemummal űznek, a valóságban felülmúlja a nálunk már úgyis túlhajtott fogalmakat.

De nem csak a virágokkal, hanem minden más természeti szépséggel sokat foglalkoznak. Még a nők nevei is mindmegannyi megörökítése valamely természeti szépségnek. A mint nálunk magyaroknál egykoron (a jelenlegi divatos Duczi, Dodo, Pipi, Fifi, stb. nevek helyett) szokásos volt a Hajnalka, Piroska, Ibolyka, Rózsika, Viola, Japánországban a lányoknak más és ezekhez hasonló kedvesen hangzó neveket adnak, például: Cseresznyevirág, Szilvaharmat, Völgyivirág, Pillangó, Hegyipatak. Igaz, hogy előfordulnak ilyen nevek is: Szalonka, Gólya, de az nem tesz semmit. A túlnyomó név mégis Tengerszem kisasszony és Paeonia asszonyság.

Nos, az a sok szép „virágszál" együttesen, egy csoportban a gyönyörű környezetben, a gyönyörűséges szép színű, hosszú kimonóban, határozottan olyan szép látvány, a mely sokáig emlékezetes marad az európai ember lelkében.

*

A japáni lakóházzal mi európaiak nehezen tudnánk megbarátkozni, vagy talán sehogy. Nekünk — tekintettel a mi megszokott berendezkedésünkre — teljesen hiányoznék minden kényelem. Fényűzés kifejtésére pedig éppen olyan kevéssé alkalmas, mint a japániak ruházata. A japáni háznak mindenekelőtt nincs alapzata (ma-

gyarul: fundamentuma). A ház nem a földbe, hanem a földre van épitve. Pinczéje tehát nincs, a mint hogy kéménye sincs. Pincze nem kell, mert nincs boruk, a melyet oda el kellene helyezniök és nem kell a kémény, mert verandaszerű nyitott helyen vagy az udvarban áll a konyhájuk. Csaknem minden ház emeletes, még faluhelyen is, holott minden családnak külön lakóháza van. A mi kaszárnyaszerű bérházaink, a melyekben teljesen idegen családok kerülnek egymásmellé szoros összeköttetésbe, teljesen ismeretlen Japánországban. A földszinten van rendesen a konyha, az éléstár, a műhely, esetleg az üzlet. Az emeleten pedig, a „mikai"-on, a mely csak nehány lépcsőnyi magas, van a tulajdonképpeni lakás. Hálószoba, ebédlő, szalon, úri szoba, gyermekszoba, stb., szintén ismeretlen fogalom. Ilyen berendezésű, de főleg ilyen nevű szobák egyáltalában nincsenek. Hanem vannak szellős, tágas helyiségek, a melyeket igen vékony deszkafalak és jobbra-balra széttolható ajtók választanak el. Egy négy-öt méternyi szoba a fehér papirból készített „fuzámák" segélyével pár percz alatt két-három teljesen elrekesztett szobácskává alakítható át. Nyáron ezeket az ajtókat kiemelik, valamint az ablak gyanánt szolgáló ajtókat is. Ennélfogva nyáron a japániak lahóháza olyan, mint a kalitka. Az utczán végighaladó ember nemcsak betekinthet a japáni ember házába, hanem a szó szoros értelmében keresztül lát rajta, amenyiben az utczáról — ablakokon és ajtókon — látni lehet az udvart. Ez az udvar azonban sohasem udvar, hanem mindig valóságos kert. Néha az „udvar" nem nagyobb, mint nálunk a lakószoba. De azért mi minden van abban! Mindenekelőtt gyönyörű szép virágok; többnyire vágott és fantasztikusan nyírott lombfák; miniatura vízesés és miniatura patak; fölötte szépen ívelt és díszített liliputi híd bambuszból; a patak közepén pedig egy jókora kő — szigetnek.

A szobákban nyoma sincs a bútorzatnak. Minden szobának a padozatát finom gyékények borítják, a „tátámik", a melyek a mi székeinket, divánunkat, asztalainkat pótolják. Az úri szobákban temérdek apró „divánpárna" van, a melyekből szükség esetén kényelmes üléseket csinálnak. Ugy a papírfalak, mint a „tátámik" kifogástalan tiszták, még a legszegényebb ember házában is. Tisztán tarthatók azért, mert czipővel a szobába lépni Japánországban olyan abszurdum lenne, mint nálunk például a sáros csizmákat a fehér abrosszal terített asztalra rakni. Bárhova lépjen be az ember, legyen az magánház, hivatal, templom, üzlet, vendéglő vagy más nyilvá-

nos helyiség, mindenekelőtt le kell tennie a czipőket. (A japáni városok modernebb üzleteiben, a melyekben igen sok idegen fordul meg, tekintettel a nagy forgalomra, elengedik a czipő lehúzást. Ellenben a küszöb előtt nehány szolga áll posztó papucsokkal, a melyeket a belépni akarók czipője fölé húznak. A turista egyáltalában helyesen teszi, ha kirándulásai alkalmával ilyen posztó papucsokat viszen magával, mert sok időveszteségtől meg kényelmetlenségtől kíméli

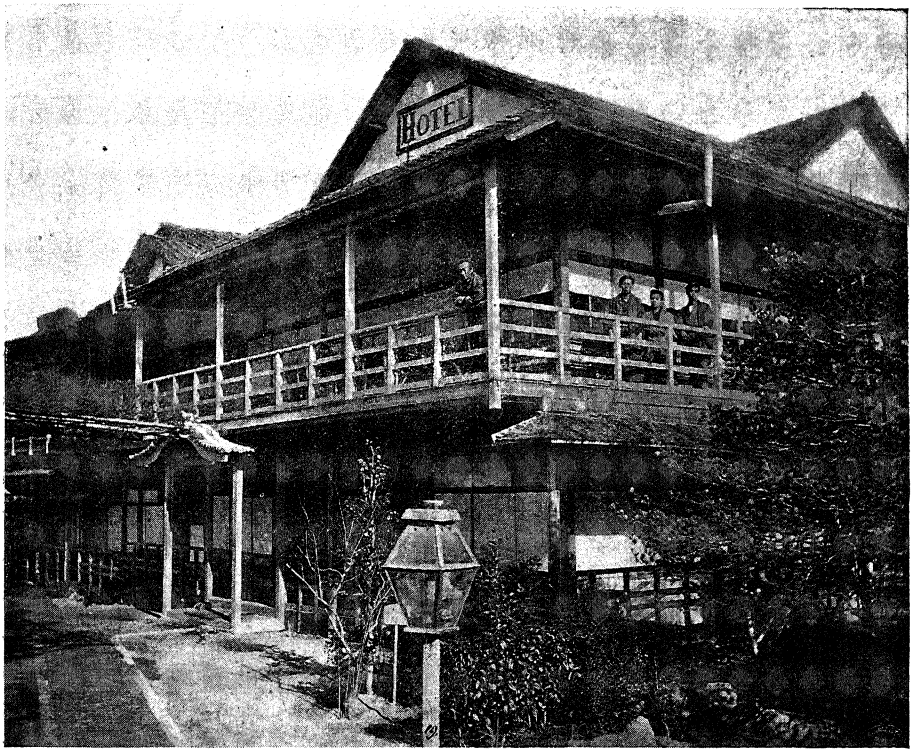

KOISE-JÁ SZÁLLODA ODÁVÁRÁBAN.

meg magát. Az élelmesebb riksa-kulik kis kocsijukban tartanak posztópapucsokat európai vendégek számára. A semmibe sem kerülő figyelmesség kitünő indok a — borravalóra.) A konyhát meg a kamarát nem borítják be gyékénynyel; ezeket kőlapok fedik, de azért a japáni ember jellemvonásának egyik legkimagaslóbbja — a tisztaság — ezeken is meglátszik. Asztalok, ágyak, szekrények, székek, fiókos ládák teljesen hiányoznak. Hát akkor hol tartják a ruháikat, fehérneműjöket, ágyneműjöket? Min ülnek, min esznek? Ezt kérdeztem én is, a mikor először szálltam meg valamelyik

japáni szállodában és a „szobapinczérnő“ — a nészán bevezetett a „szobámba“, illetőleg nehány lécz által négyzetben kijelölt szabad területre, a melynek csak padmalya és padozata volt. Egy-két perczczel később már készen állott a bútorozott szobám. A fiatal leányka, a szolgáló — „a muzumé“ — segítségével jobbról és balról összetologatott nehány „fuzámát“ — papírfalat; — ki- és betolt nehány „szodzsit“ — ajtónak és ablaknak; félrehúzott egy falat, a mely mögött elég terjedelmes hely volt minden podgyászomnak, aztán feltolt egy másik falat, a mire elő tünt egy másik falmélyedés, a melyből kiszedte a „futorút“ azaz a vattával kitöltött derékaljat, a „káimákit“, azaz az ugyancsak vattával bélelt hálóruhát, a mely egyszersmind takaró; előszedett egy a közepén homorúan kivájt, hosszúkás négyszögű, kipárnázott fatuskót, a „makurát“ párnának, aztán hamarosan kifeszítette a patyolatfehér „kájá“-t, a mosquitó hálót, elém rakott egy puha párnát ülésnek; az elé tette a „hibátcsi“-t, egy rövid bambusz edényt, a melyben hamu között egy darab faszén izzott, szürcsölt egyet a fogai között, megsúrolgatta két tenyerével a czombjait és nyájas mosolylyal azt a kérdést intézte hozzám: „ippuku?“ (tetszik egy pipa dohány?) és ezzel el voltam helyezve a „hotelben“.

Tökéletesen ilyen a polgári házak berendezése is. A vagyoni állapotnak megfelelően nem a bútorok gazdagsága vagy drágasága fokozódik, hanem a gyékények, a „tátámik“ száma. Ezek a tátámik ugyanis mindenkor teljesen egyformán nagyok; két méter hosszúak és másfél méter szélesek. A szerint, hogy hány tátámira van szüksége valakinek, olyan nagy a lakása és azoknak a száma szerint fizeti a házbért. Lakásdísz — a mi fogalmunk szerinti szobadísz, tudniillik értékes nagy festmények, vázák, oszlopok, tükrök, sallangok s más porfogó tárgyak — szintén hiányzanak a japáni lakásokban. Itt-ott, főképpen az úri házakban, hosszú papírtekercsek lógnak a falakon, a virággal vagy tájképekkel befestett kakimenók; egy emelvényen, a „kámidámán“ egy-egy sintó „isten“, többnyire a „Daikoku“ meg az „Ebozu“, a praktikus észjárású japáni embernek két leghasznosabb istene. A Daikoku ugyanis a vagyonosság istene, az Ebozu pedig a táplálkozás istene.

*

A japánul olvasni tudó embernek nagyon könnyű az utczákon eligazodni, vagy valamely keresett házat megtalálni. Minden házon ugyanis szembetűnő helyen ki van téve a kerület és az illetékes hatóság neve, továbbá az utca, valamint a háztulajdonos — vagy lakó — vezeték- és keresztneve.

A hogyan a lakásuk meg az öltözékük kifogástalanul tiszta, olyanok minden más irányban is a tisztaság tekintetében. Nemcsak a szobáik meg az udvaruk tiszta, hanem kifogástalanul tiszta az utcza, a park, a város, a falu. Páratlanul tiszta az egész ország. Bármerre kalandozzék az idegen Japánországban, szemetet, piszkot, papirhulladékot, állatok ürülékét, sehol sem fog találni. (Hogy a japáni városok utczáin olyan ritkaság a veréb, ezt hajlandó voltam annak tulajdonítani, hogy olyan kevés a ló. Ló nélkül hogy éljen meg a szegény veréb, ez a mi leghűségesebb kis utczai „gamin"-ünk, a nagy városban, a hol senki sem gondoskodik a táplálkozásáról?) Egyrészt azért nincs szemét, mert a szegényebb osztály — pedig ez Japánországban nagyon nagy — felszed minden hulladékot, hátha valamiképpen értékesítheti, másrészt pedig azért, mert a tisztasági érzék igen magas fokra fejlődött bennük. A japáni mesterember műhelye olyan tiszta, mint valamely iroda; a termőföldek pedig — helyesebben mondva: a rizsföldek, mert mást alig lehet látni az országutak mentén — olyan gondozottak, mint valamely díszkert. Rongyos és tépett ruhájú embert talán lehet az utczákon látni, de nem emlékszem, hogy piszkos ruházatú embert láttam volna. A test ápolása, illetőleg mosakodás és fürdőzés olyan gondozott és annyira általános a társadalom valamennyi rétegében, mint egyetlen más nemzetnél sem.

Igaz, hogy a sok kénes meg szénsavas meleg forrás számtalan helyen vízeséseket alkot és bő forrásokban bugyog és ennélfogva sok helyen csaknem egészen ingyen kapható, de a népfürdőkről is olyan bőven gondoskodnak, hogy minden apró faluban van legalább egy meleg fürdő, a melyben a munkás 2—3 fillérért fürdőt kap. Tokióban több, mint 800 népfürdő áll a lakosság rendelkezésére és még itt is olyan olcsó, hogy a mi pénzünk szerint 3 fillérért megfürödhetik az ember. Csak egyféle fürdőt ismer a japán ember: a forrót. A 40 fokos fürdőbe úgy lép be a japáni férfi meg a nő, mint mi a langyos vízbe. Még a 45 fokos meleg fürdőt is huzamosabb időn át birják ki és rendesen olyan vörös bőrrel lépnek ki belőle, mint a főtt rák. Minden rendezettebb háznak megvan a saját

fürdője, a melyet a család és cselédség egyformán használ. (Japánországban ugyanis — csodálatos módon — a cseléd is ember és tudják, hogy a víz mindent lemos.) De azért a nyilvános fürdők is roppantul látogatottak. Az utolsó egy-két évtizedben bevezetett nagy újításokkal egyidejűleg a fürdőkérdés — illetőleg a „közösfürdő" kérdése — is lényeges változáson ment keresztül. A mikor én mintegy tizenöt, tizenhét évvel ezelőtt jártam Japánországban, akkor még átlag közösek voltak a nyilvános fürdők. Közösek oly értelemben, a mily közösek most Európának az előkelő és kevésbbé előkelő fürdőiben; azaz férfiak és nők együtt fürödtek, közös medenczében, még pedig a nélkül, hogy valamely úszóruha vagy más ruhadarab megkivántatott volna. A nagyobb városok elővárosában, meg faluhelyt több ízben láttunk az utczafelőli veranda előtt fürdőkádat, a melyben a család fürdött, még pedig túlnyomóan nőket, gyermekeket. Ha a közelükbe jöttünk, a kádban ülő nő lebujt a vízbe, a künn álló, várakozó nők pedig szemérmetesen elfödték az arczukat.

Ma lényegesen változott a dolog. Nem azért, mintha az emberek szeméremérzete felébredt vagy megváltozott volna, hanem azért, mert a hatóságok szándékos következetességgel akarják a japáni nemzetnek a szeméremérzés felőli fogalmát más irányba terelni, illetőleg azt az európai felfogáshoz hasonlóvá tenni. Mert az a körülmény, hogy a férfiak és nők együtt fürödnek, vagy az Éva-jelmezben künn álló nő „nem sülyed a föld alá szégyenletében", az nem azt jelenti, hogy a japáni nőnek nincs szeméremérzése, hanem azt, hogy az ő felfogása a meztelenségről egészen más, mint a mienk. Erről a kérdésről különben lesz még szó bővebben, egyelőre nyugodjunk meg abban a tudatban, hogy a japáni nőben van legalább is annyi szemérmetesség, mint a mennyi az Abbaziában, Siófokon vagy a Lidón — Magyarország legnépszerűbb fürdőiben — fürdő asszonyokban és leányokban.

A fürdők kora reggeltől késő estig tele vannak fürdőzőkkel. A mikor a kuli „kifogja magát a riksából", a melyben egész nap lihegve és zihálva futott és hazatér a családjához, útközben betér a fürdőbe, éppen úgy, mint a szénlapátoló kikötői munkás vagy a vak koldus. Nehányszor láttam, hogy a hajónkra szenet berakó munkások — többnyire egészen fiatal lányok és kis fiúk — szénberakás közben több ízben ledobták magukról a ruhát, beugrottak a vízbe, megfürödtek és aztán folytatták a munkát vidáman, paj-

kosan, nevetgélve és csacsogva, mint a szajkó. Nem tűrik magukon a szennyet. Minden ember, gyermek, finom selyempapirt hord a kimonó ujjaiba varrt zsebeiben, hogy tisztogassa magát vele. A testnek semmiféle váladékát nem tűrik meg magukon. — Egyformán irtóznak a váladéktól meg a szennytől és vértől. Khinában tudvalevőleg szintén igen udvariasak az emberek és roppant súlyt fektetnek az illemre, azért ott mégis rendkívül gyakori látvány és kellemetlen „hallomány" az orrát az ujjaival kifuvó meg a kiméletlenül krákogó ember; Japánban ezt sohasem látja az ember. (De nagyon gyakran hallja az utóbbit. Úgy látszik, a krákogás, meg a felböfögés általános kelet-ázsiai szokás). A japáni ember a selyemzsebkendőbe fujja az orrát vagy abba köp, gondosan összecsavarja és eldobja. Ellenben csodálkozva és megütközéssel látja, a mikor mi európaiak az ugyanilyen módon használt zsebkendőket szépen összehajtjuk és eltesszük a zsebünkbe.

*

Nagyon illedelmesek az étkezéskor is. Evőeszközük ugyanaz a két pálczika, a melyeket a khinaiak révén már ismerünk és a melyek éppen úgy lehetnek közönséges forgácsból faragott pálczikák, mint ébenfafogantyús ezüst rudacskák. A kanalaik izléses kis porczellán csecsebecsék, a melyek rendesen rajzzal vagy festéssel vannak díszítve. — Leveses-tál, mély tányér, mártásos szilke ritkán vagy soha nem kerül az asztalra; ezeket apró kis lakk-ládikák vagy lakk-tálczák meg „tálczikák" pótolják, a melyben úgy a húsneműeket, mint a leveseket, halakat, mártásokat adják fel az asztalra. Azaz dehogy az asztalra. Hiszen asztal sincs. Mint a hogy nálunk az úgynevezett „zsúrokon" minden ember elé könnyű kicsiny asztalkát helyeznek, hogy az előtt ülve igya meg téáját és rágja a más becsületét, úgy a japáni házakban — magáncsaládoknál és a nyilvános éttermekben — apró kis lakk-ládikát tesznek az ember elé a „támátira" és erre rakják fel az ebédet vagy vacsorát. Egyszerre raknak az ember elé mindent, akár az amerikai vagy ausztráliai „quick lunch" alkalmával. Akárhány fogásból álljon a „menü", a minthogy az úri házakban meg az elsőrendű éttermekben valóban igen sok fogásból áll az ebéd, azért a „szoju" sohasem hiányzik. A szoju barnás-fekete folyadék, a mely pótolja az eczetet, a mustárt, a sót, borsot és

paprikát. Az íze nagyon hasonlít az úgynevezett „vuszter-zósz"-hoz, a mely fűszert az angolok sajátságos módon „Worcester sauce"-nak neveznek. A szoju éppen úgy büszkesége a japáni háziasszonynak, mint a mieinknek például a besavanyított káposzta vagy a májusig eltartó meggy-befőtt. A sohasem hiányzó és csaknem minden ételhez alkalmazott fűszert, a szojut, búzából, babból és lencséből csinálják, a melyet olajba és eczetbe páczolva erjesztenek. Az erjedésnek évekig kell tartani és gondozni, míg a folyadék a megfelelő tisztaságot és ízt megkapja. Ezért büszkék rá a háziasszonyok.

Legfontosabb tápszere a japáninak a rizs, a melyből — mint látni fogjuk — óriási mennyiséget esznek. Az „újra ébredő" Japánország vezérférfiai többször tettek kísérleteket, hogy a japáni nemzetet eltérítsék ettől a főtápláléktól és hogy búzával, rozszsal pótolják a rizst és hogy a húst meg a halat táplálékul bevezessék, a melynek számtalan faja temérdek mennyiségben él az országot körülvevő és sokszorosan megszaggatott partok körül. A kormány minden könnyebbítést megtett, hogy a földmívesek, a parasztok másnemű gabonaféléket termeljenek. Erdőket irtatott, mocsarakat kiszárított, magtárakat építtetett, vetőmagot adott, de eredmény nélkül. A japáni földmívelő nem tágított és megmaradt a rizsnél. A mikor néha beütött a nagy csapás, azaz valamely okból nem termett rizs, ezrével pusztultak az emberek az éhhalálban; hanem azért a rizst pótló búzát, rozsot nem fogadták el. Nem akarták termelni. Az ezeréves hagyomány folytán olyan szívósan ragaszkodott a nép a rizshez, meg a rizstermeléskor szokásos munkálatokhoz, hogy a kormány végre feladta az eredménytelen újítást és meghagyta a japáni parasztnak továbbra is a rizsét. — A már érett rizsföld — Japánországban a legsűrűbben látott kép — elég szép látványt nyújt, ámbár hamarosan unalmassá válik; de a míg a rizs megérik, igen sok munkát ad a földmívelőnek. Köztudomású dolog, hogy mennyire buján termékenyek a japáni termőföldek. Hanem hogy azokat az emberi excrementumok teszik ilyen termékenyekké, az talán kevésbbé köztudomású. — A rendkívül sűrű népességű országban, a hol feltünően kevés a háziállat, ez nem is lehetne másképpen lehetséges.

A rizsből, mint legfőbb, mondhatni: kizárólagos táplálékból — a mely fehérnyetartalmú anyagokban meglehetősen szegény, temérdek mennyiséget kell az embernek ennie, hogy a szükséges napi tápértéket megkaphassa. Nos, a japániak ezen kötelességnek dere-

MEZEI MUNKÁSNŐK. (TEASZÜRET.)

kasan eleget tesznek. Óriási mennyiséget esznek belőle naponkint. A háromszori étkezés alkalmával a köznép, valamint a katonák, tengerészek, az alkalmazott munkások mindenkor mintegy 450 gr. rizst kapnak; egy napra tehát csaknem másfél kilogrammot. Főtt állapotban ez rengeteg mennyiség és ezért van, hogy a legtöbb japáninak akkorára nő a gyomra, hogy kinyomja a bal borda-ív alsó szélét. Míg rizsen élő más népfajok, például a hinduk, khinaiak, japánok, a rizshez husneműt és halat is esznek, vagy valamivel fűszerezik azt, a japániak tisztán eszik, minden hozzátét nélkül, Még sót sem tesznek a rizsbe. Másnemű ételekből alig esznek pár száz grammnyit.

A tej jóformán ismeretlen tápanyag. — A mint a gyermeket elveszik az anya emlőjéről, az talán soha többé nem iszik tejet. Igaz, hogy tekintettel a példátlanul hosszú időszakra, az „elválasztott" gyermek bármely táplálékot megeszik. Marha- és borjúhús olyan ritkaság, főképpen faluhelyt, hogy milliókra megy azoknak a száma, a kik soha életükben ilyen húst nem ettek.

A milyen általánosan elterjedt nemzeti eledel a rizs, olyan általános nemzeti ital a tea. Vizet alig iszik a japáni ember, talán még ritkábban, mint a khinai. Hogy Khinában nem iszszák a vizet, azt meg lehetne magyarázni azzal, hogy Khinában a folyók, csatornák meg a tavak vize csaknem mindenütt zavaros és szennyezett. Japánország azonban valósággal hazája a tiszta folyóknak, a kristályvizű patakoknak és száz meg száz apró vízesés önti magából az üdítően friss, tiszta vizet. És mégis teát iszik minden ember. A japáni tea színre és ízre nagyon különbözik a mi teánktól, valamint minden más teát ivó nemzet teájától. A színe nem sárgás, hanem zöldes, az íze pedig fanyarabb és kesernyésebb, mint akár a ceyloni, akár a khinai teáé. Jóllehet a japániak is úgy adják fel nekünk a teát, mint a khinaiak, tudniillik minden hozzátét nélkül, azért nekünk európaiaknak sokkal ízetlenebb, mint például a khinai tea.

Van még egy nemzeti italuk: a száki. — Ez azonban már szeszes ital és pótolja a mi borunkat, sörünket és pálinkánkat. Furcsa ital a száki; ha akarom: gyenge bor, ha akarom: hát erős pálinka. A meddig a rizsből erjesztett alkoholtartalmú ital meleg, helyesebben forró — mert rendesen 45—50 fokos melegen iszszák — addig csak ártatlan ital, mint akár a mi könnyű, savanyú asztali borunk. Ha már most a vendégséget adó gazda azt akarja, hogy a

vendégei vígan legyenek, azaz, hogy berúgjanak, akkor lassankint hidegebb temperaturájú szákit önt a vendégeinek, míg végre egészen hidegen iszszák. Most már úgy hat a száki, mint a pálinka. Még pedig mint a legerősebb fajtájú. Ettől be kell rúgni az embernek. Hogy a japáni nemzet egy s más irányban beállott degenerációja okozta-e, vagy más tényező hozta létre, tény az, hogy újabb időkben a száki sokkal nagyobb mértékben fogy hidegen, mint melegen. Mikor első ízben jártam Japánországban, nem emlékszem, hogy egyetlen egy részeg embert láttam volna. Mult évi ott tartózkodásom alkalmával azonban több ízben is szemtanúja voltam részeg emberek verekedéseinek, a mely alkalommal még a késeknek is jutott szerep. Igaz, hogy az utolsó egy-két évtizedben temérdek sörfőződét állítottak fel Japánban és talán ez az oka, hogy most már részeg ember is látható. Ez azonban nem valószínű; a japáni sör ugyanis aránylag drága, a japáni ember pedig nagyon takarékos. A hidegen ivott szákiból ellenben egy-két pohárka elég, hogy „boldog legyen a japáni."

*

Még két fontos és általános nemzeti tulajdonnal ismerkedjünk meg, mielőtt változatosságaiban gyönyörködtető vándor-utunkra indulunk: a japániak vallásával és nyelvével.

Vallás dolgában nem nagyon skrupulozus a japáni ember és vallási dolgoktól éppen olyan kevéssé fáj a feje, mint a mi felfogásunk szerinti becsületesség és korrektség által megkövetelt dolgoktól. A modern japán a vallás dolgában is modern felfogású; igazán szabadgondolkodású, a ki ezen a téren túltesz a világ bármely nemzetsége fölött. Két fővallás követőire oszlik meg a lakosság, a mely két vallás azután oly sok tekintetben forrott össze, hogy a japáni jóformán alig tudná megmondani, hogy tulajdonképpen melyik vallásnak a követője. Az egyik a sinto vallás. Ez tiszta japáni alkotás, a mely autochtonus módon keletkezett az országban. A sinto vallásnak meghatározható dogmája nincs. — Egyetlen parancsa: „tiszteld az Isteneket és a Mikádo törvényeit." Még túlvilági életet sem igér a hívőinek kárpótlásul a földi szenvedésekért vagy jutalmul az itt elkövetett jó cselekményekért. — (Tévedés tehát, a mikor mi, európaiak, azt hisszük, hogy a japáni katonákat a túlvilági lét fényessége buzdítja hősiességre meg önfeláldozásra. Ennek semmi köze a valláshoz. A mint lesz alkalmunk

meggyőződni, egészen más valami annak az oka.) A másik pedig a buddhizmus, a mely Khinán és Koreán keresztül Indiából került hozzájuk. A sinto vallás – az „Istenek útja", (tehát valóságos: ego sum Via Veritas) — a természeti tárgyaknak és tüneményeknek meg az ősök kultuszának tiszteletéből áll, minélfogva számos istenük, illetőleg bálványuk és szentjük van. Külön istensége van például az erdőnek, a hegynek, víznek, forrásnak, szélnek, esőnek. Legfőbb istenség a „Nap Istennő"-je, az „Amateraszu" a kinek a Mikádó

ICSUKUSIMA (SINTO) TEMPLOM.

egyenes ivadéka. Az Amateraszu temploma Ize-ben van, és ugyanolyan szerepet játszik, mint Mekka, Benares vagy Jeruzsálem. — Valamennyi sinto templom — mijá — egyszerű építmény; kívülbelül csaknem dísztelen. Csak a környezetük szép, sőt túlnyomóan gyönyörű. Rendesen évszázados czédrusok — a cryptomeria japanica közé építik, távol az emberek eleven zajától. A templom belseje a legegyszerűbb, a mit képzelhetünk; olyan, mint az unitáriusok temploma: sem kép, sem szobor, sem felirat nincs benne. Csak a mellékcsarnokban áll egy-egy emelvény — oltár — a melyre az istenek jelvényei vannak elhelyezve: egy kerek fémtükör, mint a tisztaság jelvénye, továbbá egy éles kard meg valamely

drágakő. A templom bejárata előtt áll a gong, egy nagy harang, vagy egy kisebb csengetyű. Midőn az imádkozni akaró belép a templomba, előbb megmossa a gong mellett álló medenczében a kezét, kiöblíti a száját, kettőt tapsol a kezével, hogy felhívja a megszólítandó Isten figyelmét, meghúzza a gong vagy a csengetyű kötelét, belép a templomba, mélyen meghajlik, egymáshoz súrolja

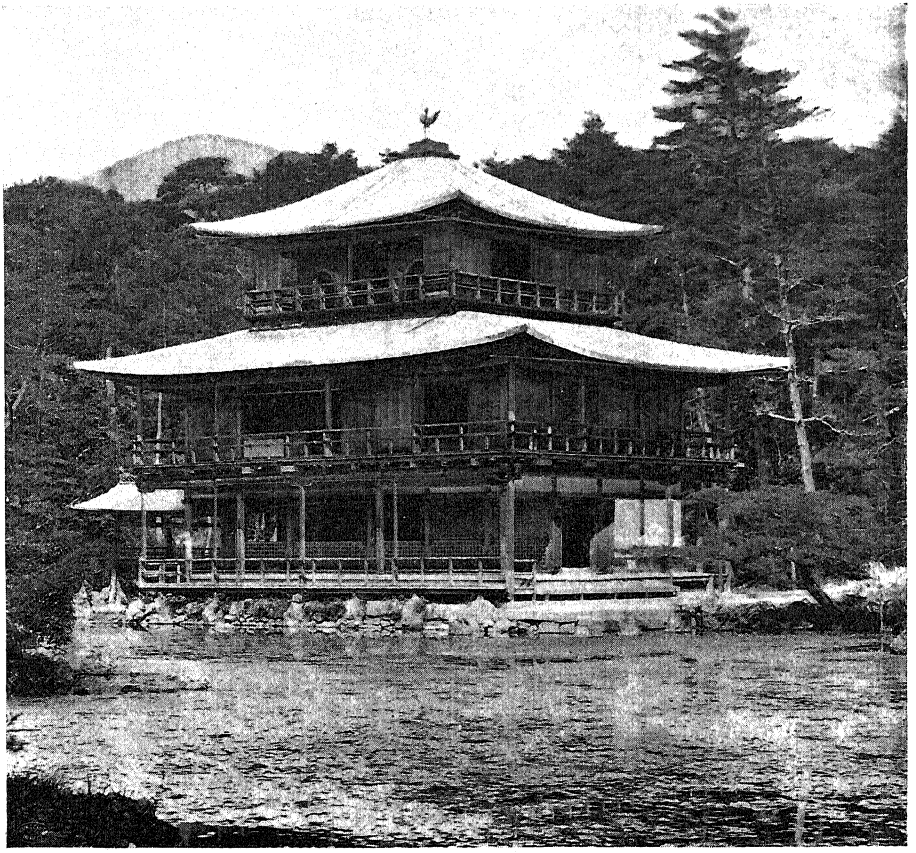

SINTO-TEMPLOM KIOTOBAN.

néhányszor a tenyereit és ezzel az imádság be van végezve. — Olcsóbban még a legpraktikusabb japáni sem tudna az Istenével megalkudni. A főtemplom körül rendesen nehány melléktemplom áll, a melyek az alsóbbrendű istenek számára szolgálnak, vagy a melyekben a vallásos szertartásokhoz, búcsújárásokhoz szükséges felszereléseket tartják. Ennek egyikében vannak az áldozati oltárok, a „tánczoló papnők“, a kik a szent „kágura“ tánczot járják a

templomokban; továbbá a „szent ló“ rendesen egy vörös szemű, fehér ló.

Papjaikkal szemben szintén nem nagyon szigorúak a sintoisták. A papi méltóság, helyesebben: a papi állás, öröklékeny hivatal és nincs sem coelibátushoz kötve, sem valami fogadalommal szigorítva. Prédikációkat nem kell betanulni, mert hiába prédikálnának, úgy sem hallgatna rájuk senki. Ha megunták a hivatást, ott hagyhatják minden teketoria nélkül, mihelyst valami jövedelmezőbb állás kinálkozik.

Ünnepe sok van a sinto vallásnak, de munkaszünettel vagy templomi szertartással csak nagyon kevés van összekötve. Az ünnepek inkább arra szolgálnak, hogy valamely rendszeresen beálló természeti tüneményt ünnepeljenek, például a cseresznye-virág fakadását, a tél megszüntét. Igazi vallásos ünnep a „Tisztulás ünnepe“, a melyet évenkint kétszer — a mi időszámításunk szerint június 15.-én és deczember 15.-én ünnepelnek. — Ezeken az ünnepeken zsúfolva vannak a templomok az ájtatoskodókkal, vagy proczessziókat rendeznek, a melyeken nagy szerep jut a templomok tánczosnőinek, valamint a „dási“-nak is, az istenek, nemzeti hősök és népszerű alakok szobrával dúsan megrakott proczessziós kocsinak.

A buddhista vallás a mi időszámításunk szerint körülbelül a VI. században került Japánba Khinán keresztül és azzal a módosítással meg szektákba szakadással, a melyen a buddhizmus időközben Khinán keresztülment. Hogy olyan roppant gyorsan terjedt el az egész országban, ennek az volt az oka, hogy igen sokat vett át a sinto vallásból, a mi által a különben is igen szép bölcselmi tanokat tartalmazó buddha vallás, párosulva a fogékony lélekre nagy benyomást tevő szertartásaival, könnyen hozzáférkőzhetett a japáni lelkülethez. — Az új vallás olyan rohamosan terjedt, hogy még a sinto-istennő egyenes leszármazottja, a Mikádó is, a buddha vallást fogadta el, a mely évszázadokon át volt az uralkodó vallás. — A Mikádók később visszatértek az ősi nemzeti valláshoz, de a buddhizmust nem tudták többé feltartóztatni hódító útjában. Ma úgy áll a dolog, hogy a japáni gyermek mint sintoista jön a világra, mint rigobu-sinto éli a világát és a mikor meghal, mint buddhistát temetik el. A rigobu-sintoizmus, a „kettős isteni-tan“, ugyanis praktikus keveréke a másik két vallásnak és akkor lépett előtérbe, a mikor a buddhizmust az ősi vallás hívei kiszorították. Ekkor évszázadokon át a rigobu-sinto vallás volt az

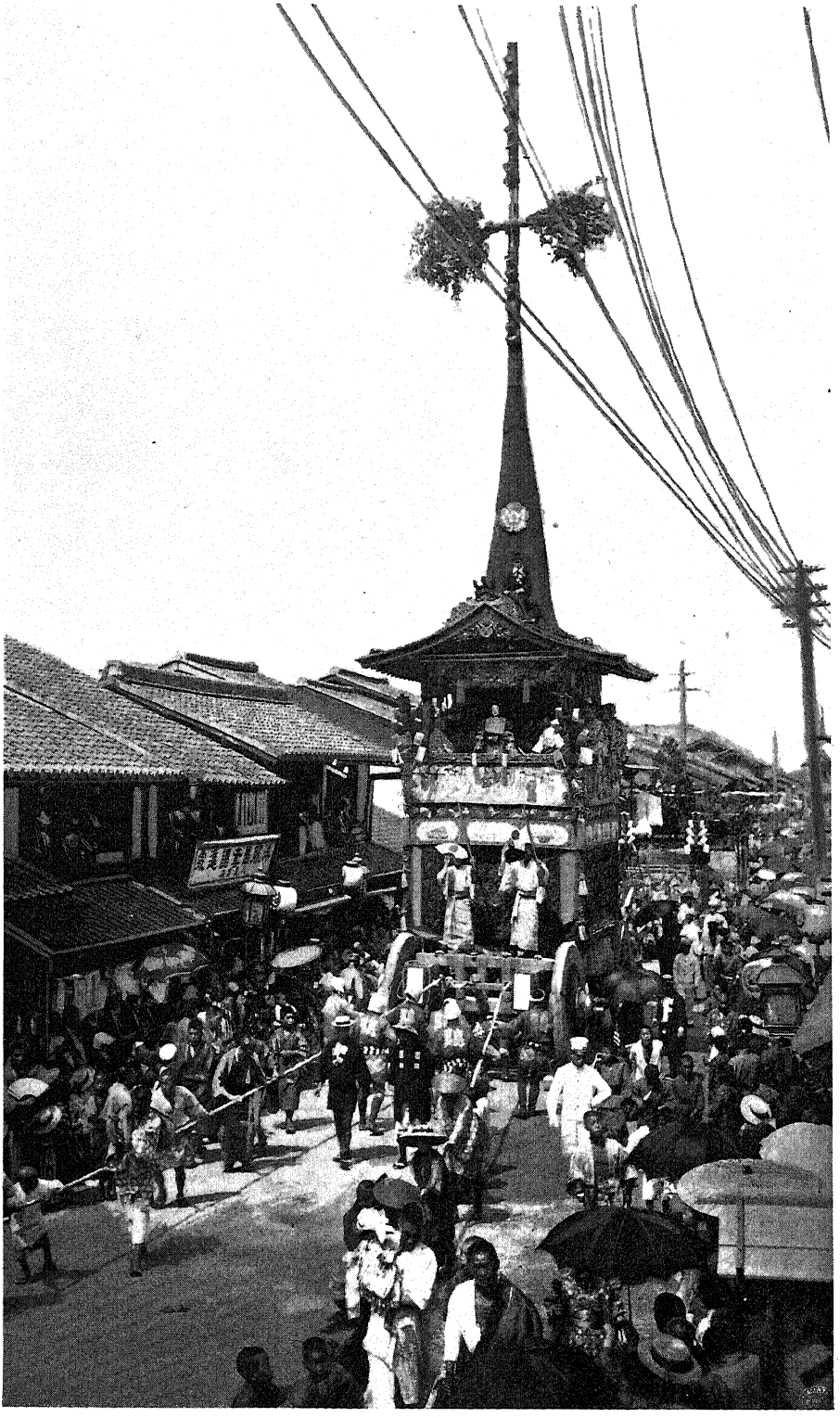

FÚCSÚJÁRÁS A SZENT KOCSIVAL.

uralkodó, a melynek győzelmével a buddhizmus nyomait is ki akarták pusztítani a győzők. Szétrombolták a buddha templomokat, ledöntötték a pagodákat meg a szobrokat; a papokat pedig kiűzték régi templomaikból. Ma azonban ismét csend van. Vallásüldözésről vagy fanatizmusról szó sincs egyik oldalon sem s az emberek olyan nyugodtan élnek egymás mellett vallási ügyek tekintetében, mintha vallás egyáltalán nem léteznék a világon.

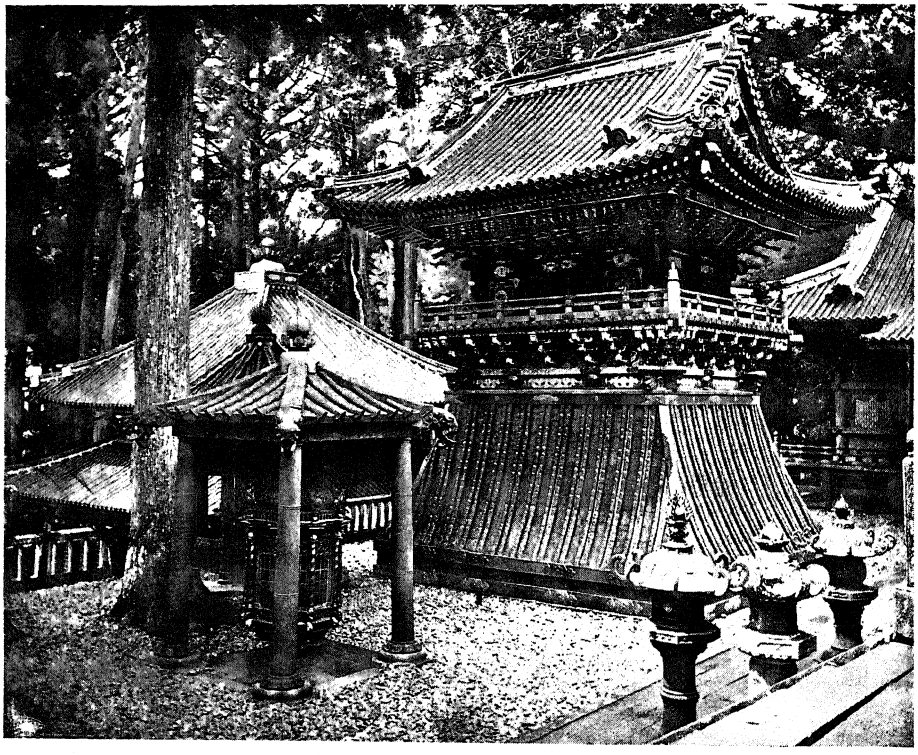

TEMPLOMRÉSZLET NIKKOBAN.

A buddhisták „terái“, templomai sokkal díszesebbek és impozánsabbak, mint a sinto myák, de azért monumentális, architektonikus szempontból a terák sem kiváló alkotások. Építkezésre nézve szintén egyszerűek, de külső meg belső ornamentikájuk díszes és pompás. A templom főcsarnokában számos pazar díszítés között áll a főoltár és ebben a Buddha szobra, a kit Japánországban „Dajbuts“-nak, vagy röviden „Buts“-nak neveznek, vagy tekintettel Buddhának családi származására, „Osákámá“-nak, azaz a „fenséges Sáké úrnak“. A szobor ugyanolyan, mint a milyet már az Indiák-

ról ismerünk, azzal a különbséggel, hogy Japánban a szobor mindenkor Buddha kedvelt virágán, a lótuszon ül, jelentvén ezzel azt, hogy erős akarattal minden ember éppen úgy felül tud emelkedni a földi szenynyen, a miként a lótusz virág is a tó mocsarából emelkedik a tiszta vízfelületre. Minden Buddha-templom előtt kettős kapu van, ezekben pedig jobbra és balra egy-egy fenyegető kül-

JÁZÁKÁ PAGODA KIOTOBAN.

sejű és tartású harczosszobor, a templom szimbolikus őrzői. Ugyancsak a bejárat előtt állnak a magas kapufélfák, a „tórik", a legtöbb esetben díszes faragású bronz-, kő- vagy fa-oszlopok, a melyeket a sinto vallásból vettek át, de a buddhistáké sokkal díszesebbek, mint a sintoistáké. Többnyire bronzból vagy márványból építik s bölcs mondásokat vésnek beléjök.

A buddhista papokra a coelibátus már kötelező és a viseletök is szigorúan előírt. Hosszú tógát viselnek, a fejüket beretválják s a nap nagyobb részét a templomban kell tölteniök. A templomi szertartás is komoly, ünnepélyes. A buddhista templomba belépő ájtatoskodó nem tapsol, nem csenget; a templomba belépő hívő nesztelenül az oltár elé lép, térdre borul és homlokával érinti a földet. A mi nekünk, nem buddhista pogányoknak, kissé furcsa, nagyon furcsa, az, hogy az imádság végeztével a főtisztelendő úr odalép az ájtatoskodóhoz és apró czédulát kínál megvételre. A czédulára vagy a bűnök bocsánata, vagy valamely imádság van rányomtatva. Az írott malaszt arra jó, hogy az imádkozni akaró ember írásban nyujthatja be imádságát az illető istenségnek. Az „írásban imádkozó" odalép azon istenség szobra elé, a melytől valamit kíván, a szájába veszi az imádságos czédulát, összerágdálja és benyálazva odadobja a szoborhoz. Ha a czédula odatapad, akkor az imádság meghallgattatott; ha nem tapadt oda, az sem baj. Az ember addig dobálja, a míg egyszer mégis odatapad. A buddhistáknál is nagyon sok az ünnepség meg a búcsújárás, a melyek közt legfőbb a kegy istennőjéhez, Kvánnonhoz, való búcsújárás. Miután azonban a Kvánnon-búcsú alatt legalább is háromszáz templomot kellett a hívőknek meglátogatni, a kormány újabb időkben a „kvánnon-búcsút" betiltotta azzal indokolván ezt a tilalmát, hogy: „ezt a haszontalan időtöltést az emberek inkább szorgalmas munkával töltsék el".

A keresztény vallás rendkívül kicsiny tért hódított a japániak között. Az ötven milliónyi ember között ma is alig van több százezer kereszténynél, a kik közül mintegy 40 ezer r. kath., 35 ezer protestáns és 20 ezer görög katholikus. A keresztények többnyire a nép legalsó rétegéből rekrutálódnak, mint mindenütt az egész világon, a hol térítők működnek. Az áttérés ugyanis anyagi haszonnal jár Oceánia szigetein, épp úgy, mint Japánban vagy Magyarországon. Ezrivel meg ezrivel vannak a keresztény hitre tértek között olyanok, a kik annyiszor cseréltek vallást, a hányszor a misszionáriusok kezeügyébe estek. Először róm. katholikusok lettek, azután — ugyanazon díjért — görög katholikusok lettek és a mikor elfogyott a jutalom, protestánsokká változtak át. Japánban is tehát — nagyon kevés előkelő család kivételével — a keresztények a legalsó néposztályhoz tartoznak és ezek is szégyenkeznek honfitársaik előtt a hitehagyottságuk miatt. A japán művelt ember-

nek nem imponál a keresztény vallás, helyesebben: a keresztény vallású ember és ezt a következőképpen indokolja: „Mi elismerjük, hogy a ti erkölcsi tanotok fenséges és magasztos, de semmi köze ahhoz a tényleges sikerhez, a mely felé mi emberek mindnyájan törekszünk. Hiszen a bibliátoknak meg az újtestamentumotoknak semmi látható hatása nem látható rajtatok. Azt tanítja a bibliátok, hogy éljetek békében, józanul és erkölcsösen, hogy szeressétek egymást, mint felebarátok, ne esküdjetek hamisan; legyetek szerények és alázatosak. Hát ezek a tanok nagyon szépen hangzanak, nagyon emberségesek. De ti — keresztények — mindezeknek az ellenkezőjét cselekszitek. Tartsátok meg előbb ti magatok ezeket a tanokat, éljetek a valóságban úgy, a hogy a bibliátok előírja és aztán jőjjetek hozzánk minket azokra tanítani".

*

A japáni nyelv lényegesen különbözik a khinaitól, jobban, mint a magyartól. A khinai egyszótagú, egyedül álló nyelv, a japáni pedig ural-altáji, sőt turáni, tehát elég közel rokonunk. Az eredeti japáni nyelvbe, a „jámátba", igen-igen sok khinai szót vettek át és ezeket összeolvasztották, a hogyan például az angol nyelv a germán és román gyökökből ered. A japáni irodalomban éppen olyan sűrű a khinai eredetű szó, mint a hogyan a művelt angol ember sokkal több román eredetű szót használ a beszédjében, mint az angol közember. Úgy a művelt osztály nyelve, mint a közemberé, nagyon csunya nyelv, azaz nekünk idegeneknek igen kellemetlenül hangzik. Kemény, ropogós és éppenséggel nem dallamos. A mi kevés lágyság van benne, az a khinaiból származik. A khinai szavak olyan gyakoriak a japáni nyelvben, hogy például a japáni nyomdák szedőinek a japáni íráson kívül legalább is 5000 khinai jelet kell ismerniök, különben nem tudnák a szavakat kiszedni vagy összerakni. A japáni nyelvet a khinai jegyek átalakult, egyszerűsített alakjaival írják le, de azért még mindig háromféle: tiszta khinai, egyszerűsített és egészen egyszerűsített jelekkel írnak, a mi különösen a szedést nagyon megnehezíti. Egy szedő egymagában nem is tud elbánni az előtte fekvő japáni kézirattal, mert a temérdek apró mellékjelet — a melyek a főjelekhez szüségesek, nem győzné összeszedni. Ezen okból a kéziratot keskeny csíkokra vagdalják és a segédszedő hangosan hadarva a kiszedendő

szót, keresi a rengeteg számú írásjel között a megfelelőt. Ha nem ismételné folyton hangosan a keresett szót, nem tudná megtalálni a megfelelő írásjelet.

Idehaza úgy tapasztaltam, hogy mi a japáni nyelvet sokkal szebbnek, hangzatosabbnak véljük, mint a khinait. Való, hogy a kettőnek hangzásában, dallamosságában igen nagy a különbség. De a dolog úgy áll, hogy nem az általunk annyira beczézett japániak nyelvéé a szebb hangzás pálmája, hanem az általunk — rendkívül tévesen és indokolatlanul — lenézett és kevésbe vett khinai nemzet nyelvéé.

Összehasonlításul ide iktatom példának a „Miatyánk" nehány sorát japáni és khinai nyelven, a mely összehasonlításból kitűnik, hogy hangzatosság szempontjából mennyire felülmúlja a khinai nyelv a japáni nyelvet:

Japánul:	Khinaiul:
Ten ni máshimáshu,	Dzsái tien vu fu
Várerá no csichi jo	Juan i ming shing.
Nevágákuvá miná vo	I kvong lin csá
Ágáme szése támája.	I cseh tüek csing;
Mikuni vo kitárése támája.	Dzsái di juh dzsái tjen jen
Mikokoro no ten ni	Szó shi chü liáng
náru gotuku csi mino	Dzsin ji csi voi.
narasy támája.	

*

Japánország beleesik abba a rengeteg hosszú háromszoros szigetívbe, a mely Kamcsatka déli csúcsánál kezdődve, Formosa szigetével végződik és a mely szigetív tektonikus szempontból a legvégső széle a Csendes-Oceán felé lejtősen eső ázsiai szárazföldnek. Az első ív a Kamcsatkától Jesszoig érő Kurili szigetek íve, a másik a Szakhalinnál kezdődő tulajdonképeni japáni szigetív, a harmadik a Koreától kiinduló s Formozáig tartó Riu-kiu szigetív. Az ország fő zömét négy nagy sziget alkotja, az északi Jeszo vagy Hokkáido, a melyhez csatlakoznak a tőle északra fekvő Kurili-szigetek; az ívalakban húzódó Hondo vagy Nippon, (valamennyi között a legnagyobb), továbbá az ettől Keletre és Délre fekvő Sikoku és Kiusiu-szigetekből. Ez a négy fősziget, valamint a mintegy négyezerre becsülhető apró szigetek legnagyobbjai — Iki, Csuzima, Ari, Szádó, Ávássi, Goto-csoport — együtt 370 ezer négyzetkilométer

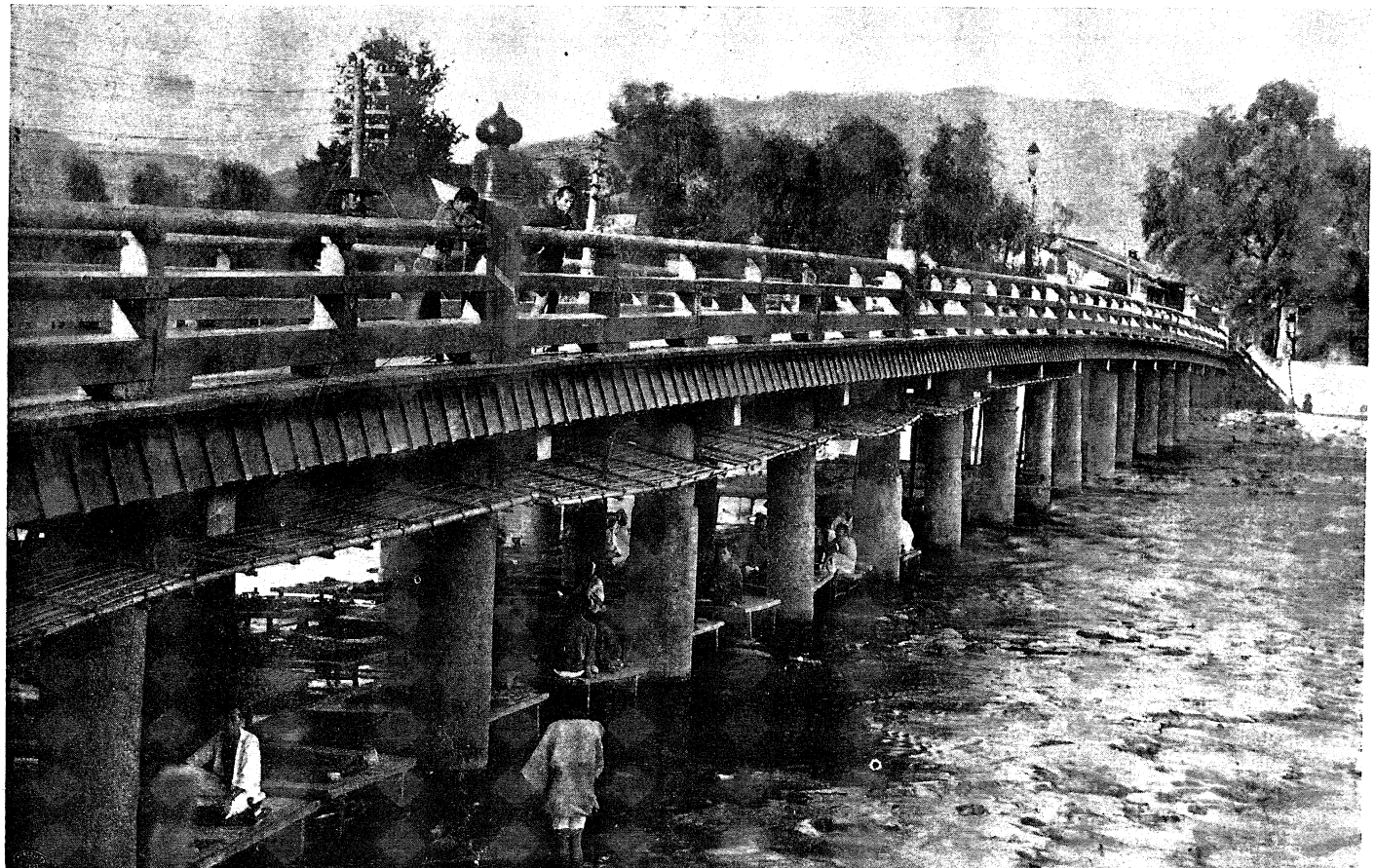

HÍD A SZUMIDÁGÁVÁN.

terjedelműek, tehát valamivel nagyobbak, mint hazánk. A partok — a mint már a szigetek nagy számából látható — rendkívül szaggatottak, főleg a Csendes oceán felé eső keleti partok. A szaggatottságnak megfelelően számos öble van, a melyek azonban hajózási szempontból nem kiválóak. Ezek az öblök csak szcenikus szempontból szépek, sőt van egynéhány, a mely mint tájkép gyönyörű. Ilyen például Jeszo-szigetén a Vulkán-öböl, Hondo-sziget északi részén az Ádomoi-öböl, keleti részén a Tokio-öböl, délen az Oszáká-öböl. Egyik legbájosabb öble — a mely talán a világ bármely öblével versenyez szcenikus szépségek tekintetében — a Kiusiu-szigetekhez mélyen és hosszan benyuló Simábárá-öböl, a melynek egyik mélyedésében Nágászáki fekszik. Gyönyörű szép továbbá a japáni Közép-tenger — Szetvucsi —, a mely Hondo-sziget déli csúcsa és véle szomszédos kis sziget, Sikoku és Kiusiu között fekszik. Ennek a bájos kis tengernek a szépségeivel később közelebbről fogunk megismerkedni.

A belföldet egész hosszában és széltében — de azért bizonyos rendszerben — keresztül-kasul borítják a hegyek, a melyek közül számos tekintélyes magasságot ér el; két-háromezer méter magasságot. Az öt főhegyvonalat több vulkánikus hegylánc keresztezi, a mely hegyláncznak számos csúcsa ma is működő vulkán. A japáni hegyek legkiválóbbja és legnépszerűbbje, a Fudzsijámá talán még nem tekinthető egészen kihaltnak. Ugyanis 1707. november hó 22.-étől 1708. január 22.-e között voltak az utolsó kitörései, a mely alkalommal rengeteg pusztításokat végzett a környezetében, a melyet három méter magas hamuréteggel temetett el. (Lesz alkalmunk közelebbről megismerkedni a Fudzsijámával.) A temérdek vulkánikus hegy következtében természetes, hogy a japáni földön ma is elég gyakori a földrengés; a kisebb lökésekhez úgy hozzászoktak az emberek, hogy jóformán nem is igen törődnek velük. Az ország nedves klimájának megfelelően — a melyben nagy része jut a keleti partok mentén délről északnak tartó Kurosivo vagy Fekete áramlásnak — temérdek apró folyó szaggatja minden irányban. Hosszával vagy szélességével imponáló folyója egyetlen egy sincs, még a legnagyobbak is, mint az Akumágává, a Kitákámi, a Sinánogává, vagy a Tonágává nem érik el a mi Tiszánk nagyságát. Szcenikus szépségekben azonban bővelkednek, amennyiben Japánország legszebb vidékeinek egyik sohasem hiányzó alkatrésze a víz, akár mint tengeröböl, akár mint tó, akár mint folyó avagy vízesés.

A hosszant nyúló országnak természetesen igen különböző a klimája. A különbözőség nemcsak abban áll, hogy az északi részen jelentékenyen nagyobb a hőmérsékkülönbség, mint a déli részén, hanem különbözik Európának hasonló magasságban fekvő vidékeinek hőmérsékétől is. Az északi részében a tél jelentékenyen hidegebb, mint a déli Sikoku vagy Kiusiu szigeteken; ott két hónapig tart a tél, míg a déli részen csak 3—4 hétig, a mely időszakban az állandó nyugoti szelek temérdek havat és nagy hideget hoznak a nyugoti partokra. Hogy mennyivel szigorúbb a tél még Közép-Japánban is, mint Európának az ugyanazon szélességen fekvő vidékein, mutatja a következő példa. Tokio csak valamivel fekszik magasabban, mint az európai partok közelében fekvő Madeira sziget. Tokióban azonban a februárius hó közép hőmérséke 2·4°, Madeirában 15·4°. Az évszakok egymásba folyása gyorsan és hirtelen történik és ezzel az átmenettel egyidejűleg állítanak be a hirhedt tájfunok. Ez a szél egyike azon három csapásnak — földrengés és tűzvész a másik kettő — a melyek Japánt sulyosan és gyakran sujtják.

A sok tekintetben exotikus országnak a növényzete is meglehetősen exotikus. Tudniillik 5000 mértföldnél szélesebb Oceán választja el Északamerika nyugoti partjától és mégis nagy rokonság áll fenn a kettőnek növényzete között, a mennyiben „mindakettő valószínűleg a harmadkorszakban fennállott flórának a maradványa".

Lapályainak jellemzetes növényzete a mocsár- meg a vízinövények, a melyek főképpen a nagyterjedelmű rizsföldek szomszédságában tenyésznek óriási számban. Minket, laikusokat, leginkább érdekel ebből a csoportból az Indiákról idekerülő bájos lótusz. Legjellemzőbb fái a gyönyörű kryptomeriák; évszázados hatalmas törzsek, a melyek helyenkint sok kilométer hosszú sorokban szegélyezik az utakat. Kóborlásaink alatt az ország szívében számtalanszor lesz alkalmunk a hatalmas kryptomeriák alkotta fasorokban gyönyörködni, a melyek különben elmulaszthatlan kiegészítő részei a buddhista teráknak és sintoista mijáknak. A délebben fekvő szigetek főterméke a rizs, tea, a melyet a par excellence rizsből és teából élő nemzet rengeteg mennyiségben termel. Tipikus fája továbbá a papirosfa, a „Broussunctia papirifera" a melynek rostjaiból a rendkívül erős japáni papiros készül és a lakk-fa, a „Rhus vernicifera" a melynek mézgájából a felülmulhatatlan japáni lakkárú készül. A hegyeket mindenütt rengeteg sűrű zöld erdő

borítja. Helyenkint olyan sűrű a növényzet, hogy csak keskeny mesgye húzódik a páfrányok között. A százados kámforfák, ciprusok, magnoliák, örökzöld kryptomeriák között órákon át tart az út egyik kiránduló helytől a másikig.

Hegy, völgy, patak, vízesés, mély szakadék változatos és gyönyörű lánczolatban következik egymásra.

A Japánországból hazakerülő turistának nehéz eldönteni, hogy az emberektől lakott városok és faluk tettek-e mélyebb benyomást, vagy a gyönyörű ország szcenikus szépségei.

JOKOHAMA ÉS TOKIO.

A kik csak nehány hetet vagy hónapot szándékoznak Japánországban tölteni, Jokohamát csak ideiglenes tartózkodó helynek tekintik, a honnan a különböző irányokba tervezett kirándulásokra indulnak. Maga Jokohama turisztikai szempontból nem sok érdekeset nyujt. Eredeti japáni jellegéből legtöbbet vesztett és a Nyugattal való legsűrűbb érintkezés folytán a legtöbbet változott. A kikötő élénksége és forgalma olyan jelentékeny, a kereskedelme — főképpen a ki- és beviteli forgalma — olyan nagyszabású, hogy ezek után ítélve az ember el sem képzelné, hogy alig egy félszázaddal ezelőtt csak jelentéktelen, alig ismert halászfalu volt, a melynek mocsaras vidéke még a japániak előtt is hirhedt és rettegett volt. Mikor 1854-ben Pierry altengernagy flottája révén rábírta, helyesebben rákényszerítette a japániakat, hogy Amerikával és Európával érintkezésbe lépjenek, azaz: hogy nyissa meg néhány kikötőjét az európaiakkal és az amerikaiakkal való kereskedelemnek meg politikai közlekedésnek — a mi azelőtt a legszigorúbban tiltva volt — éppen az imént említett okoknál fogva Jokohama volt az első kikötő, a melyet a japániak a gyűlölt idegeneknek átengedtek, hanem az ugyancsak a tokiói öbölben és Jokohama közelében fekvő gyönyörű vidékű Kánágávát engedték át az idegeneknek. A japániak politikai érzéke és érettsége már abban az időben megnyilatkozott a ténykedéseikben. Erre mutat az, hogy Kánágává helyett mégis csak Jokohamát nyitották meg az idegeneknek. Kánágává ugyanis az akkori idők legfontosabb útja mentén — a Tokáido országút mentén — feküdt, a mely országút az ország fővárosába — Tokiót akkor még Jeddónak hivták — vezetett. Ez az országút természetesen az ország legforgalmasabb és legfontosabb

útja volt: a Jeddóban székelő Sogun udvara éppen úgy vonzotta Japán főnemességét, a „daimiokat", meg a katonanemességet, a „számuráiokat", mint a hogyan az óriási fényűzést kifejtő udvar központja volt a nagykereskedelemnek is.

Ha már most az ezen nagyforgalmú országút mentén fekvő Kánágávát engedték volna át az európaiaknak, akkor a japániak és a „gyűlölt idegenek" között az összeütközés kikerülhetetlen lett volna. A japáni kormány pedig már akkor elég bölcs volt, hogy ettől óvakodjék: megnyitotta tehát nekik az úttól félreeső Jokohamát, a melyet nagy költséggel és sok munkával elfogadható állapotba helyeztek. A kevés számú európai és amerikai, a ki Japánban ebben az időben élt, átköltözött Jokohamába. Az idegenek által megalkotott góczpont körül csakhamar valóságos gyűrűt alkotott a körülöttük letelepedő számos japáni, a kiket odavonzott az idegenekkel való érintkezésből eredő nagy anyagi haszon. Az eredetileg letelepülő franczia és angol kereskedők védelmére az illetékes hadihajókról nehány száz főnyi tengerészeti katonaság kiszállítását is megengedték a japániak és a mint a későbbi események megmutatták, nagy szükség is volt a hazai védelemre. A halászfalu rohamosan fejlődött, csaknem páratlan mértékben. Ma, ötven-hatvan évvel a kezdet után, már 150—160 ezer lakosa van Jokohamának, a kikből mintegy 1600—1800 európai és amerikai. Úgy az európai (amerikai) városrész, mint a japáni, ma már valóságos nagyváros, a mely Japánország beléletében egyike a legfontosabb tényezőknek, a külföldön a legnépszerűbb és legismertebb nevű városa a japáni császárságnak.

Az idegenek ma is a tengerparton — a Bund körül — meg a „Bluff"-ön laknak, a Jamate-cso-n, a hogyan a japániak nevezik ezt a dombsorozatot. A Bund — úgy mint Kelet-Ázsiában mindenütt, a hol európaiak laknak — a tenger szélén húzódó gyönyörű, széles és dúsan parkozott út; a Bluff pedig — az európaiaknak eredetileg átengedett „konczesszió"-hoz későbbi időkben csatolt terület — körülbelül 150 láb magas dombsorozat. Lenn a Bund-ön, az üzletek, irodák és a nagy hotelek állanak; a Bluff pedig otthona a jokohamai európaiaknak. A mit vagyon, jóízlés és kényelemszeretet létrehozhat, az a Bluff-ön épült házakban és villákban megtalálható. Csaknem kivétel nélkül park és virágágy veszen körül minden lakást, a szellős verandákról pedig gyönyörű kilátás nyílik a Bluff alatt elterülő bájos Mississippi öbölre, valamint befelé is, a

szárazföld felé, a hol a napfényes, derűs napokon imponáló szépségben mutatkozik Japánország szimbolumának, a Fudzsijámának, örök hótól fehér kúpja, noha nem kevesebb, mint 120 kilométer a távolság a jokohamai Bluff meg a Fudzsi-hegy között. A „rendezett tanácsú" gazdag város minden kelléke megvan a Bluff-ön, mert a jokohamai idegenek (európaiak és amerikaiak) semmit sem féltenek, semmit sem beczéznek annyira, mint a drága egészségüket és életüket. Higienikus berendezésük, valamint az életmódjuk úgy van irányítva és olyan mederben folyik, hogy: ha már ezer meg ezer mértföldnyi távolságban a hazától kell dolgozniok az életért, hát legyen az az élet könnyű, kellemes és minél kevesebb veszélytől környezett. A Bluff-ön épített európai kórház egyik bizonyítéka annak, hogy mily fokozott mértékben gondoskodnak a testi jóvoltukról; a klubok, a sportolásra szolgáló játszóhelyek, a lóversenytér meg a színház viszont a mellett szól, hogy a „business"-en kívül más lelki táplálékot is igényelnek a japániak között élő európaiak.

A tengerpart mentén elterülő Bund látványosság számba mehet, olyan impozáns a rajta levő épületek sorozata, valamint az előtte elterülő nagyszabású kikötői kép. A kikötő tulajdonképpen csak nyilt öböl — egyik mélyedése a nagykiterjedésű tokioi öbölnek — a melyet az ívalakban egymásfelé hajló két hatalmas védgát véd az Oceán hullámai elől. A két védgát csúcsa között csak 250 méter széles bejárást hagytak; az ily módon biztos és hullámmentes kikötővé alakított öböl közepére pedig hatalmas piert építettek, a melynek két oldalán a legmélyebben járó hajók kiköthetnek árú ki- és berakodás czéljából. Hogy ez a kikötő 1—2 évtized óta egyike a világ legforgalmasabb kikötőinek, az természetes. Japánországnak Amerika nyugati partjaival és Európával fennálló hajóközlekedése az utolsó időkben rengeteg mérveket öltött és azon körülményből kifolyólag, hogy kiinduló-, illetőleg végpontja a földgömbön jelenleg üzemben levő leghosszabb tengerjáratoknak, a kikötőjében uralkodó forgalom is óriási.

A mikor a „Felkelő Nap" csodás országa megnyílott az idegenek számára, Jokohama lett a kapuja a belföld felé irányított nagy forgalomnak is. Az első vasút, a melyet Japánban építettek, — 1869-ben — innen indult ki; igaz, hogy csak Tokioig vezetett, tehát alig volt 30 kilométer hosszú, de Jokohama fejlődésében soha nem remélt tényezővé vált. Góczpontja lett annak a meglehe-

tős sűrű vasúti hálózatnak, a mely napjainkban Japánnak minden részébe vezet, főképpen pedig a nagy Tokáidó vasútnak, a mely az ország déli csúcsától az északi végéig vezet végig az ország keleti partján, a Csendes-Oceán mentén. Igen fontos körülmény Jokohamára, hogy a fővárostól, Tokiotól, alig egy órányi távolságra fekszik: ide kerül annak az árúnak a legnagyobb része, a mely az ország belsejéből Amerika felé megy vagy onnan az országba jön. Két fiatalabb testvére: Kobe—Hiogo, valamint az ország délnyugati csúcsán fekvő Nágászáki, erős versenytársai ugyan Jokohamának, de már felületes ismeretség után megítélheti az idegen, hogy Jokohamától az elsőséget sohasem fogja elvitatni sem Kobe, sem Nágászáki.

A felsorolt okoknál fogva kivételesen mozgalmas a kikötő idegenforgalma is. A Bund-ön fekvő előkelő hotelek talán mindig túlzsúfoltak. Európának, Ázsiának és Amerikának Japánba gyülekező nemzetközi társasága az évnek minden szakában ellepi Jokohamát. A Grand Hotel, az Oriental Palace Hotel, a Club Hotel — valamennyi az előkelő Bund-ön — valamint a Bluff parkjai között fekvő Wright- és Bluff Hotelek a legmagasabbra menő követelményeket kielégítő módon vannak berendezve. Egyesítve van bennük a japáni utolérhetetlen tisztaság az amerikai fényűző kényelemmel, és még sem drágák. A villamos világítással és villamos szellőzővel, valamint a napjában többször igénybe vehető fürdővel ellátott tágas és szép szobának — kilátással a tengerre — és a naponként háromszor adott dús és választékos étkezésnek az ára a mi pénzünk szerint 16—18 korona. Hanem hogy ezért a pénzért mennyi kényelmet, mennyi minucziózus figyelmességet nyújtanak az embernek, arról nem tud magának fogalmat nyújtani az, a ki csak az európai szállodai életet ismeri, még akkor sem, ha tapasztalatait a legelőkelőbb és legdrágább szállodákban szerezte.

Ugyancsak az európai városrészben nehány jelentékenyebb japáni szálloda is van, a Fukui a Bentendorin és a Tákánoja a Honcsondorin. Európaiak azonban ritkán veszik igénybe a japáni szállodákat; hogy miért nem, azt megmagyarázzuk később.

Látnivalója, azaz: japáni érdekessége kevés van Jokohamának, értve érdekesség alatt azt, a mit az európai ember kíváncsisága vagy látnivágyása ért Japánországban. A város környéke, főképpen a Mississipii öböl körül elterülő vidék, gyönyörű, de a japáni vidékekhez fűzött nagy várakozást nem elégíti ki. Templomai között

sincs egy sem, a mely akár architektonikus, akár az érdekesség szempontjából figyelemre méltó lenne. Az utczái, illetőleg az utczáin lefolyó élet, sablonos, a melyen nagyon meglátszik, hogy a jokohamai bennszülöttek a legrégebben állanak érintkezésben az idegenekkel és hogy ez az érintkezés igen sok oldalú; ennélfogva sokat lekoptatott az eredeti japáni mázból.

Az első pillanatra megragadja az idegen figyelmét Jokohamában a japáni iparművészetnek páratlan szépségű és leírhatatlan változatos kiállítása. Jokohama előkelő utczáin, megszakítatlan lánczolatban sorakoznak egymásmellé azok az üzletek, a melyeknek kirakataiban meg az üzletben tömegekben vannak felhalmozva a japáni iparművészetnek válogatott remek példányai. A Számurai Shokway czég elefántcsontfaragványai, cloisonnéi, a Musáthi-ja, Bisansha és Konoike czég ékszerei, selyemhímzései és ezüstművei, továbbá a Mákuru Kárán porczellán festményei Ota-murában — a japáni városrészben — olyan látványosságok, a melyekben órákon át lehet gyönyörködni. És milyen szívesen nyújtanak alkalmat a japáni kereskedők és iparosok termékeik megtekintésére. Tudják, hogy a legkonokabb „nem vásárló“ is alig tud ellentállani annak a csábításnak, a melyet ezek a sajátságosan érdekes és szép műtárgyak kifejtenek az emberre. Belépünk például valamely díszműárú kereskedésbe. Az üzlet vagy igen ízlésesen van berendezve vagy éppen ellenkezőleg: a lehető legegyszerűbb, nehány deszkaállványon sorban állanak a deszkaládikák. Minden esetben azonban lekötelező nyájassággal és legnagyobb fokú udvariassággal fogad bennünket az üzlettulajdonos. Előveszen a polczról egy hosszúkás kis ládikát és ebből előhúz egy vászonba burkolt csomagot. Barátságos mosollyal, legnagyobbfokú készséggel oldozgatja meg hosszú, vékony ujjaival a zacskót és kihúz belőle egy selyemzacskóba burkolt másik csomagot, a melynek tartalmát most már bársonyhüvely takarja el a vevő szemei elől. Megoldja a bársonyhüvelyt is és óvatosan, lassan, a kíváncsiságot határozottan fokozó módszerrel kihúz belőle egy bámulatosan szép munkájú bronzedényt, a melynek fénye, símasága, színe, rajza, meg a berakott ezüst alakok — gólyák, daruk, stb. — feltétlenül meglepő hatást gyakorolnak a — nem venni akaróra. Ha az idegen nem vásárol, az nem baj; az nem lohasztja a kereskedő vagy gyáros készségét. A nyájas mosoly nem tűnik el a kereskedő arczáról. Előveszen egy másik ládikát, a melynek tartalmát az előbbihez hasonló módon szedi

elő a sokrétegű burkolatból és egészen más irányú műtárgyat tart a vásárló szeme elé; például bámulatos türelemre és csodálatos ízlésre való és a kézi ügyességnek legmagasabb fokát igénybevevő elefántcsontfaragványt. A vevő „konoksága“ éppenséggel nem hozza ki a kereskedőt türelméből. Olyan készséggel és szeretetreméltósággal, mintha már egy tuczat műtárgyat adott volna el a vevőnek, mutogatja raktárának szebbnél-szebb czikkeit és ha a vevő elmegy a nélkül, hogy az egy-két órai szemle után vett volna valamit, azért bókolva és nyájasan mosolyogva kíséri az ajtóig, alázatosan kérvén a „vevőt“, hogy legyen „ismét szerencséje“.

Ha a Japánországba érkező idegen nem élne abban a hitben, hogy benn, az ország belsejében, közvetlenebb és érdekesebb módon lesz alkalma megismerni mindazt, a mit az exotikus országtól vár, akkor nagyon érdekesnek és minden tekintetben újnak és exotikusnak tartaná azt, a mit Jokohama utczáin lát. Azok a házsorok, a melyek az utczákat szegélyezik, az utczán zajló élet, az üzletek kirakatai, a templomok, a parkok, az emberek ruházata, a piaczokon látható élelmiszerek, halak, virágok, a nesztelenül surranó riksák, az utczák zaját tarkító házalók szokatlan kiabálása, a látványos bódék előtt álló hívogatók lármája, a czipő gyanánt viselt fatalpak lármás kopogása, az ismerősök sajátságos köszöntés-módja és szertartásos bókolása, szóval mindaz, a mi a nagyvárosok utczai életén tapasztalható és látható, a mint az ember azokon csupán mint szemlélő végig halad, mindez minden legapróbb, legjelentéktelenebb részletében olyan feltűnő, annyira új és teljesen idegen és mindaz, a mit itt lát, annyira eltérő mindattól, a mit eddig a Föld bármely vidékén látott, hogy nem csoda, ha az idegent japáni földre lépésekor valósággal megkapja — Japánország.

*

A Jokohama és Tokio közötti vasúti forgalom — természetesen — a legélénkebb egész Japánban. Már az első kirándulás ezen a vonaton alkalmat ad az idegennek a japáni társadalomnak különböző rétegéhez tartozó embereket megismerni. Egyszersmind azonnal észrevehető, hogy az egykori szigorú kasztok, a melyek a japáni társadalmi rétegeket egymástól élesen elválasztották, ma már nyomokban sincsenek meg. A legdemokratikusabb módon keverődnek össze az állomáson az indulásra kész vonat előtt az utasok,

valamint „demokratikus“ — a mennyiben mi a „demokracia“ fogalmát mindig az egyszerűséggel azonosítjuk — maga az indóház is, holott Japánország vasúti forgalmában a jokohamai állomás forgalma hasonlíthatatlanul a legmagasabb fokú Japánország valamennyi vasúti állomása között.

Az állomás ugyanis igen egyszerű — habár terjedelemre nézve nagyszabású — faépület, minden dísz, minden pompa teljes kizárásával, a mint kizárták belőle a kényelmet is. A forgalom élénkségének jellemezésére legtalálóbb, ha a budapesti központi indóház forgalmával hasonlítjuk össze, azon feltevéssel, hogy a mi indóházunknak a különböző rendeltetésű termeit és helyiségeit elválasztó falakat mint nemlétezőket képzeljük. A jegykiadóhivatal picziny helyiségeiben picziny termetű fiatal nők adják ki a vasúti jegyeket, a melyen a japáni nyelven kívül angol nyelven is fel van tüntetve az állomások neve meg a jegy ára. Az újságbódékban temérdek olvasnivalót kap az utas, főképpen a japáni, ámbár a kiválóbb amerikai és angol lapok egynehánya is kapható. Kár, hogy „tegnapiak“; azaz japáni értelemben tegnapiak. „Tegnap“ alatt ugyanis négy-öt hét értendő, azaz ma: julius 1.-én a május 15.-i Times kapható, mint legfrissebb.

A japáni nép csendes és illedelmes viselkedésével szemben feltűnő zajos az a modor, a melyet az indóházban tanúsít. Látszik, hogy még nincsenek egészen hozzászokva; izgatottak, idegesek és nyugtalanok. (De egy szemernyivel sem nagyobb mértékben, mint a mi közönségünk a mi pályaudvarainkon.) Minket, idegeneket, főleg a zajnak egyik neme képes idegessé tenni: a „gétá“-k — a faczipők — kopogása. Az állomás kemény aszfaltján elképzelhetetlen lármát hoznak létre a czipők gyanánt viselt kemény deszkalapok. (A czipőkopogás különben egyike a legjellemzetesebb hangoknak, a melyek az európai ember fülében emlékképpen is megmaradnak, a mikor este ágyba kerül, vagy Japánországot elhagyta. Körülbelül annyira jellemzetes a japáni városok lármájára, mint például a berlini Friedrich-Strassera a lódobogás, vagy New-Yorkra a „magas-villamos“ — az „Elevated“ dörgése a fejünk fölött.) Maga a vonat is — mozdonyával együtt — teljesen beleilleszkedik a japáni környezetbe. A japáni keskenyvágányú vasúti rendszernek megfelelően, a kocsik is igen keskenyek, igen hosszúak, végtelenül kényelmetlenek. A kocsik belső felszerelése ugyan európaias berendezésű, de az európai vonatok legegyszerűbbjén tapasz-

talt kényelemnek teljes hiányával. Feltűnő, hogy a japániak legszembetűnőbb vonása: a tisztaság, nem egészen kifogástalan a vasúti kocsikban. Megjegyzendő, hogy a vasúti kocsik nemcsak ezen a rövid vonalon — a mely tehát félig-meddig „helyiérdekűnek" lenne mondható — ilyen kényelmetlenek, sőt kezdetlegesek. Ugyanez mondható azokra a vonatokra is, a melyek az ország legtávolabbi pontjait kötik össze, a Szányo- meg a Tokaidó-vonal kocsijaira is. Mind a kettőn volt alkalmam egy-két éjszakát utazni és azt a benyomást nyertem, hogy a japáni vasútakkal — kényelmetlenség szempontjából — alig veheti fel a versenyt más vasúti vonat. Még az sem, a mely Pekinget köti össze egyrészt In-kouval, másrészt a Jang-ce-Kiang parti Han-kouval.

A kocsi közönsége beszállás után meglehetős nyugalommal, csaknem apáthiával viselkedik; de csak az első öt-tíz percznyi időre. Ezen idő elteltével ismét nyugtalankodni kezdenek. Az indulás utáni perczekben ugyanis valamennyien a pamlagokon ülnek. Úgy ülnek, mint mi; részben a pamlagon, a lábuk pedig érinti a földet. Csakhamar nyugtalanul fészkelődnek az üléseiken; meglátszik rajtok, hogy bántja őket valami, hogy feszélyezve vannak valami által. És aztán egyszerre megtörténik a nagy változás: az egyik utas hirtelen ledobja lábairól a faczipőket és felkuporog a pamlagra, japáni szokás szerint; azaz ráül a lábszáraira. Egy perczen belül így ül valamennyi japáni utas; férfi, nő és gyermek. Most már nyugodtak. Ebben a helyzetben órákig is elülnek a nélkül, hogy megmoczczannának. A szakaszunkban ülő tengerésztisztek — a kik Japánban is a hadsereg legelitebb és legrokonszenvesebb fegyvernemét képviselik — lehúzzák a czipőt, (a katonaság európaias czipőket visel) leoldják a kardot és felkuporognak a pamlagokra. Most már rá is gyújtanak, a mihez eddig — valószínűleg a kényelmetlen európai módszer szerinti ülés miatt — nem volt kedvük. Most, hogy pipára gyújtottak, érthető, hogy a japáni vonatokon miért nincs szükség sem „dohányzó szakasz"-ra sem „női szakasz"-ra. Egyik sem kell. Japánban ugyanis mindenki dohányzik, még a nők is, kivált ha a fiatal koron túl vannak. Már pedig — a mint látni fogjuk — a japáni nők nagyon korán vannak túl a fiatal koron. A pipa éppen olyan nélkülözhetetlen rekvizituma az idősebb nőnek, mint a fiatal nőnek az ajkpirosító meg a homloktörlő selyempapíros. A pipa nem nagyobb, mint egy kicsiny gyűszű és a rendkívül finomra vágott dohányból nem is fér belé több,

mint egy borsószemnyi. Éppen elég két-három szippantásra. De azt a két-három szippantást megismétlik olyan sűrűn, hogy csaknem mindig pipáznak. A kocsiban több helyen van felállítva a „hibátcsi", a hamu- és parázstartó, mellette pedig egy nagy edény forró vízzel, a tea számára. Az utasok tudniillik éppen olyan sűrűn teáznak, mint a milyen folytonosan pipáznak. Ennivalóval is bőségesen el vannak látva az útra. Valamennyi utasnak takaros kis fehér skatulyában van az ozsonnája, a melyet különben minden állomáson, még a legjelentéktelenebben is, igen olcsó árban kaphat az utas. A hófehér, tiszta skatulyában, a melynek az ára, az ételekkel együtt persze, a mi pénzünk szerint 40—50 fillér, teljes „menu"-t kap az ember: jó nagy adag főtt rizst, rántott angolnát, sült halat, főtt és besavanyított gyümölcsöt, aszalt gombát, stb. Sőt még evőeszközt is kap hozzá és asztalkendőt. Az evőeszköz két fapálczika; az asztalkendő pedig színes selyempapíros, a mely tele van rajzolva ízléses és nagyon feltűnő reklámokkal, a melyekben a japániak nagy mesterek.

Látszik, hogy jó mestereik voltak az amerikaiak, mert tőlük tanulták. Ma a japániak talán már túltesznek ezen e téren a mesterükön. A vonatok mentén az ország minden városában óriási táblákon hirdetnek öles betűkkel, vagy igen feltünő groteszk alakokkal. A tokáidói vasút mentén, a mely jó darabig a Csendes-Oceán partján vezet, a parthoz közel fekvő részeken óriási táblákon hirdetnek valamely sört, gyógyszert, szövetet vagy „doktort". (Az én időmben a — sósborszeszt még nem hirdették; hála Istennek.)

A mint a Tokióba induló vonat kibontakozik Jokohama — illetőleg Hirunima külváros — apró házainak tömkelegéből, a Kánágáva-Bluff tövében gondosan megmüvelt termőföldek közt halad. A benyomás, a melyet ezek a picziny, apró rizsföldek a vonat két oldalán keltenek, következtetni enged arra a példátlan szorgalomra, a melyet a japáni földmívesek földjük mívelésében kifejtenek. A lénia-egyenes barázdákkal egymástól elválasztott apró „szántóföldek" — némelyik nem nagyobb, mint egy közepes nagyságú szobának a padozata — olyan gondozottan ápoltak, mint nálunk például a virágágy. Egyetlen szál gaz vagy dudva nincs rajta; a barázdák olyan egyenesek, mintha léniával húzták volna azokat; a kalászok közötti távolság olyan egyenletes, mintha czirkalommal mérték volna ki. Ugyanilyen gonddal vannak művelve a teaföldek is meg a gyümölcsösök. A dúsan benőtt, halmokkal borított vidék után lapos

síkság következik, mocsarakkal, tavakkal. Ezeket csaknem elborítja a temérdek lotuszvirág, a szépért rajongó, de a mellett nagyon praktikusan gondolkozó japáninak kétszeresen értékes növény. A lotusznak ugyanis gyönyörű szép a virága; a gumója pedig igen kedvelt főzelék. A tokiói öböl északi része felé mindinkább ellapul a vidék; az öböl vize is sekélyebb. Nagy hajók ide már nem jöhetnek be és az a hat erőd, a melyek az öböl apró szigetein annak idején — az amerikaiak támadásakor, 1854.-ben — az amerikaiaknak okozott gondot, ma a japáni hadügyi kormánynak okoz gondot. Nem tudják ugyanis, hogy mit csináljanak az elévült és felesleges erődökkel.

Shinágává állomásnál a túlzsúfolásig megtelnek a kocsik. Többnyire úri közönség száll be. Shinágává ugyanis a „Hűvösvölgye" vagy „Zúgligetje" Tokiónak. Itt épültek az előkelőbb hivatalnokok és a vagyonos osztály villái, a melyeknek tulajdonosai a reggeli vonattal bemennek a városba. A kocsiban találkozó ismerősök nekünk teljesen szokatlan módon üdvözlik egymást. Az egymást üdvözlők igen mélyen — és nagyon méltóságteljesen — hajtják meg magukat és mintegy 3—4 másodperczig maradnak ebben a helyzetben, miközben valamennyinek mosolyog az arcza; tenyerükkel gyöngéden simogatják a czombjukat, egyet szisszennek vagy szürcsölnek, leghelyesebben: szürcsölve szisszennek és halk hangon mondják el az üdvözlést, a mely nem egyéni, hanem az egymást üdvözlők társadalmi állásához szabottan és szigorúan előírt. Kézfogás, kordiális rázogatás, vagy válloncsapás nem szokásos, valamint hogy hiányzik a hangos: „hogy vagy öregem", „mit csinál az asszony" kérdése is. Az újonnan jöttek felkapaszkodnak a pamlagra, előveszik a pipát, vagy pedig benyúlnak a kimono nyílásain a hozzáférhető testrészekhez és nem valami túlságos gyöngédséggel simogatják magukat. Ez a simogatás a diszkredicziónak olyan kis fokával történik, hogy nálunk bátran — vakaródzásnak mondanók. Még egy igen kellemetlen tulajdonsága van a japáni férfiaknak, a mely nekünk európaiaknak úri társaságban teljesen szokatlan és megengedhetetlen valami. Tudniillik a gyakori és nagyon hangos — felböfögés. A mint valamit ettek vagy ittak, a legcsekélyebb tartózkodás nélkül hangosan böfögnek és olyan sűrűn, mintha banketten vacsoráztak volna. Csodálatos az eltérés a japáni meg az európai úgynevezett jómodor között. Japánban az emberek határozottan nagyon jól nevelteknek és az úriosztály nagyon művelt is. De

az, a mit a japáni műveltség és neveltség megkövetel, lényegesen különbözik a mi követelményeinktől. Számos olyan cselekmény, a mely nálunk egyszerűen lehetetlen, Japánországban a legtermészetesebb valami. Kioto és Tokio közötti útamon például az éjszakát közös vasúti szakaszban tettem meg, mert a háló-kocsiban már nem kaptam helyet. Mintegy huszan lehettünk a kocsiban, köztünk három fiatal nő is. Az éjszakára úgy helyezkedtünk el, hogy végigfeküdtünk hosszában a pamlagokon, szorosan egymás után. A férfiutasok legtöbbjének jókora párnája volt az úti bőröndben; a nők pedig előszedték a kicsiny fatörzset — a kámurát — és erre hajtották le elég szép fejüket a gondosan megcsinált frizurával. Az egyik fiatal nőnek a lábai az én fejemet érintették. Holdvilág kisasszonynak igen nyugtalan álmai lehettek, mert az egész éj folyamán dzsiu-dzsitczu gyakorlatokat végzett a lábaival az én árva fejemen. Lejebb nem csúszhattam, mert akkor én rugdostam volna meg az utánam következő szomszédomat, egy fiatal tengerésztisztet, a ki — a társalgásukból felszedett morzsákból következtetve — egyike volt a csuzimai hősöknek. A vele való összeütközéstől tehát indokoltan volt okom tartózkodni. Reggelre kelve, Tokio közelében, rendbe hoztuk az öltözetünket. Ugyanezt tették a fiatal nők is. Csakhogy ők tetőtől talpig átöltöztek, előttünk, a mi szemünk láttára. Még fehérneműt is váltottak. Azonban tekintettel az ő ruházatuk és fehérneműjük sajátságos szabására, ezt olyan decens módon hajthatták végre, hogy a legkíváncsibb és legtolakodóbb megfigyelőnek sem lehetett volna ellene kifogása, azaz, hogy a kíváncsisága kielégítetlen maradt volna. Az átöltözködésük valóságos kigyóbőr lehántás módjára történt. A mire a tegnapi fehérneműt és ruhát lehántolták magukról, akkor a friss ruha már teljesen rendben volt rajtuk.

*

A shinágávái állomás elhagyása után hirtelen és nagy mértékben elevenül meg a vidék. Belejutunk Tokio egyik külvárosának — Shibákunak — az utcáiba. Szürke, színtelen, egyhangú minden. Szürkék és színtelenek az apró kis házak, a melyek olyan sürűn állanak egymás mellett és olyan kevés változatosat mutatnak, hogy az egész utczát egyetlen épületnek tarthatnók. Szürkék az emberek is. Shibáku ugyanis a gyári munkás és más szegény nép negyede.

Színesen tarka ruháknak, virágoknak, fáknak, nyoma sincs. Az emberek egyhangú, sötét kimonóban járnak; ők maguk is csenevészek. Meglátszik rajtuk, hogy gyári munkások. A vonat csakhamar letér ismét a tenger partjára, a melyet csak akkor hagy el, a mikor befut Tokio egyik állomására, a Shimbashii indóházba.

Ha azt reméltük volna, hogy az ország fővárosába befutó

TEHERHORDÓ.

vonat előkelő, díszes állomáson fog megállani, hát nagyon csalódtunk volna. A Shimbáshii állomás éppen olyan egyszerű verestégla- és faépület, mint Jokohamának a hiranumai állomása. Színtelen és szegényes. E mellett rendkívül zajos. Főképpen a sok száz — vagy ezer — gésa teszi zajossá; a kopogós faczipők, a melyekkel a kiszálló vagy ide-oda futkosó tömeg végigcsoszog a kemény aszfal-

ton vagy Japánország valamennyi vasúti állomására jellegző fahidakon és azok lépcsőin.

Künn, az állomás előtt, a riksáknak nagy tömege fogadja az embert. Jóllehet óriási táborban állnak az állomás előtt, azért egy sem tolakodik vagy kínálkozik. A fiúk nyugodtan várják meg a helyükön, míg az utas felszólítja őket szolgálatra. A nyugalmat nem a rendőrség erőszakolja rájok. A rendőrséget egyetlen rendőr képviseli, európaias szabású egyenruhában, nagy fehér gomba-kalap-

FÖLDMÍVELŐ.

pal a fején és a rövid angol rendőrfütykössel a kezében. A nyugalmat a „szakszervezet“ oktrojálja rájuk és a mint látható, jól fegyelmezettek. Hogy hány riksa lehet Tokióban, azt nem tudom, de annyi áll, hogy rendkívül sok lehet. Én a 9648. számú riksán hajtattam a szállodába. A riksa előtt, az eddig ismert riksáktól eltérőleg, két ember volt befogva, a kik a „tandem“ módra futottak. (Tudniillik hosszában, egymás után.) „Hármas“ fogatú és „gummikerekű“ riksák is állanak az állomás előtt. Ezek „magánfogatok“, a melyek főképpen a tokiói tőzsde körül sürögnek.

Mintegy öt perczig tart az út a Shimbáshii állomástól az Imperial Hotelig, nemcsak Tokio, de egész Kelet-Ázsia egyik legelőkelőbb szállodájáig. Maga a hely, a melyen a szálloda fekszik, szintén előkelő. A Hibija városrészben fekszik, tudniillik a város központját alkotó császári kastély közvetlen közelében. Az odavezető út Tokiónak legforgalmasabb részén vezet végig.

Az utczák szélesek; szélesebbek, mint Japánország bármely más városában. Gyalogjáró nincs, az egész út makadamozva van és ellepi a temérdek riksa meg gyalogjáró közönség. A jelentékenyebb utczákon villamos közúti kocsik járnak, a melyeknek, tekintettel a város rendkívüli terjedelmére és az óriási távolságokra, igen nagy a közönsége. Kimagasló vagy szembetűnő épület alig akad utunkba. Az egymáshoz teljesen hasonló, egy-két emeletes faházak, a nagyon széles és végig nyitott verandákkal meg a földszinten lévő kirakatokkal meg nem szakított lánczolatban következnek egymás után.

Az Imperial Hotel az első darab Európa, helyesebben Amerika, a mit láttunk. Előkelő, nagy épület, a pénzért megvásárolható kényelemnek, fényűzésnek és előzékenységnek minden nemével. Az amerikai rendszer párosul benne azzal a japáni szolgálatkészséggel, a milyet az európai elkényeztetett és követelő utas megkövetel. Ragyogóan tiszta minden helyisége; a szobák villamos ventillátorokkal vannak ellátva; hideg- és meleg fürdő a nap minden szakában és akárhányszor rendelkezésére áll a vendégnek. (Csak tessék elképzelni, mennyi utánjárásba és mennyi pénzbe kerülne nálunk valamely szállodában fürdőt (!) kapni.). A szállodában élvezhető szabadság valóban páratlan. A nem ott lakó európai is bátran igénybe veheti a szállodának különböző kényelmességeit. Levelet írhat, telefonálhat, a hallokban elhelyezett pamlagokon heverhet, alhatik; italokat rendelhet a barban — „chit"-re; azaz készpénz helyett czédulával fizet, a melyre a nevét írja. Hogy a saját neve-e az aláírás, vagy másé, vagy akármilyen név, az teljesen mindegy. A „chit" érvényes; annyi, mint a készpénz. Az étkezéseken is részt vehet, a nélkül, hogy rögtön fizetnie kellene, mert fizető pinczér nincs és az étkezésekért járó fizetést az ember egészen más helyen, valahol a pénztárnál, fizeti; szóval, úgy tehet, mintha ott laknék. S mindehhez nem kell egyéb, minthogy európainak kell lenni. „Európai" alatt „Amerikai" is értendő.

Az európaiaknak ez a csaknem hihetetlen „megbízhatósága"

és „hitelképessége“, a mely nem csak az Imperial Hotelre, hanem egész Japánországnak és Kelet-Ázsiának valamennyi nagyobbszabású hoteljére vonatkozik, még abból az időből származik, a mikor a nevezett helyeken az európaiak (amerikaiak) csak kis számban éltek s vagy személyesen ismertek voltak, vagy pedig valamely követség vagy konzulátus hivatalnokának tartattak, a mely esetben a „chit“ beváltása a hó végén kötelező volt egyik vagy másik

KIRANDULÁS RIKSÁBAN.

hivatalban, vagy pedig — az európaiak egyik-másik klubjában. Annál feltünőbb azonban, hogy ez az igen is nagy és vakbizalmat feltételező intézmény még ma is szokásban van, holott azóta az európaiak száma sok százra, sőt nehány ezerre tehető. Itt-ott már látható is — Kelet-Ázsiában — hogy az idegenekbe vetett ezen vakbizalom csorbát szenvedett. Így például Nágászakiban, Kobeban, Sang-haiban, stb. már vannak hotelek és barok, a melyekben a

belépő idegen feltünő helyen lát egy kis táblát evvel a felírással: „No chit". Nincs hitel! A tilalom jótékony hatása azonnal észrevehető volt. Az illető városok európai bank- és más hivatalaiban a fiatal „Clerk"-ok (segédhivatalnokok) nagyzási hóbortja nagyot csökkent a „no chit"-re és a fiatal emberek ezután nem állották körül a barok asztalát, a hol előbb esztelen és könnyelmű módon traktálták egymást az igen drága szeszes italokkal.

*

A rengeteg terjedelmű városnak a kellős közepét az óriási terjedelmű császárkastély parkja foglalja el. A kastély az a központ, a mely Japánország újabb történetében is körülbelül a központja volt az eseményeknek. Régebben Jedo, a „Tengeröböl kapuja" — a hogyan Tokiót hívták, mielőtt az ország fővárosa lett, vagy még régebben, mielőtt a Shogunok székhelyévé neveztetett ki — csak ormótlan, nagy vár volt, a melyet nehány falu vett körül. Ennek a várnak a helyébe épült a Shogunok kastélya és még később lett a kastélyból császári palota. A szegényes faluk környezetéből a Shogunok parancsára, helyesebben egyik bölcs rendeletére, csakhamar virágzó kisebb városok fejlődtek. A Shogunok ugyanis elrendelték a daimióknak, hogy az évnek hat hónapját kötelesek Jedóban, a shoguni kastély közelében eltölteni. Daimiók alatt a főnemesség értendő, a kik magasan fölötte állottak a Száimióknak, a japáni gentrynek. Hogy a shogunnak ez a rendelete minő óriási befolyással volt az akkori Jedo fejlődésére, azt csak úgy tudjuk megérteni, ha elképzeljük, hogy például Magyarország királya elrendelné, hogy a magyar főnemesség az évnek felére köteles otthagyni a birtokát meg a külföldet és köteles hat hónapig az ő közelében, a budai királyi várkastély közelében lakni. Ezen rendelet után eredménytelenül vonultak el Jedo fölött Japánország „hazai" csapásai: a tűzvész, földrengés, tájfun és árvíz; azt többé fel nem tartóztathatták fejlődésében. A főnemesek közvetlen a kastély körül építették a saját kastélyaikat; ezeket viszont a gyorsan fejlődő kisebb városok vették körül. Mikor a nagy felfordúlás — a forradalom — után, 1868-ban, a Mikádó Kiotóból (a Déli fővárosból) áttette a székhelyét Tokióba, (a Keleti fővárosba), ugyanabba a várba költözött, a melyben előbb a shogunok laktak. És

mert közben az egész épületkomplexus két-három ízben is leégett, a mely esemény a túlnyomóan faházakból álló japáni városokban igen gyakorian történik meg, újabb időkben, 1889-ben, a mikádói kastélyt teljesen újjáépítették. De most már nem szigorúan japáni stílusban, hanem igen sok tekintetben európaias módosításokkal. Ma az egykori kastélykomplexus helyén csupán a császári lakás áll; az előbbi apró városok pedig összeolvadtak az egyetlen rengeteg terjedelmű Tokióvá. A kastélyt meg az azt környező igen nagy terjedelmű parkot magasra épült, zeg-zúgos és sok czikornyájú kőfal meg vízzel telt széles árok veszi körül. A hogyan régebben a shogunok palotáját a daimiók kastélyai vették körül, ugyanolyan módon veszik most körül a császári kastélyt a főbb állami középületek és a Tokióban székelő idegen államok nagyköveteinek a palotái. Persze, mint mindenütt a világon, mi itt is — külön állunk. (Majd meglátjuk Pekingben, hogy ott sem játszuk — sajnos — az első szerepet.) Míg az angol, amerikai, franczia, khinai, orosz, spanyol, stb. nagykövetségek palotái közvetlenül a császári kastély közelében feküsznek attól keletre, a mi nagykövetségünk palotája ezektől — és valamennyi többi követség palotájától — teljesen elszigetelten, messze fenn, a város északi részében fekszik az Ákászáka téren, Jocsujáku városrész szomszédságában. A kőfallal és sánczárokkal körülvett óriási térségen belül egy igen furcsa épület áll. Az idegennek valóságos rébusz, hogy mi lehet az óriási épület. Képzeljünk ugyanis egy svájczi villát; igazi, valóságos svájczi villát, óriási nagyításban, fehérre meszelt falakkal és sárgára festett gerendázattal. Csak a tetőzete tér el némileg a svájczi stilustól, mert az ó-japáni modorban van építve; belül pedig egészen európaias a berendezése. Széles márványlépcsők, oszlopos folyosók, villamos világítás, stb. Ez a furcsa épület — a japáni országház. A mint tapasztalhattuk, az utolsó egy-két évtizedben a furcsa külsejű épülettel sehogy sem áll arányban az, a mit az épületen belül intéznek el az emberek, a japáni országgyűlési képviselők. A japáni parlamentből szállottak ki ugyanis az országba azok a törvények, döntvények, határozatok és rendeletek, a melyek Japánországot egyszerre a nagyhatalmak sorába emelték. Ebben az épületben beszélték meg továbbá azokat a tényeket, a melyek világeseményekké váltak.

*

Nagy szerencsém volt a Tokióban töltött első napon: valamely nemzeti ünnep alkalmából, alkalmam volt látni ő felségét a Mikádót bevonulni a kastélyába. A bevonulás szertartása meg a közönség viselkedése alig különbözött valamiben a nálunk szokásos hasonló bevonulásoktól. A kép azonban, a melyet a szereplők meg a nézők nyujtottak az már exotikus volt, telivér japáni.

A bevonulás az Ujeno vasuti állomás felől történt, tehát jó messzire a császári kastélytól. A házakon mindenütt temérdek lobogó, lámpion, az utczákon pedig temérdek nép. És milyen vidám, milyen kedélyes nép! Az első sorokban rengeteg sok gyerek, akárhányszor „dupla“ gyerek, annyiban az egyik gyerek hátán egy másik, sokkal apróbb gyerek gubbasztott. A második sorban állottak a nők, öregek és fiatalok; ezeken túl a férfiak. Ennyi nevető, mosolygó embert soha nem láttam együtt, sem a színeknek ekkora tarkaságát, nálunk elképzelhetetlen változásait nem láttam soha. A sorok előtt szórványosan rendőrök, a kik példás rendben tartották a százezrekre menő tömeget. A mit annál könnyebben tehettek a rendőrök, mert a tömeg önmagától is nyugodtan viselkedett. Meg sem mozdultak az emberek; csak mosolyogtak és nevetgéltek. Feltünő volt, hogy ámbár a bevonulásnak számos olyan utcza volt a színtere a melyekben igen sok volt a két- és háromemeletes ház, azért az ablakokban, vagy a fákon s más kimagaslő helyen sehol egyetlen embert nem lehetett látni. Az én ciceroném, dr. Kázuku, a Tokiói vörös-kereszt kórházának egyik orvosa, megmagyarázta az okát, hogy miért üresek az ablakok. A japáni illem és hódolat a császár előtt, a ki egyenes ivadéka a mennynek, tiltja, hogy emberek, alattvalók, kiváncsi szemekkel nézzenek le valamely magasabb helyzetből „ő szentségére“ a császárra. „Hát nem elég, hogy a nép nem borul a földre a császár előtt és érinti a homlokával a földet, a mint még harmincz évvel ezelőtt megtette, hát most még a magasból nézzen — le reá?“

Sivalkodás és ordítás jelezte a császár jövetelét. Olyan éles sivalkodást és tele torokkal ordított „éljent“ még nem hallottam, mint a hogyan a sorfalat állók a „banzáj“-t kiáltották. Képzeljük el tizenöt-huszezer gyerek visító kiabálását és mintegy 40—50 ezer férfi és nő együttes ordítását. Lovas hírnök vágtatott a menet előtt; utána egy szakasz gárdista lóháton, sajátságosan czifra egyenruhában és még furcsábban kantározott és nyergelt, egyforma szürke lovakon. Ezek után nehány udvari kocsiban az udvari hiva-

talnokok, fontoskodó titokzatos, nagyképűsködő kifejezéssel, meg az európai udvaroknál is szokásos lakájos gőggel éppenséggel nem férfiasnak, de annál csunyábbnak mondható arczukon. Volt köztük akárhány, a ki olyan csunya volt, hogy majdnem olyan volt, mint az — ember. Azután jött egyszakasz ulánus: lobogós lándzsával, szintén éppenséggel nem márciálisnak mondható ruházatban és alsórendű lovakon. Azután jött két lovastiszt óriási tollbokrétával a csákón, hosszúszárú keztyűs kezükben kivont karddal — a testőrség magasabb tisztjei — és végül kétlovas, nyitott kocsiban Ő felsége, a császár, Micsuhito. Szemben vele a főudvarmester, mélyen lehajtott fejjel, mintha merően bámulta volna a kocsiszőnyeg rajzát. Nem azért ül így, mert talán szégyelte volna magát valamiért, hanem azért, mert így követeli ezt az udvari etiquette. Ő felsége valamilyen katonai egyenruhába, szintén nagy fehérbokrétás csákóval a fején, a melynek a tartószíjja az álla alá volt húzva, feszesen és komoran ült a kocsiban. Az Isten bocsássa meg a bűnömet és ne vétessék felségsértésnek, de bizony Ő Felsége és Ő Szentsége a menny fia, Micsuhito császár rettenetesen csunya férfiú. Én igen-igen sok csunya férfiút láttam Japánban, — meg másutt is — de hivalkodás nélkül merem mondani, hogy csunyább férfiú, mint a japáni császár, aligha van az országban. (De azért a főudvarmester határozottan nem e fölötti szégyenletében hajtotta le olyan mélyen a fejét.) A császári kocsi után ismét egy szakasz gárdista következett, ezek után pedig az előbb sorfalat álló, jól fegyelmezett és illedelmes viselkedésű emberekből összeverődött ember-oceán. Igazán oceán. A széles utczát teljesen kitöltötte a sűrű, vegyes tömeg. Jóllehet ember ember hátán mozgott és ámbár ebben a tömegben nehány ezer gyermek lehetett, azért a rendetlenkedésnek, izgalomnak vagy lökdösésnek a nyoma sem volt észrevehető. Bámulatos az, hogy ezek az emberek milyen illedelmesen viselkednek és hogy mennyire megbecsülik egymást, ha tömegekben vannak együtt. Azt hiszem, hogy ehhez hasonló „tömeg neveltséget“ a világon sehol sem tanúsít embertömeg.

A császári kastély igazán középpontja, a magja Tokiónak. Annak a ténynek, hogy a jelenlegi egyöntetű nagyváros több apró városkából meg faluból olvadt össze, megvannak a nyomai ma is, mert itt-ott még maradtak szabad területek — az egykori szántóföldek — és óriási parkok. A főváros utczáinak és házainak a jellege semmiben sem különbözik Japánországnak bármely vidéki városától

Ugyanaz az épitkezési modor — az ó-japáni stílusban — ugyanazok az utczai képek. Állítólag csak egyben különbözik Tokio a többi japáni várostól. Abban tudniillik, hogy Tokióban aránylag is sokkal több az üveg-ablak, mint a többi városban, a melyekben most is papirosból valók az ablakok. Bizonyos tekintetben szerencsének mondható Tokióra nézve, hogy olyan gyakori benne a — tűzvész. Minden tűzvészszel száz meg száz lakóház, egész utczatömbök pusztulnak el. Ezeknek a helyére aztán modernusabb rendszerben épitik fel a házakat. Az utczákat kiszélesítik, csatornázzák, az udvarokat megnagyobbítják; a fahidak helyébe kőhidakat épitenek. Pedig annyi a híd Tokióban! Mint említettük a Szumidágáva keresztül folyik a városon. Ezen a főfolyón kívül számos mellékág keresztezi a várost; a császári kastélyt körülvevő parkot is széles csatorna veszi körül gyűrű alakban. Ezt a sok vizet megfelelően sok híd íveli át; csak magán a Szumidágáván van vagy öt-hat híd: az Ázumabáshi, Umájabáshi, Rijágokubáshi, Óhási stb.

Egyik legfontosabb és legérdekesebb utczája a Ginzáh, a melyben szintén van egy híd, a Nipponbáshi. A híd ugyan a legegyszerűbb fa-szerkezetű, de érdekessé teszi az, hogy ez a fahíd a „mértani központja" az országnak, illetőleg a góczpontja Japánországban minden távolságnak. Ettől a hídtól számítják valamennyi városnak, hegynek, folyónak a távolságát a fővárostól. A Ginzáhn vannak Tókiónak legelőkelőbb üzletei és az az idegen, a kinek csupán Tókióban van alkalma megszemlélni Japán iparművészeti termékeit vagy bevásárolni akar, a Ginzáhn megtalálja mindazt, a mit Japánban készítenek vagy gyártanak. A leghíresebb japáni cloisonnégyártók, elefántcsontfaragók, selyemszövők, ötvösök, porczellánosok is megtalálhatók a Ginzáhn. Jóllehet Tokio sokkal inkább a hivatalnokok városa, mint üzletek városa, azért az utczákon és a térségeken mindenütt igen élénk a forgalom. Óriási kiterjedése ellenére meglátszik rajta, hogy több mint másfél millió ember lakik benne. A részben ó-japáni berendezés meg a legmodernusabb közlekedés-technikai berendezések helyenkint feltünővé és idegenszerűvé teszik a képet. Igy például a tarka lobogókkal ékített házak fedelén meg a shinto vagy buddhista templomok fölött sűrű sürgöny- és telefon-dróthálózat húzódik; az utczákon ezer meg ezer riksa, a kötelező papirlampionnal; fölöttük pedig a villamos ív lámpa lóg; az utczán ezer meg ezer emberből álló tömeg, a mely proczesszióba megy valamely templomba babonás áldozatot

hozni valamely bálványnak; közöttük csilingelő villamos kocsik; az utcza közepén tilinkózó vak leányka — vezető vagy kisérő nélkül, csupán a vakembert respektáló közönség illemtudására és figyelmére bízva. A figyelmet azáltal vonja magára, hogy a tilinkót fújja. A hol az ember Japánban tilinkó szót hall, ott vak ember jár. Nem alamizsnát kér, hanem vigyázatot, kíméletet. Nem koldus, csak világtalan.

Egészen különleges állandó zaj Tokio és valamennyi japáni város utczáin egy vékony, gyenge gőzsivítás. A házaló, „pipaszár tisztító" jelzése ez, a ki gőzzel tisztítja ki a pipás emberek pipaszárát. Említettük, hogy Japánban majdnem minden felnőtt ember pipázik; képzelhető tehát, hogy a „pipaszár gőztisztító társulat, mint szövetkezet" meglehetős biztos üzlet. Az üzlet jövedelmezőségét, illetőleg a „részvények értékét" támogatják azzal is, hogy miután a kis vándor-kocsik állandóan vannak ellátva forró vízzel — hiszen különben nincs gőz — a tea iváshoz szükséges forró vízzel is szolgálnak az utcza közönségének. Ez is emeli a részvényeket, illetőleg a jövedelmet. Utczai zenészek, utczai komédiások, bűvészek szabad ipart folytatnak az utczákon, a parkokban és a templomok előtt. Közönség mindig van bőven, mert a japáni, a mellett, hogy különb „business-man" (üzletember) mint az amerikai, „művészeti" dolgokban éppen olyan naiv, mint az amerikai, a ki szintén elfogad bármit művészet gyanánt, ha olyas valamit produkálnak előtte a mit ő maga nem tud. Érdekes csoportokat lehet látni egy-egy emelvény körül; a csoport azért érdekes, mert igen sokan vannak benne, a kik zsebkendőt szorítanak az arczukhoz vagy sok köztük a — dagadt arczú ember. Az emelvényen ugyanis egy „nyilvános fogorvos" produkálja magát, azaz nyilvánosan húzza ki az emberek fájós fogát „öt shenért, fájdalom nélkül." (Körülbelül 12—14 fillér.) A ravasz „kollega" folyton mutogatja a tíz újját, demonstrálván, hogy nincs műszer a kezében, hanem csak a puszta ujjaival, a körmeivel ránczigálja ki a beteg fogat. A publikum igazán lépre — illetőleg az emelvényre — megy; a „fogorvos" a térdei közé szorítja az ipse fejét; a munkába vett „pácziens" keservesen ordít a „fájdalmatlanság" gyönyöreiben, a publikum pedig jóízűen röhög hozzá. A „fogorvos" azonban kirántotta a fájós fogat, a melyet diadalmasan és véresen mutat fel a nézőknek s hirtelen eltünteti ujjai között a finom „angol kulcsot" a melyet fogó gyanánt használt. — A japáni kultura mindig elég magas volt ahhoz,

hogy a „mundus vult decipi“ elve érvényesülhessen. És ime érvényesül is.

*

Tokio temérdek parkja között különösen három érdemli meg a megnézést meg a megemlítést: a Shiba-park, a város délnyugoti felében, az Ázákuza — meg az Ujeno-park az északnyugoti oldalon. Mindegyiknek megvan a maga érdekessége, amennyiban a japániak történetére vonatkozó templomot, emléket vagy ereklyét tartalmaz.

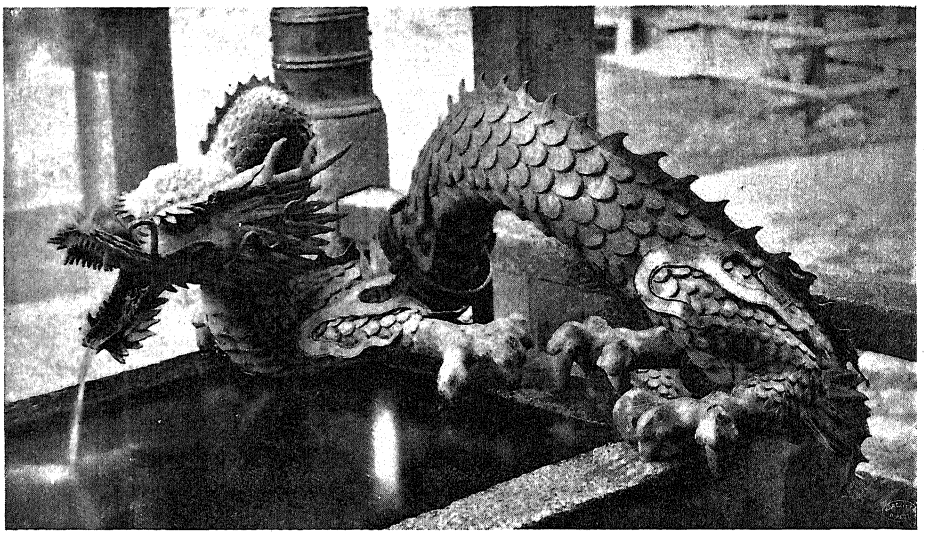

SÁRKÁNY A TEMPLOM UDVARÁN. (A VIZMEDENCZE DISZÍTÉSE.)

Igy például a Shiba-park évszázados, hatalmas fáinak a lombjai hat shoguanak sírja fölé hajolnak. A síremlékhez vezető utak mindkét oldala száz meg száz, csaknem embermagas, szépen faragott kőlámpával van szegélyezve. Ünnepnapokon a lámpákat kivilágítják s áldozati ajándékokat helyeznek reájok. Az út a templomhoz vezet, amely előtt a szokásos diadalkapu, a Tori áll, a melyek, a Shiba-parkban levő síremlékek előtt különösen művészies faragásúak. A templom udvarán szintén számos még díszesebb kőlámpa áll; továbbá egy harangláb zöld patinás nagy haranggal; egy márvány medencze, a melynek kristálytiszta vize a czeremoniális kézmosáshoz kell. A diadalívvel szemben áll a tulajdonképpeni síremlék: a templom és ebben az oltár. Az oltáron levő szekrényben áll az

illető shogun fából faragott szobra, előtte pedig fatáblán a shogun neve. A szobrok profánus szemeknek nem láthatók, már azért sem, mert ezeket ő szentsége a Mikádó készíttette a templom számára.

A belépő az első perczekben majdnem semmit sem lát a templomban uralkodó homály következtében. Hogy tudniilik a templomot ékesítő temérdek drága díszt megóvják az idő viszontagságaitól, Japánország számos temploma fölött deszkákból burkolatot építenek és ez zárja ki a világosságot. Mert valóban sok a dísz és remekmű; úgy a templom külsején, mint a belsejében. Kívül az egész épület veres lakkal van bevonva; a tetőzetet tartó gerendázat művésziesen faragott és zöldre, fehérre, aranyszínűre meg veresre van befestve; a czizellált és aranyozott fémdísz csaknem egészen beborítja a gerendákat. A falak felső faburkolata bámulatraméltóan van kifaragva; virágok, madarak, tigrisek, oroszlánok vannak beléje vésve. A belső falak fekete lakkal és temérdek aranynyal vannak bevonva, a karzaton a gyékényszőnyegek remekei feküsznek; az oszlopok meg a mellékoltárok olyanok, mintha tömöraranyból állanának. Aranyozott fémből készült lotusz virág a leggyakoribb díszítés. Együtt és összesen impozáns benyomást tesznek a síremlékek. Kár, hogy a megszokás ellenére is a helyiségek túlságosan homályosak maradnak.

Ha a tulajdonképpeni sírokat is meg akarjuk nézni, akkor fel kell mennünk a templomok mögötti kis erdőbe.

Széles, hatalmas kőlépcsők vezetnek oda, Japánország architekturájában az egyedüli jellegzetes építmények. A rendkívül széles és egyenes vonalban, de többszörösen megszakított hatalmas lépcsők annyira jellemzők Japánra, hogy amikor az ember elhagyja az országot, emlékezetében a kőlépcsők maradnak meg a legélénkebben és a leghosszabb ideig. A mikor a lépcső tetejére érünk, kőkerítéssel körülvett, hatalmas kő- vagy bronzurna áll előttünk. Az urnák alatt feküsznek a shogunok holttestei, a melyeket czinoberrel és faszénporral védtek meg az enyészettől. A templomban tapasztalt fényűzés és pompa után imponálólag hat most az évszázados, hatalmas fák közötti ünnepélyes, csaknem komor csönd.

Az Ujevo-park a város északi felében nagyobb, szebb és díszesebb, mint a Shiba-park. Cseresznyevirágzás idejében az Ujeno-park Japánország legbájosabb foltja. Sajnos, nem volt alkalmam ebben az időben látni, de jellemző az, hogy a mikor a japániak vagy az idegenek valami nagyon szépet akarnak mondani, akkor

az Ujeno-parkot említik a cseresznyevirágzás idejéből. Ottlétemkor, a lotuszvirágzás idejében, avval a látványossággal kellett megelégednem, a melyet az Ujeno park tava, a Shinovaczu-no Ike nyujtott. A széles kiterjedésü tó felületét csaknem ellepte a temérdek gyönyörü virág. A tó közepén, egy apró szigeten, picziny templom áll, Benten istennő szobrával. Egyik út végén, a melyet hatalmas kryptomeriák szegélyeznek, áll egy régi pagoda, előtte aranyozott nagy kapu; emlékszobor valamely nagy shogun tiszteletére, a melyet hűséges daimyoi emeltek nehány száz évvel ezelőtt. Ebben a parkban is van nehány shogunnak a síremléke, a melyeknek a megtekintését azonban már — feleslegesnek tartottam.

A japáni műépitészetnek tudniillik — többek közt — az is hátránya, hogy az alkotásai meglehetősen egyformák, a mely körülmény egy másik hátrányának a következménye. A japáni műépitészetben ugyanis nem a monumentális felépítésben áll a jellegzetesség meg az épület szépsége, hanem a díszítésben, a dekoraczióban. Azért unja meg azokat az ember aránylag nagyon hamar.

Ugyancsak az Ujeno parkban áll a nemzeti múzeum, a Hákucsu-Koán. A múzeumban a természetrajzi-, történelmi- és művészeti gyűjteményeknek akkora tömege van felhalmozva, hogy csak a futólagos megszemlélése is több órát vesz igénybe. Az óriási parkban számos templom, pagoda és Buddha-szobor áll, közvetlen ennek közelében teaházak, czirkuszok, mutatványos bódék, az állatkert, viaszbáb kiállítás stb. A Hákucsu-Koánon kívül nehány rendkívül gazdag másnemű gyűjtemény van Tokióban. Ott tartózkodásom rövid idejére való tekintetből csak a Shimbáshii Sóhin-Khinrecsu-Koánt (kereskedelmi múzeumot); a Sókousha-templom melletti Jushu-Koánt (hadügyi múzeumot) volt alkalmam meglátogatni. A benyomás, a melyet ez a két utolsó múzeum reám tett, a következő óhajban nyilvánult: „Adná az Ég, hogy a jövő évszázadban hasonló két gazdag múzeum ékesítse — Budapestet".

A legnépszerűbb és legzajosabb az Ázákuzá-park, a benne lévő Koánon-templomnak köszönhetvén népszerűségét. A Kvánnon-templom — a kegy istennőjének temploma — nemcsak Tokio 1300 és néhány temploma, hanem talán az egész ország valamennyi temploma között a legnépszerűbb. De nemcsak a templomok között a legnépszerűbb, hanem Japánnak minden alkotása között a legismertebb és legnépszerűbb fogalom. Ezrével és ezrével tolong körülötte és benne a nép kora reggeltől késő estig. Az emberek,

főképpen a köznép, napi teendőjük végzése közben úgy lépnek be a templomba, mint a hogyan másutt az emberek a vásárcsarnokba, a pékhez, az üzletbe, vagy a kávéházba mennek: egy pillanatra imádkozni, egy kicsit pihenni, egy kicsit ujságot hallani, vagy ismerőssel találkozni. Mert a Kvánnon-templomban megfordul egész Tokio. Meg is látszik rajta a nagy népszerűség, az erős igénybevétel: a berendezése kopott, minden poros benne, sőt — a mi Japánban majdnem hihetetlenül hangzik — piszkos. A Koánnon-templom talán a legfurcsább keveréke az

KATONÁK A TEMPLOM ELŐTT.

Istenházának meg valamely mulatóhelynek, a hol a kegyelet, az imádság, a pletyka, a pipálás, ozsonnázás, teaivás, ájtatosság együtt és egyszerre történik az elszabadult és idemenekült csirke hajszolásával, gyermekek labdázásával, meg a „künn a farkas, benn a bárány“ játékával. A templom egyik részében a papok — buddhisták — egyenletes, egyhangú ütemben ütögetik a dobot, (az istentisztelet egyik részlete), a másik oldalon odaáll a hívő valamelyik bálványa elé, tapsol egyet-kettőt és elmondja az imádságot; mellette egy másik hívő a fogaival rágcsálja a templomajtóban ülő

paptól vásárolt „papiros imádságot“, aztán hozzádobja a bálványhoz, hogy odatapadjon. A mint még emlékszünk, nem nagy baj, ha az imádság nem — tapad az első dobásra. A hívő addig dobálja, a míg mégis „ragad“. Az írásban kérelmező mellett olyan hívő imádkozik, a ki szintén kézzel fogható módon nyujtja be az imáját. Ugyanis a beteg testrészével dörzsöli a bálványnak megfelelő testrészét. Lehetetlenség, hogy az ilyen közvetlen kérelmezést ne hallgassa meg az ő betegségének istene. A bálványhoz már igen-igen sok betegnek kellett fordulnia, mert annyira le van koptatva és súrolva a sok dörzsöléstől, hogy az egyes testrészek, szervek — szem, fül, orr, homlok, áll, karok stb. már alig kivehetők. Hogy a dörzsölés használt-e a betegnek, azt nem lehet kimutatni; de hogy az imádkozásnak ez a módja — tudniillik, hogy az esetleg fertőző beteg hány utána következő nem fertőzött, de hasonló módon kérelmező betegre vitte át a maga baját és hogy a Japánországban olyan gyakori és pusztító járványnak ez az imádkozási mód szintén egyik főoka, az bizonyos.

A Kvánnon tiszteletére emelt templomban éppen az ő bálványa — vagy szobra — nem látható ebben a templomban. Ellenben számos más bálvány és szent látható életnagyságú szobrokban megtestesítve. Valamennyi körül számos imádkozó buzgólkodik, de legtöbben mégis a „Fudo“ meg „Dzsizo“ szobra körül gyülnek össze. Fudo a bölcsesség istene és a „tolvajok ellenzője“, Dzsizo pedig a „nyomorban segítő“.

Valamennyi kijáratnál nagy pénzgyűjtő szekrények, perselyek állanak, tökéletesen olyan berendezésűek, mint a milyenek nálunk a Margithídi hídjegy gyűjtőszekrények. A bedobott pénz — a közepén átlyukasztott rézpénz természetesen a túlnyomó pénznem — éppen úgy szünet nélkül cseng, mint a járkálók faczipőjének az örökös kopogása. Három hang a legfőbb jellege a japáni — buddhista — templomoknak: az imádkozó pap monotonus, folytonos dobverése, a faczipők klip-klop-klip-klopja, meg a szekrénybe hulló rézpénz pengése. A templom főépülete körül a templomi fölszereléseket tartalmazó alsóbbrendű épületek állanak: a pagoda, a harangláb, egynéhány hatalmas kő- vagy bronzurna, az istálló a „szent lóval“, a mely néha eleven, néha — fából való. Rendkívül furcsa „requisitum“ a — könyvtár. Függélyesen álló hengeren hat- vagy nyolczrekeszű szekrény áll, a mely körben forgatható. Hogy hogyan kell a könyvtárt használni, arra megtanít bennünket az a

felirat, a mely a könyvtáron van, persze japáni nyelven: „A közönséges halandónak lehetetlen Buddha szent könyveinek mind a 6771 kötetét átolvasni. De ez nem is szükséges; hasonló érdemeket szerezhet az ember úgy is, ha ezt a könyvszekrényt, a melyben ezek a szentírások foglaltatnak, háromszor megforgatja a tengelye körül. A tudomány- és érdemszerzésen kívül ezzel a cselekedettel együtt jár a hosszú élet, a jólét és minden szerencsétlenség kikerülése". Hogy ezen felhívás folytán a forgatható könyvtár valóban egész nap forog, az gondolható. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy a forgatás — pénzbe kerül, a begyűlt pénz pedig a papok zsebébe kerül.

*

Az Azákuza-parknak a Kvánnon templomon kívül temérdek vonzó tárgya van. A mi a nép mulattatására csak valamiképpen alkalmas, az megvan a parkban. A budapesti városliget, a wieni Volksprater, a párisi Bois, a newyorki Central-park — illetőleg ezeknek vonzó részletei — egyesülten megvannak a páratlan elevenségű parkban, természetesen a leghamisítatlanabb japáni kiadásban. Czirkusz, állatkert, gyorsfényképész, bűvész, színház, viaszfigurák, teaházak, akrobaták, dzsiu-dzsiczusok, „mozik" száz és százféle csoportja mulattatja a közönséget. A közönség pedig, a mely túlnyomóan a teljes számban kivonult családok összetételéből, nem pedig a magányos ember vagy párok tömegéből áll, olyan áhítattal, olyan őszinte bámulattal csudálkozik a mutatványokon, mintha most kerültek volna be először az északi havasokról „a városba" és azelőtt soha nem láttak volna efféléket. Gúnyolódást vagy kicsinylő, csúfolódó megjegyzéseket sehol sem lehet hallani; a publikum vagy vidám nevetéssel jutalmazza a komédiást, az akrobatát, vagy a mutatványosbódé tulajdonosát, vagy pedig hallgat. De mindkét esetben fizet.

Igen érdekes ellentétben látható a japániak társadalmi életének egynémely mozzanata a viasz-kabinetben. A japáni régi lovagkor meg a legújabb háborús idők több eseménye van ebben megörökítve életnagyságú és rendkívül gondos kivitelű viasz-alakokban. Például a negyvenhét Ronin regényes történetének szomszédságában Port-Arthur ostroma alatt megtörtént valamely esemény. Az ötszáz évvel ezelőtti családi dráma vagy a hárakirit önmagán végrehajtó

csoportozat mellett egy újabbkori esemény, a melyben szerepel a — telefon meg a villamos lámpa. Ősrégi viseletben guggoló csoportok mellett ott van a kiotói kórháznak egyik vizsgáló szobája, mikroszkópiummal.

Egyáltalában a mit mutatnak, az a maga nemében művészi, csaknem tökéletes. Legyen az gimnasztika vagy mozgókép, élő színház vagy viaszbáb-kiállítás, mindenből az elérhető legjobbat nyujtják. Frivolitás, pikantéria, vagy más durvaság távolról sem látható. Minden tisztességes, akár komoly, akár tréfás dologról van szó. A pikantériák és frivolitások ki vannak zárva a város határán belül; ezeknek a város határain kívül van helye, a hirhedt Joshivárakban, a rendőri felügyelet alatt álló nők negyedében. (Csak türelem; majd rákerül a sor). Még olyan valami hiányzik a tokiói parkokból, a mely valami a mi parkjainkban — Európában — olyan gyakori, hogy a parkjaink genre képeinek elmaradhatatlan alkatrésze: a párjával kezet fogva sétáló hadfi. Ilyesmit nem lehet Japánországban látni; nemcsak a parkokban, de egész Japánországban sem. Katonatisztek és katonák feles számmal láthatók, de nem katonai kasztot alkotó külön csoportokban, hanem polgáremberek társaságában.

A japáni hadseregnek alig van olyan tisztje, a ki az utolsó évtizedben nem vett volna részt valamely hadjáratban, vagy csatában. Hogy ezekben a csatákban olyan sok golyó fütyült a levegőben, hogy a szegény japáni katona moczczanni sem mert a fejével, nehogy beleüsse valamelyik repülő golyóba, az köztudomású. És hogy milyen hősiesen viselkedtek és hogy mekkora eredménynyel viaskodtak, az is köztudomású.

És csodálatos módon a legnagyobb ritkaság az olyan tiszt, a kinek a mellét valamely érdemrend díszítené, még akkor is, a mikor „teljes díszben“ vonul ki, holott ilyen alkalommal a rendjeltulajdonos köteles a rendjelét feltűzni. Nos, a milyen ritka az érdemrendes tiszt, éppen olyan ritka az a katona, a ki a „babájával“ sétálni megy. Hogy miért nem megy a japáni katona a babájával sétálni és miért nincs a japáni leánynak „katonája“, arról majd beszélünk később.

Ugyancsak feltünő dolog, hogy milyen sok katonának van — ezüst zsebórája. Az okos és praktikus japáni hadügyi kormány ugyanis nem azzal tünteti ki a vitéz katonát, hogy érmet tűz a mellére, hanem igenis: megajándékozza jól járó — zsebórával.

Már a khinai-japáni háború után zsebórával ajándékozták meg a kiválóbb vitézeket, a mely czélból Svájczban tízezer zsebórát rendeltek meg. Az orosz-japáni háború után is jelentékenyen hozzájárultak a jápániak a svájczi meg a német órásipar emeléséhez. Tudniillik összesen mintegy 50,000 zsebórát rendeltek meg a megjutalmazandó — tehát nem kitüntetendő — közkatonák és altisztek számára.

Mielőtt a parkoktól, meg a parkok fődíszétől: az emlékművektől elbúcsúznánk, még nézzük meg a „Negyvenhét Ronin“ sírját, mert idevágó és mert nagyon érdekes.

Úgy a síremlék, mint a Roninok története érdekes. A XVII. század elején uralkodó Shogunnak a palotájában Ázánáo nevű

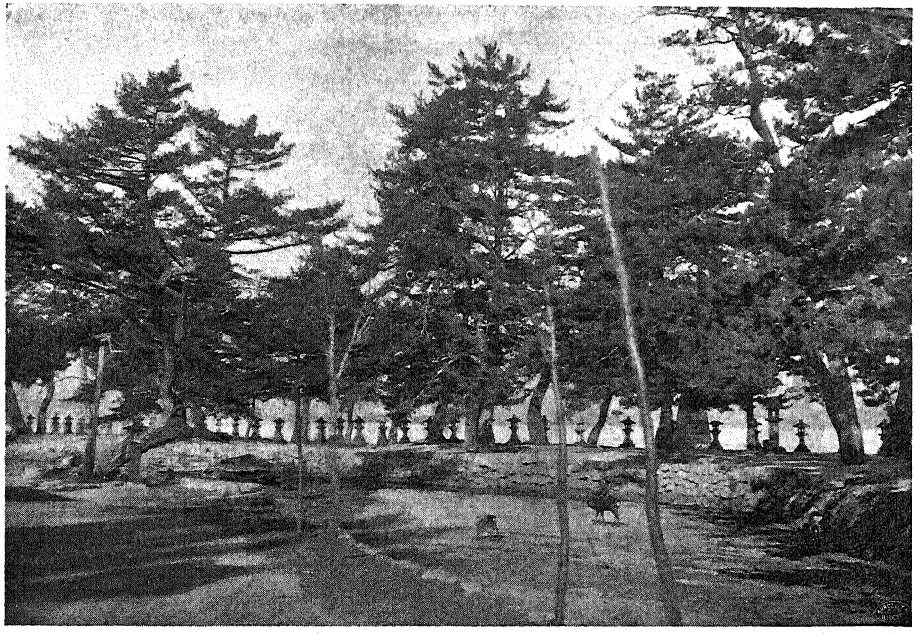

EMLÉKOSZLOPOCSKÁK.

dájmio — hűbéres fejedelem — meg Kira, shoguni főudvarmester között valamely okból czivódás jött létre. Tudniillik a Shogun üdvözlésére kiküldött Ázánáo, a ki a vidéken felnőtt nemesekhez hasonlóan, járatlan volt az udvari etiquette szertartásában, Kirát — a legmagasabb rangú udvari „lakájt“ — kérte meg, hogy oktassa őt ki a czeremoniális eljárásokban. Kira azonban, Japánország híres

zsugorija és uzsorása óriási összeget kért ezért a szolgálatért, a mely összeget Ázánáo fejedelem nem tudott, vagy nem akart megfizetni. Az ellenségeskedés annyira elfajult köztük, hogy egy alkalommal a Shogun jelenlétében összetűztek. Kira főudvarmester ugyanis gúnyosan hányta szemére Ázánáónak valamely súlyos etiquette vétségét. Ázánáo dájmio a súlyos sértésre kardot rántott és a Shogun jelenlétében végig vágott vele gyűlölt ellenségén. Nem ölte meg, csak megsebesítette. Hogy a megsebesült Kira meghalt-e, vagy nem, az nem tett különbséget: Ázánáo súlyos vétséget követett el és ezért halállal kellett lakolnia; bűnhődnie kellett. Elítéltetett, hogy még ugyanazon nap estéjén hajtsa végre magán a „hárákirit" (hasfelmetszést és gége átvágást); a családját kihaltnak jelezték, a vagyonát elkobozták, a cselédségét elbocsájtották, a „fegyvereseit" feloszlatták, az udvartartásához tartozó lovagokat (nemes rangú katonáit) szintén megfosztották a rangjuktól meg eddigi előjogaiktól, a mi által ez utóbbiak „ronin"-okká, azaz „vagyon- és rangnélküli" emberekké degradáltattak. Negyvenheten a Roninok közül fogadalmat tettek, hogy bosszút állnak uruk és gazdájukért, oly módon, a hogyan azt a japáni lovagiasság megköveteli, habár ez a mód homlokegyenest ellenkezik a japáni törvényekkel. Egy egész éven át fondorkodtak észrevétlenül és gyanut nem keltően a gyűlölt főudvarmester körül és addig kémlelősködtek a gyűlölt ember házatája körül, a míg azt töviről-hegyire ismerték. Két évvel később végrehajtották a tervüket: egy éjjel megtámadták Kira kastélyát, a kastély őrségét lemészárolták, a gyáva Kirát pedig a fáskamrából hurczolták elő, a hova reftegésében elbujt a Roninok elől. A Roninok vezetője — tökéletesen a japáni lovagiasság értelmében — felszólította Kirát, hogy hajtsa végre magán a hárákirit, a minek következtében nem mint gyáva hal meg, hanem úgy, a mint az japáni gentlemanhez illik. Kira azonban a Roninok ezen szives felhivásának nem tett eleget, a mire a Roninok — a japáni lovagiassági szabályok teljes mellőzésével — Kirát egyszerűen agyonütötték. Ezen ténykedésük után a Roninok szépen, katonásan sorakozva, fényes nappal végigvonultak az utczákon a nép örömrivalgása közben. Elmentek egykori gazdájuk sírjához, a melyre — mint valamely babérkoszorút — elhelyezték a Kira levágott fejét, a sírban nyugvó Ázánáónak megnyugtatására. A japáni hatóságok azonban nem voltak ilyen regényes hajlamúak és éppenséggel nem voltak egy véleményen a „Negyvenhetekkel". Mind a negyvenhetet

hárákirire ítélték, a mely ítéletet a halálig hűséges emberek Ázánáo sírja fölött hajtottak magukon végre. Ez — röviden — a „Negyvenhét Ronin" története. A sirjuk ugyan igen egyszerű kőalkotás, de az ősök lovagiasságáért és a hősies önfeláldozásért mindenkoron rajongó japáni nép a legnagyobb becsülésben részesíti a „Negyvenhetet" és évenként tízezrivel zarándokolnak a sirjukhoz. A sirok közelében épült bódéban közszemlére van kitéve a negyvenhét Ronin eredeti ruházata és fegyvere, továbbá Kira házának a tervrajza, magyarázattal ellátva, hogy miként történt a támadás, valamint a negyvenhét ember szobra fából faragva. Főképpen a vezérük sírja áll nagy becsülésben; ezer meg ezer névjegy fekszik a sírján, a melyet az előkelő látogatók helyeznek a sírjára tisztelgésük alkalmával.

*

A tokiói tudományos egyetem meglátogatása közvetlen a Ronin sirok látogatása után következett. (Az ilyen éles ellentétek, a melyekben az ős Japán a modern Japánnal áll szemben, Japánországban ma számtalan esetben észlelhetők.) A tokiói egyetem — mint nagyobbszabású intézmény az általános tudományosság terén — alighanem egyike a legfiatalabbaknak az egész világon. 1856-ban alapította a mai kor előkészítő kormánya, a Tokogává kormány. Jellemző a japániak azon időbeli felfogására, hogy az egyetemnek hivatalos neve így hangzott: a „barbár írások vizsgálásának helye", azaz: „Bánshó Shirábe-jo". Időközben, hét-nyolcz évvel később, a mikor a „barbár" irásokból egyet s mást megtanultak a japáni tudósok — rájöttek, hogy a czímzés helytelen és sértő, hát elnevezték az egyetemet „Káizej-jo"-nak, azaz: „a fejlődés és kiegészítés" helyének. Még később — nehány évvel ezután — számos fiatal tudóst küldtek ki államköltségen Európa és Amerika egyetemeire és azonkívül az európai és amerikai egyetemekről hírneves tanárokat hívtak meg Tokióba a tudományos intézetükbe, a melyet végre „császári egyetemnek" neveztek el. Az elnevezésen kívül más módosítást is tettek: berendezték az egyetemet teljesen európai mód- és rendszerűvé; jogi, orvosi, mérnöki, irodalomtörténeti, enciclopediai és agrikulturai fakultásokat állítottak fel. A theologiai tudományoknak sem az elemi iskolákban, sem az egyetemen nincs tanszéke egész Japánországban. A vallás helyébe Japánban

az ethikát helyezik; az iskolákban csak az „erkölcstan“ útján tanítják az embereket erkölcsösnek és tisztességesnek lenni. (Még lesz erről szó.) Az egyetem területén klinikákat állítottak fel az orvosi tudomány minden ágazatának és az egyetem fennhatósága alá helyezték az obszervatoriumot, a botanikus kertet, a mezőgazdasági gép-osztályt. (Közbeszúrva megemlítem, hogy Tokiónak összesen mintegy 1300 iskoláján kívül nehány magasabb tanfolyamú intézete is van, a melyekben külön-külön az ipar, kereskedelem, zene és műszaki tudományok a főtananyagok).

Nehány megjegyzést a japáni közoktatásügyről. Japánországban minden gyermek tanköteles életének hetedik évétől kezdve. Az elemi iskolákba nyolcz éven át járnak a gyermekek, még a legfélreesőbb vidékeken is; sőt még a japáni havasok gyermekei is nyolcz évig járnak iskolába.

A kik tanulmányaikat tovább akarják folytatni, azoknak öt évi tanfolyamból álló magasabb iskola áll rendelkezésére, a melynek végeztével a növendék megnyeri az egy évi önkénteskedési jogot a hadseregben. A ki az egyetemre akar menni, annak még három évig az előkészítő iskolába kell járnia.

Ez a nálunk és Amerikában ismeretlen módszer Japánban elmaradhatatlan. Japánban ugyanis minden iskolában — az elemiekben éppen úgy, mint az egyetemen — a növendékek sokkal jobban meg vannak terhelve tananyaggal, mint a Nyugoton, úgy a reális tantárgyakban, mint főkép nyelvekben. Az egyetemen nem képesek valamennyi tárgyat japáni nyelven előadatni, mert minden tantárgynak megfelelő készültségű tanáraik még nincsenek. Ezeket a tantárgyakat vagy angol, vagy német nyelven tanítják. A nyelvet tehát okvetlen értenie kell a tanulónak. Magán az egyetemen megtanulni már késő lenne, különben sem lehet, mert a növendék túl van terhelve olyan tárgyakkal, a minőket a nyugoti egyetemek polgára nem is ismer; a nyelvet tehát már előbb kell értenie. Erre való az imént említett előkészítő iskola.

Mindenekelőtt természetesen a japáni irodalmat kell tanulnia a japáni ifjúnak; aztán a khinait (amely csaknem olyan elmaradhatatlan, mint a japáni nyelv), továbbá egy vagy két európai nyelvet, főképpen az angolt és németet. Ez utóbbi követelmény roppant terhes. Először, mert feltétlenül kötelező tantárgy; másodszor — és főképpen — mert a japáninak az európai nyelv megtanulása hasonlíthatlanul nehezebb, mint az európainak Európa valamely más nyelve.

Maga a japáni nyelv olyan nehéz, hogy nagyon komolyan foglalkoznak a nyelv reformálásával; a khinai nyelv nekik is nagyon nehéz, és íme, ehhez hozzájárul még két idegen nyelv. Az igaz, hogy rettenetesen „barbárul" bánnak az európai nyelvvel. A kiejtésük — átlag és egyáltalában — czudar; igen sokáig kell velök érintkezni, a míg az ember nagynehezen megérti az ő német vagy angol beszédüket. Emlékszem, hogy a kiotói egyetemi kórház látogatásakor nem akadt egyetlenegy orvos vagy orvosnő — lehettek vagy harmínczan — a melyiknek a beszédét megértettem volna; sok esetben azt sem tudtam kivenni, hogy angolul beszél-e avagy németül? Pedig, hogy milyen nagy mértékben uralták mind e két nyelvet, meglátszott abból, hogy a naplókat, jegyzeteket, „fejczédulákat" német vagy angol nyelven írták meg és folyékonyan olvasták a legnehezebb orvosi műveket. A kiejtésük azonban olyan rettenetes, hogy azt első hallásra megérteni csaknem lehetetlen.

Az egyetemen három-négy évet kell töltenie a növendéknek, a míg a doktorátust elnyeri; ha valaki a diploma elnyerése után folytatni akarja még a tanulmányait, erre is nyílik módja. Csak be kell jelentenie, hogy hajlandó a külföldi egyetemre menni és az állam a legnagyobb készséggel adja meg neki erre a lehetőséget. Ellátja bőséges stipendiummal és erkölcsi támaszszal. Ez időtájt legfőbbképpen a német egyetemeket látogatják a japáni ifjak, a mely egyetemeken az iparkodó, szorgalmas és legnagyobb mértékben illedelmes fiatalokat szivesen látják német kollegáik.

A tudományon kívül nagy gondot fordítanak a japáni iskolákban meg az egyetemen a test ápolására és edzésére. Már az elemi iskolákban kezdik a katonás nevelést. Gyakran láttam 7—8 éves gyermekeket katonás sorrendben felvonulni, meg a bambusz „puskával" katonás fegyverfogásokat gyakorolni. Kiotóban az „előkészítő" iskolák növendékei — körülbelül a mi VI—VIII. gymnasistáink korában — olyan gyakorlottságot tanusítottak katonai mozdulatokban és a fegyverfogásokban, a milyen gyakorlottságot a mi katonáink szolgálatuk első évében még nem értek el.

Kiotóban — a régi fővárosban — éppen akkor tartózkodtam, a mikor az egyetemen meg az iskolákban a záró-vizsgákat meg a befejező ünnepélyeket tartották; valamennyi iskola együtt és egyszerre. Mintegy 4000—5000 tanuló gyűlhetett egybe; a tanárok meg az iskolaszékek tagjainak nagy része európai ruházatot viselt; a növendékek azonban kivétel nélkül az ó-japáni nemzeti viseletet:

a széles vállú, övvel leszorított zubbonyt, bő ujjakkal és rövid, igen bő szoknyát nadrágnak. A dzsiu-dzsitczun kívül főképpen a kardvívást mutatták be. A kardot másfél méter hosszú, ugyanekkora vastag bambuszrúd helyettesítette, a melyet két kézre fognak a vívók. (Éppen úgy, mint a valóságos japáni kardot.)

A pajtaszerű, rengeteg terem tömve volt nézőkkel; a közönség fele férfiak, másik fele nők. (A „harmadik" fele temérdek apró gyerek.) A sportnak ezen neme iránt akkora az érdeklődés, mint nálunk a lóversenynyel vagy Ausztráliában a crickettel szemben. A vívásban már 7—8 éves gyermekek részt vesznek és a hozzájok mért bambuszrúddal bizony jókorákat puffogtatnak egymás fején vagy gyomrán. A fejet drótháló védi, a nyakat meg a mellet párnázott bőr. Legyőzöttnek azt tekintik, a ki ütést kap a fejére, a nyakára vagy a hasára. (Ugyanis abból az elvből indulnak ki, hogy a ki igazi japáni karddal — japáni kéztől kap ütést ezekre a szervekre, annak elég. És látva azt az irtózatos erőt, a melylyel az ütéseket osztogatják, hát igazuk is van; egy ilyen ütés elég egy embernek.) Maga a vívás nem érdekes nekünk; de annál érdekesebb az a czeremoniális üdvözlés, a melylyel a vívás megkezdése előtt a két szemben álló ellenfél egymást köszönti. Ez már típikus japáni valami. A két küzdő egymástól fegyverhossznyi távolságban, féltérdre ereszkedik, mélyen meghajtja a fejét és így tartja vagy öt másodperczig; a fegyvere hegyét az ellenfele előtt lebocsátja, aztán megfordítja a fegyvert és a markolatát is bemutatja annak. Aztán felállnak és egyszerre megváltozik az egész jelenet. — Az előbbi lovagiasan udvarias és mézédes fiatalok nyers, erőszakos, brutális emberekké változnak. Magasra emelik a fegyvert és olyan fenyegetően támadó állást foglalnak el, mintha forgácsokká akarnák törni annak a szemben álló embernek a koponyáját meg a csontjait. A szemök csillog, toporzékolnak a lábaikkal; éktelenül ordítanak. Hogy mit kiabálnak egymásnak, azt persze mi idegenek nem értjük. A hangjuk, meg fenyegető és kihívó testtartásuk után ítélve, azonban bátran azt hihetnők, hogy leírhatatlan durvaságokat vagdosnak egymás fejéhez. Aztán rajta! A hosszú, üres bambuszrúd irtózatosan kopog, a mint ráüt a másik hasonló fegyverre. A küzdők megveszekedetten tombolnak és szüntelenül ordítoznak. Ha az ütés sikerült, az ütő fél leírhatatlan groteszk, furcsa, henczegő mozdulattal a közönség felé fordul és talán egy fél perczig tartó nagyon furcsa, dörmögő, ordító, visító hangot hallat. Ilyen fajtájú ordítást

Japánországon kívül sehol a világon nem hall az ember! Hogy mit akar vele a küzdő kifejezni, az teljesen érthetetlen; de hogy rém csunya és visszataszító, az tény. Van aztán a vívásukban még egy mozzanat, a melyet abszolute sehogy sem tudunk a lovagias jellemű japáni természetével és felfogásával — valamint a „lovagiasság" fogalmával egyáltalában — megegyeztetni. Tudniillik: ha minálunk Európában, két vívó — komoly párbajt vívó vagy csak gyakorlatozó — ellenfél közül az egyik elejti a kardját, akár véletlenül, akár az ellenfél erős ütése következtében, az, a kinek a kardja kézben maradt, feltétlenül és azonnal beszünteti a további vagdalkozást és előzékenyen segít ellenfelének a kard felemelésében. A lefegyverzett ellenfélre ütni, európai felfogás szerint, egyszerűen lehetetlen. Nos, a mi japáni barátaink egészen más véleményen vannak erre az ügyre vonatkozólag. A mint ugyanis az egyik küzdőnek sikerült a másiknak a kezéből a kardot kiütni — és az egész vívás folyama alatt szemmelláthatólag ez a legfőbb törekvése — olyan hatalmasakat püfföl a kardjáért lehajló ellenfél koponyájára, hátára és egyebére, hogy csak úgy csattog! És a mikor befejezte, ismét olyan henczegő büszkélkedéssel fordul a közönség felé, mintha a legkiválóbb hős-cselekményt követte volna el és olyan hörgő-ordító kiáltást hallat, mint a hogyan valaha valamely antediluviális erdei vad üvölthetett. A közönség pedig sohasem tapsol olyan tombolóan, olyan elragadtatással, mint éppen ilyenkor!

Ezt a sajátságos és nagyon ellenszenves vonást senki sem tudta nekem megmagyarázni.

Éppen úgy nem tudtam magyarázatot találni több más ellentétes vonásra a japáni ember jellemében.

A japáni embert, mi európaiak, általában értelmesnek tartjuk; de ezt a szellemi tulajdonságot az arczáról leolvasni nem tudjuk; azaz: nem látjuk, hogy intelligens. Lehet, hogy azért nem, mert átlag és nagyjában nagyon-nagyon csunyák a férfiak. Különös a mi szemünkben az is, hogy nem tudjuk rajtuk megkülönböztetni, hogy melyik tartozik az intelligens osztályhoz és melyik a munkás- vagy az alantasabb osztályhoz. Mi az uszodákban például nagyjában azonnal megismerjük, hogy ki melyik osztályhoz tartozik. Megismerjük, hogy: ez tiszt, ez közkatona; az orvosi klinikákon, a hol a szolgák, meg az orvosok, az orvosnők meg az ápolónők egyforma fehér zubbonyt viselnek, téveszthetlenül megkülönböztetjük az orvost a szolgától, az orvosnőt az ápolónőtől.

Japánban sohasem tudtam ilyen különbséget tenni. Akárhányszor úgy beszéltem a szolgával, hogy orvosnak néztem, de még többször az orvossal, hogy szolgának néztem. Sőt még az orvosnőket sem tudtam az ápolónőktől megkülönböztetni. (Tévedések, vagy félreértések kikerülése czéljából megemlítem, hogy a fiziognomiai hasonlóságra vonatkozó megjegyzésemet nem a japáni nemzetet kisebbíteni akaró czélzattal teszem.)

Ha ugyanezeket az ordítozó és toporzékolva handa-bandázó küzdő fiatalokat az ember a tanteremben, a betegágy körül vagy a könyvtárak rengeteg foliánsai fölött böngészve látja, akkor ismét nem érti őket. A japáni fiatal ember — valamint a többi társadalmi osztályhoz tartozó idősebb is — mind nagyon komoly, túlságosan nyugodt és teljesen fegyelmezett.

A tanulók rendkívüli szorgalmat fejtenek ki és példátlanul ambiczióusak. Nagyratörekvésük és szorgalmuk teljesen indokolt. A demokratikus felfogású országban ugyanis az érdemet, a tudást, a személyes értéket igen nagyra becsülik. A legalacsonyabb származású ember elérheti a legmagasabb társadalmi rangot. — Ezért tanulnak és ezért ambiczióusak. De a megerőltetett szellemi vergődés és túlmunkásság következtében el is fajulnak — kedélyileg. Zárkózottak, tünődők, nehezen hozzáférhetők. Az arczuk mindig komoly, sőt komor; roppant udvariasak, nagyon nyájasak, állandóan mosolyognak, a míg az ember beszél velük; de a mely pillanatban megszünt a társalgás, abban a perczben megváltozik az arcz kifejezése. Mintha álarczot viseltek volna az imént, olyan más arczot öltenek, a mint magukra maradnak.

*

A sok komoly tanulmány után jó lesz ám egy kissé pihenni, szórakozni. Menjünk a színházba.

Gondolható, hogy a mulatós hajlamú fővárosban temérdek a színház, kiváló azonban csak kettő van; a Kábuki-zá, a Kobiki csón (csó = utcza) és a Meiji-zá, a Háma-csón. Mi a Kabuki-zába mentünk, a hol énekes darabot adtak.

A Kabuki-za itt következő leírása alkalmazható a japáni elsőrendű színházak bármelyikére, mert akár Kiotóban, akár Kobeban vagy Nágászákiban mentünk színházba, csaknem mindenütt ugyanazt a berendezést, sőt ugyanazt a képet találtuk.

A színház épülete kívülről minden díszítés és czifraság nélküli hatalmas faépület. A nyers gerenda és deszka sok helyen kilátszik. Ámbár villanyos ívlámpák világítják meg az épületet meg az egész környéket, azért tele van aggatva temérdek lampionnal és óriási betűkkel hirdetik az előadott darab czímét és kimagaslóbb jeleneteit. A belépti díj hat japáni dollár (yen; 1 yen = 2·50 kor.), tehát legalább is kétszer annyi, mint a bennszülöttek számára. (Japánban az idegen, — illetőleg a turista — mindennek a kétszeres árát fizeti). A nézőtér óriási nagy; a földszint a szó szoros értelmében véve: földszint, mert székek, padok nincsenek benne. A nézők a földön ülnek, illetőleg a földre tett párnákon guggolnak japáni módszer szerint. A földszint széltében és hosszában mintegy két deczimeter magas gerendák feküsznek keresztben, a mi által kisebb-nagyobb rekeszek jönnek létre. Ez a sok rekesz mindmegannyi páholy, a melyekben az együvé tartozó családtagok vagy ismerősök ülnek. Járóhelyül éppen ezek a gerendák szolgálnak, a melyekről az egyensúlyozva járó közönség belép a rekeszbe, illetőleg a páholyba. — A termet karzat veszi körül, szintén páholyokra beosztva. Ezekben székek és asztalkák is vannak, mert ezek az európaiak számára vannak fentartva.

A közönség meglehetős élénken társalog és nagyon vidám. Nagyon természetes, hogy a mint helyet foglaltak a rekeszeikben, rögtön előhúzzák a „hibátcsit“ és rágyújtanak. Férfiak és nők mind pipáznak. Egy-két perczczel belépésük után már hozzák a téát is, esetleg süteményeket, édességeket; de rákot, halat, angolnát is lehet kapni.

A közönség nagyon érdekes. A legszebb — tehát a legtarkább — ruhájukat viselik, a temérdek fantasztikus női frizura a lehető legváltozatosabb. Említettük, hogy a japáni fodrásznők 150-féleképpen tudják a női hajat alakítani! Nők és férfiak a legmélyebb tiszteletet tanusító modorban beszélnek egymáshoz és a nők maguk közt is utánozhatlan kecsességgel és udvariassággal érintkeznek. Mintha csupa „lady patronesse“-ek lennének, valamely előkelő bálon, a hol a „ladyk“ csupa magas társadalmi osztálybeliek.

A nézőtéren két széles út van szabadon hagyva, a melyeken a nézőtér meg a színpad között közlekednek.

A színpad, a mely sokkal alacsonyabban fekszik, mint a mi színházainkban, forgatható; azaz: míg az egyik felvonás folyik, addig a színpadnak hátsó részét előkészítik a következő felvonáshoz szükséges díszletekkel. A színpad — magától értetődik — díszes

s lényegesen különbözik a khinai színháznak színpadjától, a melyeken a regisseur a színpadra vonatkozó magyarázataival felhevíti a nézőközönség fantáziáját és egy székre ráfogja, hogy az erdő, a következő jelenetnél pedig ugyanaz a szék már ékszer-kirakat. De mindenek fölött érdekes része a japáni színpadnak egy mintegy félméter széles deszka gyalogút, a mely a színpadon kezdődve, végighúzódik a nézőtér fölött, és a kijárat mellett egy ürben végződik. Ezen űr meg a színpad között a közlekedés a nézőtér alatt van. Míg a mi színpadjainkon a „lelépő" színész az oldalajtók valamelyikén tűnik el minden esetben, még akkor is, ha kocsiba száll, vagy akár az utczára, akár a padlásra megy a színpadról, a japáni színpadon az „elmenő" (tehát nem egyszerűen „lelépő" színész ezen a „virágösvényen" halad végig. (Így hívják azt a gyalogutat.) Hogy ez a berendezés mennyire praktikus, az nyilvánvaló. Mondjuk például, hogy Göndör Sándor elhagyja a falut, mi közben „búsan szól a harangszó" és Göndör Sándor búcsúzva a falutól, eltűnik a szuffiták mögött. Mennyivel hatásosabb lenne ez a kép, ha Göndör Sándor a „virágösvényen" végighaladva, búcsúznék „a vén robotostól". Vagy pedig: a színpad szobát ábrázol; valaki jön; most mind az ablakhoz futnak, kinéznek „az utczára" és egyikök az ablakon kinézve deklamálja, hogy mit csinál, mit mond, hogyan jön az a valaki.

A japáni színpadon ez a „jövő" valósággal jön a virágösvényen és már onnan részt veszen a színpadon folyó cselekvésben. Egy gyilkos sompolyog óvatosan a színpadon alvóhoz. A japáni színpadon a közönség igazán látja ezt az óvatos odasompolygást az alvó szobájába és a ki ismeri a japáni szinészek példátlan „verizmusát", az elhiheti, hogy a lopódzva közeledő orgyilkos meg az alvó ember valóban vérfagyasztó módon viselkednek.

A színpad további berendezése más tekintetben hasonlít a mi színházaink berendezéséhez, csakhogy minden természetesebb, „plausibilisabb". A szinészek és szinésznők ruházata gazdag, fényes és mindenkor korhű. Az előadott darabbal — sajnos — nem volt szerencsénk. A helyett, hogy az Uj-Japán mai társadalmi életéből kaptunk volna kis ízelitőt, e helyett a lovagkorból vett harczias drámát adtak, a mely tele volt harczias felvonulásokkal, küzdelmekkel, kardvívással, félóráig tartó monologosukkal. Némi kárpótlást nyújtott az akrobata-szinészek példátlan mútatványa, a temérdek díszes öltözet, a hősballadák.

A színpadon történt dolgokat a legnagyobb realismussal adják elő. A szczeneriák hűek és természetesek. A japáni színpadon a „park“ valósággal park, a „hegy“ olyan, mintha igazi hegyet látnánk magunk előtt, a tóba ugró ember teste valóban magasra locscsantja a vizet és ha viaskodnak, hát az rettenetes. A viaskodó felek két kézre fogják a hosszú, görbe kardot és olyan irgalmatlanul csapkodnak egymásfelé, hogy döng bele a színpad és a kardok szikráznak. Kiválóan ügyes bajvívók lehetnek, hogy a teljes erővel lesújtott kardcsapásokat kölcsönösen fel tudják fogni.

Hogy mi történik a színpadon, mit mondanak, miről beszélnek, arról az idegennek fogalma sincs. A gesztusokból meg a hanglejtésből éppenséggel semmire sem következtethet, mert a gesztusuk és hanglejtésük nem azonos a mienkkel, azaz ők ugyanannak az érzésnek vagy indulatnak egészen más gesztusban és hanglejtésben adnak kifejezést, mint mi. De nem csak a színpadon éppen működő színész teszi ezt, hanem a japáni ember egyáltalában.

A japáni színházakban a japánul értő, de a japáni fiziognómiai kifejezéseket nem ismerő idegen sohasem talál összefüggést aközt, a mit a színész mond és a mit az arczával kifejez; a nyelvet sem értő idegen pedig, a ki csupán a szczeneriákból meg a színészek hanglejtéséből és fiziognómiájából akar az előadott darab szövegére vagy tartalmára következtetni, mindig nagyon csalódik. Fogalmat sem alkothat magának róla, mert a színész a lágy érzelmeket, a haragot, a megvetést, fenyegetést, felháborodást, vagy exaltácziót és minden más emberi érzést, a mienktől lényegesen eltérő arczkifejezéssel ábrázol.

Illusztrálásul felsorolunk nehány ilyen eltérést, a melyeknek megfigyelése a japáni nép lelkületét jól ismerő férfiutól, egy német orvostól ered, a ki huzamosabb ideig a szülészet tanára volt a tokiói egyetemen. (Ugyanaz, a kiről a bevezetésben tettünk említést, a mikor a tokiói egyetem újjáalakitásáról szólottunk; Wernich dr. erlangeni professor.)

A meglepetést és csodálkozást, a melyet mi az által fejezünk ki, hogy „eltátjuk szemünket, szájunkat“, és a szemöldököt felhúzzuk, a japáni úgy fejezi ki vagy árulja el, hogy „tágra nyitja a szemeit, könnyedén felemeli a fejét, az ajkain pedig hosszúra nyújtott „jéé“ vagy „jáá“ hangzik.“ A mikor mi európaiak elpirulunk, „a japáninak piros lesz az arcza és a bőre a mell közepéig; mélyen lehorgasztja a fejét és kissé oldalt fordul.“ (Nemi dolgokra

vonatkozó beszélgetésben a japáni nem pirul el.) Felháborodáskor és erős gyanusításkor mi ránczolt homlokkal hirtelen felemeljük a fejünket és ökölre szorítjuk a kezünket; a „japáninál ez a legritkábban fordul elő; a japáni nem háborodik fel és nem árulja el senkinek, hogy valakit valamivel gyanusit. Ha azonban megtörténik, akkor a szemei konvergálnak (keresztbe állnak); összehúzza a halánték izmait, összeszorítja az ajkait és a szájszögletek mélyen lehúzódnak."

A mikor mi valami fölött mélyen tűnődünk vagy valami rejtélyeset (érthetetlen) dolgot akarunk megfejteni, mi összeránczoljuk a homlokunkat és az alsó szemhéjak is ránczokat csinálnak; a japáni ilyenkor oldalt hajtja a fejét, ide-oda nógatja és a fogai között hosszú „f" hangot szürcsölve sziszszen. Nálunk „rosszkedvünkben" befelé húzódnak a szájszegletek és a szemöldökök belső vége felfelé húzódik; a japáni a legritkább esetben „külöli" rossz kedvét. Ha megteszi, akkor neki is lefelé áll a szája szeglete, még pedig nagyon mélyen, ellenben a hangja nyers, recsegő és tele szájjal beszél. A mikor mi valakit haraggal dorgálunk vagy szidalmazunk, a felső ajkunk alól kilátszik a két metszőfogunk; a japáni ilyen esetben, a mi azonban rendkívül ritkán fordul elő (leggyakrabban a színdarabokban), erősen kinyomja a felső ajkát, pattogva beszél, miközben rángatja a felső szemhéját, összeránczolja a homlokát, felhúzza a két vállát és élénk mozgásokat végez a karjaival. Mi a megvetésünket az által fejezzük ki, hogy kevéssé kicsücsörítjük az ajkunkat, felhúzzuk az orrunkat és könnyedén kilélegzünk; a japáni félre fordítja a fejét és „keserűen kaczag." Undorodáskor mi (igen csunya „grimász-"szal) széthúzzuk az ajkainkat, — hoszszában — és az orrunkat a felső ajkunk felé lehúzzuk; a japáni ilyenkor a homlokát ránczolja és felhúzza az orrát. Nekünk könnyek jönnek a szemeinkbe, ha erősen nevetünk; a japáni sohasem nevet hangosan idegen (európai) jelenlétében és bármilyen erősen nevet, könny soha sem jön a szemébe, a mint a japáni ember szemében a könny egyáltalában nagyon ritka dolog. Még a legkeserűbb fájdalmában sem sír a japáni olyan értelemben, a hogyan mi sírunk. Ha mi azt akarjuk kifejezni, hogy valamely dolgot nem vagyunk képesek végrehajtani vagy valaminek a megtörténését nem tudjuk megakadályozni, erősen felhúzzuk a vállainkat, befelé fordítjuk a könyökeinket, kétfelé nyújtjuk a kezeinket — tenyerükkel felfelé; a japáni ilyen esetekben lehorgasztja a fejét és jobbra-balra hajlong nehány-

szor. Igenléskor mi bólintunk a fejünkkel, tagadáskor rázzuk; ha azonban a japáni azt akarja mondani, illetőleg mutatni, hogy igen, meglehetős mélyen meghajlik, tagadáskor pedig olyan erősen elforditja a fejét balfelé, hogy a jobb arcz fele egészen előre kerül, a bal pedig egészen hátra, miközben — udvariasan mosolyog. Ha ezt a tagadási módszert vagy „fiziognómiát" mi nálunk mutatná nekünk olyan valaki, a ki valamilyen függő helyzetben áll hozzánk, mi bizony megfognók azt a felénk fordított jobb fület és hatalmasan megráznók. Japánban ezt nem teszik, hanem szintén — udvariasan mosolyognak. A mikor mi a riksa-kulit akartuk magunkhoz szólítani, úgy intettünk neki, a hogyan nálunk annak intünk, a kit el akarunk küldeni és mikor hajón elhagytunk valamely japáni kikötőt, a hajón levő japániak, valamint a parton maradt ismerősök úgy intettek egymásnak búcsút, hogy a kinyújtott kezükkel és lefelé fordított tenyerükkel ötször-hatszor intettek a föld felé. Tessék már most eligazodni a japáni színházban, ahol mindezek a gesztusok meg arczkifejezések a szokottnál még túlzottabb mértékben fejeztetnek ki.

A társadalmi érintkezésben az a törvény és az az előkelőség, hogy semmiféle gesztust ne tegyen az ember. Az arcznak olyan merevnek kell lenni, hogy egyetlen ízma ne ránduljon meg. Előkelő állásban levő emberek nagy sötét szemüveget viselnek, hogy még a szemük váltakozó kifejezése se legyen látható. A színházakban azonban valósággal tobzódnak a szinészek a rettenetes, túlélénk és groteszk gesztusokban, a melyek között egyetlen egy sincs, a mi nem lenne természetellenes. Olyan handabandázást végeznek kézzel-lábbal, hogy döng bele a színpad. Ha a japáni hős kihúzza a kardját — a mit pedig ugyanegy előadás alatt néhány tuczatszor megteszen — azt hihetné az ember, hogy most menten lekaszabolja vele az összes személyeket meg a nézőközönséget. Ide-oda ugrálnak és néhány szót szólva nagyokat dobbantanak a lábukkal, a melyet a leggroteszkebb állásba hoznak a testhez. Folyton üvöltenek, erősen sziszegve szíjják be a levegőt a fogaik között, vagy szürcsölnek az ajkaik közt. Rendkivül pathétikus hangon beszélnek féktelen temperamentummal. Kidüllesztik a szemüket, csucsorítják az ajkukat és felfújják a nyakukat. Úgy beszélnek, mintha a szavakat nem a gégéjükön keresztül bocsátanák ki, hanem mintha a gyomrukból ökröndöznék ki azokat. A hosszú monológusok alatt a visszafojtott lélegzet miatt, azaz: mert nem inspirálnak (nem végeznek belélegzést), a viszerek megduzzadnak,

lúdtollszár vastagságúra megdagadnak és belekékülnek. A beszéd rapszódikusan ömlik a szájukból, pattogva (inkább mondhatnám; „ppaffogva"), pöffékelve. A különben is kellemetlenül hangzó japáni nyelv ilyenkor roppant kellemetlen, ízléstelen, érdes recsegéssé válik.

Ha végre valahára szóhoz jut a női szereplő, a drámában többnyire csak mellékszerepet játszó hősnő vagy naiva, valósággal pihenés ez a nézőközönségnek, (legalább nekünk európaiaknak az volt.) A különben is passzivus, gyöngéd és mindig félénk női képviselője a drámának, a ki — látszólag — a legnagyobb érdeklődéssel és csodálkozással nézi és hallgatja a férfi szereplők képtelen tagficzamításait, handabandáját és paffogó beszédjét, még a japáni nőtől megszokott lágyságnál és szelídségnél is szelídebben és lágyabban szólal meg. Az iménti hörgő és harsogó beszéd után úgy hangzik az ő beszédje, mint a beteg madár nyögdicsélése. Félénken tipeg-topog, vagy ha ül, oly félénken és moderátusan beszél, hogy egyetlen tagja, egyetlen arczízma nem mozdul. (Pedig mozdulhatna bátran, mert lemérhetően vastagon van az arcza bekenve fehér és piros festékkel). A meddig így beszél, addig tekintettel az előzményekre — igazán kedves és rokonszenves alak. Ez azonban csak addig tart, a míg nem kezd énekelni. Ebben a perczben vége van — a mi szemünkben Otámi, Ováro vagy Otáki kisasszonynak, már a hogyan Napfény, Holdsúgár vagy Hegykristály kisasszonyt japánul nevezik.

Hiszen nálunk, a mi színpadainkon is meglehetős ferde — sőt buta — az a helyzet, a mikor az előbb még beszélő primadonna át akar térni a dalolásra, vagyis a mikor az előbbi hülyeségeket „prózában" most valamely még hülyébb kuplében akarja folytatni és ide-oda mozog, a míg a zenekar a nehány bevezető banális akkordot eljátszsza. A mit azonban a japáni primadonna, illetőleg énekesnő elkövet éneklés közben, — megjegyzendő, hogy csak a hősballadák elreczitálása közben — az nekünk europaiaknak tisztára érthetetlen. Ezt szépnek vagy gyönyörködtetőnek tartani, az messze túlmegy a mi fogalmainkon.

A mire az első énekhang megjelenik az ajkán, már el van torzítva az arcza. Az előbb még bájos arczú, szelíd szemű, rokonszenves nő az éneklés alatt duzzadt nyakú, elkékült arczú, kellemetlen látványnyá változik. Az ajkait széthúzza és kidudorítja, mintha hányni készülne; szemei kidüllednek és szemen látható erőltetéssel kinyögi az első hangot: egy „ch", „gy" vagy „dny" hangot! Ez a hang olyan benyomást teszen, mintha nem a szájá-

ból, orrából vagy gégéjéből jönne, hanem a gyomrából. És aztán folytatja; az egész ének a hörgésnek, harácsolásnak és nyivákolásnak a sorozata; nyávog, nyafog és sipít, mi közben a felső testével a leggroteszkebb, a legnőietlenebb testmozgásokat végzi. Ezt azon czélból teszi, hogy a mellkas, a has meg a rekeszízmokkal segítsen a gége ízmainak a rettenetes hangok kierőszakolásában. Dallamosságot vagy ritmust a legnagyobb figyelem mellett nem tudunk kivenni az énekben; a húros hangszeren adott zenekíséret — az énekesnő önmaga kíséri az éneket zenével — nemcsak hogy nem harmonizál az énekkel, hanem bántó, sértő ellentétben áll azzal. A végtelen hosszú reczitácziónak — többnyire valami ősmondának — a szövege bántóan csunyán hangzik. Csupa gy, ny, ty, kh, sztyd. A szegény fiatal leányról csurog az izzadság, kimerülten törülgeti magáról az izzadságot, miközben a legnagyobb gondot fejti ki, hogy nagy művészettel felrakott frizuráját, a melyen meglátszik a három-négy órai munka, meg ne bontsa és hogy a vastagon felmázolt kenőcsöt az arczáról el ne törülje. Mint egy fél óráig tartott az éneke, míg végre felváltotta a férfi énekes. Mi pedig cseberből-vederbe estünk. A japáni Caruso, kezében a gitárral, olyan gesztussal ült le az énekhez — férfiak és nők ülve énekelnek, — mintha hárakirit akarnának magukon végrehajtani: tudniillik, ünnepélyesen, komolyan, szertartásosan. Mintegy negyed óráig tart a három húrú gítár hangolása — mi legalább határozottan hangolásnak tartottuk — de valószínüleg az már „zene“ volt — miközben olyan hangokat hozott létre a hangszerén, mintha a hegedűre spárgát kötnének és azt pálczikával pengetnék. Végre nagynehezen kinyögi az első hangot, persze szintén egy „szzsdzs“-et vagy „khny“-et.

A mi fülünknek a férfi éneke még kellemetlenebb volt, mint a nő éneke. Valóságos állati hörgés, nyögés, susogás, ökröndözés volt az, a mit az énekes elkövetett. Helyenként leborult az előtte álló zsámoly fölé, rángatódzott és láthatóan kimerült a nehéz munkában, a melylyel kierőszakolta magából azokat a hangficzamokat, kháotikus hangszörnyűségeket.

Csak a viharos tapsra — az elragadott közönség hálás elismerésére — vettük észre, hogy vége van az ének produkcziónak, mert éppenséggel nem tudtuk megsejteni, hogy mikor közeledik a dal a vége felé. A milyen kellemetlen hörgő nyögéssel indult meg, éppen olyan diszharmonikus felböfögésszerű akkorddal fejeződött be a hőskölteméný.

Csak ez a zene és ez az éneklés felel meg a japáni ízlésnek. Nehány évvel ezelőtt egy amerikai operatársulat lépett fel Tokiónak egyik színpadán és az első estére a „La Traviata“ operát énekelték. Az előadáson megjelent az udvar, ennélfogva természetesen megjelent Tokio előkelősége is. Kezdetben az idegenszerűség hatása alatt figyelt a japáni közönség az opera áriáira; aztán karikára nyitották a szemüket és kérdőleg nézegettek egymásra, mintegy kérdezve, hogy: hát ez mi? Mikor aztán elkövetkezett a staccato, a „Traviatának“ nálunk még ma is csodálatos és gyönyörűséget okozó gyönyörű hangfutamai, chromatikus skálái, stb., akkor beállott a hatás: a jól nevelt úri közönség női része a kimonók hímzett ujját dugdosta a szájába, hogy hangosan fel ne kaczagjon, a mit a csak félig művelt japáni ember sem teszen soha a nyilvánosságban.

*

A dráma a befejezése felé közeledett. Az ötödik vagy talán a hetedik — mindenesetre az utolsó — felvonás volt a plakátokon mint a dráma „piéce de résistanceje“ hirdetve. Ebben fog megtörténni a hárákiri, a dráma hősének öngyilkossága, a mint azt a japáni régi drámák — meg a nézőközönség — nagy része megköveteli a drámai hőstől. A látvány valósággal megdermesztő, vérfagyasztó volt, mert a japáni színészek végtelenül minucziózus realizmusának megfelelőleg, a dráma hőse az évszázadokon át szokásban volt rettenetes önkivégzési módnak minden árnyalatát betartotta. Ezért volt vérfagyasztó, rémes látvány.

Előbb azonban röviden meg kell magyaráznunk, hogy miben áll a hárákiri. (A japániak „szeppuku“-nak nevezik.) A hárákiri a XIII. századtól a legújabb időkig — az 1868.-i forradalomig — a japáni nemesek büntetési vagy önkénytes öngyilkossági módja volt. Ha az öngyilkosság „felsőbb kivánságra“ történt, azaz a császár vagy a felsőbb hatóságok valamely politikai vétség elkövetéséért történő bűnhődést kivántak, akkor nagy kegyességnek tekintették, mint a milyen kegy volt a törököknél, ha a török császár a „fekete selyem-zsineggel“ ajándékozta meg valamely „hűséges alattvalóját“. A hárákiri elkövetője ugyanis minden bűnét expiálta és „önhalála“ által minden foltot lemosott a becsületéről, valamint a vagyona sem koboztatott el, a mi máskülönben okvetlenül meg-

történt volna. — Ezen felsőbb parancsra történő hárákirin kívül a japáni nemesek akkor is elkövették — saját elhatározásukból — ha becsületükön és jó hírnevükön olyan durva sértés ejtetett, a melyet sem a nálunk szokásos „három lyúk a levegőben", sem az angol tapaszszal összeragasztott „folytonossági hiány" a bőrön meg nem tisztított volna.

A hárákiri végrehajtás-módjában volt némi különbség, a szerint, hogy felsőbb parancsra történt-e (mint bűnhődés), avagy hogy az illető saját elhatározásából hajtotta-e végre. Mindkét esetben két főmozzanata volt a hárákirinek. Az első közös mozzanat abban állott, hogy az illető beretva éles, hegyes, rövid késsel, balról jobbra történő, a köldök alatt futó, hosszú metszéssel felvágta a hasát; erre a — magában véve még nem feltétlenül halálos — sebzésre következett a második — feltétlenül halálos — főmozzanat, a mely a szerint, hogy a hárákiri önkénytes volt-e vagy megkövetelt, lényegesen különböző volt. — Az önkénytes halálnál az öngyilkos ugyanazzal a késsel átvágta a torkát (nem kívülről befelé hatoló metszéssel, hanem oly módon, hogy átdöfte a nyakát a gége mögött és a mélyből kifelé irányította a metszést). Az önkénytes hárákiri ezen két főmozzanata között az öngyilkos még különböző cselekményeket végzett: már fölmetszett hassal és kitódult belekkel búcsúzott el a családjától, írta meg a végrendeletét, vagy a hasvérző sebébe mártott ecsettel — verset írt. Különösen szép és méltóságteljes volt a hárákiri, ha az öngyilkos a gégemetszés után még, megtörülte a kést és nem reszkető kezekkel dugta azt vissza a tokjába. — Ha azonban a hárákiri nem önkénytes elhatározásból, hanem felsőbb parancsra történt, akkor az öngyilkosnak igen könnyű volt a feladata. Ebben az esetben ugyanis csak a hasát kellett sajátkezűleg felmetszenie; a többit elvégezte a legbensőbb barátja, vagy ilyennek hiányában, egyik közeli rokona. Ez a baráti vagy rokoni szívesség ugyanis abban állott, hogy befejezte a hárákiri második mozzanatát, azaz: egy hatalmas és ugyancsak beretvaélű karddal — a meghalni készülő nemesnek legkedvenczebb fegyverével — egyetlen csapással leütötte az öngyilkosnak a fejét.

Míg a hárákiri első módja csak kevés szertartással volt összekötve és úgyszólván „csak szűk családi körben" hajtatott végre, a kényszerített hárákiri nagy szertartások között ejtetett meg. Az öngyilkos fehér selyembe öltözött; sőt az a szoba, a melyben az esemény végrehajtatott, szintén fehér selyemkárpittal volt bevonva.

Az öngyilkosnak előkelő barátai közül a legelőkelőbbek ajánlották fel erre a czélra a kastélyukat és önként jelentkeztek a vendégek, hogy jelenlétükkel megtiszteljék halni készülő barátjukat. A japáni annálisok nem emlékeznek egyetlen esetre, a melyben a „hős" (mert ennek tekintették az öngyilkost) egyetlen jajszót ejtett volna ki a hárákiri lefolyása alatt. Ha nagyritkán akadt egy-egy „kényszerített" öngyilkos jelölt, a ki felől a barátoknak aggályai voltak, hogy nem állja ki a hárákirit panasz vagy jajszó nélkül, annál oly módon segített a „benső" barát, vagy oly módon vette elejét a férfiúi méltóságnak ily módon történő meggyalázásának, hogy a kellő időben — még a jajszó kiejthetése előtt — ütötte le a fejét.

Ezeket előrebocsátván, most már megértjük a színpadon álló drámai hősnek cselekményét. A dráma a mult század első évtizedeiben történik; a hős, a ki hét-nyolcz felvonáson keresztül számos ízben mutatta be véres viadalokban rettenthetlen hősiességét, a darab végén mégis abba a helyzetbe jut, hogy önkénytes hárákirit kell magán végrehajtania. Közvetlen ok ez: a hős éjszakára vendéget kapott a kastélyába, a kit az előzmények következtében neki ma éjjel okvetlenül meg kell ölnie. Így követeli azt az ő, meg a családja becsülete. (Cherchez la femme.) Felesége tud a szándékáról és ámbár retteg a férje cselekményétől, de ezt elhatározásában meg nem ingathatja; a vendéget pedig a fenyegető veszedelemről nem értesítheti; helyesebben: nem szabad tudatnia vele. Gyorsan fejlődő bonyodalmak folytán azonban ráveszi a vendéget, hogy cseréljen vele fekhelyet; ő — az asszony — fog abban a szobában aludni, a melyet a vendégnek kijelöltek, a vendég pedig valamelyik másik szobában fog aludni.

Éjjel van. — A hálószobában, a mely az emeleten van és a melybe a földszintről 10—12 lépcső vezet fel, a mécs félhomályt áraszt; csaknem sötét van. A szoba egyik sarkában, a földön, alszik a vendég.

A lépcsőkön nesztelenül és óvatosan megy fel a házigazda, a dráma hőse. Olyan nesztelenül halad, mint a párducz; egyenesen neki az ágynak. Letérdel az alvó alak fölött, a kés megvillan és a férfi lesújt. Olyan rettenetes erővel sújt le, hogy az ember — a néző — azt a benyomást nyeri, mintha odaszegezte volna az alvó embert a padmalyhoz. Halk hang — elfojtott, rövid, piczike sóhaj — tör ki a meggyilkolt ember szájáról. A sóhajon észrevehető, hogy a rettenetes megerőltetés ellenére, önkénytelenül, — hogy el

ne árulja a hely- és személy-cserét — tört elő a nő melléből. — A helycsere ugyanis megtörtént. A hős — a férj — a sóhajtáson megismeri a felesége hangját. Atámit ölte meg, rajongva szeretett kis feleségét és nem az árulót. Irtózatos jelenet következik. A férj előhozza a mécsest, világot áraszt és megismeri a feleségét. Kihúzza a meggyilkolt nő melléből a kést (a színpadi inszcenálás olyan hű, mintha igazán az emberi testből húzná elő a most már véres kést); kábultan támolyog. Pathetikus hangon hörgi el a monologusát. A szók pattogva, sziszegve és szürcsölve ömlenek a szájából; az arcza ijesztően kék a megdermedéstől; homlokán és nyakán ujjnyi vastagra dagadnak a viszerek.

Aztán hirtelen megnyugszik. Az arcza kiderül; tekintete nyugalmat árul el. Leveti a kabátját és fehér ingben marad. Felveszi a kést, megtörli és a lépcsők felé közeledik. Halkan beszélgetve önmagával, marokra fogja a kést, a bal ujjaival babrál a bordái körül. Keresi a bal bordaívet, a mely alatt a gyomor fekszik. Aztán alulról fölfelé irányított rettenetes erővel beledöfi a kést a gyomrába, és egy pillanatra megáll. A vér kibugyog, lassanként terjedő nagy vérfolt keletkezik a fehér selymen. Egy másik erőteljes metszéssel átvágja a hasát egészen a jobb bordaív közepéig és aztán ismét felfelé ránt egyet, hogy belevágjon a májba. (Ez ugyanis a hagyományok által szentesített „három vágás".) A vér ömlik, a fehér ruha csupa vér. A hős támolyogni kezd, de rettenetes erőlködéssel egyenesen áll és mosolyogni akar. Aztán bal kézzel marokra fogja a gégéjét, mintha előbbre akarná húzni, — hogy a késsel jobban mögéje férjen. Irtózatos erővel keresztüldöfi a torkát és olyan hörgéssel, mintha a gégéjét valósággal átvágta volna, kihúzza a kést a sebből, beletörli selyemujjaiba és tapogatva, reszketve keresi a kés tokját, míg megtalálja. Visszatolja a kést a tokjába, meginog és összeesik. Lezuhan a lépcsőn, nagy zajjal, három-négy bukfenczczel és fejjel előre.

A drámának vége.

*

A japáni nemzet a hárákiriben is egyedül álló. Ez az ő legsajátabb tulajdona, a mely nincs meg egyetlen más nemzetnél. A jelenleg uralkodó császárnak nagy munkájába került, a míg ezt a borzasztó önkivégzési módot be tudta szüntetni. Ismerve a japáni nemzetnek az újabb időkben köztudomásúvá lett elszántságát és a

halál iránt tanusított páratlan közönyét, mégis csodálatra méltó jelenség, hogy éppen ezt az irtózatos halálnemet, ezt az elképzelhetetlen kegyetlenségű, szörnyű önkivégzési módot eszelték ki a japániak arra, hogy megmutassák, mire képes a férfierő akkor, a mikor a becsületről, a név érintetlen tisztaságáról van szó.

Igaz, hogy ezen halál által a család neve és becsülete megmentetett a gyalázattól, sőt a saját személye a hősiesség nimbuszától dicsőítve maradt vissza az utókor számára és mint a becsület martirjára emlékeznek vissza reá. Másodszor: a hárákiri folytán meghalt férfiúnak nem kobozták el a vagyonát, hanem az megmaradt a családnak, holott más halálnem után okvetlenül elkobosztatott volna, hátrahagyott családjára pedig nemcsak szégyen, hanem nyomor is háramlott volna. Fontos tényező továbbá, hogy a japáni nemzetnél a testi gyötrelmek iránti érzés, illetőleg az azoktól való félelem sem olyan nagyfokú és nem olyan irányú, mint minálunk. A fájdalom elviselésében is másképpen viselkednek, mint mi, illetőleg a fájdalomnak az öntudathoz — az érzéshez — való jutása nem olyan intenzivus, mint minálunk.

Ehhez hasonló példát látunk a khinaiaknál, a kiknél a testi fenyíték, a test megkínzása olyan borzasztó volt, a miről nálunk csak a középkori kínzások alkalmával volt az embereknek tudomása.

A testi büntetések éppen azért voltak olyan borzalmasak — és részben olyanok most is — mert az emberek a kisebb fájdalmak ellen nagyon is „toleránsnak"-nak mutatkoznak. És hogy a halál módja milyen legyen, ez már igazán „ízlés dolga". A mi a szemünkben például rettenetes halál az, ha halljuk, hogy valakit szétt-épett a tigris, vagy valakit agyontaposott az elefánt; de meglehetős közönynyel olvassuk akárhányszor az évben, hogy valakit halálra gázolt a villamos-vasút. Az indiai hindunak pedig az a mindennapi és a megszokott, hogy az embereket széttépi a tigris, ellenben napokig beszéltek róla, a mikor — kezdetben — valamelyik társukat elgázolta a vasút vagy a villamos. (Ma már ők is „megszokták" a villamos elgázolást.) Nekünk például az önkénytes halálnem „legszebbike" — vagy mindenesetre legkevésbbé gyötrelmesnek tartott neme — golyót lőni a koponyába vagy a szívbe; de tőrt bedöfni a szívbe, nemcsak borzalmasnak, hanem egy kicsit hősiesnek is tartjuk. Japánban viszont a pisztoly általi öngyilkosság talán még soha nem fordult elő, vagy legalább is nagyon ritka dolog.

Igen fontos tényező továbbá a japáninak ezen rettenetes erőt

követelő halálakor az, hogy a japáni, főleg a japáni nemes, rendkívül sokat tart a — becsületére. Becsület nélkül élni a japáni nemesnek egyszerűen lehetetlen. Viszont azonban az életet a becsületért vagy a hazáért — a nemzetért — feláldozni, nemcsak hogy nem kín vagy önfeláldozás, hanem valósággal dicsőség. Sőt mi több: gyönyörűség! Íme: egy másik oka a japáni katona halálra szántságának.

Kisebb mértékben, vagy szűkebb körre szorítkozva, megtaláljuk ezt a khinai nemzetben is, a hol a gyermek — fiú vagy leány — örömest áldozza fel magát, adatja el magát testestől-lelkestől, pénzért, hogy szűkölködő családján könnyítsen; a hol a fiú az apjáért, a testvéreért az életét áldozza fel, hogy ez által megmentse amannak az életét. Szóval: Kelet-Ázsiában nem ragaszkodnak az emberek az élethez olyan rettenetes görcsösen, mint mi; nekik az élet nem olyan becses és ennélfogva a halálfélelem nem az abszolutus legmagasabb fokban uralkodó érzés az emberekben.

A FUDZSI-JÁMA TÖVÉBEN.

Szczeneriákban és történelmi jelentőségű látványosságokban Japánország fővárosának, Tokiónak környéke leggazdagabb és legérdekesebb. Nagy előnye, hogy Tokióhoz igen közel esik és úgy vasúton mint riksán — a kuli által vont könnyű, két kerekü kis kocsin, — könnyen elérhet. Egyike a legnépszerűbb kirándulo helyeknek Kamakura, közvetlenül a tenger partján. Vasúton csak egy órát veszen igénybe az út, de kellemesebb riksán megtenni. Az odavezető út ugyanis elragadóan szép és útközben a sűrűn váltakozó tájképeknek olyan bájos sorozata tárul elénk, hogy kár volna azokat csupán a tovasietö vonat kocsijából röptében látni. A riksában ülni nem kötelessége az utasnak; gyalog mehet mellette. A riksa kulija mint cicerone is kitünő szolgálatot tesz.

Kamakura a régi időkben, a mikor még fővárosa volt Kelet-Japánnak, a shogunok — fejedelmek — székhelye is volt. Ma Jokoháma meg Tokio idegen kereskedőinek és hivatalnokainak a nyári tartózkodó helye. Fontos mozzanat Kamakura történetében, hogy itt, a tengerparton, a mely helyen ma barátságos csája — teaház — áll, fejezték le annak idejében Kublai khán mongol követeit, a kiket a gőgös khán azzal az üzenettel küldött az akkori shogunhoz, hogy vesse magát alá a mongol uralomnak. A shogun azonban ezen kérelemnek nem tett eleget, hanem lefejeztette nagyszámú küldöttség valamennyi tagját. Az akkor viruló város ma csak kis falu, a melynek csupán a tájék szépsége és nehány történelmi emléke ad fontosságot. Templomai között leghíresebb a hadistennek emelt Hatcsiman templom. A templom olyan, mint a japáni templomok legnagyobb része, de a környezet, a melyben fekszik, bámulatra méltóan szép. A nem szakértőnek, vagy annak a szemében, a kik

az ebbe a csoportozatba tartozó műtárgyak iránt kevésbé fogékonyak (azok közé én is tartozom) a japáni templomok — akár budha, akár sintho-templomok — nem nagy vonzóerejűek. A minek természetesen nem a japáni templomok az okai, hanem a szakértelem és fogékonyság hiánya. Az én szememben a japáni templom nem volt egyéb, mint bámulatra méltó és meglepően gazdag gyüjteménye a mérhetetlen kincseknek, a melyeket a csodálatosan szép fafaragások, bronzművek képviseltek; gyűjteménye volt a veres és aranyozott lakkal bevont, mesés szorgalomra és minuciózitásra való díszítéseknek a páratlanul álló művészi felfogással kidolgozott

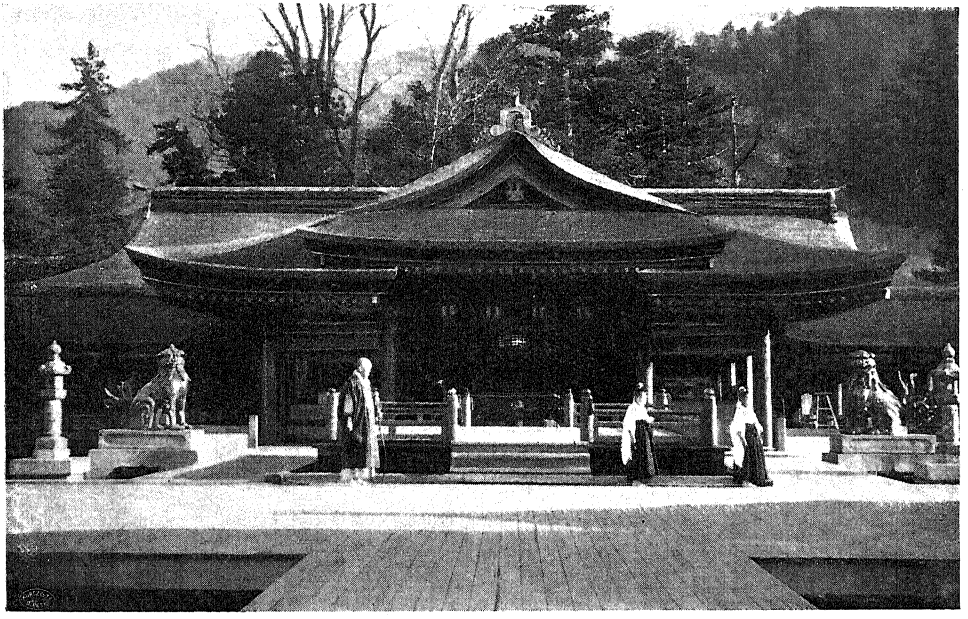

FŐBEJÁRAT A TEMPLOMBA.

lakkmunkáknak, arany bronzoknak. Láttam, hogy a falak, a galleriák, a padozat, meg minden szertartásos kellék művésziesen gondos, csaknem csodálatos. Éreztem a sajátszerű harmóniát, a mely mindezen legkülönbözőbb tárgyakat egy egységes egészszé tömöríti. De gyönyörködni nem tudtam benne; hatást nem tett reám s akárhányszor — untam az egészet. Hasonlíthatatlanul nagyobb hatással volt reám a templomokat környékező tájkép elragadó szépsége, az ünnepélyes, csaknem komor csend. A csend olyan abszolutus volt, hogy még légyzümmögés vagy szunyogzizegés sem volt hallható. És mégis

olyanforma benyomást tett reám ez a csend, mintha történnék ugyan valami itt körülöttem, kell valaminek történni, de én nem értem, hogy mi az.

Ősrégi fenyők és hatalmas kriptomeriák fasora vezet a halomhoz, a melyen a templom áll; a halomra széles, monumentális lépcsők vezetnek. Az egyedüli alkotások, a melyekre a japáni architekturában a monumentális jelzőt használhatjuk, a templomokhoz felvezető lépcsők. Jobbra és balra tőle széles tavak, a melyekre feketén titokzatos árnyékot vetnek a hatalmas törzsű vén fák. — A feketére árnyékolt tavon elragadó szép képet nyujt a temérdek fehér és rózsaszínű lótusz virág. A mi Kamakurát elsősorban tette híressé, az a világhírű „Dájbucs", a Buddha szobra, a világon létező minden Buddha-szobrok között a legnagyobb. Szépen gondozott parkon keresztül vezet hozzá az út, kristálytiszta patak mentén, a melyet mindkét oldalról szomorúfüzek szegélyeznek. Az előttünk álló fasor végén áll a Buddha-szobor. Imponáló, hatalmas és szép. A bronz szobor ülő alakban ábrázolja Buddhát, széles, alacsony talapzaton. A szobor arcza méltóságteljes, nyugodt, jóságos. A méretei óriásiak. Ime, nehány adat azoknak jellemzésére: magasság a 25 méter, körfogata 35 méter, az arcz hossza csaknem 3 méter; a két fül közötti távolság 3 méter, a szemek hossza egy és fél méter; a két térde közötti távolság 12 méter. A szemek tiszta arányból valók; a szemöldökívek közötti homlokdudor — a bölcsesség dudora — tiszta ezüst. Hogy mennyi bölcsesség ül a Dájbucs arczán, kitünik abból, hogy a bölcsesség dudorának kerülete fél méter, az ezüst súlya pedig 15 kilogramm. Csekély díj lefizetése mellett megengedik a Dájbucs őrei — fényképeket, meg „Ansichteket" áruló papok — a szobor belsejének megtekintését. A szobor aljában, hátul, kis ajtón jut be az ember a szoborba, a melyben keskeny lépcsőkön belebujhatunk a szobor különböző testrészeibe: a fejbe, a karokba, a térdekbe.

A kamakurai kirándulásnak elmaradhatatlan kiegészítő része Enoshima szigetének a meglátogatása. Az út riksával szintén csak egy óráig tart. Enoshima tulajdonképpen parányi sziget, a melyet egy homokzátony meg rendkívül hosszú fahíd köt össze a parttal. A ki valaha abba a helyzetbe jut, hogy Tokióból kirándulhat Kamakurába, el ne mulassza megnézni Enoshimát. Gyönyörű szép ez az Enoshima. Apró kis halmokból áll, a melyeken tenyérnyi területet nem hagy szabadon a buján zöldelő növényzet; a lombok közül

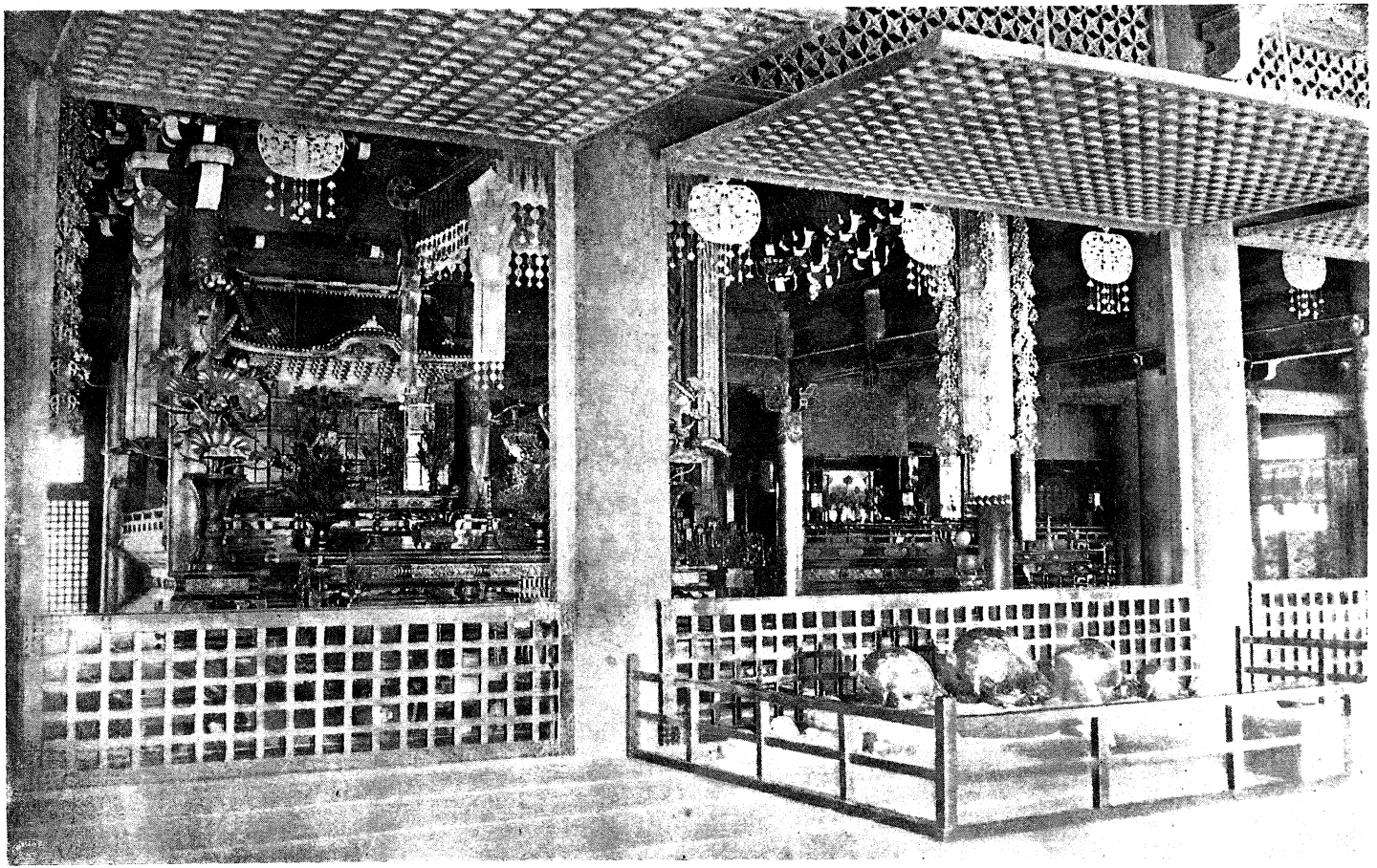

A TEMPLOM BELSŐ DÍSZÍTÉSE.

soktornyú pagodák kandikálnak ki; jobbról a tenger fehér fodrokkal, balra a Fudzsi-Jáma havas csúcsa; a tiszta, keskeny gyalogutakon a járókelők színesen tarka ruházata olyan, mint egy-egy mozgó virágfolt. Az utczákon játszó gyermekek pajkos nevetése gyönyörűvé teszi az egész képet. A sűrű látogatásnak megfelelően, Enoshimában sok a vendéglő meg a teaház. Legszebb és legelőkelőbb a Kiukiro hotel, Enoshima legmagasabb halmán, a honnan teázás közben elragadó szép kilátásban gyönyörködhetik az ember. A kép, a melyet innen lát, éppen olyan tipikusan japáni, mint a felszolgált ebéd. Ebédre ugyanis a következő ételeket kaptuk: halat ötféle kiadásban; tudniillik főve, sütve, rántva, mártásban és — nyersen; háromféle rákot, főttet, nyerset és vagdaltat; kenyér helyett főtt rizst, só és fűszer helyett azt a barnás-fekete csípősen pikáns mártást, a mely Japánországban egyetlen étel mellől sem marad el; apró süteményeket, főzelékeket, gombákat, gyümölcsöket. Italul tánzán vizet s japáni sört; a híres kirin sört, a melyet olyan szertelen reklámmal hirdetnek Japánországban, mint nálunk például a különféle sósborszeszt.

Igen szép a kirándulás folytatása Mijanoshitába és Hakonéba, a melyeket együtt szoktak meglátogatni a túristák. Mijanoshita a Japánországban élő idegeneknek a legfontosabb üdülő helye. Körülbelül olyan üdülőhely Japánban, mint például Kandy és Nuvara-Elya Ceylon-szigetén, Darzsiling Előindiában, vagy Buytenzorg Jáva-szigetén. Kodzu állomáson lóvasút várja az utasokat, a melyen a tíz kilométer távolságra eső Jumotoig egy óra alatt jutunk el. Kodzu és Jumoto között vén kriptomeriák között vezet a jól gondozott út. Mellettünk a Hakajává folyó, a mely zúgva és habokra szaggatva ömlik végig a medrét borító szikla tömbökön, a melyeket részben sima gömbökké súrolt az évszázadok folyamán. Jumototól Mijanoshitáig gyalog tettük meg az utat, mert a riksa a meredek szerpentinákon csak nagyon lassan halad előre. Az alattunk elterülő mély völgy, a melyben ezüst csíkként kigyódzik a Hakajává, egyetlen zöld pázsit, valamint bujazöld az erdő is, a melynek a szélén vezet az út. Fenyők, kriptomeria, thuja és bambusz a túlnyomó növényzet. Hatszáz méter magasságba érve, előttünk áll a bájos Mijanoshita, apró házaival, tiszta utczáival, bájos ligeteivel. A hegyi út a terraszszerűen egymásmellett fekvő szép parknak vezet, a melynek közepén szökőkút medenczéje áll, a melyből a víz egy második és ebből egy harmadik medenczébe esik. Japán-

BUDDHISTA TEMPLOM ÉS KÖRNYÉKE.

ban egyáltalában mindenütt sok a vízesés; az erdők gyalogútjain minduntalan vízesésre bukkanunk, a vizet az erdő mélyéből hosszú bambuszcsöveken kivezetik az országútig. Részben azért, hogy gyönyörködtesse a vándort, részben, hogy ivóvizet nyújtson neki. A parkban áll az előkelő Fudzsija hotel; berendezése szintén japáni, a mivel már azt is megmondottuk, hogy a szálloda mintaképe a tisztaságnak. A kiszolgálás is japáni, tehát minden csendes, pontos és figyelmes. Az étteremben japáni leánykák szolgálnak fel, valamint a szobák cselédsége is csupa nő; mind fiatal leányok. Pontosabb és figyelmesebb kiszolgálás, mint a minőben ezek a bájos arczú, fiatal leánykák részesítik az embert, képzelni sem lehet. Csak Bombay, Calcutta hindu szolgái, vagy shang-hai, hong-kongi „chinese boy"-ok ennyire figyelmesek. De mekkora a különbség a betelt rágó hindu szolga és a nem mindig rokonszenves arczú khinai inas meg ezen virágos, szinesen tarka selyembe öltözött, bájos kis lányok között!

A szállodának minden szobája el volt foglalva. Nemzetközileg igen tarka az a társaság, a mely a szobákat elfoglalta. Meglátszik rajta, hogy Ázsiának és Amerikának különböző vidékeiről gyülekeztek ide, hogy kimerült idegeiket pihentessék és a tropikus klima alatt elfonnyadt kicsinyeiket felüdítsék. Végig nézve a vendégek listáját, látjuk, hogy Japánország városain kívül Pekingből, Vladivosztokból, Tien-czinből, Han-kouból, Batáviából, Apiából, San-Franciscoból, Bang-kokból jöttek a vendégek. (A hiuságnak, — vagy nem tudom minek — szokatlan érzete fogott el, a mikor ezt az exotikus város-listát olyan névvel tarkítottam, a mely név a hotelben lakók szemében talán a legexotikusabb lehetett. Tudniillik azt írtam be: Budapest.)

A legmesszebbmenő kényelem, csaknem fényűzés kifejtés ellenére, a szálloda nagyon olcsó. A teljes ellátásnak napi díja négy jen, a mi pénzünk szerint 10 korona. Egyetlen olyan ebéd, a minőt a Fudzsijában tálalnak fel, nálunk többe kerülne tíz koronánál.

Mijanosita, ámbár maga is elragadóan szép hely, csak kiinduló pontja a kisebb kirándulásoknak, helyesebben sétáknak. Ilyen például az átrándulás Kibába; a félórai séta a Jákocsugáva vad szakadékaihoz vezet; vagy egy másik séta a „kigyócsontok" patakjához. A patak medriben fekvő nagy fehér kövektől kapta nevét, a melyeket a japáni eleven fantázia kígyócsontoknak néz. Ugyancsak egy félóránnyira esik Dágosima, meleg forrásokkal, a melyek

siklókon zuhannak le, mint fehér kasszkdok; Mijágivo már egy órányira esik Mijanoshitától; talán egyike a legszebb utaknak egész Japánban. Bármerre rándulunk ki ebből a központi szállodából, a kirándulás végén mindenütt megpihenhetünk. Barátságos teaházaknak kellemes lakói a japánias kényelemnek minden módját megadják az utasnak. A vad szakadékok, zuhanó hegyi patakok, zúgó vízesések, évszázados sűrű erdők kellős közepén rendkívüli kellemes benyomást tesznek azok a teaházak. Szellős, verandás házak,

A KONYHÁBAN.

tiszta levegőjű, magas szobák, kifogástalan tiszta gyékényekkel; a szolga személyzet olyan tiszta ruhában jár, mintha aznap viselnék a ruháját először. A fogadás nyájas, barátságos, szeretetreméltó. Mindenesetre sokkal kellemesebb benyomást tesznek, mint az európai félreeső vidékek vendéglőseinek, vagy falusi kocsmárosainak morózus vagy konfidenskedő gazdái, a zsírfoltos pinczér meg a szurtos szolgáló.

Minket, kiszorultakat, a kik Fudzsijában nem kaphattunk lakást,

magánházaknál szállásoltak el. Elvezettek bennünket egy-egy magáncsaládhoz, a melyek szivesek voltak minket éjszakára házukba befogadni. A japáni magáncsaládnál nem nagy gondot okoz a vendég elszállásolása. Félre tolnak jobbra és balra egy-egy falat, a papiroskárpitot, itt felhúznak egy papiroskeretet, ez az ablak; amott feltolnak egy falat, az az ajtó. Aztán megdöntenek egy falat; a mögött van a láda, a melyben az ágyneműt tartják; ezt leterítik a szoba közepén hófehér gyékényre s ezzel megvan az ágy; melléje tesznek egy parazsat tartó bambuszcsövet, ez a bútor. Mikor reggel az utas felkel, tapsolására be jön Virágillat vagy Holdsugár; tudniillik a kis szobalány. Persze mélyen hajlong, folyton mosolyog s elmondja, inkább elsziszegi, a szokásos „Oháio"-t (jó reggelt); aztán félre húz egy falat, azaz megnyitja a fürdőt és ha kedve van az embernek 35—40 fokos vízben leforrázni a bőrét, hát meg is fürödhetik. Olcsóbban nem adják a japániak a reggeli fürdőt. A mindig mosolygó Virágillat egy perczre sem távozik; sem a fürdőből, sem az öltözködés elől. Sőt ellenkezőleg; meg nem szűnik lekötelező szivességgel segédkezni a fürdőzésnél is, meg az öltözködésnél is. A reggelihez ismét bedöntenek — azaz hogy csak félrehúznak egy falat és ime már készen áll a szoba közepén, alacsony zsámolyon a reggeli: zöld szinű tea, fiatal rák, szeletekre vagdalt nyers hal, rizs, mártás, gyümölcsök, stb. És mindezekért fizet az utas egyetlen jent, azaz két korona ötven fillért. A mikor a vendég elbúcsúzik a vendégszerető családtól, ennek tagjai olyan mélyen hajlonganak, és oly nyájas mosolylyal mondják: „Szájonárá" (Isten önnel), mintha igen előkelő ember hagyná el a házat, a ki mesés borravalókat osztogatott.

Az átrándulás Hakonéba talán a fénypontja a japáni kirándulásoknak. Az egész napot igénybe vevő kirándulás a szczeneriáknak, tájképeknek és egymásután következő változatoknak megszakítatlan sorozata. Az út túlnyomóan sűrű erdők között vezet; de mert halmos, sőt hegyes, időnként a hegytetőről gyönyörű kilátás tárul elénk. Gyakran akadunk vad szakadékokra, a melyek mélyében zúgva, száguldva, tajtékozva rohan a kristálytiszta hegyi patak. Az esős időszakban ezek a patakok vad bestiákká válnak, a melyet sem a természeti akadályok, sem az emberi erő által épített gátak nem képesek megzabolázni. Látva a temérdek sziklatömböt Japánországnak akármelyik folyójában és patakjában, el tudtam képzelni, hogy milyen lehet ez a most szelid patak, a szende kis leány,

a mikor megáradván, furiává változik. A szakadékokon meg a patakon átvezető kis híd mesteri alkotása a japáni leleményességnek és ügyességnek. A néha öt-tíz m. hosszú alkotmány pillérekkel, oszlopokkal, hídfőkkel együtt, csak nehány bambuszrúdból áll. A rudak vastagabbik vége mindkét parton be van ütve a földbe, a hajlós ága pedig ívalakban van áthúzva a másik part felé. A két vég a szakadék közepén találkozik, a hol erős növényi rosttal összekötözik azokat. Erre a hajlós alapzatra fektetik a deszkákat, a melyeket szintén odakötöznek. Ez a hajlós, ruga-

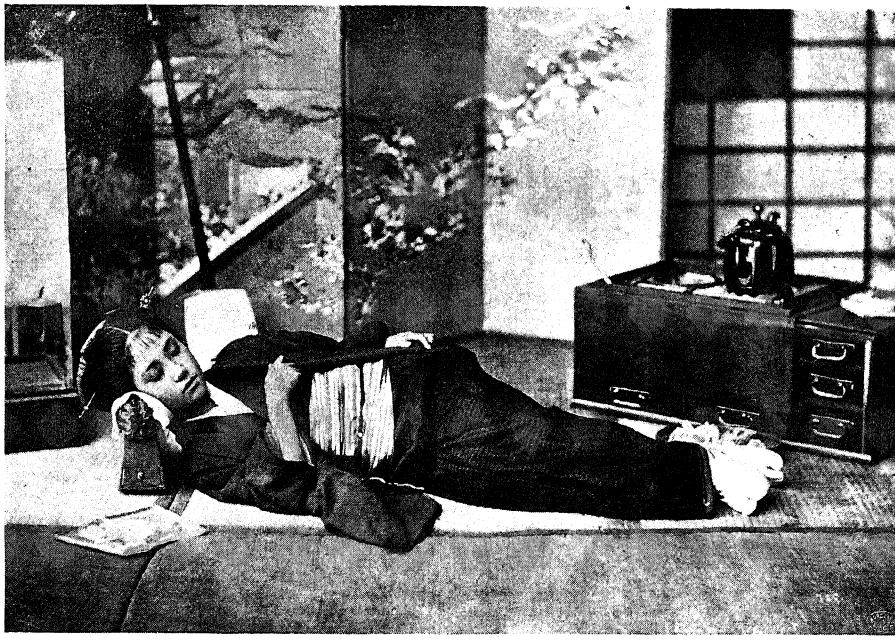

HOGYAN ALUSZNAK A JAPÁNI NŐK

nyos alkotás, mely azt a benyomást kelti, mintha nagy fiúk játékból rakták volna össze, olyan biztos, hogy a bányából lejövő és nehéz ásványteherrel megrakott öszvérek is biztosan haladnak rajta végig. (Egynehány tuczat ilyen hídon — illetőleg pallón — haladtam végig Japán belsejében való tartózkodásom alatt; de sohasem a nélkül, hogy eszembe ne jutott volna az én szülőföldem szép határa, az ő pallóival a jámbor Krasznán. Ezek a mi pallóink Szilágysomlyón voltak az én gyermekkorom rémeinek a — legrémesebbjei! Hogyne; az oszlopgerendák vagy meg voltak dűlve, vagy hiányoztak; kor-

látjuk sohasem volt; a pallódeszkák között rémesen tátongtak az üres — fogak. Nekem mindig borzalom volt, ha az utaim — inkább a végszükség — ezeken a pallókon vezettek keresztül.)

Ashinoju, a szikla oldalára tapasztott falu, útközben kellemes pihenő. A kis hegyi fészekben, a forgalomtól egészen félreeső zúgban, mélységes szakadékok, rohanó hegyi patakok, fenyők és kripto-

KÁKONE LÁTKÉPE.

meriák között, egyszerre előttünk áll egy elegáns hotel, a Macsuzaka-ya, japáni-európai kényelemmel és olyan berendezéssel, a minővel Kioto, Tokio vagy Nágászáki japáni hoteljeiben találkozunk. A hotel közelében van egy halom, a Benten-jámá, a melyre másszon fel minden turista, mert bőséges jutalomban részesül fáradalmaiért. Egyszerre látja meg innen az Odavar-öblöt, rajta a parányi szigetet, Enoshimát; túl rajta a tokiói öblöt, még azon túl a végtelen Oceánt és ha nyugotnak fordul, méltóságteljesen, némán és imponálóan mered ott előtte az örök szép Fudzsi-Jáma. Japánország szentséges szimboluma. A kép olyan elragadó és meglepő, hogy az ember csaknem azzal gyanúsítja a japániakat — ezeket a ravasz „busines“ embereket, hogy mesterségesen hozták létre ezt a képet, a turisták ide csalogatására.

Hakonéba naplementekor érkeztünk meg, abban a pillanatban, a mikor a lemenő nap sugarai biborpiros fénynyel özönlötték el a Fudzsi-Jama havas csúcsát. A kép olyan megragadó volt, hogy jó ideig hasztalan kerestem emlékemben hasonlatot, a melyhez ezt a képet hasonlítsam. Találtam egyet. Ezt a képet egy késő nyári estén láttam St.-Peterburg környékén. Esti tíz-tizenegy óra lehetett; a legtisztább fehér éjszaka, a milyet csak Oroszország északi részében lehet a nyári hónapokban látni. A szemhatárról már régen letűnt, de még világító Nap sugarai az égbolton lebegő óriási kiterjedésű fehér felhőre estek, látszólag alulról felfelé. A fehér felhő kolosszális tömege a reá eső napsugarak által ugyanolyan nagyságú rózsaszínű gomolyaggá változott.

Ez a távoli kép jut eszembe, a mint a biborfényben tündöklő

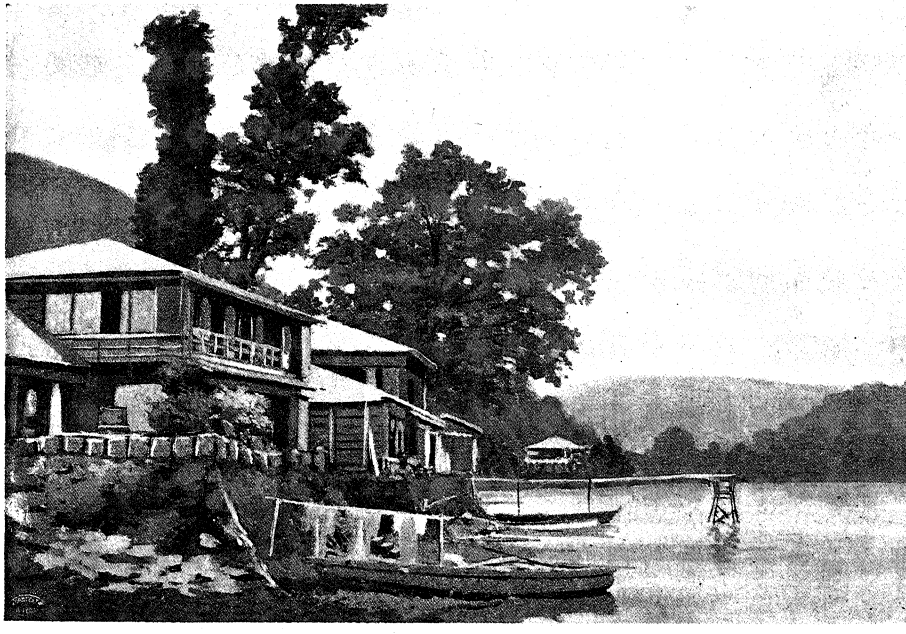

A HOL AZ ÉJSZAKÁT TÖLTÖTTEM.

Fudzsi-Jama csúcsát megpillantottam. Az előttünk elterülő Hakone tó tintafeketeszínű volt a sajátságos fényhatás alatt.

Hakone hoteljében úgy jártam, mint Mijanoshitában: „nem volt számomra hely“. A hotel tele volt avval a nemzetközi közönséggel, a melylyel a nyári időszakban belső Japánnak kiválóbb helyein a szállodák elfoglalva szoktak lenni. De könnyen vigasz-

talódtam; tudtam, hogy akad barátságos ház, a melyben szivesen fogadnak vendégül. A Hakone-tó partján fekvő házban kaptam szállást. A szokásos „falak rombolása" következtében olyan szobát kaptam, a melynek ablakai — papirkárpitjai — a tóra nyílottak. Ezen az éjszakán volt először alkalmam megismerni a japáni lakóháznak hátrányait és életemben először éreztem földrengést. Időközben ugyanis az időjárás igen rosszra fordúlt; erős szél és hűvös eső állott be. A szél rohamosan fokozódott, végre valósággal tombolt. Reám azt a benyomást tette, mintha egyenesen a Fudzsiról harsogott volna le. A Hakone vize úgy csapkodott, mintha sík tenger lett volna. A ház, a melyben laktam, közvetlen a tó kőgátja mellett feküdt; a gáton átcsapó hullámok a ház tövéig ömlöttek. A szél úgy döngette a léczből meg papirosból épült lakóházat, hogy kizártnak tartottam, hogy fel ne döntse. Kopogott, nyikorgott az egész ház; a külső ablakok — csupa papiros — rendre pattogtak és pukkadtak a szél nyomása alatt. Nyugtalanító érzésem volt az ingó, recsegő és ropogó házban. Némileg megnyugtatott, hogy a ház lakói meg sem moczczantak és a legcsekélyebb nyugtalanságot sem tapasztaltam rajtok. Engem kivéve aludt az egész ház. Egy-két óráig fekhettem a szoba közepére leterített ágyneműn, nyugtalan hánykolódás közben. Hirtelen olyas valamit éreztem, a mit soha az előtt nem éreztem: emelkedett velem az ágy, a szoba meg a ház! Aztán lökést kaptam balra, lökést jobbra, aztán sülyedtem, megint emelkedtem; egy kicsit sülyedtem és ugyanazon pillanatban balra lökettem és a mire rémülten felugrottam — tisztán éreztem, hogy minden hajszálam az égnek áll — már meg is szűnt az egész. Ha nem kiáltottam, azt hiszem, csak azért történt, mert elakadt a torkomon a szó. Földrengés volt, a min átestem. Az egész alig tartott 2—3 másodperczig, de éppen elég volt — nekem. Másnap reggel tudtam meg a háznépemtől, hogy „hát egy kicsit megmozdúlt a föld, de az nem földrengés". A kisfokú megrázkódások ugyanis olyan gyakoriak az egész országban, főképpen a vulkánok közelében, hogy az ottlakók tekintetbe sem veszik az ilyen kisebbszabású lökéseket. Nekem bizony hetekig maradt az emlékezetemben.

*

A Fudzsijámát többféleképpen látjuk megemlítve a róla szóló leírásokban. Igy például: Fudzsiszán; ez röviden: Fudzsihegy; a költői leírásokban Fudzsino-jáma a neve, a mi annyi, mint „a Fudzsi hegye". Mi idegenek általában Fudzsi-Jámának mondjuk. Ma már kialudt vulkán, a mennyiben legutolsó kitörése 1707-ben volt. A 3750 méter magas hegy — mint már említettük — a legnépszerűbb pontja Japánországnak. A japán költőknek tájkép, a festőknek kiapadhatatlan forrása; a vallásos legendákban nagy szerepet játszik; a dísztárgyakon — főleg azokon, a melyek a

SZÁLLODA A FUDZSI-JÁMA TÖVÉBEN.

külföldnek vannak szánva — ezer meg ezer változatban látható. A nyári hónapokban a japániak nagyszabású zarándoklásokat intéznek a hegyre; a mi pedig a dolog anyagi oldalát illeti, jelentékeny jövedelmi forrás az idegenforgalomban.

Azt a bájos, szép képet, a mely olyan sűrűn fordul elő a japáni fényképeken és a mely kép valósággal szimboluma Japánországnak: tudniillik a Hákonetóban visszatükröző Fudzsi-Jáma, a valóságban nem voltam szerencsés láthatni. Sőt magát a Fudzsit sem láttam többé. Sűrű felhőgomolyagok fedték el előlünk egész

nap és a turisták nagy része, a kiket éppen a Fudzsi-Jáma vonzott ide és a kik a megmászását tervezték, napokon át hasztalanul remélték, hogy az idő kedvezőre fog fordúlni. Jóllehet a Fudzsi megmászására éppen olyan nagyszabású előkészítések és segédeszközök állanak a turisták rendelkezésére, mint például az Etna vagy a Vesuvio megmászására, a kirándulás csak akkor tehető meg, ha erre az engedélyt a — Fudzsi is megadja. A Fudzsi azonban nagyon szeszélyes. Ha beburkolja magát a felhőkbe, akkor a leggyakorlottabb „góriki" (vezető) is megtagadja a vezetést. A gotembai szállodák — Gotemba ugyanis az az állomás a Tokio és Numazu közötti vonalon, a melyből a Fudzsi-megmászók rendesen kiindúlnak — állandóan tömve vannak azokkal az utasokkal, a kik várják a kedvező alkalmat. Néha megtörténik, hogy heteken át eredménytelenül várakoznak; a Fudzsi beburkolja magát ködbe és felhőkbe és nem enged senkit a közelébe.

*

Nagyjában ugyanazon az úton tértünk vissza Jumotóba, a melyen Hákonéig jöttünk; Jumotóban ismét lóvasútra szállunk, a mely Kodzuig vezet és innét másfél óra alatt Jokohamába érünk, a kirándulások általános középpontjába.

NIKKÓ.

Valahol már említettük, hogy a szállóigék, közmondások nem mindig üres frázisok; néha van tartalmuk is. Egyike az ilyen tartalmas japáni frázisoknak az, hogy:

Nikkó do minai ucsi vá, „Kekkó" to ju ná!

Ne használd addig ezt a szót „gyönyörű", a míg nem láttad Nikkót. (Akár a „Vedi Napoli, e poi mori", japáni kiadásban.)

A ki Nikkóba utazik, az helyesen cselekszik, ha nem Jokohámában száll vasútra, hanem Jokohámából bemegyen Tokióba és onnan indúl az ujenói állomásról. Én ennek a különbségnek az előnyét csak akkor tudtam meg, a mikor a magam kárán okultam. A Jokohamából induló utasnak ugyanis kétszer is át kell szállani az aránylag igen rövid úton: Shinagávában és Akavaneban, míg ellenben a tokio—ujenói állomásról induló vonatról — az oshukaidói vonalon (északi vasút) — csak Ucsunomiján kell átszállani. Ucsunomijától Nikkóig ugyanis egy szárnyvasút vezet, a Reiheishikiado.

Az út nagyobb része, Tokiótól Ucsunomijáig gyönyörű szép. Miután Tokio és Nikkó között a távolság nem több száz mértföldnél, Nikkó azonban mintegy 700 méter magasságban fekszik, ennélfogva az út rohamosan emelkedik. Jobbról és balról évszázados kriptomeriák szegélyezik az utat mindkét oldalon; a fasorok után termőföldek következnek, természetesen túlnyomóan rizsföldek. Az apró parczellákra osztott földek páratlan gondossággal vannak mívelve. Nem is termőföld, hanem agyongondozott virágos kertek benyomását keltik, a melyekben még nem nyíltak ki a virágok. Nem csoda, hogy ennyire gondozottnak látszik; egy parányi kis darabon 6—7 ember dolgozik: apa, anya, a nagy leány, a kis fiú,

a nagyapa, meg a nagyanya. Ucsunomijánál kezdődik a tulajdonképpeni emelkedés; a vonat folytonosan erdők között halad; az útbaeső állomások: Togami, Kanuma, Fubatani, stb. nagyon jelentéktelenek. Hasonlítanak azokhoz az állomásokhoz a magyar vasutak mentén, a melyeken a gyorsvonat gőgösen végigrohan megállás nélkül.

Mintegy öt órai út után megérkezünk Nikkóba. A völgy, a melyben a falu fekszik, olyan keskeny, hogy a falu csak egyetlen

NIKKÓ. AZ ÁLLOMÁSRÓL A VÁROSBA VEZETŐ UTCZA.

egy utczára terjeszkedhetett. A falu utczája, a mely a vonattól a szállodáig vezet, meglehetős meredek hegyi út. Az egyetlen utczából álló falu azonban valóságos kiállítás. Valamennyi ház előtt gyönyörű kirakat van, reliquiákkal, elefántcsontfaragásokkal, hímzésekkel, bronzművekkel. Hogy mennyi a turista Nikkó vidékén, látszik abból, hogy három nagy hotelje is van, a melyek között a Nikkó-meg a Konaja-szállók teljesen európai — helyesebben mondva: amerikai módszerre van berendezve.

A legelső, a mi szemünkbe tűnik, még mielőtt elérjük a szállodát, a Dajagává, az óriási kövek között és fölött zúgva rohanó hegyi folyó, fölötte a vörös lakkal bevont „szent híd"-dal. Nikkóban ugyanis majdnem minden szent, vagy legalább is szoros összefüggésben áll a vallásos meg történetileg hagyományos dolgokkal és személyekkel. Nikkó, „a Nap Fénye", ugyan már a régi időkben szent és búcsújáró hely volt, de mai jelentőségére csak azóta emelkedett, a mióta a Tokugává családból eredő első és harmadik shogunnak — a nagy Jejasunak és unokájának: Jemicsunak — a holttestét itt temették el. Az építészeti és dekorativus remekek-

KILÁTÁS NIKK A KÁNÁ-JÁROA HOTELBŐL.

ben gyönyörködni tudó ember valósággal tobzódhat Nikkóban. Az óriási területen — a melynek középpontján áll a szállodánk — a templomokkal, pagodáknak, mauzoleumoknak egész sorozata foglal helyet. Köröskörül hegycsúcsok, a melyek vagy sűrűn benőtt, tetszetős formájú, hosszúkás, czukorsüveg alakú hegycsúcsok, vagy gyönyörű alakú legömbölyített hegykúpok; zúgó patakok, csergedező vízesések, évszázados, hatalmas kriptomeriák, a melyek azért is imponálnak óriási terjedelmükkel, mert helyenkint három-négy, sőt öt törzs is össze van nőve; az ilyen összenőtt öt törzs mintegy húsz méter magasságban egyetlen rengeteg fa benyomását teszi.

Mindenütt sűrű homály, a melyet a sudár fák magasba futó és fenn összenőtt lombkoronája borít az alatta levő épületekre. Az épületek pedig mind monumentális építkezések: templomok, mauzoleumok, pagodák. Alig egy kőhajításnyira egymástól — de valamennyi a Nikkó hotel közvetlen közelében — áll a Jemitcsu temploma, a Fuzárá-templom, a Jejasu-templom; a körön kívül, a legszebb kriptomeria sor végén a Takinoo-templom. A szent híd közelében, ott, a hol a sok vízesésből összegyűlt Imasigává zúgva ömlik bele a Dajagávába, ismét egy templom, a Hongu-templom, a mely azért érdekes, mert ennek a szomszédságában áll a „községi elemi iskola", a melynek bájos, apró növendékei — fiúk és lányok — elevenné teszik a környéket. Valamennyi templomnak a leírása kissé hosszadalmas — sőt unalmas — lenne; (hiszen a megszemlélésük is idővel egyhangúvá válik.) De jellemzésül íme rövid leírása a Jejasu-templomnak, a mely berendezésének nagyobbik részében a leggazdagabb és legjellemzetesebb Japánország valamennyi temploma között, holott van belőle egynehány ezer. Halmon áll ez is, mint valamennyi templom Japánban. A hozzá vezető utat hatalmas kriptomeriák szegélyezik; a halomra pedig széles kőlépcsők vezetnek. A templom bejárata előtt a szokásos diadalkapu, a torin; e mellett az öt-hat emeletes pagoda (torony). A templom előtti udvarok — parkok — terrasz-szerűleg emelkednek egymás fölé. Minden udvarban valamely különlegesség: vallásos szertartásokhoz szükséges kellékek, istálló a szent ló számára, a melyet gömbölyűre hízlalt a zarándokok meg a turisták adománya, túlnyomóan a bab; a szent ló állandóan fel van szerszámozva és élethíven mutatja a shogunok idejében szokásos dísz-szerszámozást. Az egyik melléktemplom díszes faragása között megtaláljuk a „három szent majmot", a mely majmok különben igen okos dologra tanítják a japániakat. A három majom — a japáni rajzokban nagyon népszerű „kosin" csoport — ugyanis úgy van ábrázolva, hogy az egyik a két szemét fogja be a két kezével, a másik a két fülét, a harmadik pedig a száját. Ezt a nagyon okos dolgot mi magyarul igen röviden fejezük ki; sűrűn is hangoztatjuk, de — sajnos — nem tartjuk be. A három majom ugyanis azt tanítja, hogy: „ne szólj szám, nem fáj fejem". Egy másik udvaron továbbá három hatalmas haranglábat találunk meg az óriási dobot; még tovább 118 kőlámpát, csupa díszesen faragott kőemlékek, a melyeket a Daimiok ajándékoztak nevezett shogunoknak. Mindent

remekművű fafaragások díszítenek, a melyek virágokat — krizanthemumot, irist, paeoniát — ábrázolnak vagy vízi és erdei madarakat, japánias fantáziával; továbbá sárkányokat, kigyókat. Vörös és arany lakkdíszítéseket, bámulatos bőr- és selyemhímzéseket és mindenütt a legművészziesebben szőtt gyékényszőnyegeket a padlókon. A templomcsoport a piéce de resistanceasza a Jejazu sírja. Keskeny ajtón át jutunk ehhez, a mely ajtó arról híres, hogy abba van befoglalva Japán leghíresebb fafaragó művészének — Hidaro Dzsingorrunak — leghíresebb műve: egy alvó macska. A mint az ajtón átlépünk, koloszszális lépcsőzet áll előttünk. Kétszázharmincz fokon kell felmennünk, hogy felérjünk egy tisztásra, a mely fölé sötét árnyékot boritanak a komor, hatalmas kriptomeriák. Ennek a tisztásnak a közepén áll egy hordóalakú aranybronz síremlék, a Jejasu sírja.

Kultura, ősök tisztelete — a japániaknak a vallást helyettesítő ethikai-lelkiszükséglete — a földnek fizikai alakulása és fejlődése, a viruló, dús növényzet meg a klima együtt működtek közre, hogy ezt a parányi földet ilyen széppé és érdekessé tegyék. A Fudzsijáma körüli vidék is gyönyörű szép, de Nikko környékével a versenyt fel nem veheti. Tíz-húsz percznyi távolságra a központtól — a turistának mindig az a hotel a központ, a melyben a szállása van — a sceneriáknak és műemlékeknek legváltozatosabb és leggyönyörűbb képét találja. A tojamai halom, a Gáinán-ga-fucsu szakadék, a Ksifuri-notaki-i és az Urami-gataki többszörös vízesései, meg a Naka-idá-i hatalmas szikla a Kinugává patakban, valamint az ezekhez a látványosságokhoz vezető utak, mind felejthetetlen szépségűek.

Valamennyi nikkóvidéki kirándulás között legérdekesebb azonban a Csuzendzsi tó meglátogatása, a Nantai-zon töviben, a melyet akár gyalog, akár öszvér- vagy lóháton egy nap alatt lehet megtenni. Riksának az út járhatatlan az odavezető keskeny és csúszós hegyi ösvényeken, a melyeket állandóan vizesen tart a sok eső meg a vízesés. Az út csaknem állandóan a páratlanul vadon rohanó Dajagává mentén vezet, nehány falun keresztül. Valamennyi falu, Dainicsito, Futamija, Umagaeshi, egyetlen utczából áll. A magas hegyek meg a meredek partú hegyi patak partja közé szorult keskeny és mély völgyben csak egyetlen utczára maradt hely. Mizaván túl az eddig is nagyon keskeny út sokkal keskenyebb hegyi ösvényre szorul, a melynek az egyik oldalát az ezer lábnál magasabb és rendkívül meredek sziklafal alkotja, a másik oldalát a mindinkább

elvaduló szilaj Dajagává, a mely folyó nem egyéb, mint a kétezer láb (700 mtr) magasan fekvő Csuzendzsi tónak a lefolyása.

Éppen a kellő helyen, a hol tudniillik a hegymászásban már kimerültünk és a honnan elragadó szép kilátás nyílik, áll egy barátságos teaház. Künn két hatalmas vízesés zúgó, fehér tajtékjában és két szédítő mélységű, rendkívül dúsan benőtt völgyben gyönyörködhetünk. Benn pedig a bájos arczú kis leánykákban, a kik utánozhatatlan kecsességgel hordják fel az ozsonnát: teát, rizst, halat, édességeket. Ezek a kis havasi „mokánylányok“ tökéletesen úgy vannak öltözve, mint akár a Tokio vagy Nágászáki utczáin sétáló városi lányok és éppen olyan jól nevelt, illedelmes módon szolgálnak fel a vendégeknek, mint a főváros legelőkelőbb szállodáiban. Hogy mennyire egységes és egyöntetű a japáni nemzet nevelése, azt láthattuk többek közt ebben a „havasi csárdában“ is. Egy-két európai turistán kívül nehány bennszülött vendége is volt a teaháznak. Munkások voltak a Nikko vidéki rézbányákból, a melynek termékét — a rezet — öszvérek hátán szállították be a bányából, Nikkóba. A bányamunkásnők között alig volt egy, a ki valaha ezen a hegyi vidéken túl egy lépést tett volna a külvilágba. De azért éppen azon a mesterkélten — sőt túlzottan — udvarias meghajlással és hanggal köszöntötték egymást és minket, mint a városokban lakó legműveltebb nők.

Ozsonna után új szalmaczipőket kaptunk és friss kedélylyel indultunk útra, fel a tóhoz. A vidék vadabb jellegű; az erdők sűrűbbek, a szakadékok mélyebbek és tátongóbbak, a vízesések gyakoriabbak; minduntalan keskeny bambuszpallókon haladunk keresztül, a melyek úgy inognak alattunk, mint a gyermekek hintája.

Maga a Csuzendzsi-tó nem nyújt semmi érdekeset; olyan, mint valamennyi más hegyi tó. De nem is a tó az, a mi az embereket ide vonzza, hanem az út, a melyen az ember hozzájut.

Megvan az az előnye is, hogy mikor az ember este visszatér a hôtelbe, jól eső változatosságot nyújt a picziny darab — Europa. Vacsorához a vendégek estélyi öltözetben jelennek meg; villamos világítás, villamos legyezők az asztal fölött, zongora, társasjáték, „ansichtok“ megírása és a többi — élénk ellentétben állnak a nap folyamán átélt és végigélvezett japáni események és látványosságok után.

A Nikkóból vissza — Tokióba — vezető útra felhasználtam az alkalmat, hogy „személyesen kitapasztaljam“ a „Kágót“, azt a hordszéket, a melyet két kuli a vállán visz és a milyet — vagy a melyhez hasonlót — már láttunk Nyugat-Afrikában.

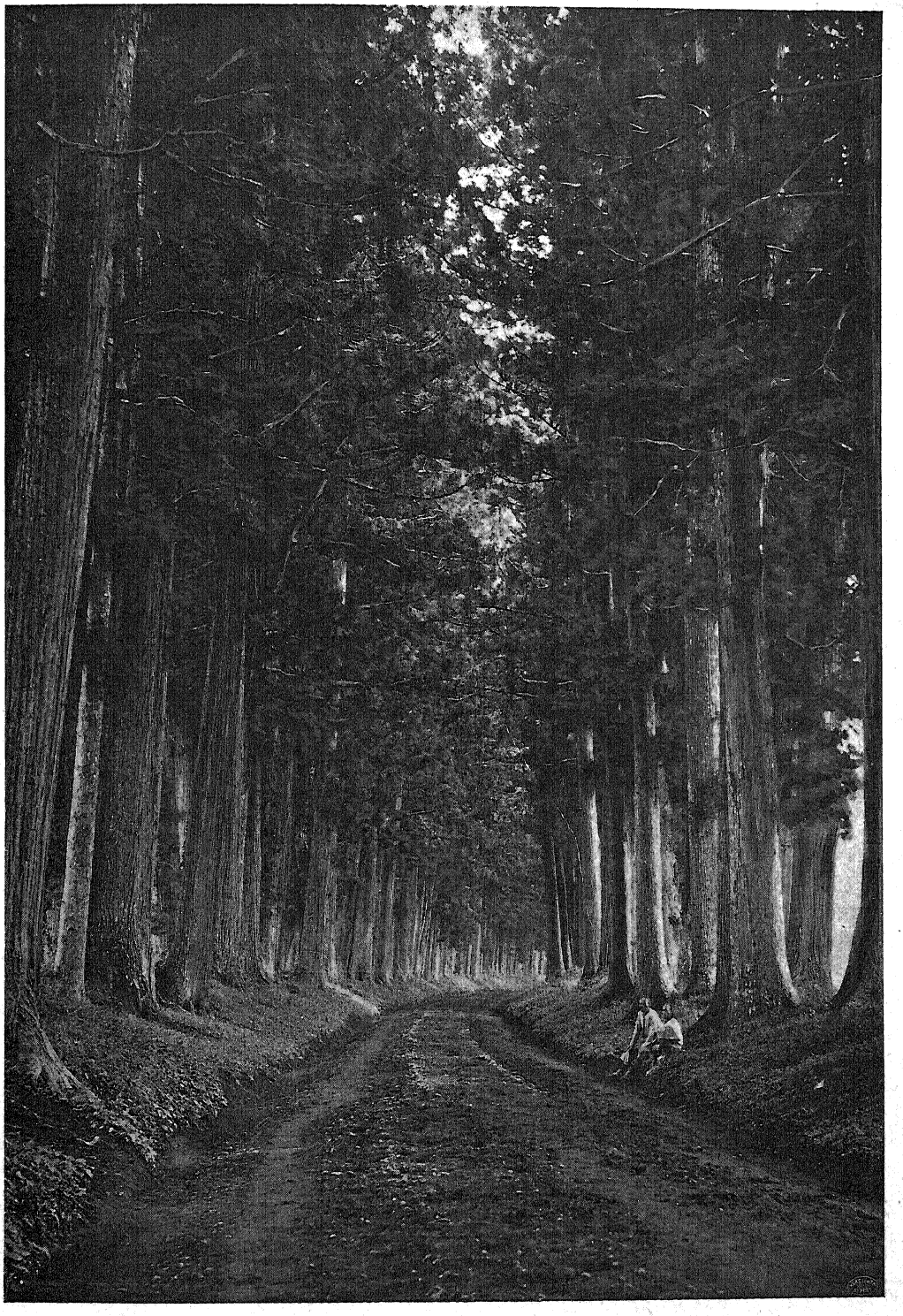

KRIPTOMERIA SOROK NIKKO ÉS IMAICSI KÖZÖTT.

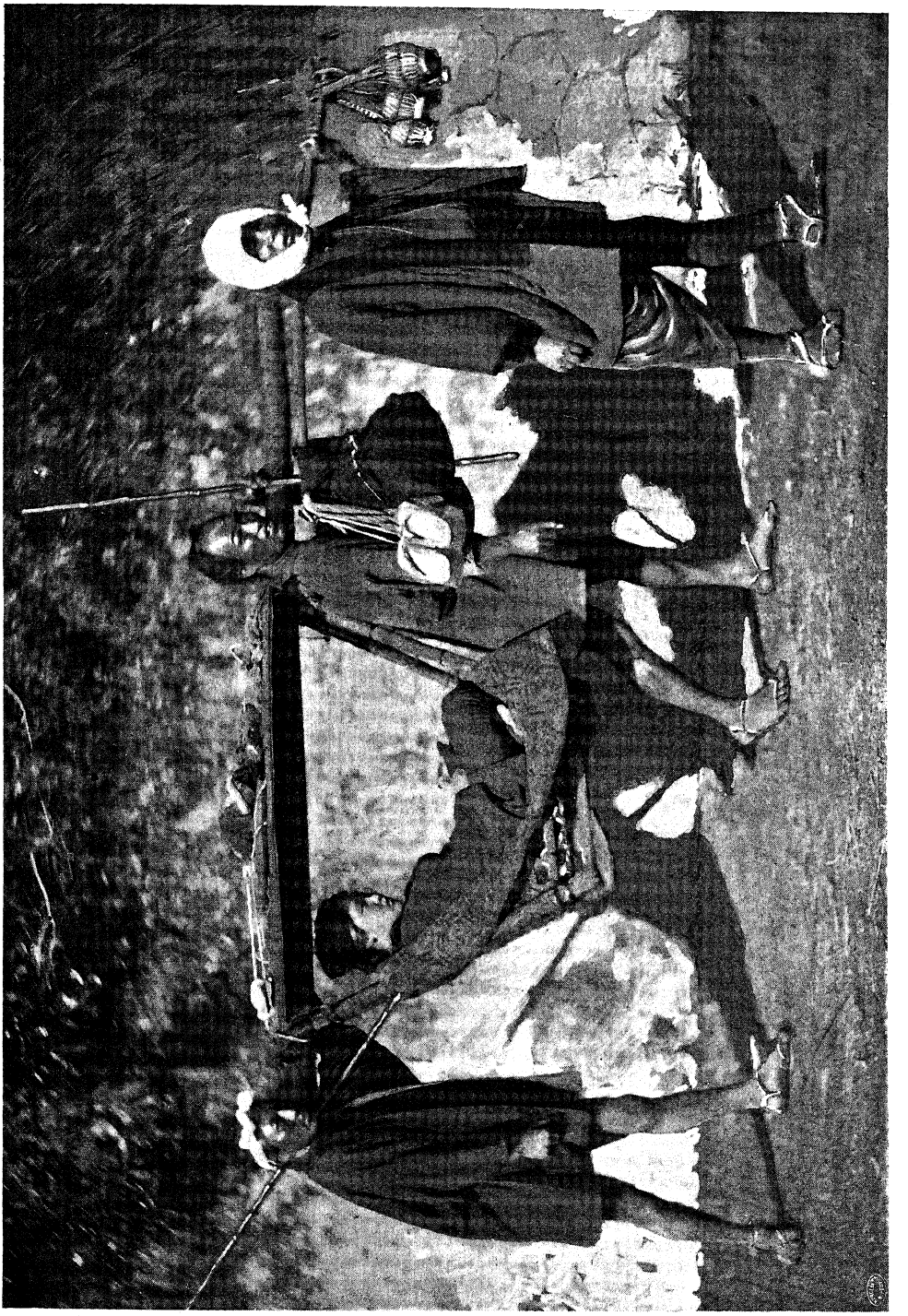

Nikkótól Imaicsiig ugyanis olyan út vezet, a melyet megszakítatlan sorokban szegélyeznek két oldalt Japán legvénebb kriptomeriái. Ezt az utat — hogy „fokozzam az élvezetet“ — az említett kágóban tettem meg. Hát bizony nem „fokoztam“ vele az élvezetet, sőt nagyot rontottam rajta. Hátránya ugyanis a kágónak, hogy az ember éppenséggel semmit sem lát benne, vagy belőle. Azaz, hogy lát valamit, a mire azonban nagyon hamar ráún. Tudniillik az előtte lépdelő kulinak hatalmas lábszárait, a melyek a folytonos gyaloglástól meg a sok hegymászástól koloszszális vastagságúakra hippertrofizálódtak. Nem sokkal indulás után ki is szálltam a kágóból és gyalog folytattam az útat a világon páratlanul álló, gyönyörű fasorban.

Imaicsiba érve, az indóházban vártam a Nikko felől jövő vonatra. Egyetlen európai voltam az állomáson s csakhamar a figyelem központja lettem. Előbb egy-két gyerek bámészkodott reám tiszteletteljes távolból, aztán többen csatlakoztak hozzájuk. Óriási kíváncsiság és bámulat rítt ki a keskeny szemekből. Úgy bámult a sok apróság, akár az afrikai vadak. Barátságos képet öltöttem és hivogattam őket magamhoz, de nem közeledtek. Persze; hiszen vonatkozással a japániak fiziognomiájára, a mely élesen eltér a mienktől, lehetséges, hogy az, a mit én barátságos arczkifejezésnek és hivogató jeleknek tartottam, az ő felfogásuk és fiziognomiájuk szerint haragos arczkifejezés és durva elkergetés volt. De az órám mutogatásával meg a lánczon csüggő fényképpel, a mely a kis fiaimat ábrázolta, valahogy sikerült őket magamhoz csalogatni. Most már lehettek vagy ötvenen a rajkók, Imaicsi egész ifjú nemzedéke. Igen jól mulattunk; én beszéltem hozzájuk magyarul, ők pedig japánul feleltek. Csodálkozva csóválták a fejüket, hogy nem értik a nyelvemet és még inkább csodálkoztak, hogy nem tudják elolvasni az írásomat. Tudniillik különböző ákom-bákommal utánoztam a japáni írást és mutattam nekik, hogy olvassák el. Az írás fölötti csodálkozás a tetőfokára hágott, a mikor az odahívott és látszólag nagy respektusnak örvendő úriember sem tudta az én japáni írásomat kisillabizálni. A mint megtudtam, ez a fiaskó nagy mértékben sértette az illető úr prestigét. Miután rólam nem tételezhették fel, hogy nem tudok írni, hát valószínű, hogy a — tanító úr nem tud olvasni. És kell-e gyereknek ennél nagyobb öröm? Tudniillik a — tanító volt. Egy-két órai várás után megjött a vonat Nikkóból és megindultam „haza“, Jokohamába.

Imaicsi-i fiatal ösmerőseim melegen búcsúztak el tőlem: indu-

A CSUZENDZSI-TÓ PARTJÁN.

láskor tapsoltak felém, banzájt kiáltottak felém és mélyen meghajoltak. De nem úgy, mint a Suezi csatornán végighaladó hajót kísérő kis fellah kölykök hajolnak meg, ha a fedélzeten tartózkodó utasok nem dobálnak nekik pénzdarabot, t. i. a hajó irányával ellenkező irányban, hanem illedelmesen és szépen: az induló vonattal egy irányban . . .

*

Az ország belsejéből a fővárosba vagy Jokohamába visszatérő embernek kellemes változatosságot nyujt egyrészt a nagyvárosi élet szórakoztató zaja, másrészt pedig a kikötő érdekes és mozgalmas forgalma. Napokig lehet bennök kalandozni és folyton új meg új képek, jelenetek tárulnak fel előttünk, a melyeknek legfőbb érdekessége az, hogy a mi városainkk képétől és a mi társadalmunk szokásaitól egészen eltérők.

Nekem különösen érdekesek voltak a parkokban meg a játszótereken látható gyermekcsoportok és az a sajátságosan pajtáskodó viszony, a mely a szülők meg a gyermekek között fennáll. Számtalan esetben lehet látni, a mint a jól öltözött nagyapa a kerekeken mozgó bölcsőt tolja maga előtt, míg mellette a 6—7 éves kis pufók fiú czammog nehéz faczipőben, a hátán az egy-két éves testvérkével, vagy megfordítva: az öt-hat éves kis csöppség kézenfogva vezette az aggastyán nagyapót.

*

Japánország számos természeti szépsége között egyik legbájosabb jelenség a gyermek. A gyermek ugyan mindenütt bájos és kedves, de Japánországban kellemesebb látványként tünik fel az idegennek, mint más vidékeken. Hogy miért, azt nem tudnám megmagyarázni. Talán azért, mert a gyermek miniatura kiadása a felnőtt japáninak, de azért a gyermeki bájosság megfelel a korának. A japáni gyermek ruházata tökéletesen olyan, mint a felnőtteké: hosszú kimono, színes obi és fapapucs. Kalapot nem visel sem a gyermek, sem a felnőtt ember. A japáni ember igen boldog gyermekkort él. Beczézett és dédelgetett kedvencze az egész családnak, a kinek világrajöttét örömünneppel ünneplik meg, akkor is, ha mint szegény ember gyermeke jött a világra és akkor is, ha nem az első, hanem a hatodik, vagy akár tizedik. Rokonok és ismerősök

ajándékküldéssel fejezik ki örömüket az örvendetes esemény alkalmával és tömegesen látogatják meg a boldog anyát. Minden japáni anya ilyenkor ünnepelt lény a maga körében és a társadalom meg az állam a szülőnő védelmében páratlan gondosságot és figyelmességet fejt ki. Íme egy példa. A nyolczvanas évek közepén, a mikor Japánországban minden téren nagyszabású újításokat vezettek be, többek közt Németországból két orvosegyetemi tanárt hívtak meg a japáni egyetemi kórházak berendezéséhez és előadó tanároknak. Mikor a tokiói egyetem berendezése tárgyaltatott s a két német tanár javaslatokat tett a különféle megrendelésekre és építkezé-

AZ UTCZÁN JÁTSZÓ GYEREK-CSAPAT.

sekre, a tárgyaló bizottság minden tételüket ellenvetés nélkül elfogadta. A költséges műtői szoba berendezése és felszerelése ellen éppen úgy nem tettek ellenvetést, mint a nehány tuczat mikroszkópium megrendelése ellen. Készségesen fogadták el a fertőző betegek külön pavillonját, valamint a kísérleti kórboncztan tanításához szükséges, de nagyon drága szkioptikont. Mikor aztán a szülészeti pavillonra és ennek berendezéseire került a sor, a japáni bizottság megütközéssel kérdezte a német orvosoktól, hogy az mire való lenne? Mire kell a szülészeti pavillon? A német tanárok megmagyarázták,

hogy ennek az osztálynak az lenne a rendeltetése, hogy elhagyott, védtelen és szegény szülőnők befogadására szolgálna. „No, ha ez lenne a czélja, akkor nem kell; felesleges. Mert Japánországban szülőnő — tartozzék az bármely osztályhoz és legyen bármely körülmények között — sehol és soha nem juthat abba a helyzetbe, hogy neki erre az intézetre szüksége lenne. A szülőnő számára Japánnak minden háza nyitva áll. A legmesszebbmenő vendégszeretettel fogadják be bármely házba és támogatják mindaddig, a míg saját lábán előbbi egészségében hagyhatja el az idegen házat". A német orvosoknak nagyon behatóan kellett magyarázni, hogy a szülészeti pavillon tanító és tanuló czélból is szükséges, a mire a pavillont felépítették.

És most lássuk a kis Baraczkvirágot, vagy a kis Bivalyt. Ezek tudniillik gyermeknevek. A lányokat úgy hívják, hogy Virágillat, Lotuszvirág, Arany, Hópehely, Gyöngyvirág, Szilvaharmat; a fiúkat pedig Tigris, Medve, Kő. Az úri osztály gyermekeinek nem természeti tárgyak nevét adják, hanem szimbolikus nevekkel ruházzák fel őket. Például: Etaro annyi mint Dicsőséges Első; Szei-jiro annyi mint Tiszta Második; Tomasi-buro, Gazdag Harmadik; Sziro, Szép Negyedik. A kis Bivalyt vagy Holdsugarat egy hónapos korában elviszik valamelyik shinto templomba, a hol valamelyik istennő patronátusa alá helyezik. Már ebben a korban a felnőttekével teljesen azonos ruházatot kap a csecsemő. A mi anyáink el sem képzelhetik, mennyivel előnyösebb a csecsemőnek az a ruházat, mint a mi kényelmetlen babacziczománk. Mennyi babrálástól kiméli meg a japáni csecsemőt meg az anyát ez a bölcs ruházat Az a sok haszontalan csipke, szalag, szűk ujjacska és valamennyi többi csecsemőkínzó czókmók, ismeretlen a japáni csecsemő előtt. Ő vígan handa-bandázik a bő kimonóban és ha meg kell történni annak a cselekménynek, a mely a csecsemő életében a második fő mozzanat — első az evés, a harmadik az alvás — akkor nem kell szegénykén egy óráig babrálni, míg kihántják a különböző ruharétegekből. A kis Bivaly egy-két nappal születése után átesik a forró fürdőn, a mely — hatalmas ordítása után következtetve — nem nagyon tetszhetik neki, de már a harmadik-negyedik forró fürdőben szemmelláthatólag jól érzi magát. A dada nevezetű emberi átok ismeretlen fogalom Japánországban. A fiatal japáni nő nem büszkélkedik azzal, hogy ő maga szoptatja a gyermekét, a japáni apa pedig nem boutonnal vesztegeti meg gyerme-

kének szülőanyját abból a czélból, hogy ne csak szülje, hanem táplálja is a gyermekét és ne bízza azt valamely teljesen idegen, erkölcstelen női lényre. Azért nem büszkélkedik, mert Japánban olyan természetes az, hogy az anya maga táplálja a gyermekét, mint a milyen természetes, hogy a fecske maga táplálja a fiókáit. A dada intézmény nagyon költséges is lenne Japánországban, mert itt a szoptatás időszaka páratlanul hosszú. Igen gyakori látvány a japáni városok utczáin, hogy az anya mellett futkosó gyermek addig-addig ránczigálja a mamája kimonóját, a míg az lefekteti a gyermeket, föléje hajol és megeteti az éhes lurkót. A japáni nők ugyanis ebben a helyzetben szoptatják a gyermeket.

Anya és gyermek között olyan benső a viszony, hogy a gyermeknek az első életéve valósággal folytatása az intrauterinális életnek. Az anya nem a karjain hordozza a csecsemőt, hanem a mint az valahogyan kapaszkodni tud kézzel-lábbal, már a hátára veszi. Az apróság görcsösen kapaszkodik apró kezeivel az anya nyakába, miközben ez, ha az alsóbb osztályhoz tartozik, a legterhesebb mezei munkát vagy bármely házi teendőit el is végzi a hátánlógó csecsemővel. A kis Bivalyt vagy Virágillatot korán szoktatják önállóságra. Már öt-hat éves korában a hátára ültetik az egy-két éves kis testvérkét; odakötik a vállához meg a derekához. A gyermekkel terhelt másik gyermek pedig olyan vígan és pajkosan ugrándozik többi gyermektársaival naphosszat, mintha nem is léteznék egy másik lény a hátán, a kinek a gondozása ő reá van bízva. A japániak sajátságos ülés-módjára is már az első hónapokban kezdik szoktatni a gyermeket. A mi bizony eleinte nagyon keserves állapot. A japániak ugyanis nem széken ülnek, hanem a földön és nem a sarkon guggolva, mint például a khinai, a hindu vagy a javáni, sem úgy, mint a török vagy arabs, maga alá kaparított lábszárakkal, hanem a következő módon: a lábfej meg az alszár a mellső oldalával símán végigfekszik a földön s ezeken ül a japáni. Annak, a ki ehhez az ülés-módhoz nincs hozzászokva, roppant kellemetlen a helyzet, a melybe felnőtt európai ember nem is tudja magát beleerőszakolni; de ha valahogy mégis sikerül, valóságos fájdalmakat érez. (Csak tessék megpróbálni). A japáni azonban még akkor szokja meg, a mikor még csecsemő; a mikor tehát az ízületek, szalagok meg izmok könnyen nyúlnak. Ezt a nekünk képtelen ülés-módot annyira megszokják, hogy másképpen ülni — széken vagy pamlagon — nem is tudnak. A vonatokon szám-

talanszor voltunk tanui, hogy mennyire nem tudnak. A vonatok kocsijai ugyanis minden osztályban padokkal vagy pamlagokkal vannak berendezve. A vonat indulásakor a japáni utasok mind ülnek; de nehány percz mulva már megelégelték. Könnyű mozdulattal leeresztik a fapapucsot a lábukról és alig, hogy elhagytuk az indóházat, már valamennyi fenn guggol a pamlagon. Hogy a japáni férfi meg a nő termetére vonatkozólag az emberi fajok között nem feltétlenül a legszebbek közé tartozik, abban igen nagy része van ennek az ülés-módnak. Ugyanez az oka annak is, hogy a különben bájos megjelenésű japáni nőnek olyan kevéssé graczióz a járása.

Nehéz dolog — nekünk — a magas léczeken nyugvó fatalpakon — a czorin — járni, a melyet csak egy zsineg tart a lábhoz, a mely zsineget az öreg ujj meg a második ujj között tartanak. A japáni gyermeknek nagyon könnyű az „első lépés", de sokkal nehezebb az „első czipő".

Járni azért tanulnak meg könnyen, mert a szobában, a melyben felnőnek, nincs semmi butor, semmi szöglet és a „tátámén" puhára esik a gyerek. Ellenben az első czipő, a melyet természetesen a szobában egész életében sohasem visel a japáni, tehát az első kísérletek is künn, a szabadban történnek, a gyermek sokat bukfenczezik és sokszor veri be pisze orrát, a mely — csodálatos módon — a tisztaságra nevelt japáni gyermeknek csaknem sohasem száraz. De már korán nagyon ügyesek ezeknek viselésében. Igen bájos jelenet, a mikor a gyermekek a falu utczáján vagy valamely parkban játszás közben egymást kergetik. A 4—5 éves kis fiucskának többnyire az apja vagy a nagyapja otromba, nehéz faczipője van a lábán, a mely három-négyszerte nagyobb, mint az ő kis lába, azonkívül az egy éves kis testvérke mélyen aludva és ide-oda himbálódzó fejjel, lóg a hátán. Azért az öt éves kis lurkó úgy fut és ugrándozik, mintha mezítláb járna és nem „nyomná súlyos teher a vállait".

A mi gyermekeinkkel azonban egy s más tekintetben a versenyt fel nem veszik. A mieink szebbek és sokkal bájosabbak és ha a mi gyermekeinket csak félannyira helyesen és czélszerűen nevelnők, mint a japáni gyermeket nevelik, akkor közel járnának a tökéleteshez. A japáni gyermekek ruhája ugyanis — mint már többször említettük — rendkívül tarka és rikitóan színes. Miután ezeket a színes ruhákat mosni nem lehet, másrészt többnyire

a szabad levegőn csintalankodó gyermekek elég hamar bepiszkolják a ruhákat, újat pedig folyton beszerezni nem lehet, ennélfogva a gyermekek nem mutatják azt az üde, friss képet, mint a mi gyermekeink a frissen mosott hófehér ruhában. A japáni gyermekek között továbbá roppant gyakori a „foghíjas", vagy a hogyan mi mondjuk: csorba. A tejfogukat tudniillik hamar veszítik el, már öt-hat éves korukban; állandó foguk pedig csak későn jelentkezik. Egy-két évvel később, mint a mieinknek. Évekig járnak tehát a gyermekek fog nélkül, a mi által a táplálkozásuk is fogyatékossá lesz. Ennek következtében gyakori köztük a constitucionális (általános szervezeti) betegség; sok a sáppadt, fonnyadt gyermek, a kiknek a fejét meg az arczát ellepi az ótvar. Hát még a lepra! A lepra ugyanis rendkívül elterjedt betegség Japánországban. Száz- és százezer leprabeteg van Japánországban elszigetelt lepra-falvakban elkülönítve, de csak attól az időtől kezdve, a mikor már teljesen kifejlődött állapotban látható a betegség. De ezrivel járnak a városokban és falvakban, a mikor a betegség még csak kezdetleges stádiumában van. A legmesszebbmenő óvatosság és védekezés ellenére sem képesek kiirtani vagy csak csökkenteni azt a rettenetes betegséget, a mely egyik legsúlyosabb csapása az országnak. Az óvatosság az öröklékenység által átvihető betegségben olyan messzire megy, hogy a jobb családokban a házasulandó felek mindegyikének ki kell mutatnia, hogy a családjában nincs leprabeteg. Higienikus berendezéseiknek jelentékeny része arra van irányítva, hogy a lepra terjedését gátolják; a hatóságok, az orvosok, a magáncsaládok a legmesszebbmenő óvatosságot követik el; hasztalan: a lepra megmaradt Japánországban mint nemzeti csapás. És ezért látunk a parkokban meg az utczákon annyi gyereket, arczán a rettenetes betegségnek félreismerhetetlen csírájával.

Ugyancsak a gyermekkorban alkalmazott nevelő módszer okozza, hogy a japániak testileg nagyon ügyesek és ruganyosak. A japáni gyermekek kitünő tornászok és mint matrózok olyan ügyesek, hogy csak a khinaiak mulják őket felül, a kik tudvalevőleg a világ legjobb matrózai.

A japáni gyermek nagyon korán tanul beszélni. Ezáltal jön létre az a kedves látvány, hogy az anya emlőjén táplálkozó csecsemő közbe-közbe egy kissé társalog a mamájával. A mint láttuk, a szoptatás időszaka nagyon hosszú; három-négy éves gyermek még az anyja emlőjén táplálkozik. És mert másfél vagy két éves korá-

ban elég folyékonyan beszél, ennélfogva „étkezés“ közben diskurálgat egy keveset. A japáni gyermek azon okból is könnyen tanul beszélni, mert ugyanegy kifejezéssel nagyon sokfélét tud mondani. Ezek közt van nehány, a mely hasonlít a mi gyermekeink szavaihoz, csakhogy persze más értelmük van. Így például a japáni gyermek által mondott „mama“ azt jelenti: „enni akarok“; „bébé“ annyi mint ruha, „ta-ta“ a harisnya, stb. Társalgásra témájuk van bőven; kora gyermekkoruktól fogva az anyjuk vagy idősebb testvérük hátán lógnak; hallják azoknak társalgását, látnak és hallanak mindent. Látják, hogy a mamájuk meg testvérkéjük milyen udvarias mosolylyal és mélységes meghajlással üdvözlik az ismerősöket; hallják azokat az udvarias és szertartásos köszöntő módokat, meg az udvarias kifejezéseknek száz meg száz változatát; látják, mint gyönyörködnek a felnőttek a virágban, lepkében, vízesésben, vagy a virágzó lotuszvirág színárnyalataiban. A mire öt-hat évesek lesznek, már ők is tudják és gyakorolják ezeket.

Érdekes a szülők meg a gyermekek közti viszonyban, hogy jóllehet, a japáni szülők éppen úgy szeretik a gyermekeiket, mint mi, ezt sohasem mutatják a gyermeknek. Az apa sohasem jut abba a helyzetbe, hogy apró gyermekére ráförmedjen vagy szigorúan figyelmeztesse valamely hibájára. Elsősorban azért nem, mert ő, mint apa, nem is törődik az apró gyermekek nevelésével; ez az anya dolga. Másodszor pedig azért nem, mert a durva beszéd teljesen ellenkezik a japáni felfogással. Még az anya is, a mikor valamely csínért megdorgálja gyermekét — és ezt gyakran teszi, mert a japáni gyermek roppant csintalan — akkor is válogatottan finom szólásmóddal teszi azt, mosolylyal az arczán. Ebben nagyok a japániak. Már a kis gyermeket megtanítják arra, hogy szubjektivus érzéseit ne nyilvánítsa, ne mutassa soha. Haragot, fájdalmat, mérgelődést, felháborodást soha és semmi körülmények között el ne áruljon. A leggyötrelmesebb perczeiben is mosolyogjon. Hogy a japáni katona valamely udvarias frázis mondásával búcsúzik a bajtársaitól és mosolyogva hal meg a csatatéren és hogy az el nem altatott beteg a műtőasztalon udvariaskodva és mosolyogva fekszik, az részben ennek a nevelő módszernek a következménye.

És ebben a tekintetben a leányok túltesznek a fiúkon. A leányt már gyermekkorában megtanítja az anyja arra, hogy tekintettel a jövendő pályájára — mint leendő feleség és anya — az ő élete csak a házonbelül való életre és a szűk családi körre szorítkozhatik és

hogy a meddig él, mindig valakitől függő helyzetben fog élni: a szülőitől, a férjétől, az anyósától. Ennélfogva első kötelessége az önfegyelmezettség, a szerénység, a megnyugvás és a lemondás. Megtanulja, hogy nem szabad terhére lenni senkinek sem panaszszal, sem fájdalommal, sem féltékenységgel. (Az „idegességre" nincs is kifejezés a japáni szókincstárban). És a kis Virágillat jól tanul. Megtartja a leczkét és a szerint viselkedik: sohasem alkalmatlan, sohasem kényelmetlen, sohasem nyügös. Modora és viselkedése önérzetes, mondhatni méltóságteljes. A rangban való alárendeltséget úgy tűri, mint valamely magától értetődő természeti jelenséget, a milyen például az alkonyat, az eső, az apály és dagály vagy a földrengés.

Mikor a japáni nő elérte életének 16—18. évét, már tökéletes háziasszony. Elő van készítve a férjhezmenetelre, sőt — igen bölcsen — már most tudja, hogy mint leendő anyának mik lesznek a kötelességei. Hogy férhez fog menni, az feltétlenül bizonyos. A férjhezmenetel olyan a japáni nő életében, mint a halál: azon át kell esni. A házasságot megelőző ismerkedés, udvarlás vagy szerelemre lobbanás — abban az országban, a melyben idegen fiatal férfiak japáni magáncsaládoknál csaknem soha sem fogadtatnak — átlag még kevésbbé szokásos, mint minálunk. A férjhezmenetel előzményei tehát olyanok, mint a nálunk szokásban lévő előzmények: ismerősök vagy hivatásos házasságszerzők kölcsönös ajánlatokat tesznek úgy a leány mint a férfi családjának és ha a két család az anyagiakban meg tudott egyezni, a házasság létre jön. Ellenkezés és vonakodás a leány részéről sokkal ritkább mint minálunk, mert az apa tekintélye Japánországban nagy és parancsait feltétlenül követik a gyermekei. A házasság egy-kettőre megtörténik; vallásos szertartásnak, vagy az egyháznak egyáltalában semmi köze a házasságkötéshez. Még a polgári hatóságok is csak a legújabb idők óta avatkoznak ebbe a fontos állami-családi ügybe és a polgári házasság ma már kötelező. Az esküvőt a vőlegény lakásán tartják, a hova a menyasszonyt a családtagok, a rokonok és a barátnők nagy serege kíséri el. Képzelhető, hogy ez az átvonulás a megfelelő szertartásokkal és ünnepségekkel történik, a melyekben a ruházatnak, virágnak, lakomának nagy szerepe jut. Két mozzanata azonban nagyon jellemzetes: a menyasszony fehér ruhában — tehát a gyász színében — vonul be a férje házába, jelezve ez által, hogy teljesen és tökéletesen szakít eddigi családjával és egészen átadja magát férjének és az ő családjának. A

másik az, hogy a menyasszony családjának minden tagja megelőzőleg ajándékot küld a vőlegényi család minden tagjának. Még cselédeknek is, a kik — mint láttuk — szintén a családhoz tartozóknak tekintetnek. Ezen ajándékok átküldésével egyidejűleg átviszik a menyasszonyi kelengyét és a bútorokat. Erre a czélra nem kocsit vagy „fuvart" vesznek igénybe, hanem emberek — kulik által küldik azokat át. Minden egyes darabot külön ember visz, ha még olyan könnyű is a tárgy. A kelengyét vivő emberek hosszú soraival akárják jellemezni a család vagyonosságát és a kelengye dús voltát, mint a hogy nálunk az esküvőhöz menő hosszú — fiakker sor ugyanezt akarja mutatni. Az esketés czeremóniája nem sok: vőlegény és menyasszony ugyanazon csészéből isznak egy-egy korty meleg szákit. Régebben a késő délutáni órákban tartották az esketést és a vendégek késő estig maradtak az örömházban, a mikor ugyanis az ifjú párt az örömszülők, valamint a vőlegény és menyasszony legközelebbi barátai és barátnői nem valami túlságos discrécióval a közös hálószobába vezették.

Még a vagyonos és előkelő osztályban sem alapít az új pár új otthont, hanem különböző hosszúságú időtartamra a férj szüleinél lakik. A szokás úgy lett hagyománynyá, hogy régebb időkben a házasságot igen fiatal korban kötötték. Abban a korban, a melyben a férj még nem volt keresetképes, a menyasszony pedig a háztartás vezetéséhez volt túlfiatal. A hagyomány megmaradt és mert a családi élet még ma is nagyon szoros s benső — azaz ugyanegy házban három, sőt négy nemzedék lakik együtt — a menyasszony ma is a férje szülei házába költözik.

Ennnélfogva az új menyecskének nem boldog az élete az új férje oldalán. Jóllehet az egész nemzeten — minden társadalombeli rétegen — ugyanaz az általános nemzeti jelleg húzódik végig, azért még az ugyanegy társadalmi osztályhoz tartozó családok belső életében is vannak különbségek. Ezeknek a különbözőségeknek a fiatal asszonynak teljesen alája kell magát vetnie, ha tűrhetővé akarja tenni az életét. Odahaza dédelgetett kedvencze volt a családjának, habár tekintélye soha sem volt. Most pedig, az új otthonban, sem nem dédelgetett kedvencz, sem nem tekintélyes családtag. Hiszen csak a — felesége a család valamelyik ifjabb férfi tagjának. Ez a férfi pedig nős korában is teljesen az anyja befolyása alatt áll. Az a viszony pedig, a mely a férj anyja meg a férj felesége között fenn áll — mindenütt az egész világon — az tudvalevőleg sehol

sem mondható rózsásnak, vagy kedélyesnek. A japáni nő sajátszerű társadalmi helyzeténél fogva azonban ez a viszony a két nő között — anyós és meny között — átlag és nagyjában nyomasztó, tűrhetetlen. Jaj annak a fiatal menyecskének, a ki az anyós rokonszenvét és megelégedését nem tudta megnyerni vagy kivívni. Az el van veszve. A mint a férj összeütközésbe jön a két nő közti viszonynyal, feltétlenül és mindig a feleség van elveszve Japánországban: a férje elválik tőle. A japáni társadalmi viszonyok és ősrégi hagyományok szerint ugyanis a család tagjai a következő rangfokozatba vannak beosztva: apa, anya, gyermekek, én, feleség. Nem annyira a házasélet boldogtalanságára, mint inkább annak ingatag, laza kötelékére mutat az, hogy a közép és alsóbb osztályban a válás nagyon gyakori. Két-háromszori válás mindennapi dolog; sőt a legmagasabb osztályban is meglehetősen megszokott dolog az egyszeri elválás. Ez viszont megmagyarázza, hogy átlag miért és milyen martiriumot él a japáni nő. Válás esetében ugyanis a gyermekek mindenkor az apjuknál maradnak, fiúk és leányok. Már most elképzelhető, hogy milyen életet folytathatott a feleség férje oldalán, illetőleg az anyósa házában, hogy inkább lemond a gyermekeiről, a melyek neki legalább olyan drágák, mint a férfiúnak a „becsület“ — japáni felfogás szerint „az életnél is drágább“ fogalom — csakhogy menekülhessen abból a házból.

Nagyjában pedig a japáni feleség sohasem az, a mit mi feleség fogalom alatt ismerünk. Nálunk — normális viszonyok között — a feleség teljesen egyenrangú és egyenjogú hitestárs; a ház feltétlen úrnője; az apróbb gyermekek önálló gondozója és nevelője, a cselédség korlátlan hatalmú ura; férje jövedelmében egyenlően osztozó társ és többnyire a családi élet irányítója. A japáni feleségnek mindezekből vajmi kevés jut. A házaséletben csak egyetlenegy ténykedéshez van joga: táplálni a gyermekeket és dorgálni őket, ha pajkosak, — de csak mosolylyal az ajkán. Egyebekben pedig a jogai nyirbáltak, a kötelességei nagyok. Nem hitvese, hitestársa a férjének és nem is egyenjogú vele. Ő csak a házvezetőnő, feje a cselédségnek és az „értékek rendben tartója“. A nyilvánosságban a japáni férj sohasem gyöngéd vagy „kedves“ a feleségéhez. Ha volna is ehhez hajlama vagy kedve, mégsem teheti meg, mert azzal igen nagyot vétene a japáni illem ellen. Már pedig a japáni inkább meghal, semhogy az illem meg a becsület ellen vétene. A gyermek a japáni feleségnek egyedüli öröme és boldogsága.

Ezek viszont rajongó szeretettel csüggnek rajta felnőtt korukban is. Hiszen láttuk, hogy feleség és anya közötti összeütközésben mindig az anya győz. Japáni anya nem hagyja el a házat vagy nem jön anélkül haza, hogy gyermekei — és cselédjei nem búcsúznának el tőle vagy ne fogadnák mély meghajlással meg kedveskedő frázisokkal. De ha viszont a férj, az apa hagyja el a házat, vagy jön haza, a gyermekekkel és a cselédséggel együtt a feleség is a küszöbön áll és mély bókkal, mosolygó frázissal fogadja azt a férfit, a ki sokkal inkább ura, mint férje. Egy japáni közmondás szerint csak négy dologtól fél a japáni: tűztől, árvíztől, földrengéstől meg az apától. Ezt a félelmet, az apának határtalan tiszteletét, akkor tanulja meg a japáni gyermek, a mikor látja, hogy az édes anyja — a gyermek szemében a tökéletes és legmagasabb lény — milyen mély tiszteletet tanusít a küszöbön meg a házban azzal a férfiúval szemben, a ki neki az apja.

A házas élet boldogságán óriási rést üt a férj korlátlan szabadsága, a mely oly messzire megy, hogy a férj egy-két mellékfeleséget is hozhat a házhoz, anélkül, hogy a tulajdonképpeni feleség ellenezhetné. Sőt akárhányszor ő maga az, aki ilyen mellékfeleséget hoz a házhoz, hogy ez által kedvesebbé tegye ura számára az otthont és tűrhetővé a maga életét. A mellékfeleség ugyan csak „első a cselédek között", a ki rangban alája van rendelve a valóságos feleségnek; de hogy milyen lehet az a házasélet ilyen viszonyok között, az gondolható. Most még szomorúbbá lesz az élete, a mely ezentúl a lemondásoknak lánczolata. A sok gyermek táplálása — a japáni nők ugyanis nagyon termékenyek — a megerőltető házi munka, az anyós bosszantásai meg társadalmi életük sajátos kellemetlenségei hozzák magukkal, hogy igen korán vénülnek. A tizennyolcz-húsz éves korában még üde virág, gondtalan boldog lepke, harminczöt éves korában már fonnyadt arczú, ránczos képű, lesoványodott, vézna teremtés. Még ruhájának a színe is szomorú, komor. Japáni öreg asszonyokon ugyanis nyoma sincs azoknak a harmonikusan tarka színeknek, a melyekben a fiatalok valósággal dúskálkodnak. Az ő ruhájának a színe rideg és egyhangú, mint a milyen az egész élete, attól kezdve, hogy elhagyta a fészket — a szülői házat — egészen addig, a míg az ő fia is megnősül és asszonyt hoz a házhoz. Ekkor föléled a hamvaiból és lesz belőle — nem Phönix madár, hanem — sárkány.

KIOTO.

Mint valamely kiváló színdarab kimagasló jelenetei vagy valamely dalmű legfülbemászóbb dallamai legtovábbra maradnak meg emlékezetünkben, úgy vagyok én Japánországra vonatkozólag Kiotóval és a vele kapcsolatos kirándulással Nárába. Ha itt-ott megvillan emlékezetemben a Japánországban nyert benyomások óriási halmaza, az emlékek csoportozatából ez a két csúcs emelkedik ki legmagasabbra: Kioto és Nárá. A mit a japániak ősrégi kulturája, hangyaszorgalma, műízlése, tudománya, vallás-kultusza hosszú évszázadokon keresztül felhalmozott és megtartott, annak jelentékeny részét megtaláljuk Kiotóban, a mely emberi alkotásokhoz a természet, a földrajzi fekvés, a geologiai alakulat gyönyörűséges keretet adott.

Három neve is van ennek a buddhaáldotta szép városnak. Kiotónak nevezik a khinai írásjegyek szerint; Mijákónak, ha az iménti írásjegyet japánul olvassák. Mind kettőnek az értelme ugyanaz: uralkodói székhely. A harmadik neve Szaikio, vagyis nyugati főváros, ellentétben a mai fővárossal, Tokióval, a keleti fővárossal. 1868-ig ugyanis Kioto volt az ország fővárosa és a Mikádó székhelye. Azonidőbeli jelentőségéből igen sokat veszített, a mennyiben ma alig van háromszázezer lakosa és a város régi területének alig a harmada áll fenn. Hogy ebben nagy része volt a gyakori tűzvésznek, az a japáni építkezés módszeréből meg a Japánországban gyakori földrengésekből kifolyólag, természetes. Az utczák teljesen új keletűek; egyenesek, hosszúak, egymást derékszög alatt keresztezik. Hogy páratlanul tiszták, azt megemlíteni felesleges. A város részleges újjáalakulása meglátszik azon, hogy igen sok az emeletes ház.

Kiotót kivéve, Japánországnak egyetlen városában sem fordul elő, hogy a két-három emeletes faházak egész utczákat alkotnak. Legszebb része a városon végig folyó Kamogává két partja, a melyeken a forgalom európai világváros utczájáéhoz hasonló. A Mijákó hôtel, a melyben laktam, abban a városrészben van, a mely fekvésére nézve teljesen azonos a mi Budánkkal s a legkedvezőbb pont a kilátásra. A dombon épült hôtel verandájáról elragadó kilátás nyílik az egész városra meg a környékére. Körös-körül szép formájú, viruló zölddel bevont halmok veszik körül a csaknem körkörös síkságot, a melynek közepén Kioto fekszik. A széles Kamogávának számos apró mellékfolyója mint ezüst csíkok metszik a színben és alakulatban egyaránt szép síkságot. A hatalmas sicomorák lombjai közül érdekes ellentétben emelkednek ki a régi Japán jellemzetes épületeinek — templomok, pagodák, tórik, (diadal ívek) és síremlékek — szomszédságában az új Japánország alkotásai: a gyárkémények, a villamos ívlámpák, az egyetemi épület, a villamos erőre berendezett gyártelepek. Legkiválóbb épülete a Gósó, a császári palota a város északi részében. Hogy ez a monstruózus, óriási épület császári kastély lenne, azt kívülről semmi sem mutatja. Nincs tornya, nincs díszítése, nincs pompája; csak óriási területen fekvő, sok pavillonra osztott épület-tömb. A kastélyba való belépés ugyan bárkinek meg van engedve, de a szerény külső — meg az idő rövidsége — nem ingerelt az időt rabló megszemlélésre. A kastély körül fekvő gyönyörű park határozottan császáriabb benyomást tett, mint a kastély. Érdekesebb és külsőjében pompásabb a Nidzsókastély, a melyben annak idején a shogun — a fejedelem — lakott, ha Jedóból Mijákóba — Tokióból Kiotoba — jött, a Mikádó látogatására. A kastélyt ugyanaz a Tokugává-dinasztiabeli shogun, Jejásu építtette, a kinek a sírját Nikkóban meglátogatni minden turista kötelességének tekinti. (Mi is meglátogattuk.)

A látványosságok főattracciója, mint Japánországban majdnem mindenütt — természetesen Kiotoban is, a templom, a melyből nem kevesebb, mint ezer áll a látogatók meg az ájtatoskodók rendelkezésére. Ezekből csaknem kilenczszáz a buddhisták különböző sectáié. Az ezer közül csak egyet látogatunk meg, a Higasi-Hongvándzsit, mint Japánország legnagyobb templomát. A templom egészen új, alig nehány esztendős. A régi ugyanis 1864-ben leégett. Ekkor megindúlt az országban a nagyszabású gyűjtés és adakozás, pénzben, anyagban, felszerelésben és díszítő munkákban. Harmincz

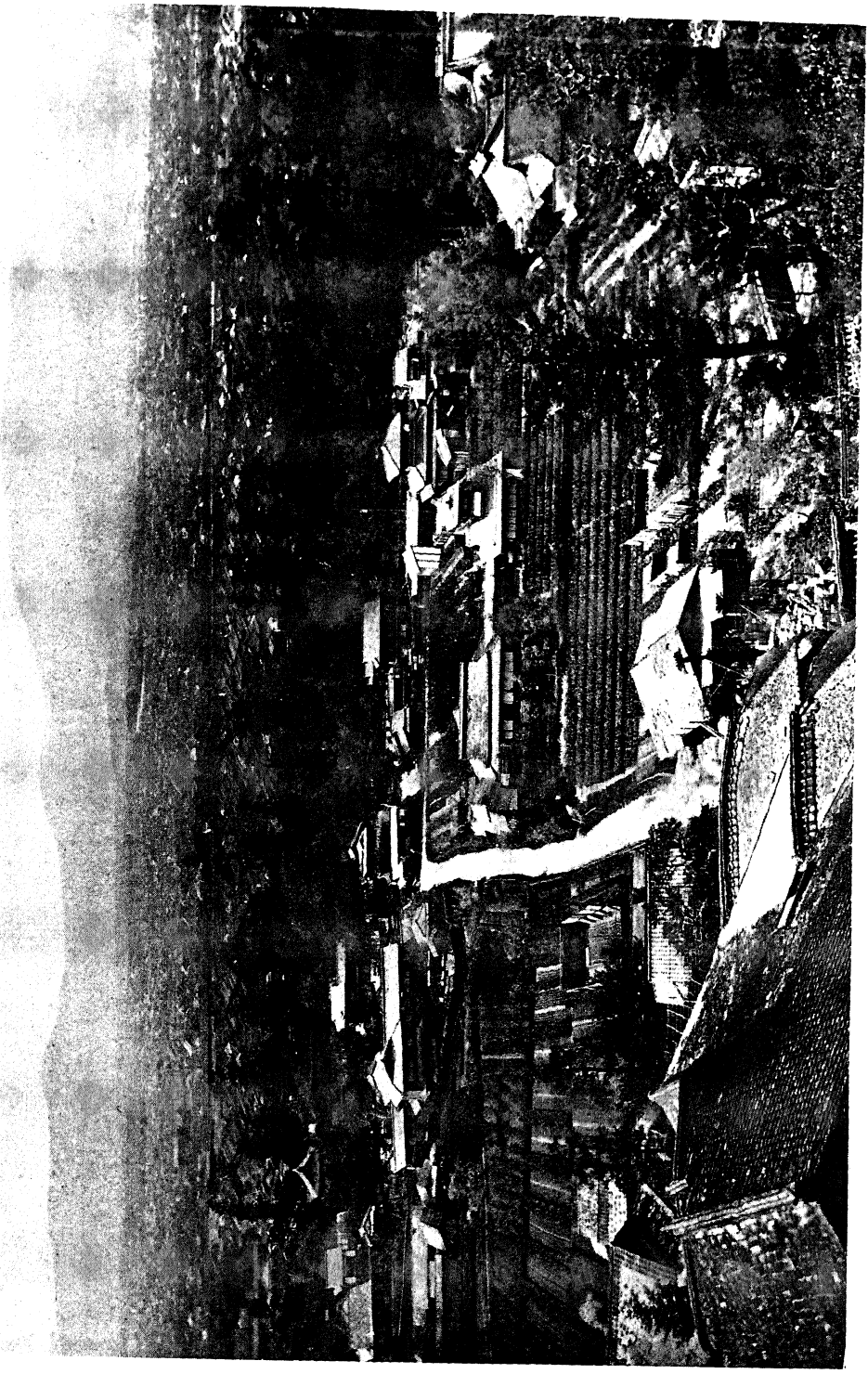

KIOTO LÁTKÉPE.

évvel később az óriási templom már fel volt építve régi pompájában, a réginek hű utánzatában. Csak készpénzben 25 millió jen — mintegy hatvan millió korona — gyűlt be erre a czélra; az ajándékozott anyag és díszítő munka mintegy 15 millió jen értékű volt. A berendezése nagyjában ugyanaz, mint Japánország legtöbb templomáé. A Higasi-Hongvándzsi az eddig látottaktól csak nagyságra és fényűzésre nézve tér el. A mintegy száz oszlopon nyugvó főcsarnok hetven méter hosszú, hatvan méter széles és harmincz-egy méter magas. Az óriási csarnok oszlopai Japánnak legdrágább fájából vannak faragva, a díszítő művészek az ország legkiválóbbjai voltak; az oltárok, szekrények bámulatra méltó aranylakkal vannak bevonva. Impozáns a templom előtti szökőkút, a melynek harmincz méternél magasabb vízsugara a Kiotótól tizenegy kilométerre fekvő Biva-tóból ered.

Kuriozum kedvéért még egy templomot tekintünk meg: a Zándzsu-zángendo templomot, az „ezer kezű kegy istennőjének", Kvánnonnak templomát, a melyben kereken 33.333 képe van meg a jóságos és népszerű istennőnek. A hosszú csarnokban 1001 aranyozott figurában ismétlődik Kvánnon alakja. Valamennyi szobornak sok keze van és dicskoszorúja; a kezekből meg a dicskoszorúkból számos apró fej nyúlik ki, a melyek együtt 33.333 fejet tesznek ki. Az 1001 alak között nincs egyetlen egy sem, a melyik a másikhoz hasonlítana, sem állásban, sem kéztartásban. Hogy milyen bizarr és exotikus — sőt nem szép — ez a furcsa szobor, az képzelhető.

Szórakoztatóbb és kellemesebb látványt nyújt az a sok gyönyörűséges bazár, a mely a templomokhoz vezető utakon látható. Itt vannak ugyanis Kioto — sőt egész Japánország — leghíresebb művészeinek a kereskedőknél elhelyezett művei közszemlére, de még inkább megvételre kiállítva. A nagy számban kiállított műtárgyak művészeti érdekességétől eltekintve, az üzletek is valóságos látványosság számba mehetnek. Óriási nagy termek azok, a melyekben gyönyörű szőnyegek borítják a padmalyt és tömve vannak Japán iparművészetének legremekebb czikkeivel. Japán legszebb cloisonneje, porczellánja, bronzművei, hímzései Kiotóban találhatók, a templomok körüli bazárokban.

*

A kiotói egyetem tekintélyben talán fölötte áll a tokiói egyetemnek. Számos tanára van a különböző fakultásokon, a kiknek neve tudományos kutatásuk révén Európában is ismeretes. Miután éppen a szünidők alatt tartózkodtam Kiotóban, az előadások már szüneteltek és így az observatóriumon kívül csak az egyetemi kórházat látogathattam meg. A kórházi fegyelem kevésbbé szigorú, mint az europai kórházak fegyelme. Valamennyi beteg pipázik; a kis szekrények tele vannak mindenféle elemózsiával, édességgel, a melyet a látogatók hoznak be. A nagyszámú betegnek rendelkezésére álló orvosok és orvosnők száma is jelentékeny. Sajátságos benyomást kelt mind a kettő; az idegen bámul hogy hogyan lehet betegek kezelését ilyen fiatal — fiúkra bízni. Az orvosok ugyanis olyan apró termetűek és olyan fiatalos arczúak, hogy átlag tizennyolcz - tizenkilencz éves fiatalemberek benyomását teszik. Pedig legalább is 30 - 33 évesek. Az orvosnő, fehér zubbonyában, aranykeretű szemüveggel az orrán, az eredeti japán frizurával, kezében valamely karakterisztikus orvosi műszerrel, vagy a mint éppen „steril gaze"-et gyömöszöl az előtte guggoló beteg valamelyik csontüregébe, értelmes és érdekes nő benyomását kelti. Társalogni azonban nagyon nehéz volt a japáni kollégákkal és kolléganőkkel. Jóllehet valamennyi művelt japáni beszél egy-két idegen nyelvet — többnyire az angolt vagy a németet — a velük folytatott társalgás mégis nagyon megerőltető. A kiejtésük okozza ezt. Olyan apróra törik-zúzzák az idegen beszédet és olyan halkan sziszegve ejtik ki, hogy annak legnagyobb része értelmetlen marad. És ugyanazok az emberek ezeket a nyelveket írásban hibátlanul kezelik.

Szórakozás tekintetében Kioto sokkal többet nyujt, mint Japánországnak bármely más városa, beleértve a fővárost is. Az esti séta Kioto előkelő utczáin, főleg a Kamogává partjain, érdekes és nagy mértékben szórakoztató. Az utczák közönségén meglátszik, hogy a japáni társadalom színe-java még most is a régi fővárosban és annak környékén él. Sehol sem láttam Japánországban szebb arczú nőket, jobban öltözött férfiakat és bájosabb gyermekeket, mint Kiotóban az esti séták alkalmával. A teaházak, a melyek a Kamogává két partján majdnem olyan számosak — de csak aránylag — mint nálunk a kávéházak, két-három emeletesek. Óriási ívlámpáik pompásan megvilágítják az utczákat, a melyeken valósággal nyüzsög a sétáló közönség és a mely utczák túlnyomóan

mulatóhelyek és látványosságok utczái; színházak, circusok, akrobaták és „mozik“ egymást követik.

Egy alkalommal a Mijákó szálló tulajdonosa gésa-estét rendezett vendégei számára a Kamogává-parti teaházak egyik legelőkelőbbjében. A csoportokban való megjelenés sokkal olcsóbbá teszi a mulatságot, mert csak egy-két ember számára a gésa-mulatság igen költséges lenne. A gésák ugyanis nem úgy lépnek föl. mint a mi művészeink és művésznőink a mi mulatóhelyeinken, a melyekben száz meg száz embernek nyilvánosan énekelnek és tánczolnak, hanem csak kisebb társaságnak; akár egy-két személynek. De mindig meghívásra. Nem ők várnak arra, hogy közönség jöjjön, hanem akkor jönnek, ha a közönség hivatja őket.

Mielőtt végignéznők az előadást, előbb pár szót a gésákról.

Mint sok tekintetben Japánországról, a gésákról is nagyon téves véleményt táplálnak az emberek. A gésa szó említésekor az emberek gyanakodva mosolyognak és meglátszik rajtok, hogy egészen más valamit értenek a gésa fogalom alatt. Pedig a gésa igen tiszteletreméltó művésznő; csak művésznő és semmi más. A gésa ugyanaz, ami nálunk például a kifogástalan hírnevű primadonna. — A gésa meg a primadonna között azonban van némi különbség. Így például a gésa valóban és igazán művésznő: a zenés gésa tud muzsikálni, az énekes gésa tud énekelni, a tánczoló gésa pedig tud tánczolni. Meglátszik rajtuk, hogy komoly tanulás, kitartó szorgalom és becsületes törekvés gyümölcse az, a mivel a közönséget gyönyörködtetik és nem szorítkoznak arra, hogy csupán bájaik fitogtatásával, dévaj pajkoskodásuknak ízléstelen szertelenségeivel erőszakolják ki túltengődött hiúságuknak és tetszésvágyuknak a bámulatot és hódoló elismerést. Ennek folytán önérzetesek, de szerények és illedelmesek.

A gésák már gyermekkorukban kezdik meg az előkészületet pályájukra. Többnyire szegény szülők adják elevenebb és szépen fejlődött lánygyermekeiket a gésaneveléssel foglalkozó impresáriónak vagy a „Gésa-akadémiára“. Úgy a magánvállalkozó, mint az akadémia a japáni felfogás szerinti legjobb nevelésben részesíti a fiatal növendéket. Megtanítják a növendéket mindarra, a mit a japáni társadalom a nő a legmagasabb fokú műveltsége alatt ért. A gésák kimüvelésében azonban természetesen a zene, ének és táncz játsza a főszerepet, de csak miután a növendék az alapműveltségen, a theoretikus tantárgyakon, már túl van. Illemtan igen fontos tárgy a

A KERTBEN.

japáni nőnevelésben. Az öltözködés, ülés, járás, bókolás, üdvözlés, evés, felszolgálás — mind nehéz tanulmány, a mely a jótársasághoz tartozó nő számára a nevelésben nemcsak fontos, de elmaradhatatlan tényező. Nos, ezekben a gésa nemcsak elsőrendű művésznő, hanem valóságos tanár, a kiket előkelő családok hívnak meg, hogy leányaikat ezekben a művészetekben oktassák. Ebből is látható, hogy a gésa a társadalomnak általánosan tisztelt tagja. Hogy mint művésznők is érdemesek jó hírnevükre és közkedveltségük indokolt, azt mindjárt meglátjuk.

Mintegy huszan lehettünk Mijákó hôtelból jövő vendégek, a kik az említett csájában — a teaházban — helyet foglaltunk. Az illem követelményeinek megfelelően — a mi a legalsóbbrendű japáni ember házára is kötelező — czipőinket letettük a küszöbön, illetőleg a küszöbön váró bájos kis muzumék húzták le a czipőinket. Odafenn a teremben, a hol a tulajdonosnő kiséretében ugyancsak bájos kis nészánok fogadtak bennünket mélységes hajlongásokkal, mosolylyal és üdvözlő frázisokkal, a finom gyékényen nyugvó selyempárnákon foglaltunk helyet. A terem villamos fénynyel volt világítva, fejünk fölött pedig zajtalanul forgott a villamos legyező-készülék. Azt az időt, a míg a megrendelt gésák megjelentek, vacsorázással töltöttük ki. Mintegy hat-nyolcz fiatal pinczérnő szolgálta fel a vacsorát: különböző módon elkészített halakat, rákot, angolnát, osztrigát, rizst különféle mártásokkal, süteményeket, édességeket, gyümölcsöket és szeszes italokat. Szákin kívül japáni sört és franczia pezsgőt. Remekművű lakktálczákon és porczellánedényekben rakták az ételeket az alacsony lakkzsámolyokra. Ezüstnyelű elefántcsont-pálczikákat kaptunk kés és villa helyett és művésziesen festett porczellán-kanálkákat.

Megérkeztek a gésák. Hat zenésznő, nyolcz tánczosnő és négy énekesnő. Mind a tizennyolcz nő megérdemelte a „bájos és fiatal" jelzőt. A legidősebb talán huszonhárom éves lehetett, a legfiatalabbak 16—17 évesek voltak. Gyönyörűen voltak öltözve; a nehéz selyemszövetek a legfantasztikusabb színösszetételeket mutatták, de szokatlanságuk és rikító voltuk ellenére harmonikus benyomást tettek. Frizurájukon meglátszott, hogy órákig tartó munkának a mestermüve; az arczuk kifestése szintén művészi, habár az európai felfogás szerint rendkívül túlzott. A zenekar tagjai a háttérben térdre ereszkedtek és hangolták a hangszereiket: cziterát, gitárt, egy hegedű alakú hangszert és a kis dobot. Előbb énekszám következett. Csak

TEAHÁZ.

szólóban énekelnek, karének nem szokásos. Míg az énekesnő énekelt, addig a többiek a földre guggolva négyszöget formáltak körülötte. Csendesen és nyugodtan ültek. Egyikök sem igyekezett előbbre tolongani vagy a figyelmet minden áron magára vonni. Az ének tipikusan japáni dalmű volt. Volt benne dallam, de nekünk szokatlanságánál fogva érthetetlen. Az éneklés módja is lényegesen eltér a mienktől: kényeskedő, affektáló és fisztulázó; azaz, mi annak tarthattuk volna, ha nem lettünk volna meggyőződve, hogy a mit ez a művésznő produkál, az valóban tudás és művészet; persze japáni felfogás szerinti művészet. Tudtuk, hogy a japáni gésa nem a lábaival énekel, mint az európai operett-primadonna, a tánczosnő pedig nem szertelen, frivol és indeczens ugrándozással akar hatni, hanem — a mint az éppen fellépő tánczosnő megmutatta — komoly, méltóságteljes vagy graciósus taglejtésekkel. Keze — ez a bámulatosan gondozott és gyönyörűen formált, hosszú, vékony ujjú kezecske — meg a szépidomú kar nem handabandázik, hanem az arczjátékkal meg a szem kifejezésével harmoniában, kifejez valamit. Hogy mi nem értjük meg, arról ő nem tehet. Mi vagyunk a hibásak; mért nem értjük a japáni fisiognomiát? A tánczmozdulatok meg a zene a legszebb harmoniában folynak le. A lassú, méltóságteljes bevezetés, a melyhez a kisdob adja meg a ritmust, később átmegy elevenebb, élénkebb tánczba. A gyönyörű selyemruha suhog és redőkbe omlik, a mi által a tánczosnő idomai jobban kitünnek. Kár. Nagyon meglátszik szegénykéken, hogy a különben olyan kellemes benyomást keltő japáni nők testalkatra nézve éppenséggel nem elsőrendű teremtmények. Idomaik soványak, fejletlenek, aránytalanok. Már említettük, hogy Juno vagy Venus modell nem lehetne egy japáni nő sem.

Szünet közben meghívtuk őket magunk közé társalogni. Az előkelő úrnő gracziozus kedvességével tettek eleget kérésünknek. Láttuk rajtuk, hogy a meghívást éppenséggel nem tartják különös megtiszteltetésnek, de viszont egy szemernyivel nem lépték túl eddig tanusított legnagyobb fokban illedelmes és tiszteletet követelő modorukat.

Szünet alatt észrevettük, hogy a szomszéd teremben szintén tánczolnak és énekelnek. Fiatal japáni urak mulattak oda át. — A japáni fiatalság életében a teaház meg a gésa jelentékeny szerepet játszik. Egyenesen rá van utalva a teaházra meg a gésákra, ha mulatni vagy szórakozni akar. Idegen fiatal embert a japáni

családok nem fogadnak. Sem látogatónak, sem vendégül. Az idegen fiatal ember tehát nem köthet ismeretséget fiatal lányokkal, sem idegen asszonyokkal; udvarlás, flirtelés meg a többi ki van zárva. Teaestély, zsur, szoáré, bál teljesen ismeretlen intézmény. Mulatni azonban még is akar a fiatal japáni; hiszen azért fiatal. Elmegyen tehát a teaházba és ott mulat. A társaság, a melyet ott talál, határozottan jobb és előnyösebb, mint az európai kávéházak, orfeumok és kabaretek társasága. A mulatság ritkán fajul el oly módon, a hogy az Európában általános szokás. Duhajkodás, dorbézolás, durva beszéd és kurjongatás teljesen ismeretlen egész Japánországban. És ha a japáni fiatal ember társalgás közben arra a vakmerőségre vetemednék, hogy úgy beszéljen a japáni csáják gésáival, nészánjaival, vagy muzumeivel, a milyen modorban a mi fiataljaink a mi feleségeinkkel meg lányainkkal beszélnek a szalonjainkban, akkor azt a japáni fiatal embert kulikkal dobatnák ki a teaházból és bizony a tarkójához ütögetnék a saját faczipőit. A japáni erkölcs és a japáni család élete ugyanis tiszta, mint az a ház, a melyben lakik, vagy az a tükör, a mely a shinto templomok oltárán fekszik, mint jelvénye a japáni tiszta erkölcsnek. Igaz, hogy egy s más tekintetben az ő erkölcsi felfogásuk és családi életük — illetőleg a férj és feleség közötti viszony — eltér a mi felfogásunktól, a mi ethikánktól s ez az eltérés — látszólag — az ő hátrányukra dől el; de valójában az ő felfogásuk és az ő berendezésük a helyesebb, a tisztább, mert reálisabb és emberibb.

Hát a japániak híres meztelensége? fogják némelyek kérdezni.

Az a tény, hogy a japániak a meztelenséget nem szégyenlik, az nem ejt csorbát az ő erkölcsösségi felfogásukon. Ez nemzeti szokás, a mely tehát általános és így nem szégyenletes. De mondjuk azonban, hogy: „mégis csak furcsa az, hogy a meztelenséget nem restellik". És ekkor állítsuk ezzel szembe a mi „meztelenségeinket": a hónaljig kivágott báliruhákat, a szorosan testhez tapadó szoknyákat, a melyeket bokán felül emel minden jóravaló — bokájának szépségéről és formás voltáról meggyőződött — nő, a mint pár csepp eső esik; a serdülő lányaink rövid ruháját, a mely alól túlságosan sok látszik ki a fejlett lábszárakból (mert hiszen csak ebben az esetben olyan rövid a szoknya); a magas sarkú, kokett czipőjüket, meg a kihívóan széles „máslit" kaczérul félrecsapott kalapjukon. Hát a sok meztelenség a társalgásainkban? — És a színházaink merőben frivol temérdek meztelensége, a mely azonban nem olyan

önkénytelen és öntudatlanul naiv, mint a japániak meztelensége, hanem raffinériával kiszámított, szándékolt és azonkívül haszonlesésre alapított. Hát a színházaink, kabareteink darabjai nem csupa merő meztelenségek?

Hát az ideiglenes házasság? Talán az is valami erkölcsös intézmény? Igenis, erkölcsös volt, a meddig tisztán japáni intézmény maradt és a letelepülő idegenek szintén nem házasodhattak temporálisan. Az európainak más irányban fejlett ethikája által eldurvult a sajátszerű nemzeti intézmény; olyan mértékben, hogy mintegy tíz-tizennégy évvel ezelőtt a temporalis házasságot be is szüntették. Kár. A Japánban élő idegenek el vannak ragadtatva hűséges kis — ideiglenes feleségeiktől. Erkölcsös életű, józan felfogású, gondos és takaros kis feleségeknek mondják őket. Hűségesek, mintha templomban és polgármester előtt esküdtek volna hűséget az „uruknak". A Pierre Loti „Madame Chrysanthème"-je, ez a kezdetben émelygősen szentimentális és a végén durva, frivol cinismus, éppenséggel nem jellemző a temporális japáni feleségre; a „Pillangó kisasszony" históriája közelebb áll hozzá.

A japáni társadalom, az intéző hatóságok — no meg a rendőrség — a legmesszebb menő módon gondoskodnak a társadalom és a család tisztaságáról. Ebben a törekvésükben tisztán tartják még az — utczákat is.

Az Európában megszokott utczai női alakok teljesen kizárt alakok Japán utczáiról. Az erkölcsileg mindenkor gyengébb lábon álló nagy városokban éppen úgy, mint a falvakban. A társadalomnak azon tagjait, a melyeknek védelméről és testi épségéről a rendőrség gondoskodik, a japáni városokban a központtól, sőt az egész várostól nagyon messze fekvő külön városrészben helyezik el, a hol teljesen egymás között élnek, távol az általános forgalomtól, akár mint a fentebb említett leprabetegek, a poklosok. Az észszerű berendezésnek kettős czélja van. Az első az, hogy a pillanatnyi felhevülésben levő embernek igen hosszú utat kell megtennie, a míg ebbe az elkülönített városrészbe eljut, a mely néha csak egy-két utczából áll. Időbe is kerül, meg pénzbe is, tehát az illető meggondolja a dolgot. Vagy esik az eső, vagy nagyon hideg van, vagy nincs ideje. A dolgot tehát megfontolja és közbe a pillanatnyi felhevülés elmulik és beáll a kötelességérzet józan gondolata. A látogatás tehát legalább ezen alkalommal elmarad. Másik czélja és előnye — és ez a fontosabbik — az, hogy az iskolába járó vagy az utczán

dolga után járó serdülő ifjúnak vagy leánynak a rendőrség gondoskodását élvező nő nem botlik minduntalan az útjába és ennek folytán ezek nem jutnak abba a helyzetbe, hogy tünődjenek annak az ismeretlen, de feltünő lénynek foglalkozása felett, a melyet nem ismernek ugyan, de mindketten sejtenek.

A kiotói, tokiói és jokahamai joshivárák — a hogyan az elkülönített városrészeket nevezik — valóságos önálló kis városok. A tokiói joshivárában mintegy 10—15 ezer ilyen nő lakik, a kiket „szabadalmazott hetaeráknak“ nevez az emberséges és illedelmes japáni hatóság.

A két-háromemeletes nyitott verandájú és temérdek lampionnal — meg villamos ívlámpákkal — megvilágított házak és hosszú, széles utczák, meg az utczán hömpölygő népség páratlan látványt nyujtanak. Minden ház földszintjén széles és hosszú, nyitott veranda van, a mely előtt alacsony rács van, a rács mögötti emelvényen ülnek a kiállított hetaerák; tíz, húsz, harmincz, egy-egy ház emelvényén. Minden verandán más és más színű ruházatot — uniformist viselnek az ott ülők. A ruha szabása eltér valamivel a polgárnők kimonójának szabásától, de a ruházat színe és díszítése rendkívül élénk, csaknem fantasztikus. Minden lány előtt kis asztalka áll, ezen tea, pipa, kis tükör és a festőkészülék, hogy az arcz állandóan üde színben tartassék és a bizarr frizura alkotásán hiba ne essék. Minden asztalka előtt bádogból kivágott szám, japáni és arabs jegyekkel: a kiállított nő numerusa. A nők a legilledelmesebb módon ülnek kis asztalkáik előtt és deczens hangon válaszolnak a rácson keresztül esetleg hozzájok intézett kérdésekre. — Az esti órákban hemzseg a temérdek járó-kelő az utczákon a rácsok előtt. A Japánba vetődő idegenek — férfiak és nők — ritkán mulasztják el az alkalmat, hogy futólagos ismeretséget ne kössenek az eredeti látványossággal, a mely nemcsak ritkítja párját, hanem Japánországon kívül határozottan sehol a világon elő nem fordul.

*

A Kiotóban tartózkodó idegennek egyik elmulaszthatatlan kötelessége a közelben fekvő Biva-tó meglátogatása. Ez majdnem olyan elmaradhatatlan kirándulás Kiotóból, mint a kirándulás Tokióból Nikkoba meg a Csuzendzsi-tóhoz. A Biva-tó egyike a legnagyobbaknak Japánországban, a környéke pedig látványosságra nézve a

legérdekesebbek közé tartozik. Riksán másfél óra alatt értük el Ocsut, a Kiotóhoz legközelebb fekvő városkát a tó partján. Ocsu nevét emlékezetessé tette a benne 1891-ben lezajlott esemény, a melynek a jelenlegi orosz czár volt a passzivus hőse. Itt történt ugyanis az az eset, hogy az orosz czárt, az akkori trónörököst, Japánországban való tartózkodása alkalmával a kíséretébe beosztott japáni testőrök egyike megtámadta, kardjával megsebesítette és a trónörököst kísérő György, görög trónörökös közbelépése nélkül megölte volna. A támadás oka — állítólag — az volt, hogy a vallásilag fanatikus japáni testőrt a végletekig fölháborította az orosz trónörökösnek az egyik templomban tanúsított pietástalan magaviselete.

A Miidere-templom a Biva-tó környékének egyik látványossága, a melyről azonban a mi kiránduló csapatunk lemondott és e helyett ellátogattunk az Ocsutól félórányira eső Isijamedarához, a „Gránithegy klastromához", a japániak egyik szent búcsújáró helyéhez. Kiváló felszerelései közé tartoznak az „imádkozó kerekek" — csapon nyugvó, forgatható hengerek — a melyeknek egy kis összegért megengedett forgatása egyenértékű az imádkozással és azonkívül „jósló czédulákat" dob ki magából forgás közben. Nekem azt jósolta, hogy „igen rossz sors" vár reám, a mit — tekintettel elég bőkezű adományomra — igazán nem érdemeltem meg a gosorgurumától, a forogva imádkozó keréktől.

Binzuru Isten határozottan kegyesebb a hozzá fordulókhoz. Binzuru Isten ugyanis — a betegségek gyógyítója — kinyujtott lábbal ül, hogy a betegek hozzádörzsölhessék beteg testrészeiket. Falába már fényesre van csiszolva és koptatva a temérdek dörzsöléstől. Ocsuból kis gőzhajón rándultunk át a közeli Kárázákiba, Japán legterjedelmesebb fatörzsének megtekintésére. A szikomóra törzse ugyanis tizenkét méter átfogatú; harmincz méter magasságban kezdődő koronáját 380 vízszintesen elálló hatalmas ág alkotja, a melyeknek a kerülete mintegy 100 méter. Hogy a vízszintesen álló hatalmas ágak le ne törjenek, oszlopokkal támogatják.

A hatalmas, vén fát beczézgető gyöngédséggel védik a pusztulás és kihalás ellen. A fa tetejére fedelet építettek, hogy védjék a sok esőtől, villámtól. A kéreg repedéseit flastromokkal kötözik be és hogy előtte kis — templom áll meg „tori", az természetes.

Kávázákiból Ocsuba riksán tértünk vissza, miközben a riksát húzó fiatal fiúk versenyt rendeztek maguk között. (Tekintettel a távolságra, két kuli volt minden riksába befogva, tandem módjára.)

OCSU A BIVA-TÓ PARTJÁN.

A fiúk valósággal száguldottak az asztalsimaságú, keskeny országúton. Bámulatosan kitartók ezek a riksa kulik. Percznyi pihenés nélkül tették meg a hat kilométer hosszú utat. A verseny érdekességét nagy mértékben fokozta a körülöttünk elterülő tájék gyönyörű sceneriája. Balfelől a szép, zöldvizű Biva-tó, a melybe mélyen nyúlnak be a partról a nagyon kezdetleges módon épített, de teljes biztonságot nyujtó, hosszú kikötőhidak. Jobbfelől pedig a Kiotót köralakban bezáró Hiagosijámá hegyek szép formájú halmai és hegycsúcsai.

Ocsuban közvetlen a tó partján fekszik nehány barátságos külsejű vendéglő, helyesebben teaház. Egy ilyennek a verandáján, illetőleg a gyékényére tett selyempárnáin, pihentük ki azt a nehéz fáradságot, a melyet a kulijaink idehozatalunkban kifejtettek. Ők maguk odalenn, a földszinten szívták apró pipáikat s itták hozzá a kesernyés ízű zöld teát. Felséges kilátásban gyönyörködtünk a verandáról. A tó keleti partját ugyanolyan gyönyörű halmok szegélyezik, mint a milyen viruló zöldek a Kiotó körüli Higosijámá-hegy halmai. Gőzcsónakok, vitorlás bárkák és evezős csónakok sűrűn közlekednek a tavon, mutatván, hogy milyen sűrű a lakosság a tó körül és hogy milyen élénk a körülötte fekvő helységek között a forgalom.

Legérdekesebb része a biva-tavi kirándulásnak a hazatérés Kiotóba. Hazafelé ugyanis nem azon az úton jöttünk, mint a melyiken mentünk, hanem a Biva-csatornán. Ez a csatorna a vízi művekben a különben is páratlanul gazdag Japánországban a legszellemesebb vízimű, de egyszersmind élénken világítja meg, hogy milyen szerencsés eredménynyel érvényesül ebben a praktikus felfogású országban a tudomány és a genialitás. 1885-ben ugyanis, a még akkor nagyon fiatal kiotói politechnikumnak egyik növendéke, Tánábe Szakuro, dissertációjában egy tervet dolgozott föl, hogy miképpen lehetne a Biva-tó számos lefolyásának egyikét Kiotóban érvényesíteni. A terv olyan praktikusnak igérkezett, hogy a politechnikum azonnal benyujtotta azt a kormánynak, a kormány pedig azonnal megszavazta a terv megvalósításához szükséges másfél millió jent és megbízta a fiatal mérnököt a munka végrehajtásával. Ezen terv értelmében a Biva-tó környéke és Kiotó közötti teherárú- és személyforgalom jelentékenyen megrövidíttetett és rendkívül olcsóvá tétetett.

Ezen a csatornán jöttünk haza Ocsuból Kiotóba. A Biva-tó

ugyanis magasabban fekszik, mint Kioto; a Kioto felé vivő lefolyását zsilipekkel szabályozták. Közvetlenül a zsilipek után három kilométer hosszú, alacsony alagút alatt haladtunk el, a mely alagút a Hieizan-hegynek egyik nyúlványát fúrja keresztül. A csónakot minden motor hiányában maga az áramlás hajtja lefelé; a felfelé jövők pedig — a melyek Kiotóból jönnek a Biva-tóhoz, az alagút falába erősített kötelekbe kapaszkodnak. Mintegy húsz perczig tart az út a tunnel alatt, a mely koromsötét. A rendkívül alacsony alagút

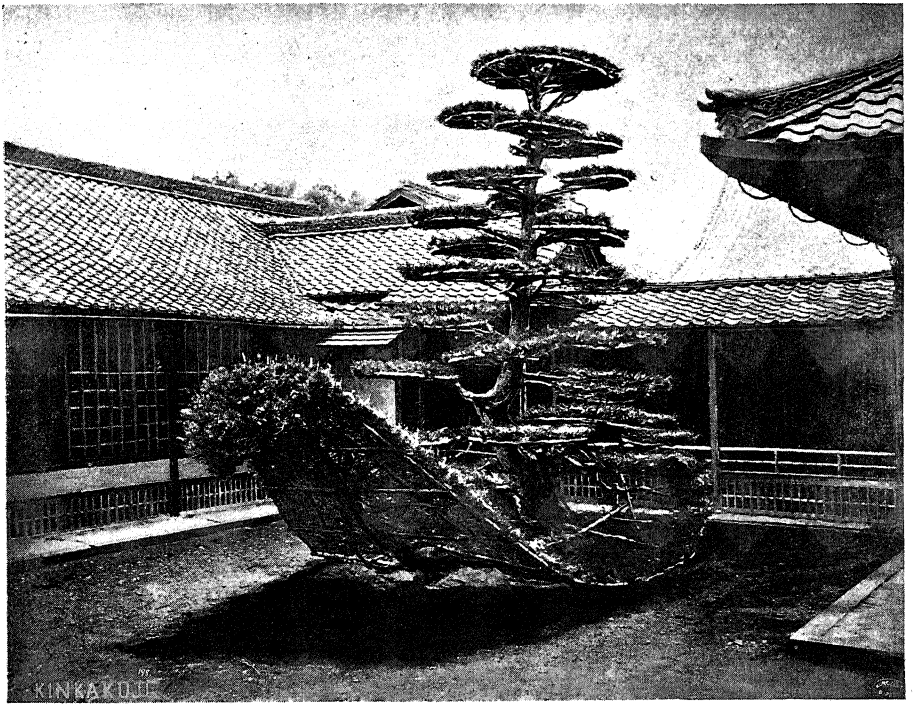

A MŰKERTÉSZET TERMÉKE.

bolthajtása alatt mennydörgésként hangzik a felfelé jövő csónakok munkásainak éneklése, a melylyel a kötélbe való kapaszkodáshoz adják meg a taktust. A mint az alagútból kiérünk, hirtelen tárul fel előttünk a szokásos gyönyörű japáni tájkép. Miután a csatorna magasan fent, a hegy oldalába van vágva, az alattunk elterülő völgy egész mélységében tárul fel. A lefolyás esése magától viszi a csónakot és mi, csónakban ülők, hasonlíthatatlan szépségű grandiozus panoráma előtt siklunk tova. Csakhamar egy másik alagút követ-

kezik és közvetlen a város előtt a harmadik. Miután azonban a csatorna vége még mintegy negyven méterrel magasabban fekszik, mint az alatta fekvő város, ennélfogva a csatorna vége meg a városon végigfolyó Kamogává között úgy hozták létre az összeköttetést, hogy egy sík lejtő sínjeire csúsztatják a hajót, a mely siklón a csatornából — illetőleg a Biva-tóból — jövő hajót drótkötelekkel lebocsátják a folyóba, a folyóból jövőket viszont felvontatják a csatornába. Nos, és mi történik a csatorna vizével, a Biva-tó lefolyásával? Hát ez éppen a geniális az egész csatorna-tervezeten. A csatornát ugyanis két hatalmas vas csövön levezetik a hegy tövében fekvő város — elektromos telepeihez, a melyeknek a motorait a csatornából lezuhanó víz hajtja, a motorok viszont hajtják azokat a gépeket, a melyek fel- s lecsúsztatják a siklón közlekedő hajókat, másrészt pedig elvégzik az egész város villamos-világítását, a közúti kocsik közlekedését meg a kiotói gyárak üzemét, sőt öntözik az egész völgy rizstermelését.

Mindezen rendkívüli praktikus dolgoknak a fiatal japáni mérnök-jelölt dissertációja volt a megteremtője.

SZILVAFA-SOROK.

NÁRÁ.

Nárá alig másfélórai távolságra esik Kiotótól. Felesleges megemlíteni, hogy ez a rövid út is sok olyan képet nyújt, a mely a megszokás ellenére is képes a figyelmet lebilincselni.

Forrón sütött a nap, a mikor délben megérkeztem Nárá állomásra. A magasan fekvő város a közepes nagyságú japáni városok szokott típusa: egyenes, hosszú és keskeny utczák, apró házakkal; végtelen tisztaság, nagy csend, a melyekben csak a járókelők faczipőjének kopogó klip-klop, klip-klop-ja hallatszik és temérdek gyerek, a kik kíváncsiságtól ragyogó szemekkel, nedves orral, lobogós ujjú kimonókban futnak egy darabig versenyt az idegent szállító riksa-kulival, miközben az apróbbaknak igen sok gondot okoz a nem az ő lábukra szabott nehéz faczipőben az egyensúlyozás. A tikkasztó forróságban kellemesen hűs árnyat adott a szellősen épített Kikurui-ro szálloda, a melynek küszöbén szolgálatkész muzumék segítettek a czipőmet lehúzni, benn pedig a nészánok — pinczérleányok — üde csapata meg a vendéglősné fogadott. Persze mindannyian mély bókkal, czombsímogatással (a saját czombjukat símogatták), „ohájó"-val és barátságos mosolylyal. Belépésemkor a nagy étteremben egyetlen úr ült a párnákon; egy europai, a kit két-három nészán mulattatott, a mennyiben tanították japáni módszer szerint enni és japáni szavakat kiejteni. Pár perczczel később hasonló processuson mentem én is keresztül: ettem japánul és beszéltem japánul. Viszonzásul én is tanítottam őket — a kik valahogyan törték az angol nyelvet — egy idegen nyelvre, mondván nekik, hogy ezt úgy hívják: „sült hal", „darált rizskása", „fekete mártás", stb. A kis ártatlanok vihogva dugdosták össze a fejüket és megmagyarázták nekem, hogy ők még *ezeket* az angol szavakat:

„darált rizskása“, „rántott ángolna“ még sohasem hallották. — El is hittem nekik.

Ebéd után útra keltem egy riksában Nárá világhírű nevezetességeinek megszemlélésére. Noha perzselően, forrón sütött a nap, mégis útra keltem. Siettem, hogy másnap délben folytathassam az utat Kobeba. Velem egyidejűleg indult útra az imént említett europai vendég is, a ki — mint észrevettem — kalauzt és tolmácsot hozott magával. Megkértem, hogy tekintettel az ő tökéletesebb fel-

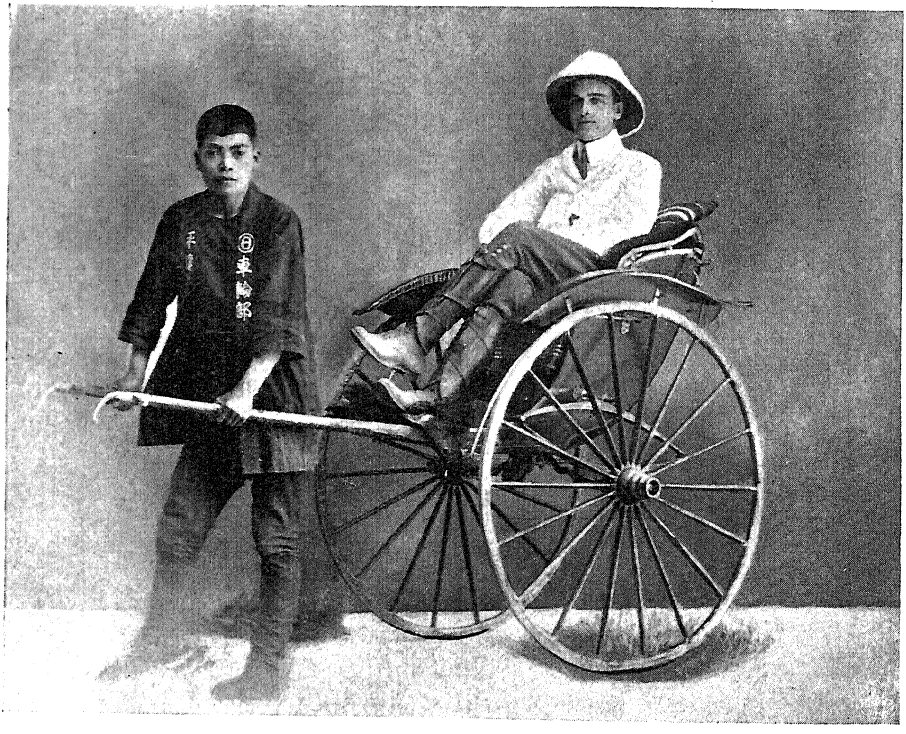

NÁRÁBAN.

szerelésére, engedje meg, hogy csatlakozhassam, a mit ő készségesen megengedett, s útra keltünk. Nehány perczczel később, a mikor a gyönyörűséges kriptomeria fasorok közé jutottunk, eszembe jutott, hogy talán mégis helyén lett volna, hogy bemutatkozzam annak az idegen úrnak, a kinek a szívességét igénybe veszem. Mulasztásom helyrehozatala végett az éppen mellettem futó tolmácsnak átadtam a névjegyemet, hogy fusson vele az előttem haladó riksában ülő úrhoz s adja át a névjegyemet.

Angol nyelven írt névjegyem czélszerűség szempontjából így volt kiállítva: „Dr. F. G. emeritált cs. és kir. fregattorvos". Két perczczel később a kezemben volt az idegen úrnak a névjegye, a mely (magyar fordításban) így hangzott: „Dr. H . . . E . . ., angol kir. fregattorvos". Természetes, hogy mint szűkebb körű kollégák, el sem váltunk többé addig, a míg Nágászákiban el nem hagytuk Japánországot. Nágászákiból ő hazament Indiába, — Calcuttában volt a hajója, ott kapott két havi szabadságot — én pedig átmentem Pekingbe.

Szerencsés véletlenből az én barátom sem volt nagy kedvelője a régiségeknek meg a — templomoknak. Bennem pedig ezen két tárgy irányában éppenséggel hiányzott a vonzalom, tehát hamarosan végeztünk velük s inkább a páratlan szépségű vidékeken kalandoztunk. De bár merre fordultunk, az utunkba botlott egy-egy templom. Japánban ez kikerülhetetlen; még az is, a ki a korcsmába — illetőleg csájába — akar menni, az is templomba jut, olyan nagy a számuk.

A nárái templomok pérkja azonban a legszebb, a melyet eddig láttunk. Óriási kriptomeriák, czedrusok, kámforfák, temérdek virág s temérdek lepke. A bokrok mögül tuczatszámra jönnek elő a szelíd szemű őzikék és apró termetű szarvasok. Olyan szelídek és olyan bájosak, hogy órákon át lehet velük szórakozni. Nyugodtan hagyják magukat czirógatni és simogatni s bizalommal közelednek az emberhez, hogy a tenyeréből leszedjék a kínált lepényt vagy édességet. Persze, minden bokorban, minden kőlámpánál és bronzoszlopnál áll egy kis kofa, fiatal leányka, a ki olcsó pénzért nagy lepényeket árul, a melyekkel a látogatók a szelíd állatokat megkínálják. Hogy mennyire az aprólékosságig gondos a japániaknak az a törekvése, hogy az idegenforgalmat fentartsák és gyarapítsák, mutatja ez a csekélység: az őzeknek minden őszszel letompítják a szarvait, nehogy az idejövő idegenek valamelyikét megsértsék.

A rengeteg park közepén áll Japánnak leghíresebb sinto temploma: a Kázugá-ná Mijá. Hófehérre meszelt, nehézkes, óriási épület, a melyet lakkal rikító veresre festett oszlopok tartanak. A sinto vallásúak templomát némi jártasság után könnyű megkülönböztetni a buddhisták templomától. Amazokra nagyon jellemző az oszlopos kapu, a melyen súlyos gerendák állanak keresztbe, továbbá a széles, nagy bejárat. A templom csarnoka alacsony, a tetőzet pedig aránytalanul nagy, meredek oldalú, a padmalyát pedig gyékények borít-

ják. Az oltáron, a melyen semmi faragvány, semmi dísz, csak a szellemeknek hozott áldozatokat helyezik el; többnyire gyümölcsöt és virágot. A sintóisták az istenek dolgában is praktikusabbak. A leggyakrabban látott bálvány ugyanis az ő templomaikban Binzuru, az „egészségügyi" isten, ugyanaz, a kinek szobrát — a lekopott és símára csiszolt kinyújtott lábakkal — már Miiderában, a Biva tó partján, láttuk. Hogy a két vallásfelekezet — a sintó meg a buddhista — mennyire toleráns egymással szemben, mutatja az a tény, hogy a sinto templomokban — Buddha szobrának is adnak helyet, de viszont a Buddha templomokban is megtartják a „Kámi" szertartást. A Kázugá-ná Mijá sinto templomban is akkora Buddha szobor áll, hogy a feje felér a tetőzet alá. A bigottabb más vallásúak érzéseinek kímélése czéljából a nem abba a templomba való bálványt — vagy a „Kámi" szertartást — függönynyel födik el.

A nárái Kázugá-ná Mijá állítólag az egyetlen templom, a melyben a sintó szertartást még a régi eredetiségében tartják meg. A szertartásban, a melyet a templom főcsarnokában tartanak — a papokon kívül részt vesznek a noviciusok is, sőt leányok is, a „templomi tánczosnők". A papok hosszú fehér selyem kimonót viselnek, ugyanilyen övvel; a fejük símára van beretválva és olyan forma sapka (barett) van a fejükön, a milyet a skót közkatonák vagy az angol tűzérek hordanak. A magasabb rangú pap a fehér kimono fölött zöld selyem kimonót visel. A szertartáshoz tartozik a fiatal leányok tánczа, a melyhez a zenét a közreműködő papok adják. A fő hangszerek: a hárfa, a mely a földre van leterítve, a fuvola, castagnetteszerűen csattogó falemezek, egy hosszúkás dob, meg a gong. Valamennyi húros hangszernek sajátszerű nyaffogó hangja van; még a dob hangja is tompa, szokatlan. A „kágurá"-t, a templomtánczot, vagy csoportban járják a leányok vagy csak szólóban. A fehér alsószoknya fölött bíborvörös kimonót hordanak, fehér selyem obival, a melybe nagy virágok vannak hímezve. A lábukon fehér harisnya, a hajukba pedig nagy, rikító színű virágok vannak tűzve, olyformán, hogy az messze előre hajlik a homlokuk fölé, a czopfjuk pedig szabadon lelóg a hátukra. Az arczuk vastagon van behintve rizsporral, az ajkuk pedig kárminvörösre van festve. A melyiküк még jogosan tarthat igényt a „Vesztaszűz" névre, az a frizurájába mintegy arasznyi hosszú, fehér selyemrojtot fűz. A melyik Vesztaszűz hajából ez a rojt hiányzik, az már csak — Veszta.

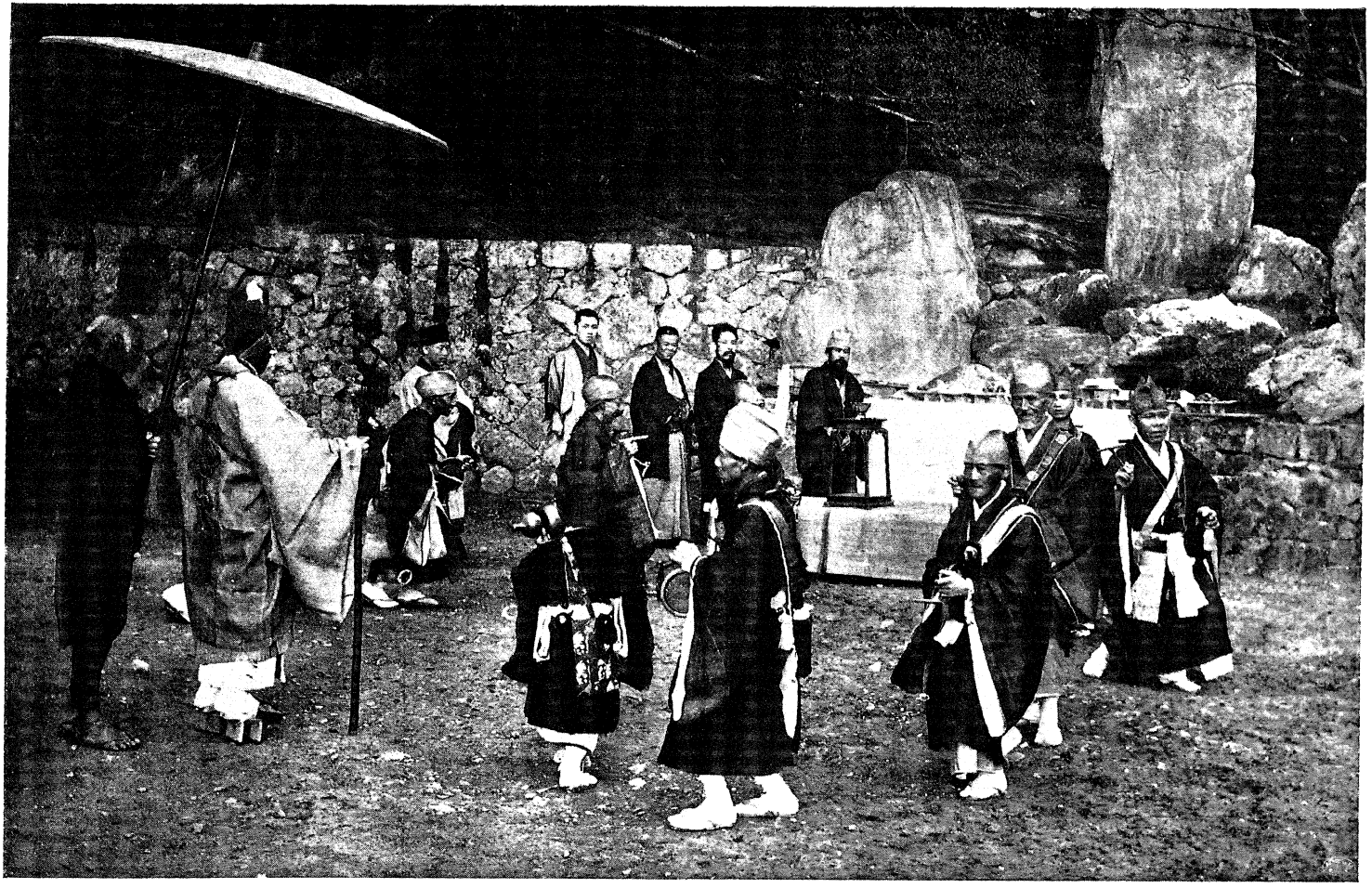

SINTOISTA PAPOK GYÁSZSZERTARTÁSOS TÁNCZA.

A tánczuk rendkívül monotónus, egyhangú, de mindenesetre ünnepélyes. Előre-hátra lépkednek, forognak, letérdepelnek, hátrahajolnak, mélyen bókolnak, miközben magasra feltartott kezükben a legyezővel vagy kis csengővel játszadoznak. A templom különböző részeiben magányos tánczosnők ülnek, a kik a hívők kívánságára eljárnak egy vallásos tánczot, zenekíséret nélkül. A hívő oly módon nyilvánítja a „kívánságát", hogy valamely pénzdarabot dob a guggoló leány előtt álló perselybe.

Hogy ájtatos hívő dobta-e a pénzt a perselybe, avagy valamely pogány idegen, az mindegy; a bedobott pénzre a leány felkel és tánczol. Az egymagában ülő leány olyan komolyan és mereven ül, keresztbefont karokkal, mint a viaszbáb, a melyhez viseletével, fehérre mázolt arczával és a groteszkül előre álló nagy, vörös virágokkal különben is nagyon hasonlít. Még a szeme sem mozdul. Nyugodtan, mereven és merően néz koromfekete, teljesen kifejezéstelen szemével az őt szemlélő idegen szemébe. Az idegen a zsebébe nyúl, pénzt veszen elő és készül azt feldobni a perselybe. A leány, hajában a — hiányzó fehér selyemrojttal, még most is olyan merev és mozdulatlan, hogy még a szempillája sem rezzen. A mely pillanatban a pénz a perselybe hullott, ugyanazon pillanatban megelevenedik a szobor. Felemelkedik gúggoló helyzetéből, olyan nyugodtan, mereven és méltóságteljesen, mintha gépekkel mozgatott báb lenne. Tánczol; azaz hajlong, forog, bókol, hátrál; a karjait mozgatja a feje fölött; arcza-szeme eleven, kifejezésteljes. És aztán hirtelen leereszkedik az alszáraira, azaz leül. Összehajtja mellén a karjait és ül nyugodtan, mereven és ismét az arczába néz az őt szemlélőnek, megint olyan merően és kifejezéstelenül, mint a viaszbáb. A szempillája nem mozdul, az orrszárnyai nem lihegnek. Valóságos eleven Sphynx.

A hatást, a melyet ez a tánczoló papnő létrehoz, — mert határozottan benyomást teszen az emberre, — nem csupán a tánczа hozza létre. Lehet, hogy a japáni lelkületre — erre a nekünk olyan nagyon sok tekintetben érthetetlenül komplikált lelki életre és érzésre — hatással van ez a tánczа, még pedig olyan irányban, a mely talán azonos a mi vallási érzésünk emelkedettebb hangulatával, de a mi szemünkben nem egyébb, mint sajátszerű viszonyok között, érthetetlen okokból, furcsán öltözött, szertelenül bemázolt fiatal leánynak a korával ellenkezésben álló, nyugodt mozdulatokkal végrehajtott testmozgása.

Vallásos áhítatra való hangulatkeltést, vagy „önmagamba való

térést" én bizony nem találtam benne. Sőt talán inkább azt a fehér rojtot néztem rajta, a mely hiányzott a hajából. Tehát nem a táncz okozta a hatást, hanem azok a sajátszerű körülmények, a melyek között azt végignéztem: az idegen környezet, a hatalmas szikomorák, czedrusok, kriptoméríák; a körülöttem szimatoló őzikék; a nagy faragott kapuk, a hatalmas kőlépcsők, a vizet okádó óriási bronzsárkány, a templomból kihangzó monotónus dobverés, az óriási nagy harang itt-ott felhangzó mélységes, tompán búgó érczhangja, a melyet a kötelen vízszintesen lógó nagy gerendával hozott valaki létre; a tízezer mértföld távolság hazulról és a — kabócza! Igenis, a kabócza. Ez a színes, nagy bogár ugyanis Japánországnak az egyetlen „éneklő madara". A rigó, fülemüle, pacsirta, nem énekel Japánban; de hogy az erdő ne legyen árva, azaz hangtalan, arról gondoskodik a kabócza. Ennek az aránylag kis bogárnak — mindenesetre négyszer-ötször akkora, mint a mi lólegyünk — olyan erős a csiripelése — potrohgyűrűje oldalain levő nyílások rezgetése folytán létrehozott hangja — hogy a csendben, főképpen a japáni erdők meg a japáni templomudvarok abszolutus csendjében, egy-két kilométerre elhallatszik.

KOBE ÉS NÁGÁSZÁKI.

Az átutazás Kobeba nem sorolható a gyönyörűségek közé. A japáni vasutak különben sem nyerhetnék meg az első díjat kényelem és gyorsaság szempontjából, de a Kioto—kobe-i vonal, a melybe Nárá beleesik, a legkényelmetlenebb talán egész Japánban. A vonatok rendesen túlzsúfoltak; a kocsik tisztasága határozottan nem áll arányban a japániak közismert tisztaságával; sok a gyerek, sok a batyu — a melyből a gyerekeknek szánt edény sohasem hiányzik. — Bámulatosan viselkednek a nők a vasuton. A mint belépnek, rögtön felguggolnak az ablakok felé, mint a gyermekek és olyan kíváncsian bámulnak ki, hogy laposra nyomják az ablaküvegen különben sem valami hegyes orrocskájukat. A mint a mozdony egyet sípol, idegesen dugják be a füleiket — persze már a fütty után, — valamint az ablakokat is csak akkor csukják be nagyon megijedve az alagút előtt, a mikor már a kocsi tele van füsttel. De a fület bedugni a vonat sípolására meg alagút előtt az ablakot felrántani olyan általános szokásuk, mintha talán ez is az — illemhez tartoznék.

Kobe teljesen hidegen hagyja a turistát. Hogy Japánország egyik legjelentékenyebb városával szemben ne tartassunk igazságtalannak, ki kell jelentenünk, hogy csak azt a turistát hagyja hidegen, a ki Jokohama felől jött az országba és már végig élvezte a japáni érdekességeket, a mikor Kobeba ér. Ellenben az az idegen, aki Nágászákiban lép először japáni földre és Nágászáki után Kobe-t látogatja meg, az még igen sok érdekes és feljegyzésre méltó dolgot talál Kobeban. Élénk és mozgalmas nagy város, a melynek mintegy 300.000 lakosa a „japáni ex- és import“ lebonyolításában nagy szerepet játszik. Kobe ugyanis nemcsak a vasuti forgalomnak egyik legfontosabb góczpontja, hanem hajózás terén is igen fontos kikötő-

TEMPLOMI TÁNCZOSNŐK.

város. A város lépcsőzetesen emelkedik, a háttérben köralakúlag végigvonuló Tárátorijámá-hegy nyulványainak meredek oldalára és fekvésénél fogva a tengerről — a kikötő felől nézve — festőien szép látványt nyújt. Nagyjában azonban sablonos, középszerű. Az idegenforgalma egyike a legnagyobbaknak az országban. Az idegeneit azonban jellemzi a türelmetlenség, a vágy tovább jutni innen. Mi — a Jokohama felől jövő hajót váró idegenek, a kik az Oriental and Occidental „Korea" hajóján terveztük az átutazást Khinába — én Pekingbe igyekeztem — három napot töltöttünk Kobeban. Bőséges időnk jutott tehát Kobe környezetével is megismerkedni. Kobet akárhányszor Hiogónak is halljuk nevezni; ez onnan ered, hogy a Miutagáva-folyó csaknem a közepén szeli át a várost. A baloldalon van Kobe, a jobb oldalon Hiogo. Valaha a két város teljesen különálló volt; a mint azonban újabb időkben a forgalma élénkült, a két város terjedelemben akkorát nőtt, hogy ma már teljesen egygyé forrt.

Rám nézve kobei tartózkodásom alatt a legfőbb szórakozást az nyújtotta, hogy átrándultam villamos kocsin a közeli Oszákába, abba a nagy városba, a mely az oszákái öbölnek Kobével éppen szembe néző partján fekszik. Az egy órai út alatt a végletekig hajtott mezőgazdaságot látunk. Talán egész Japánban nincsen jobban művelt föld, mint ezen a darabkán, a melyet a széles, de sekély Mukogáva temérdek apró mellékfolyója gazdagon öntöz. A lakosság is olyan sűrű, hogy azt a benyomást kelti, hogy Imázuig — a fele út Kobe és Oszáka között — a házak még Kobéhez tartoznak, az utána következők pedig már Oszáká elővárosaihoz tartoznak. Oszáká és Kobe-Hiogo között ma olyan nagy és élénk a forgalom, hogy idestova talán ezek is egygyé fognak forrni. Oszáká, mintegy 800 ezer lakosával egyike a legnagyobb városoknak Japánban. Ipar tekintetében pedig minden esetre a legelső. Egy kis jóindulattal és fantáziával Japánország „Veneziájának" is nevezhetnők; a várost ugyanis minden irányban annyi csatorna szeldesi — valamennyi a Biva-tóból lefolyó Jodogávának mellékfolyói — hogy jóformán alig van nagyobb utczája, a mely nem csatorna partján húzódnék. Oszáká régebben valóban a kikötője volt Kiotónak; de az öblébe torkoló temérdek kis és nagy víz idővel annyi homokot hozott magával, hogy a kikötője teljesen eliszaposodott és nagyobb hajó befogadására teljesen alkalmatlan. Igy lett aztán hirtelen nagygyá az ugyanazon öbölben fekvő Kobe-Hiogo.

A város túlzsúfoltsága, az eliszaposodott vidék, a temérdek gyár okozzák, hogy Oszáká Japánnak talán a legegészségtelenebb vidéke. Bármikor jöjjön ide az ember, az évnek bármely szakában, valamely járvány éppen virulóban van. Malária, pestis, himlő, tifusz, kolera — szóval éppen a legsúlyosabb természetű ragályos betegségek — csak az egészségügyi közegek lelkiismerete következtében tarthatók gátak között.

Főutczája, a Sinsái-bashi-szudzsi, éjjel-nappal rendkívül élénk. Nappal azzá teszi az eleven üzleti forgalom, éjjel pedig a mulatságok, szórakozások és látványosságok tömege. Mert bármilyen nagy fokban kifejlett a japániak „business" szelleme, azért a mulatás vágya szintén megköveteli a maga jogait.

*

A negyedik nap reggelén már a Beltenger vizein jártunk. Heteken át tartó kalandozások után Japánország belsejében a különböző járműveken, jóleső érzés volt ismét az előkelő és óriási nagyságú hajó fedélzetén szabadon mozogni. A „Korea" a legnagyobb hajók közé tartozik, a melyek a Csendes-Oceánon és a japáni-khinai vizeken járnak. San Francisco a kiinduló pontja; érinti a Havaii-szigeteken Honolulut, körülfutja Japánországot Jokohamától Nágászákiig, átmegy Khinába, a hol Sang-hait és Hongkongot érinti; a végpontja pedig Manilla, a Philippini-szigeteken. Visszafelé ugyanezen sorrendben érinti az említett kikötőket.

A japáni Beltenger, — a melyet már az általános ismertető részben említettünk, szintén Japánország látványosságai közé tartozik. A mintegy 260 mértföld hosszú „Földközi tenger" Honshu-sziget északi partja és Shikoku déli partja között fekszik, számos keskeny csatorna útján áll összeköttetésben az Oceánnal, a melyek között hajózási és stratégiai szempontból egyaránt legfontosabb a Shimonozrekii szoros, a nyugoti átjáró. Temérdek kisebb-nagyobb félsziget, sziget, földnyelv, szikla és zátony fedi a vizet, a minek következtében ez a vízi út egyike a legveszedelmesebbeknek. Jóllehet hajózás szempontjából a legmesszebbmenő gondosságot fejtették ki a veszedelmek kikerülésére, mégis csak a legkiválóbb kalauzok vezetése alatt teszik meg rajta a hajók az utat. Strategiai szempontból a japáni hadügyi kormány óriási fontosságot tulajdonít ennek a tengernek, a melyen az út az ország szívéhez vezet. Erő-

dök, bástyák, kazemattok, szemáforok láthatók minden fontosabb pontján. Valamennyi átjárója, — a szorosok — aknákkal zárhatók el; némelyik olyan keskeny, hogy dróthálókkal is elzárható. Maga a Shimonoszeki szoros is csak egy mértföldnyi széles. A két földcsúcson fekvő erőd: Shimonoszeki az egyik oldalon és a vele szemben fekvő Modzsi, helyzetüknél, erődítésük felszerelésénél és fontosságuknál fogva emlékeztetnek a gibraltári szorosra, Gibraltár és a

A JAPÁNI HADITENGERÉSZETBŐL. (TOGO TENGERNAGY.)

vele szemben fekvő Ceuta között. A belföldi tenger ezen intézkedések folytán csaknem teljes biztosságot nyújt a nagyfontosságú tengernek, a melyben veszély idején Japánország egész hadiflottája veszély nélkül horgonyozhat. Óriási előny az a körülmény is, hogy az északi part mentén vasut fut végig, a mely Nágászákitól kiindulólag, Kiushu-sziget északi csúcsáig — az imént említett Modzsiig — vezet Shimonoszekitől pedig Honshu-sziget déli partján Kiotóig, illetőleg Tokióig.

Másnap korán reggel ért ki a „Korea" a Shimonoszeki szoroson a szabad tengerre. Az aránylag rövid út azért tart sokáig, mert a hajók jelentékenyen lassúbb tempóban haladnak előre a veszedelmes vízen. Még künn, a sík tengeren is, igen veszedelmes az útnak azaz a része, a mely Nágászákiig még megteendő. Shikoku-sziget északi — és északnyugati — partja mentén szintén rendkívül szaggatott. Itt is temérdek szirt, zátony, földnyelv és parányi sziget teszi az utat veszedelmessé.

*

Még a japáni sceneriák által elkényeztetett szemnek is szép, sőt gyönyörű látványt nyujt Nágászáki kikötője. A rendkívül szaggatott partú Kiushu-szigetnek nyugati oldalán fekvő kikötőhöz az apró szigeteknek egész sorozata, úgyszólván utczája vezet. Némely szigetecske czukorsüveg alakú, egyetlen hegyből áll, a mely a legmagasabb csúcsáig fákkal van borítva. (Milyen érdekes látvány lehet ez annak, a ki Nágászákiban lép először japáni földre!) A kikötő mintegy három mértföld hosszú és fél mértföld széles; körös-körül magas, karcsú hegycsúcsok, a melyeknek oldalai a középükig vannak beépítve a lakóházakkal, lépcsőzetesen emelkedvén fel azoknak meredek falain. A kikötő hajózási szempontból már a természettől is a legelőnyösebben van alakítva. A vize mély, a partok meredekek, útba eső szirtek nincsenek benne, a bevezető út is olyan tiszta, hogy a tájfunok idejében — a melyek Japánnak éppen ezen a vidékén a leggyakoriabbak — a közelben tartózkodó hajók könnyű szerrel menekülhetnek be a kikötőbe, a mely egyike a legbiztosabbaknak a világon.

Japánnak reánk, európaiakra, vonatkozó történetében nagy szerepet játszik Nágászáki. Nágászákiban léptek először partra az európaiak; itt mészárolták le először a kereszténveket és Nágászákiban engedték meg legelőször az idegeneknek a szabad közlekedést és kereskedelmet. Ma már számos idegen, európai és amerikai él Nágászákiban, a mely körülmény folytán a Nágászákiba érkező idegen erős europai-amerikai mázt talál az eredeti japáni jellegen. Valamennyi közintézményén és berendezésén észrevehető, hogy tekintetbe vették az európaiak ízlését és követelményét.

*

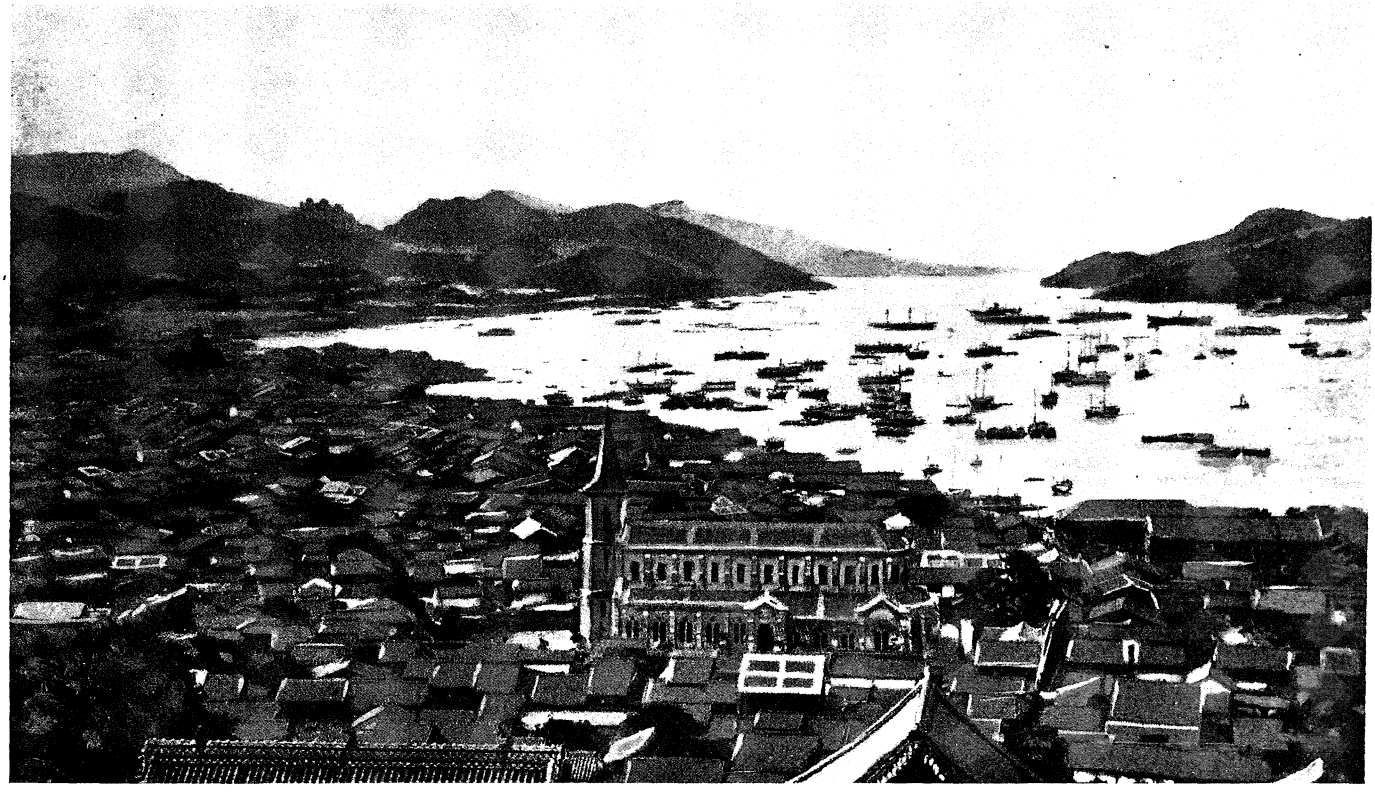

NÁGASZÁKI KIKÖTŐJE.

Útitervem az volt, hogy Nágászákiból egyenesen Tien-czinbe fogok áthajózni, hogy onnan vasúton folytassam az utamat Pekingbe. Ezt a tervemet azonban nem hajthattam végre; meg kellett változtatnom. Azok a hajók ugyanis, a melyek Nágászákiból a khinai kikötők bármelyikébe mentek, úgy irányították az útjokat, hogy útbaejtették Port-Arthurt és Dálnit. Ezt a két kikötőt azonban azon időben — közvetlen az orosz-japáni háborút befejező béke után — idegeneknek, azaz nem japániaknak, nem volt szabad érinteniök; ennélfogva a japáni hajók idegen utasokat nem fogadtak hajójukra. Hogy tehát eljuthassak Tien-czinbe, oly módon kellett megváltoztatnom a tervemet és velem együtt még egynehány utasnak, hogy a „Koreá"-val folytattuk az utat Sang-haig, hogy a Sang-hai és Tien-czin között közlekedő hajók valamelyikén tegyük meg az utat. Maradtunk tehát a „Koreá"-n.

Indulás előtti napon még egy — utolsó — igen érdekes eredeti japáni különlegességnek voltunk tanui, tudniillik: a hajóra való szénberakásnak. A 17.000 tonnás „Korea" ugyanis temérdek szenet képes befogadni egyszerre s Nágászákiban is 3000 tonna szenet vett fel. Reggeli 8 órakor még egyetlen szénbárka sem volt mellette és tíz perczczel később a hajó két oldalát egész hosszában elállották már a nagy szénbárkák. Hat-hat bárka állott egyszerre a hajó két oldala alá. Minden tartányon — a szén tetején — mintegy 16—20 fiatal leány és gyerek, egy-két férfi vezetése alatt. Pár percz lefolyása alatt megcsinálták a bárka meg a hajó fala között a lebegő lépcsős állványokat, nehány bambuszrúdból és nehány deszkából. A leányok két sorban elhelyezkedtek a szénen és megkezdték a szénberakást. A munka olyan tüneményes gyorsasággal ment, a melyhez hasonlót eddig még sehol sem láttunk. A gyerekek ugyanis megtöltik az apró kosarakat, egy-egy leány felemeli a kosarat, odanyujtja a közvetlen mellette álló leánynak, ez tovább adja, a nélkül hogy csak egy féllépést is moczczanna helyéből. Olyan sűrűn állnak egymás mellett, hogy a hosszú bárka elejéről a rendkívül magas hajó szenes-nyílásáig repülő kosár kézről-kézre adása megtörténik a nélkül, hogy valamelyik munkáslány egy tapodtat tenne a helyéről. E közben megnyilatkozik a naiv japáni hangulat. A fiatal leánykák szünet nélkül dolgoznak, de e mellett szünet nélkül csacsognak, nevetnek és mulatnak. Megérkezésük perczében még tiszta fehér arczukat már régen ellepte a szénpor vastag rétege és a nap is perzselően égeti szegényeket, de azért vígan és roppant gyorsan

dolgoznak. Este hat óráig a 3000 tonna szén berakását az a nehány tuczat fiatal leány elvégezte. Igazán játszadozva, enyelegve és pajkoskodva. A köztük levő nehány férfi a nehezebb munkát végezte, tudniillik az állványok felállítását, a bárka odakötését stb. Ezen alkalommal a férfiaknak szabadalmuk van azt az öltözetet viselni, a melyet régebben a japáni munkások mindenütt viselhettek, de ma már csak az ország belsejében, a félreesőbb vidékeken viselhetnek a mezei munkások meg a bányászok. Ez az öltözet ugyanis egyetlen derékövből áll, a mely négy ujjnyi széles és a czombok között hátra van kötve. Hogy azonban ne legyenek még

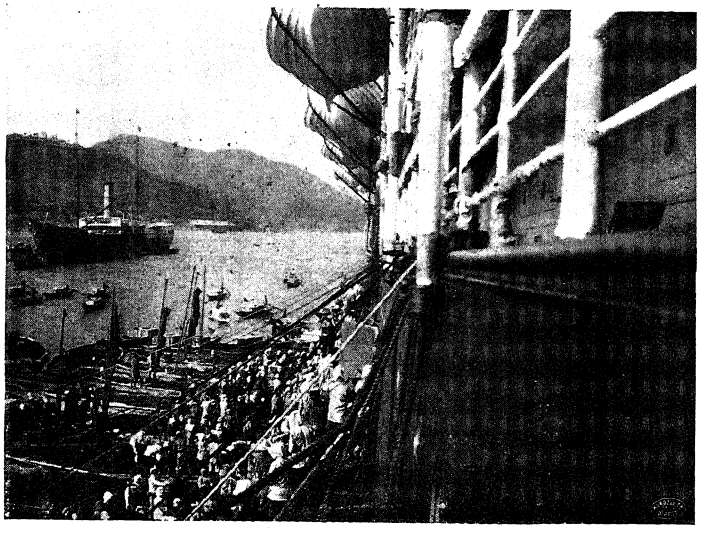

SZÉNBERAKÁS NÁGÁSZÁKIBAN.

sem ilyen nagyon fogyatékosan öltözve és a hajókon levő angol vagy amerikai missek ne mondhassák megbotránkozva, hogy: shocking, hát az öltözet ki van egészítve az által, hogy ugyanolyan széles vászoncsíkot kötnek a — homlokuk körül.

*

Felejthetetlen szép holdvilágos estén hagytuk el Nágászáki kikötőjét, a melyben búcsút vettünk — valószínűleg örökre — a japáni földtől. A búcsú véletlenül nagyon zajos volt. A kikötő nyugati oldalán, tehát szemben a várossal fekszik a japáni hadi-

tengerészeti arzenális, a melyben éjjel-nappal szakadatlanul folyt a munka. Részben a háború alatt megsérült hajókat javították, részben pedig újakat építettek. Három új hadihajón dolgoztak egyszerre, éppen ott tartózkodásunk idejében. A ki pedig hallotta valaha azt a kalapálást, a melyet egy hadihajó szegecselésénél hoznak létre, az elképzelheti, hogy három hajó szegecselése mekkora lármával jár. A ki azt feleli, hogy: háromszor akkora lármával, hát az téved. Mert az arány — progresszivus arányban fokozódik.

Nem sokkal a kikötőből való kijutásunk után, azaz a mint elhagytuk az Ágámi, meg a vele szemben álló Megáni hegycsúcsokon alkalmazott világító tornyokat, előttünk meredt a Távábokó szigetecske, azaz egy magányos domb, a mely meredek falaival, gyönyörű csúcsos formájával tűnik ki a kikötő bejárata körül elterülő száz meg száz szigetecske és szikla között. A hegy csaknem mértanilag szabályos kúp és a rajta termő fák olyan egyformák, mintha egyetlen zöld szőnyeg borítaná a dombot. A fák közvetlen a part széléig érnek le és mert a partot köröskörül mélyen alávájták az itt megtorlódó hullámok, a sziget azt a benyomást kelti, mintha hatalmas galléríában végződnék, a mely köröskörül kinyúlik a víz fölé. Különben a „bájos" Tábábokó volt az a hely, a melyen a japániak annak idején a kereszténveket kivégezték.

Még jóformán ki sem értünk a partok láttávolából, a mikor egy hatalmas hajó — az Oriental és Occidental „Dakota"-ja — száguldott el mellettünk, velünk ellenkező irányban; Nágászákiba tartott. Hatalmas látványt nyujtott ez a koloszszális luxushajó az erős holdfényben. Felénk fordított oldalának száz meg száz ablakából sugárzott ki a fény, valamint három fedélzetéről a temérdek világító fény. Három koloszszális kürtőjén hatalmas füstfelhők emelkedtek fel függélyes vonalban, a mely füstoszlopok óriási fekete felhővé egyesülve, mozdulatlanul lebegtek a víz fölött a tökéletes szélcsendben.

A Tábábokó meg a „Dakota" voltak az utolsó mozzanatok, a melyek Japánnal még összefüggésben állottak. Pár perczczel később eltünt előlünk a Tábábokó is, meg a „Dakota" is. Végeztünk Japánnal.

ÚTKÖZBEN PEKING FELÉ.

Július hó 22.-én a Jang-cze-kiang torkolatában horgonyzott a „Korea". Azok az utasok, a kik Sang-haiban szándékoztak maradni, vagy a kik az északi khinai kikötők valamelyikébe akartak utazni, azok a „Koreá"-ról átszállottak arra a kis gőzösre, mely erre a czélra a „Korea" mellé állott. A „Korea" tudniillik még ugyanazon nap estéjén szándékozott folytatni az útját Délnek, Hong-kong felé s arra a rövid időre nem volt érdemes, hogy a rengeteg hajó a Vu-zung folyón szükséges igen nehéz hajózási műveleteket végrehajtsa és az óriási vámot fizesse, a melylyel a Vu-zungba való „behajtás" jár. Sang-hai ugyanis nem a Jang-cze-kiang, hanem a Vu-zung mellett fekszik. Jóllehet Sang-hait jól ismertem régebbi időkből többszöri látogatásom révén, mégis csaknem megdöbbentő benyomást tett rám a kikötő leírhatatlan forgalma. Sang-hainál több nagyobb forgalmú kikötő van a világon, de sehol sem tűnik az fel mozgalmasabbnak és nyüzsgőbbnek, mint Sang-haiban. Ebben a kikötőben ugyanis az egész forgalom a Vu-zung keskeny vízszalagján zajlik le, a mely nem szélesebb, mint a Duna Buda és Pest között; helyenként ennél is keskenyebb. A kikötőben horgonyzó hajók száma azonban meghaladja a három-négyszázat, az ide-oda sürgölődő csónakok, bárkák, dzsunkák és számpánok száma pedig ezerre tehető. Jellemző a kikötő élénkségére, hogy tizennégy különböző nemzetiségű hadi hajó horgonyzott a kikötőben.

Jóllehet a továbbutazás gondjai Peking, illetve Tien-czin felé nem nagyon bántottak, mert tudtam, hogy a két kikötő közötti nagy forgalom következtében minden nap akad hajó, a mely innen oda indul, mégis munkámba került, a míg a Bund — rakpart — leírhatatlan forgalmában megtudtam, hogy melyik hajó indul leg-

közelebb és mely időben. A „China Merchant Steam Ship Company" „Hsing-csi" hajóját jelölték meg, a mely a Pacific Mail hajótársulat hajóhídja közelében horgonyoz és még azon napon déli tizenkét órakor indul. A China Merchant hajói ugyan a legkevésbbé voltak csábítók — régi szerkezetű, ósdi hajók, hirhedtek a piszokjukról meg élvezhetetlen konyhájukról — mégis megragadtam az alkalmat, mert a gyors továbbmehetés nagyon megfelelt az utitervemnek. Tehát rajta; előre, a „Hsing-csi"-re. Nem volt könnyű feladat. A podgyászaim ugyanis még azon a kis gőzösön voltak, a melylyel a „Korea"-ról Sang-haiba jöttem; tehát visszaeveztem a kis gőzösre. Nem jöttem ismét a partra, hanem ugyanavval a sampannal, a melylyel odaeveztem, egyenesen a hajóhídhoz hajtattam, úgy gondolván, hogy így rövidebb az út. A mit nem nagyon okosan cselekedtem. Igaz, hogy az út felényivel rövidebbnek látszott a vizen, mint künn a parton, de nem vettem számításba az időközben fellépett — dagályt. A Vu-zung ugyanis, mint legelső mellékfolyója a Jang-cze torkolatának, a Jang-cze apály- és dagály-áramlásában teljes mértékben veszen részt. Ennélfogva a két vízállás a Vu-zungban hatalmas apály- és dagály-áramlást hoz létre. Mi éppen a dagály idejében indultunk neki az útnak. Gyötrelmes, nehéz út volt. Nekem is és a két számpán-kulinak is. A két evezősömnek a legnagyobb megfeszítéssel kellett dolgozni, hogy valahogyan előre jussunk. Az idő pedig nagyon rövid volt; tizenegy óra előtt indultam el, a „Hsing-csi" indulása pedig tizenkettőre volt kitűzve. A két kuli már csaknem végképpen kimerült, de a hajótól még nagyon távol voltunk. Előfogatot hívtam tehát segítségül, azaz egy mellettünk üresen elhaladó számpánost felszólítottam, hogy vegyen bennünket vontatóba. Megtörtént, de így is végtelenül lassan haladtunk előre a rendkívül erős áramlás ellenében. Végre feltünt a „Hsing-csi". Éppen abban a pillanatban, a mikor gőzsípjának tompa bőgésével jelezte, hogy indul. Az ujjaim között felmutatott dollárokkal adtam meg a taktust kuliaimnak a végső megerőltetésre és kórusban kiabáltunk, helyesebben: ordítottunk a „Hsing-csi" felé, hogy várjon. A „Hsing-csi" azonban nem törődött az ordításunkkal — hiszen ordított ott rajtunk kívül még egypár száz ember — elvált a hajóhídtól. Már lemondtam a reményről, hogy utolérhessem, a mikor örömmel vettem észre, hogy orrával felénk fordul. Gondolható, hogy nem reánk való tekintetből tette ezt a fordulót, hanem azért, mert így követelte azt a kikötő forgalmi szabályzata. Pár

perczczel később már a levegőben lógtam. A „Hsing-csi"-n ugyanis megértették, hogy fel akarok szállani; ledobták tehát azt a kötelet, a melyen a pilótok szoktak fel- s leszállani. A podgyászaimat is felvették s akkor láttam, hogy a podgyászaim tulajdonképpen szénakötegek; tökéletesen szénakötegek módjára bántak el velök. Az izzadságukat törlő s lelkendezve lihegő kuliaim nagyon meg lehettek elégedve velem, mert a mint a hajó pereméről búcsút intettem nekik, hát nagyon széleseket mosolyogtak felém és nagyon hálásan néztek rám görbe szemükkel.

A mikor a kötélhágcsón felmásztam a fedélzetre, két előkelő külsejű fiatal katonatiszt meg négy-öt rokonszenves arczú fiatal ember segédkezett a legnagyobb előzékenységgel, a mely segítség, tekintettel arra, hogy a hajó kapitányának szemmelláthatólag sejtelme sem volt arról, hogy útközben nem remélt utast kap, tehát lassítás nélkül folytatta az utat — nagyon megkönnyítette nekem a különben nehéz feladatot. Egy órán belül már ismertük egymást mind. A két katonatiszt Saigonból jött és a pekingi franczia nagykövetség katonai tedezetéhez volt beosztva; az öt fiatalember pedig a vladivosztoki tolmács-iskola növendéke volt, a kiket a szibiriai kormány küldött ki Pekingbe a khinai nyelv tanulmányozására, mint leendő hivatalos tolmácsokat. Rajtunk kívül több európai utas nem is volt a hajón. Volt azonban mintegy nyolczszáz khinai utas, főképpen munkások; kulik, a kik Hátsó-Indiának a vidékeiről kerültek haza hat évi szerződéses munkában eltöltött távollét után.

Az ebédnél, a melyen a hajó kapitánya, egy szótalan és — bocsánat: sótalan angol meg a hajó főgépésze is részt vett és a mely együttülés alkalmával tudtam meg bővebben, hogy kik az utitársaim, szó volt arról, hogy ki honnan jön, hova megy. Képzelhető az én meglepetésem, a mikor én elmondottam, hogy Budapestről jövök, a két franczia tiszt egyike erre a kijelentésemre a következő megjegyzést teszi — magyar nyelven: „Hiszen akkor ön magyar ember, ugy-e bár?" Nagyon meglepett a sajátságos környezetben hallott nehány magyar szó. Hogyne; khinai hajó, angol kapitány, útközben Sang-hai és Taku között, körülöttünk a khinai dialektusok grammatikája fölött disputáló szibiriai diákok között előáll egy franczia katonatiszt, a ki négy év óta él Kokinkhinában és megszólal — magyarul! Társalgás folyamán elmondta, hogy marosvásárhelyi származású, de már fiatal korában elkerült a szüleivel Francziaországba; beállott az idegenek légiójába, a hol az

ott talált magyar fiúkkal fentartotta az érintkezést és így maradt meg a magyar nyelvtudása, a melyet nyolcz év óta most beszél és hall először.

Furcsa benyomást tett rám a „Hsing-csi" azon hajók után, a melyeket az utolsó időkben használtam, például az előkelő „Alameda", az „Amerika Maru" meg a „Korea" után. Amazok hatalmas, úszó paloták voltak, a kényelemnek, fényűzésnek, tisztaságnak és a nagyszabású életmódnak a prototípusai. A „Hsing-csi" pedig piszkos, sőt bűzös teherszállító volt, a melyet nem az árúja tett bűzössé, hanem az ázsiai személyrakománya. A táplálkozás is sok kívánnivalót hagyott hátra, azaz, hogy mindent, mert az ételek egyszerűen élvezhetetlenek voltak. Ma sem tudom, hogy elangolosodott khinai konyha volt-e, avagy elkhinaisodott angol konyha. Annyira emlékszem, hogy képtelen voltam a teán kívül valamit lenyelni, főleg azután, hogy az utam egyszer a konyha előtt vezetett el. Másképpen is lényegesen változtak a viszonyok Japánország látogatása után. Amott a tisztaság és a csend volt a domináló; a körülöttem sürgő-forgó emberek csendesen és nyugodtan viselkedtek; most pedig egy perczre meg nem szünt a rikácsoló lárma, a melyet a kulik hoztak létre. Jóllehet Japánországban is nagy volt a forróság, de a khinai partok közelében csaknem elviselhetetlenné vált. A két franczia tiszt meg az öt szibíriai diák társaságában azonban elég gyorsan telt el az idő a különben is csak két napig tartó úton, Csi-fuig. Sőt egy alkalommal az addig teljesen szótalan kapitány is szokatlanul hosszabb társalgásba bocsátkozott velem. Arról volt ugyanis szó, hogy megköszöntem neki azt a nagy szivességet, a melylyel megengedte, hogy már útban levő hajójára felszálljak és hogy nem is tudom, mivel fizessem és hálájam meg ezt a lekötelező vendégszerető fogadtatást. „Harminczöt dollárral" — felelé szokásával teljesen ellenkező bőbeszédűséggel Captain Scoresby.

Sang-hai elhagyása után a második nap délutánján megérkeztünk Csi-fu alá. Éppen a Bluff-öt — a kikötő bejárata előtti földnyelvet, a melyen az európai settlement meg a világítótorony áll — akartuk megkerülni, a mikor a Bluff mögül lassanként egész csónakraj, nagy számpánok, jöttek a „Hsing-csi" felé. Előbb nyolcz-tíz; aztán még vagy húsz; megint húsz és ismét vagy tizenöt-húsz. Összesen lehetett vagy hatvan-hetven számpán és minden számpánon öt-hat ember. Egyenesen „Hsing-csi"-nek tartottak és a mikor a

közelünkbe értek, elkezdett az a nehány száz ember ordítani és kiabálni. Egyszerre ordított és handabandázott valamennyi. Kezdetben azt hittem, hogy a hajónkon lévő kuliknak a rokonai, a kik elibök jöttek, hogy üdvözöljék és fogadják őket. Miután azonban a hajón levő kulik, a kik a batyújokat már készen tartották a hajó fedélzetén, egyetlen szóval sem viszonozták az üdvözlő kiabálásokat, amazok pedig a csónakjaikban rengeteg hosszú bambuszrudakat készítettek elő, nem tudtam mire véljem a dolgot és megvillant az agyamban annak a lehetősége, hogy — tengeri kalózok, a kik meg akarják támadni a „Hsing-csi"-t. Hogy ilyen módon, a mint a temérdek számpán hajónkat körülvette, egy akármekkora hajót ki lehet rabolni, azt most már teljesen beláttam. Mikor aztán megkerültük a Bluff-öt és a hajó irányt vett elhorgonyzó helye felé, egyszerre rohanták meg a hajót. A hosszú bambuszrudakat a végükre alkalmazott kampókkal beakasztották a hajó peremébe vagy pedig köteleket dobtak fel a hajóra, a melyeknek éles kampója megakadt valahol és elképzelhetetlen ügyességgel kúsztak fel a hajóra. Kezükkel a bambuszrúdba fogódzva, lábaikat pedig neki feszítve a hajó falának, úgy másztak fel, mint macska a fán, vagy a gyík a falon. Szörnyű ordítást végeztek úgy mászás közben, mint fenn a fedélzeten, a hol kiabálva tolongtak a mi kuliaink között, a kik érthetetlen indolenciával és szótalanul tűrték a veszedelmesnek látszó inváziót.

Nem tengeri rablók voltak ezek, rokonok sem voltak, hanem szállástadók, munkaközvetítők, vendéglősök. A kínálásnak ebből a módjából el lehet képzelni, hogy milyen drága lehet a pénz Khinában. Az ilyen munkásember napi kiadása a szállóban nem több, mint átlag 60—70 fillér; a kuli nem tartózkodik tovább idegen helyen, csak a míg olcsó alkalma nyílik a továbbutazásra; szállóban tehát csak pár napot tölt. És íme, micsoda élet-halál harczot vívnak az emberek azért a nehány fillérért.

Másnap reggel a „Hsing-csi" folytatta az útját Tien-czinbe, a Pecsili-öböl felé, lényegesen megkönnyebbülten. A nyolczszáz kulit leadta Csi-fuban és a hajó kisszámú személyzetén kívül, csak nyolczan maradtunk rajta európaiak, mint utasok. Azaz, hogy kilenczen voltunk a Csi-fuban felszállt utassal. Ez khinai úri ember volt, a kivel csakhamar megismerkedtem, sőt miután kiderült, hogy törzsorvos a khinai északi hadseregben, később, Pekingben, szorosabb barátság fejlődött ki közöttünk. (Dr. Sho-Shi-Vá, egy évvel később,

földkörüli útja alkalmával, Londonból lerándult hozzám Budapestre Dr. Khou-Shan-Csáo tengerész-orvos társaságában, hogy visszaadják nekem pekingi látogatásomat.)

Borús, esős napunk volt; szomorú és unalmas. A forróság azonban nem enyhült, sőt a nedves levegőben még erősebben izzadtunk, holott — magunk között lévén — ruházatban a végletekig menő szabadságot engedtük meg magunknak. Unalmamban a khinai nyelvet tanultam az orosz diákoktól, meg Dr. Vától. A mit nagyon rosszúl tettem; a khinai szavak tanulásával kiirtottam emlékezetemből azt a nehány japáni szót, a melyet japánországi kóborlásaim alatt tanultam. Mintegy százhúsz-százötven japáni szót tudtam, a mikor a khinai partokra átkerültem; a mint egy khinai szót megtanultam, az két-három szót tolt ki a japáni szó-kincstáramból. És mire bevégeztem pekingi utamat, nyolczvan vagy száz khinai szó birtokában, a japán nyelvtudásom úgy elpárolgott, hogy nyoma sem maradt. Ellenben kárpótlásul nehány héttel Khinából való távozásom után — Szibiriában — egy kukkot sem tudtam khinaiúl. Persze, ma sem tudok.

Másnap reggel legmélyebb alvásunkból ébredtünk fel arra, hogy áll a hajó; illetőleg a horgonyláncz csörgésére. Sietve kaptuk magunkra a ruhát — a „Hsing-csi"-n ugyanis kabinok hiányában közös teremben, az ebédlőben, aludtunk valamennyien — azon hiedelemben, hogy megérkeztünk Takuba, a Pej-Ho torkolatában. A fedélzetre érve, azonban csak a sík tengeren találtuk magunkat, azaz a Pecsili öbölben. Rendkívül mogorva, komor, mondhatnám: zord kép tárult elénk. Köröskörül piszkosan sárga-barna volt a víz és rögtön felismertem a hullámok sajátságos alakján és zajlásán, hogy nagyon alacsony alattunk a víz.

Az égbolt is szennyesen sárgás-barnás-szürke volt és olyan alacsony, mint a paraszthház plafonja. Az eső sűrűn és szaporán szemetelt; hideg szél fújt. A hirhedt Pej-Hoi homok-zátony előtt állottunk, a melyen csak a dagály tetőpontján juthatnak át a mélyebb járású hajók. Körülbelül hat tengeri mértföld széles a zátony, a melyen magas vízállásokon is csak négy méter magas a víz. Hogy ezek a homokzátonyok milyen szeszélyesen és kiszámíthatatlan módon változtatják az alakjukat, arról kimerítően beszéltünk a Ganges deltájának ismertetésekor. A víz csaknem vastag volt a sárga iszaptól, a melyet a Pecsilibe ömlő temérdek kisebb-nagyobb folyó hoz magával. Maga a Pej-Ho, a mely folyó sokkal kisebb a

mi Tiszánknál, temérdek homokot hoz magával. A khinaiak nagy fantáziája és lángolóan sovinisztikus hazaszeretete kell ahhoz, hogy a Pej-Hot (északi folyó) úgy is beczézgetik, hogy Pai-Ho (fehér folyó.). A Pej-Hon kívül temérdek más folyó hordja a homokot az öbölbe, főleg a Hoang-ho, meg aztán hogy csak a nagyobbakat említsük: a Luann-ho, a Ta-ling-ho, és a Liau-ho. A többi jelentéktelen, de ez a négy nagy. A zátony legszélesebb és legmagasabb közvetlen Taku előtt, a hol a Pej-ho a Pecsili öbölbe ömlik és egyike a legnagyobb hajózási akadályoknak az egész khinai parton, holott az nehány ezer mértföld hosszú. Csakhamar nagy dzsunka és számpán-tábor gyülekezett a „Hsing-csi" alá és megindult az árú átrakása ezekre. Miután a „Hsing-csi" csak délben folytathatta volna az útját fel a Pei-hon Tien-czin felé, a mi vonatunk azonban Tong-kuból már délelőtt 10 órakor volt indulandó Peking felé, valamennyien otthagytuk a „Hsing-csi"-t és gőzbárkán mentünk be Tong-kuba, nem csekély örömére a sótalan kapitánynak, a ki ezáltal 10 embernek a már kifizetett reggelijét és ebédjét takarította meg. Hasonló sorsban részesült a közelünkben horgonyzó Norddeutscher Lloyd egyik hajójának nehány utasa. Ezt a szomszédhajót, a mely szintén Sang-hai és Tien-czin között tartja fenn a közlekedést, úgy hívják, hogy „Staatssekretär Kraehen"; a khinaiak azonban az ő nyelvükön úgy hívják: „Kimondhatatlan nevű hajó".

*

Szakadó esőben, hideg szélben érkeztünk meg mintegy másfél órával azután, hogy a Pej-Hoi zátony előtt horgonyzó „Hsing-csi" hajót elhagytuk, kis gőzbárkánkkal Taku alá, a Pej-Ho torkolatában. A part olyan alacsony, hogy alig félórányi távolságban tőle, nyoma sincs még a látóhatáron. A kopár, lapos part összeolvad a piszkos sárgás-barna vízzel meg a szennyes sárgás-szürke felhőkkel. A Pej-ho torkolatának mindkét partja ma már teljesen kopár, védtelen. Tudniillik még azaz agyagból épített két erőd, a mely a boxer-lázadás idejében erős ellenállást tanusított az europa-amerika-japáni nemzetközi haderők egyesült csapataival szemben, 1900 jún. 17.-én, és 1859-ben az angol-franczia hadihajóknak olyan sok bajt okozott, nincsen már meg. Ezeket a boxer-lázadás lecsillapítása után lerombolták a föld szinéig és ma már teljesen szabad a bemenet a folyóba. Hanem azért a Taku előtti Pej-Ho zátony még ma is nagyon figyelemre-

méltó akadály, valamint a folyó viszonyaival is ugyancsak számolni kell a bevonulni szándékozó ellenségnek.

Az apróbb khinai városokat és falukat ismertem már előbbi ott tartózkodásom révén, de Takuhoz hasonló helységet nem láttam sem a Jang-cze-kiang, sem a Min-ho mentén. A legnyomorúságosabb sárkunyhók szegélyezik a partot, a melyek a folyó felé csak a meztelen falat fordítják. Se ablak, se ajtó, se kémény nincs rajtuk. Az egész házból csak a piros cserépfedél meg a víztől csepegő sárgaszínű sárfal látható. Nehány hosszú testű, lelógó hasú sertés turkál benne, meg a sok meztelen gyerek; itt-ott egy majdnem teljesen meztelen alak a putri előtt. Gőzbárkánk felhaladt Tong-kuig, mintegy órányira Takutól. A lomha folyású és lehetőleg még szennyesebb víz hátát ellepi a sok vízi jármű: az idomtalan, nagyhasú dzsunka. A tatjuk magasan kiemelkedik a vízből felkunkorodott tetejével, orrukon ormótlan két emberi szem, fából faragva, pirosra és kékre festve. Néha két-három, sőt négy dzsunka van széltében egymás mellé kötve és alig hagynak egy keskeny csíkot szabadon a gőzbárkának. A dzsunkák árboczának csúcsáról hosszú kötél nyúlik a partra, a mely kötélbe nehány ember befogva húzza a dzsunkát fölfelé. A majdnem egészen meztelen emberek, csaknem feketére sütött sárgás bőrrel, a vállukra és derekukra kötik a jármot. Mélyen előre hajolva, szemmelláthatóan kínosan erőlködve a nem embernek való munkában, bokán fölül sülyedve a ragadó sárban, vontatják az otromba járműveket. Most aránylag könnyű a munkájuk; hiszen most hideg eső esik és fúj a szél. De éppen ilyen mezítelenül és ugyanilyen kínosan görnyedve láttam őket akkor is a hajó-kötél alatt vontatni, a mikor olyan forrón sütött a nap, hogy majdnem összeestem a rettenetes hőségben. És „ezért" a munkáért napszámonként 60 fillért kapnak és másfél liter rizst! Közbe-közbe gőzbárka siklik végig közöttük. A gőzbárkák a torkolati zátony előtt horgonyzó hajók meg Tong-ku és Tien-czin között tartják fenn a forgalmat.

Tong-ku — a vasúti állomás Peking felé azok számára, a kik délről jönnek — nagyobbított kiadása Takunak. Feneketlen sár, vizes falú agyagházak, félig mezítelen emberek. Az indóházhoz vezető úton nehány „vegyes"-kereskedés; az árúk között — „ansicht" kártyák! Az indóházzal szemben valamivel jobb külsejű ház, evvel a felírással: „Hotel and Dining room". Benne: egy orosz zsidó meg a felesége mint „hotelier" — a hogyan bemutatkozott —

a pénztárnál pedig, mint „kaszirnő“, egy — spanyol leány. (Micsoda tekervényes úton juthatott ez a szerencsétlen teremtés Castiliából Tong-kuba!) A meglepetés ezzel még nem ért véget. Az indóházban ugyanis, — indóház alatt egyszerű, nyitott csűr értendő, a melynek egyik zúgában rács mögül adták ki a jegyet; hogy ki, azt nem tudhattuk, mert egy sovány, vékony kezen meg a kezet diszítő, félelmetesen hosszú körmökön kívül egyebet nem láttunk és jegyért járó „seven dollál“-on kívül egyebet nem hallottunk, — tehát az indóházban az ott járkáló különböző nemzetiségű katonák

ÚTKÖZBEN PEKING FELÉ.

és matrózok között megpillantok egy nagyon ismerős és nekem nagyon rokonszenves alakot, egy magyar-osztrák handitengerészeti matrózt. A milyen kellemes volt az én meglepetésem, éppen olyan nagy volt a „mali“ elbámulása, a mikor elébe állva, azt kérdem tőle, még pedig a mi hadihajóinkon divó, ropogós olasz dialektusban: „Hát te, amico mio, mit csinálsz itt? Kire vársz?“ Hogy mennyire meg lehetett lepve a jámbor, azt elárulta azzal, hogy nekem, a „czibilnek“ szalutálva (!) felelt és elmondotta, miszerint ő és még egy társa a pekingi detachement tien-czini csapatának Tong-kuba kivezényelt tagja, a kinek itt az a kötelessége, hogy esetleg a

vonaton utazó vagy Tong-kuba jövő tengerésztiszteknek szolgálatára álljon és azoknak esetleges útbaigazítást adjon. Elmondta, hogy mely tisztjeink vannak Pekingben és nagy örömöt okozott nekem azzal, hogy többek között olyan két tiszt nevét is felsorolta, a kikkel annak idejében együtt szolgáltam a haditengerészetben és a kiknek egyikével éppen Kelet-Ázsiában tartózkodtam hosszabb ideig. (Majd találkozunk velök Pekingben.)

Azért, mert Tong-ku nyomorúságos sárfészek, nincs okunk kicsinylőleg beszélni róla. Ha már nem vesszük tekintetbe, hogy „Hotel"-jében és „Dining room"-jában szibiriai orosz „Hotelier" meg spanyol „kaszirnő" van, egyik üzletében pedig „Ansichtek" kaphatók, hát akkor vegyük tekintetbe azt, hogy vasútja folytán összeköttetésben áll a világ legelső rendű városaival: Londonnal, Parissal, Budapesttel. Igaz, hogy kissé kerülő úton.

Az a rengeteg hosszú vasúti vonal — a leghosszabb a világon — a mely megindúl az európai Oroszország szívében, Moszkvában és végig húzódik egész Szibirián, ki a Csendes-Oceán partjáig, Vladivosztokig — a mandzsuriai Kharbinban elágazik Dél felé és érintve Da-la-cséo, Csáng-tu, Mukden, Liáoján, stb. mandzsuriai állomásokat, Haj-csöngnél ismét elágazik kétfelé. A nyugoti ágnak egyik meghosszabbítása levezet Port-Arturig és Dálniig, a másik pedig Niu-csvángnál (Jun-kounál) Sán-háj-kvánon és Jung-Pingen át Tong-kuba jön, a honnan Tien-czinen keresztül Pekingbe folytatódik és onnan pedig a Jangcze-kiang északi (bal) partján végighaladva, Hán-kounál ér véget. (Most van tervbe véve ennek az ágnak a meghosszabbítása Kántonig, Dél-Khinában.) A Háj-csöngnél elváló keleti ág egyenesen Koreába vezet, a melyet Vi-dsu állomásnál ér el; innen folytatódik Szöulon, Korea fővárosán keresztül, Fu-zánig, a tenger partjáig, a hol a „Transzszibiriai" vasútnak vége van. De nem sokáig. A nemzetközi „Waggon Lits" ugyanis már tervbe vette annak a vonalnak is a meghosszabítását, még pedig a következő módon: Fu-zánban a megérkező vonatot rávezetik egy hatalmas hajóra, a mely a vonatot a keskeny koreai szoroson átviszi a szomszéd, közeli japáni partokra, Simonoszekibe, mint a hogyan az Irkuczk felől jövő vonatot a Bajkál tavi hajókon — a későbben bemutatandó „Bajkál"-on meg az „Angára"-n — viszik át a Bajkál tavon, Bajkál állomásrol Miszovájába. Innen a hajóból a szárazra tett vonat a Japáni Középtenger északi partján végighaladva, Tokióig, illetőleg Jokohamáig vezet. Ezen terv szerint tehát legközelebb

megtörténik, hogy az az utas, a ki például valamely atlanti-oceáni parti városban, mondjuk Lisboában, Bordeauxban, vagy akár Hamburgban száll a vonatra, eljuthat a Csendes-Oceán partjáig, Jokohamáig, a nélkül hogy egyetlen egyszernél többször kellene átszállania; tudniillik Moszkvában, a szibiriai vasút induló állomásán.

*

Időközben nagyszámú közönség gyűlt az állomásra, főképpen az alsó osztályból való emberek. Podgyászaink — azaz, hogy inkább mi, podgyásztulajdonosok — annak a veszélynek voltunk kitéve, hogy podgyászaink lábra kelnek a nyugtalanul ide-oda tolongó tömegben. Podgyászfeladás, mérlegelés ugyanis nem szokásos a khinai vasútakon. Kiki maga köteles azokról gondoskodni. Képzelhető tehát, hogy milyen indokoltan ideges nyugtalanság fogja el azt az utast, a kinek ugyanegy perczben kell gondoskodnia a nagy-podgyász berakásáról, a melyet a podgyász-kocsiba kell beadni, meg a többi apró podgyászról, a melyeket magához vesz a kocsiba. Hordár, a kire rábízhatná, nincs s ennélfogva az állomáson lézengő kulikra kell azokat bízni. Már most melyiket tartsa szemmel az ember? A nagy-podgyászt vivőket-e, a vonat elején, vagy a kispodgyász vivőket, a kik a vonat legvégén levő kocsiba viszik azokat?

Két órai késéssel — azaz 13 órakor — robogott be a San-haikván felől jövő vonat. (A khinai vasútakon a napot nem kétszer 12 órára, hanem, mint Olaszországban, folytatólagos 24 órára osztják. Ennélfogva 13 óra megfelel délután 1 órának, 18 óra annyi mint 6 óra délután, 23 óra annyi mint esti 11 óra). A Tong-kui állomás közönsége vad rohammal tolongott be a számukra fentartott kocsikba. A „Hsingcsi" utasai szétkallódtunk és amikor a vonat pár percz mulva megindúlt, utitársaim közül magamra maradtam a szalonkocsiban. A kocsi csaknem tele volt. Túlnyomóan khinai urak és nők foglalták el. Európai kevés volt; többnyire katona- és tengerésztisztek, a kik a pekingi nagykövetségek katonai őrségéhez tartoztak.

A vonat és közönség a legjobb benyomást keltette. A vasút ugyan keskenyvágányú, de azért a kocsik elég kényelmesek. Sőt nagyon tiszták, a mely jelzőt khinai intézményre vajmi ritkán lehet alkalmazni. A szalonkocsi közös termén kívül vannak apróbb fülkék is és buffetkocsi, a melyben európaias reggelit lehetett kapni.

Valósággal meglepett a szalonkocsi közönsége. Csupa előkelő külsejű, igen szépen, sőt igen gondosan öltözött férfiak és nők voltak. A férfiak hosszú selyemkaftánja, a símára beretvált, telt, gömbölyű arcz, a gondosan ápolt fényes czopf, az elegáns selyemkalap, hófehér harisnya, meg a fekete selyemczipő, hasonlítlanul előnyösebb színben tüntette fel a khinai urakat, mint a milyenek a dísztelen kimonót, idétlen faczipőt viselő, borzashajú, sovány képű, czingár japániak voltak, a kik között az előző heteket töltöttem. A nők kivétel nélkül mandzsu-nők voltak, a mint az az ízléses, elegáns ruházatukon, az el nem nyomorított lábacskáikon meg a virágokkal fantasztikusan diszített frizurájukon első pillanatra felismerhető volt. De nem csak az úri osztályon, hanem a köznépen is észrevehető azonnal az a nagy különbség, a mely az északi meg a déli khinaiak között fennáll.

A szalonkocsi nehány európaijával hamar ment a megismerkedés. Már az első állomás előtt bizalmasan a vállamra veregetett egy tropikus öltözetű, óriási parafa-sisakot viselő, kissé himlőhelyes úr, a kinek nevéről, foglalkozásáról még sejtelmem sem volt, hogy: „Come along and have a drink!“ (Jöjjön, igyunk egyet.) Bementünk a buffetkocsiba és a „Cocktail“ mellett néztem a vidéket és hallgattam hirtelen keletkezett barátom általánosságok körül forgó beszélgetését. Hogy a boxer-mozgalmakról beszélt, az természetes. A vidék unalmas és egyhangú. Lapos síkság; sem domb, sem fa nincs rajta. Csak apró halmok tűnnek fel néha a vasút mentén nagyobb csoportokban. Csupa sírdomb, a melyben a boxer-mozgalom idejében elesett khinaiak vannak csoportosan eltemetve. Nagyobbára mocsarak borítják a vidéket, a mely mocsarakat a Pej-ho hagy vissza, a mikor dagály alkalmával helyenként túllépi a medrét.

Tien-czin természetesen a legjelentékenyebb állomás Peking előtt. Temérdek ember az állomáson; köztük igen sok európai (amerikai) és feltünően sok európai nő. A vonat utasainak legnagyobb része kiszáll, de viszont sokan szállnak föl. Mintegy öt perczczel az első tien-czini állomás után, a mely az europai konczeszsziók állomása (úgy is hívják: Tiencin settlement), ismét megáll a vonat a felső tien-czini állomáson (Tiencin City), a mely a khinai városrésznek szól. Itt is igen nagy az anyagcsere. Százával szállnak ki a khinai utasok, de ugyanannyian szállnak föl. Hogy ez a sok ember ehhez a kevéssé nagy horderejű cselekményhez miért ordít és kiabál olyan rettenetesen, azt nem tudtam megérteni. Látszik,

hogy a khinaiaknak lassanként mégis csak megtetszik az „ördöngős, barbár intézmény“, a vasút, a melynek segélyével két-három óra alatt érik el Peking falait, a mely útra csak nehány évvel előbb ugyanannyi nap volt szükséges. Tien-czinen túl valamivel kultiváltabb a vidék, sűrűbb a lakosság. A dús szántóföldeken sok a gaz, a dudva; minden szántóföldön egy-két keskeny csatorna húzódik végig; rajta taposó kutakik, a melyen meztelen kulik naphosszat taposnak, hogy öntözzék a földeket. A faluk nyomorúságos agyag kunyhók; az utczáikon többnyire alsórendű alakok, temérdek gyerek, sok disznó, a melyek lelógó hasukkal az utcza sarát érintik. A tisztán khinai jellegű, de a modern technikai kellékekkel — távíróhuzal, szemaforok, villamos harangok, víztorony, stb. — felszerelt állomások éles ellentétben állanak a környezettel, a melyen rajta fekszik az évezredes ósdiság, olyan eredetiségben, hogy a fantáziánkban megalkotott kép tökéletesen megegyezik a valóságos képpel. A mocsarakban hentergő bivalyok, a vállán keresztbe vetett rúd két végén lógó vedret czipelő kuli, csúcsos tetejű, széles karimájú kalappal a fején, az országútnak nevezett hepehupás ösvényen, dagadó sárban dülöngve tipegő parasztnő, a ki elnyomorított lábaival nem embernek való nehéz munkát végez, a halmokon kiemelkedő, zeg-zúgos tetejű, sok tornyú pagoda — mind tipikusan khinai, de egyszersmind nyomasztó, vigasztalan benyomást kelt, a mint a szalonkocsi ablakából kitekintve, ezt a panorámát látjuk végigszáguldani előttünk.

Számos csatornán halad keresztül a vonatunk. A hidak mind újak, vasból valók. A régieket felégették a boxerek. A Lu-tái csatorna után közvetlenül Hsi-ku következik, az a nagy arzenális, a melyet a Seymour-féle expediczió — angolok, németek és magyar-osztrák tengerészeti csapatok — csak küzdelmes ostrom után tudtak bevenni. Jang-csun állomás után áthaladunk a Pej-hon és egyszerre barátságosabb lett a vidék. A földek kultiváltabbak; itt már több a termés, mint a dudva; gyümölcsfákat is lehet látni, köztük számos sírhalmot. Az emberek jobban vannak öltözve, sőt még a nap is előbújt a felhők mögül. Talán annak az aranyos sugarai árasztottak kedvező világítású fényt a vidékre, hogy barátságosabb hangulatban közeledjünk az ország szívéhez, Pekinghez. Lo-fa és Lang-fang állomások jelentékenyen nagyobbak, mint az eddigiek voltak. Mindkét állomáson különböző nemzetiségű tengerész és sorkatonaságot láttunk, a kik az illetékes nemzetiségű utasok eset-

leges védelmére voltak az állomásokhoz kivezényelve. Nagyon barátságosan viselkedtek ugyan a khinaiak velünk — idegenekkel — szemben és az esetleges veszélynek még a gyanuja sem merült föl bennünk, azért ezek a jóképű, szuronyos-revolveres európai legények mégis igen megnyugtatólag hatottak reánk. Különösen emlékezetes szerepet játszott a boxer időben Lang-fang állomás. Az itt lezajlott esemény tette válságossá és veszedelmessé a Pekingbe bezárt európaiak helyzetét. Seymour tengernagy az angol-német csapataival — a kikhez a 45 főnyi magyar-osztrák csapat bekebeleztetett — leírhatatlan küzdelmek közepett jutott el a takui zátony előtt horgonyzó hadihajókról Lang-fangig, miközben minden útba eső falut ostrommal kellett elfoglalnia. Lang-fangon túl, Peking felé, azonban nem juthatott. Az itt összpontosított nagyszámú boxer had és rendes katonaság igen erős ellentállást fejtett ki az eddigi ütközetek folytán nagyon megfogyott csapatok ellen; a harczképesek pedig annyira ki voltak merülve a harcztól, gyaloglástól, forróságtól és éhségtől, hogy Seymour kénytelen volt visszafordulni Tien-czin felé. Hogy a vasútat többé szét ne rombolhassák esetleges támadás alkalmával, a vasúti állomások bástyákkal vannak megerősítve és a közelükben vannak az európai csapatok kaszárnyái elhelyezve. Hoang-csu és Hai-czu állomások között a császári vadászati erdő falai mellett halad a vonat és Fong-tai állomása után feltűnik a távolban — Peking rengeteg kőfala. Mintegy fél órán át halad a vonat a régi állomástól a falakig, illetőleg Peking déli kapujáig, a Jung-ting-mön felé. A régi vasútnak, azaz a boxer-mozgalom előttinek, nem volt szabad a város falán belül jönni. „Az a barbár jármű ne szennyezze be a mi szent városunkat", mondották a pekingiek. Ma azonban végigmegy a „Khinai városrész" keleti felén, elhalad a „Tatárváros" fala alatt és megáll a Tatár város főkapuja, a Czien-mön megett. Ez a végállomás. Megérkeztünk Pekingbe.

*

Pekingi tartózkodásomhoz kellemes emlékek füződnek, talán a legkellemesebbek, a melyeket egész utazásom alatt gyűjtöttem. A Pekingben töltött napokon ugyanis az ottani követségünkhöz kivezényelt haditengerészeti detachement vendége voltam és ennek következtében történt, hogy eltekintve attól a végtelen kedves állapottól, hogy Pekingben tartózkodva, mégis „otthon"

éltem, azonkívül a honfitársak és végtelenül lekötelező szivességű bajtársak szeretetreméltó társaságában éltem, a kik avval a lovagias vendégszeretettel fogadtak, a melynek kifejtésében a magyar-osztrák haditengerészet tisztjei páratlanok. Az irányomban tanusított szívélyes vendégszeretetük olyan mérvű volt, mintha velem — vendégükkel — szemben hármas minőségemben akartak volna szivélyesek lenni, tudniillik a vendéggel, a honfitárssal meg az egykori bajtárssal szemben.

*

A lemenő nap bíbor fényt árasztott Peking rengeteg, hatalmas falaira, mikor a Tien-czin felől jövő vonat megállott Peking déli kapujánál, a Csien-mönnél. Az indóház sehogy sem áll arányban a „Központi Birodalom" császári fő- és székvárosával. Az indóház kisebb és szerényebb, mint a magyar vasutak mentén bármely harmad-rangú állomás indóháza. Egyfelől a monstruózus városifal, a vágányok tulsó oldalán pedig Peking „Khinai" városrészének apró házakból álló tömkelege. Ezen a keskeny helyen fekszik Peking fő vasúti állomása. Ellenben a kuliknak egész tömege sürgölődött és ordított körülöttünk, kínálkozván, hogy podgyászainkat behordják a városba. Egymás kezéből kapták ki a podgyászdarabokat; öt darabból álló podgyászom talán tíz-tizenként kezen ment keresztül; azt sem tudtam melyikre vigyázzak. Végre rendet csinált a khinai rendőr, meg egy európai portás, a „Hotel de Waggon Lits" energikus hivatalnoka, a ki botjával ütögetett a podgyászokat vinni akaró suhanczok kezére, így kényszerítvén őket a podgyász letevésére. Rengeteg kapun vonultunk be a városba, illetőleg a „Nemzetközi negyedbe", a melyben az idegen követségek palotái, kaszárnyái, bástyái egészen különálló várost alkotnak. Ebben a negyedben van a „Waggon Lits" Hotelje is, alig negyedórányi távolságra a Czien-möni vasúti állomástól.

Előzetesen már sokat olvastam és hallottam Pekingről és tudtam, hogy ámbár ismerem Khinának vagy husz-huszonöt városát, de azért Khinát mégis csak Pekingben fogom megismerni. Annál meglepőbb hatással volt tehát reám a „Waggon Lits" szállodája. Olyan benyomást tett reám, mintha Európának valamely előkelő szállodájába tértem volna be: előkelőséget, nyugalmat, kényelmet és tisztaságot találtam. A számomra kijelölt lakás tágas, nagy szobából, teljesen az én

számomra izolált terrászból és fürdőszobából állott. A szobában villamos világítás, villamos forgó-legyező; temérdek szekrény és akkora rézágy, a melynek szélessége felülmulja a mi ágyaink hosszát. Körülötte hófehér mousselin mosquito háló. A kiszolgálást természetesen a „chinese boy" végzi, azzal a figyelemmel, a melynél khinai inasoknál többet kifejteni semmiféle nemzetiségű szolga nem tud. Eredeti szándékomat, tudniillik hogy a „Nemzetközi negyedben" lévő nagykövetségünk őrizetére kivezényelt haditengerészeti csapatnak tisztikarát még azon napon meglátogassam, a késő időre való tekintetből nem hajthattam végre. Kárpótlásul „riksába" ültem és kalandoztam Peking utczáin. Az első kirándulásomon nyert benyomások óriási tömege folytán izgatottan, kábult fejjel feküdtem le az ágyrengetegre, a melyen órákon át álmatlanul hánykolódtam a benyomások okozta izgatottság, meg a rettenetes tikkasztó forróság következtében. (Úgy tapasztaltam, hogy a villamos „forgó legyezők" csak forognak és zúgnak, enyhülést azonban nem adnak.) A következő nap reggelén már kilencz órakor átmentem követségünk palotájába, a melytől a hotel csak nehány percznyi távolságra fekszik.

Mielőtt betérnék a követségi palotába, engedelmet kérek arra, hogy egy kis eseményt mondjak el, a „telepathiának" nevezett természeti jelenségek csodálatos köréből. Elismerem, hogy a „telepathia" az objektivus természetbúvárok szemében, egész jogosultan, csak „nonsens" és nem bánom, ha az itt elmondandó eseményt, a melynek „passzivus" hősei a később megemlítendő tengerésztiszt meg én voltam, nem a telepathikus események sorába, hanem a számtalanszor előforduló véletlenségek közé soroljuk. Az eset azonban — mint véletlenség is — egy s más tekintetben annyira különös, hogy érdemesnek tartom a megemlítését. Előbb azonban lássuk az előzményt:

Mintegy 15 évvel tavalyi pekingi tartózkodásom előtt, „Zrinyi" korvettánkkal a koreai partokon tartózkodtam. Három hetet töltöttünk Csemulpóban, Szöul fővárosnak tulajdonképpeni kikötőjében. Ott tartózkodásunk egyik napján rendeletet kaptam parancsnokomtól, hogy délutáni két órakor — az apály legmagasabb fokán — egy csónakkal, két emberrel, meg a kellő felszereléssel menjek az öbölnek egyik általa kijelölt — a horgonyzó hajóktól jó messzire eső — zátonyára, a mely zátonyon, tudomása szerint, apály idején igen érdekes zoologiai és botanikai tárgyakat lehet gyűjteni. A két órakor

elindult expediciómban résztvett B.....r V. nevű tengerészkadét is, a ki a természettudományi tárgyak iránti előszeretetből, önkénytesen ajánlkozott a résztvevésre. Az expedició azonban — igen röviden elmondva — a hirtelen fellépett és véletlenségből tekintetbe nem vett elemi változások következtében (tudniillik valamely meteorologiai okból a dagály sokkal korábban állott be és a szokottnál sokkal intenzivusabb áramlással), a mi kis expediciónk igen nagy bajba jutott. Csak igen röviden említem meg, hogy az elsőizben kiküldött tíz emberből álló „mentő-expedició" a hatalmas csónakkal nem tudott bennünket a bajból kirántani, sőt maga is hasonló bajba jutott. Már-már teljesen elveszettnek tekintettük magunkat, a mikor későn este az újabb mentő-expedició, a melyet már gőzbárkával küldöttek ki utánunk, mentett ki bennünket a halálos veszedelemből. Délutáni négy óra helyett, esti tíz órakor kerültünk vissza a „Zrinyi"-re. Befejezvén a kelet-ázsia expediciót, hazatértünk. Az én kis expedicióm tagjai, tudniillik én meg a kadét, szétváltunk. Ki jobbra, ki balra került, azaz mindegyikünk más-más hajón más világrészre küldettünk. Az én expedicióm kadétjával, B.....rrel, ugyanegy hajóra többé nem kerültem; őt soha többé nem láttam, még a hírét sem hallottam. Csak tízenöt évvel később, Peking felé tartván, hallottam meg a tong-kui vasúti állomáson őrtálló magyar-osztrák matróztól, hogy a pekingi tengerész-csapat második parancsnoka B.....r sorhajó hadnagy, az én volt csemulpoi expedició-bajtársam.

És most lássuk mi történt később:

A követségi palota elé érve, a palota kapujában őrtálló altisztnél tudakozódtam B.....r sorhajó-hadnagy után. „Még nincs itt, jelenté az altiszt; de kilencz órakor itt lesz. Már jön is; ott fordul be a sarkon, K....a sorhajó orvos úrral". A keskeny utczát két magas kőfal alkotta. Az utczán rajtam és velem szemben jövő két tengerésztiszten kívül egy lélek sem járt. Szembe indulván a felém jövő két tiszttel, egyikükben rögtön megismertem az én ifjúkori barátomat, az egykori kadétot. Rám ismert ő is. De érthetetlen módon, nemcsak a csodálkozásnak és meglepetésnek kifejezését láttam az arczán, hanem valósággal a megdöbbenésnek és hihetetlenségnek a kifejezését is. „Ön Dr. G., nemde; a fregatt-orvos"? „Igen, az vagyok", felelém én". „Az lehetetlen, mondá — nem a sorhajó-hadnagy, hanem a mellette álló másik tiszt, a sorhajó-orvos. — „Bizony Isten az vagyok", mondám én, tréfásan ugyan,

de szintén meglepetten a személyemben való kétely fölött. „No hát az egyszerűen képtelenség, lehetetlenség! Ez a véletlennek csaknem lehetetlen játéka. Ha ezt valakinek elmondanám, és az el nem hinné, hát joggal tenné; mert ez lehetetlenség".

A két tiszt egymással versenyzett annak a kijelentésében, hogy ez az én hirtelen felmerülésem a pekingi idegen-legációk falai között — főleg azonban, hogy éppen ebben a pillanatban merültem fel, egyszerűen mese, tünemény. A mértéktelen csodálatnak tudniillik ez volt az előzménye: a két tiszt ugyanazon reggelen valamely analógus eset kapcsán a zátonyon való fenakadásról beszélt. A „zátony históriák" révén a sorhajó-hadnagynak eszébe jutott az a zátonyos esemény, a mely tizenöt évvel azelőtt vele is megtörtént, még pedig a társaságában lévő sorhajó-orvosnak egyik szűkebb körű kollégájával, egy akkori fregatt-orvossal együtt. Az esetet el is beszélte neki. És egy vagy két perczczel az eset elbeszélése után, a mint befordulnak az utczasarkon, ime előáll egy ember, a ki abban a koreai zátonyesetben a másik résztvevő volt. Tizenöt év óta a sorhajó-hadnagy ezt az esetet soha senkinek el nem mondotta; tizenöt év óta engem nem látott, a nevemet nem hallotta és most egyszerre és hirtelen, két perczczel azután, hogy az eset elmondását befejezte, előtoppan a „zátonytárs".

Ez volt a bevezetése az én vendégségemnek a pekingi követségi-őrség tisztikaránál, a melyek körében felejthetlen emlékü szép napokat töltöttem.

*

Peking nemcsak város, hanem fogalom is, amilyen például Róma, London, Jeruzsálem, Mekka. Peking története a legrégibb időkbe nyúlik vissza, a mennyiben a mi időszámításunk szerint 1121-ben Krisztus előtt Csi név alatt már említik, a mely várost 500 évvel Krisztus előtt betörő hordák leromboltak. Felépítették újból és a IV. és X. században Krisztus után időnként különböző tatár dinasztiák székvárosa volt. A tatárok után a mongolok kerültek uralomra Dzsinghisz khán alatt, a kinek unokája, Kublai khán, Pekinget ismét székhelyévé tette. Kublai khán idejében a város nagyobb volt, mint a milyen ma, és olyan fényes épületekkel díszíttette a várost, hogy az udvarában tartózkodó Marco Polónak valóban volt oka a város szépségeit dicsőíteni hazajövetelekor. Peking monu-

mentális épitményei nagyobbára a Kublai khán idejéből valók. A Ming dinasztia uralomra jöttével, 1368-ban, a fővárost Nan-kingba tették át, de 1409-ben Pekinget ismét visszahelyezték előbbi méltóságába. (Innen ered a neve; Pe-king ugyanis — a melyet az északi khinaiak Bé-zinnek neveznek — azt jelenti: északi város, ellentétben Nan-kinggal, a déli várossal.) Ekkor kezdették meg Peking északi városrészének hatalmas falait épiteni és ötven évvel

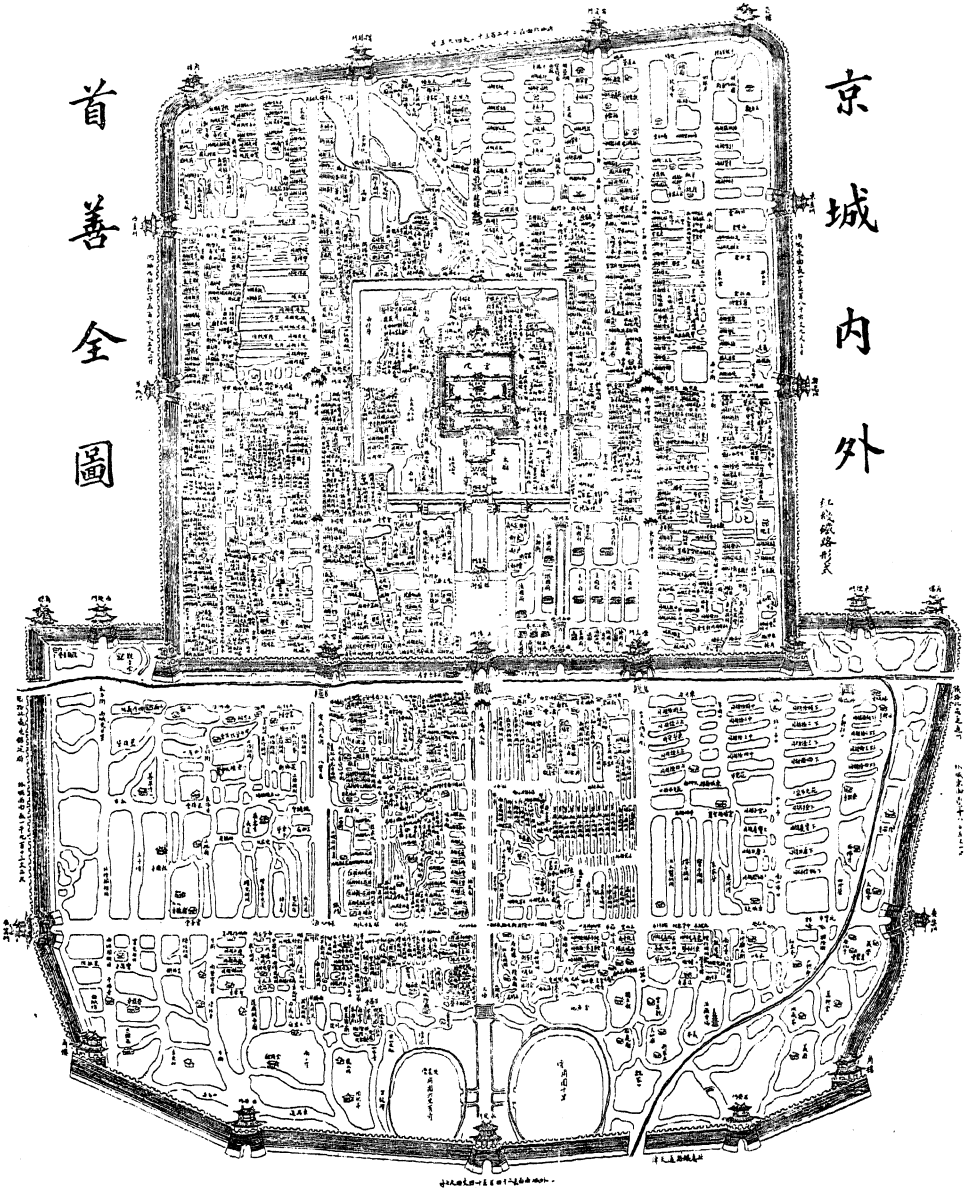

PEKING TÉRKÉPE. (EREDETI KHINAI RAJZ.)

később a déli városrészt is hasonló fallal vették körül. Mikor 1644-ben a mandzsuk, mint győztesek vonultak be a fővárosba, lakóhelyül az északi városrészt választották maguknak, a melyet azóta „Tatár"- vagy „Mandzsu"-városnak neveznek, ellentétül a déli városrészszel, a melyet „Khinai-város"-nak neveznek ma is. Az akkor fennállott ellentét a két nemzetiség között lassanként kisímult, mert a két nemzetiség összeolvadt. De csak részben, mert csak a mongolok

AZ ANTINGMÖN. (KAPU.)

meg mandzsuk keverődtek össze, míg ellenben khinaiak és mandzsuk keverődése ma sem befejezett.

Peking újabbkori történetéből emlékezetes az angolok és francziák egyesült erővel történt bevonulása 1860-ban, a mely alkalommal az idegen csapatok bevonultak a császári lakosztályokba is, a melyekben el nem hihető vandalizmussal számos műemléket romboltak széjjel és temérdek kincset hoztak magukkal „emlékül". Az ezen idők óta fokozottabb mértékben fellépő idegengyűlölet, a

sűrűn beálló súlyos elemi csapások — rossz termések, végtelen nyomor — továbbá a hihetetlenül rossz közgazdasági és közigazgatási viszonyok, később a japániak győzelme Khina fölött, azután az orosz fondorlatok Mandzsuriában, okozták, hogy a végképpen elkeseredett khinai nemzet fellázadt a köztük élő idegenek ellen, a mely lázadás 1900-ban, a híres „Boxer lázadás", annak idejében hónapokon át izgalomba tartotta az egész világot.

Ennyit tájékoztatásul, hogy megértsük a két város helyrajzi és társadalmi viszonyaiban fennálló különbséget. A négyszög alakú, óriási területen fekvő két városrészt hatalmas kőfal veszi körül. Az északi városrész, Nei-cseng, csaknem egészen szabályos négyszög, a melyet ugyancsak hatalmas kőfal választ el a tőle délre fekvő Khinai-várostól, a Váj-csengtől vagy külvárostól. A Tatár-várost körülvevő fal kerülete 24 kilométer és tizenhárom méter magas; a tövében tizenöt méter széles, a tetején tíz méter; olyan széles tehát, hogy 20—22 lovas katona könnyen mozoghat rajta. Minden háromszáz méter távolságban magas tornya van. A Tatár-városba 9 kapu nyílik; valamennyi óriási, hatalmas, széles. A kapuk tetején 30—35 méter magas, otrombán nehéz, czikornyás tetejű torony. A Khinai-város fala, a mely csak 17 km. hosszú, minden dimenziójában valamivel kisebb, mint a Tatár-városé.* Csodálatos, impozáns alkotás ez a pekingi hatalmas kőfal. A czikornyás tornyokon meg bástyákon kívül nincsen rajta semmi dísz, semmi művészi; mégis lebilincselő, csaknem megdöbbentő benyomást teszen az emberre. Órákon át voltam képes bámulni ezt a szürke kőtömeget és nem tudtam magamnak megmagyarázni, hogy tulajdonképpen melyik tulajdonságával nyűgözött le. A benyomás hasonlít ahhoz — de jelentékenyen erősebb — a melyet a gizehi pyramisok meg a sphynx tesznek a szemlélőre.

A Tatár-város kellő közepét ugyancsak falakkal körülvett nagy négyszög foglalja el, a „Császár-város" vagy „Tiltott-város"; viszont ennek a szívében van az ugyancsak hatalmas kőfallal körülvett „Bibor-város", a khinai császár kastélyával és annak melléképüle-

* Nem tévesztendő össze a tulajdonképpeni „Khinai nagy fallal". Ez a fal — az emberiség alkotásainak egyik leghatalmasabb műve — a melyet a tatárok berohanásai ellen építettek az ország határai körül, 3000 kilométernél hosszabb; átlag 7 méter magas, 4 méter széles; minden 500 méterre tornyokkal, bástyákkal van erősítve. Helyenként a fal olyan széles, hogy nagy katonai csapatok mozoghatnak rajta.

teivel. A Tiltott-városba tilos a bemenet, a „Bibor-város"-ba a „belső emberek közül is" csak a kivételesebb egyének juthatnak be. A bibor nevet a falak veres tetejétől kapta, a melyek mögül a császári kastélyok sárga födele látható. (Hogy mi van a Tiltott-városban meg Bibor-városban, azt meglátjuk később, de persze csak kívülről.)

A Tatár-város és Khinai-város között húzódó fal meg a Tiltott-város délkeleti szöglete között fekszik az idegen követségek falakkal teljesen elkülönített városrésze, a melyben az ugyancsak különkülön kőfallal körülvett idegen követségek épületei — paloták, kaszárnyák, kórházak, templomok — állanak. Peking tehát — a mint látjuk — valóságos kőfal város.

Ezen általános tervrajz előrebocsátása után útra kelhetünk. Ebből a czélból legjobb, ha felmegyünk a két városrészt egymástól elválasztó fal tetejére, még pedig riksán — mert a Tatárvárost körülzáró falon ez a jármű meg van engedve. Imponáló, hatalmas látvány tárul fel előttünk ebből a magaslatból. Közvetlenül előttünk fekszik a nemzetközi vagy európai negyed, mintegy másfél négyzetmértföld területtel, a melyet csaknem a közepén szel keresztül a Ju-ho (a Drágakő csatorna) meg Rue de Légations, egy szép tiszta utcza. A különböző nemzetiségű követségek palotái és kaszárnyái egymástól teljesen elkülönített területek. A Rue de Légations felénk eső oldalán áll az amerikai, belga és hollandus követség egy sorban; ezek mellett az orosz és angol követségi palota. Valamennyit meg lehet ismerni elsősorban a lobogójáról, a mely az árboczon leng, másodsorban a kapuk előtt meg a bástyákon őrtálló katonákról. Legkiválóbb az angol követségi palota, a mely gyönyörű parkban fekszik. Kapuján még látszanak az 1900.-iki boxer-golyók nyomai, alattuk pedig ez a felírás; „Let we forget". (Felejtsük a múltat.) A Rue de Légations tulsó oldalán, némileg elszigetelten a többi követségtől, áll a német követség nagyterjedelmű palotája meg kaszárnyája. A park közepén Ketteler báró — a meggyilkolt német nagykövet — márványszobra áll. A mi követségünk épülete az európai negyed észak-keleti sarkában fekszik, esetleges veszedelmek idejében meglehetősen exponált helyen. Keleti oldala a Hatamön-utczára néz, a Tatár-város főútjára, az északi oldala pedig a Thoman-utczára. (Ezt az utczát a mi haditengerészetünk egyik kiváló bajnokának tiszteletére nevezték el, a mely tiszteletet az illető tiszt az életével vásárolta meg. Thoman kapitány ugyanis — a

magyar-osztrák csapatok parancsnoka Pekingben — a boxer-lázadás alkalmával az elsők egyike volt, a ki a bástyán elesett. Ugyancsak az európai negyedben, a Rue des Légationsban, van a Sanghai Bank meg az Orosz-Khinai Bank, a melyekben az odaérkező idegennek a bankok előzékeny hivatalnokai bármely összeget kifizetnek. Persze csak a megfelelő hitellevelet kell felmutatni.

Ámbár a követségek kőfalakkal teljesen izoláltak egymástól, azért a követségek őrizetére kivezényelt katonai és tengerész csa-

A NÉMET NAGYKÖVETSÉGI ŐRSÉGBŐL.

patai a legszorosabb összeköttetésben állanak egymással. Valamennyi kirendeltségnek közös parancsnoka van, a mindenkoron rangban legidősebb tiszt. Az őrségek száma különböző; némelyik követség őrsége háromszázötven emberből áll, némelyiké százötven emberből. Legnagyobb az orosz őrség, a minthogy az orosz követség palotája is valóságos vár. Igen erős a japáni őrség is, a mely nemzetnek a követségi palotája a spanyol és franczia követség között épült, a Rue de la Douane-on. Az épületek sürgönyhuzallal, telefonnal s más allarmirozó készülékkel állnak összeköttetésben. —

A negyed utczáin az illetékes nemzetiségű katonaságon kívül khinai rendőrök is állanak őrségen; khinaiaknak ebbe a városrészbe belépni nem szabad, kivévén, ha a negyedben lakókkal valamely szolgálati viszonyban állanak.

És most, hogy ideiglenes otthonunkat nagyjában ismerjük kezdjük meg bolyongásunkat a rengeteg városban. Legtöbbet nyujt az a kirándulás, a melyet a Tatárváros közepén fekvő Császár-város körül teszünk, négyszögben. Kiinduló pont a Tatárvárost a Khinai-várossal összekötő kapuból eredő Hatamön-főút, a Tatár-város lüktető főütere.

Amint a Rue des Légationsból, az amerikai nagy követség mellett, kiérünk az előkelően csöndes europai negyedből, pár lépéssel odébb a Hatamön-úton vagyunk. Meglepő, megdöbbentő kép tárul elénk. Nyílegyenes, széles, beláthatatlan hosszú utcza áll előttünk, a mely zsúfolásig tömve van emberekkel, állatokkal, különös alakú járművekkel. A mintegy 25 méter széles úttest közepe egy méter magas töltés, a melyen az utcza főforgalma zajlik le; a főúttesttől jobbra és balra széles árok húzódik, itt-ott szennyes, bűzös vízzel, Az árkon túl a házakig magas töltések húzódnak, közvetlenül az üzletek előtt. Ezeken szintén a kocsik, riksák és emberek tömege. A középső úttesten ezer meg ezer ember tolong; hosszú tevekaravánok, lovasok lóháton, öszvéren és szamáron; a csaknem egészen mezitelen, zihálva futó kuliktól vont riksák óriási tömege. (Pekingben több mint tízezer lá-cső-ti (riksa-kuli) fut az utczákon.) A fekete palankinban khinai vagy mandzsu előkelő úr, szemén tenyérnyi barna szemüveg, kezében parányi legyező; körülötte hatnyolcz tagból álló kisérete, öszvérháton. Kétkerekű ormótlan taligák hosszú sora, a melyeket meggörnyedve tol a kuli maga előtt, miközben folytonosan szabad útért ordít: „Csié-kvang, csié-kvang!“ A talyiga terhe: egyik ülésen elmélázva pipázó ember, mellette, a másik ülésen az árú: bőrök, zsákok vagy egy leszúrt disznó. Az árkon túleső járda kisebbített kiadása a főúttestnek; ezen az európaiak riksái járnak, meg a „lovas kocsik“, Pekingnek legsajátosabb járművei. Párját nem találjuk az egész világon; Pekingen kívül még csak Észak-Khinában. A rúgó nélküli kocsi két otromba, nehéz kereken jár; alacsony kék vászon vagy bőr fedelén két oldalt egy-egy lebernyeg van ablaknak; elül, a hol az utas beszáll, el van függönyözve; felhágója, lépcsője nincs. Előtte szép, derék öszvér, a melyet a kocsisa a kantárszárnál fogva vezet. Az utas benn ül a

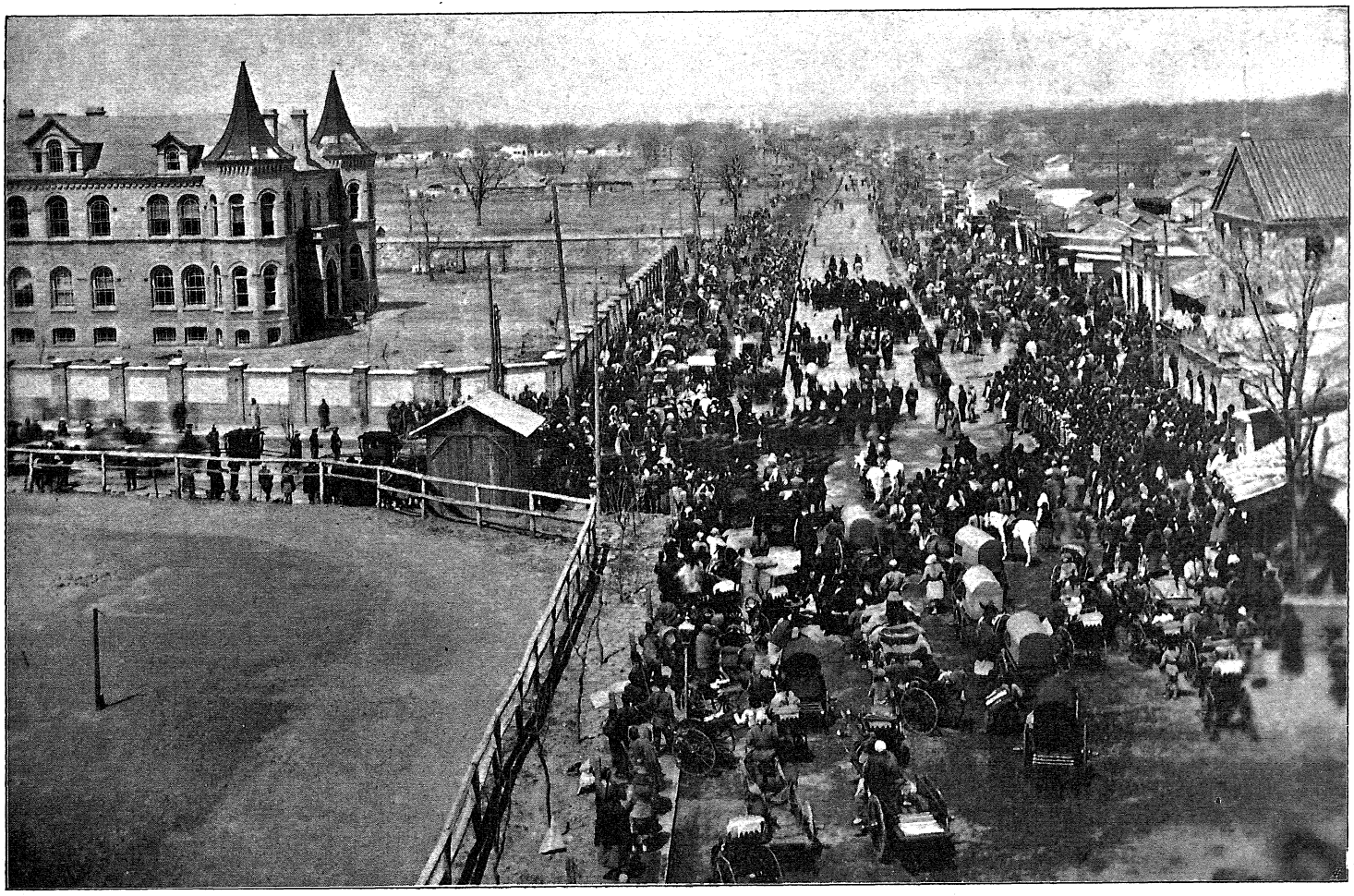

RÉSZLET A HATA-MÖN FŐÚTRÓL.

kocsiban, a kocsi fenekén, mert ülés nincs benne. A „peking-car“ a legrettenetesebb jármű. Úgy döczög, hogy kirázza az ember lelkét, a forróság pedig a bőrfedél alatt irtózatos, a beléje ömlő por tikkasztó. Mi európaiak, ha már valamely okból kénytelenek voltunk használni, rendesen künn ültünk a kocsi keskeny deszkáján, az öszvér fara mögött; a khinainak azonban ezt tiltja a méltósága. Ő nagyon jól érzi magát a kocsi belsejében; összerázatja a bordáit, tűri a forróságot, nyeli a port és legyezgeti magát hozzá. Csak egy esetben ül künn a khinai ember; akkor tudniillik, ha anya és a felnőtt leányával együtt megy valahova. Ilyenkor az anya a külső deszkán ülve lógatja le elnyomorított, picziny lábait, a leánya pedig benn ül a kocsiban. Tisztességes khinai leányzónak ugyanis nem illik az utczán mutatkozni. Azért ül ő benn és a mamája künn. De hogy az ablakon ki ne bámészkodjon, azt nem tiltja a különben rettenetes szigorú khinai etiquette. A kerek arczú, húsosképű leány gyermekes naivsággal, csillapíthatatlan kíváncsisággal bámészkodik ki a szűk, kis ablakon. Hogyne, mikor olyan ritkán van alkalma az utczát látni! Fénylően fekete haja a papiroslap símaságával van a feje körül fésülve, arcza vastagon be van hintve rizsporral; két felől czéklapirosra befestve, a szeme alja pedig feketére.

Éppen makadamozták a Hatamön-utat ott tartózkodásom idejében. A simító gépek akadályozták a forgalmat, de nagyobb akadályt okozott az „ördögi gépek“ munkáját bámuló ácsorgók tömege. Mintegy száz méter hosszú nyüzsgő gomolyagba gyülekezett meg itt a tömeg, várván, míg rá kerül a sor a továbbhaladásban. Az épülés alatt álló úttest előtti részen a széles árkokon ugyanis keskeny pallókat fektettek le, hogy ezeken térítsék le a forgalmat a főúttestről a házakmenti keskenyebb útra. A deszkák azonban az árokba hullottak és palló nélkül haladunk át az árkon. Micsoda nyüzsgés és ordítás! Elképzelhetetlen módon tolong a heterogénus tömeg, előbb le az árokba, onnan fel a keskeny járdára. Az üzletek előtti járda azonban lejtős az árok felé, csúszós a ragadó sártól s hepehupás. A riksa akkorákat zökken, hogy lehetetlen benne maradni; a lovas kocsi pedig annyira oldalt dűl, hogy mindenféle más jármű darabokra menne ezen az úton. A járdák mellett a nyitott üzletek és műhelyek széles nyílásai tátongnak, előttük és bennük temérdek ember, a ki ad, vesz alkudozik vagy dolgozik. A mesteremberek egy része künn dolgozik a műhely előtti sárban; főképpen az, a kinek a munkájához több hely kell, mint a meny-

nyit a szűk helyiség nyujthat: az asztalos, a kötélgyártó, a takács. Jódarabig haladván a házakmenti töltésen, ismét letérhetünk a főútnak már makadámozott részére és újra benne vagyunk annak leírhatatlanul zűrzavaros forgalmában. Hosszú temetési menetben résztvevő emberek és palankinok összefolynak valamely lakodalmas menet embereivel. Lovas katonák, éppen olyan erőszakos kíméletlenséggel és főlényt nem ismerő határozottsággal, mint Európában, keresztül törtetnek az egyetlen testté összetömörült tömegen. Pohos, himlőhelyes kapitányuk kimondhatlan gőggel tör előre, éppen ott, a hol legsűrűbb a tömeg. Az ember kábul a zajtól, de a kép lebi-

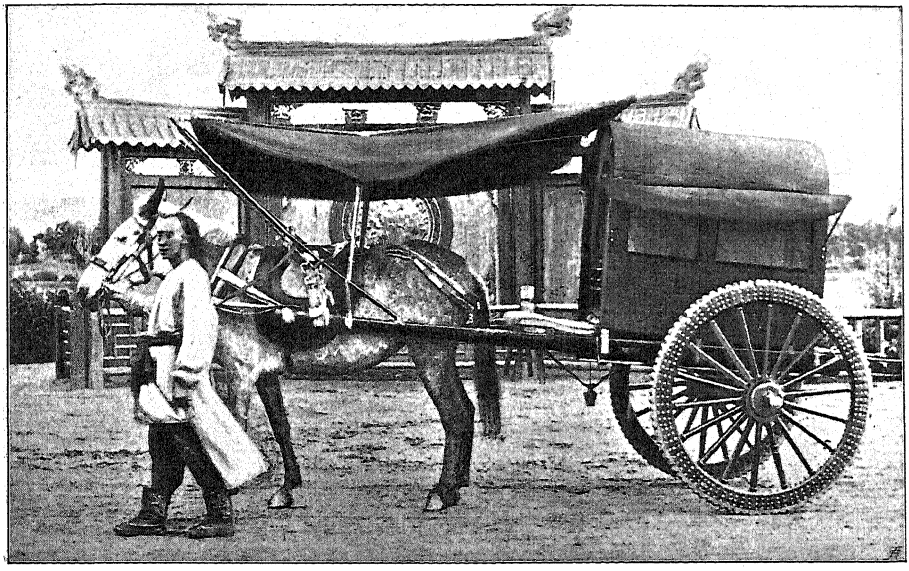

A PEKINGI EGYLOVAS.

lincselően érdekes. Az út melletti árkokban temérdek a rongyos vászontetővel borított bazár, laczi-konyha, kuruzsló és jövendőmondó sátor; sok az agyag viskó, pihentetők a teve-karavánoknak meg a kocsi összvéreinek és szamarainak. Köztük bambuszrudakra kifeszített gyékénytető alatt fazekasok, hentesek, komédiások, „parterre akrobaták.“ A hol ismét van víz az árokban, illetőleg zöld nyálkával bevont bűzös mocsár, ott kövér sertések és malaczok röfögve túrják az árkot. Köztük galambok tipegnek és röpködnek, a „fuvolázó galambok.“ A khinaiak ugyanis nagyon szeretik a galambot; hogy ragadozó madarak elől védelmezzék kedvenczeiket,

könnyű kis bambusz tilinkót kötnek a szárnyaik alá. A tilinkók repülés közben hangot adnak s ettől a ragadozó madár nagyon fél.

Mintha sohasem lenne vége, olyan rendkívül hosszúra nyúlik a Hatamön. Magától értetődik, hogy az út mindkét oldalán számos kiváló, sőt monumentális épület előtt haladunk el. Így például mindjárt az út elején elhaladunk a „Keleti diadalív" — a „Tung-tai páji-lo" — alatt; később a Ketteler ív alatt, a mely emlékkaput a német császár parancsára emeltek ezen a helyen Ketteler báró német követ emlékének tiszteletére, a kit ezen a helyen gyilkoltak le a boxerek 1900-ban. A diadalkapun khinai, német és latin szövegben van megírva az ív rendeltetése. Utunkba esik a Jü császári herczeg palotája; utána jobbra az úttól, a hatalmas kiterjedésű arzenális, balra a Csungli-Jámen, a minisztériumokat magába foglaló állami épület. Jó messzire ezektől a „Négyes diadalkapu"-t találjuk, mögötte a Lung-fu-nu Buddha templomot. Tovább haladva, a Ho, Csöng és Sze herczegek palotái; természetesen ugyanazon környezetben, a melyet fennebb leírtunk és a Hatamön-útnak a végén, már a Tatárváros északi falának a tövében, a híres Confucius- és Láma templomot, illetőleg a Kvo-cse-csien és Jung-ho-kung templomokat, a hogyan a khinaiak nevezik azokat. Ezeknek a meglátogatására azonban most nincs időnk. Most csak folytassuk az utat négyszögben a Tiltottváros körül.

Valamennyi fontosabb utcza keresztezésénél diadalíveket találunk, a pái-lokat, a khinai építészeti művészetnek átlag a legremekebb, legművészibb alkotásait. A pái-lo az egész utczát átívelő, szabadon álló, kőből vagy fából épült diadalkapu. A díszítésük rendkívül gazdag, ízléses; ha fából faragottak, pirosra, kékre és zöldre vannak festve. Minden esetben díszes, czikornyás tetővel vannak fedve, a melyeknek végei tipikus khinai minta szerint felfelé kunkorodnak. Rendesen valamelyik kiváló férfiú tiszteletére, vagy annak emlékére emelik és a közönség a legnagyobb tiszteletben tartja azokat. Jól ismerhette II. Vilmos, német császár, a khinai nemzet ethikai felfogását, a mikor a khinai nagy férfiak emlékét dicsőítő diadalívhez hasonló emlékművel örökítette meg kedvelt emberének, a meggyilkolt Ketteler bárónak emlékét. Az a körülmény pedig, hogy ennek az idegen embernek a khinai köznép szemében csak „vörös barbárnak" az emlékkapuját éppen az ország szivében, a „szent városban", ennek is a legfőbb utczáján — a pekingiek Andrássy-útján — állíttatta fel, két okból jellemzetes.

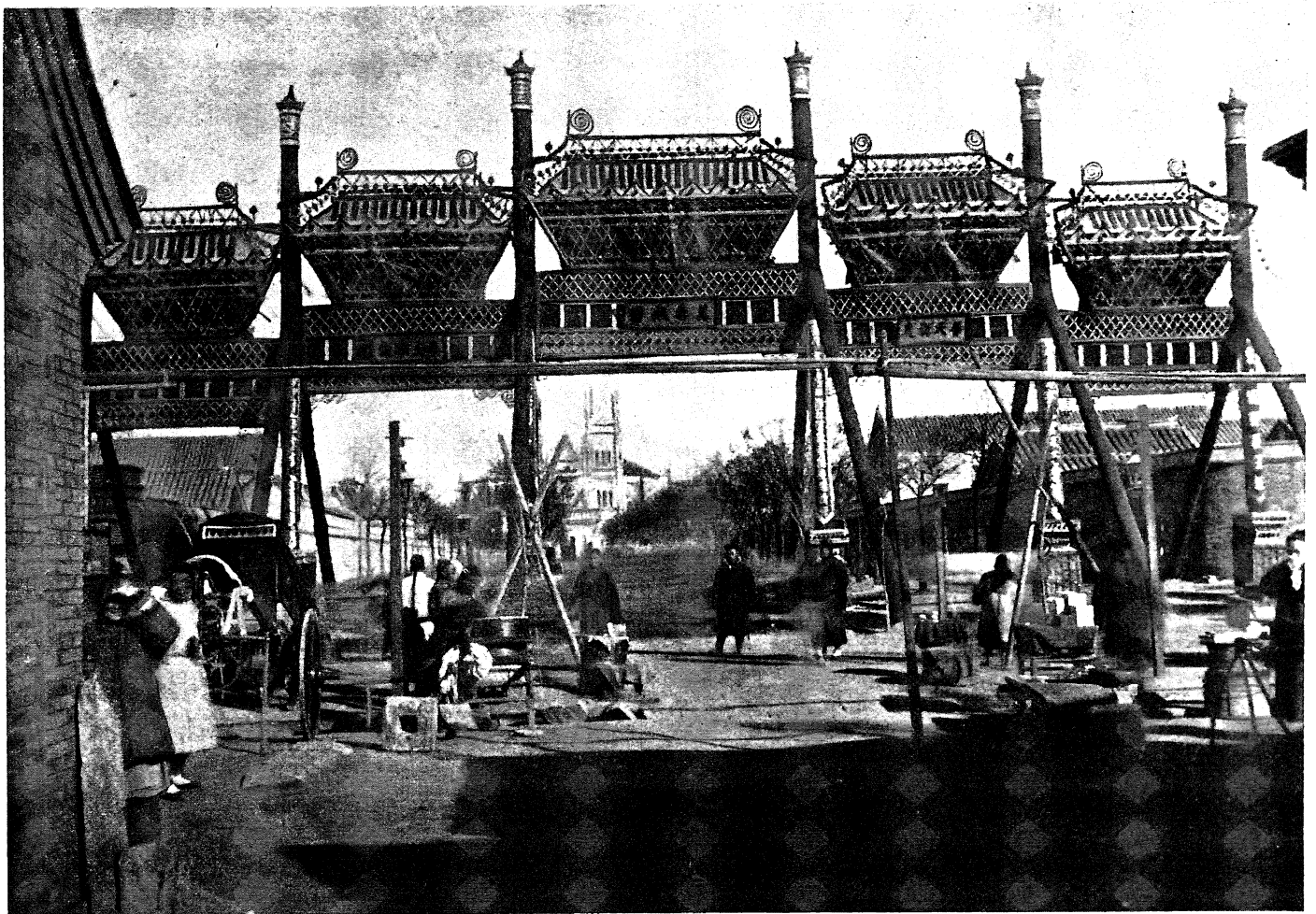

PAI-LO. A HÁTTÉRBEN KATH. TEMPLOM. (PEI-TÁNGI KÉP.)

Mutatja a német nemzet félelmetes tekintélyét és mutatja a 400 millió emberből álló khinai nemzetnek érthetetlen lágyságát.

Balra letérve a Hatamön-útról, párhuzamosan a Tatár-város északi falával, kiérünk a szabályozott Pekingből és a keskeny utczák meg sikátorok rendszertelen tömkelegébe jutunk. A Hatamön- meg a Thoman-út között, — a mely utczát természetesen csak az európai negyedben neveznek így, a Tatárvárosba hosszan benyúló részét „Csang-an Ta-Csiei"-nek nevezik — még valamiképpen rendezettek a viszonyok; a házsorok legalább utcza alakban sorakoznak egymás után. A mi a Thoman-úton túl következik, az valóságos labirintus. Feneketlen sár, csúszós, lejtős ösvények a boltok és lakóházak előtt; bűzös vizű mocsár, miniatura erdő és aztán ismét szűk utczák, árkok, mocsarak, ligetek következnek egymásután. Az üzletek ajtójáról óriási czégtáblák lógnak le, vagy keresztbe feküsznek az utczán; a jelentékenyebb üzletek utczáit ponyva fedi egész hosszukban. Igaz, hogy a ponyva alatti félhomályban kevésbbé perzsel a nap, de annál fojtóbb a levegő.

Kissé ritkul a háztömeg és egyszerre pillantunk meg két hatalmas épületet egymástól nehány percznyi távolságban, egymással majdnem szemközt; a szokásos khinai modorban épült két mogorva, zord kőóriást. Lenn rengeteg széles alap, felfelé kissé vékonyodó monstruózus nehéz falakkal, meredek, magas czikornyás tetővel. Tető és kőfal között bolthajtásos, tátongó ürök, a melyek feketén bámulnak le a szemlélőre. Az egyik, a nagy kőfalhoz közelebb eső, a Gong-pagoda, Ku-lo, a másik, közelebb a Tiltott-város kapujához, a Harang-torony, a Csu-lo. A két torony körülbelül olyan szimboluma Pegkingnek, mint például Kölnnek a dómja, Londonnak a Towerje, Budapesnek a Lánczhídja. A két torony őrtornya az egész városnak; ezekről jelzik az időt, a tüzet és más veszedelmet. A Ku-loról rengeteg nagy gonggal, talán a legnagyobbal a világon, a Csú-loról pedig ugyancsak rengeteg nagy haranggal. Elsőbbnek a Gong-pagodára mentünk fel. Az első emeletre vezető lépcső rendkívül meredek és keskeny; csaknem olyan meredek, mint a hegyes szög alá állított lajtorja. A lépcsőfokok igen nagyok, erősen lejtősek és a nedvességtől csúszósak, korlátjuk azonban nincs. A ki tehát vállalkozik a felkúszásra, az jól vigyázzon magára. Fent, az emeleten, nincs semmi más, mint a kolosszális alsóhelyiségnek vakolattól megfosztott nyerstégla tetőzete, keresztbe fekvő óriási gerendázattal. A közepén áll a megdöbbentően óriási dob. Igazán

nagyobb, mint a mekkorát az ember el tud képzelni.* A mit azonban az első emeletet körülvevő galléria nyújt, az impozáns, grandiozus, felejthetetlen. Nyugot és észak felé, a Tatár-város falának közelében, a nyugoti kapuval szemben áll a Hold temploma, Jüe-tán; a Kegy temploma, és ennek szomszédságában Peking legnagyobb katona laktanyája. Ezeken túl rétek, homok-puszták terülnek el, a messze távolban pedig a köralakban futó, szép formájú hegylánczolat, a melynek körvonalai a száraz levegőben tisztán kivehetők; csak finom, kékes pára lebeg körülöttük. Északon jól kivehető a Sárga-templom. Az izzóan fénylő sárga homokterületen fekvő templom két főépülete, a Tung-hoang-szu meg a Hsi-hoang-szu szintén kivehető a fényes megvilágítás következtében. Mind a kettőt dús lombozatú liget környezi. Egyáltalában sűrű lomb környezi Pekingnek minden kiválóbb épületét. Északnyugotra fordulva a temérdek apró ház egyetlen épületté összeforrtnak látszó tömegéből kilátszik a császári nyári kastély-tömbnek sárga, czikornyás teteje. És ha délnek fordulunk, előttünk áll egész Peking. A kolosszális falak, a főkapuk, fölöttük az ormótlan nagy és mégis tetszetős felépítményekkel, tornyokkal.

Legérdekesebb a közvetetlen előttünk elterülő, kőfallal bekerített Tiltott város és ennek közepén az ugyancsak kőfallal bekerített Bibor város. A Tiltott-város felénk eső részében fekszik a Szénhalom, a Csing-shou, szemben a Bibor-város főkapujával. A jókora magas dombot nehány fa borítja; fokonként alacsonyodó öt lépcsőzetén ugyanannyi pagoda áll. Ezek a templomok, illetőleg a bennük elhelyezett istenek, tartják vissza a császári kastélytól a gonosz szellemeket. (Csak azokat a vörös barbárokat nem tudták visszatartani. Persze, ezek nagyon is gonosz szellemek; öt khinai templom istene ezeknek nem elég.) A Tiltott-város déli kapujával szemben áll egy másik templom: az Égi Béke temploma; keleten a Császári Ősök temploma, nyugotra pedig a császári nagy tavak. A Pej-hái közepén mesterségesen épített kis sziget áll, rajta kis templom; benne a selyemtenyésztés oltára, a melyen évenkint

* Esti 8 órától reggeli 5 óráig ezzel a gonggal jelzik az órát, egyidejűleg a vele szemben levő Harangtorony harangjával. (A minden óra alatt két-két óra értendő, mert a khinaiak a napot nem 24 órára, hanem csak 12-re osztják. A mi „egy órai“ időnk nekik csak félóra. Ellenben a vasútakon a napot folytatólagos 24 órára osztották be.)

egyszer a császárnő megeteti a selyemhernyókat. A Pej-háit gyönyörű márványhid köti össze a másik tóval, a Csung-hájjal, a melynek közepén szintén kis sziget áll. Ezen a szigeten van az anyacsászárné kastélya, a mely kastély 1900-ban — sajnálatosan — megszentségteleníttetett. Ebben a kastélyban lakott ugyanis annak idejében gróf Waldersee és katonai kisérete.

Ha már ezeket az épületeket és szentélyeket eltiltják a közönséges halandó elől, akkor mi lehet a Bíbor- vagy szent városban?

BUDHISTA-TEMPLOM.

A Bibor-városban lakik a szentek szentje, a császár. Sajnos, csak kívülről ismerkedhetünk meg vele, mint valamely múzeumi „Kohinúr"-ral, a melynek szintén csak a vas-szekrényét láthatjuk. Ezen az elzárt területen vannak a császár „személyes lakásai", ezekben pedig hosszú sora a rengeteg termeknek, megtöltve és feldíszítve mindazokkal a kincsekkel, a melyeket a khinai és mandzsudinasztiák évezredeken át felhalmoztak és a melyeket Palikao grófnak, a vitéz franczia generálisnak, vitézei meg a Walderseeval bevonult nemzetközi csapatok el nem vittek — emlékül. Ezeknek a termek-

nek külső csarnokaiban fogadták a khinai császárok a „barbár küldöttségeket“, az európai nagyhatalmak diplomatáit, a kik egykoron térdreborulva hallgatták a hatalmas császár suttogó hangon mondott parancsait. 1900 őszén pedig ugyanezeken a termeken és csarnokokon katonai parádéval, csákóval és „Parade-mars“-sal vonultak végig a győzedelmes csapatoknak szakaszai, harsány vezényszóra, csengő trombitaszóval, megtorlásul a boxerek kegyetlenségeért. — Tempora mutantur! Ma már úgy állnak a dolgok, hogy Ő Felsége

A KHINAI CSÁSZÁR.

a legbensőbb szentélyében „köteles“ a követségeket fogadni; „köteles“ Ő Felsége mindazon pompát és szertartást kifejteni, a melyet hasonló rangú férfiak fogadásakor a többi „közönséges“ császárok és királyok szoktak ilyen alkalommal kifejteni.

A császári lakosztályokon kívül ott áll a „Legmagasabb Béke“ csarnoka, a Tái-ho-tien; a „Közép Béke csarnoka“, a Csung-ho-tien, továbbá a „Védelmezett Béke csarnoka“, Páo-ho-tien, a mely terem egyszersmind a legmagasabb vizsga csarnoka. Itt van továbbá az „Égi Tisztaság Palotája“, a Csien-csing-kung, a melyben a

császár minden nap reggeli öt órakor kihallgatáson fogadja legmagasabb hivatalnokait. Itt vannak továbbá a császár háremei, a nehány ezer feleség számára és ezektől elkülönítve a legalább 2000 fiatal férfiú számára megfelelő paloták, a mely férfiak ugyanazon szolgálatra tartatnak a Bibor-városban, a minő szolgálatot a háremhölgyek végeznek, csakhogy más oldalról. A mint láthatjuk, — azaz nem láthatjuk — igen sok érdekes dolgot tartalmaz a bibor-színű szent város.

A Tiltott-város nyugoti és déli oldala mellett gyorsabb ütemben haladunk előre. Nagyobbára a rettenetes mellékutczák tömkelegén haladunk előre. A szegény riksa-kulik — két izmos fiatal ficzkó — bámulatos kitartással dolgoznak. A nap könyörtelenül, rettenetesen forrón süti izmos hátukat, a melyről patakban csurog a verejték. És még van kedvük magyarázni meg együtt nevetni a rajtam — a veres barbáron — mulató emberekkel. És milyen kevés útbaigazítás elég nekik, hogy megtalálják az irányt vagy helyet, a melyet riksában ülő idegen nekik a térkép után megjelöl. Például: „vank-man-csu", fordulj most délnek; „nangpe-csu", menj északnak; „Csau-cso, tai i tárr", állj és várj reám. Legszivesebben ezt hallja: „Tcsi fan la me ju", mert ez azt jelenti: pihenj és egyél valamit.

Rövid félórával később megpillantjuk a nemzetközi negyed legáczióinak árboczain a lobogókat; megérkeztünk a Rue des Légations-hoz. Az ott álló khinai rendőr meg az amerikai altiszt megnyitja a riksa előtt a kaput, azaz kiakasztja a korlátnak kifeszített kötelet, szalutál és bebocsát az utczába.

Vacsora idején érkeztem haza, a magyar-osztrák legáczióba. A vacsorát a bástyákon tálalták fel, a honnan szabadon élvezhető a kilátás a Tatár-városnak legélénkebb góczpontjára, a Hatamön-útra, a melyet most ezer meg ezer lampion világít meg, ugyanannyi „szentjánosbogár", a melyek hangtalanul és nesztelenül röpködnek az utczán. A vacsoránál természetesen a boxer-mozgalmakról volt szó, a Pekingbe érkező idegen előtt a legérdekesebb téma, a melynél izgalmasabbat idegen nemzet tömegei közé beékelt emberek sehol a világon nem éltek át.

Éjfél volt, a mikor a bástyáról lejöttünk. Körülöttünk néma csend. Nincs ívlámpa, nincs „szentjánosbogár". — Sajátságosan tompán hangzottak a távolból az éjfélt jelző óraütések. A Gong- meg a Harang pagoda tornyaiból jelezték. És ugyanakkor egyszerre

hangzott fel a legációk bástyáin az őrszemek jelkiáltása, az „Alles wohl“ (minden rendben).

Kábultan, álmatlanul hánykolódtam órákon át ágyamon. Nem tudtam elaludni. — A dús vacsora tette-e, avagy az előző napok nehéz úti fáradalmai okozták, vagy a nap folyamán szerzett benyomások lenyügöző tömege, avagy a boxer-események izgalmas története, azt nem tudom, de tény, hogy kábult voltam. Sehogy sem tudtam elaludni. Hasztalan vettem igénybe egy régi, jó panaceát, a mely még kisdiák koromból maradt szokásomban. — Tudniillik annyiszor mondom el a Miatyánkot, amíg elalszom. Még ma is

„ŐK“ HÁRMAN.

akárhányszor a Miatyánkkal csalom át magamat az ébrenlét gondterhes állapotából az alvás és álom édes nirvánájába. Most hiába ismételtem egy tuczatszor is: nem tudtam elaludni. Aztán jöttek az ilyen alkalommal beálló eszmeszáguldás termékei: a legképtelenebb és legheterogénusabb gondolatok; az Égi Tisztaság temploma, a riksa-kuli izzadt háta; a hatamöni Ketteler kapu latin felirását nem tudtam lefordítani, a Pej-ho zátonya Taku előtt; a japáni erdők kabóczájának trillázó hangja; a három kis fiam: a „gödrös arczú Laczi“, a „csupa szív“ Géza, a „mindig éhes“ Miklós; a

honolului hullámzajlás, a khinai lovasok pohos kapitánya, a mint csapatával áttörtet a lakodalmasak menetén; a nagy hong-templom őrének himlőhelyes arcza, a mint kevesli a borravalót; Budapesten vajjon hány az óra most; a Bibor-város márványhídja, a melyet — persze — most már láttam és így tovább. Aztán megint néhány Miatyánk. És aztán hirtelen ez a gondolatom kerekedett: ha most, ebben a perczben, a bástyánkon álló őr, ez az osztrák-magyar tengerész katona, talán éppen hazámbéli, azt kiáltaná hirtelen: „Fegyverre őrség! Itt az ellenség!“ Mi riadva ugranánk fel az ágyunkból; kapkodva felöltöznénk, trombitával felriasztanók a legénységet; telefonnal, vészharanggal, puskatűzzel felvernők a szomszéd legácziók őrségeit. Kiállanánk a bástyákra és lövöldöznénk a támadó ellenség közé. A harcz — ostrom és védelem — ismét eltartana napokig, hetekig, mint akkor, hat évvel ezelőtt; nem birnánk az ellenséggel. A bástyák körül most nem ezer meg ezer gyengén, vagy kovás puskával fegyverzett, rendetlen tömeg ostromolna bennünket, hanem Mannlicherekkel meg Kruppal felfegyverzett rendezett katonáknak tíz meg tízezerre menő tömege. És mi hasztalan várnók a kívülről jövő nemzetközi segélycsapatokat. Itt lennénk fogva hetekig, hónapokig, örökre. Még hírt sem adhatnánk magunkról, mert elvágták a sürgönydrótokat. És engem otthon várnak, hiába várnak. Asszony és gyerekek számítják a napokat, hogy mikor jövök már és én nem jövök; soha. Felőlük sem kaphatok hírt; mert ha írnak is nekem, azok olyan „levelek, a melyek engem el nem érnek“. Pedig nagyon várnak, mert „a papa megigérte, hogy hoz Londonból, Pekingből, Mexikóból meg Párisból puskát, mozgó laternát, meg csokoládét“. És én még sem jövök; „itt fognak a boxerek!“

Eh; gondolni sem jó erre. Forduljunk a falnak és aludjunk. „Miatyánk, ki vagy“ . . .

*

A khinai városrész, illetőleg az Ég meg a Föld templomának a meglátogatása volt a legközelebbi kirándulás programmja. Miután tegnapi ciceronem, Dr. Va, akadályozva volt abban, hogy elkisérjen szeretetreméltó házigazdám és „parancsnokom“, a tiszti karnak egyik szolgáját bocsátotta rendelkezésemre, mint vezetőt és tolmácsot. Mikor a boy — 20—22 esztendős, intelligens arczú, jóképű fiú — belépett hozzám, olasz nyelven jelentkezett, hogy rendelkezésemre

áll. A mi matrózaink által használt ropogós olasz dialektus nagyon furcsán hangzott a khinai fiú szájából, a ki azonban a német nyelvet is beszélte. A legénységtől megtanulta az olasz nyelvet, a „siori ufficiali"-któl a németet. Alig ismertem fel a hosszú, szürke selyemkaftánba öltözött, előkelő külsejű fiatal emberben a tiszti szolgát. Feje, arcza simára volt beretválva; gyönyörűséges czopfja gondosan befonva, kifényesítve; a lábán hófehér harisnya, fekete selyemczipő, a kezében legyező. Ilyenek ezek a khinaiak: a városuk, az utczáik meg a lakóházak környéke leírhatatlanul piszkosak, rondák és szennyesek; ők maguk pedig, ha ünneplőbe öltöznek, az előkelőség benyomását teszik — még a szolga is — ruházatukkal és az abban kifejtett csinosságukkal. A két riksa már készen állott; tekintettel a megteendő nagy és nehéz utakra, két-két emberrel A Tatárvárosból a Délikapun — a Czien-mönön — át jutunk ki a Khinai városba, a mely kapu pontosan a közepén állannak a rengeteg falnak, a mely a két városrészt egymástól elválasztja. A Czien-mön a legimpozánsabb Peking valamennyi kapuja között; van vagy tizennyolcz. Három nyílása van, holott a többinek csak egy-egy nyílása. A hatalmas kapu meg a föléje épített torony impozáns látvány, a khinai díszítő-ízlésnek megfelelő czifrasággal és czafranggal feldíszítve: tele van aggatva csengőkkel, festett és domborművű sárkányokkal. Az természetes, hogy a khinaiak a sárkányt egészen másképpen ábrázolják, mint mi. Az ő sárkányuk feje olyan, mint a ló feje; a szarva a szarvasé, nyaka a kigyóé, hasa a gilisztáé, pikkelyei a halaké; a talpai tigristalpak, karmai a sólyoméi és fülei olyanok, mint a szarvasmarháé.

A kapu nyilása egyenesen szembenéz a belőle kiinduló Császárúttal, a „Csin-jang-mön Ta-csié"-vel, a mely út valamivel mélyebben feküdvén, mint a kapu, a rengeteg utcza egész hosszában áttekinthető innen. No, a mit innen látunk, az a maga nemében grandiozus, bámulatos. A Császár-út ugyanis a kereskedelmi forgalom góczpontja Pekingben és ezen az úton jönnek be vidékről is a fővárosba; tehát a főütér. Hát ez a főütér hatalmasan, mondhatnám: lázasan lüktet. A széles utcza ugyanúgy van építve, mint a Tatárváros főútja: a Hatamön. Tudniillik a főúttest embermagasra van feltöltve és rengeteg széles; jobbra és balra tőle két széles, mély árok; ezeken túl az üzletek és házak előtt két keskenyebb út húzódik. Míg a két keskenyebb út az árkok felé eső lejtő, bokáig érő sárral, tele árkokkal, a középső főút szélés kőlapokkal van kirakva.

Az egyetlen kövezett utczája a rengeteg Pekingnek. Ezt a kiváltságot annak köszönheti, hogy a „Tiltott város“ által körülvett „Bibor-városban“ lakó császár ezen az úton megyen évenként nehányszor az Ég- és a Föld-templomokhoz istentiszteletre, hivatalból. A széles és hosszú utcza a szó szoros értelmében tömve és zsúfolva van emberekkel, állatokkal, álló és mozgó járművekkel. Talán 2000 riksa áll a baloldali „riksa állomás“-on és ezekkel szemben, az úttest jobb oldalán, nehány száz kocsi, az otromba, kétkerekű, kékfedelű talyigák, előttük az öszvérrel. Ezek mellett állanak az apró tatár lovaknak, szép, derék öszvéreknek és szamaraknak légiója, várván az utast. Ezek a járművek és állatok a „nyugvó pontok“; az eleven, mozgó elem azonban messze felülmulja ezeket számban és érdekességben. A londoni Fleetstreet vagy Strand a „délelőtti tőzsde“ idejében nem éri utól mozgalmasság tekintetében a pekingi Császár-út óriási forgalmát. Az idegenre persze nem csupán a tömeg nagysága hat, hanem a tömeget kitevő alkatrészek, atomok idegenszerűsége, exotikuma. Arról a magaslatról, a melyen a kapu fekszik, egy pillantással látunk nehány ezer gyalogjárót, emberrel és árúval terhelt öszvért, lovat, szamarat; száz meg száz egykerekű alacsony talyigát, a melynek két ülésén vagy két ember ül, vagy egy ember és mellette, a másik ülésen a teher: zsákok, bőrök vagy zöldség; nehány száz „Peking car“, a pekingi „egylovas“, a fentemlített kékfedelű, kétkerekű sárga kocsi. A kocsis apathikusan baktat öszvére mellett, annak kantárát fogva; a benn ülő khinai úr pedig egykedvűen bámul tenyérnyi barna szemüvegén a tömegre, picziny legyezőjével hűsítve magát. Ugyanezekkel egy sorban a gyalogjáró tehervivők megszakítatlan hosszú sora.

Valamennyi félmeztelen; a vállukon keresztbe fektetetett rúd két végére akasztott teher igen súlyos lehet, mert ívalakban hajlik alatta a rúd és görnyedve halad az izzadó kuli. Mintegy kétszáz tevéből álló karaván czammog az emberek között, elképzelhetlen lassú léptekkel; a tevéken — kétpúpú dromedárok — embermagasan van felrakva a gyékénybe csomagolt árú. Ezekkel párhuzamosan az apró tatár-lovakon lovagoló úribb elem. A lovasok elegáns, tetszetős külsejűek; finom selyem a kaftánjuk, fekete selyem a csizmájuk; szalmakalapjuk rendkívül széles karimája lelóg a vállukra, együtt a színes szalagokkal, melyekkel a kalapjukat díszítik. Itt-ott megtorlódik az előttünk elhaladó menet és ilyenkor egymás mellé

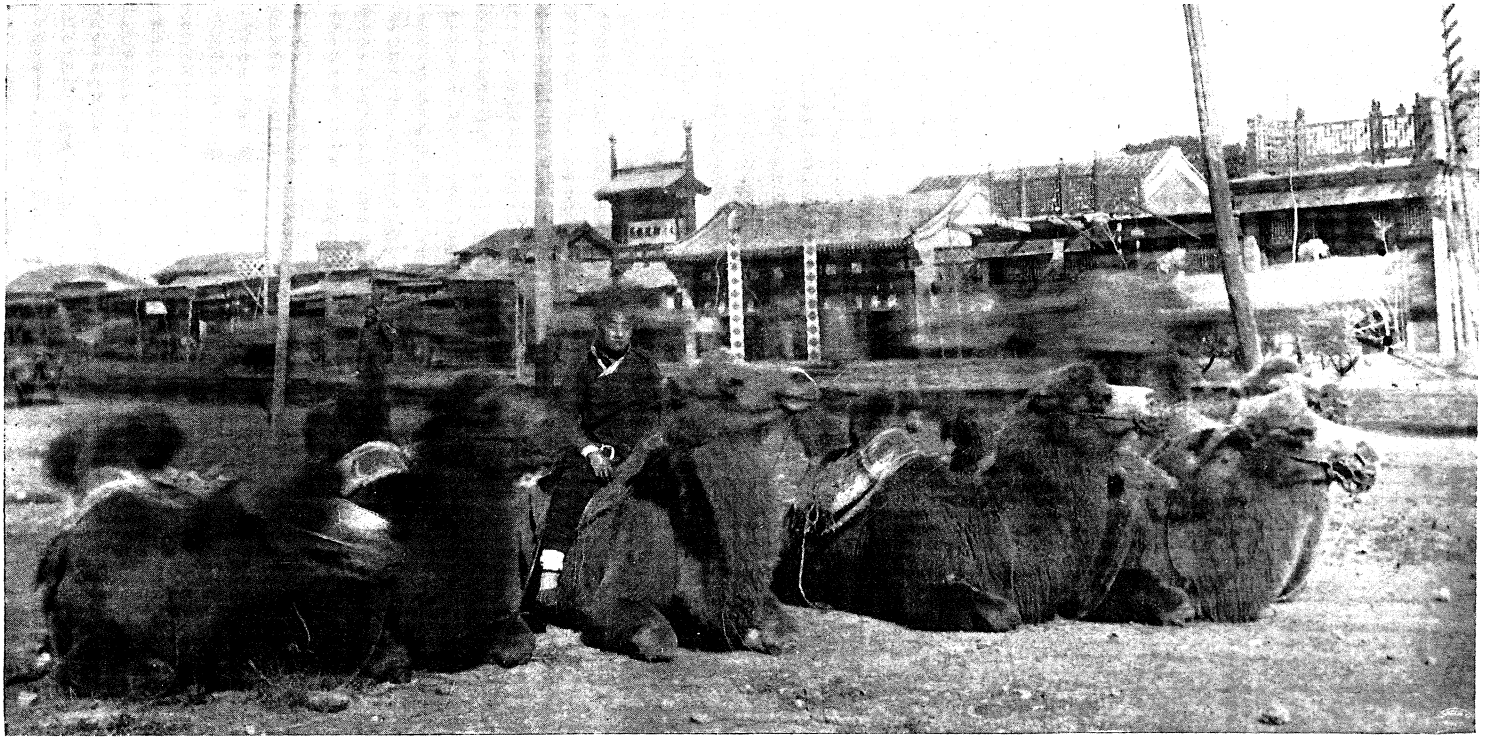

PIHENŐ TEVEKARAVÁN.

kerül a laczikonyhás kuli — mozgó konyhájával a vállán — a fekete palankinban szállított mandarinnal. A hordszéket hat-nyolcz ember viszi a vállán és ugyanannyi lovas kíséri öszvér-háton. — Köztük a csonkakezű koldus, a kit a lepra rettenetes betegsége fosztott meg az emberi formától.

Rendkívül nehezen haladnak előre a riksa-kuliaink; csak kiváló ügyességüknek köszönhetjük, hogy egyáltalában előre juthatunk, a míg a kapu előtti torlódásból kivergődünk. Lent, a Császár-úton, a széles kőlapok között feneketlen sár, mély árkok. A kulik felvontatják a riksát az árkon keresztül a keskenyebb úttestre. Ott kisebb a kocsiforgalom, mert a nagy sárban nehezebb az előrejutás. A riksa az üzletek végtelen hosszú sora előtt halad el. És milyen változatos sorozata az „üzleteknek" ez a két sor! Ipar, művészet, kis- és nagykereskedelem minden rendszer nélkül következik egymás után. — A teakereskedő mellett bámulatos finomságú cloisonnét gyártó művész kirakata áll, megrakva szép és drága vázákkal, tálakkal; e mellett a hentes véres és szagos kirakata; azután a kerékgyártó, mellette a kötélgyártó, egy patika, borbély-üzlet, pékműhely, a mely inkább czukrászda; szemüveg-kereskedés, porczellános, mézeskalácsos, hangszergyártó.

Ennek tőszomszédja egy csodadoktor, a ki a boltjában masszíroz, fogat húz, vakságot gyógyít; mankó-gyűjteménye — meggyógyult betegeinek itt hagyott és nagy tudását szemmel látható módon dokumentáló ereklyék — a kirakatban áll reklámnak. Aztán jönnek a fazekasak, vasedényesek boltjai; ismét hentesek, selyemhímzők, ruhakereskedők, stb. — Valamennyi üzletnek óriási czégtáblája van. Az előkelőbb üzletek czégtáblája gyönyörű munka, fából vagy vert vasból; némelyik kristály-üveg, domború vagy vésett aranybetűkkel; a tábla remekművű keretben. A mit a czégtábla hirdet, az olyan rikító, kiabáló, hogy a ki khinaiul tud, annak messziről elmondja, hogy mit árulnak alatta. — Az üzletek előtt húzódó járda pedig az árok felé dülő, nyaktörő út; bokán felül érő fekete sárral, árkokkal, a melyeket kitölt a bennük meggyűlt dinnyehéj, törött fazék, hulladék-papiros. A bűz rettenetes. Tudniillik: a pekingi köztisztasági hatóság szigorúan elrendeli, hogy „a háztulajdonosok a házuk előtti járdákat napjában többször öntözni kötelesek". A háziurak — ismervén a köztisztasági hatóság rettenetes szigorát — hűségesen eleget tesznek a rendeletnek és „sepregetnek" azaz, hogy öntözgetnek a saját házuk előtt. „Mivel azon-

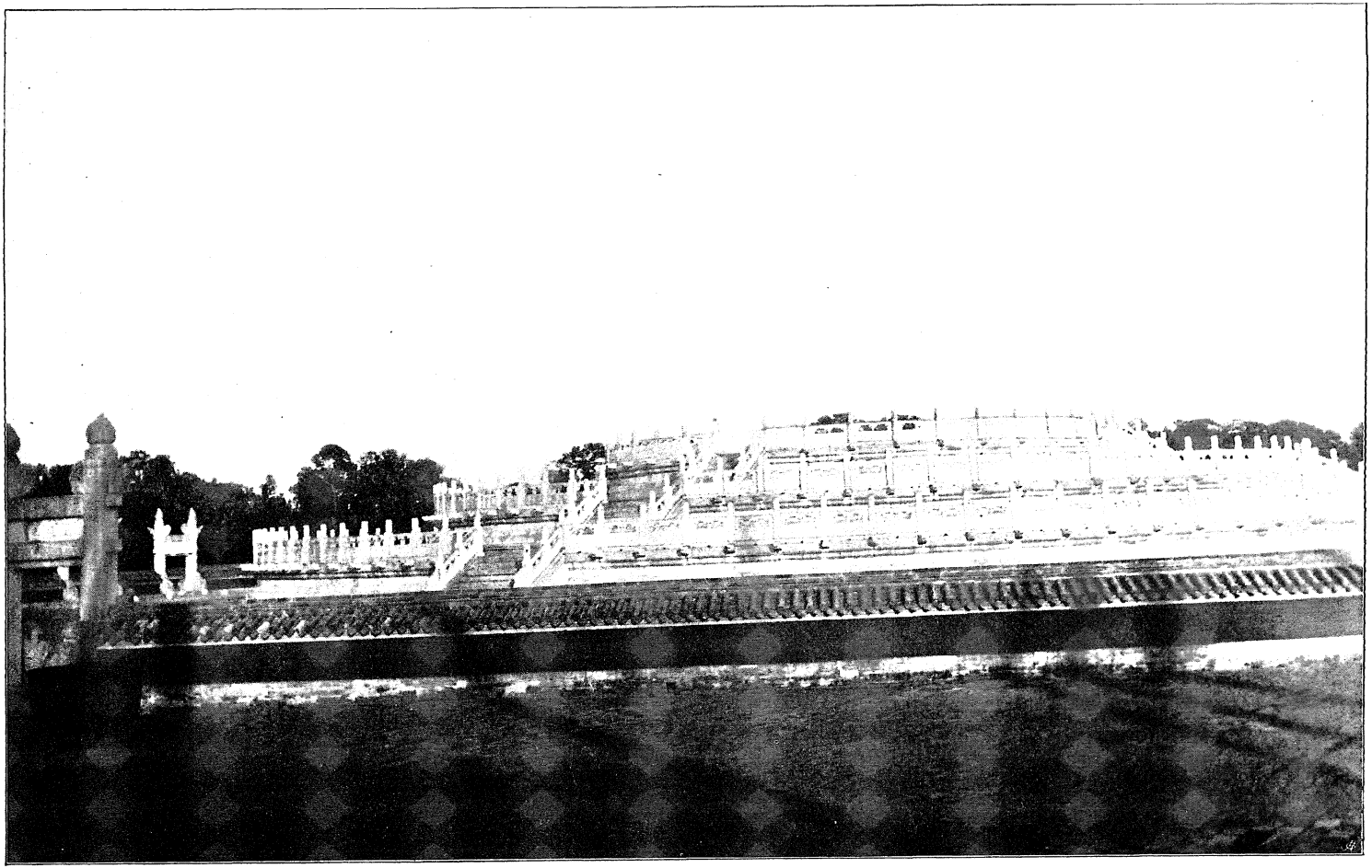

RÉSZLET AZ ÉG TEMPLOMÁBÓL.

ban a vizet messziről kell hozni, a házikút vizét pedig kímélni kell, hát öntöztetnek más folyadékkal: a konyhában meggyűlt mosogató- és szennyvízzel, meg a meggyűlt vizelettel.

Feltűnő jelenség, hogy ebben a legnagyobb mértékben vegyes összetételű tömegben hiányzik a — nő. Csak kivételesen lehet egy-egy nőt az utczán gyalog látni; az is az alsó néposztályból való. A khinai úrinő egyáltalában nem mutatkozik a nyilvánosságban, igazi penészvirág szegény, a ki örömtelen, csendes lefolyású életé-

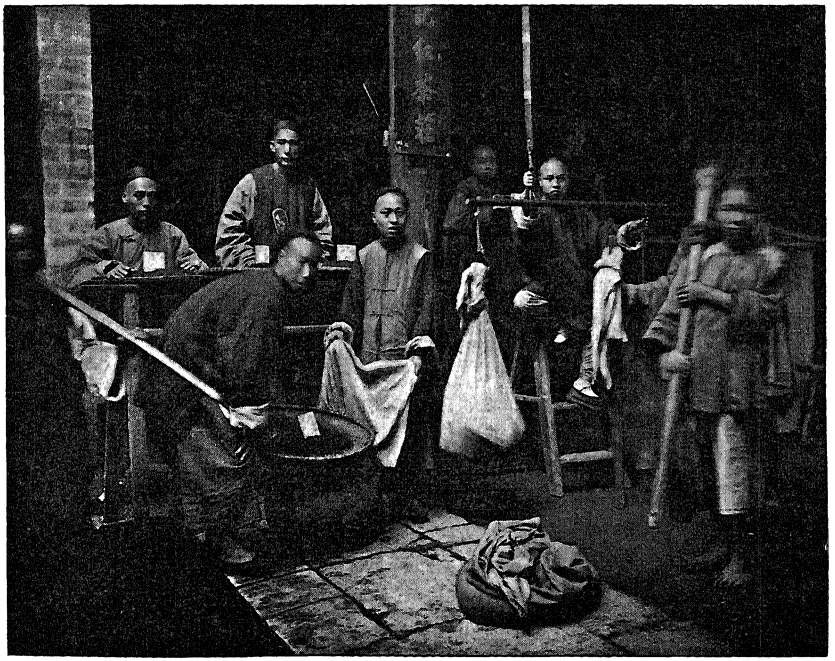

A TEAKERESKEDÉSBEN.

nek túlnyomó részét otthon tölti az egészségtelen udvar szűk falai között. Társas összejövetel, házimulatság, estély, teljesen ismeretlen fogalom előtte; még ismeretlenebb, mint a japáni nő életében. Míg azonban a japáni nő bármikor kimehet az utczára, minthogy valóban sűrűn eljár a parkokba, a játszó-terekre, templomokba, színházakba, a khinai nő otthon ül örökké. Ő nem jár sem templomba, sem színházba, sem parkba. A Tatár-városban, a hol a mandzsuk laknak túlnyomó számban, valamivel gyakoribb a nő az utczán. A mandzsu nők jelentékenyen több szabadságot élveznek, mint khinai testvéreik, a kiktől más tekintetben is lényegesen és elő-

nyösen különböznek. Külsőben is. Termetük karcsúbb, tetszetősebb; az arczuk szebb, kifejezésteljesebb. Míg a khinai fiatal nőnek sajátságos durczás, kedvetlen és látszólag semmi iránt sem érdeklődő kifejezés olvasható az arczáról, a mandzsu nő elevenebb, tempera-

KHINAI LEÁNY.

mentumosabb és rokonszenvesebb kifejezésű. A khinai nő arcza húsos, telt, kerek; fehér rizsporból, meg piros festékből valóságos álarcz van rámázolva; a mandzsu nő arcza hosszúkásabb és ámbár pofacsontja erősebben áll ki, mégis értelmesebb és szebb az arcza; festéket nem használ. Legjellemzőbb a két nő közötti különb-

ségben a fej meg a láb. A khinai nő egészen símára fésüli a haját a feje körül és szorosan odasimuló, apró virágokat tüzdel beléje; a mandzsu nő frizurája ellenben széles, nagy alkotás, selyemmel bevont deszkadarabkákkal, meg temérdek virággal díszíti. A frizu-

MÁNDZSU NŐ.

rájuk éppen olyan fáradságos és fantasztikus munka, mint a japáni nőké, de nem olyan ízlésesen diszkrét, mint amazoké és távolról sem olyan változatos alakú. Sőt mondhatni, hogy valamennyi egyforma, míg ellenben a japáni nők frizurája majdnem annyi változatosságot mutat, mint a mi asszonyaink kalapja. — Jellemzetes

különbség továbbá a láb. A khinai nőknek tudvalevőleg már csecsemőkorukban elnyomorítják a lábukat és olyan piczire formálják, hogy a ruha alól a lábukból, illetőleg a czipőjükből nem látszik ki több, mint például a körömfényesítő kefének a vége. A járásra majdnem alkalmatlan lábbal a khinai nő czammogva tipeg — vagy akár tipegve czammog — és dülöngél jobbról balra. A mandzsu nők lába nincs elnyomorítva; meghagyják azt természetes formájában. Czipőjük hasonlít a khinai férficzipőhöz: mélyen kivágott, fekete selyemből való, hüvelyknyi vastag parafa-talppal; hozzá fehér vászonharisnyát viselnek. Öltözködésük is sokkal ízlésesebb, színdúsabb, egyáltalában pedig a mandzsu nő sokkal kedvesebb látvány az idegen szemében, mint a khinai nő.

Ezen kitérés után folytassuk utunkat, tovább a Császár-uton. A Császár-uton azonban nem folytathatjuk, mert éppen úgy, mint a Tatárváros főútját, a Hatamönt, ezt is éppen most makadámozzák. Letértünk tehát a mellék utczákra és ezzel beleestünk az igazi Pekingbe. Egy méternél keskenyebbek az utczák, a melyekbe az alacsony házaknak csak a keskeny kapuja nyílik; ezen kívül a falon semmi más nyílás. Csak a dísztelen puszta falakat látjuk. A nyirkos, dohos utczában ragad a sár, a melyben apró, egészen mezítelen gyermekek — csupán kis kötényke födi a mellüket — játszadoznak a fekete disznók, meg a kövérségtől nehezen tipegő ruczák társaságában. Az utczák olyan keskenyek, hogy helyenként alig tudunk kitérni a szembe jövő szamárnak, a mely szénával van megterhelve, vagy a kulinak, a kinek a vállára vetett bambuszrúd két végéről súlyos teher lóg le. A keskeny utczák után szélesen kiterjedő mocsarak között haladunk tovább, aztán rizsföldek között ismét vissza térhetünk a Császár-útra, a melyen még megvan a régi kövezet: méternyi kőlapok, négyzetben. Itt már a város vége van. A mint átlépünk az „Égi hídon", mezők és szántóföldek következnek, megszakítva sárga homokterületekkel. Itt-ott egy-egy diadalív, a „Pji-lo"; kiváló férfiak emlékére és tiszteletére emelt díszes, monumentális kőkapu; czikornyás, nehéz tetővel. Előttünk a Khinai-városrész hatalmas Délifalának főkapuja áll, a Jung-Ting-Mön, a mely kapun a Tien-czin felől jövő vasut jön be Pekingbe. Jobbra és balra vén lombfák környezetében két óriási templom: az Ég temploma és vele szemben a Föld temploma.

Peking határozottan a falak városa. Az egész rengeteg területet körül veszi a nagy, hatalmas kőfal; a Tatár-várost a Khinai-várostól

ugyancsak hatalmas kőfal választja el. A Tatár-város közepén, óriási területen fekvő „Tiltott-várost“ kőfal veszi körül; ennek a közepén fekvő „Bibor“- vagy „Szent-várost“ ugyancsak hatalmas kőfal veszi körül; a „Tiltott-város“ és a nagy közép fal között fekvő „Nemzetközi negyedet“ ismét kőfal veszi körül, a melyben az egyes nagykövetségi palotákat és a hozzájuk tartozó kaszárnyákat különkülön kőfal veszi körül és íme az Ég templomát, a „Tien-tán“-t, valamint a szomszédos Föld-templomot, ismét kőfal veszi körül. A mint belépünk a kapun, meglepően szép ligetbe jutunk és ezen áthaladva, már megint kőfal elé érünk. Ezen a kőfalon belül van az Ég temploma és ennek melléktemplomai. Lehetséges, hogy az idevezető út kábító lármája után a templom körül elterülő liget ünnepélyes csendje hozza létre azt a mélységes benyomást, a melyet a templom okoz. Impozáns, hatalmas épület; a legszebb talán egész Khinában. Maga a templom, a terrászok, a lépcsők, a galléria, az oltárok, mind fehér márványból valók. Valamennyi gömbölyűre van építve, mint az égbolt. A templom emelvényen nyugvó, pagoda alaku, hatalmas főcsarnoka óriási köröndöt alkot. A felvezető márványlépcső, meg a köröndöt körülvevő fehérmárvány galléria talán a legremekebb munka, a melyet valaha márványba véstek. A biborszínű márvány oszlopsorra épített „Bibor-pagodának“ a teteje kék zománczczal van bevonva, a mely gyönyörű színben ragyog az erős napfényben. Miniatura másolata akar ez lenni a valóságos égboltozatnak. Az egyetlen templom Khinában, a melynek a kupolája olyan színű, mint az égbolt. Ezen a nagykupolás csarnokon, a „Csi-nien-tien“-en kívül, a ligetben áll a „Kerek Halom“, a „Juan-csio“, a melyben a császár végzi évenként háromszor ájtatosságát és egy kisebb templom, a „Hoang-tien-sien“; valamennyit gyönyörű márvány munka díszíti. Az egész templom-komplexus méltóságteljes, nyugodt komolyságával, a terebélyes vén fák alatti néma csend környezetében, az innen látható kilátással a várost körülvevő rengeteg falakra, alkalmas arra, hogy őszinte és mély benyomást tegyen nemcsak a hivőre, de az idegen szemlélőre is. Határozottan szebb, mint a japáni berkek templomai, a melyeknek komolyságából sokat levon a mesterkélt, raffinált díszítés, a temérdek sallang és czafrang. A japáni templomok olyanok, mint a toilette raffinériáival túldíszített, kipingált, czifra asszony, a ki hivalkodik szépségével; emez pedig — az Ég temploma — olyan, mint a természetes adományokkal megáldott, imponálóan szépséges nő.

A Confucius kultusznak emelt templom nemcsak architektonikus szempontból a legkiválóbb egész Khinában, hanem a benne kifejtett szertartások folytán is a legmagasabb rangú. Ebben a templomban imádkozik ugyanis a khinai császár évenként háromszor a maga, az országa és népe jóvoltáért. Legfontosabb az a szertartás, a mikor a khinai császár fényes kísérettel átjön a „Bibor városból" az Ég templomába, hogy a kezdődő mezei munkát fölszentelje. Az Ég templomában végzett ájtatosság után a császár átmegyen a szomszédos Föld templomába, a melynek területén rizsföld van. Ezen a rizsföldön húz egy barázdát a császár saját kezüleg az arany ekével és kíséretének minden kiváló tagja szintén húz egy-egy barázdát.

*

Az Ég és Föld templomával egészen ellenkező irányban, azaz a Tatárváros legészakibb részében, jobbra és balra annak főútjától, a Hatamöntől, fekszik Peking két másik főérdekessége, a Confucius-templom és a Láma-templom. Ez utóbbi, a „Jungjó-kung", egyszersmind klastrom, a melyben mintegy ezer láma és papnövendék él, nagyobbára mongolok és tibetiek. A legfőbb papjuk, a pápájuk, — az „Élő Buddha" — a Láma-templom rejtett kincse, a kit közönséges halandó nem láthat. A templomnak több udvara van; valamennyi udvar egy-egy árnyas liget. A nagyszámú, rendkívül értékes bronz urnák, tibeti szőnyegek és drága selyem hímzések között van nehány példány, a melyeket maga a császárnő hímzett felséges ujjaival. A második udvar templomcsarnokában áll Buddhának huszonöt méter magas, fából faragott szobra. Az idegennek csak a két első udvar megtekintése van megengedve; a többiből ki vagyunk zárva. Ennek a kettőnek a meglátogatásával azonban igen durva szczénáknak van az ember kitéve. Az első udvarban ugyanis nehány pap ácsorog a fák alatt és a folyosókon. A mint a piszkos, viola-reverendába öltözött alakok észre veszik, hogy egy idegen jön, a legszemérmetlenebb módon tolongnak körülötte, tartván a markukat és éktelenül kiabálva. Vezetőnek kínálkoznak, de előre kérik a belépődíjat meg a kalauzolásért járó borravalót. Minden öt-tíz szó után, a melyből persze az idegen egy betűt sem ért, már tartják a markukat és követelik a pénzt. A szczéna megismétlődik minden kapunál és minden szobornál;

mindenütt áll egy-két pap, az őr és valamennyi kiabálva, fenyegetve követeli a borravalót. Főleg a fiatal papnövendékek viselkednek bántóan, tolakodó módon. Megfogják a kabátom szárnyát, leveszik a sisakot a fejemről: pénzt! A velem volt fiatal khinai szolga tanácsára két dollárt adtam át a legöregebbik papnak, közös prédaként és erre elbocsátottak. A szent épületben tapasztalt magaviselet épenséggel nem volt épületes.

Nem képzelhető nagyobb ellentét, mint a minőn az megy keresztül, a ki a napot a Tatár- vagy Khinai-város utczáin meg érdekességének megszemlélésében tölti, este pedig elmegyen a Nemzetközi negyed „International Club"-jába. Oda künn a legeredetibb kelet-ázsiai élet, a mongol-mandzsu-tatár-khinai életmód és társadalom, itt benn pedig, a legáczió szűk falai között, a művelt nyugoti társadalom legelőkelőbb, exkluzivus osztályának válogatott tagjai folytatják azt az életmódot, a melynek előkelőségét nagyban emelik a sajátszerű viszonyok, tudniillik a körülbelül állandóan „vulkánon való tánczolás", meg a társaság vegyes összetétele, azaz előkelő diplomaták és a fegyvernemek legelőkelőbbjéhez tartozó katonák: a tengerésztisztek. Ennek a klubnak helyiségeiben zajlanak le Kelet-Ázsia és a Nyugat között fennálló mindenkori politikának az elő- és utóeseményei. Itt készítik elő ugyanis a politikát és itt isszák meg annak a levét. A társaság a képzelhető legnemzetközibb, a társadalmi érintkezés tehát a legelőkelőbben síma. Ugyanolyan, a minőt a hadihajók tisztjei kölcsönösen kifejtenek akkor, a mikor idegen kikötőkben más haditengerészetek tisztjeivel érintkeznek. Az előkelőség azonban nincs rovására a fesztelenségnek. Hiszen az itt találkozó angolok, francziák, spanyolok, magyarok, osztrákok, amerikaiak, németek, hollandusok, belgák vagy japániak és a többi, egyszersmind valóságos bajtársak. Igazán és valóban bajtársak. Mert ha ezen szűk nemzetközi városka falai körül támad baj, az feltétlenül közös és ha van baj, az csak igen nagy baj lehet. Csak emlékezzünk vissza a nemrég lezajlott boxer-mozgalomra.

Általános rokonszenvnek és becsülésnek örvend Pekingben egyik alattvalónk, a már említett khinai-orosz bank vezérigazgatója, Willfahrt, egész Kelet-Ázsia bankintézetei között a legelőkelőbbnek vezérigazgatója. A boxer-mozgalom alatt még kisebb rangú bankhivatalnok volt. Az ostrom alatt azonban olyan hősies vitézséggel harczolt a mi katonáink oldalán, annyi embernek az életét mentette meg, a bankjának pedig szellemes ötletével olyan sok milliót mentett

meg, hogy jutalmul először is: a legtöbb nemzet uralkodója magas érdemrenddel tüntette ki, másodszor előkelő tagja lett a pekingi előkelő társaságnak és harmadszor — a mi szintén valami: — az orosz-khinai bank megtette vezérigazgatójának.

*

Egy alkalommal magával vitt Willfahrt a Tatár-város déli falára, a honnan — mint már láttuk — áttekinthető az egész város. Innen magyarázta nekem Peking topografiáját, Peking történetének legújabb mozzanatait, a „Tiltott-város“ és a „Bibor-város“ rejtelmeit szépségeit és érdekességeit.

Irtózatosan perzselt és szúrt a nap. Az áthevített forró kőfalakról visszasugárzó meleg égette a talpunkat, de az innen lát-

RÉSZLET A LÁMA-TEMPLOM KOMPLEXUSÁBÓL.

ható kép olyan grandiózus volt, hogy érdeklődéssel hallgattam magyarázatait. Aztán riksába szállva, neki mentünk a város legrejtettebb zúgainak, oda, a hova európai ember ritkán jár. Látva ezeket a zúgsíkátorokat, a melyeket az irtózatos forróság ellenére hűvösen tart az utczák keskenysége, meg a föléjök kifeszített ponyva, látva azt a rengeteg elhanyagoltságot, szennyet, piszkot,

sarat, fel tudtam fogni, honnan ered a nagy halandóság, és hogy hogyan lehetséges az, hogy az ilyen forró napok némelyikén 50—60 ember esik össze holtan az utczán, a napszúrás következtében.

Napolinak azt a részét, a melyben a szegény néposztály lakik és a melyben a népszerű lazzaronik tanyáznak, nevezik az idegenek leggyakrabban festőinek, mert egész Itáliában sehol sincs annyi piszok és szemét egybegyűlve — hulladékban és emberekben — mint ebben a városrészben. No, hát ha ezt festőinek nevezi valaki, akkor jöjjön Pekingbe és nézze meg itt azokat a városrészeket, a melyek félre esnek a főutczák vonalától. Vagy akár maradjon a főutczákon. Mert a mit ezeken láthat, az több mint festői.

A tisztaság ugyanis valóban ismeretlen fogalom Pekingben Személyes meggyőződésből tudom, hogy a khinai — a külső mezen kívül, a mely az úri emberen mindig kifogástalan tiszta és előkelő — a tisztasággal éppen ellenkező lábon áll. Csak az unalmasságig sokszor ismételt tényt említenék fel az utczákon elterjedő nehéz, penetráns szag felemlítésével. Hogy hogyan öntözik az utczákat Pekingben, azt láttuk a Császár-úton; szemétkihordásról szó sincs; a hulladék ott rothad el az udvaron. A nagyszámu családban vagy a házakban, a hol sok a cselédség, ezeknek az udvara leirhatatlanul be van rondítva, miután az úri házak árnyékszékei is a lehető legprimitivusabbak. Csak nehány főutcza van valahogyan csatornázva, levezetés tehát nincs. Régebbi csatornázásnak vannak nyomai, de ezek mind be vannak töltve. A higiénikus berendezésre jellemző, hogy az egyik császár — a már említett Khángszi — annak idején 40 botütésre ítélte azt a háziurat, a ki a házának vagy udvarának bármely részében nyilást csinált, a melyen házából vagy udvarából valami az utczára folyhat. A mai hatóságok talán hajlandók volnának a higiénia terén egy s más újítást bevezetni, de nem tehetik. Óriási ellenállásra akadnak a legvadabb és legdurvább babona alatt álló lakossággal szemben. Ez a legmagasabb fokú intelligens nép talán a legotrombább babonának a rabszolgája az egész emberiség között. Sem a házépítésnek módjában, sem a ruházkodásban, sem az útépítésben nem tűr újítást. Nem enged lerombolni egy házat, egy kunyhót, a mely útjába esik valamely új és szükséges épületnek, mert ez által változnék a vidék képe és ez által az istenek megtévesztetnének útjokban!! Nem tudnának eligazodni! Ténykedésüknek a legcsekélyebbjét valamely szellem szabályozza, irja elő. Ez a szellem

pedig éppenséggel semmit sem tűr el büntetlenül. Ha valamely súlyos járvány pusztítja a lakosságot, például tifusz, himlő, kolera, a hatóság tudomást sem vesz róla. Még akkor sem, ha ezrivel pusztulnak az emberek. Csak ha valamely magasrangú hivatalnok, vagy a császári családnak valamely távoli tagja esik áldozatul a járványnak, akkor tétetnek meg hivatalból a járvány megszüntetését czélzó intézkedések. Tudniillik: a legapróbb részletekig kidolgozott — fantasztikus — búcsújárásokat rendeznek a felháborodott szellem megnyugtatására; templomokat építenek hirtelen a démonnak; a császár pedig magas czímmel, hivatallal és rendjelekkel tünteti ki a megsértett szellemeket.

Ez okozza tehát, hogy azokat az utczákat, a melyen egész délután kóboroltunk, ugyanolyan házak alkotják a minőket a pekingiek nehány száz évvel ezelőtt is építettek. A házak túlnyomó része földszintes; az utcza felé egynek sincs ablaka; valamennyinek szűk a kapuja; a kapun sejteni sem lehet, hogy nyomorúságos piszkos udvarra nyílik-e, avagy előkelő úrnak több udvarból álló lakásába. Az úriház kapuja elé kőfalat építenek, a melynek az a rendeltetése, hogy feltartóztassa a gonosz szellemeket. A gonosz szellem ugyanis csak egyenes irányban tud előre haladni, mihelyest meg kell kerülnie valamit, már eltéveszti az irányt. Ezen kívül a háztetőkön, a kapufélfán, a küszöbön különböző felírásokat, jelvényeket alkalmaznak, ugyancsak a szellemek visszatartására, részben azoknak üdvözlésére. Az úri házak több udvarból álló lakása bambuszgyékénynyel, vászonnal van fedve. Nem a napsugár, sem az eső, hó előli védelemből, hanem a szellemektől való félelemből. Külön udvarokban lakik az úr, az asszonynépség, a cselédség, valamennyi udvar kőfallal van egymástól elkülönítve, egyikből a másikba közvetlenül átmenni nem lehet; mindig csak a főkapu felől. (Persze, ismét tekintettel a szellem megtévesztésére.) Pincze nincs, a házat közvetlenül a talajra építik, a falak alacsonyak, az ablakok kicsinyek, többnyire czifra faragású rácsokkal ellátva. Bútorzat kevés, némelyik szoba egészen üres, legfeljebb egy-két pad áll benne a vendég fogadására, a falakon hosszú papírcsikok, teleírva szent mondásokkal, frázisokkal. A hálószobában kőből, téglából épített magaslaton az ágy, illetőleg arra teszik a matraczokat, s a többi ágyneműt. Lefekvéskor nem vetik le a ruhát, ruhástól alusznak. Az alsó fehérneműt egész télen nem váltják fel — a mit itt elmondunk, túlnyomóan úri házakra és úri családokra

vonatkozik, mint például a Dr. Vá családja. — Felkeléskor nincs mosakodás, fürdés, az arczot, a nyakat meg a kezet meleg vízbe mártott ruhákkal törlik végig egyszer-kétszer. A nagy hidegben széntartókat állítanak fel a szoba közepén, a melyet szükséghez mérten ide-oda szállítanak, mint nálunk a hordozható „villamos kályhát". Ennek a „Meidinger kályhának" csekély melegét avval pótolják, hogy az egyik réteg ruhát a másik fölé húzzák, a melyeket le sem vetnek a meleg idő beálltáig. Pedig milyen megveszekedett hideg ül télen Pekingre! Pekingnek ugyanis igen furcsa az időjárása. Ámbár egy szélességen fekszik Napolival, télen mégis olyan hidegek állnak be, mint Szibiria északi részében. Minus 30° C. deczemberben, januáriusban elég gyakori. Nyáron pedig olyan rettenetes forróság uralkodik, — a mint éppen személyesen tapasztalhattam, — a mely vetekedik a földgömb legforróbb pontjainak — Adennek, Szuákimnak, vagy a Jángczénak — forróságával. A világítás vagy fagygyúgyertya vagy villamos izzó körte. Hogy melyik világítson, azt a ház tanácsadója — valamely pap — dönti el, a ki előbb megkérdi a szellemeket, de közben informáltatja magát kellő helyen az iránt, hogy a háziúrnak melyikhez volna inkább kedve, mint a hogyan nálunk a praktikus háziorvos azt a fürdőt javasolja a háziasszony-páczienséneк, a hol az legszivesebben mutogatná az új toilettjeit.

Árnyékszék vagy semmilyen sincs, vagy ha van, az nagyon kezdetleges. Úri házaknál ez — a mi fogalmunk szerint — rettenetes hely. A legutolsó udvarnak egyik zúgában áll, a szemétgödör mellett. Az ülőkéje alacsonyabb, mint nálunk a gyermekek klozettje; ha megtelik, a tartalmát áthordják lapáttal a szemétgödörbe, a hova a konyhahulladék, szobaszemét, tört cserép, ócska ruha, kutya, macska holtteste is kerül. Hasonló berendezésű illemhelyeket nagy számmal láthatunk a főbb utczákon, például a Hatamön-főuton, a Csing-jang-mön Ta-Csién úton. (A ki azt hiszi, hogy a „Bibor-város" márványhídja melletti császárkastély helyiségében sokkal különb az illemhely, az — téved.) Hogy miképpen szállítják el a városból a rengeteg hulladékot, állati és emberi exkrementumot, azt már említettük Khina általános ismertetésekor.

A mikor a Confucius- meg a Láma-templomot meglátogattuk, időnként kiállhatatlan, rettenetes bűz csapott felénk. Ezt a szagot az északról jövő szél hozta magával. A város exkrementumát ugyanis „a köztisztasági vállalkozó" csebrekben és hordókban ide hozatja,

a Tatár-város északi fala mellett elhúzódó homokterületre. Itt szétterjesztik az anyagot száradás végett, hogy a megfelelő kezelés után felhasználják különböző ipari czélokra, de főképpen trágyának. Köröskörül a falak mentén széles árok húzódik, a melynek mélyebb részében meggyűlik a víz, részint eső alkalmával, részben pedig a város közelében húzódó csatornahálózatból. A városból kihordott szenny nagy része ezekbe az árkokba jut, akár szándékosan, akár véletlenül. Az árkok mentén túlnyomóan veteményes

TEA OSZTÁLYOZÁS.

kertek vannak, a melyeket persze öntözni kell. Az öntözéshez a vizet ezek az árkok szolgáltatják. Már most képzelhető, hogy minő állapotban kerül a saláta, zöldbab, ugorka és karfiol a városba. A kapuk közelében — a hol rendesen legtöbb a víz az árokban — mossák és sulykolják a fehérneműt. És ugyanebben az árokban játszanak a szegényebb osztály gyermekei, nem fürdés czéljából persze, hanem csak a játék kedvéért.

Hogy ezen lehetetlen — sőt annak, a ki ezeket az állapotokat nem látta: hihetetlen — viszonyok közepette a halandóság nem sokkal nagyobb, mint a milyen a valóságban, igen nagy részben

annak köszönhető, hogy a pekingiek — valamint a khinaiak egyáltalában — vizet soha nem isznak. Ők a szomjat úgy oltják és az organizmus által megkövetelt vízszükségletet úgy fedezik, hogy sok teát isznak, tehát mindenesetre csak forralt vizet isznak. A tea olyan rendkívül olcsó és a bármely időben való hozzájutás olyan könnyűvé van téve, hogy a legszegényebb ember is bárhol megtalálja — városban és falun, utczán, otthon — és a tea-költség a budgetjében számot nem tehet. Különben is a városokban számtalan helyen tea-kiosztó telepek vannak felállítva, a hol a kulik tízezrei ingyen kapnak teát.

Egyáltalában pedig a legnagyobb mértékben gondoskodnak a nyomor és szegénység enyhítéséről, a mely törekvésben az állam, a város meg a társadalom együttesen működik közre. Sehol a világon nem viselkedik ez a három tényező a szegényekről való gondoskodásban olyan nagy mértékben és olyan humánusan, mint egyáltalában Khinában és különösképpen Pekingben. Ingyen tea, ingyen rizs, ingyen ruha, ingyen vetőmag, ingyen orvosság stb. áll rendelkezésére a szegény népnek. Elengedik az adóját; iskoladíjat nem fizetnek a gyerekért, a kórházakban teljesen ingyenes a gyógyítás, a lepra-falukban ingyenes az ellátás. Pekingben számos zárt kocsi (a már leírt „peking-car"-hoz hasonló, csakhogy zárt jármű) jár az utczákon, hogy felszedje a kitett és elpusztult gyermekek holttestét, vagy a házakban tartott gyermek holttestek felszedésére és eltemetésére. Az elhalt gyermek holttestével különben sem törődnek sokat. Egyszerűen begöngyölik gyékénybe és kiviszik a városon kívülre, a falak tövébe, áldozatképpen „az égi Kutya" tiszteletére. Ezt még azok a családok is megteszik, a kiknek családi sírboltjuk van, mert a nyolcz éven aluli gyermek még „éretlen", tehát nem a sírboltba való. (Azért nem odavaló, mert a még csak nyolcz éves fiú az elhalt apa lelkiüdvéért úgy sem imádkozhatott volna, nem áldozhatott volna; már pedig az emberi létnek ez az egyik legfontosabb kötelessége és végczélja.) Állam és közjótékonyság tartja fenn a számos árva- és lelenczházat. Ez utóbbiaknak csaknem kivétel nélkül leánygyermekeket adnak át. Fiúgyermektől még a végszükség esetén is alig válik meg a család. A lelenczházakba adott gyermekeket két éves korukig kiadják vidékre, a hol szigorúan ellenőrzik a gyermektartó családot; két éves korában a gyermek visszakerül a lelenczházba és itt tartják, a míg férjhez adható. Analfabéta ember alig van a városban. Ingyen tanítanak

mindenkit, a ki tanulni akar, ingyen osztogatják a könyveket is. Sőt olyan egyesületek is vannak Pekingben, a melyeknek kizárólagos czélja megakadályozni az erkölcstelen — pornografikus — könyvek terjesztését, a mely könyvekben a khinaiak igazán nagyok. A legotrombábbb durvaságok, a legszemérmetlenebb obszczaenitások és a legundokabb nudítások irásban és képben való terjesztése olyan nagymérvű Khinában, hogy már-már majdnem utoléri — a mienket.

A khinai társadalmi élet ezen előnyösebb oldalának megemlítése után lássunk annak az árnyoldalából nehány vonást. Miután az előző kötetben Khináról általában sok szó ejtetett, ezúttal főképpen a pekingi viszonyokat ismertetjük, a melyek igen sok tekintetben és nagyjában úgy eltérnek az általános khinai viszonyoktól, mint pl. nálunk a budapesti életviszonyok túlnyomó része nem azonos az ország, a vidék viszonyaival.

Mindenekelőtt fontos tényezője a társadalomnak a — gyermek, abból a szempontból, hogy a családok igyekeznek, hogy minél kevesebb legyen belőle; főképpen azonban leány ne legyen, mert ez nemcsak baj és költség, hanem némi tekintetben — szégyen is. A szegény néposztály igyekszik is szabadulni tőle minden áron. A „minden ár" úgy értendő, hogy alkalomadtán olcsón adják el a venni kivánkozónak, vagy nem sok lelkifurdalást okoz az elvesztése, vagy elpusztítása.

Ennélfogva a leánygyermek meggyilkolása ma is rettenetes nagy mértékben szokásos. A szegények megölik, mert szegények; a gazdagok megölik, hogy több juss — jusson a — a fiúnak. Ha leánygyermek születése után az anya megbetegszik — pedig igen sok betegszik meg, mert a puerperális láz — a mely Japánországban ma is rendkívül ritka, sőt mielőtt a szülészeti klinikákat bevezették, egyáltalában ismeretlen volt — Khinában, illetőleg Pekingben rendkívüli gyakori — annak a szerencsétlen leánygyermek az oka; megbántotta a ház szellemét. Hogy kibékítsék a megsértett szellemet, megölik a leánygyermeket. Ha a gyermek súlyosan megbetegszik, egyszerűen kiteszik a házból. Ha meggyógyul, hát jó; ha elpusztul, hát persze az jobb. Ennek a megfoghatatlan és szívtelen könyörtelenségnek, a mely diametrális ellentétben áll a különben jámborlelkű és humánusan gondolkozó népfaj többi lelkitulajdonságával, némileg mentségül szolgál a rettenetes babonája. Tudniillik: a meggyilkolt leánygyermek nem hal meg véglegesen; a lélek-

vándorlás útján — a melyben főképpen a leánygyermek számára feltétlenül biztos „retour-jegyet“ tételeznek fel, a leánygyermek ismét a világra jön, javított kiadásban, tudniillik mint — fiú!

Utolsó időkben úgy tapasztalják, hogy a leánygyermek kitevése valamivel ritkább, mint volt azelőtt. A szülők rájöttek, hogy a leányaikat később — serdülő korukban — igen jól értékesíthetik. Hogy miképpen, mely úton, azt itt nem kell bővebben tárgyalnunk. Tény, hogy a „leánytőzsdén“ ma már teljesen kialakult árszabályzat áll fenn. A 10 éves leánygyermeknek az ára 1—2 dollár, életévenként: 10—12 évesnek husz-husz dollár az ára minden évért; 16—20 év közt 150 dollár; de ha zenéhez és tánczhoz is ért, 200—250 dollár

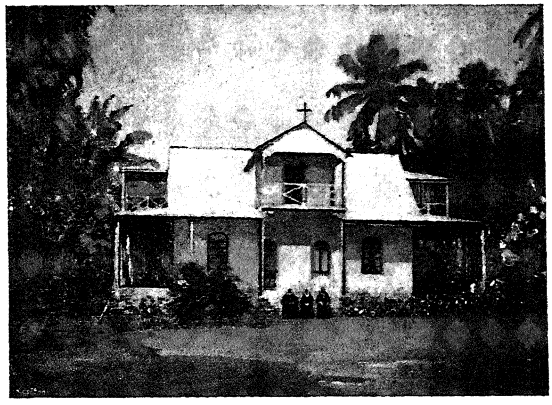

MISSIONÁRIUSOK.

jár minden életévéért. (No hát nem lenne kár az ilyen értékes portékát a csatornába dobni?)

A maga nemében páratlanul áll az a módszer, a mely szerint a khinai — főképpen a pekingi — társadalomban a fiúgyermeket is értékesítik; hasonló okból, hasonló czélokra. A magasabb műveltségű férfiú, a „klasszikus lelki élvezetekre“ vágyó tudós férfiú, vagy a magasrangú hivatalnok, „lelki-igényeit“ az átlag igen alantas műveltségű és lelkileg vajmi kevéssé fejlődött khinai nő nem képes kielégíteni. Sem mint főfeleség, sem mint másodrangú feleség, sem mint pénzen vásárolt, mulattató nő. A khinai ethikai-bölcseleti tudomány sokkal mélyebb, szétágazottabb, misztikusabb, semhogy a khinai nő, a kinek a nevelése különben is a képzelhető legegyszerűbb, ezen buvárkodásában, vagy az azokból leszűrt eszmék megvitatásában vagy azok meghallgatásában részt vehetne. Hogy a khinai

nő lelkileg ilyen szegény, annak nem ő az oka, hanem a nő társadalmi helyzete, a reá oktrojált nevelés. Akárhány példával mutatták be a khinai nők, hogy igenis: szabad mozgás és megfelelő nevelés mellett a lelki és szellemi műveltségnek a legmagasabb fokára tudnak emelkedni; és emelkedtek is. Hogy tehát a szellemi érintkezésnek bizalmasabb jellege létrejöhessen, a khinai társadalomban fiatal férfiak vállalkoznak erre a szerepre, a kiket erre a szerepre mesterségesen — mondjuk: operáczió útján — alakítanak át és nevelnek erre a czélra, megfelelő intézetekben. Szegény szülők átadják a szépen fejlett fiúgyermeket ennek az intézetnek, a kiért egyszersmindenkorra valamely végkielégítő összeget kapnak. Ebben az intézetben — a melyből Pekingben nehány tuczat van, de a legkiválóbb a Tá-csing kapu melletti „elsőrendű intézet“ — mindenekelőtt operáczió segélyével átalakítják a fiúgyermeket semlegesnemű individuummá. A műtét olyan gyökeres, hogy utána nyoma sem marad annak, hogy az operált individuum valaha a férfinemhez tartozott. A véres műtét rendkívül fájdalmas és az utána következő kezelés igen hosszadalmas. A gyógyulás átlag 100 napig tart, a halálozás pedig nem több három százaléknál. Tekintettel a nagy, véres műtétre és az „operateurök“ nem orvosi mivoltára, meg a kezelés módjára, a melyben az „asepsis“ vagy „antisepsis“ teljesen ismeretlen fogalom, ez a halálozási százalék nagyon kevés. Gyógyulás beálltával megkezdődik a több, mint eunuchchá változtatott individuum nevelése, hogy szellemi téren is alkalmas legyen gazdáját szórakoztatni, mulattatni. Megtanítják a khinai klasszikusok megértésére, az előkelő, finom frazeologiára, énekelni, hangszeren játszani; szóval mindarra, a mivel az ilyen individuum a gazdáját vagy az esetről-esetre kibérlőjét mulattatni képes. Az eunuch teljesen elfogadott alkatrésze a khinai társadalomnak. A császári udvartartásnak átlag 3000 eunuchja van; a vérbeli herczegeknek 30, a császár öcscsének, unokáinak husz, a távoli rokonoknak csak tíz. Minden herczeg „köteles“ minden öt esztendőben nyolcz eunuchot szállítani az udvarnak, még pedig „a spirituszban megörökített járulékokkal együtt“, a mi által kétségbevonhatatlanul bizonyíttatik, hogy az individuum előbb a férfinemhez tartozott.

Az eununchok a polgári osztálynak is rendelkezésére állanak, de ezek már minden „ethikai műveltség“ nélkül valók. Éppen úgy rendőri felügyelet alatt állanak, mint a prostituáltak. Ezeknek a tanyáit szögletes, nagy vörös lámpák jelzik, amazokét ugyanilyen

lámpák zöld üveggel és az árút jelző felirattal. Az eunuchok „társadalmi állása" éppen olyan kevéssé becstelen, vagy természetellenes, mint a női prostituáltaké. Ugyanolyan az állapot ebben a tekintetben a khinaiaknál most, mint a milyen volt annak idejében a görögöknél, vagy a milyen egy s más tekintetben most Arábiában.

Az ósdiságoknak ezen tömegével szemben valóban bámulatra méltó az, hogy valamely újítást egyáltalában létrehozhattak. Ilyen például többek közt a Hatamön-útnak a kövezése, helyesebben„ Mac Adam"-ozása. A gőzzel hajtott „gurítógépnek" van is ám nézőközönsége. Ilyen újítás továbbá a villanyos ívlámpák az előkelőbb útakon és a villamos világítás az előkelőbb vendéglőkben; az ujságok nagy száma az előbbi egyetlen „Hivatalos Közlöny"-nyel szemben; a telefon. Tien-czinnel telefon köti össze Pekinget és ottlétem alatt volt tervben, hogy Sang-háival is összekötik.

Legfontosabb újítása az új egyetem, illetőleg csak orvosi fakultás.

A nagy egyetem — a „Ta-Hsue-Fáng" — a Tiltott-városban van, a hol 1902-ben egy üresen maradt herczegnői lakásban helyezték el. Mintegy 200—250 hallgatója van, a kik a khinai állami-, jogi- és bölcselmi-szakokban neveltetnek tudósokká. Az egyetemnek olyan fontosságot tulajdonítanak, hogy a három gondnoka közül kettőnek miniszternek kell lenni. Az idegen tantárgyakat hat japáni és egy-egy német, orosz, angol és franczia tanár adja elő; a khinai bölcselmi theoretikus tárgyakat khinai tanárok tanítják. Idegen nyelveket a Tolmács-Szemináriumban, az „I-Siv-Kuán"-ban tanulnak a növendékek; a tanárok ugyanazok, a kik az egyetemen tanítanak. Az orvosi fakultás egészen el van különítve a Hatamön-útnak egyik nagy épületében. Itt nagyobbára japániak és németek a tanárok. Jóllehet, hogy magán az orvosi egyetemen a tanítás és tanulás beható, tudományos és modern, az innen kikerülő orvosok nagyobb része nem veheti fel a versenyt az európai orvossal. Az amerikai orvost azonban — tudásban és ethikában — messze felülmúlja valamennyi. Hűséges kísérőm és „régi" barátom, dr. Shou-Shi-Vá a ki pekingi kalandozásom alatt felejthetlen szivességgel halmozott el és a kinek kalauzolása alatt ismerkedtem meg Pekinggel, megismertetett Pekingben még egy orvossal, dr. Khou-Shán-Csáoval. (Mindkét orvosnak a neve angolosan van írva, azaz azokkal a betűkkel, a melyekkel angol nyelven — és angolos kifejezéssel — leghasonlóbban lehet a khinai kiejtést utánozni. A mint

azonban mindjárt látni fogjuk, mind a két név egészen másképpen fog hangzani, ha magyarnyelven próbáljuk meg a khinai nevek kiejtését.) Dr. Vá őrnagy-orvos volt az északi II. hadtestben; dr. Cáo pedig sorhajóorvos volt. Mindketten a „Peking Medical-College" növendékei voltak és bennök meg az általuk megismert — hozzájuk hasonló gentlemanekben tanultam megbecsülni a khinai nemzetet és velök rokonszenvezni. Kevés olyan orvossal találkoztam idegen helyen, a kikben annyi tudást, annyi műveltséget párosulva láttam a megnyerő szerénységgel és nyugodt önbizalommal, mint ebben a két orvosban. Ugyanettől a két orvostól tanultam egy s más érdekességet a khinai nyelvre vonatkozólag. Így pl. ők mutatták be az óriási különbséget a khinai nyelv számtalan dialektusának két legfontosabbja: az „északi" (pekingi) meg a „déli" (a kántoni) tájszólás között. A két dialektus között olyan nagy a különbség, mintha két külön nyelv lenne. Íme illusztrálásul a dr. Shou-Shi-Vá neve, rangja és czíme a két dialektusban:

Kántoni tájszólás:	Pekingi tájszólás:
Loh	Lu
Kván	dzunn
t'áj	ti
i	öh
tzánng	tzen
Kvon	dzsünn
jih	jih
Kun	Kvánng
T'zánn	Tzen
Száih	Dzsüh
Vá	Kváh
Dzi	Zh
Kvong.	Kvánn.

A kántoninak ezt a mondatát: „Nyie zjei i-cháh Kvaj-tcsi tuho-liá-má", a pekingi emígyen ejti ki: „N'jin dzsei szjángh guijángh do-khautámá". Az én két khinai barátomnak feltűnt, hogy én — magyar nyelven jegyezvén fel az általuk kiejtett szavakat, mondatokat — mennyire közel járok a leírt szavak visszaadásában a két dialektus bármelyikéhez. Szerintök sem az angol, sem a franczia, sem a német, sem semmiféle más európai nyelven leírt és ismét felolvasott khinai szavak nem adattak olyan híven vagy annyira hasonlóan vissza, mint a magyar nyelven.

Megmagyaráztam az én barátaimnak, hogy nekünk sok olyan mássalhangzónk van, a melyek a többi európai nyelvből hiányoznak. Így pl.: gy, ty, ny (és nem „nj"), dzs (és nem „ds"), ly („lj") stb. Hanem azért az én általam kiejtett magyar szavakat úgy adták vissza, mintha előbb összetörték volna a szegény magyar szónak a kezét-lábát és a nyakát is kicsavarták volna. Bizony abban, a mint ők ejtették ki a magyar szót, lehetetlenség volt a magyart felismerni.

*

Pekingből való távozásom előtt még egy rövidke epizódot akarok megemlíteni.

Egy délután, a mikor Peking külvárosainak megtekintésében szerzett fáradalmaimat pihentem ki, szokatlan órában kopogtatnak az ajtómon. Rokonszenves, értelmes arczú tengerésztaltiszt lépett a szobámba, teljes díszben, sapkával a fején, tehát „szolgálati minőségben". Az altiszt bemutatta magát, az előírt „szolgálati módon": „Én, K . . . . i Árpád, marsgast, alázatosan jelentem fregátt-orvos úrnak, hogy tizenhárom pekingi magyar bajtársam nevében tisztelettel kérem, sziveskedjék minket, magyar fiúkat, ma este látogatásával megtisztelni. Mi, pekingi magyarok, üdvözölni akarjuk fregátt-orvos urat, a mi szerény körünkben, hazafias melegséggel és meg akarjuk köszönni azt, hogy olyan szép könyvekben olyan hűségesen rajzolta meg a mi küzdelmes és mégis szép életünket".

Szóról-szóra így beszélt az „altiszt", Megköszöntem a meghívást, de egyszersmind kifejtettem aggályaimat, hogy vajjon a parancsnoknak nem lesz-e ellenére, ha mi magyarok, „külön barátkozván", nem csinálunk-e „status in statu"-t a pekingi magyar-osztrák bástyák között. Kissé túlzott aggodalommal, de alkalmazkodva a különleges viszonyokhoz, a parancsnok véleményétől tettem függővé látogatásomat. Természetes, hogy a parancsnoknak nem volt kifogása az ellen, hogy meglátogassam honfitársaimat. Sőt az elismerés hangján jegyezte meg: „ez egészen rájok vall; ezek a magyarok mindig — gavallérok. Látogassa meg őket, de ne csináljanak tulságos — tulipán-politikát". A napi szolgálat után elmentem meglátogatni a magyar fiúkat, a kik a pavillonok egyikében már vártak reám. Elkísért a parancsnok is, a ki a következő szavakkal köszöntötte a magyar fiúkat: „El-

hoztam nektek a honfitársatokat jutalmul azért, hogy derék és jó fiúk vagytok. Örvendezzetek és örüljetek egymásnak. És meg ne egyétek egészen". A figyelmeztetés helyén is volt. Tiszta szívű, őszinte örömmel fogadtak a derék fiúk. Nemcsak az látszott meg rajtuk — helyesebben: rajtunk — hogy a bajtársiasság köteléke fűz bennünket egymáshoz és hogy az ő életük megírásával csináltam magamnak útat nyílt, egyenes lelkületükhöz, hanem az is, hogy örvend a magyar a magyarnak, ha — Peking kőfalai között ölelheti egymást, tízezer mértföld távolságban az otthontól. Magyarok lévén azonban, nyilvánvaló tehát, hogy hazafias dikciók nélkül nem folyt le a kis ünnep. Igen ám, de nem szabad — sőt mi több: nem is illenék „tulipán-politikát" csinálni ebben az egészen különös helyzetben, a mikor fejünk felett nem a nemzeti, hanem a hadilobogó leng, a két testvér-ország közös jelvénye. Kis ügyességgel, meg sok diplomácziával (nem hiába éltünk a par excellence diplomatikus területen) sikerült az ügyet elintéznem oly módon, hogy a kecske jól lakott, a káposzta pedig megmaradt egészen.

Poharazás közben kedvesen és kedélyesen töltöttük az időt. A fiúk elmondták, ki hová való, mióta van Pekingben, milyen a szolgálat és a többi. Eldicsekedtek vele, hogy csak tizennégyen vannak ugyan magyarok Pekingben, de azért hat példányban van meg nekik a „Negyvenezer mértföld" meg a „Hét év". A többi 180 embernek együtt nincs ennyi könyve. (Nem tudtam hamarjában megítélni, hogy ez a tény kinek válik inkább dicsőségére: nekik-e vagy nekem.) Hazafias melegséggel búcsúztam el rokonszenves és kedves honfitársaimtól és végtelen örömömre szolgált, hogy mikor a tiszti szalonban vacsora alatt elbeszéltem látogatásomat, a tisztikar minden tagja a legnagyobb elismerés és dícséret hangján nyilatkozott a pekingi magyar fiúkról.

TIEN-CZINTŐL VLADIVOSZTOKIG.

Hét napi tartózkodás után Pekingben, búcsút vettem a khinaiak szent városától, a mely valóban kitörülhetetlenül véződött emlékembe. Hogy a látottak és tapasztaltokon kívül ebben a mély benyomásban nagy része jutott az én szíves házigazdáimnak, a kik ottlétem alatt figyelmességükkel és szivélyességükkel valóban elhalmoztak, azt hálás szívvel ismerem el.

A hosszúra nyúlt búcsúvacsora után már korán reggel a Czienmönnél, a Tatár-város déli kapujánál, voltunk. A tisztikar abban a kitüntetésben részesített, hogy teljes számban megjelent az indóházban. Jó darabig haladt a vonat a kőfalakkal párhuzamosan, míg az én vendéglátóimat szem elől vesztettem.*

*

Könnyű volt az utam Pekingből Tien-czinig, mert ismét csak „haza“ mentem. Tien-czinben ugyanis 1900 óta mi magyarok otthon vagyunk. A város kellő közepén van a „magyar-osztrák konczesszió“, a mely konczesszióban 45 tengerészkatonánk (matrózunk)

* Pekingi haditengerészeti őrségünk tisztikarának a következők voltak a tagjai: Nemes Pflügl Károly fregattkapitány, a különítmény parancsnoka; Buchmayer Vilmos sorhajóhadnagy „első tiszt“; Grettabergi Nemes Palese Leonidas és Stöhr Antal sorhajózászlósok; Kurka Antal sorhajóorvos, a kit ott tartózkodásom idejében váltott fel Majdič Lajos sorhajóorvos; Funke József haditeng. hadbiztos. — A Tienczini különítmény Homayr Antal sorhajózászlós és Rooth Leon fregattorvos vezetése alatt állott.

Valamennyiöknek ezen a helyen mondok hálás köszönetet azért a lekötelező fogadásért és gavalléros vendégszeretetért, a melylyel a körükben való tartózkodásom ideje alatt — úgy Pekingben, mint Tienczinben valósággal elhalmoztak.

pekingi követségi őrségnek a detachementje. A detachement élén két tengerésztisztünk áll, egy sorhajó-zászlós meg egy fregatt-orvos. Ennek a két bajtársnak sürgönyileg jelezte a pekingi őrség parancsnoka a jöttömet. Tehát tudtam, hogy várnak és azért mentem én Tien-czinbe „haza".

A tien-czini detachement parancsnoka, Homayr Albert és a másik tiszt, Rooth Leon fregattorvos, csak folytatták azt a vendégszerető szivességet, a melylyel a pekingi tisztikar tűntetett ki. A két tiszt meg a 45 matróz lakása — kaszárnyája — Tien-czin khinai negyedének kellő közepén áll. Az a ház, a melyben a tisztek laknak, teljesen khinai modort mutat; apró, kis kapuja van, nehány udvara, a melyeket magas bambuszrudakra erősített nádtetők védenek, apró kis szobák, lépcsőkkel, emelvényekkel. A bútorzat sem olyan, mint az európai úriszobák bútorzata. Részben olyan, a hogyan a tengerésztisztek rendezik be kis hajókabinjaikat vagy a hogyan az indiai dzsungelek között élő angol katonatisztek rendezkednek be az erdők mélyébe rejtett lakásaikban. A legénység kaszárnyája mintaképe a rendnek és tisztaságnak, a mi, tekintettel a khinaiakból álló környezetre, egyrészt csodálatos, másrészt pedig higienikus szempontból fokozottabb mértékben szükséges. Míg a többi európai államok konczessziói túlnyomóan a városnak egészen elkülönített negyedében vannak, a mi konczessziónk meg az olaszoké a khinai város legzsúfoltabb negyedében foglalnak helyet a Peihoba ömlő csatorna innenső oldalán. Igy követelte azt az annak idejében megállapított nemzetközi politika. Konczessziónk területe — a mely politikai, közigazgatási, rendőrségi szempontból magyar-osztrák terület és ennek a lobogónak a védelme alatt áll — kevesebb, mint egy négyzetkilométer. A lakossága azonban olyan sűrű, hogy mintegy húszezer ember él a konczesszión. Igy tehát a nemzetiségekben itthon igen vegyes összetételű monarchiánknak lakosságát húszezer khinai is tarkítja. A konczesszió körül elterülő kis rész a legrendezettebb viszonyú az egész városban, a melynek egymilliónál több a lakossága. A „negyednek" a benne élő magyar-osztrák csapat mindenkori parancsnoka a „kerület főnöke" a ki a negyednek minden közigazgatási, egészségügyi-rendészeti és biztonsági ügyét vezeti. Fontosabb esetekben, például városrendezés, adóügy, komolyabb bűnügyi esetekben a detachement parancsnoka a khinai magasabb rangú hatóságokkal együttesen intézkedik. Nagyjában úgy tudnók jellemezni a detachement parancsnokának jogkörét, ha azt

a mi városaink rendőrfőkapitányáéval, a kerületi előljáróéval és a kerületi városbiróéval hasonlítjuk össze. És hogy mennyire humánusan bánik el ez a fiatal ember — a sorhajó-zászlós, a mi „alattvalóink"-kal Tien-czinben, mutatja az a tény, hogy a konczessziónk lakossága évről-évre szaporodik. De nemcsak „természetes" úton, hanem az által is, hogy a tien-czini bennszölöttek közül számosan, minden módot felhasználnak, hogy a magyar-osztrák területre költözhessenek és ennek az idegen hatóságnak az igazságos és humánus igazgatása alatt élhessenek. Ezt nemcsak mint jellemzetes tényt említem fel, hanem azért is, mert ennek a ténynek felemlítésénél nagyobb elismerést és köszönetet egykori vendéglátóimmal szemben kifejezni nem tudok.

Tien-czin ma egyike a legfontosabb jelentőségű városoknak egész Khinában. Teszi ezt egyrészt az, hogy úgyszólván kikötője az ország fővárosának, Pekingnek, tehát kereskedelmi szempontból rendkívül fontos góczpont; másrészt pedig, hogy a nemzetközi politika és érintkezés terén a kulcsa Pekingnek. A város terjedelme óriási; a Pej-ho meg a Pej-hóba ömlő és belőle kiágazó csatornarendszer számos helyen metszi keresztül. A kifelé történő forgalomnak ezeken a vizeken van a főútja; befelé, az ország felé, pedig a legjelentékenyebb háttere van az egész országban. Khina leggazdagabb tartományai — alkirályságai — alkotják Tien-czin hátterét. Elsősorban a legfontosabb tartomány: Csi-li, Sen-szi, Sán-szi. Sán-tsung nagyobb része, továbbá egy része Mongoliának és Mandzsuriának. Annak az óriási ki- és beviteli forgalomnak, a mely a tartományok és a külvilág között fennáll, az mind a tien-czini kapukon ömlik ki vagy folyik be. A szibiriai vasút megnyilta előtt Tien-czinből küldték a sok millió rubel értékű teát Kiahtába és onnan tovább, Szibirián át Oroszországba. A kai-pingi szénbányák terméke — mintegy 200.000 tonna évenként — Tien-czinen át jut a tengerpartra. Innen kapjuk Európába a szalmakalapokhoz szükséges szalma-fonatokat; teveszőrt, gyapjút, fehér kecske bőrt, a melyről azt hisszük, hogy Mandzsuországból való; a czobolyprémet, tigrisbőrt, stb. A mit tőlünk visznek Észak-Khinába, az szintén pár száz millió dollár értékű. És mindebből valami leszűrődik Tien-czin számára. Az 1899.-i évi forgalom — közvetlen a boxer-mozgalom előtti évben — egyszázmillió télt tett ki. (Egy Hai-Kuán tél kereken 6 korona.) A város belforgalma is óriási, valósággal elképzelhetetlen és leírhatatlan. A Pej-ho meg a csator-

nák vize a szó szoros értelmében el van borítva a teher- és személyszállító dzsunkák óriási számától; az utczákon nem csak hemzseg, de valósággal nyüzsög a temérdek nép. Némely részén meglátszik a Tien-czinben nagyszámban élő európaiakkal való sűrű érintkezés folytán létrejött haladás és újítás. Tudniillik kövezett utczák, villamos világítás, sőt villamos közúti vasút is van. Az üzletek némelyikében európaias berendezés; az üvegtáblákon arany betűkkel jelzik: „English spoken"; „ici on parle français". A kereskedők nagy része európaiasan öltözködik; nem riksán jár vagy palankinban, hanem előkelő, kétfogatú kocsin, inassal a bakon. A

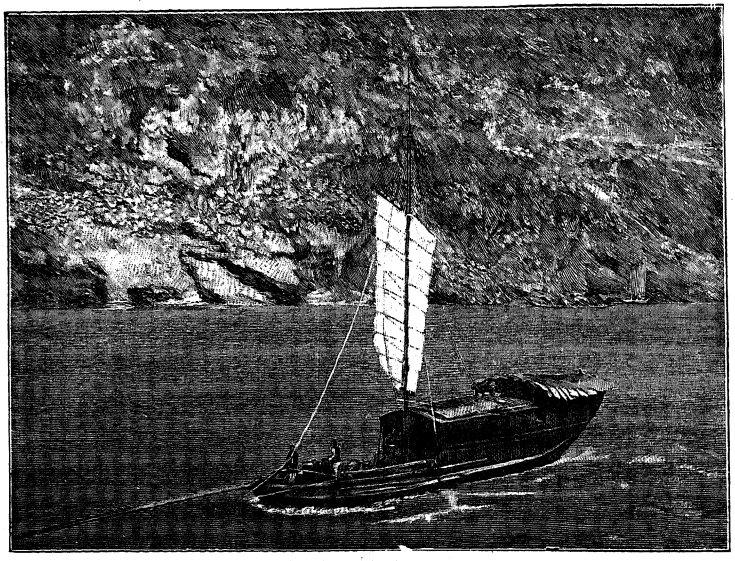

VITORLÁS DZSUNKA A FELSŐ JANG-CZÉN.

miből tehát az is látható, hogy olyan utczák is vannak, a melyekben lovaktól vont kocsi is elfér.

Körülbelül a város közepén egészen modern szerkezetű vashíd íveli át a Pej-hót. (Az a vashíd, a melyet éppen ottlétemkor építettek — forgószerkezettel — egyenesen a mi konczessziónkba vezet.) A nagy vashíd mellett sok lobogóval diszített épület emelkedik ki, a Jámen, Li-Hung-Csán alkirály palotája. Van-e európai, a ki ennek a khinai „Bismarcknak" a nevét nem ismeri? Szemben a Jámennel, a Pej-ho túloldalán, szintén magasan emelkedik egy palota. A magyar-osztrák lobogó leng rajta, jelezvén, hogy ott lakik a magyar-osztrák főkonzul.

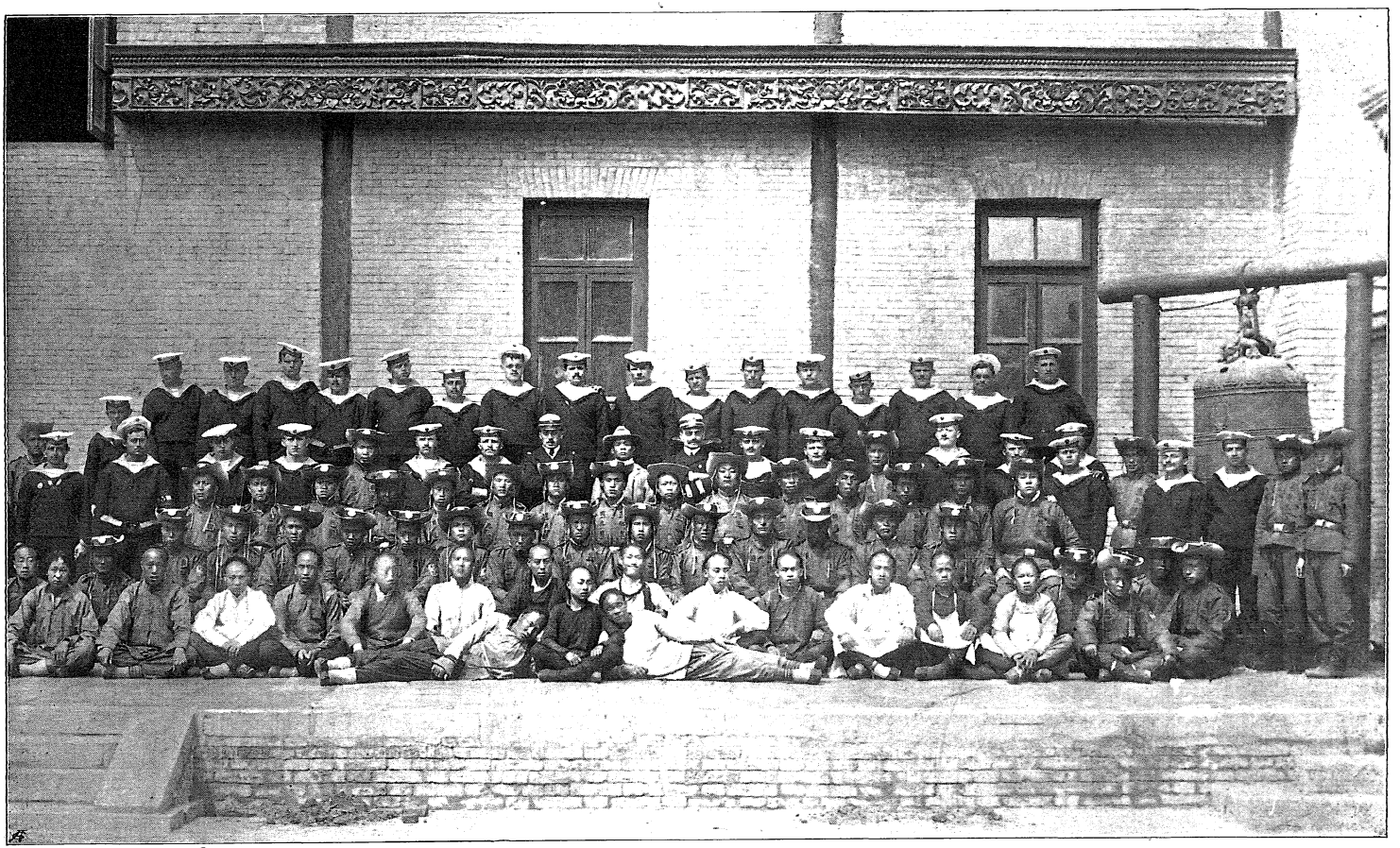

MAGYAR-OSZTRÁK DETACHEMENT ÉS KHINAI RENDŐRSÉGÜNK TIEN-CZINBEN.

Ez az újítás és haladás természetesen a városnak csak igen kis részére terjeszkedik. A túlnyomó nagy része olyan, mint akár Peking, Kánton vagy Vu-cséng; azaz rendkívül szűk, sötét utczák; eső után feneketlen sár, nyaktörős utak, vízzel telt árkok, szárazságban fojtó por, leírhatatlan mocsok, szemét, bűz. Az utczák fölött gyékénytető; ezek alatt aranyos, nagy czégtáblák, keresztbe fektetve az utczán; selyemkaftánba és selyemczipőbe öltözött, nagy pápaszemes úr és félmeztelen kuli, kék rongyba öltözve, hajadonfővel, kóczos czopffal.

Mintegy két kilométerre a Pej-hón lefelé fekszik a nemzetközi

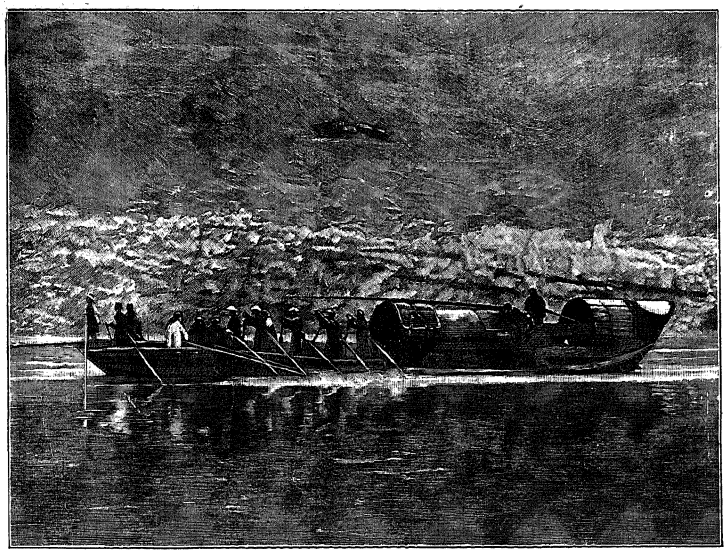

RIZSSZÁLLÍTÁS A CSATORNÁN.

negyed vagy az „Idegenek settlement"-je, a melyet a szárazon rengeteg nagy szabad terület választ el a khinai várostól. A két városrész ismét egyike azoknak a nagy és éles ellentéteknek, a melyek sehol sem olyan meglepőek, mint éppen Khina olyan városaiban, a melyekben európai negyed is van. Képzeljük azt az ellentétet, a mikor a khinai városnak fent leírt viszonyaiból kibontakozva, átjövünk — persze riksán — a két negyed közt elterülő pusztaságon és egyszerre benne vagyunk az előkelő európai városnak gyönyörű parkokkal körülvett házai által alkotott szép, tiszta és csendes utczáiban. Úgy mint Pekingben, itt is minden idegen nem-

zetiségnek megvan a maga külön kis városa. Pekingben csak bástyákkal körülvett kis területük van, a melyen a követségi palota meg az őrség kaszárnyája fér el; itt azonban valóságos kis város minden konczesszió, a melyben az egy nemzetségbeliek együtt laknak. Talán a kölcsönös versengés meg az „egymáson túltenni akarás“ okozza, de az egész idegen negyed nagyon szépen van gondozva. Terebélyes lombfák szegélyezik a járdákat, kellemes hűvösen tartva az utczákat, a melyekben különben tűrhetetlen lenne a forróság; a házak villaszerűen épültek, sok verandával, terrász-

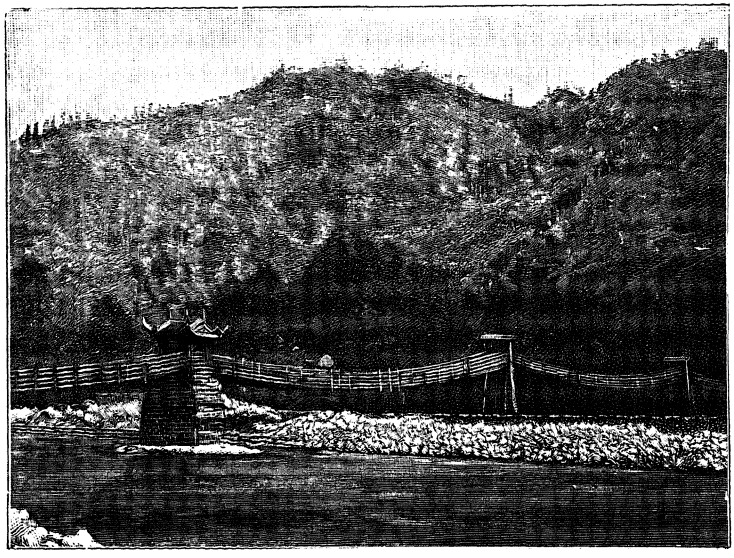

BAMBUSZ-HID.

szal. Az angolok konczessziója természetesen a legszebb, a legrendezettebb. Valóságos utánzata valamely dél-walesi gyönyörű, tengerparti városkának. A francziáké már kevésbbé szép és tiszta. A francziák ugyanis engedélyt adtak több khinai családnak a „bennlakásra“. És íme, annak a nehány családnak a nyoma meglátszik a franczia konczesszión: nem olyan szép tiszta, mint a többié. A németek konczessziója is nagyon rokonszenves. Ugyanezt azonban nem lehet a lakókról állítani. A jó Isten tudja, mi lehet az oka, de ezek a külföldi németek nagyon megfekszik az ember gyomrát. Úgy viselkednek, mintha mindegyikük külön-külön vette volna be Sedant, vagy mindegyik elsőrendű „bankház“ lenne Hamburgban. Valóságos nagyzási mánia rí le róluk: azt hiszik, hogy legalább is

— porosz hadnagyok. No, nem is igen szeretik őket; sem Tien-czinben, sem másutt.

Az üzletek fényesek, előkelőek; a bankokon pedig meglátszik, hogy temérdek összegeket forgatnak. (Itt is nagyon szivesen adnak az idegennek pénzt, bármennyit; de — persze — előbb itt is be kell mutatnia a — hitellevelét.) A sok nemzeti klub mellett van egy „International Club" is, a mely előkelőségre nem versenyezhet a pekingi hasonló klubbal, de sokkal több tagja van. Látszólag igen előkelő életmódot folytatnak a tien-czini európaiak. Valamennyinek van fogatja, hátaslova; a háza udvarán lawn-tennis ground. Nyár lévén, az európaiak nagy része távol volt Tien-czinből. Nyárára a Pei-ta-hoi — helyesebben Ho-tung-sháii — tengeri fürdőbe mennek, a mely fürdő a tien-cziniek ugyanegy fürdőjében egyesült Norderneyja és Trouvilleja. A mint azonban még emlékezhetünk, a japáni „Svájczban" — Mijánoshitában, Enoshimában és Hákonében — sok olyan családdal találkoztunk, a melyek a tien-czini európai negyedből menekültek oda a nyári idényre. Jóllehet a negyed lakosságának jelentékeny része távol volt, azért az International Club helyiségei, verandái és lawn-tennis groundjai pezsgő társadalmi életre vallottak.

Úgy nagyjában bátran elmondhatjuk, hogy: „bizony jól élnek a mi európaiaink odaát Khinában"; csak az az átkozott bizonytalanság ne nyugtalanítaná őket folytonosan, azaz: a „boxerek" ne lennének folyton az emlékezetükben.

*

Tien-czini tartózkodásom harmadik estéjén elbúcsúztam a khinai területű magyar-osztrák földtől — meg lekötelező szivességű két házigazdámtól és felszállottam a „Hsing-fung"-ra, a mely hajó másnap korán reggel volt indulandó Csifun keresztül Sang-haiba. Útitervem eredetileg az volt, hogy Pekingből Port-Arturba megyek vasúton, Port-Arthurból Mukdenen át Kharbinba és onnan folytatom az utat haza, végig Szibirián. Ezen a terven azonban — a mint már említettük — keresztet húzott a japáni hadügyminiszterium, a mely egyetlen idegennek sem engedte meg Port-Arthur érintését — sem hajóval, sem vasúton — a míg az erődök és a kikötő javítását be nem végezték. Ennélfogva úgy alakult az új útiterv, hogy Tien-czinből hajón átmegyek Nágászákiba és onnan

egy másik hajóval Vladivosztokra. Ez lett volna ugyanis a legrövidebb tengeri út, Tien-czinben azonban ez időben nem volt olyan hajó, a mely innen egyenesen Nágászákiba ment volna át; valamennyi ott horgonyzó vagy indulandó japáni hajó úgy ment át Nágászákiba, hogy előbb érintette Port-Arthurt. Ilyen hajóra pedig engem — idegent — nem fogadtak el utasnak. (Eléggé fájt a szíve a japáni kapitányoknak, hogy a „zsíros falatról" — rólam — le kellett mondaniok. Tudniillik a személy- és árúforgalomban óriási pangás állott be a béke megkötése utáni időkben s így egy utas is „számot-tevő" numerus volt.) Ennélfogva a China Merchant S. S.

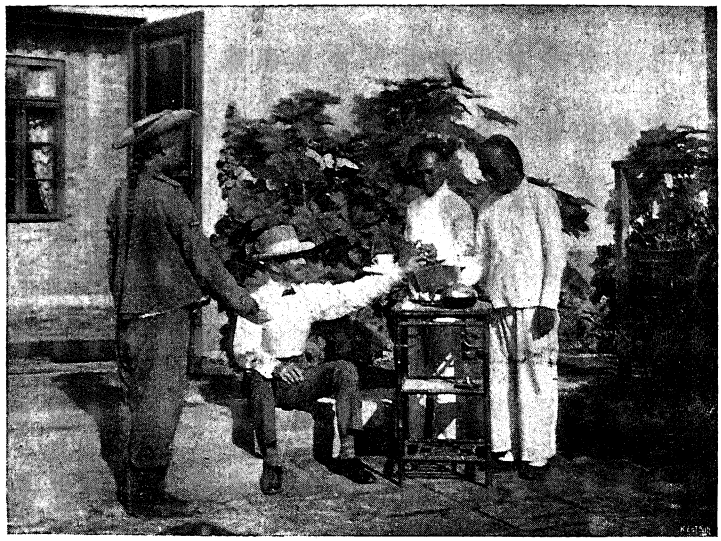

A TIEN-CZINI TISZTI KARNÁL.

Comp. „Hsing-fung" hajójára szálltam, abban a reményben, hogy Csifuban akad majd hajó, a mely felvisz Vladivosztokba.

A „Hsing-fung" ikertestvére volt a „Hsing-csi"-nek. Ugyan olyan kényelmetlen, piszkos hajó volt, nem barátságos személyzettel és a kényelemnek meg az élvezhető konyhának a legteljesebb kizárásával. Az első éj, a melyet a hajón töltöttem, még horgony előtt, Tien-czin kikötőjében, a leggyötrelmesebb éjjelek egyike volt, a melyet egyáltalában átéltem. Földkörüli utamnak valamennyi kellemetlensége együttesen nem volt olyan sok, mint ezé az egyetlen éjszakáé. A tien-czini forró nap sütőkemenczévé hevítette át a „Hsing-fung" fedélzetét, a mely alatt a kabinom volt. A hajó

egészen közel a kőmólohoz volt kikötve, tehát a legközvetlenebb forrásból áramlott be a rakparton felhalmozott temérdek árúból kipárolgó szag. Nyers juhbőr volt ott felhalmozva garmadában; gyapjú, petroleum, „tengeri retek" (a khinaiak kedvencz csemegéje: a trepang, a szárított holothuria); nagy faggyú-kötegek, gyanták ezer meg ezer zsákszámra. Közbe a nehány száz izzadó kuli párolgását hozta be az „esti szellő" a kabinokba; a kulik egész éjjel dolgoztak és egész éjjel ordítoztak hozzá. Az emelő daruk csörgése meg a gőzgépek zakatolása szintén egyetlen perczre nem szünetelt. A forróság pedig olyan volt, hogy közel állottam az ájuláshoz. A legkínosabb volt azonban a temérdek szúnyog páratlanul mérges csípése. Soha ennyi szúnyogot együtt nem láttam. Ezen tömeg elől nem volt menekülés. Egyszerre csíptek négy-öt-hat helyen. Kimerültem a folytonos csapkodásban, a mint egyik vagy másik testrészemre csapkodtam. Mogyorónyi fehér daganat keletkezett minden csípés helyén. Olyan volt a kezem, arczom, homlokom, mint a reszelő. És minden csípés úgy égett, mintha tüzes tűvel szurkáltak volna. Hogy ilyen körülmények között aludni lehetetlenség volt, az nyilvánvaló. Igy tartott az állapot változatlanul a kora reggelig, míg végre a „Hsing-fungot" feloldották kötelékei alól és a dagályon megindulhatott a Pej-hón lefelé.

A Pej-hón való utazás — az előzményektől eltekintve — igen érdekes. A folyó mentén rendkívül sűrű a lakosság; falu-falu mellé sorakozik; a faluk után pedig elég szép tájkép nyílik meg előttünk. Csak ne lenne a folyó olyan rettenetesen kacskaringós. Ebben a tekintetben túltesz a mi azon időbeli Tiszánkon, a mikor még nem volt szabályozva. Tien-czin és Csin-Háng között annyiszor kanyarodik jobbra és balra és olyan szimmetrikusan, hogy a folyása hasonlít a központi fűtések vascsövekből álló kályhájához. Tien-czin és Taku között a folyón 60 tengeri mértföld az út hajón, holott toronyirányban a távolság csak 23 tengeri mértföld. A 60 mértföldnyi darabon Taku és Tien-czin között a folyó esése csak két méter; képzelhető tehát, milyen lassú a folyása és hogy milyen homokos meg iszapos a feneke. Nem is képes más hajó haladni rajta, csak a lapos fenekű. A hajó tudniillik csaknem szűntelenül kanyarodik. A kanyarulatok pedig olyan rövidek, hogy a hajó orra akárhányszor nekimegy az egyik parti zátonynak, a tatja pedig egy másiknak. Csak a laposfenekű hajó tud ezeken a veszedelmes homokpartokon átsiklani. A folyó olyan mélyen fekszik a két part

között, hogy a hajó ablakán kinézve, nem látjuk a vidéket, csak a partok homokosan rétegezett oldalát. A szembejövő, vagy utánunk haladó hajó azt a benyomást kelti, mintha a vetésben sétálna, mert fele el van fedve előlünk. Hogy a vetések között felmerülő hajó szemben jön-e velünk, avagy mögöttünk halad-e, azt a temérdek kanyarulat következtében eldönteni nem lehet. Itt-ott találkoztunk, azaz utólértünk olyan hajót, a mely az orrával mélyen befúródott a partba és most a kulik tuczatszámra dolgoztak azon, hogy kötelekkel visszahúzzák a vízbe. Olyannal is találkoztunk — szintén a China Merchant társaság flottájából — a mely egész fenekével ült a zátonyon. Kihordtak belőle minden kihordhatót; még a gőzkazánját is kiemelték, hogy talán a dagály felemeli. Bizony nem emelte azt és most ott fekszik a hajó hetek óta és fog még hetekig feküdni, a mikor kénytelenek lesznek a hajót, mint igen nagyfokú hajózási akadályt, darabokra szétszedni.

A folyó mentén mindenütt számos intő- és jelzőkészülék látható. Tong-kunál és Tákunál valóságos komplexus a sok gömb, háromszög a magas póznákon. Valamennyi a tájfunra vonatkozik, a Sárga- és Japáni-tengerek szörnyű rémére. A tájfun tudniillik rendkívül gyakori vendég Khina keleti partján és Japánország körül; de ellátogat az északkeleti sarokba is, a melyikben a Pecsiliöböl fekszik, főképpen augusztus, szeptember és október havában. A tájfun valóságos tanulmánya azoknak a hajóknak, a kik ezen a vidéken hajóznak. Úgy ismerik ennek a bősz ellenségnek minden csínját-bínját, mint a saját tenyerüket. A tájfun azonban igazán gonosz szellem: azt kiismerni nem lehet. Hirtelen és váratlanul jön és akkor jaj annak a hajónak, a melyik nem fogadta meg azokat az okos tanácsokat, a melyeket a tongkui meg takui jelzések adtak neki. Sőt, ha megfogadta azokat, még akkor is úgy megtánczoltatja őket a tájfun, mint semmiféle más szél, az Oceánok bármely vidékén.

Tongkuban kikötöttünk, illetőleg két horgonynyal horgonyoztunk, mert itt is vett fel kevés árút a „Hsing-fung“. Azonkívül az úti társaság is megszaporodott. Eddig ugyanis az egyetlen utasa voltam a „Hsing-fung“-nak. Tongkuban egy angol házaspár szállott fel. A mint hamarosan tudtomra adták, a férfi vámhivatalnok Takuban, ott is laknak a „nagy zavar“ óta (így hívják Keleten mindenütt a „boxer trouble“-t) és most mennek Csi-fuba a kis lánykájukért, a ki ott jár iskolába. („Tien-czin nagyon luxuriózus

város, mondá a leányka papája, és azonkívül — nagyon erkölcstelen", jegyzé meg a gyermek mamája.)

A Pej-ho nagy zátonyán baj nélkül átjutottunk és akadálytalanul folytattuk az utat Csi-fuba, a hova másnap délután érkeztünk meg.

A „Hsing-fung"-ról leszállva, kerestem alkalmatosságot, a melylyel felutazhassam Vladivosztokba. Látva a kikötőben horgonyzó temérdek hajót, biztosra vettem, hogy okvetlenül akad ilyen hajó. Főképpen japáni hajó volt jelen nagyszámban, az úgynevezett „mosquito flotte", a hogyan Keleten csúfolódva nevezték az apró japáni hajókat. Rendre jártam őket, de egy sem akart magával vinni, mert közvetlenül Nágászákiba egyik sem indúlt. Tehát vártam; azzal vigasztaltak, hogy a közeli napokban esedékes német „Daphne", a melyet Délről várnak, Hongkong—Sang-hai felől és Nágászáki érintésével egyenesen Vladivosztokba megy. Képzelhető türelmetlenséggel lestem a Bluffön alkalmazott jelző árboczon, hogy milyen hajó jövetelét jelzik és mesés borravalót — fél yent — igértem a szálloda khinai portásának, ha ő jelzi nekem a „Daphne"-t.

Nagy szerencsém volt: korán hajnalban vert fel a derék boy avval a jelentéssel: „Sir, awake, Daphne arrived". Egész yent kapott az örömhírért. Egy órával később a „Daphne"-n voltam és nehány órával később a koreai Kvelpárt-sziget délnyugati csúcsa felé tartottunk, a mely sziget mellett az út Nágászákiba vezet.

*

A „Daphne"-n kevés útitársam volt. Mindössze vagy huszan lehettünk, a kiknek egy része Nágászákiban szándékozott kiszállani. A többiek Vladivosztokba mentek. Az útitársak között volt egy idősebb úrnő, egy fiatal leányka, egy csecsemő meg ennek a dajkája. Orosz család volt. Az idős úrnő nagymamája volt a csecsemőnek, a fiatal leány pedig a nagynénje. St.-Peterburgból jöttek és Vladivosztokba mentek, a hol a csecsemő szülői éltek. A csecsemő mamája a háború kitörése előtt menekült Vladivosztokból haza Peterburgba — közvetlen a háború után a feleség visszament a férjéhez, a gyermeküket pedig most viszik. A család tengeren tette meg a rengeteg utat és nem az aránylag sokkal rövidebb vasúton Szibirián keresztül, mert a gyermek nagymamája félt a hosszú vasúti utazástól. Inkább hatvan napot a tengeren, mint huszonket-

tőt a vasúton. Izlés dolga. Azért említem meg körülményesen a családot, mert még lesz közünk hozzá. Az első osztályú utasokon kívül mintegy 600 III. osztályú utasa is volt a „Daphne"-nak, csupa khinai kuli, a kik munkába szegődtek Mandzsuriának különböző vidékein. Ezekről akarok itt nehány észrevételt tenni.

Abban a nagyszabású árúforgalomban, a melynek a Csendes-Oceán két partja a színtere, egyik igen fontos árúczikk a khinai kuli. Az előkelő személyszállító hajóktól eltekintve, alig fut végig hajó az ázsiai parton, vagy ritkán keresztezi a Csendes-Oceánt olyan gőzös, a melynek fedélzetén ne szállítanának nagy számban khinai kulikat; olyanokat, a kik most vándorolnak ki valamely távoli országba, vagy a kiket most hoznak haza valahonnan.

A khinai kulik szállításából keletkezett nagy forgalomra jellemző az az eset, a mely ezen a nyáron történt Khina partjain. Érdekes, mert egyrészt jellemzi a csak nemrég lefolyt orosz-japáni háború után beállott kereskedelmi-hajózási viszonyokat, másrészt, mert ez volt az első eset, a melyben német és japáni érdekek jöttek összeütközésbe. Az orosz-japáni háború befejeztével ugyanis nagyszabású pangás állott be Kelet-Ázsia partjain. Közvetlen a háború után, a mikor a rengeteg hadifölszerelés és emberanyag hazaszállítása történt, olyan óriási volt a hajóforgalom, a minőhöz hasonlót azelőtt sohasem láttak Kelet-Ázsiában. Ennek befejeztével azonban beállott a nagy pangás, a minő szintén sohasem volt ezeken a partokon. Valamennyi társaságnak a hajói tétlenül feküdtek a kikötőkben horgonyon; ha pedig tengeren jártak, akkor „magasan állottak ki a vízből", a mi azt jelenti, hogy miután nem volt szállítandó árú, nem is voltak megterhelve s a hajó nem süllyedt az előírt mélységre. Csak egyetlen árúczikk maradt meg a szállítási forgalomban: a kuli, ez a kifogyhatatlan s a divatból meg használatból soha ki nem menő portéka. Már most képzelhető, hogy a hajóstársaságok, a melyeknek tétlenül heverő hajói minden nap vagyonra menő összegeket emésztettek meg, mennyire törték magukat ezen egyetlen szállítási czikk után. Az orosz-japáni háború befejezéséig a „Norddeutscher Lloyd" társaság hajói voltak a legfőbb kuliszállítók, a mely társaság erre a czélra mintegy húsz hajót tartott üzemben a Saigon-Hong-kong-Sang-hai közti vonalon. A tisztán kuliszállításra berendezett hajón a viteldíj nagyon olcsó volt; emberenként két és fél mexikói dollár, azaz ugyanannyi japáni jen. (Annyi mint hat korona huszonöt fillér, körülbelül akkora útért, mint

Péterburgtól Napoliig.) A háború befejezésével beállott hat apró japáni szállító hajó Hong-kong kikötőjébe — az úgynevezett „szúnyog-flotta“ — s kijelentette, hogy szintén hajlandó khinai kulikat szállítani Saïgon és Sang-hai között, még pedig személyenkint — egy jenért (2 korona 50 fillér). Magától értetődik, hogy ettől a naptól kezdve a „Norddeutscher Lloyd“ kuliszállító hajói szintén tétlenül hevertek a kikötőkben, vagy pedig szintén „a vízből félig kiálló propellerrel jártak a vízen“, azaz üresek voltak, míg ellenben az apró japáni hajók, a „szúnyog-flotta“, nem győzte elég gyorsan megtenni a fordulókat Saïgon és Sang-hai között. Tudvalevő dolog azonban, hogy egy s másban a németek voltak a japániak tanítói és mesterei. Nos tehát, a tanítók megmutatták a tanítványoknak, hogy ők mégis többet tudnak. Tudniillik, a japáni hajók által történt lefőzetés után két hónappal beállít tíz-tíz német hajó Saïgon, Hong-kong és Sang-hai kikötőjébe és kijelenti, hogy a német hajók bárkit „ingyen“ szállítanak az említett három kikötő bármelyikébe annyiszor, a hányszor az illető utas kívánja; azonkívül minden utas naponként kétszeri ellátásban részesül s hajóra szálláskor kap egy öltözet ruhát — ingyen. A mikor én azon év július havában Sang-haiban jártam, ez a kuliszállítási ügy éppen azon a ponton állott, hogy a japáni hajók üresen feküdtek horgony előtt a Jangcze-Kiang torkolatában, a „Norddeutscher Lloyd“ pedig — állítólag — már a harmadik millió mexikói dollárt költötte a — kulikra.

A „Daphne“ szintén hatszáz kulit szállított, a kik Mandzsuriának különböző pontjaira: Cziczikár, Khailar és Kharbin vidékeinek ólom- és ónbányáiba vagy vasúti munkákhoz szegődtek el. Az említett húsz I. osztályú utason és ezen a hatszáz kulin kívül a „Daphne“-n semmiféle más rakomány nem volt, a minek következtében a gyengén terhelt és különben is gyengén épült hajó „nagyon magasan állott ki a vízből“. A mit a „Daphne“ nagyon rosszúl cselekedett. Ugyanis mindjárt Nágászáki elhagyása után — a mely kikötőben csak nehány órát töltött a hajó — nehéz és viharos volt az időjárás. (A mint három nappal később Vladivosztokban megtudtuk, odakünn a Csendes-Oceánon, Japántól keletre, éppen ezeken a napokon erős tájfun dühöngött, a melynek a periféria felhatolt egészen a Nagy Péter-öbölig, a melynek egyik zugában fekszik Vladivosztok.) A húsz elsőosztályú utas közül tizenkilenczen nagyon rosszúl tűrték a viharos tengert; szerénységem tiltja megmondani, hogy ki volt a huszadik. Nágászáki

között, hogy a hajó ablakán kinézve, nem látjuk a vidéket, csak a partok homokosan rétegezett oldalát. A szembejövő, vagy utánunk haladó hajó azt a benyomást kelti, mintha a vetésben sétálna, mert fele el van fedve előlünk. Hogy a vetések között felmerülő hajó szemben jön-e velünk, avagy mögöttünk halad-e, azt a temérdek kanyarulat következtében eldönteni nem lehet. Itt-ott találkoztunk, azaz utólértünk olyan hajót, a mely az orrával mélyen befúródott a partba és most a kulik tuczatszámra dolgoztak azon, hogy kötelekkel visszahúzzák a vízbe. Olyannal is találkoztunk — szintén a China Merchant társaság flottájából — a mely egész fenekével ült a zátonyon. Kihordtak belőle minden kihordhatót; még a gőzkazánját is kiemelték, hogy talán a dagály felemeli. Bizony nem emelte azt és most ott fekszik a hajó hetek óta és fog még hetekig feküdni, a mikor kénytelenek lesznek a hajót, mint igen nagyfokú hajózási akadályt, darabokra szétszedni.

A folyó mentén mindenütt számos intő- és jelzőkészülék látható. Tong-kunál és Tákunál valóságos komplexus a sok gömb, háromszög a magas póznákon. Valamennyi a tájfunra vonatkozik, a Sárga- és Japáni-tengerek szörnyű rémére. A tájfun tudniillik rendkívül gyakori vendég Khina keleti partján és Japánország körül; de ellátogat az északkeleti sarokba is, a melyikben a Pecsiliöböl fekszik, főképpen augusztus, szeptember és október havában. A tájfun valóságos tanulmánya azoknak a hajóknak, a kik ezen a vidéken hajóznak. Úgy ismerik ennek a bősz ellenségnek minden csínját-bínját, mint a saját tenyerüket. A tájfun azonban igazán gonosz szellem: azt kiismerni nem lehet. Hirtelen és váratlanul jön és akkor jaj annak a hajónak, a melyik nem fogadta meg azokat az okos tanácsokat, a melyeket a tongkui meg takui jelzések adtak neki. Sőt, ha megfogadta azokat, még akkor is úgy megtánczoltatja őket a tájfun, mint semmiféle más szél, az Oceánok bármely vidékén.

Tongkuban kikötöttünk, illetőleg két horgonynyal horgonyoztunk, mert itt is vett fel kevés árút a „Hsing-fung“. Azonkívül az úti társaság is megszaporodott. Eddig ugyanis az egyetlen utasa voltam a „Hsing-fung“-nak. Tongkuban egy angol házaspár szállott fel. A mint hamarosan tudtomra adták, a férfi vámhivatalnok Takuban, ott is laknak a „nagy zavar“ óta (így hívják Keleten mindenütt a „boxer trouble“-t) és most mennek Csi-fuba a kis lánykájukért, a ki ott jár iskolába. („Tien-czin nagyon luxuriózus

ápolás nélkül maradt. Most már én vállaltam magamra a dada tisztét, a melyet úgy hiszem, hogy útitársaim legnagyobb megelégedésére töltöttem be, mert a mint Vladivosztok előtt magukhoz tértek, nagy elismeréssel jelentették ki, hogy az utolsó három nap a „Benjaminuk"-nak még a hangját sem hallották. (Lám, mégis „jó az orvos a háznál"; szükség esetében — „dada" is tud lenni.)

A harmadik osztályon elhelyezett útitársaim — a 600 kuli — szomszédságát nehezen tudtam elviselni. A „Daphne" hatszáz kulija szemernyit sem különbözött azoktól a kuli-csapatoktól, a melyeket évekkel ezelőtt láttam benn Khina belsejében Vu-csang, vagy Han-jang vidékén, vagy a kikkel mostanában találkoztam Khina északi városaiban. Ugyanazok az ízmos, vállas, erős férfiak, egymáshoz annyira hasonló arczczal és ruházattal, hogy ember legyen az az európai, a ki őket egymástól megkülönböztetni tudná. Legföljebb annyi tűnik fel rajtok az idegennek, hogy az egyik részénél a bőr színe csaknem sötétbarna, míg a másiknál világossárga. Amazok Khinának a déli provinczziáiból valók, emezek észak khinaiak, vagy mandzsuriaiak. A hatszáz ember egyformán volt öltözve; rövid és bő kék vászonnadrágot viseltek és vastagtalpú vászon-czipőt, helyesebben mélyen kivágott papucsot. Ezen a két ruhadarabon kívül semmi sem volt rajtuk. Azok a kivételek voltak, a kiknek rövid, nyitott vászon bluzuk is volt. A hideg eső s a csípős szél ellen azzal védekeztek, hogy elképzelhetetlen sűrűen szorúltak egymáshoz, vagy tömegesen behúzódtak az alsó helyiségekbe, az üresen tátongó raktárhelyiségekbe. Mintegy kétszázan még az indulás előtt leültek koczkázni vagy kártyázni s a mikor megérkeztünk Vladivosztokba, még mindig koczkáztak s kártyáztak. Nem háborgatta ezeket a játékban semmi; sem a vihar, sem az étkezés, vagy a környezet lármás csacsogása. Még az étkezés sem; ott helyben, a kártya vagy a roulettszerű viaszkos-vászon körül habzsolták fel az odahozott ételeket. Csak egyetlen egyszer hagyták abba nehány órára a játékot; de ezt is csak a gyáva rémület folytán tették. Genzán magaslatán ugyanis az eső és köd következtében majdnem összeütköztünk egy velünk szembe jövő japáni tehergőzössel. A helyzet pár perczig valóban válságosnak mutatkozott. A fedélzeten dideregve ácsorgó kuliknak azonban az a „majdnem" már annyi volt, mintha a katasztrófa már be is állott volna. Rémes ijedelemmel lármázták fel az alsó helyiségekben levőket, a kik a réműlt jajveszékelésre és ide-oda futkosásra szintén megré-

műlve rohantak neki a csónakoknak. A hajó kapitánya, meg a kisszámú hajós-személyzet revolverrel a kézben, csak nehezen tudta őket visszatartani attól, hogy a csónakokat vízre ne bocsássák. Ketten azonban már benn voltak az egyik csónakban s a mikor előhúzták őket onnan, akkor derült ki, hogy a nagy ijedelemben mit akartak megmenteni, mi volt nekik a legfontosabb s legdrágább. Az egyik ugyanis a roulettehez szükséges viaszkos vásznat vitte magával, a másik pedig a hozzá szükséges koczkajátékot akarta megmenteni.

A konyhájuk a hajón ugyanaz, mint akárhol másutt az otthonukban, vagy a kivándorlási helyükön. Itt, a „Daphne"-n, óriási bödönökben hozták nekik naponkint kétszer a főtt rizst, a melyből mindenki annyit vehetett, a mennyit akart. A rizsen kívül halat, igen zsíros s erősen halszagú disznóhúst s különböző főzelékfélét is kaptak. A teát szintén tetszés szerinti mennyiségben.

A melyik nem kártyázott, sem nem aludt, vagy nem szítta az ópiumot, az a — családi örömöket élvezte. Tudniillik a leggyöngédebb apák, a kiket képzelni lehet, de csak — a fiúkhoz. Az anyát meg a leánygyermeket otthon hagyják, de a fiút, ha csak lehetséges, magukkal viszik. Ezeket a rajongásig szeretik s igazán gyöngéd módon dédelgetik. Akárhányszor láttam, hogy a meztelen felsőtestű apa a karjára vette mind a két kis fiát, három-hat éveseket, a kik persze csinosan s kedvesen vannak felöltözve, helyesebben felczi-czomázva s órákon át sétált két fiával a karján a fedélzet szabad részén. Ime, ez a khinai kuli, mint individuum.

Mint társadalmi lény valóban nem jöhet számításba. Szigorúan és görcsösen ragaszkodik az ősrégi hagyományokhoz, a legparányibb mértékben nem símul vagy alkalmazkodik annak az országnak a törvényeihez, intézkedéseihez, vagy szokásaihoz, a melyben ideiglenesen letelepedett. Ruházata, táplálkozása, megcsontosodott szokásai tökéletesen ugyanazok San Franciscóban, mint akár Batáviában, vagy a boliviai salétrom-földeken. Szívósak, erősek s ellentállók. Egyformán jól tűrnek bármely éghajlatot; Khabarovszkban s Blagovjeszcsenszkben, fenn Észak-Szibiriában éppen olyan jól tűrik télen a 30—35 fokos hideget, mint a csendes-oceáni tropikus szigetek elviselhetetlen forróságát. És ezenkívül példátlan munkabirók, a legnagyobb mértékben kötelességtudók s megbízhatók. A mikor a perui s boliviai salétromföldek fölfedezése előtt a Peru közelében fekvő Chincha szigeteken nagy mértékben bányászták a guáno-telepeket, akkor azt a gyilkos munkát, a melyre sem a félvad indiánusok,

sem a csólók nem vállalkoztak, még rövid időre sem, a khinai kulik megszakíttatlanul végezték a szerződésileg kikötött öt-hat esztendőn keresztül.

Rokonszenvkeltésre legkevésbbé alkalmas erényük továbbá az, hogy hihetetlenül olcsók és a legnagyobb mértékben takarékosak. A mely munkát a bennszülött munkás, mondjuk: napi négy koronáért vállal és végez, azt a kuli egy, legfeljebb két koronáért vállalja el és többet végez egy nap alatt, mint a „hazai" munkás két nap alatt. És ennek a hasonlíthatlanul kisebb munkabérnek a nagyobb részét megtakarítja. Kuporog, nélkülöz, fázik, ázik, lemond a kényelemnek és életkönnyítésnek meg a szórakozásnak legelemibb követelményeiről, csakhogy megtakarítson valamit. Ez a törekvése annál sikeresebb, mert a táplálkozasa s ruházkodása olyan természetű, hogy nekünk elképzelhetlen csekély összeg elég neki arra, hogy abból táplálkozzon s ruházkodjon. Az a pénz tehát, a melyet a khinai kuli keres — habár véres verejtékkel s becsületes munkával — soha sem kerül többé forgalomba, a mint az a hazai munkás keresetével történik. Azt a pénzt, a melyet a kuli Batáviában vagy Los Angelesben keres, az Batáviában vagy Los Angelesben csak egyetlen egyszer lát ismét napvilágot; akkor tudniillik, a mikor a kuli a pénzt a postára viszi s elküldi haza Khinába, családjának. (Ezt kellene nekünk megtanulni!)

Miután az asszonyaikat csak kivételesen viszik magukkal s külföldre csupán férfiak mennek — a khinai kivándorlási törvény ugyanis szigorúan tiltja a khinai nők kivándorlását (ez is elférne rajtunk) — az ebből keletkezett nőhiány a férfiaknak a legbizarrabb s igen sok esetben a legerkölcstelenebb eltévelyedésben nyilvánul meg. (Peking közegészségügyi-társadalmi viszonyainak ismertetésekor erről a tényről bővebben emlékeztünk meg.) Az ázsiai tartományokba kivándorló khinaiak az asszonyhiányt nem érzik meg, mert ott akárhány népfaj szíves-örömest keveredik össze a sárga bevándorlókkal. Birmában például vagy Jáva-szigetén a bennszülöttek szemében a khinai ember a legkívánatosabb férj és vő; Európában és Amerikában azonban a fehér asszonyokkal való összekeveredésük éppen olyan kizárt lehetetlenség, mint a milyen lehetetlen az, hogy az amerikai néger fehér nőt vehessen feleségül.

A khinai kulik bevándorlása olyan régi, a milyen régi a rabszolgaság intézményének a beszüntetése. A néger rabszolgaság megszűnésével Amerikában egyszerre s hirtelen érezhetővé vált az óriási

munkáshiány. Rengeteg kiterjedésű gyapot-, czukor- s kávéültetvényeken parlagon hevert a föld. Hiányzott a rabszolga, a néger. Khina pedig ugyanazon időben súlyosan szenvedett a túlnépesség alatt. A Jang-cze-Kiang, a Hoang-Ho és a Pej-Ho völgye nem tudott annyi rizst termelni, a mennyi a sok éhes embernek kellett. S akkor egyszerre megindúlt a kiegyenlítődés: ezrével és ezrével mentek a khinai kulik önkényesen a munkáshiányban szenvedő országokba, a hol tárt karokkal fogadták az izmos vállú, erős markú, kötelességtudó munkásokat, a kik a lusta, léha, megbízhatatlan négert minden tekintetben felülmúlták. S a mely tulajdonságukért legfőbbképpen nagyra becsülték őket odaát Amerikában, az az volt, hogy nagyon olcsók voltak; helyenként olcsóbbak, mint az egykori rabszolgák. A kuli-kivándorlás rövid idő alatt olyan pompás intézménynek bizonyúlt, a kuli-szállítás és közvetítés pedig olyan dúsan jövedelmező kereseti forrássá fejlődött, hogy még az előkelő hajóstársulatok is hajóik nagy részét kuliszállító hajóvá alakították át s kuliszerző ügynökeikkel elárasztották a „Menny Birodalmát". A kuliügy akkora mérveket öltött, hogy némely tekintetben hasonlított az egykori rabszolgaintézményhez. A hajókon ugyanis takarékossági szempontból olyan embertelen módon gyömöszölték össze a szegény embereket, hogy mire az illető hajó megérkezett kitűzött állomására, az ember-rakománynak egy része már hiányzott. Elpusztúltak a hosszú tengeri utakon, a kíméletlen bánásmód gyötrelmei következtében. A mikor aztán a kivándorlás tömeges jellegűvé vált, a munkaadók bánásmódja is megváltozott. A hol előbb tárt karokkal fogadták a kulit, a megmentőt, ott csakhamar korbácscsal, rodhadt ételekkel, embernek — még kulinak sem — való lakással látták el a sárga munkást. Társadalmi, emberi szempontból pedig igazán embertelenül bántak el velök. Kevesebbnek tekintették őket a baromnál.

A kulit azonban mindez nem feszélyezte a kivándorlásban; a dollár kábító csengése meg az otthoni éhezés között könnyű volt a választás. A durva, sértő, sőt kegyetlen bánásmód ellenére ezrivel vándoroltak ki tovább is azokba az országokba, a melyekben megélhetésre volt kilátásuk. Ők nem veszthettek semmit; ők csak nyerhettek. Hiszen itt, az új hazában, a megvetésen, gyűlöleten és embertelen bánásmódon kívül van rizs és dollár is; odahaza azonban a „Menny Birodalmában", csak a korbácsban és a kegyetlen bánásmódban volt részük fölöttes hatóságaik részéről.

Legkegyetlenebbül Észak-Amerikában bántak a szegény emberekkel. Sehol a világon nem tiporták olyan durva lábbal a népjogot, az emberi méltóságot, mint éppen a „szabadság és egyenlőség" hazájában, az Egyesült-Államokban, éppen ott, a hol megelőzőleg mint nélkülözhetetlen bánya- és mezei munkásokat olyan nagyon tárt karokkal fogadták őket. Hogy a bevándorlottak nem voltak valami nagyon rokonszenves elemek, azt már tudjuk; hogy a munkabért a minimumra nyomták le, az köztudomású, valamint az is tagadhatatlan, hogy egy szemernyit nem alkalmazkodtak az amerikai viszonyokhoz, hanem mind a mai napig „status in statu" maradtak, a mennyiben magukkal hozták valamennyi hibájukat: a féktelen játékszenvedélyt, az ópiumot, a sexualitás terén kifejtett rondaságaikat, a zsugoriságot, a bűzös konyhát és a kellemetlen kipárolgást. De viszont a „szabadság és egyenlőség hazájában" a „humanizmust és a népjogot mindenek fölött tartó" amerikaiak az első naptól kezdve „nem ember"-nek, gyűlölt, lenézett és megvetett valaminek, az oktalan állatnál mélyebben álló lénynek tekintették a khinai bevándorlót s a mint együtt volt az elegendő munkáskéz, már törvénybe iktatta a „khinai pestis" elleni védekezést. Odahaza, Khinában, a hol a jobb érzésű polgárokat fölháborította az a vérlázító brutalitás meg a gyűlöletes megvetés, a melylyel Amerikában a honfitársaikat illették, a legkegyetlenebb és legszigorúbb büntetésekkel igyekeztek megakadályozni a kivándorlást. De nem tudták meggátolni. Ma, a midőn az Egyesült-Államok nyugati részében több mint kétszázezer khinai munkás él, az amerikaiak minden lehetőt kifejtenek nemcsak abban az irányban, hogy a további bevándorlást meggátolják, hanem, hogy szabaduljanak a már ott levőktől is. Az Egyesült-Államokban a khinaiak közül ma csak a hivatalos személyeknek, az igazolt kereskedőknek és „művészeknek" adnak ideiglenes tartózkodásra engedélyt. Amerikában bármely khinai elfogható, hogy „legitimálja" magát, azaz, hogy mutassa ki, van-e engedélye az ott tartózkodásra. Ha az elfogott khinai ezt be nem bizonyíthatja, azt a „szabadság és egyenlőség" hazájában egy esztendőre a fegyházba csukják kényszermunkára s ennek elteltével föltétlenül hazatolonczolják Khinába. Azok a khinaiak, a kik még ezen törvény életbeléptetése előtt telepedtek le, azok csak azon esetben maradhattak meg továbbra is, ha a vámhivatal részéről írásban bizonyíttatott, azaz ha „certificat"-et kaptak arra vonatkozólag, hogy régebbi letelepülők.

Ezen embertelen törvény ellenére folyton tart a bevándorlás. A szigorú törvényt s ellenőrzést ugyanis oly módon játszszák ki a khinaiak, hogy a vámhivataltól kapott „certificat"-et a tulajdonosa — mindenesetre megfelelő díjazás ellenében — hazaküldi Khinába, a melyet az új bevándorló az ellenőrzésnél fölmutat. A bizonyítványban ugyan megvan az előbbi tulajdonosnak a pontos személyleírása, de az semmit sem ér. A legszemfülesebb amerikai „spiczli" sem képes egyik kulit a másiktól megkülönböztetni. A harmincz-harminczöt éves kuli személyleírása az ő szemében ráillik akár tízezer hasonkorú kulira. Hát még milyen kevéssé tudja őket egymástól megkülönböztetni akkor, ha a benyújtott írás mellé egy — tízdolláros bankjegy van mellékelve! Hogy a vámhivatalnokoknak a certificatum ellenőrzésénél beálló rövidlátásán segítsenek, az amerikai hatóságok attól sem riadtak vissza, hogy a kiadott „certificatum" számát — rátetováltak az illető kuli kezére. (Még jó, hogy nem sütötték rájuk a bélyeget úgy, mint a hogyan a szarvasmarhára vagy a lóra szokták.) Persze, hogy ez sem használt; hiszen a khinaiak nagyobb mesterek a tetoválásban, mint az amerikaiak.

Hogy a khinai ember polgárjogot nyerhessen Amerikában, az teljesen lehetetlenség. Ugyanabban az országban, a melyben az Európából megszökött svihák, tolvaj, bankó- vagy váltóhamisító minden teketória nélkül polgár lehet és „amerikai", ha sikerült neki a hazai hatóságok kezei közül kisiklania, ugyanabban az országban a kifogástalan előéletű, szorgalmas, vagyonos másik ember nem lehet polgár és „amerikai", mert ő — khinai. (Egy-két év óta ugyanezt a törvényt alkalmazzák a japániak ellen is!) Ilyen megbecstelenítő, embertelen törvényt csak Amerikában, az „emberjogokért küzdő gentlemanek" hazájában hozhattak a törvényhozók és fogadhatták el a törvénytisztelő polgárok.

Nem kell tehát csodálkozni a fölött, hogy a mikor néha-néha azt halljuk, hogy Khinában a „fanatizált durva és vad csőcselék" kegyetlenül lemészárolta az európaiakat és az amerikaiakat, egyszersmind azt is halljuk, hogy a „fanatizált csőcselék" rendesen az — amerikaiakon kezdte a leszámolást. Mert csak leszámolás az egész, semmi más.

*

És most, ezen kitérés után — a melyben a khinai viszonyok ismertetését végleg befejeztük — folytassuk az utat Vladivosztok felé. Sok érdekes mozzanata volt az útnak, a mely mozzanatok vonatkozásban állottak az éppen lezajlott orosz-japáni háború tengeri ütközeteivel. Igy például egy reggelen közvetlen közel haladtunk el a történelmileg örök nevűvé lett Csuzima-sziget mellett. Sorjában haladtunk el azon helyek fölött, a melyeken az orosz pánczélosok elsülyedtek: a „Knyáz Szuvorov", az „Oszlyábja", az „Alexander III.", a „Borodino", a „Sziszoj Veliki", az „Admiral Nakhimod", a „Szenyávin", „Arjol", a „Szvjetlána", az „Admiral Uzakov", a „Dimitri Donszkoj", az „Olyeg", az „Isumrud" és még egynehány. A „Daphne" nagy óvatossággal haladt előre, azon tudatban, hogy a japániak és oroszok elhorgonyzott aknáinak egész tömegét sodorta el az áram és azok most szabadon és szanaszéjjel uszkálnak az áramlásokkal. Ha útközben egyetlen olyan úszó aknával találkoztunk volna, akkor az iménti lajstromhoz bátran hozzácsatolható lett volna ez a név: „Daphne". Mielőtt a Nagy Péter-öbölbe betértünk, a „Daphne" óriási kerülőt tett és igen zeg-zúgos útat tett meg Vladivosztok előtt. A kikötő előtt ugyanis két sorban feküdtek az elhorgonyzott robbanó aknák: az oroszok egy egyenes vonalban lerakott aknái, a melyet a japáni hajók behatolása ellen raktak le és a japániak háromszögben lerakott aknái, a melyet az orosz hajók kitörése ellen helyeztek el.

Bizony, megkönyebbülten lélegzettünk fel valamennyien, a mikor a vágyva-várt kikötőben, Vladivosztokban, a „Daphne" horgonyt vetett.

VLADIVOSZTOKTÓL A BAJKÁL-TÓIG.

A legújabb kor történetében az 1870—71. évi porosz-franczia háború kivételével nem fordult elő esemény, a mely olyan általános izgalomban tartotta volna a világot és a melynek a lezajlása után bekövetkezett eredmény jelentőségre nézve olyan nagy horderejű lett volna, mint az 1903/4. évi orosz-japáni háború. A világtörténelmi jelentőségű esemény, annak indító oka, valamint izgalmas és érdekfeszítő mozzanatai még sokkal újabbak, a részletei még annyira emlékezetesek, hogy felesleges arra itt kiterjeszkednünk, annál inkább, mert annak felsorolása túlhágná a mi feladatunk keretét.

Csak annyit említünk meg, hogy Vladivosztok, a melynek kikötőjében a „Daphne“ horgonyt vetett s a melynek pályaudvaráról indulunk ki hazatérő útunkra, Szibirián keresztül, részben egyik legfontosabb okozója volt az orosz-japáni háborúnak. Még pedig a szokott módtól eltérő irányban — vagy azokkal ellenkező indokoknál fogva — volt az indító oka. Tudniillik rendesen azért indítanak háborút az ellenfélként szemben álló nemzetek valamely várért vagy kikötőért, mert az nagyon jó, a czélnak nagyon megfelelő vagy az elbirtoklása politikai, közgazdasági vagy geografiai okokból nagyon kívánatos. Vladivosztok — némely tekintetben — éppen az ellenkező okból adott okot az orosz-japán háborúra.

Vladivosztok ugyanis geografiai, klimatologiai okokból sehogy sem felelt meg annak a nagy horderejű fontosságnak, a melyet más tekintetben annak a kikötőnek az oroszok tulajdonítottak. — Vladivosztok ugyanis az egyetlen kikötője volt a Csendes-Oceán partján annak a rengeteg — kereken: 13 millió négyzetkilométer —

kiterjedésű területnek, a mely az Atlanti-Oceántól az Ural hegységig terjed. Az egyetlen számbavehető kikötő úgy sem áll semmi arányban az óriási területhez, mint egyetlen kapu a Csendes-Oceán felől. Fokozta a kikötő hátrányát az éghajlat, a mely alatt Vladivosztok fekszik. A klimája ugyanis excessivus, a földrajzi fekvésével arányban nem álló. Azaz nyáron időnként irtózatos a forróság, télen pedig ugyanilyen nagy a hideg. A nyári hónapok némelyikében olyan nagy a forróság, a milyen csak sokkal mélyebben fekvő szubtropikus, sőt tropikus klimájú vidékeken fordul elő; a téli hónapokban pedig — október végétől márczius végéig — viszont akkora hidegek állnak be, hogy a hőmérő higanyoszlopa 27—29°-ra száll le a fagypont alatt. Vladivosztok azon a szélességi

VLADIVOSZTOK CITY-JE.

fokon fekszik, a mely szélességi fokon fekvő európai városokban a tél meg a hideg egyáltalában ismeretlen fogalom. Körülbelül egyenlő magasságban fekszik például Marseillelel, Barcellonával, Firenzével és Nizzával, de az évi középhőmérséke 3·7° a fagypont fölött, míg emezeké 16—17°. A kikötő ezen időben — kikötői szabályzat szerint deczember 15-től április 4-ig — 8—10 mértföldnyire a parttól be van fagyva; a tartós és erős hidegben másfél méter vastag jégkéreg képződik.

Ilyen állapotban természetesen a kikötő teljesen használhatatlan. A kikötőben a hajók nem maradhatnak, sem oda be nem mehetnek. A hajó-forgalomban tehát évenként olyan óriási akadály

áll be, a mely a kikötőt az évnek jelentékeny részére teljesen használhatatlanná teszi.

Ezen okból kellett az oroszoknak egy másik kikötő a Csendes-Oceán partján, a melyben ezek a hátrányok elesnek; azaz: nem fagy be a téli hónapokban.

A Liao-tung-félsziget végében fekvő Port-Arthur, a mely kikötő a khinaiaktól bérbevett Liao-tung félsziget legdélibb végén fekszik,

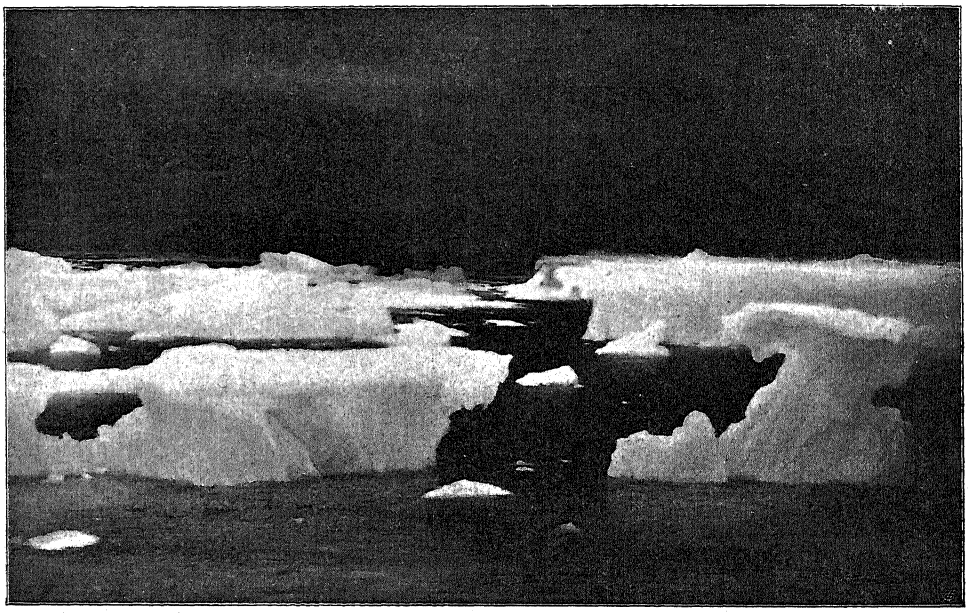

TÉLI ÉJSZAKA VLADIVOSZTOK KIKÖTŐJÉBEN.

— közvetlenül a Pecsili-öböl előtt, tehát a khinai birodalom szívéhez, Pekinghez vezető kapunál, igen kívánatos volt az orosz nemzet szemében. Port-Arthur birtoklása azonban, mint orosz tulajdon, a legnagyobb mértékben hátrányos lett volna a szomszédos japáni nemzetnek, sőt annak birtoklása éppen olyan imminensül fontos volt a japáni nemzetre nézve. Ezen két életfontosságú érdek összeütközéséből — vagy legalább részben ebből — keletkeztek azok a konfliktusok a két nemzet között, a melyek a legújabb kor egyik legnagyobb jelentőségű eseményéhez: az orosz-japáni háborúhoz vezettek.

*

A büszke nevű város — Vladivosztok — annyi mint: „Kelet Császárnője". A khinaiak elnevezése prózaibb és praktikusabb; ők „Kháisen-váj"-nak, azaz Trepang-öbölnek nevezik, mert egyik legkedvenczebb eledelük: a trepang (valamely tengeri puhány, szárított állapotban) dúsan terem az öbölben. Nagyon fiatal kora ellenére már igen zajos és viharos multra tekinthet vissza. Vladivosztok multja ugyanis csak 1860-ig megy vissza, a mely esztendőben egy kis szállítóhajó, a „Mandzsur", jelent meg a kikötőben, az akkor még teljesen ismeretlen öbölben, 40 emberrel és három szakasz gyalogos katonával. Ez a nehány ember kaszárnyát épített az akkor még egészen elhagyott területen, meg nehány fabódét. Ez volt a kiindulópontja a mai „Kelet Császárnőjé"-nek.

Sőt az egész öböl, a Nagy Péter-öböl, csak 1852 óta ismeretes Európában, a mennyiben a franczia „Capricieuse" korvetta kapitánya, a ki a japáni partok nyugati oldalán elterülő szigetek föl-

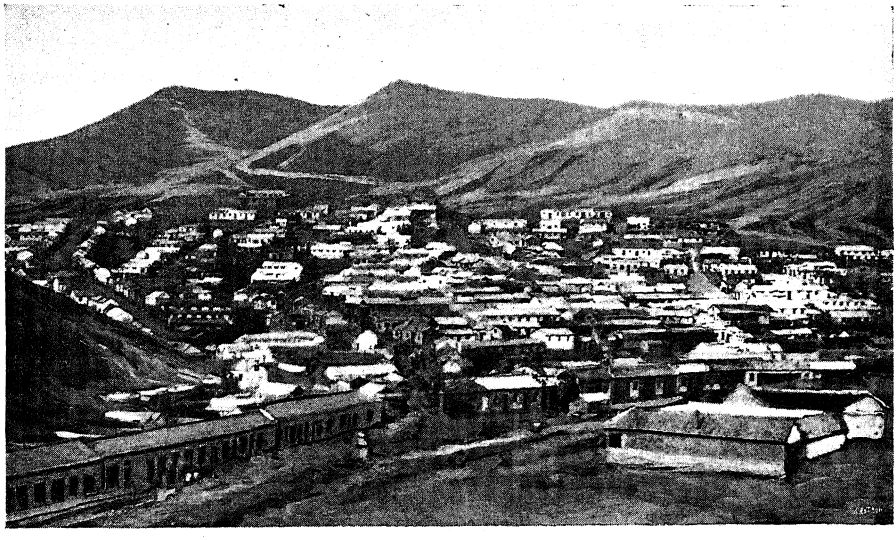

AZ ÚJ KHINAI VÁROS PORT-ARTHURBAN.

mérésével volt megbízva, véletlenül jutott az öbölbe. Az öbölnek azt a részét, a melynek partján a mai Vladivosztok fekszik, az „Aranyszarvat" (a „Szolotoj Rog"-ot), még később ben, 1856-ban fedezte fel az egyesült angol-franczia hajóraj parancsnoka, a mikor egyik hajójával keresni ment a Kamcsatkai-félsziget egyik kikötőjéből, Petropávlovszkból, kivitorlázott, de sokáig eltűnt orosz flotta hajóit.

Az amerikai városok gyors tempójának módjára rohamosan fejlődő város 1891-ben már teljesen kifejlődött város volt. A földkörüli útja alkalmával Vladivosztokban tartózkodó trónörökös, a jelenlegi czár, az alapkövét tette le a nagyszabású dokkoknak és az ő jelenlétében leplezték le a Gennádi Iványevics Nevelszky admirális emlékszobrát, helyesebben pyramisát, a melynek egyik helyén ez a felírás áll: „A hová egyszer felhúzták az orosz lobogót, azt onnan soha többé bevonni nem szabad!“ (Bizony behúzták azt! A japániak ugyanis nagyon illetlenül viselkedtek és nem fogadtak szót ennek az intelemnek. Mentségükül szolgál az is, hogy nem értették az orosz nyelvű felírást.) Ugyancsak a czárevics jelenlétében tették meg az első lépéseket a szibiriai vasút megépítéséhez. A trónörökös 1891 május 19.-én sajátkezűleg töltött meg egy talyigát földdel, a melyet a töltésre öntöttek és ugyancsak sajátkezűleg sülyesztette az első gránitkoczkát a földbe, mint alapzatot az építendő vasúti állomáshoz.

A mikor mi augusztus 5.-én a „Daphne“-vel Vladivosztokba, illetőleg a „Szolotoj Rog“-ba érkeztünk, a város viharos multjának egyik legfiatalabb epizódusának — a vladivosztoki katonai helyőrség lázadásának — a nyomai még láthatók voltak. Temérdek ház, palota és kunyhó feküdt még romokban; üresen tátongtak a füstös falak, a melyeknek tetőjét az orosz katonák gyújtották fel. Az utczákon erős patrouilok jártak, szuronyos fegyverekkel. Ennek ellenére igen élénk sürgés-forgás uralkodott úgy a kikötőben, mint az utczákon.

Mindjárt ezen az első napon alkalmunk nyílt megismerkedni Szibiriának egyik kiváló tulajdonságával: a rettenetes porral. (A másik tulajdonságát — a feneketlen sárt — később még bővebben volt alkalmunk „kitapasztalni“ a Szibirián végigvezető útunkon.) A dombokról lefúvó erős szél ugyanis óriási port kavart fel a város utczáin. A város a Muravjev-Amurszkij félsziget déli csúcsán fekszik, a kikötőt — az „Arany szarvat“ — félkör alakban körülvevő halmok tövében és oldalain. Sajátszerű helyzeténél fogva — tudniillik egyik oldalon a tenger, a másik oldalon a meglehetős meredek halmok — a város egészen különös benyomást kelt. Rendszerről, párhuzamosan futó vagy ezeket keresztező utczáról szó sincs; a fajárdákkal — padlókkal — szegélyezett utczák szanaszéjjel feküsznek; hegynek le, hegynek föl. Egyik a másiknak megy, itt szélesen kitágul az utcza, ötven lépéssel odébb összeszorul. A házak túlnyomóan fából épültek; mintegy 2000 lakó-

házból talán csak 250 kőből épült, a többi faház. Ellenben nagyon szép architektonikus alkotás az Uszpenszki-templom, a melyet típusául tekinthetnek annak a temérdek orosz orthodoxus-templomnak, a melyekből számosat lesz alkalmunk látni, a míg végig jövünk Szibirián.

Főutczáján, a Szvetlánszkáján, a mely az Aranyszarv mellől indul ki és a melyet a „nagy vasút" keresztez, rendkívül élénk a forgalom és igen érdekes képet mutat. Valóban, a „végletek találkoznak", azaz Kelet-Ázsia és Nyugat-Europa. Kelet-Ázsiát képviselik a koreaiak, khinaiak, japániak; mind a három nemzetségből olyan számosan laknak Vladivosztokban, hogy a 35—40,000 lakosú városnak a nagyobb részét teszik ki; Nyugat-Európát pedig az oroszok, meg a Vladivosztokban élő nagyszámú idegen, főképpen németek képviselik, a kik az idegenek között a vezető szerepet játszák, úgy számban, mint kereskedelmi és társadalmi szempontból. Ezen vegyes összetételű lakosságból kifolyólag, tekintettel a kikötőre, a mely a nyári hónapokban olyan élénk, mintha pótolni akarná a téli időveszteséget, az utczákon igen vegyes a közönség. Valóságos „végletek találkozása": egyfelől a szegény koreai kuli, az egykoron fehérszínű, de ma már szennyes-szürke bugyogóban és ingben, lábain idomtalanul kivattázott bocskorban; a haja kontyba kötve a feje búbján, a hátán irtózatos teher, a mely alatt összegörnyedne az erős öszvér is s másfelől a rendkívül drága és gyönyörű fekete „oroszoktól" vont előkelő „landauerben" ülő orosz úrnő, drága toilettben, a melyről távolról meglátszik Nyugat-Europa „centruma": Paris. Továbbá: egyfelől az elegáns öltözetű, szép magatartású, előkelő orosz gárdatiszt, valamelyik tábornok hadsegéde; másfelől a rongyos ingű, térdig sáros csizmájú, durva képű, orosz katona, pityókos állapotban, fittyet sem hányva a vele szembe jövő magasabb rangú katonatisztre. Az utcza is nagyon tarka. Itt például előkelő palotát építenek kőből, vasból, gallériával, oroszosan „szecessziós stílusban". Utána két-három leégett tetőzetű, korommal és füsttel befeketített kőfal és közvetlen mellette gerendákból meg deszkából összerótt lakóház a legcsekélyebb dísz vagy tetszetősség nélkül, picziny ablakokkal. Előtte sem tornácz, sem „ámbitus", sem lépcső. Az ember az utczáról egyenesen és közvetlenül a lakószobába lép be, mint Szibiriának majdnem valamennyi házába. Emitt egy templom — a szibiriai városokban a templomok a legszámosabb „középületek" — tipikusan oroszos jelleggel; tudniillik a magas-

fedelű épületből két-három (néha hat, sőt nyolcz) torony emelkedik ki, a melyeknek karcsú nyúlványán nagy gömb ül, ebből pedig a nagyon karcsú és nagyon vékony torony-nyél nyúlik ki.

A templom közelében egészen európaias stílusú, hatalmas épület áll épülőfélben. Az épület rendeltetése igen furcsa. Ez az épület ugyanis „egyszemélyben" lesz színház, chantant és — fürdő. (Szomszédságában van a 39. szibiriai vadász-dandár — kaszárnyája.) Ugyancsak a Szvetlánszkáján van egy igen szép park, benne emlékoszlop a Nikolai Alexandrovics trónörökös (a jelenlegi II. Miklós czár) látogatásának emlékére; az Amur terület kutatóinak múzeuma; a nagyforgalmú posta- és távirdahivatal, a melyből a Szibirián át vezető szárazföldi huzal indul ki, meg a Kelet felé vezető tengeralatti kábel. A Puskinszkájának egyik halmán áll a „Keleti iskola", a melyben más tudományok mellett a khinai, koreai, japáni, mongol és mándzsu nyelveket tanítják. (Ennek az intézetnek voltak a növendékei azok a fiatal oroszok, a kikkel együti utaztunk Sang-háiból Pekingig a „Hsing-csi"-n.) Számos tudományos és humanitárius társaság működik Vladivosztokban, a legkülönbözőbb irányban; van földrajzi, orvosi, irodalmi társasága; mentőegyesülete szárazon és vizen, stb.

Mindeneket dominál azonban a katonaság. Helyzeténél fogva természetesen igen erős a helyi őrség, a melyben az orosz hadsereget kitevő minden fegyvernem képviselve van. A haditengerészet is erősen van képviselve, még a szárazon is. A katonaság gyakori fellázadása következtében a tisztikar ellen, azt az intézkedést vezették be, hogy a tisztikart némileg védelmezett állapotba helyezik, azaz: védelmezik őket a saját alárendeltjeik ellen. (Az orosz hadseregen kívül ehhez hasonló intézkedés a világ egyetlen hadseregénél sem fordult elő.) Erre a czélra a legalkalmasabbnak mutatkozott a haditengerészet legénysége, a mely a hivatásából kifolyó ellentétes érzelmeinél fogva „nem szűri össze a levet" a gyalogsággal és adott esetben akár puskatűzzel is megvédelmezi a tiszteket a közkatonaság ellen. (A legújabb katonai lázadás alkalmával is a tengerészcsapatok csináltak rendet és békét Vladivosztokban, míg Odesszában gyalogsággal verték le a lázadó tengerészeket.) Vladivosztok utczáin járkálva, valamennyi előkelőbb katonatiszt lakása előtt erős tengerész-őrséget találunk; a tábornok lakását, a térparancsnokságot, a tiszti-kaszinót stb., valamennyit tengerészek őrizték.

A közbiztonsági viszonyok természetesen nem a legszilárdabb alapon nyugszanak. A kikötő, helyzeténél fogva gyűlhelye Kelet-Ázsia legkülönbözőbb vidékeiről idesereglő kalandoroknak, kétes provenienciájú és exisztenciájú egyéneknek, a kik a khinai és japáni kikötőkből meg a mandzsuriai nagyobb városokból idesereglenek vagy ideseregelvén, amoda szétmennek. A katonai szökevényeknek hálás talaj — illetőleg kitűnő búvóhely — az a város, a melyben olyan sok az állomásozó katonaság, a kik között azonban a fegyelem meg az ellenőrzés példátlanul laza és gyönge.

A hajók is igen alkalmas búvóhelyek, mert az izmos, ép-kézlábú ember mindig kap munkát a sokféle rendeltetésű és nem mindig „jóban járó" hajókon. A jelentkezőnek a papirjait, okmányait pedig nem nagyon nézegetik. Ha azután megérkezik valamely kikötőbe, ott hagyja a hajót. A női proletárizmus a legmagasabb fokon „virul". A művészeti dolgokban igen kis igényű társadalom — a melynek a nagyobbik része katonákból áll — megelégszik azzal a „művésznői réteggel", a mely Európának a kikötőiből vagy Moszkvának és St. Peterburgnak a külvárosaiból kerül ide a legkalandosabb úton. Elég, ha nő és ha könnyű. A „művészet" — különben is csak hamis lobogója a legtöbbnek — egészen mellékes. Ez kell Vladivosztoknak, a minthogy ez kell egyáltalában egész Szibiriának. Khárbinban, Irkutszkban, Blagojeszcsenszkben és Khábárovszkban egy szemernyivel nem követelőbb a társadalom „művészet és szórakozás" terén. Kurtaruhás tánczosnők, legalább névszerint tánczosnők és réztrombitás női zenekar, ebből a két elemből áll a szibiriai társadalom művészeti élvezete, mulatsága.

Az ár pedig, a melybe a mulatságnak ez a faja kerül, magasabb, mint Párisban, Peterburgban, Berlinben az Opera, a Wintergarten meg a színésznő vagy tánczosnő. Vladivosztok három szállodájában, a melyek között legelőkelőbb a „Csendes-Oceán", (az „Aranyszarv" meg az „Europa", a másik kettő) a berendezés megfelel a mi harmadrendű szállodáink berendezésének. Az árak azonban magasabbak, mint nálunk az elsőrendű szállodákban.

*

Igen kellemes emlékek fűznek a „Kelet Császárnőjé"-hez: vladivosztoki rövid tartózkodásomat honfitársunk és barátom, Szentgáli Antal társaságában töltöttem el és az ő nagyrabecsült kalauzolásá-

nak köszönhetem úgy vladivosztoki, valamint a szibiriai vasúton szerzett ismereteimnek javarészét. Szentgáli Antal mérnök, egy másik kiváló magyar mérnök, Gubányi Károly társaságában a mandzsuriai vasút építésénél kapott annak idejében alkalmazást. Gubányi öt évet töltött Mandzsuriában a vasút építésével elfoglalva, a mely munkálataiban csak egyszer zavarta meg huzamosabb időre a boxer-mozgalom, a melynek Pekingből kiinduló hatalmas hullámai Mandzsurország északi részeig, — Gubányi működési területéig — csaptak fel.

Gubányi mérnök építette a mandzsuriai vasút legszebb részeinek nehányát: a Táhejász-völgyön meg a Ván-lun-hái hegyen átvezető részt, valamint a Shito-hécze körülit, továbbá a Csanglungczei hágó alatti alagutat.

A mikor én Vladivosztokba jöttem, Gubányit már nem találtam ott. Ő ezen időben már Ausztrália délkeleti vidékein dolgozott az ausztráliai vasútakon. Szentgáli, mint magánmérnök dolgozott egy dúsgazdag amerikai, Mr. Clarkson társaságában.

Hogy milyen elfoglaltságú mérnök Szentgáli a Csendes-Oceán parti városban, jellemző adat az, hogy megérkezésem első délelőttje azzal telt el, hogy egy vladivosztoki előkelő német czég egyik alkalmazottja meg a Clarkson czég két tagja egész délelőtt hiába keresték. Tudniillik tizenhat épületen egyszerre dolgozott a magyar mérnök Vladivosztokban. Hanem hogy a tizenhat épület közül melyiknek az állványain található, azt megtudni egy egész délelőtt nem volt elégséges. Képzelhető a mi kölcsönös nagy és őszinte örömünk, a midőn végre a gavalléros és vendégszerető amerikai házában találkoztunk. Szentgáli együtt lakik Mr. Clarksonnal.

A messze vidékeken való utazgatás meg az otthontól való huzamosabb távollét kissé nyomasztó és nehéz perczeit bőségesen jutalmazza meg az ilyen tízezer kilométeres távolban a közös hazától történő találkozás egy rokonszenves és nagyon kedves baráttal.

Ezért nevezem vladivosztoki tartózkodásomat utazási emlékeim egyik legkimagaslóbb és legderűsebb mozzanatának. A mely időt nem az amerikainak nagy előkelőséggel és főúri ízléssel berendezett házában töltöttük, azt Vladivosztok halmain, a Tigris-hegyen, az Arany-szarv öbleiben töltöttük, a melyeken végigkocsizva, órákon át hallgattam kiváló honfitársunk oktató és felvilágosító magyarázatait, tanácsait és örömmel hallgattam, mint gyarapszik vagyonban

és nő társadalmi tekintélyben a hazájától elszakadt magyar ember, a magyar iskolákban szerzett tudással, a tiszta magyar szellemmel meg a magyar becsületes szívóssággal.

Érdekes kis intermezzo folyt le egy alkalommal, a midőn Szentgálival egy hajó indulását néztük a kikötőnek egyik hídjáról. Kettőnk körül a vladivosztoki vegyes összetételű lakosságból széles embergyűrű állott, a kiknek valami köze volt az éppen indulandó hajóhoz. Túlnyomóan koreaiak és khinaiak voltak és csak elvétve állott köztük nehány európai. Szentgáli és én — természetesen — magyarul beszélgettünk és éppen a szivartárczámat vettem elő és abból egy hazai terméket; egy „trabukkót" húztam ki — a pekingi tengerészeti detachement tisztikara ajándékozott meg búcsúzáskor egy tele ládika „szőke trabukkóval" — a midőn a tömegben álló egyik európai áttöri magát az embersorokon és ezekkel a szavakkal áll elénk — magyarul beszélvén: „Van vagy hat éve, hogy magyar szót nem hallottam; de hogy — trabukkó-szivart nem láttam, annak már tíz esztendeje is lesz."

A honfitárs, a kit kiejtése után ítélve egyhangúlag Trencsénmegye szülöttének becsültünk és a kin meglátszott, hogy bizony nem a legragyogóbb sorban van, kérdésünkre elmondta, hogy milyen zeg-zúgos úton — Amerikán, Ausztrálián és Koreán át — került Szibiriába. Jelenleg a mandzsuriai vasut mentén volt kilátása állomást kapni, mint munkafelügyelő. Egynehány rubellel meg „honi trabukkóval" támogattuk a földit, a körülálló ázsiaiak nagy bámulatára és tagadhatatlan irigységére.

Nem kevésbbé érdekes találkozásom volt a vladivosztoki orosz-khinai bankban, a hová pénzt felvenni léptem be. Átadtam a hitellevelemet az egyik hivatalnoknak, a ki a szükséges teendők után tovább adta egy másik hivatalnoknak, az pedig egy harmadiknak, míg végre bevitték a bank vezérigazgatójának. Pár perczczel később hallom, hogy a nevemen hívnak. Odalépek az asztalhoz, a hol egy úr a hitellevelemet felmutatva, azt kérdi, hogy én vagyok-e személyesen az, a kinek a nevére a hitellevél szól. Igenlő feleletemre a kérdést intéző hivatalnok a helyi viszonyokkal éppenséggel nem összeillő örömmel üdvözölt és szorongatta a kezemet. Az orosz-khinai bank igazgatója ugyanis az édesapja volt annak a csecsemőnek, a melyet Nágászáki és Vladivosztok között ápoltam, a mely ténykedésemet nagyanya, nénike és dada nem voltak képesek eléggé magasztalni a gyermek apjának. Hogy azon-

ban a rubeleket ne számítsák túlságos drágán, arra már még sem szereztem elég érdemet.

Azon körülménynél fogva, hogy másnap indulandó volt a vonat Moszkvába — abban a zűrzavaros időben, a mikor ugyanis a harcztérről hazaszállították a katonaságot meg a tábori felszereléseket és ennélfogva személyvonat hetenként csak kétszer indult Vladivosztokból Moszkvába — másnap reggelre terveztem indulásomat. Most, hogy már olyan közel voltam haza — hiszen Vladivosztoktól Budapestig „csupán“ 10,633 kilométer utat kellett megtennem — kissé már elfogott a türelmetlenség, főképpen azonban a türelmetlenséget megelőző — honvágy.

A búcsúestét Mr. Clarkson házában tartottuk. Hogy kedvesen és kedélyesen telt el az utolsó est, az képzelhető. Hiszen ok volt reá bőven. Mindenekelőtt készülődés az utolsó, igen hosszú útra hazáig; továbbá búcsú a Csendes-Oczeántól, a hajóktól, a viharoktól; a hátam mögött az eddig megtett rengeteg út, a mely ha a kellemetességeknek, gyönyörűségeknek és változatosságoknak alig felsorolható gazdag lánczolatával járt egybefűzve, azért a nehézségeknek és fáradalmaknak egész tömegével volt egybekötve; előttem a rendkívül sokat igérő út végig egész Ázsián, a jelenben pedig a rokonszenves honfitárs és kedves barát meg a vendégszeretetben lebilincselően kedves amerikai háziúr, mint gazda, a ki valósággal leleményesnek mutatkozott abban, hogy az ő „hungarian companion“ „landsman“-jének emlékezetessé tegye az estét. Volt tehát ok bőven, hogy a búcsúest kedves és kellemes legyen.

Mielőtt útra kelünk, nagy vonásokban ismerkedjünk meg a szibiriai vasúttal és annak történetével. Érdekes mind a kettő.

*

Hogy Szibirián egyáltalában vasút húzódjék végig és vasúttal kössék össze a Csendes-Oceán partját az Atlanti Oceán partjával, azaz új orosz nemzedék leggeniálisabb tagjának, Muravjevnek volt az eszméje, a kit a Kelet felé történő győzelmes előrehaladásáért és foglalásaiért az Ámúr folyóig az „Amurszky“ névvel tisztelt meg a minden oroszok czárja. Muravjev vasút-terve azonban olyan horribilisnek tűnt fel annak idején, hogy még csak nem is mosolyogtak fölötte. Egyszerűen „nonsens“-nek deklarálták. Utána mintegy harmincz éven át ismételten merült fel az eszme és lassanként

kezdték azt nem „horribilisnek" tartani. Vállalkozók ajánlkoztak a terv végrevitelére, sőt akadt egy ember, egy angol mérnök, Dull, a ki azt az ajánlatot tette az orosz czárnak, hogy *lóvasúttal* köti össze a két Oceán partját. 1875-ben végre II. Sándor czár megengedte, hogy építsenek vasútat Nishni-Novgorodtól Jekaterinburgig, innen pedig Tyumenig. Azaz megengedte, hogy a már meglevő orosz vasútnak egyik szárnya Szibiria területére átterjedjen. Ennek az utóbbinak egyik szárnya Permtől Jekaterinburgig már ki is épült, a mikor a további építkezést megakadályozta az időközben felmerült orosz-török háború. Ehhez annyi pénz kellett, hogy a szibiriai — féligmeddig úgyis feleslegesnek tartott — vasútra már nem tellett. A tovább építéstől különben is elment az orosz intéző körök kedve. A vasút építés ugyanis olyan temérdek pénzbe került, a leküzdendő nehézségek pedig a szibiriai rengeteg erdőkön, hegyeken, folyókon át, olyan óriásiak voltak, hogy az építési kedv nagyot lohadt.

Hogy milyen óriási költségekkel járt a vasút építés, kitűnik ebből az egy adatból. A Szamara és Ufa közötti 453 verszt — (1 verszt — 1067 m) hosszú út kiépítése 24 millió 122.252 rubelbe került, tehát 1 verszt: 53 227 rubelbe. Az Ufa és Zlatouszt közötti 89 verszt hosszú út 20 millió 439.481 rubelbe; 1 verszt tehát 68.432 rubelbe került. A mint azonban később látni fogjuk, voltak egyes részletek — pl. a Bajkál-tó körüli vasútnál, a melynek versztje 88.452 rubelbe került. (Egy rubel annyi mint 2 kor. 50 fillér.)

A háború befejezése után ismét felmerült a vasút meghosszabbításának eszméje. Legszükségesebbnek, azaz leghálásabbnak tartották az azon időbeli közlekedési miniszter, Posszjet, terve szerint a vasútat a Volga folyó közelében fekvő Szamarából kiindulólag az Urál hegységen át Cseljábinszkig folytatni. A Cseljábinszkig kiépített vasút adta aztán meg a kedvet a vasutat tovább folytatni Kelet felé. A terv kidolgozására Oroszország legkiválóbb vasúti mérnökeiből meg az illető kormányférfiakból bizottságot alakítottak, melynek maga a czár, III. Sándor volt az elnöke. Cseljábinszkkal egyidejűleg — a mint már láttuk — az akkor éppen a Föld körüli úton levő Czezárevics, a jelenlegi II. Miklós czár, Vladivosztokban tette az első kapavágást a nagy szibiriai vasúthoz 1891 május 19.-én, orosz számítás szerint, a mely 13 nappal jár mögötte a mi kalendáriumunknak. Ettől az időtől kezdve egyszerre több helyen kezdették meg a tízezer kilométernél hosszabb vasútnak az építését. Így például Cseljábinszknál kezdve Obig építették a vasútnak egyik

részét és ugyanakkor építették a Csendes-Oceán parti részletét az Uszuri folyó mentén, Vladivosztoktól Khábárovszkig, így akarván összekötni Kelet-Szibiriának két legfontosabb városát, Khábárovszkot és Blagovjeszcsenszket egymással, amennyiben mindkét város a hatalmas Amur folyó mentén fekszik és innen folytatólagosan utazván hajón az Amur mellékfolyóján, a Silkán, Sztrjetenszkig, a hol ismét vasúton folytatódik az út.

Az Ob városáig kiépített rész, az úgynevezett „Nyugot-Szibiriai vasút" után következett az Ob folyótól Irkutszkig, illetőleg a Bajkál tóig terjedő rész: a Kelet-Szibiriai vasút kiépítése. A különben is rettenetes nehézségekkel járó munkálatok között is súlyos gondot okozott a Bajkál-tó körüli vasúti rész kérdésének megoldása. A tó déli partja körüli építkezést egyelőre kivihetetlennek tartották. A hegyek ugyanis közvetlenül a Bajkál tó partjáig nyúlnak; a csupa sziklából álló part roppantul szakgatott, temérdek zegzúgos kanyarulattal. Annyi alagútnak és viaduktnak meg hídnak a megépítése, a mennyi ezen akadályok legyőzéséhez szükséges lenne, kivihetetlennek tűnt fel, úgy műszakilag, mint pénzbelileg. Ennélfogva elhatározták, hogy egyelőre hajón bonyolítják le az árú- és személyforgalmat a Bajkál tavon, a mennyiben a tó partján fekvő Bajkál állomáson átszállítják az utasokat meg az árút a tó túlsó, keleti partján fekvő Misszovája állomásig. (Hogy mikép épült ki mégis a Bajkál körüli vasút, miben állottak ezek a nehézségek, azt meglátjuk, ha majd vonaton erre a vidékre érkezünk.)

Misszovájánál kezdődik az úgynevezett Transzbájkáli vasút, a melyet egyelőre csak a Silka folyó partján fekvő Sztrjetenszkig építettek. Mielőtt folytathatták volna az építkezést Kelet felé, azaz: mielőtt a Kelet felől szembe jövő építkezéseket egyesíthették volna a Nyugot felől előrehaladó építkezésekkel, egyelőre úgy bonyolították le a forgalmat, hogy Sztrjetenszknél az árú- és személyforgalmat áttették a Silka folyóra az Ámur egyik hatalmas mellékfolyójára. A Silka Sztrjetenszken túl beleömlik az Ámurba; a hajó tehát Blagovjeszcsenszken keresztül folytatta az útját Khábarovszkig, a hol — mint említettük — végállomása van az Usszuri vasútnak, annak a résznek, a melyet Vládivosztoktól Khábarovszkig mindjárt kezdetben építettek.

Jó ideig úgy is tervezték volt az egész szibiriai vasútat, hogy ez a darab folyami rész véglegesen kiegészítő része maradjon az egész kontinenset átszelő vasútnak, a mely tervnek az az előnye

is lett volna, hogy az egész vasút szibiriai, tehát orosz területen marad és nem érinti Mandzsuországot, azaz Észak-Kelet Khinának azt a részét, a mely hatalmas testével szabálytalan háromszög alakban beékeli magát Szibiriának keleti végébe. (A Mandzsuria és Szibiria közötti határvonal ugyanis Észak felé az Ámur folyó, Nyugatra az Árgun, Kelet felé pedig az Usszuri, az Ámurnak egyik mellékfolyója.)

A helyzet, tudniillik, hogy Nyugot felől a vasúti közlekedés csak Sztrjetenszkig tartson, innen a Silkán meg az Amuron hajón folytattassék Khábárovszkig, innen ismét vasúton Vladivosztokig, azonban tarthatatlan maradt s Európában, főképpen Angliában, sehogysem tartották a kérdést ilyen módon megoldottnak. A vasútnak ilyen komplikált hajózási úton történő kiegészítése a valóságban nem is bizonyult czélszerűnek. Moszkvától Irkutszkig, illetőleg a Bajkál-tóig, elég simán bonyolódott le a forgalom. De már a Bajkál tavi átszállás hajóra, azután újabb átszállás Misszovájánál ismét vasútra, nehézkes és kellemetlen volt, holott a Bajkál tavi átszállás úgy történt, hogy a vonatot az átszállító hajóra vezették és Misszovájába érve, a vonatot egyszerűen kivontatták a hajóból, tehát ugyanaz a vonat folytatta az utat Sztrjetenszkig. Télen pedig síneket raktak le a Bajkál tó hatalmas jegére és azokon vezették át a vonatot. Jóllehet ezen költséges berendezés folytán sokat könnyítettek a dolgon, azért a nagy „szépség hiba“ — illetőleg a hajó-utazás Sztrjetenksztől a Silka és az Ámur folyón Blagovjeszcsenszken át Khábárovszkig — teljes épségében megmaradt. E miatt pedig igen nagyok voltak a hátrányok. Az Ámurnak ugyanis a Silkán kívül még néhány hatalmas mellékfolyója van: a Seja, a Bureja, az Árgun, a Szungári, stb. Az csős időszakban — július—augusztusban — ezek a folyók, valamint maga az Ámur a legnagyobb mértékben kiáradtak; áradás előtt és után pedig rendkívül nagy mértékben leapadtak. A hajózást tehát mindkét vízállás a legnagyobb mértékben megnehezítette. A hajók rendesen nagyon késtek, a khábárovszki vonathoz való csatlakozás kiszámíthatatlan volt; az út Moszkvától Vladivosztokig ezen a rengeteteg kerülő úton három-négy hetet vett igénybe. Hozzájárult a nehézségekhez az a körülmény, hogy a Silka meg az Amur tél idején befagytak — 36—40 fokos hidegek Szibiriának ezen a magaslatán nem voltak ritkaságok — az állapoton tehát okvetlen segíteni kell, azaz: Sztrjetenszktől Vladivosztokig ki kell építeni a vasútat.

Hogy azonban ne kelljen a vasúttal azt az óriási kerülőt megtenni, a melyet megkövetelne az a körülmény, ha a vasúttal végig szibiriai területen akarnak megmaradni, akkor a vasúttal át kell szelni a Mandzsuriának azt a részét, a mely mélyen benyulik Szibiriába, éppen Vladivosztok és Sztrjetenszk közé. Mandzsuország átszelésére azonban előbb engedélyt kellett nyerni Khinától. Hogy milyen — csaknem legyőzhetetlennek tartott — súlyos ellenvetéseket tett a khinai császárság a terv végrehajtása ellen, az elképzelhető. Csak emlékezzünk vissza, hogy mennyi küzdelembe

OROCSEN FIÚ.

GILYÁK.

és mennyi vérbe került Khinában az a rövid vasút, a melyet Sanghaitól Vuzungig építettek és hogy hányszor tépte fel a fanatizált csőcselék a már lerakott síneket. A páratlanul okos, szívós, simulékony és furfangos orosz diplomáczának azonban sikerült megnyerni a khinai kormány beleegyezését. Mintegy harmincz pontba foglalták a khinaiak azokat a feltételeket, a melyeket az engedély megadásához fűztek. A vasút lerakásához szükséges területet csak bérbe adták; ellenőrzés, adminisztráczió, stb. khinai fenhatóságok alá kerül; a vámjövedelem a khinai kincstáré, stb. Az oroszok kapva-kaptak a feltételekkel körülbogozott engedélyen és egyszerre több helyen fogtak hozzá a kiegészítő rész megépítéséhez, hogy

minél előbb készen lehessenek vele, azaz mielőtt a khinaiaknak eszébe jutna az engedélyt visszavonni. Lázas sietséggel és elképzelhetetlen óriási költséggel folyt a munka. Ez az a részlete a vasútnak, a melynek építésében két honfitársunk, Gubányi Károly és Szentgáli Antal mint tervező és végrehajtó mérnökök jelentékeny részt vettek.

Munka közben az eredeti terv még jobban kibővült: az eredetileg csak Sztrjetenszktől Vladivosztokig terjedő vonalat jelentékenyen és igen nagy terjedelemben kibővítették, azaz meghosszab-

TUNGUZ NŐ.

TUNGUZ FÉRFIÚ.

bították. Kharbinnál elágazó vonallal toldották meg a Transzbajkáli vasútat, a mely ág levezetett egyrészt Port-Arthurig (és Dálniig), másrészt pedig ezt a vonalat In-Kounál elágaztatták Sán-hái-kvánon át Pekingig. (Hogy a későbbi évek folyamán miként hosszabbíttattak meg ezen vonalak részint Peking—Hán-kou felé, részint pedig Koreán át Genzánig, azt fennebb már említettük).

Legutoljára az a része készült el a vasútnak, a melyet a Bajkál tó déli partja körül vezettek. Ez a rész a „legkeményebb dió" volt az egész rengeteg munkában, a melybe a világ leghosszabb vasútjának megépítése került. Három-négy féle tervezetet dolgoztak ki a vonat vezetésére; egyik sem felelt meg.

Mozgósították Oroszország legkiválóbb geologusait, a kik egyesülten a legkiválóbb vasúti mérnökökkel, átvizsgálták az eddigi tervezetek valamennyijét. Egyiket sem tartották kivihetőnek vagy czélszerűnek. Végre megcsinálták az ötödik tervezetet és azt végre is hajtották. Ennek a résznek a kiépítésével a gigászi munkát be is fejezték: megszakítatlanná tették a vonalat Moszkvától Vladivosztokig, illetőleg Port-Arthurig.

A rengeteg munka nagyjában való befejezése több, mint tizenkét évet vett igénybe. A költségek sok száz millió rubelt tettek,

AMUR VIDÉKI KOREAI.

BURJÁT LEÁNY. (NYAKÁN A SZOKÁSOS AMULETT.)

a munkások száma meg sok százezerre rúgott. Khinai, japáni és koreai munkások százezrével kaptak alkalmazást a különböző munkálatoknál és itt-ott a szibiriai „autochton" (bennszülött) meg bevándorolt idegen lakossága is közremunkálkodott, már a mennyire a gyéren benépesített területektől tellett és a mennyire a nomád természetű törzsek némely emberei arra nagy ritkán megnyerhetők voltak.

Szibiria lakossága ugyanis igen érdekes összetételű. Eredetük szerint három főcsoportra oszthatók; török-eredetűekre, finnekre és mongolokra. A török eredetű törzsekhez tartoznak a kirgizek, tatárok, bukhárok és a jákutok. A kirgizek, számra nézve legtöbben

mohammedánusok, baromtenyésztéssel foglalkozó nomádok. A tatárok és a bukhárok — ugyancsak mohammedán vallásúak — Tobolszk és Tomszk vidékén a legsűrűbbek; a jákutok — bálványimádók, a kik Szibiria lakosai között aránylag legtisztábban megtartották eredeti jellegüket — a Jákutszk vidékéről kerültek le a vasútmenti vonalhoz.

A finn törzsekhez vogulok meg az osztjákok tartoznak. Az orosz ethnográfusok felfogása szerint ezekkel a vogulokkal lennénk rokonok, mi magyarok. Az ő leszármaztatásuk szerint ugyanis a vogulok az ó-ugor-finn népekből valók és legközelebbi rokonaik voltak a régi csúd és ugor törzseknek, a mely utolsóból kivált a „magyar" törzs. A vogulok szintén a tobolszki kormányzóság vidékein élnek; félig keresztények, félig pogányok, nomádok és halászok. A finn családhoz tartozó osztjákok ezúttal nem jöhetnek tekintetbe. Ez a törzs sokkal magasabban lakik fenn északon, semhogy egyáltalában köze lehetne vagy volna ahoz, a mi tőle Délre történik.

A Szibirián végig utazó az eddig említett törzsekhez tartozó emberekkel csak kivételesen találkozik. Annál sűrűbben akadnak utunkba a mongol és tatár törzsek némelyikének emberei: telenguták, burjátok, mandzsuk, tunguzok, gsiljákok. Lesz alkalmunk az utazás folyamán az említett törzsek némelyikéből több alakkal megismerkedni.

*

És most induljunk. Az állomáson készen áll a vonat, indulásra kész az utazó közönség is. Csak kevesen vagyunk, mert a vonat „luxus-vonat". Csak első és második osztálya van és többnyire olyan utasai, a kik vagy Európáig maradnak a vasúton, vagy Szibiriának — esetleg Madzsuriának — valamely távolabbi állomásáig utaznak. Talán huszan-huszonöten voltunk; katonatisztek, czivilek, asszonyok, leányok; két khinai úr meg egy japáni. Hogy ki kicsoda, hova megy, mi járatban van, azt később mind megtudjuk, mert a szibiriai vasúton töltött 18—20 nap alatt éppen úgy megismerkednek és megbarátkoznak az emberek, mint a hajókon. Nekem, a ki az orosz nyelvből előzetesen és hamarjában megtanultam nehány mulhatatlanul szükséges orosz frázist, némi gondot okozott a tudat, hogy miképpen fogok az orosz-osztrák határig átvergődni evvel a gyenge „szóbőséggel", és már a vladivosztoki állomáson kiszemléltem magamnak úti társaim egyikét, a kire

esetleg „támaszkodni“ fogok. Igen rokonszenves arczú úri ember volt a „kiszemlélt“. Simára borotvált, intelligens arczával és előkelő utazó ruhájával erősen elütött a bajuszos-szakállas oroszoktól. Hogy a választásom már most, még indulás előtt, reá esett, az azért történt, mert meghallottam, hogy az orosz nyelvet idegenszerű kiejtéssel ugyan, de folyékonyan beszélte. Hogy angol, amerikai, avagy franczia-e, azt nem tudtam; de elég volt tudnom, hogy nem orosz. Tehát minden esetre jó lesz — tolmácsnak.

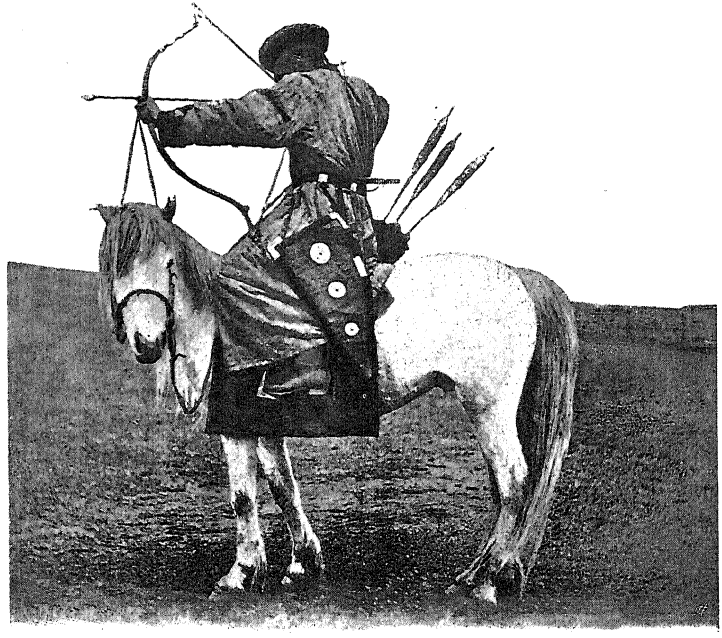

BURJÁT KATONA. (A BAJKAL-TÓ VIDÉKÉN.)

Szentgáli barátom természetesen elkisért a vasúthoz és nem tágított mellőlem, a míg a mozdony „bőgése“ (a szibiriai vasút mozdonyai nem fütyűlnek, hanem bőgnek), nem jelezte az indulást. Még egy utolsó ölelés és beszállok a fülkémbe. „Üdvözlöm Magyarországot!“ kiáltotta utánam Szentgáli. Egy perczczel később megindultunk — Szibiriának.

Rendes körülmények között az utas jól teszi, ha napokkal előbb rendel magának helyet a szibiriai vonatokra, mert különben megtörténhetik, hogy egy-két héten át kell várnia, a míg helyet kap. Óvatosságból én is megtettem, ámbár a mint kiderült — felesleges volt. A háború befejezése utáni közvetlen időben meg-

lehetős pangás állott be a személyforgalomban és így bőven volt helyünk. Szerencsés véletlenből egyelőre egészen magam voltam a négy személyre való első osztályú fülkében. Az „egyelőre" azonban szerencsémre végleges lett; végig egész Szibirián, Moszkváig, egyedül maradtam a fülkémben. Hogy mennyire kedvező részlet ez

URALVIDÉKI KOZÁK.

a 20 napig tartó út alatt, azt elképzelheti mindenki, a ki csak 2—3 napi utat tett meg vasúton, egyhúzamban. Ez a körülmény — az egyedüllét kényelme — igen nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy végig Szibirián állandóan igen jól éreztem magamat, hogy könnyű hangulatban állottam végig azokat a fáradalmakat, a a melyekkel 20 napig tartó út minden kényelem ellenére is együtt jár. Előre kijelenthetem, hogy a szibériai vonat egyike a legkényelmesebb

s legkellemesebb vonatoknak valamennyi között, a melyek a szokottnál jóval hosszabb utakat tesznek meg. A mi vonatunk, a luxus vonat, két első osztályú és három másod osztályú kocsiból meg a tágas étkező kocsiból állott. A hatalmas mozdony mögötti podgyászkocsi egyszersmind az élelmi raktár volt. Az orosz széles vágányú vasútaknak megfelelően, a kocsik is jelentékenyen szélesebbek, mint az europai és amerikai vasúti kocsik. Az első osztályú kocsik három négy szakaszra vannak beosztva, minden szakaszban négy utasnak való helylyel. Azaz minden két utas kap nappalra egy széles, hosszú divánt, a melyet estére kifogástalan tiszta ágyneművel ágygyá alakítanak át. Nappal csak ez a két díván látható, de éjszakára leeresztik az ezek fölött elhelyezett két divánt is, a melyeket szintén ágyakká alakítanak át. A fülkében kis asztalka áll villamos lámpával, valamint a tetőre is villamos lámpa van alkalmazva. Az ablakon, kettős üvegen kívül, lebocsátható faredőny és függöny. A fülke olyan széles és hosszú, hogy az utas egyetlen perczre sem érzi magát a helyszűke miatt feszélyezve. A folyosó is tágas; egy jó harmaddal szélesebb, mint a mi kocsijaink vagy az Amerikát keresztező vasútak Pullman-kocsijainak a folyosói. A szibiriai kocsiknak más előnye is van a Pullman-kocsik fölött. A Pullmann-kocsikban 40 ember alszik ugyanegy kocsiban; jóllehet az ágyak függönyökkel vannak egymástól elválasztva, azért negyven ember egy közös hálóteremben mégis sok. A szibiriai kocsikban csak négy ember alszik együtt. Nappal is nagyon kellemetlen tulajdonsága az amerikai kocsiknak, hogy rendkívül sok ember van egy kocsiban. Átlag 70—80 utas foglal helyet ugyanegy kocsiban. A szibiriai luxus vonaton soha sincsennek többen mint nyolczan egy kocsiban. A folyosó ablakai előtt leereszthető székek vannak, hogy az utas kényelmesen nézhesse a vidéket. Ha ki akar könyökölni az ablakon, megteheti bátran; nem kell félnie, hogy füst vagy kőszénpor megy a szemébe. Tudniillik az ablak mindkét oldalán felállítható ellenzők vannak, a melyek nem veszik el a kilátást, de feltartják a füstöt meg a kőszénport. A kocsik közötti közlekedés igen kényelmes: az utasok olyan kényelmesen járnak át egyik kocsiból a másikba, vagy az étterembe, mint egyik szobából a másikba. A kocsik két végében van a mosdó szoba; kívánságra és előzetes bejelentésre fürdőt is lehet kapni. Az étterem tágas, kényelmes, valamennyi utas egyszerre étkezhetik. Természetesen minden villamosan van kivilágítva és villamos forgó legyezővel ellátva.

A konyha — sajnos — nem a legkifogástalanabb; tiszta orosz, annak valamennyi előnyével és hátrányával. Némely étele azonban valósággal páratlan jóízű. Kár, hogy az étkezés átlag drága. Így például hallevesből, filetből, maroknyi új burgonyából meg egy kis üveg krimi borból álló vacsorának az ára 5 rubel volt, azaz 13 korona. Az italok királya az a tea, a melyet a szibiriai vasúton — meg a 900 állomás bármelyikén — kap az ember 10 kopekért. Én, a ki előbb a legritkább esetekben ittam teát, az évben talán egyszer-kétszer, a szibiriai vasúton naponként 12—14 pohár teát ittam. (Az oroszok óránként ittak 1—2 pohárral és szívtak napközben 60—80 (orosz) czigarettát!)

A társadalmi élet élénk és kellemes volt. Napközben a folyosókon gyűlt össze a társaság vagy pedig az étteremben, tea mellé. A folyosókon való tartózkodás azért nem volt terhes, vagy kellemetlen, mert egyrészt a folyosó elég széles volt, másrészt mert a vonat igen mérsékelt gyorsasággal halad; átlag 15—30 verszet tettünk óránként, tehát körülbelül ugyanannyi kilométert. Huszonöt versztnyi gyorsasággal óránként haladni a tízezernél több versztnyi hosszú úton Vladivosztoktól — Budapestig, semmiféle körülmények között nem tekinthető boszorkányos gyorsaságnak. Hát még akkor, ha Budapest egyszersmind az út végpontja és egyszersmind az — otthon.

Útitársaim között igen kevesen voltak, a kik valamely idegen nyelvet beszéltek. Egy tábornok meg egy törzsorvos francziául beszélt egy keveset; a nők közül egy katonatisztnek a felesége angolul beszélt. Az én „kiszemeltem", a beretvált arczú, valóban idegen volt, amerikai. Festőművész volt, a ki Denverből — Nizzába utazott üdülni és világot látni. Oroszországban huzamosabb időig élt az előző években; innen eredt az orosz nyelvtudása. A festőművésszel utazás közben jóbarátok lettünk. Ő az oka, hogy most nem tudok oroszul. Ha ugyanis ő nem lett volna szeretetreméltó tolmácsom, akkor én kényszerűségből tanultam volna meg valamit az orosz nyelvből. Az ő tolmácsoskodása folytán azonban ez feleslegessé vált és én nem törtem többé a fejemet a különben olyan kellemesen hangzó, szép orosz nyelv megtanulásán. Útitársaim khinai tagjai tea-nagykereskedők voltak, a kik a Kiákhta—Májmácsini úton, szárazföldön — teveháton — szállítják az értékes portékát Szibíriába. A japáni útitárs egyetemi tanár volt és látszólag igen bátor ember. Hogyne; közvetlen a háború befejezése után elég vakmerő volt a „fejét az oroszlán torkába dugni", azaz japáni

létére Oroszország belsejébe hatolni. A tudós japáni Szibíriának valamelyik városába utazott valamilyen tudományos kutatás czéljából. Többet nem igen lehetett kivenni belőle; igen zárkózott természetű utas volt, a ki egész napon át könyveivel és jegyzeteivel foglalkozott. Beszélt ugyan angolul, de kiváló ügyesség kellett hozzá, hogy a beszédjét valaki megértse. Annál temperamentumosabb volt a két khinai utas, a kik — folyékonyan beszélvén az orosz nyelvet — bőségesen hasznát is vették ezen tudásuknak.

Igen sok szórakozást nyújtott a temérdek sok állomás. (Vladivosztok és Moszkva között összesen mintegy 900 állomása van a

NERCSINSZK LÁTKÉPE.

Transzszibíriai vasutnak.) A vonat különböző hosszúságú időkig tartózkodott az állomásokon; természetesen csak a jelentékenyebbeken. Néha öt-hat állomás előtt is elhaladtunk megállás nélkül. Ha azonban megállottunk valamelyiken, öt percznél kevesebbet egyiken sem töltöttünk; de volt akárhány, a melyiken egy-két, sőt négy-öt órát is időztünk. Ez által elégséges időnk volt nem csak arra, hogy az állomáson meg az állomás körül lezajló sajátos életet megfigyelhessük, hanem arra is, hogy kocsin gyorsan körültekintsünk az állomás közelében fekvő városban. A hőség időnként rendkívül nagy volt, de inkább csak azon vettük észre, hogy az ajtókra kiszegezett hőmérő igen magas fokot mutatott, mert nem nagyon szenvedtünk alatta. Az utasok nagy része ugyanis olyan vidékekről

való volt, vagy olyan helyeken tartózkodott, hogy valamennyi elmondhatta: jam alios ego . . . . Különben is nem vettük szigorúan a toilette kérdést; sem a férfiak sem a nők. A legfurcsább összetételű „tropikus" ruházatokat lehetett látni; az orosz urak azonban ebben a tekintetben is kiváltak. Magasszárú csizma, magas gallér és posztó süveg éppenséggel nem látszott rájuk nézve terhes és túlmeleg ruházatnak. Az oroszok, — muszkoviták — magaviselete egyáltalában sok megfigyelni valót adott. Majd lassanként megismerkedünk velük. Az út elég hosszú, hogy alkalmilag visszatérjünk erre a kérdésre.

VERCHNI-UDINSZK AZ ÁLLOMÁS MELLETT.

Az indulás idejében némi gondot okozott a közbiztonság kérdése. Már Pekingben terjesztették az alarmírozó híreket, hogy a „szibíriai vasuton" nagyon kell vigyázni magára az embernek; sok a rabló, sok a katonaszökevény; nemzetközi tolvajszövetkezeteknek a tagjai mint katonatisztek furakodnak az ember közelébe és kirabolják a gyanútlan útitársat. Szövetkezett csoportok megtámadják a vasutat és az amerikai „hands up" (kezeket fel!) módjára, megbénítják az utasokat az elébök tartott fegyverrel és kényök-kedvök szerint rabolják ki az egész vonatot. A Vladivosztokban terjesztett hírek sem voltak túlságosan megnyugtatók; azaz éppen úgy hangzottak, mint a pekingi és tien-czini híresztelések. Ilyen hírek terjesztésére bőven volt ok. Az orosz-japáni háború befejeztével szá-

zanként lézengtek a kalandorok, zsebmetszők és bizonytalan foglalkozású nemzetközi individiumok a csataterek környékén, főleg a Mandzsuria keleti felébe eső góczpontok körül. A mintegy 300.000 főnyi visszamaradt katonaságban rendkívül gyakori volt a dezertálás. Némely ezredből egész szakaszok — 40—50 emberből álló csapatok — szöktek meg tulajdon tisztjük vezetése alatt és beálltak rablóknak. Gyilkosság, rablás, erőszakoskodás a valóságban egészen mindennapi dolog volt, a mint azt a vladivosztoki szállodákban hallottuk és a melyekről a vladivosztoki újságok: „Dálni Vosztok", „Vosztotcsnji Viesztnik" rikító és riasztó hírekkel terjesztettek. Tény, hogy az utazás első egy-két napján meglehetősen tartózkodóan viselkedtek az utasok egymással szemben és a legkevésbé sem örültünk annak, a mikor valamely állomásra beérkezve, abban egy vagy két katonavonatot láttunk vesztegelni, a mely vonatok különben azért vártak ott, hogy utat engedjenek a mi „gyorsvonatunknak."

A háború alatt — a melyre különben még itt-ott visszatérünk — nagyon sajátságos tapasztalatokra tehetett szert az orosz hadsereg a legénységre vonatkozólag. Igen hamar feltűnő körülmény volt ugyanis a mi vonatunkon utazó katonatisztek magatartása azokon az állomásokon, a melyeken találkoztunk katonavonatokkal és azokon, a melyeken nem találkoztunk katonavonatokkal. A mely állomáson csak a mi vonatunk állott, azokon a tisztek, rendesen mind és mindenütt, leszálltak a vonatról. Hangos beszéddel, kardcsörtetéssel és sarkantyúpengéssel mentek be az állomási buffetbe, — a melyet az oroszok betűről-betűre úgy mondanak ki, a hogyan írjuk: „buffet" — egy pohár teára meg egy-két pohár vodkára. Úgy viselkedtek, a mint illik olyan katonatisztekhez, a kik most jönnek a dicsőségesen győzedelmes háborúból és a kik valóban megmentették a hazát hősiességükkel. Az olyan állomásokon ellenben, a melyeken a mi vonatunk beérkezésekor már állott katonavonat, vagy a melyeken az illető város helyőrségi katonái mint szemlélők tartózkodtak az állomás előtt, azokon a mi katonatisztjeink szép csendesen meghúzódtak a kocsi fülkéiben és — nagyon óvatosan ugyan, de elég bölcsen — az ablak elé húzták a függönyöket, még akkor is, a mikor a nap nem valami túlságosan sütött be a kocsiba.

Lassankint megszoktuk a helyzetet és eszünkbe sem jutott, hogy féljünk valamitől vagy valakitől. Megnyugtató volt különben a kocsi szerkezete, illetőleg annak felszerelése és külső védelme. A kocsik

fala ugyanis nem egyszerűen fából való, hanem pánczélozott. Ennek kettős a haszna. Először is vonatösszeütközésnél az aczéllemezekből álló falak nem roppannak úgy össze forgácscsá, mint a közönséges szerkezetű kocsik; másodszor pedig védelmet nyújtanak a fegyveres támadások ellen. A személyzet is igen megbízhatónak és figyelmesnek mutatkozott. Minden vonaton — Vladivosztok és Moszkva között — egy vasuti hivatalnok tartózkodik a vonaton mint „vonatfőnök", a ki minden tekintetben parancsnoka a vonatnak és főnöke a vonaton alkalmazott egész személyzetnek. Idegen nyelvet azonban éppen olyan kevéssé beszélt a mi vonatunk vezetője, mint az alkalmazottak bármelyike. Különben pedig igen derék ember lehetett a mi vonatfőnökünk, csak az kár, hogy a vonaton utazó nőket hasonlíthatatlanul nagyobb előnyben részesítette, mint a férfiutasok bármelyikét. Idejének túlnyomó részét a vonat asszonyai és leányai társaságában töltötte; vacsora alatt pedig vígan tartotta őket szóval, kedveskedéssel és „jaltai borral". Néha igen vídámak és hangosak voltak az esték. Az orosz urak ugyanis — legalább azok, a kikkel mi együtt utaztunk végig Mandzsurián és Szibirián — nagyon „mulatós" hajlamúaknak mutatkoztak. Nemcsak azok, a kikkel együtt indultunk el Vladivosztokból, hanem azok is, a kik útközben szállottak fel a közbeeső nagyobb állomásokon. Csodálatos módon sok volt a — nős tiszt, meg nős hivatalnok. Nem úgy értem, hogy „feleség", hanem úgy, hogy nő társaságában szálltak fel a vonatra. A nők túlnyomóan fiatalok voltak és nem egészen a komoly és igazi feleség módjára voltak öltözve, hanem kissé — sokkal több szabadalommal. Ezek a fiatal nők, illetőleg az ezen osztályhoz tartozók, tudvalevőleg meglehetős szerepet játszottak úgy a vasutépítési költségvetésben, mint az orosz-japáni háború egyes epizodusaiban. Komoly és szavahihető férfiak állították, hogy a Transzszibíriai vasutnak a versztjei számottevő összeggel lettek volna olcsóbbak, ha ezeket a fiatal nőket a hivatalnoki és mérnöki kar közeléből eltávolították volna, valamint a háború lefolyása alatt is a japáni csapatoknak igen sok attakját verték volna vissza az orosz csapatok, ha az orosz tábor tisztikarának közelében ezek a fiatal nők nem lettek volna garmadával találhatók. (A mikor a japáni torpedónaszádok 1904. február 8.-án belopództak Port-Arthur kikötőjébe és rendre robbantották fel vagy sebezték halálra a bent horgonyzó pánczélosokat, a hadihajók tisztikarának nagyobb része a kormányzó tánczestélyén meg a port-arthuri chantanokban, korcs-

mákban és kávéházakban mulatott.) Ugyancsak ezek a pajkos kis hölgyek okozták, hogy míg nekik ezer rubeles czobolyprém vagy bunda melegítette gyöngéd tagjaikat a 30 fokos hidegben és vederből itták a 18 rubeles pezsgőt az osztrigához, a melynek tuczatja 12 rubelbe került, addig a sátrakban és bundában szűkölködő katonák az éhségtől meg a hidegtől vaczogó fogakkal állottak künn, mint „őrszemek", a tiszturak sátrai előtt. Ugyanilyen módon került a vasutnak versztje annyi ezer meg ezer rubelbe. Állítólag temérdek millió rubel tűnt el a vonat építése alatt, valamint milliók tűnnek el most is, az üzem fentartása alatt.

A vonatunkon utazó katonatisztek egyikétől hallottuk, hogy a „vezérkar" által kiadott térképen a Szungári folyónak bizonyos pontján hatpilléres nagy híd volt kimutatva és megjelölve. Az ellenség előtt manöverező parancsnoknak taktikájában fontos szerepet játszott ez a híd, a melyen a kellő időben szándékozott az ellenséget hátulról nehány ezer emberével megtámadni. Mikor a tábornok a kellő pillanatot elérkezettnek látta, gyorsított menetben rohant a hídnak, hogy azon keresztül haladva, megtámadja az ellenséget. A Szungárihoz érve, kereste a hidat. Keresték feljebb, lejebb; nincs. Nincs híd! „Ellopták azok a gazember mérnökök", azaz, hogy fel sem építették. Ehhez teljesen hasonló eseteket tudnak azonban „a gazember" mérnökök a tisztikarról és éppen olyan leplezetlenül mondják el ők a mérnökök meg hivatalnokok „tényked éseit", mint a mérnökök a tisztikar „működését".

Ennek az adminisztrativus gazdálkodásnak egyik bizonyítékát látni fogjuk utazásunk folyamán, ha majd Taiga állomáshoz érünk, a honnan Kelet-Szibíria egyik legfontosabb városához, Tobolszkhoz, egy szárnyvonal ágazik el. Hogy miért nem vezették a fővonalat ehhez a legjelentékenyebb városhoz és miért kötötték össze csupán egy alsóbbrendű szárnyvonallal, azt majd megmagyarázzuk akkor.

Most egyelőre folytassuk az utat. A nap első részében az Ámur öböl mentén halad a vonat, azután nyugotnak fordulva Ketrizevo állomás után a Sui-fun folyó igen meredek, sziklás partján megyünk végig. Késő délután elérjük Nikolszk-Usszuriszkij állomást, a hol a vasut elágazik Khábárovszk felé. Ketrizevo állomástól Pogránicsnájáig helyenként gyönyörű szép a vidék; hegyek, völgyek, sziklák, hegyipatakok változatos panorámája előtt haladunk el. Korán reggel kezdi a vonat lassú kapaszkodását a hegyen föl

Pogránicsnája felé. Két óra lefolyása alatt tizenegy alagút alatt haladunk el, a melyek közül hat Grodekovo állomás és Pogránicsnája között fekszik. A vonat a mélyen kivágott sziklafalak között halad, a melyek húsz-harmincz méter magas meredek falként szegélyezik a vonatot. A mint a komor falak közül kiérünk, már benn is vagyunk Pogránicsnája állomáson, a mely állomáson vége van a Usszuri vasutnak és kezdődik a Mandzsurián végigfutó „Kelet-Khinai vasut". Pogranicsnája ugyanis a keleti határpont Szibíria és Mandzsuország között. A vasutat a szibíriai területről átterelik a khinai területre. Khinai „finánczok" jönnek a kocsikba vámvizsgálatra és a nagy podgyászainkat is átvizsgálják. A vámvizsgálat körül tanúsított eljárás ugyanaz, mint Európában, Amerikában, meg mindenütt az egész világon: szigorú és kíméletlen felforgatása a podgyászoknak azon esetben, ha a podgyász tulajdonosa némán nézi a vámvizsgálók működését és kivételes előzékenység azon esetben, ha a podgyásztulajdonos, nehány rubellel az ujjai között, megmagyarázza — bármely nyelven — a vámőrnek, hogy „nincs elvámolni valója". A vizsgálat meg a vonat körüli adminisztrátivus eljárás két-három órát tart és azután indulunk tovább, most már khinai területen, végig Mandzsurián. Az átmenet gyors és hirtelen. Tiszta khinai világba jutottunk. Más módszer szerint míveltek a szántóföldek, más emberek dolgoznak a mezőkön; az apró hidak és az őrházak khinai stilusban épültek.

Jól mívelt, dús földek között halad a vonat, a míg számos apró állomás után Mulin állomásnál ismét meredek hegynek kapaszkodunk. Dáimágoi állomás után ismét három hosszú tunnel alatt haladunk el. A vasut magas, sőt helyenként szédítő magas töltésekre van építve. A Khailin-hegyen vagyunk. Mádáoshi és Khándáo-Khezzi állomások közt szintén meredek szerpentineken haladunk lefelé. A két állomás közötti töltés alatt, a baloldali mély árokban egy kisiklott és lefordult vonat fekszik, még teljesen érintetlen állapotban. A tizenkét kocsiból meg a mozdonyból álló vonat egy héttel azelőtt „szédült" le a valóban szédítően magas töltésről. A kocsik forgácsokká törtek széjjel; nyolczvan embert roncsokká tépve találtak a vonat romjai között. Kivándorlóvonat volt, a melyen Szibíria nyugoti részéből származó családok az Usszurii vidékre utaztak. Az utasoknak alig harmada maradt életben.

Erdőkkel borított hegyek között és hegyek oldalain haladunk egész nap. Fenn a hegyeken kellemesen hűvös a levegő; a mint

völgybe érünk, nyomasztóan bántó a nagy forróság. A hegyen átkelve, sürűbben lakott és szántóföldekkel borított vidékre jutunk. Imjenpo és Erzendzsánzi állomások elevensége meg tarka közönsége mutatja, hogy a Transszibériai vasutnak egyik legfontosabb állomásához — Kharbinhoz — közeledünk. Erzendzsánzi és Áshikhe állomás között vad, sziklás, erdős vidéken, hegyipatak mentén vezet az út és azután hirtelen benn vagyunk egy gyönyörűséges, szép völgyben, a Szungári folyó völgyében. Egy óra múlva Kharbin állomásán vagyunk. Az itt töltött nehány óra talán a legérdekesebb és legváltozatosabb volt az egész szibíriai-mandzsuriai úton. Khár-

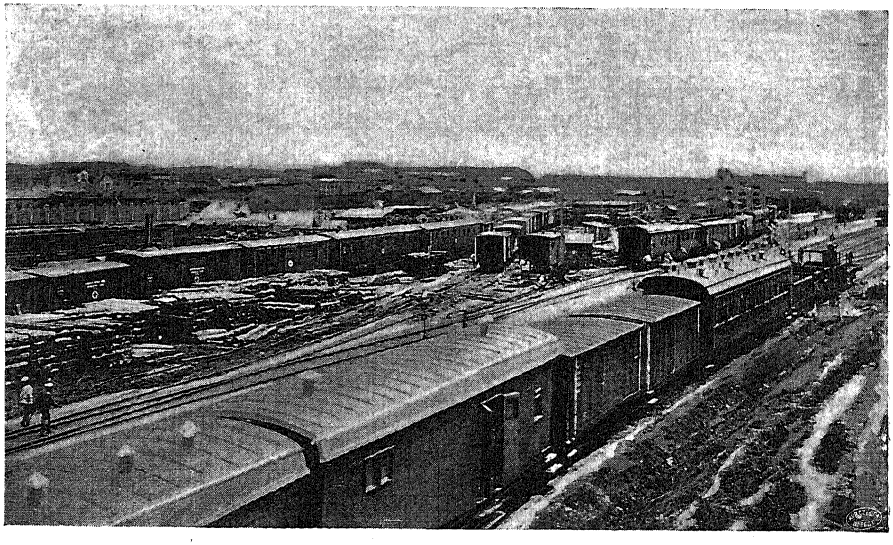

KHÁRBIN ÁLLOMÁSA A VIADUKTRÓL.

bin ugyanis elágazó pontja a nagy vasutnak, Dél felé. Az innen Dél felé elágazó vasut Mukdenen és Liáo-jangon át vezet részben Port-Arthur—Dálni felé, részben pedig Dasi-csáón és In-koun át Peking felé. Góczpontja egyszersmind annak a víziútnak, a mely Észak-Szibíria városait hajóközlekedés útján a Szungárin összeköti a fővasuttal. Az Ámur-menti nagy városok: Khábárovszk, Jekaterino-Nikolszkája és Blagovjescsenszk, egy heti úttal közelebb esnek Kharbinhoz az Ámur meg a Szungári folyón járó hajókkal, mint ha előbb Vladivosztokba mennének és onnan utaznának Kharbinig. Rendkívül érdekes és mozgalmas az állomáson meg az állomás előtti élet. Jóllehet a mintegy 40.000 lakosnak csak egyhar-

mada orosz — a többi khinai, mandzsuriai, koreai és a szibíriai-mandzsuriai lakosságnak rendkívül vegyes nemzetiségeiből, illetőleg törzseiből áll — az oroszok a dominálók. Temérdek katonaság az utczákon meg az állomásokon, az állomásnak pedig számtalan sínpárján alig szabad egy is; valamennyin katonavonat áll. Abban az

SZIBIRIAI IDYLL. (KOZÁK ŐRSZEM.)

időben ugyanis, a mikor átutaztunk Szibírián, a Mandzsuriában maradt katonaság gyors hazaszállítása a tetőfokát érte el. Kharbin gócpontja volt az összegyűjtött katonaságnak, a mennyiben egész hadtesteket tereltek ide hazaszállítás czéljából.

A katonaság a polgárembereknek is egész tömegét vonta magához; szállítókat, fuvarosokat, mesterembereket. Ezer meg ezer

jármű vette körül a várost, valamint egész flotta feküdt horgonyon Khárbin partjai mellett, a melyeken katonákat, hadifelszerelést és élelmiszereket szállítottak. Mintegy 6—7 órát vesztegelt a vonat az állomáson; időnk volt tehát bőven Khárbin utczáinak gyors megszemlélésére. Különösen érdekeltek a városban és a város körül tanyázó fuvarosok és hajósok, a kik között Szibíriának és Mandzsuriának számos faja, törzse volt képviselve: burjátok, orocsonok, giljákok. A katonák között is láthattuk az orosz hadsereg rendkívül vegyes összetételű nemzetiségeit: kirgizeket, cserkeszeket, kozákokat, szibiriai vadászokat; a khinai és koreai munkások meg a nyugateurópai fiatal „dámák" — látszólag az orosz hadsereg tisztikarának kiegészítő része — érdekesen tarkították a különben is színes képet. Khárbin szállodái és vendéglői: a Moszkovszkoje Podvorje, a Kommercsetszkája, meg a Szolotoji Zákor tömve volt a legheterogénusabb eredetű és foglalkozású vendégekkel. A szállodákban és vendéglőkben olyan izgalmas, lármás az élet; mintha valami nagy esemény előtt állanának az emberek. Pedig nem történt semmi; csak az emberek különbözősége meg temperamentuma hozza magával, hogy a tényked̈ésük ilyen lázasan mozgalmasnak tűnik fel.

Az utczákon feltűnik nehány nagyobb, leégett épületnek a romja. Meglátszik a füstös falakon, hogy rövid idővel ezelőtt égtek le. Ezek az épületek orosz kincstári épületek voltak, a melyeket az orosz — katonaság gyújtott fel a nehány hónappal előbb lezajlott lázadás alkalmával. A várostól nehány kilométer távolságban erős czitadellának a romjai látszanak. A czitadella khinai erősség volt, a melyet a boxerlázadás alkalmával az oroszok romboltak le, miközben nehány száz khinait gyilkoltak meg.

Közvetlen indulás előtt leírhatatlan élénkség uralkodott az állomás előtt. A mandzsuriai — valamint a szibíriai vasút — nagyobb állomásai úgy vannak építve, hogy a perron olyan magas, mint a kupé ajtaja, a vaggonok tehát jórészt el vannak fedve. Ennek folytán a kocsik jóformán ki sem látszottak a perronon sétáló, járkáló, tolongó, ordító, kereső, igen különféle emberek között. Tisztjeiket kereső ordonánczok összeütődtek a vonatot bámuló beretvált fejű, lilaszínű reverendát viselő láma pappal; egy hosszú kaftánú, magas bárányb̈őr-süveget viselő és töltényekkel „dekorált" mellű cserkesz kapitány körül francziául csevegő fiatal hölgyek társalogtak, pajkos nevetés közben. Bozontos szakállú, piszkos kaftánú, orosz zsidók

között a koreai kulik tolták keresztül talyigán a podgyászokat; fiatal khinai gyerekek egyik tálczán friss sört és virslit kínáltak a nyugotiaknak, a másik tálczán ázsiai csemegéket a keletieknek. Csontosarczú, barnabőrű, alacsony bőrsapkás burját, beletévedve ebbe a neki szokatlan tömegbe, tátott szájjal bámulta a vonat élén álló szörnyet, vasrengeteget, a pöffékelő — mozdonyt. Khinai rendőrök katonás egyenruhában, meg szuronyos orosz csendőrök igyekeztek fentartani a rendet és kitolni az állomásra belopódzott mandzsuriai és koreai fiatalságot. Az időközben elinduló vagy beérkező vonatok, meg a temérdek sínen tolató-mozdonyok, ijesztő bőgés-

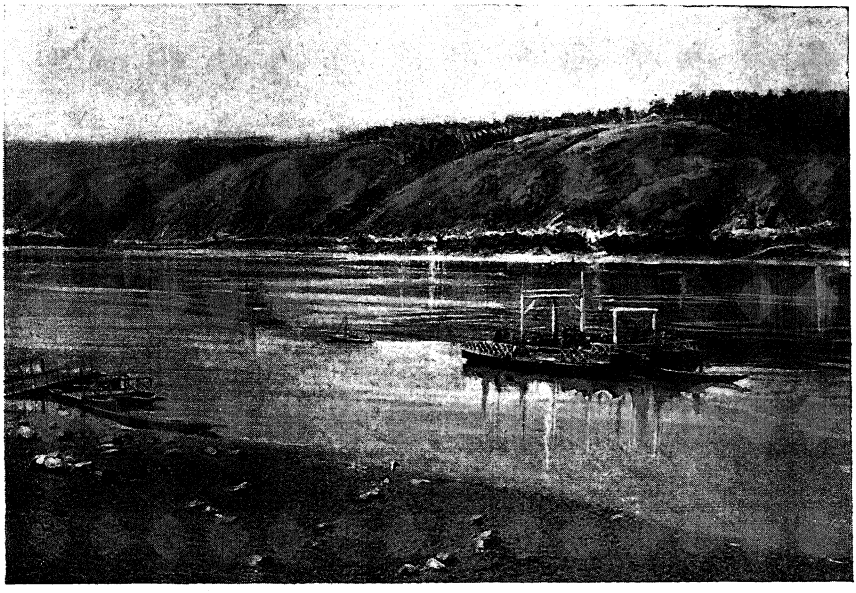

PONTON A SZÁLKA-FOLYÓN SZTRETYENSZKOJNÁL.

sel jelezték az indulást vagy kérték megfelelő számú „gőz-bőgéssel" a szükséges számú vágányt. Orosz, mandzsu, franczia meg különböző tatárnyelveken beszéltek, ordítottak, kértek, parancsoltak és fenyegettek az emberek, mialatt a kép egyetlen perczre sem maradt ugyanaz. Perczről-perczre változott, mint a megbomlott kaleidoszkopium képe. Emlékezetes, felejthetetlen volt ez a látvány.

És alig hogy elhagytuk az állomást, újabb látványosság tárult elénk: a hatalmas Szungari impozáns hídján haladtunk át, eddig az első nagyszabású hídon, a milyenen még igen gyakran fogunk áthaladni. A Szungári különben is hatalmas folyó; ezer kilométer-

nél hosszabb. Khárbinnál talán 600—700 méter széles; az iszaptól sárga folyó lassú méltósággal hömpölygött a rendkívül magas híd alatt. A hídon alul, Khárbin felé, mindkét partja el van lepve a kikötött gőzösöktől meg nagy dzsunkáktól. A Szungári ugyanis mélyen benn, a Mandzsuriában ered; végig folyik Kirin mellett; tehát igen fontos helyeket köt össze részben Khárbinnal, részben pedig az Ámur melletti városokkal. A hajóforgalom ezen időben a szokottnál is sokkal nagyobb volt.

A vasúti forgalmat ugyanis Khárbintól dél felé Kirin, Liaojáng, Mukden meg Port-Arthur és Sán-hái-Kván felé a japániak beszüntették. Port-Arthurt akkor javították ki és erősítették meg a japániak és ennélfogva hosszú időkre Port-Arthur érintését idegenek számára megtiltották. Ennélfogva a vasútat Mukdentől felfelé mintegy 100 kilométer hosszúságban szétrombolták, azaz felszedték a síneket. Így aztán elzárták Port-Arthurt a tenger felől is, meg a szárazföld felől is. A beszüntetett közlekedést tehát a Szungárin meg a mellékfolyóin bonyolították le az említett vidékek lakói. Ezért történt, hogy a mi időnkben a Szungári Khárbin alatt valósággal el volt lepve a vízi járművekkel.

A Szungárin átvezető híd egy kilométer hosszú; a nyolcz pilléren nyugvó, igen magas híd impozáns látvány és mert a vonat közvetlenül előtte nagyot kanyarodik, egész hosszában látható a vonat ablakából. Mindkét hídfőnél erős katonai őrség, gyalog és lóháton. A hídat minden vonat áthaladása előtt szigorúan megvizsgálják; nem annyira műszaki szempontból, mint inkább az esetleges — bombákra való tekintetből. (Végig egész Szibirián ugyanezt az óvintézkedést találjuk valamennyi jelentékenyebb hídon. Hogy az óvintézkedés nem felesleges, azt majd meglátjuk.)

Gyönyörű a kilátás a rendkívül magas hídról. A Szungári völgye mértföldekre belátható innen. A vidék is szép. Előttünk ismét hosszában elhúzódó hegyláncz, a melyen a vonat keresztül halad. Nehány óra mulva fent vagyunk a hegy plátóján és elérjük Duizin-shán állomást.

Innen Cziczikárig egyetlen jelentősebb állomás sincs. Minden 30 versztre — pontosan kimérten — van egy állomás; a legtöbb előtt a vonat megállás nélkül halad végig. A kis állomások között minden öt verszten egy-egy katonai őrház áll; kőből épült elég csinos ház, a mely esetleg védelmi helyül szolgál. A vasutat nagyon féltik a rombolástól és a vidék is bizonytalan. A három-négy

tagból álló kozák-őrség élete ezen a néptelen vidéken, fenn a hegyek erdőségében, hónapokra kizárva bármely társadalmi érintkezéstől, képzelhető. A nagyobb állomások mentén van az őrségek kaszárnyája és a lovak istállója. Itt-ott sátor-tábor a khinai meg koreai vasúti munkások számára, a kiket készenlétben tartanak az esetleg beálló közlekedési akadályok rögtönös kíjavítására.

A vonaton pedig eleven és változatos az élet. Khárbinban nagy volt az anyagcsere: sokat vesztettünk az utasokból és sokat nyertünk. Többek közt lemaradt a japáni tudós, a tábornok meg a

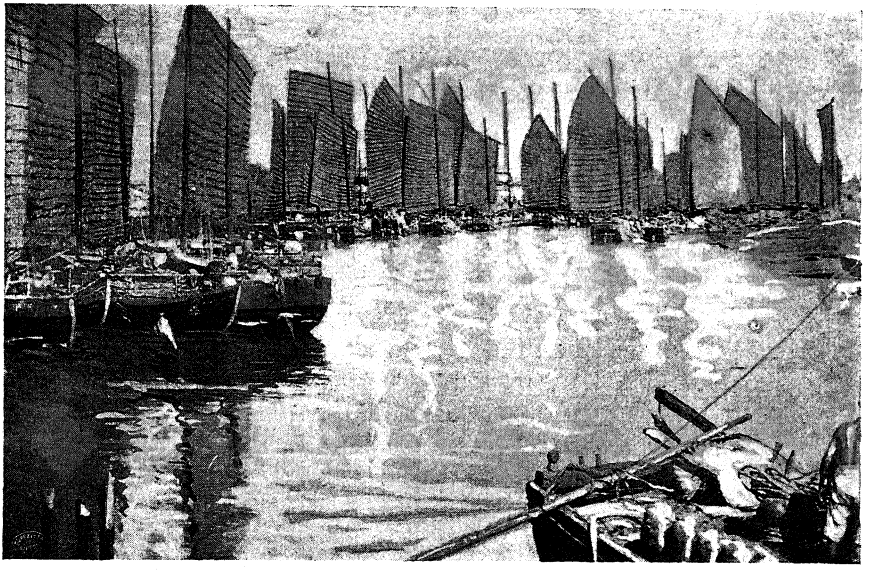

DZSUNKÁK A SZUNGÁRIN.

segédtisztje és két fiatal nő. Helyettük kaptunk egy franczia mérnököt a feleségével, két katonatisztet — ezek túlboldogok voltak: hazavezényelték őket a gárdához — meg egy cserkesz kapitányt. Ugyanazt, a ki arrogáns, hetyke modorával már a khárbini állomáson feltünt, mellén a díszes tölténytartóval. A harczias jellegből, a melyet a mellén viselt „puskagolyók“ a laikusban keltenek, igen sok oszlik el, a mint a közelből látjuk, hogy a „puskagolyók“ csak elefántcsont-gömbben végződő farudacskák. A kapitány folyékonyan beszélt francziául és rengeteg sokat. Bármely perczben léptem be a „buffetbe“, a kapitányt ott találtam élénk előadás közben. Ha más társa nem volt, a pinczérek valamelyikének adta elő hőstetteit.

Ő mentette meg a hidakat, ő robbantotta fel a japániak sánczait, ő szerzett élelmiszert kétszáz emberével tízezer ember számára; Liao-jángban mindenki éhezett, bőrt és farügyet rágtak az emberek az éhségtől, de neki angolsonka-konzerve volt a táskájában. 100—120 kilométert lovagolt némely nap, mint tábornoki segéd-tiszt és a tábor valamennyi hölgye ő utána bomlott. És így tovább. Kifogyhatatlan volt a hős „háriádákban". A talán harmincz-harminczkét éves ember hihetetlen mértékben hiú volt; folyton szagos olajjal kenegette koromfekete, fényes szakállát; kaczérkodott piros csizmájával és illesztgette hegyes bárányból süvegét. A Khingán-hegység legbájosabb vidékeit, leggyönyörűbb völgyeit és folyókmenti szépségeit elcsúfitotta részünkre ez a hiú gigerli. A buffetben ugyanis zongora állott; fölötte az orosz czári pár meg az orosz Szent-Mária képével s az örök mécsesekkel. Ezen a foghíjas és agyonkínzott zongorán kalimpázta a gascognei szószátyár egész nap a legléhább operette áriákat meg banális nótákat. Sajnos, csak Irkutszkban szabadultunk meg tőle, általános és osztatlan örömére valamennyi utasnak, kivévén a fiatal „dámákat."

Szerencsénkre sok szórakozást nyujtott az a keskeny világ, a mely a sínek mentén mutatkozott. Érdekes volt mindenütt az állomások erősítése és a vasúttal párhuzamosan húzódó országút forgalma: hosszú karavánokban — főképpen kétpúpú dromedárok voltak — néha nehány száz czammogott egymásután; kétkerekű, nehéz kordék egymás elé fogott két szamárral vagy öszvérrel; lovas katonacsapatok vonultak el előttünk, hogy valamely nagyobb vasúti állomáson „beraktároztassanak". Az itt-ott beálló akadályok, főképpen a nagy esőzések által megrongált úttest-részek órákon át tartóztatták a vonatot nyilt pályán, többnyire a hegyek magas szerpentináin. A legközelebbi állomásról különvonattal nehány óra mulva megjelentek a munkások — mindannyiszor egy-egy érdekes emberfaj gyűjtemény — és helyrehozták a megrongált részt. Nekem örömet okozott valamennyi akadály: több időm volt gyönyörködni a helyenként elragadó szépségű vidékben és több alkalmam nyílott látni a vidék legérdekesebb tényezőjét: az embereket.

Czi-czikár volt Kharbin óta a legjelentékenyebb állomás a Liáo-Káotzui rengeteg nagy síkság után. Hat óra hosszat tartott az út a síkságon végig, a melyhez hasonló símát, egyhangút eddig egyet sem láttunk. Hat óra hosszat — tehát körülbelül 180—200 verszt-nyin végig — nem láttunk egyetlen halmot, egyetlen fát vagy

bokrot, talán még fűszálat sem. Valóságos „föld-tenger“ volt az, a melyen még a legparányibb „hullám“ vagy „ráncz“ sem volt látható.

Tikkasztó forróságban és zúgó esőben érkeztünk meg Czi-czikába délután 5 órakor. Megismétlődött a mandzsuriai nagy állomásoknak most már megszokott képe: temérdek ember, egy-két katonavonat, emberkeverék, mozdonybőgés, teaivás és vodka. Az eső elől az indóház helyiségébe húzódó tömegben eddig ismeretlen típusokat vehettünk észre. Czi-czikár ugyanis a Nonni folyó

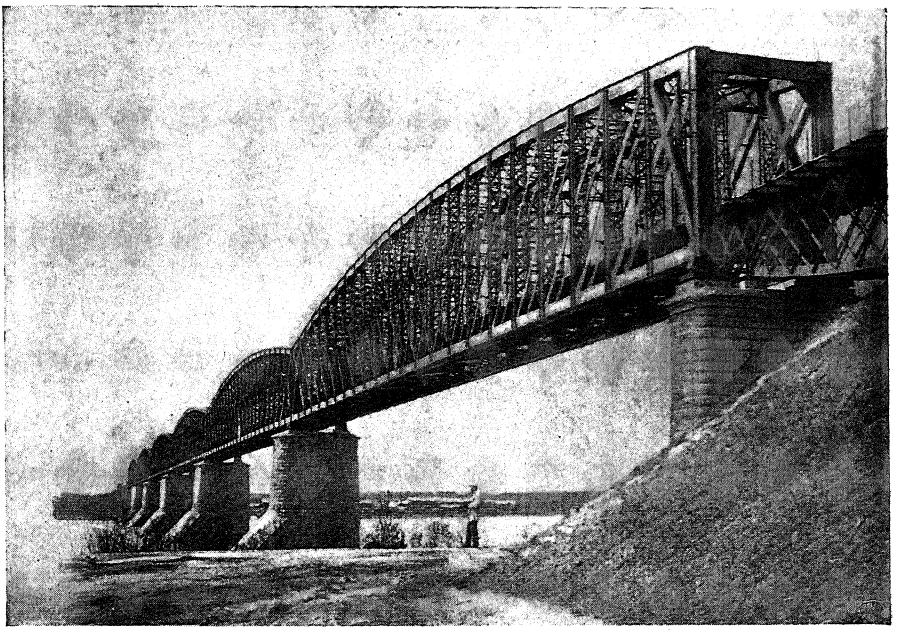

HÍD A SZUNGÁRIN.

mellett — a Szungárinak egyik jelentékeny mellékfolyója mellett — fekszik és Mandzsuria legészakibb részéből meg az Amur-menti vidékekről származó törzsnek emberei jönnek le a Nonnin Czi-czikárba.

Itt is két órát vesztegelt a vonat. Nem sokkal Czi-czikár után a Nonnin való átkelés után ismét végtelen róna következett, a mely nem is szünt meg, a míg el nem értük a Khingán hegy tövét. A végtelen síkság közepén érintettük Khurkhura és a történelmi nevezetességű Dzsinghisz Khán állomást. Állítólag itt született — de egész biztosan itt lakott — a nagy mongol hódító. Csálántun és

Bárim között megszünt a végtelenül megúnt végtelelen rónaság. Igaz, hogy felejthetlen szépségű volt rajta az alkony meg a hajnali pirkadás, de egy egész napot, most már a másodikat, olyan síkságon tölteni, a melynek nézésében elfárad a szem, roppant unalmassá válik. Egyetlen kútgémet, egyetlen embert vagy állatot, egy kerítést vagy kunyhót nem láttunk egész nap. Az idő is borús, mogorva volt. Tizenkét pohár teát ittam ezen a napon, elszíttam vagy 50 czigarettát és tízszer is bent voltam a buffetben ezen a napon. Ezekből látom, hogy — rémségesen unatkozhattam. Bukhedu állomáson még egy mozdonyt kapcsoltak a vonatunk elé; megkezdődött a kapaszkodás fel a meredek Khinghán hegységen. Sűrű erdő borítja a magas hegyeket; a mély völgyekbe — a gyönyörűen kacskaringós Jál folyó keskeny völgyébe — zúgva rohannak le a hegyi patakok a mesterséges medenczékhez. Minél feljebb szállunk, annál szebb a vidék — alattunk. Ez volt talán a legszebb része — tájképileg — eddigi útunknak. Tunnel tunnelre következik és mielőtt elérjük a hegytetőn — csaknem 1000 méter magasságban — a Khinghán hegy gerinczén fekvő Khinghán állomást, három kilométer hosszú alagúton haladunk keresztül. Nem emlékszem, hogy valahol láttam volna ennél elragadóbb tájat, vagy emberi alkotást, mint a minő a Száltánovo állomás meg a Khinghán alagút közötti, csigaalakban futó szerpentina. A vonat négyszer-ötször kering a mindinkább rövidülő szerpentinán és egyszerre, váratlanul és hirtelen előttünk a tunnel fekete szája. A mint kiérünk belőle, ugyanilyen módon rohanunk le a hegyről, szerpentinákon. A milyen nehezen haladtunk fel az ezer méter magasra, éppen olyan hirtelen — sőt tekintettel a meredek szerpentinákra — félelmetesen hirtelen rohantunk le az ezer méter magasságból.

Irekte, Jákeshi, Csáromté és Kháké állomások még valamennyien a Khinghán hegyen vannak; a hegy nyugati oldala kopár, de annál vadabb, zordabb. Kolosszális, meztelen sziklatömbök alatt és között halad a vonat. Negyven-ötven verszttel rohanunk lefelé, a mely gyorsaság az eddigi husz-huszonöt verszt után valóságos száguldásnak tetszik. Kháilárban nagy pihenőt tartott a vonat. Szükségünk is volt reá; a vonatnak is, meg nekünk, utasoknak is. A mozdonyok nehéz munkát végeztek a felvontatásban és a leereszkedésben, hogy visszatartsák a vonatot a lerohanástól. Minket utasokat, legalább azoknak nagyobb részét, a legnagyobb mértékben érdekelt, lebilincselt, sőt izgatott az elragadó szép vidék szemlélése.

KOZÁKŐRSÉG A SZUNGAI HIDJÁNÁL TÉL IDEJÉN.

Nem sokkal a kháilári állomás után gyönyörű völgybe jutunk; órákon át halad a vonat a Kháilár folyó balpartján, míg Ku-lun-tó mellett eltűnik szemünk elől a folyó is, meg a völgy is. A Kháilár beleömlik a Ku-lun-tóba; a völgy pedig átmegy csúnya, mocsaras vidékbe, a melyet a Kulun-tó meg az Árgun folyó mellékvizei hoznak létre.

Korán reggel érkeztünk be a mandzsuországi határvárosba: Mandzsuriába. Itt vége szakad a „Kelet-Khinai" vasútnak és kezdődik a szibiriai vasút, illetőleg annak transz-bajkáli része. Mandzsuria Kharbin után a legnagyobb és legfontosabb állomás a „Kelet-

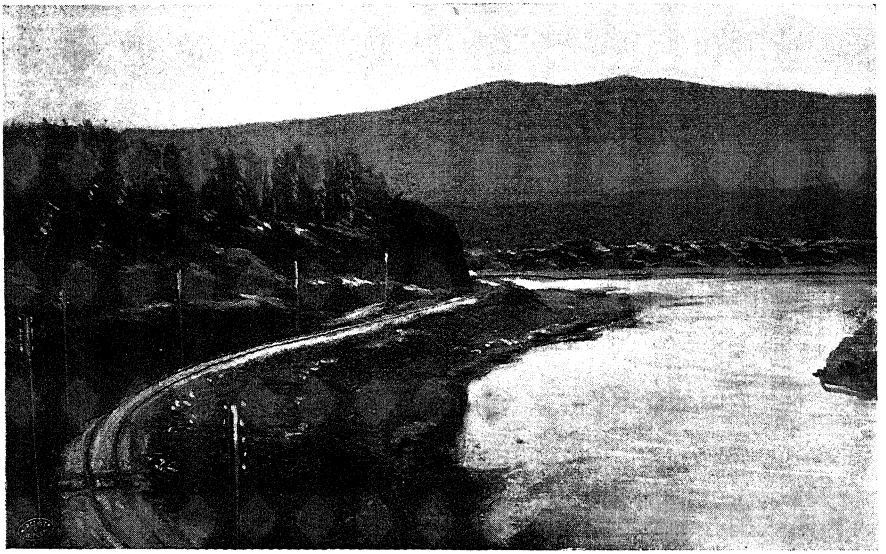

A KHÁILÁR-FOLYÓ VÖLGYE.

Khinai" vonalon. Az állomás rengeteg nagy. A vágányokon ide-oda tolató mozdonyok száma után ítélve, azt hihetné az ember, hogy isten tudja, micsoda jelentékeny góczpontja lehet a vasútnak. Pedig nem az, mert innen nem ágazódik el a vasút egy irányba sem. Az ide-oda sürgölődő mozdonyok csupán a számos katona- meg tehervonatot állítják össze. A Csendes-Oceán felől megérkező vonat előbb a mandzsuriai pályaudvaron áll meg és innen kőfalakkal elkerített, egészen más pályaudvarra megyen át. Átmegy ugyanis Mandzsu-országból — Kelet-Szibiriába. Itt újabb vámvizsgálatnak vagyunk alávetve. Most már nem khinai „finánczok" jönnek,

hanem orosz katonák és csendőrök. A vizsgálat igen szigorú, úgy az utas személyéé, illetőleg útleveléé, mint a podgyászoké. Végig vizsgálnak minden tárgyat: a csomagokat fel kell bontani, a ruhákat ki kell teregetni, benyúlnak a vasalt ingek melle alá, megvizsgálják a czipők belsejét.

Az állomás igen vegyes: orosz—szibiriai—khinai—mandzsuriai. Az ethnográfiában igen jártas embernek kell annak lenni, a ki megismeri itt, hogy ki kicsoda, azaz miféle nemzetiségű. Legszámosabb persze a mandzsu meg a muszkovita; ezek között persze legtöbb a katona. A nagyfontosságú állomás berendezése,

MANDZSURIA FŐUTCZÁJA.

illetőleg indóháza, a lehető legprimitivusabb. Kívülről szép kőépítmény, díszes homlokzattal, a khinai architektura szépítéseivel; belül pedig nagy — pajta, a mely végig szennyes és piszkos. A jegykiadó meg a podgyász mérlegelő hely emlékeztet a mi oláh vidékeink korcsmájának a söntésére; gyalulatlan léczrekesz mögül adják ki a 100 rubeles vasúti jegyet. A buffet meg a várótermek ajtói szintén gyalulatlan deszka; a falak alighogy be vannak meszelve. A folyosókon alig marad keskeny ösvény szabadon a nagyszámú utas számára, mert minden tele van rakva az alsó néposztályhoz tartozó utasok batyúival, ágyneműivel, konyhafelszerelésével. A mi

pedig szabadon marad, azt hosszában és keresztben elfoglalják a tökrészegen heverő alakok.

Ez a kettő: temérdek szegényes batyú meg házberendezés és a földön hempergő részeg ember ezután — a szibiriai vonal következő részén — minden állomáson megismétlődő jelenség lesz. Éppen úgy jellemzők ezek a szibiriai állomásokra, mint a milyen jellemző volt a mandzsuországi állomásokra a védett víztorony, a kozák patrouille meg a félig meztelen khinai kulicsoport.

*

Óriási legelőkön és beláthatatlan terjedelmű szántóföldek között haladunk naphosszat. Burjátok és tunguzok a legsűrűbben látott alakok úgy az út mentén mint a közbeeső kisebb állomásokon, a melyek lényegesen különböznek a mandzsuriaiaktól, a kiktől Marijevszkájá állomásban vettünk búcsút. Csindátszkája és Biska állomás között nyílt pályán állott meg a vonat: tűz támadt a mozdony mögötti „tenderen". Mandzsuriától kezdve ugyanis nem kőszénnel, hanem fával fűtötték a mozdonyt. A felhalmozott nagy tömeg száraz fa kígyúladt a ráhulló szikrától és lobogó lánggal égett. Az aránylag nem túlságos nagy veszedelem megnyitotta a muszkovita heves és lobbanékony temperamentumának kapuit. Nagy lármával, izgatott kiabálással, temérdek parancscsal meg nagyon kevés vízzel „lokalizálták" a tüzet. A fürge kis „vonatfőnők" a befejezett tény után büszkeségtől dagadó kebellel nyugtatta meg az utazó közönséget, főképp annak a női részét és legfőbbképpen annak a fiatalabb tagjait. Már ismét megmentette egy orosz — Oroszországot.

Egyhangu, unalmas síkságon halad a vonat. A vidék kevéssé népes; a burjátok meg a kozákok a nagyobb helységek közelébe húzódnak s ezért néptelen a vidék. Kitájszki-Rásjesd állomáson huzamosabb időt veszteglünk. Itt ágazik el ugyanis a vonat Sztrjetenszk felé, a mely állomás igen nagy jelentőségű volt abban az időben, a mikor a Mandzsurián átvezető „kelet-khinai" vonal még nem volt kiépítve. Akkor Sztrjetenszk volt a Transzbajkáli vasút végállomása, a honnan az utasok a Silka folyón meg az Ámuron — hajóval — folytatták az utat Blágovjeszcsenszken át Khábárovszkig és onnan az Usszuri vasuton Vladivosztokig.

Esti 6 órakor Inkheugine állomásra értünk, a melyben két katonavonatot, meg egy „korona vonatot" találtunk. Az állomáson,

illetőleg a vágányok közötti területeken érdekes csoportok járnakkelnek. Az egyik vonaton kozákokat és kirgizeket szállítanak, a másikon cserkesz lovasokat. A vonatjuk előtt csoportokba verődő katonák énekelnek, kórusban. Ha minden jó tulajdonságukat kétségbe vonhatjuk, azt az egyet el nem tagadhatjuk, hogy bámulatosak a kórusban való éneklésben. Ebben valamennyien páratlan mesterek. A kozákok meg a cserkeszek persze külön-külön és

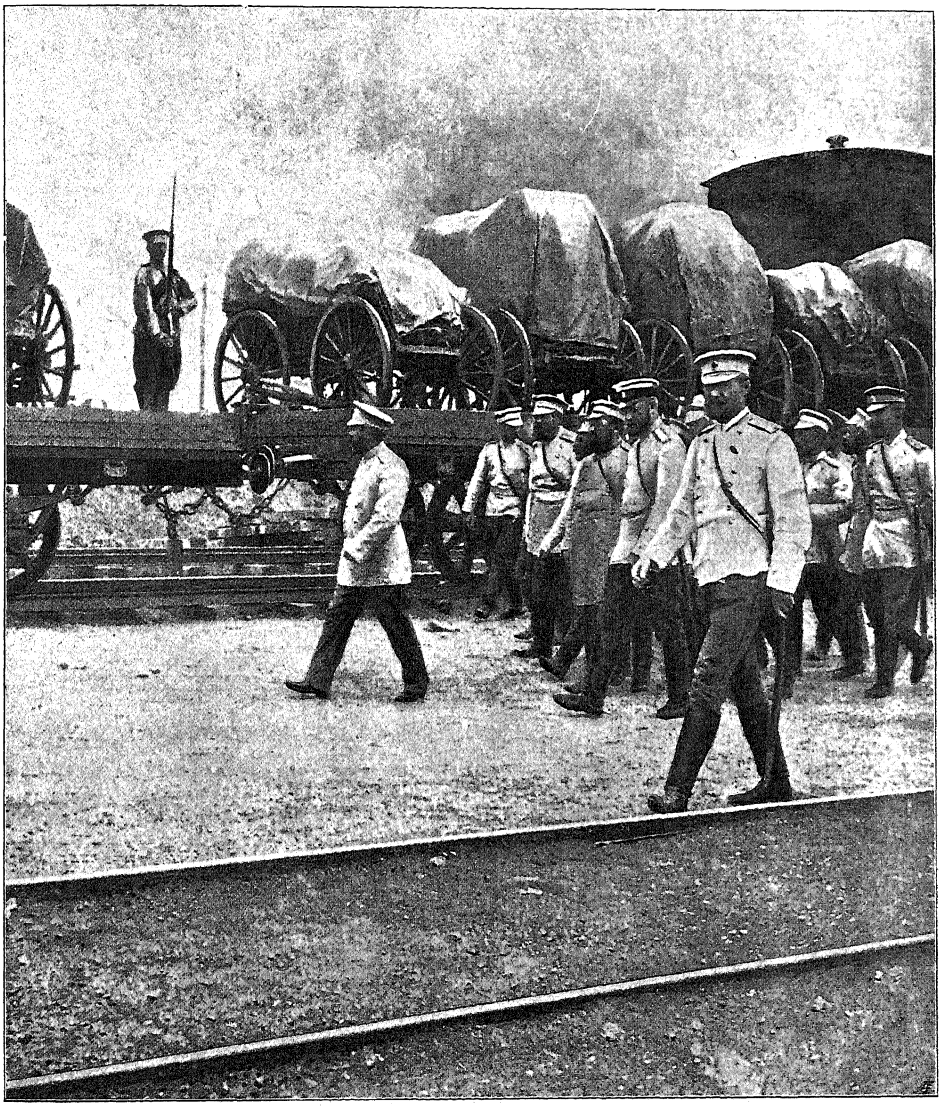

KATONA-VONAT.

más-más dalt énekelnek. Érdekessé teszi őket a nekünk szokatlan egyenruházatuk, érdekessé teszi őket továbbá maga a helyzet, a gyönyörű környezet. Inkheugine ugyanis elragadó szép völgykatlanban fekszik, a melyet köröskörül bezárnak a halmok és magas hegycsúcsok. Naplemente is volt; a vonatok előtt pedig olyan

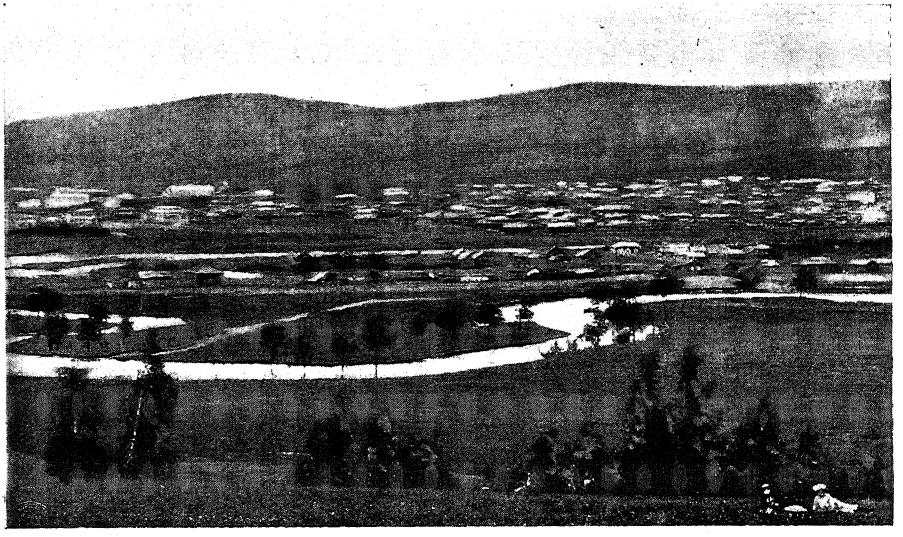

CSITTA LÁTKÉPE.

közönség sétált és várt, a melyben összefolyt Nyugat-Europa Kelet-Ázsiával; nem csuda tehát, ha ebben a keretben az a dal, a melyet a cserkeszek, kirgizek meg a kozákok énekeltek, valóban gyönyörű szépnek tetszett.

Időközben itatni vitték a vagonokban elhelyezett lovakat. A lovak ki- és beszállítása bámulatra méltó könnyedséggel ment. A kiszálláskor a lovakat egyszerűen kiugratták a kocsikból, a beszállás pedig oly módon történt, hogy a kocsi széles ajtaja elé alacsony bakot állítottak; husz-harmincz lépésnyire a kocsitól a kozák, kötőféken vezetvén apró, fürge kis lovát, halk „brr"-t súg a ló fülébe; ez galoppban neki vágtat a baknak és olyan könnyedséggel és olyan graczióusan ugrik be a kocsiba, mint a macska az ablak párkányára.

Gyönyörűséges út vezet bennünket tovább. A Silka impozáns hídján áthaladva, nehány órával később egymásután két igen élénk állomás következik: Kárimszkája és Mákkávejovo; nem sokkal ezeknek elhagyása után szépen épült, igen mozgalmas, nagy állomáshoz jutunk: Csittához, a Transzbajkáli vidék legjelentékenyebb

góczpontjához. Itt lakik a kerületi kormányzó és katonai szempontból is nagy központ. Miután a vonat két órát töltött az állomáson, volt időnk bemenni a városba, a mely két versztre fekszik az állomástól. Az iszvostcsik — a „fiakkeres“ — (inkább komfortáblis) borravaló igérete után vágtatva halad végig a város utczáin. Egyenes, széles utczák, faházakkal; itt-ott előkelő külsejű palotákkal. Mindenütt feneketlen sár. Két folyó találkozik Csitta előtt, a Csitta meg az Ingoda. Az Ingoda akkora talán, mint a Tisza; de a vizét elborítja a temérdek tutaj. A főutczák egyikén két szép hôtel áll egymással szemben; az egyiket úgy hivják „Tokio“. (!)

Olovjánnája és Burjátszkája állomások között érdekes epizódus következtében elvesztettük útitársaink két rokonszenves tagját. Nem pusztúltak el, csak lemaradtak a vonatról és nélkülök folytattuk az utat. Olovjánnája állomásnál ugyanis kezdődik a Jáblonovoj hegység, a melyen a vonatnak át kell haladni. A két mozdonynyal nehezen felkapaszkodó vonat a hegygerincz közelében kénytelen volt az utat megszakítani. A rendkívül magas töltésen ugyanis mintegy négyszáz méter hosszúságban a töltést kimosta a víz a sínek alól. A

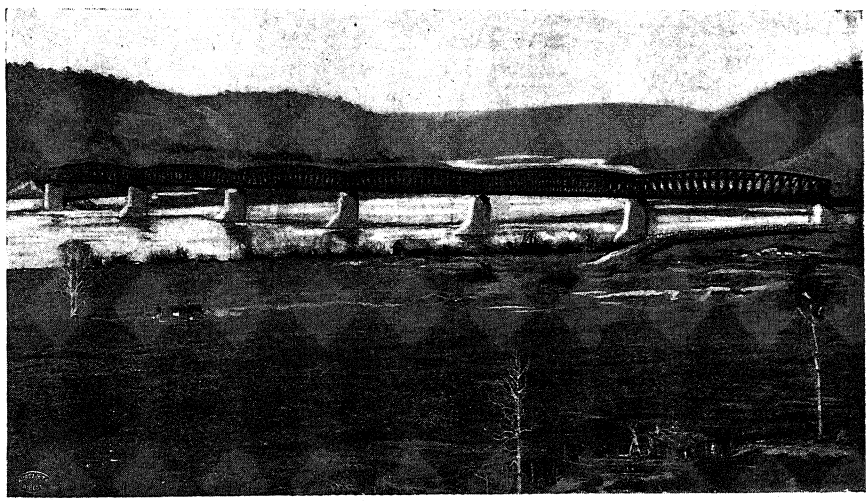

HID A SILKÁN.

juliusi állandó nagy esőzések után az augusztusi esők is óriási rombolásokat végeznek a vasúti testen. Az út helyrehozatala előreláthatólag több órát vett igénybe. Ennélfogva visszatolták a vonatot Olovjánnájába, hogy itt várja be, míg az út ismét szabad lesz. Az utasok túlnyomó nagy része leszállt a vonatról és megindúlt gyalog

Jáblonovoj állomás felé, hogy ott várja meg, a míg az elhagyott vonat odaérkezik. Gyönyörűséges volt az a nehány órát igénybe vevő önkénytelen kirándulás a Jablonovoj hegygerinczén keresztül. A mélységes völgyekbe lezuhanó hegyipatakok meg a dús erdők, a virágos mezők nem remélt kellemes megszakítást okoztak a hosszú utazás alatt. Fenn a hegytetőn, a hova serpentinek vezetnek, rövid alagúthoz érünk. Az alagút rövidségét „kárpótolja" az alagút felírása a két nyílás fölött. A keleti felén ugyanis ez a felírás van: „K Atlantitcserszkomu Okeánu"; azaz: az Atlanti-Oceán felé, a nyugati oldalán pedig: „K Velikomu Okeánu", azaz: a Csendes-Oceán felé. A mi kis társaságunkban négyen voltunk: a tobolszki püspök, a sachalin-szigeti „főügyész" (körülbelől alkormányzó), egy nagyvállalkozó, a ki a dalnii meg port-arthuri építkezésekben jelentékeny részt vett és a ki egy-két héttel előbb tíz, általa bérelt hajón mintegy huszezer katona hazaszállítását intézte el tengeri uton Odessza felé. (Még lesz róla szó Irkutszkban.)

Fenn a hegytetőn egy vasúti őrházba tértünk be reggelire. Bizony már jól dél felé járt az idő és megéheztünk az erős hegyi levegőben. A bakterházban nagyon szivesen láttak bennünket. A nagyon egyszerűen összetákolt faházban meglepő tisztaságot találtunk. Csak az őr feleségét (nehány hónapos csecsemőjével) találtuk ott. Ennivalót nem kaptunk, de kaptunk e helyett teát, a mely zamatosságra nézve szemernyit sem különbözött St.-Peterburg bármely előkelő vendéglőjének a teájától; fekete rozskenyeret és tejet is kaptunk. Azt hiszem, hogy hét hónapos csecsemő korom óta, a melyet Szilágysomlyón „kaptam", itt, a Jáblonovoj hegy tetején, a „K Atlántitcserszkomu Okeánu" alagút tövében, ittam ismét valóságos és igazi tejet. A vendégszerető bakternét bőségesen megjutalmaztuk vendégszeretetéért; mi pénzzel, a püspök áldással, a melyet a jó arczú, fiatal nő térdepelve fogadott.

A mikor megérkeztünk Jáblonovoj állomásra, útitársaink egyrészét — a kik más, rövidebb utat választottak — már ott találtuk, valamint ott találtuk az időközben beérkezett öt-hat vonat közönségét, a kiknek a vonatjai ugyanazon okból vesztegeltek itt, a melyből a mi vonatunk Oloviánnája állomáson vesztegelt. A kis állomás tömve, jobban mondva: zsúfolva volt emberekkel, katonákkal. Az Oloviánnájából jött sürgönyértesítés szerint a vonat csak másnap reggel fog átjönni a mi állomásunkra, miután az első javítási munka után megejtett teherpróba alatt a kijavított töltés

ismét besüppedt. Már most mit tegyünk? Mit eszünk, hol alszunk? Az állomáson még annyi hely sem volt szabad, hogy a földre leülhettünk volna, ennivalónak egyetlen darabka kenyér sem volt; csak tea. Az állomáson kívül messze vidéken köröskörül egyetlen kunyhó sincs. Az állomáson meggyűlt vonatok között volt ugyan egy úgynevezett „korona-vonat", a mely egy s más tekintetben a luxusvonathoz hasonlóan van berendezve; de ezen egyetlen hely nem volt szabad, sem ennivalót nem adhattak. A mi kis csapatunk vezetője, a sachalini ügyész nagyon csábítóan és ingerlően ecsetelte az ott hagyott vonatunkon található gyönyörűséges dolgokat: a jó

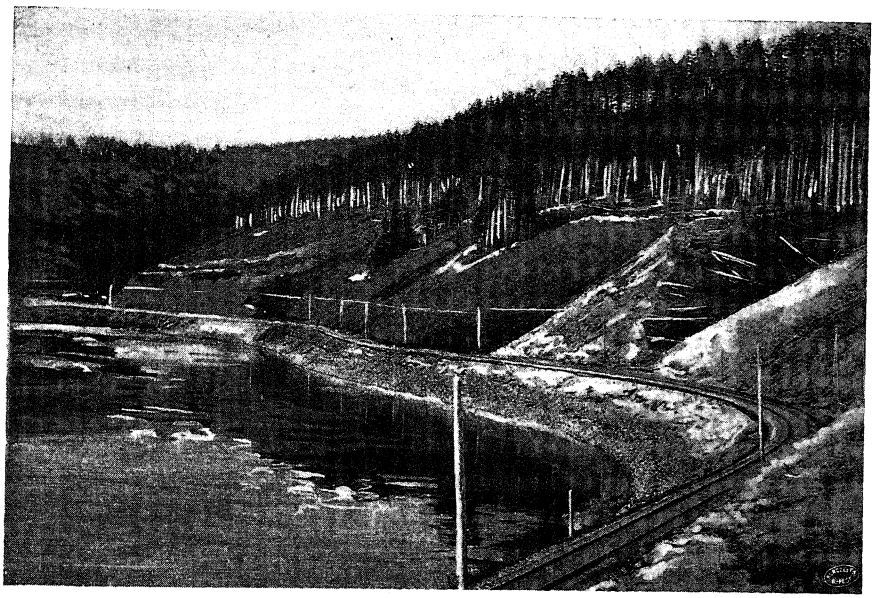

A KHILOK FOLYÓ MENTÉN.

vacsorát, a villamos világítást, a kényelmes ágyat, a meleg takarót; (itt ugyanis dideregtünk a hidegtől), stb. és azt az ajánlatot tette, hogy a rövidebb úton, a hegy aljában, az erdőn keresztül menjünk vissza a vonatunkhoz, a mely időközben két-három állomással közelebb jött hozzánk és így két óra alatt elérjük. Hosszabb megvitatás után úgy határoztuk, hogy a nagy-vállalkozó meg én — nem megyünk vissza; ellenben a püspök meg az ügyész egy bérelt vezetővel — visszamennek. Én ugyanis attól tartottam, hogy időközben a vonat mégis csak megjöhet, mert már tapasztaltam, hogy a mire Szibiriában azt mondják „biztosan, határozottan", hát az sem nem biztos, sem nem hatá-

rozott. Másodszor pedig és őszintén megvallva, féltem későn este neki vágni a sűrű, sötét erdőnek, keskeny ösvényeken és mocsarak között. Mi tehát maradtunk. Egy órával azután, hogy két társunk neki ment a sötét éjszakának, sürgönyzik a tunnel előtti állomásról, hogy jön a vonat! És egy órával ezután — óriási örömünkre — be is jött a mi állomásunkra. A püspök meg az ügyész ezen időtájt még valahol a hegy tövében, az erdők sűrűjében lehettek. Hogy mekkorát néztek a jámborok, a mikor megérkezvén az állomásra, az ott remélt vonatnak csak a helyét találták, azt nagyon kevés fantáziával elképzelhettük. Hamarosan ledobtuk a podgyászaikat az állomáson, megsürgönyöztük nekik, hogy mit adtunk át az állomásfőnöknek a számukra és nagy sajnálkozás közben ültünk be a „villamosan megvilágított buffetbe, a pompás vacsorához és nagyot nyújtózkodtunk vacsora után pompás ágyainkon", a valóban nehéz fáradalmak után. Miután a legközelebbi luxusvonat csak négy nap mulva érkezhetett arra az állomásra, a melyre visszamentek, négy napot kellett tölteniök a Jablonovoj hegy tetején szomorkodó állomáson.

*

Másnap ismét bő alkalom nyílott a gyönyörködésre: a Khilok folyó völgyében haladtunk; a kacskaringós folyó partján haladó vonat gyönyörű panoráma előtt halad végig. Délután érkezünk Verchne-Udinszk város állomására. Gyönyörű völgyben fekszik a város, a melyet még beérkezés előtt egész terjedelmében láttunk a magasabban fekvő úttestről. Az alacsony faházak tömegéből impozánsan emelkedik ki a két tornyú, hatalmas templom. Egykoron — a város megépítése előtt — igen fontos szerepe volt Verchne-Udinszknak. Innen indult ugyanis az út a khinai határon fekvő Kiachta és Májmácsinnak, a mely úton hozták Szibiriába, illetőleg Európába, a khinai teát. Ma már számos más úton kerül hozzánk. Ugyancsak gyönyörűséges az út a Szelenga mentén. A folyó szélesebb mint a Duna, számos apró szigetén sűrű erdők; egy darabig hűségesen követi a vonat a folyó szeszélyes kanyarulatait, aztán hirtelen elhatározással neki megy egy 600 méter hosszú, magasan épült hídnak. Átkelve a Szelengán, a vonat nagyot kanyarodik délnek és irányt vesz az út egyik legfontosabb és legérdekesebb részlete felé: a Bajkál tónak tartunk, illetőleg ennek a keleti partján fekvő parti állomásnak, Misszovájának.

A BAJKÁL-TÓ KÖRÜL. — IRKUTSZK.

Zúgó esőben, hideg szélben és mindenképpen kellemetlen időjárás közepett, mogorván, erősen hullámozva tünt fel előttünk a legnagyobb tavak egyike: a Bajkál.

*

Útitervem megszerkesztésekor némi nehézséget okozott annak az elhatározása, hogy a „Bajkállal mit csináljak"? Hajón menjek-e rajta keresztül, vagy pedig folytassam az utat megszakítás nélkül a Bajkál körüli vasúton? Ha a vasúton kerülöm meg, akkor elesem attól a gyönyörűségtől, hogy a sokat emlegetett és olvasmányokból annyira érdekesnek ismert nagy tavat „nem ismerem személyes tapasztalatokból". Ha pedig a tavon keresztül megyek át, akkor elesem a transszibiriai út legszebb és műszaki szempontból legérdekesebb részletétől: a tó körüli vasúttól. Különböző okoknál fogva azonban mégis arra határoztam el magamat, hogy megszakítás nélkül folytatom az utat és a Bajkál körül futó vonat ablakából fogok gyönyörködni a tóban. A véletlen azonban — ez a leggeniálisabb útitervszerkesztő — gondoskodott, hogy mindakettőben volt részem: felét az útnak vasuton tettem meg, a másik felét pedig — hajón.

Előbb azonban ismerkedjünk meg kissé a Bajkál-tóval. Az alpesi tavak legnagyobbja az egész világon — az oroszok „Szent Tenger"-e, a mongolok „Dálái-Nor"-ja, 34,000 négyzetkilométer területével (623 km. hosszú és 18—82 kilométer széles), sarlóalakban nyúlik délnyugotról észak-keletnek. Csak az északamerikai nagy tavak, a Felső-, a Michigan- meg a Huron-tó, továbbá az afrikai Ukereve, Tanganyika és Nyassza tavak nagyobbak a Bajkálnál, eltekintve a Kaspi és az Aral tavaktól. A mi bájos Balatonunk, Magyarország „Gyöngye",

csak parányi „tengerszem“ a Bajkálhoz számítva.* A rengeteg tó, a mely mintegy 550 m. magasan fekszik a tenger felszíne fölött, helyenként olyan mély, hogy ezeregyszáz méter mélységet is mértek benne. A tó vize rendkívül tiszta, átlátszó és nagyon hideg. Még nyáron is az. Júliusban, a mikor a levegő 17° meleg, a Bajkál vize 4 m. mélységben csak 5°. A hegyek által csaknem teljesen körülzárt tó felületén az év minden szakában viharos szelek seprenek végig; a tavaszi hónapokban észak-keleti szelek, a „Barguzim“, augusztusban a „Kultuk“ nevű délnyugati szél. Leghevesebbek az északnyugoti szelek, a „Szorma“, a mely másfél méter magas hullámokat hoz létre a tavon; akkorákat tehát, a melyek az erős széllel egyesülve, valóságos tengeri viharok módjára működnek. Júniusban és júliusban „szélcsendes“ a tó; ezekben a hónapokban temérdek vizinövény emelkedik fel a tó színére; „virágzik a tó“, mondják a Bajkál-vidékiek.

A fagyás már november elején kezdődik, de csak deczember végén vagy január elején van végig befagyva. Nem azért, mintha talán a hideg nem lenne elég nagy, hanem azért, mert a téli hónapokban dühöngő „Szorma“ nem engedi összefagyni a jégtáblákat. A mikor azonban befagy, akkor igazán be van fagyva. Másfél méter vastag rajta a jégréteg, a mely 4—5 hónapig marad megmozdulatlanul. A jég, a mely rajta képződik, kőkemény; hasonlíthatlanul keményebb, mint például a befagyott tenger jege. (A tenger vizében ugyanis a jég képződésekor a tengervízben tartalmazott só kikristályosodik és a megfagyási proczesszus alatt vékony rétegekben rakódik le a képződő és fokonként vastagodó jégrétegek közé. Ezen okból a tengervíz jege nem ugyanegy tömör állományú, hanem rétegezett; mig ellenben a sót nem tartalmazó édesvizű Bajkál-tó jege homogen anyagból állván, rendkívül kemény.) Azonban a legszigorúbb télen sincs a Bajkál egész szélességében egyetlen jégtáblába megfagyva. A jégtáblák helyenként egymásra tornyosulnak, magas barázdákat alkotnak, a „torosz“-okat, vagy egy-két méteres nyílt csatornát hagynak maguk között. Éppen olyanokat, a minőket a mi Balatonunkon észlelünk s a melyeket mi „rianásnak“ nevezünk. Még pedig nagyon helytelenül; mert ez nem rianás. (A rianás egészen más valami; hogy mi, azt én nem tudom, de Cholnoky tanár tudja; ő meg is magyarázza, hogy mi

* A Balaton 640 négyzetkilométer területű.

VASUTÉPITÉS A BAIKÁL-TÓ JEGÉN.

és hogy hogyan jön létre. Rianás a torlaszok vagy a balatoni nyelvjárás szerint turolások helyén tavasszal keletkező nyílt-vizek. Úgy a turolásoknak, vagy oroszosan toroszoknak, mint a repedéseknek, vagy rianásoknak az oka a hőmérséklet ingadozása). Az orosz geologusok egy része úgy magyarázza, hogy a repedések a szél nagy nyomása alatt jönnek létre; egy másik része pedig a Bajkál-tó apály és dagály között beálló vízviszonyainak tulajdonítja.

A Bajkál-tó állati világa páratlanul gazdag és változatos. Azért hívják a tatárok „báj-kul"-nak, gazdag tónak. Természetesen halakban legbővebb, a mi a körüllakó népségre nézve valóságos áldás. Már ezért is megérdemli a „Szent" nevet. Van a Bajkál-tónak egy halfajtája, a mely azért érdekes, mert a Bajkál-tavon kívül a világnak egyetlen más vizében sem fordul elő. (Ebben a tekintetben hasonlít az ausztráliai Ceratodus-halhoz, a melyről annak idejében említést tettünk. A Ceratodus nem fordul elő a világon sehol másutt, mint a Murray-folyóban és ennek egyetlen mellékfolyójában.) A Bajkál-tó „speczifikuma" az „olaj-hal", a „Cornephono Baikalensis". A mintegy három deczimeter hosszú halnak aránylag óriási nagy a feje meg a szája és akkora a szeme, mint a mi koronás pénzünk. Az uszonyai pedig olyan nagyok, hogy a rendkívül gyorsan úszó hal akárhányszor — főképpen ívás idején — kiugrik a vízből és nehány méternyi távolságot „átrepül" az uszonyaival, mint a repülő hal. Télen a víz legmélyebb részében él, ellenben a nyári hónapokban olyan közel tartózkodnak a víz felszínéhez, hogy a nagy szelekkel a partra kiöntött hullámok tömegesen hozzák őket a szárazföldre.

Ugyancsak speczifikuma a tónak a „Bajkál-fóka"; a körüllakók „nerp"-nek nevezik, a burjátok pedig „csán-szágámin"-nak. Nagyságban és szokásaiban legközelebb áll az Europa északi tengerében élő Phoca annelatához és — talán — az egyetlen fókafaj, a mely édes vízben egyáltalában előfordul.

Az itt felsorolt két állat jelenlétéből a Bajkál-tóban, valamint valamennyi csigának és kagylónak a hiányából, arra következtetnek a geologusok, hogy a Bajkál-tó valaha a nyílt tengerrel állott összeköttetésben, azaz lehetségesnek tartják, hogy a fiatalabb harmad-korszakban Turkesztán és Mongolia keleti részét olyan tenger borította, mely részben a Csendes-Óceánnal és a mai Fekete-tengerrel állott összeköttetésben. Hogy az állatvilága az Északsarki tengerre is emlékeztet, azt úgy magyarázzák, hogy az őskori Árál-Káspi-

medencze az Ob-folyó mentén összefüggésben állott a Jeges-tengerrel, ez pedig a Bajkál-tóval.

Nyáron át tömegével vadászszák a tó körül lakó burjátok a fókát és ennek a bőréből csinálják azt a téli bundát, a mely annyira hasonlít a mi oláh parasztjaink hosszúszőrű gubájához.

A tó vize azért olyan tiszta, átlátszó és hideg, mert egész csoport kisebb-nagyobb folyó ömlik bele és ugyancsak több folyó vezeti le a vizét. A keleti lejtősebb oldalán befelé folynak a vizek, a nyugotin pedig lefolynak belőle. A nyugoti oldalát ugyanis olyan meredek és magas hegyek környékezik, hogy itt befolyásról szó sem lehet; itt csak kifolyhat a tó vize. Legjelentékenyebbek a beléje folyó Ángárá északon, a Barguzin meg a hatalmas Szelenga, a melynek impozáns hídján Verchne-Udinszknál haladtunk keresztül. A keleti parton beömlő Szelengával szemben van a túlsó — nyugoti — oldalon az Ángárá lefolyása, a melynek gyönyörű vizével bővebben ismerkedünk meg Irkutszkban. Érdekes geologiai jelenséget mutat a nyugoti oldalon folydogáló kis Irkut-folyó, a mely akkora, mint a mi Szamosunk. Ez az Irkut valaha kimutathatólag a Bajkál nyugoti oldalán ömlött a tóba Kultuk helység mellett; valamely vulkánikus erő által azonban eredeti útjáról eltéríttetett és ma már az Ángárába ömlik, Irkutszk mellett. (Sievers.)

Nos, ennek az érdekes tónak a délkeleti vége körül vezet a Bajkál-körüli vasut. A kiinduló állomás a keleti parton Misszovája és a végpontja Bajkál, a tó nyugoti oldalán, 60 kilom.-re Irkutszktól. (Irkutszk ugyanis 60 kilométerre esik a tótól; ezért nevezik „Irkutszknak a Bajkál mellett“ (!) Hogy milyen óriási nehézségeket kellett leküzdeni a Transszibiriai vasút ezen parányi részének megépítésében, arról röviden már megemlékeztünk. Tény, hogy éveken át tartott igen beható vizsgálatok folytán arra a meggyőződésre jutottak a geologusok meg a mérnökök, hogy állandó és czélszerű vasutat ezen a helyen építeni nem lehet.

A vidék geologiai viszonyai — talajminőség, a tó lábáig nyúló magas és rendkívül sok benyúló földnyelv vagy hegygerincz, az esőzések alkalmával rendkívüli vízbőséggel lezuhanó hegyi vizek, folyók és patakok, a melyek rakonczátlan, vad vizének semmiféle emberi erő alkotta gát ellen nem állhat (ugyancsak geologiai viszonyok következtében) az óriási költségek az építés, valamint a karbantartás szempontjából — mindezek együttvéve olyan óriási nehézségek, a melyekkel megküzdeni nem lehet. Legalább is

40—50 hosszú tunnel és 16 hatalmas viadukt kell a 290 verszt hosszú pályán. A tunnelek azonban könnyen omolhatnak össze, a viaduktok oszlopai pedig bedőlhetnek. Ezt azonban a geologusok meg a mérnökök mondották. II. Miklós czár pedig azt mondta: „akarom, hogy megszakítatlan vasút kösse össze az Uralt a Csendes-Oceán partvidékével"! És a mint látható, a czári akaratot teljesítették: vasúton kerültük meg a Bajkál-tavat.

A mi vonatunk azonban szerencsétlenségre — azaz: hogy az én nagy szerencsémre — nem járta körül a Bajkált. Az út közepén megállt a vonat. Megállították az akadályok, a geologiai viszonyok legyőzhetetlensége.

A dolog ugyanis így történt. Reggeli 8 órakor indultunk el Misszovájából. A vonat jóformán egy perczre sem tágít a tó mellől. Olyan közel vagyunk a tóhoz, hogy ha valaki kiszállna a kocsiból a tó felé eső oldalon, egyenesen a tóba buknék. A tó pedig haragos, mérges. Zöldszínű a vize, mert háborog és tajtékos hullámok keletkeznek rajta. Balfelől sem igen lehetne kiszállni; a vonat olyan

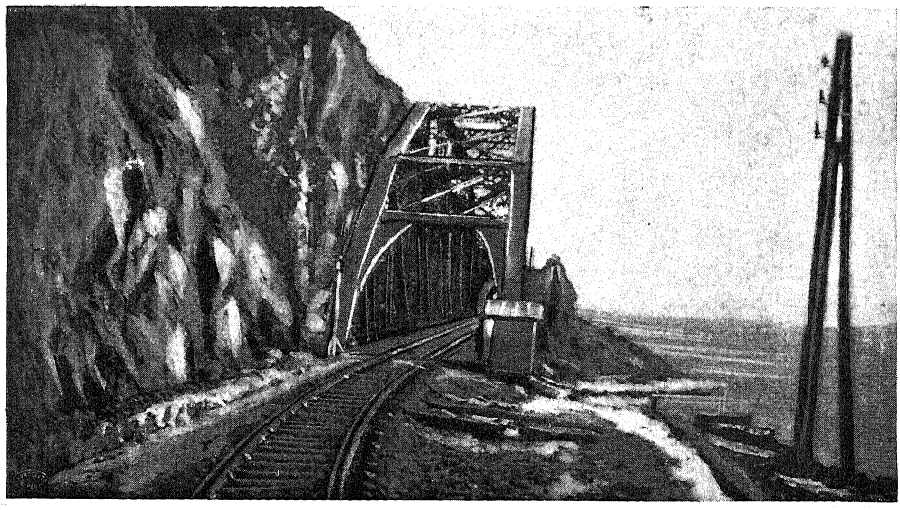

RÉSZLET A BAJKÁL KÖRÜLI VASUTBÓL. (TOLSZTIJ.)

közel halad a kőfal-meredekségű hegyoldalakhoz, a melyek kilométernyi hosszú helyeken valósággal kőfalakká vannak levágva, hogy kinyújtott kézzel elérhetnők a sziklákat. A hegylábak olyan sűrűn nyúlnak be a tóba, mintha a partot kicsipkézték volna. Tunnel tunnelre jön; az utolsó kocsi még ki sem jött az egyikből, a

mozdony már eltűnik a következő alagútban. A két tunnelt több helyen magas viadukt vagy hosszú vashíd köti össze. A tunnel tompa moraja után a vashíd erős zörgése következik. Mint a tekerődző kígyó, úgy hajlik a vonat ide-oda. Emitt tökéletes félkörben hajlik a tó felé, egy perczczel később ugyan ilyen félkörrel

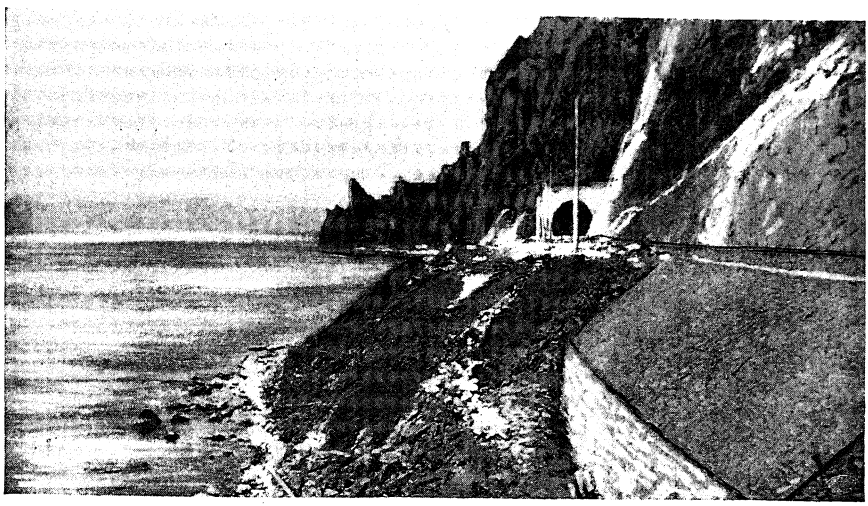

A BAJKÁL KÖRÜLI VASUT MISZÁVOJÁNÁL

befelé fordul. Két alagút között S alakúlag hajlik el a csak néhány kocsiból álló rövid vonat. A gőz sípja minden tunnelnél, minden viaduktnál, hídnál bőg; a szibiriai vasút mozdonyának a bőgése pedig valósággal monstruózus, ijesztő. Úgy bőg, a hogyan valaha a vízözön előtti állatóriás bőghetett. A vidék pedig elragadóan gyönyörű, ha itt-ott a nap előtünik a gyorsan száguldó, kóválygó, barnás-szürke, piszkos felhők megtépett szélei alól. — A fenyőkkel sűrűn borított hegyek és a fantasztikus formájú, meztelen sziklák gyönyörűek. Minden alagút szájánál, minden hídfőnél és minden viaduktnál szuronyos őrök állanak, többnyire kozákok. Minden két-három versztnyire kis őrház; a parányi házacska úgy tapad a sziklán, mint fecskefészek a kőfalon. Lenn olyan szűk a hely tó és hegy között, hogy ilyen parányi házikó számára sincs elegendő hely. Hiszen helyenként kis gyaloghíd van beépítve a partba, párhuzamosan az úttesttel, a melyen az őrök bejárják a pályatestet, mert mellette már nem maradt hely a gyalogösvény számára. — Káprázatos a panoráma, a mely mellett végighaladunk. A kolosz-

szális vaskígyó — a vonatunk — csak megy és megy és mi utasok, nem tudjuk, hogy melyik oldalt bámuljuk: a tó felőlit-e, vagy a hegyoldalakat és aztán — hirtelen megáll a vonat nyílt pályán, illetőleg egy görbületen: az út el van zárva. Óriási sziklatömb hullott le a pályatestre a fekete, ívalakúlag áthajló magas, meredek sziklafalról. Említettük, hogy ezen a vidéken július hava az esőzési időszak. Ilyenkor a hegygerinczek között futó folyók és patakok igen nagy mértékben megáradnak; átlépik a gátjaikat, kimossák a pályatestet; az eső vize pedig sziklatömböket lazít meg, a melyeknek óriási darabjai a pályára hullanak. Augusztus elején még tart az esőzés, habár megszakításokkal. Most két nap óta rövid megszakítással egyfolytában esett az eső. A mit a júliusi eső meglazít, azt az augusztusi eső leválasztja, letöri. Órákig tartott, míg a közeli állomásokról: Tánkhojból, Mishikhából, Murinóból elősietett munkások rendbehozták a pályát.

Tovább haladtunk. De csak egy félóráig folytathattuk az utat: az egyik patakról elmosta a víz a hidat. Ismét egy-két órai vesztegtelés. A munkák serényen folynak; nagyjában helyrehozzák a hidat; mi átmegyünk gyalog, hogy a vonat üresen jöjjön utánunk, hátha átjövetele közben baj történik. Közvetlenül a vonat indulása előtt vérfagyaszó ordítás, kiabálás, mondhatnám: hörgés, hangzott fel. A mozdony előtt, alig 8—10 méternyire tőle, óriási szikladarab esett le a magasból a pályatestre. Két munkást, a kik a fal mellé húzódtak, maga alá temetett. Úgy összenyomta őket, mint egy lap papirost. Meg sem látszott, hogy két ember, illetőleg két emberi test fekszik alatta. Az irtózatos látvány borzasztó hatással volt az utasokra. Egynehány férfi és nő rosszul lett és elájult a rémséges látványra.

A míg a sziklatömb eltávolításán dolgoztak, jön egy pályaőr és jelenti, hogy Szludjánkán túl, közvetlen az alagút folytatásában, a pályatest 400 méterre használhatatlan. A töltést elmosta az eső; a sínek a levegőben lógnak. Erre a jelentésre a vonat személyzete elhatározta, hogy nem folytatják az utat Bajkál felé. Az úttest kijavítása egy-két napi munka, tehát vissza, Tánkhoj állomásra. Hogy mi fog történni az utasokkal, a felől a Bajkál állomáson székelő igazgatóság fog határozni, a melytől sürgönyileg kérnek majd utasítást. Tehát vissza Tánkhojba. A kis vonatvezető úgy izzadt, mintha ő okozná a szibiriai esőt, és ő döntögette volna le a sziklatömböket.

Ugyanazon az úton visszatértünk tehát Tánkhojba, megvártuk, hogy mit határoz sorsunk felől a Bajkáli igazgatóság. Az igazgatóság — sürgönyileg — azt határozta, hogy a Tánkhojban meggyűlt utasok, vonatjaikkal együtt, hajón szállítandók át Bajkálba. Az „Ángará" hajó már el is indult Tánkhoj felé, hogy bennünket felvegyen.

Még abban az időben, a mikor a Bajkál körüli vasút — mint kivihetetlennek tartott — nem létezett, a Nyugot felől jövő utasokat úgy szállították át a Bajkál keleti partjára, a Transzbajkáli vasúton folytatandó útjokra, hogy a Bajkálon hajón szállították őket Misszovájáig, vagy megfordítva. A hajónak abban állott az érdekessége, hogy nemcsak az utasokat, vagy a terhet szállította át, hanem az egész vonatot. Ennek a hajónak azonkívül, hogy egész vonatokat lehetett beléje vezetni, olyannak is kellett lennie, hogy télen — a másfélméter vastag jég időszakában is — közlekedhessen a tavon; tehát jégtörőnek is kellett lennie. Ezt a hajót (mert az első időkben csak egy ilyen hajó járt a Bajkál-tavon) a „Bajkált" — Angliában építették az Armstrong-féle arzenálisban. A hajónak némely irányban kolosszális dimenziói voltak. Száz méter hosszúra építették, húsz méter szélességgel, hat méter mély süllyedésre. Súlya 4200 tonna, a gyorsasága pedig óránként húsz tengeri mértföld, 3700 lóerővel. A gépezete — a hajógépek szokott elhelyezésétől eltérőleg — oly módon volt megszerkesztve, hogy vízmentesen záró pánczélfalak által egymástól elválasztott két gépe hátul van elhelyezve a propeller hajtására, egy harmadik gépe pedig elől, a hajó orrán van elhelyezve, abból a czélból, hogy a hajó jégfúró és jégtörő szerkezetét hajtsa. Tizenöt óriási kazánban fejlesztik a nehéz munkára hivatott gép működésére a gőzt; ezeken a kazánokon kívül nagy vízkazánokban 600 tonna vizet tudnak bevenni a hajó ürébe, abból a czélból, hogy a jégtörő-gépekre „több súlyt" helyezhessenek. A hajó ürében helyet tartunk fenn két teljes vonat befogadására. A fedélzetén pedig 150—200 embernek van megfelelő hely: kabinok, étterem stb.

Az Angliában épített hajót darabokra szétszedve hozták, át Angliából a Bajkál-tó partjára és Lisztvenitcsnoje állomáson rakták ismét össze ugyanazon angol mérnökök, a kik az Armstrong gyárában megépítették.

Egy-két évvel később, a mikor látták, hogy a „Bajkál"-on egymagában nem képesek a forgalmat lebonyolítani, egy másik, tökéletesebb hajót építettek, a mely a „Bajkál" testvére lett.

letesen hasonló hajót rendeltek meg Armstrongnál, az „Ángárát", a mely csak valamivel kisebb méreteiben különbözik a „Bajkál"-tól. — —

Ezt az „Ángárát" vártuk mi tehát Tánkhoj állomásán. Időközben a mi vonatunkon kívül még hat vonat érkezett be Tankhojba, Mandzsuria felől. Óriási közönség gyűlt össze az állomáson, a mely egyszersmind a két hajó kikötő-állomása is. Nagy volt a kavarodás és féktelen izgalom fogta el az utasokat. Mint mindenütt a világon hasonló körülmények között, türelmetlen volt mindenki és mindenki első akart lenni a hajón, a maga meg családja helyét biztosítandó. Mi, luxus-vonatbeliek, aránylag nyugodtak voltunk, mert tudtuk, hogy az elsőség minket illet meg és rólunk okvetlenül gondoskodnak.

Hideg eső, csípős szél és sűrű köd uralkodott. Az „Angárá" kikötő-helyén türelmetlenül nyüzsgött a temérdek ember. Az utasok batyúi valóságos barrikádokat alkottak. A köd mind sűrűbb lett, a sötétség is fokozódott.

Az „Ángárá" meg a „Bajkál" kikötőhelye érdekes alkotás. A két hajó ugyanis első sorban arra van hivatva, hogy magába fogadja a szárazföldről beléje futó vonatot. Ebből a czélból tehát a hajónak rögzített helyzetben kell állania abban az időben, a melyben a szárazföld sínjeiről a vonat rámegy a hajó ürében lerakott sínekre. Ebből az okból nem szabadon horgonyoz tehát a part közelében, — természetesen — hanem a hajó a tóról jőve, bevonul a dokkba. A dokk két, rendkívül magas deszkaalkotás által bezárt vízterület, a mely falak között a távolság csak valamivel nagyobb, mint a milyen széles a hajó. A két deszkafal arra szükséges, hogy a hajót az orrával éppen szembeállíthassák a szárazföld sínjeivel, azaz, hogy a hajó ürében lerakott sínek correspondeáljanak a vasut sínjeivel. Majd mindjárt meglátjuk, hogy miképpen tolják be a vonatot a hajóba.

Hanem addig még sok idő telik el. A sűrű ködben meg a nagy sötétségben az „Ángárá"-nak igen nehéz feladata volt megtalálni nemcsak a szűk dokkba való beletalálást, hanem még Tánkhoj állomást, sőt egyáltalában a partot. Tájékoztatás czéljából a Tankhoji kikötő szirénjei egyetlen percznyi szünet nélkül üvöltöttek. A magas deszkafalak tetején ugyanis, a melyekre különben lépcsők vezetnek fel, két kis torony van építve. Ezeknek a tornyoknak a tetején igen erősfényű, vörös villamos jelzők vannak alkalmazva és egy-egy szirén. Azt hiszem ez a két

szirén talán a legnagyobb, illetőleg legerősebb hangú az egész világ minden szirénje közt. Irtózatos, fülrepesztő, bántóan sértő, bőgő, ordító hangot adnak. Megindul mélységes bömböléssel, aztán elképzelhetetlen harsogással mindig magasabb, élesebb hangba megyen át és azután rendkívül éles sivítással fejezi be. Minden ilyen periodus egy-egy perczig tart. A két periodus között azonban csak 10—10 másodpercz szünetet hagytak. Az asszonyok ideges sivítozással, a gyermekek pedig — volt belőlük egy hajórakomány — visítva, sírva, bőgve reagáltak az ijesztő, szörnyűséges szirénhangokra. A kikötő kis helyiségeiben, a melyben legfeljebb 120—150 ember

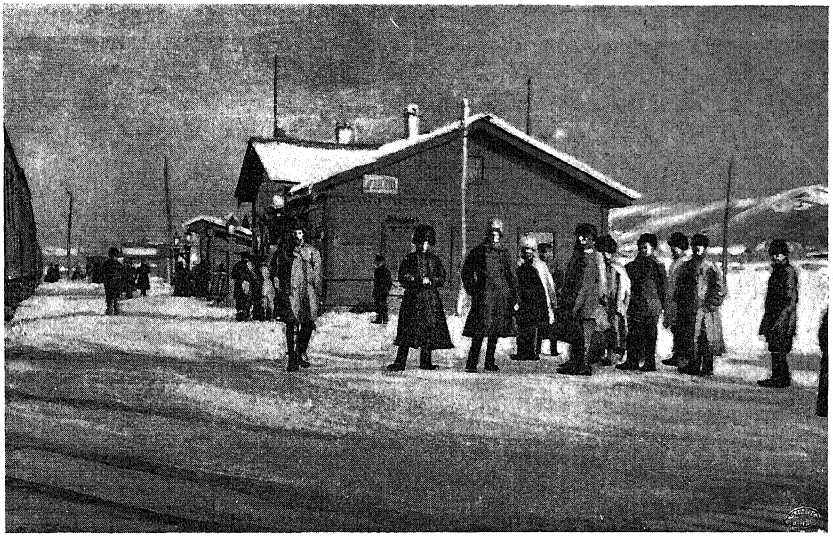

A TÁNCHOJI ÁLLOMÁS.

férhetett el, mintegy 600—650-en tolongtunk. Künn sűrűn szakadt a zápor és csípős hideg volt. Igyekezett tehát mindenki fedél alá menekülni.

Ebben a szörnyűséges tohuvabohuban is nyíllott alkalmam látni a pénz mindenható hatalmát. A már említett „vállalkozó“ útitársunk megfelelő összeggel és Szibíriát ismerő „lokális nagy emberismereteinél fogva“, még ebben a leírhatatlan kháoszban is tudott aránylagos nyugalmat, elkülönített kis szobát és vacsorát kapni, a mely kiválóságokhoz nehányunkat meghívott. A míg tehát odakünn és odafenn százával tolongtak az emberek egy talpalatnyi száraz helyért, egy falat kenyérért vagy egy csésze teáért,

az alatt mi négyen-öten kényelmesen ültünk a pamlagokon és ettünk aránylag kitünő vacsorát.

Este tízkor érkezett meg az „Ángárá". Három óra hosszat kereste a kikötőhelyet és annyira képtelen volt tájékozódni „időben és térben", hogy még tíz perczczel azelőtt, hogy végre a szirént meghallották, még csak sejtelmük sem volt arról, hogy Tankhoj közelében vannak. A köd olyan sűrű volt, hogy ámbár a szirén hangját már közvetlen közelből hallották, azért az óriás villamos projektoroknak piros fényét nem látták.

Az „Ángára" bevonulása a dokkba valóságos hajózási mesterműi volt. A rengeteg széles hajó nyílegyenesen tartott neki a dokk kapujának, a mely legfeljebb egy méterrel lehetett szélesebb, mint a hajó. Jobbra és balra a hajó falai meg a dokk falai között nem volt több űr egy-egy félméternél. Talyigával a szűk kapun nem lehet minucziózusabban bejutni, mint a hogy az „Ángárá" vonult be a dokkba. A hajó a lecsonkított széles orrával egyenesen nekiment a partnak, még pedig oly módon, hogy a hajó orrán végződő három sínpár pontosan odaillett a vasut ugyanannyi sínpárjához és ebben a helyzetben hatalmas lánczokkal rögzítették a hajót.

A mint a hajó kikötött, azonnal hozzá kezdtek a gyomrában levő vonatok kivontatásához. Két vonat volt a hajóban. Egy rövidebb, nyolcz kocsiból álló a közepén és egy kettéválasztott hosszú vonat a két oldalán. Rögtön ezután megkezdték a vonatok betolását. Legelsőnek a mi luxusvonatunkat tolták be a hajóba. Először a hajóűr közepén lerakott sínekre toltak be nyolcz kocsit, azután a jobboldali sínpárra ugyancsak nyolcz kocsit, egy másik vonatnak az egyik felét. A mikor az a jobboldali nyolcz kocsi benn volt a hajóban, a hajó erősen átdűlt arra az oldalára. És most látszott, hogy miért olyan rengeteg magasak a dokk falai. A jobbra átdűlt hajó ugyanis felső részével egészen neki feküdt a dokk megfelelő falának. Mélyebbre azonban nem dűlhetett, mert nem engedte a dokk fala. Ezen akadály nélkül ugyanis a hajó annyira átdűlne az elsőbben megterhelt oldalára, hogy a másik oldala nem korrespondeálna többé a harmadik sínpárral és arra a sínpárra nem lehetne a vonatot rávezetni. Ez az oka tehát, hogy a dokk falai ilyen magasak.

A míg azonban a vonatok betolatása történt, leírhatatlan zűrzavar támadt a hajón meg a hajó körül. Az „Ángárá"-n ugyanis, mint említettük, két vonatot hoztak és ezeknek az utasain kívül

még mintegy 300 utas lehetett az „Ángárá“ fedélzetén, a kik Tánkhojból vissza — Mandzsuria felé — akarták folytatni útjokat. Hely azonban csak a felének lehetett azokon a vonatokon; képzelhető tehát, hogyan iparkodtak az utasok a vonatokon helyet kapni. A mi körülöttünk, azaz velünk ugyanegy irányból összegyűlt utasok ugyanilyen okból siettek viszont a hajón helyett kapni, hogy a Bajkál állomáson veszteglő vonatokon helyet kapjanak az Irkutszk felé vezető útra. A szó szoros értelmében küzdelmes harczot folytattak az emberek. Nagy akadály volt a temérdek batyu meg a temérdek gyerek. Az oroszok ugyanis Szibíriában — tekintettel a rengeteg hosszú utakra — teljes háztartással utaznak. Ágyneműt, konyhafelszerelést, sok ruhát visznek magukkal. A gyerek is sok; némelyik családban 6—7 apró gyerek is volt. Podgyászvivő hordár nincs. Ha volna is, kinek van annyi pénze, ezeket megfizetni? A podgyászról, gyerekről, fazekakról, ágyneműkről, hetekre szóló elemózsiáról, tehát ugyanegy perczben kell gondoskodni. Az oroszok tudvalevően hevesek, lobbanékonyak, idegesek és lármásak. Mindezen tulajdonságok — szintén tudvalevőleg — a bármely nemzetiségű emberek legtöbbjénél utazás közben fokozódnak. Már most

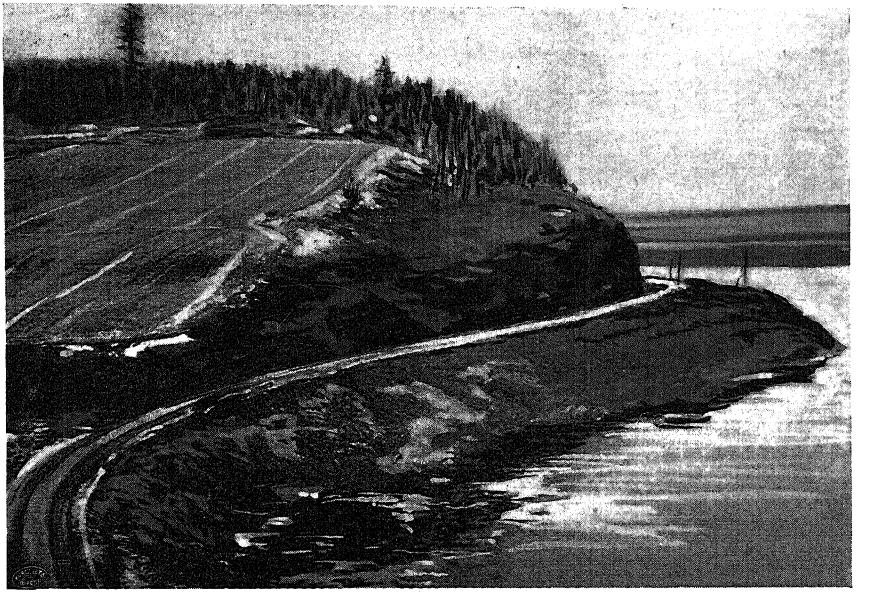

AZ ÁNGÁRÁ MENTÉN.

elképzelhető az a leírhatatlan zűrzavar, tolongás, lárma, szitkozódás, névordítás, a mely az „Ángárá"-n meg az „Ángárá" körül lejátszódott. A batyuk még valahogyan megtalálták a gazdájukat, de a sok gazdátlan gyerek keservesen bőgött az illetékes papák meg mamák után.

Órákig tartott, míg a hajót indulásra kész állapotba helyezték és azután még sem indultunk. A köd olyan sűrű volt, hogy az „Ángárá" kapitánya nem tartotta tanácsosnak, hogy a dokkból kimenjen. Megvártuk a reggelt, a mikor keveset kitisztult az idő. Délutáni 2 órakor már Bajkál állomáson voltunk és szemben az Ángárá folyóval, a Bajkáltó leghatalmasabb lefolyásával, kikötöttünk. Megérkeztünk a transzszibíriai vasutnak második főrészére, a keletszibíriaira.

Ugyanazon sorrendben, a melyben a vonatokat betolták az „Ángárá" ürébe, ugyanolyan rendben kivonták azokat onnan. A hajóról a vasutra szálltunk és az Ángárá folyó balpartja mellett folytattuk az utat Irkutszk felé, a hova este érkeztünk meg.

*

A tankhoji állomáson tapasztalt kháotikus felfordulást a legnagyobbnak tartottam, a melyet eddig láttam. De azzal a kháoszszal szemben, a melynek az irkutszki állomás volt a színtere, a tánkhoji eltörpült. Az irkutszki állomás új indóháza éppen épülőfélben volt; ennélfogva egy régi barakkban zajlott le a rendkívül élénk állomás forgalma. Ezernél több ember szorongott és tolongott a csak két-három szűk helyiségből álló indóházban. A hivatalos helyiségeket üres vaggonokkal pótolták. Így például a jegykiadópénztár az állomás egyik távoli vágányán állott, tíz percznyire az indóháztól. A podgyász ki- és feladó helye egészen ellenkező irányban, ugyancsak üres vaggonban, de az állomáson kívül, a teherpályaudvarban. A passzusrevizió ismét egy másik barakkban. A folyosók az áthatolhatatlanságig zsúfolva podgyászokkal, emberekkel, részegen fetrengő alakokkal, szülőket kereső apró gyermekekkel, durván lökdösö katonatisztekkel, meg hordárokkal, czivódó házasfelekkel. A szakadó esőben mindenki benn tartózkodott, az indulásra kész vonatok személyzete is.

Ilyen viszonyok között kellett eljárnom az ügyeimben: tudniillik az út megszakítása végett igazolni a továbbra szóló jegyemet; a nagy-podgyászomat kivenni, a mandzsuriai vonat főnökétől

visszakérni a jegyemet meg a passzusomat. (Éppen úgy, mint az amerikai vonatokon, a szibíriain is le kell adni a vasuti jegyet, a melyről az utas nyugtát kap és csak az utazás befejeztével kapja vissza.) Az útitársaim a rettenetes zűrzavarban elvesztek mellőlem, oroszul alig tudtam nehány szót, más nyelvet pedig egyetlen lélek sem értett. Hiszen még az orosz beszédre sem igen hederítettek az alkalmazott emberek. Közben kilopták zsebemből a tárczámat, a mely a Moszkváig érvényes jegyemet és 80 rubel készpénzt tartalmazott.

Két óránál több időt vesztettem, a míg kocsiba szállva, a városba indultam. Az indóház az Ángárá balpartján van, a város pedig az Ángara túlsó partján. Két kocsit kellett bérelnem; egyet a magam számára, egyet a podgyászaimnak. A szibiriai kocsik ugyanis olyan aprók, — és olyan rozogák, rondák — hogy „valamennyien együtt" nem fértünk el egy kocsin. Hogy a podgyászkocsi követ-e, vagy nem, arról fogalmam sem volt a nagy sötétségben. És legkevésbé sem nyugtatott meg az a tudat, hogy: hiszen úgy sem tudom a számát. A míg a folyón átvezető pontonhídhoz értünk, a velünk szembe jövő temérdek jármű tízszer is elzárta az utunkat. A hosszú fahídon talpalatnyi hely sem szabad, olyan sok rajta a jármű, szekér; többnyire árúkkal megrakott kordé. A hídon túl, a városban, feneketlen mélységes a sár. A híg iszap befolyik az alacsony kocsiba és csaknem bokáig ér benne a befolyt sáros víz. Igen gyéren világított, nagyon széles utczákon halad végig a kocsi; a házak alacsony, koczkaalakú deszkatömbök; előttük alacsony deszkakerítés, az előtt széles árok, tele híg iszappal. Sűrű kutyaugatás; az utczákon egyetlen lélek sem jár.

Megérkezem a szálloda elé: a Bolsháján — Irkutszk főutczáján — fekvő „Grand Hotel"-be, Irkutszk — és egész Kelet-Szibiria — legelőkelőbb és legújabb keletű hoteljébe. A hotel előtt olyan a sár, hogy a ló térdén felül ér, a kocsiban pedig bokámig ér. Mogorva képű személyzet. Csak oroszul beszélnek; sötét, sáros lépcsők; az első emeleti udvari szoba dohos, hideg; a legnagyobb mértékben barátságtalan, rideg. A szoba tetőzetén halványan pislogó villamos körte; az ágy keskeny, rozoga. Amint kissé megrázom, csaknem széjjel megy. Az aranyszegélyű kárpiton hüvelyknyi svábbogarak. A mosdó szekrényen tányérnyi mosdótál, a kannában nincs víz; a törülköző akkora mint egy parasztzsebkendő, piszkos. Az aranyos tapétába három drótszög van beütve, fogasnak. A szoba

ára 3 és fél rubel egy napra, mintegy 11 korona, „fűtés, világítás, kiszolgálás“ — nélkül. Elkérik a passzusomat és magamra maradok. Csengetésemre nem jön senki; elromlott a csengő. Keresek a folyosón valamilyen szolgát, hogy vacsora után tudakozódjam. A portástól megtudom, hogy vacsora nincs. Visszatérek a szobámba, a mogorva, dohos űrbe. A szekrényemen álló faggyúgyertyával megvizsgálom az ágyat, a deszkák közötti űröket. Borzasztó látvány. Kisköröm nagyságú poloskák egyetlen hosszú vonalban egymás mellett. A szobám ablakával egyenlő magasságban valamely szállóhelyiségnek — később tudtam meg, hogy a konyhának — a pléhteteje, a melyre zuhogva csapkod az eső. Néha-néha egy alak halad el rajta, közvetlenül az ablakom előtt. A tető meg az ablakom között alig félméter távolság. Hirtelen, kopogtatás nélkül, kinyílik az ajtó: sűrű fekete szakállas alak lép a szobámba, nehéz, sáros csizmában; a künn lógó, piszkos inge bőr övvel van körülkötve. A czipőimet akarta kivinni. Bajkálban hallottuk, hogy az irkutszki fegyház négyszáz fegyencze egy nappal előbb fellázadt; leütötte az őrséget — kitört a fegyházból. Igen nagyon rosszul éreztem magamat. A szoba fekvése, a háztető az ablakom szomszédságában, az ágy „rejtelmei“, a feketeszakállas „Lohndiener“, a néma csend a folyósókon, a kiszabadult fegyenczek — mélyen deprimálólag hatottak reám. Végtelenül megbántam, hogy megszakítottam az utat és Irkutszkba jöttem. Fáradt, éhes és álmos voltam, de nem mertem lefeküdni és elaludni. Féltem az ágytól és féltem a — fegyenczektől. Igen izgatott és nyugtalan lettem. Legszívesebben kimentem volna a pályaudvarra, hogy továbbutazzam. De tudtam, hogy a vonat már elindult, a legközelebbi luxus- vagy koronavonat csak négy nap múlva indul; tehát hiába mentem volna ki.

Az ablakot ugyan bezártam, mégis hallottam, hogy a pléhtetőn járkálnak. Az ablakon fekete (!) redőnyök. Olyan színezetet adtak a szobának, mintha kripta lett volna.

Nem volt maradásom a szobában. Nagy lépésre határoztam el magamat. A vladivosztoki orosz-khinai bank igazgatójától ajánlólevelem volt az irkutszki orosz-khinai bank igazgatójához, egy némethez. Csak másnap akartam felkeresni, de e nyomasztó helyzet súlya alatt elhatároztam, hogy még ma — későn este — keresem fel és nála kérek lakást. Kocsira szállva, elhajtattam. A Bolsháján lakott ő is, Irkutszk főutczáján. Az utczán jóformán egyetlen lelket sem találtunk. Mintha tökéletesen kihalt volna a

város. Csengetésre a kapu nem nyílott ki. Dörömbölni kezdtem az ajtón ökleimmel, a sarkaimmal; végre kövekkel dobáltam meg az első emeleti ablakok fatábláit. Mintegy negyedóra múlva kis rés támad a fatáblán és oroszul lekiáltanak valamit, a mire a kocsisom felelt. Erre németül kérdezett az ablakból valaki: Was wünschen Sie? Elmondtam hirtelen, hogy ajánlólevelem van Vladivosztokból, az igazgatótól; bocsásson be egy pillanatra, hogy elmondjam kérésemet. Szobaajtó, tornáczajtó és kapunyitogatás után, — revolverrel a kézben bocsátottak be a kapun. Az első emeleti tornáczon állott egy hatalmas termetű, nagyszakállas, rokonszenves arczú úr, szintén revolverrel a kezében. A bank igazgatója volt. Átnyújtottam az ajánlólevelet és kértem, adjon csak ma éjjelre lakást, mert a hotelben nem maradok semmi áron. A direktor végtelenül sajnált, de — lakást nem adhat. Nincs a házában egyetlen talpalatnyi szabad hely. A krásznojárszki katonalázadás elől az ő meg a felesége családja ide menekült. Anyós, nagynénék, testvérek, két tuczat idegen gyermek van nála. Még a konyha „sparherdjén" is alusznak. Csaknem rimánkodtam, hogy adjon helyet. Lehetetlen; de eljön velem a hotelbe és ott fog intézkedni. Felöltözött, kocsiba szálltunk és velem jött. A portás meg a személyzet figyelmébe ajánlott és mert más szobát nem kaphattam, abba az ágyba pedig semmi áron sem feküdtem volna bele, két bakon nyugvó asztalt hozatott a szobámba. Erre terítettem némi ágyneműt, a markomba nyomta a rovolverét és a következő tanácscsal látott el: „Zárja be az ajtót meg az ablakot és feküdjön le. Ha az ablakon vagy az ajtón bárki a szobába akar lépni, az ön hívása nélkül, minden teketória nélkül lőjje le. Ma ilyenek a viszonyok Irkutszkban. És most: jó éjszakát!"

Ez volt az első éjszakám Kelet-Szibiria fővárosában, Irkutszkban, az orosz-japáni háború befejezése utáni napokban.

Másnap, a derűs napfényben — sokkal barátságosabb volt a kép. Sőt a derék német-muszka, a bankigazgató, páratlan vendégszeretete folytán az Irkutszkban töltött négy nap igen kellemesen telt el.

*

Irkutszk tipikus, valóságos szibiriai város. Széles, egyenes utczái vannak; az utczák szélén fajárdák, padlók. Túlnyomóan földszintes faházak szegélyezik az utczákat, de mert főváros, vannak kőpalotái is. Irkutszk ugyanis nemcsak főváros; ennél több: kormányzósági székhely. Kormányzósági székhelye az irkutszki, jeniszeiszki és a

jákuti kerületeknek. Ezért van benne annyi palota. Katonai szempontból is igen fontos góczpont. Katonai kormányzón kívül nehány tábornok is állomásozik benne. Katholikus püspöke is van és rendkívül sok temploma. Szibiriának alig van városa, a melyben több gyár lenne, mint Irkutszkban. Nyolczvan-kilenczven gyárában olyan termékeket állítanak elő, a melyek szükségesek a szomszédos mongol sivatag lakóinak, meg az északi számojedeknek is. A 80—90 gyár közül tízben azonban olyas valamit gyártanak, a mit főképpen Szibiriában fogyasztanak; tudniillik pálinkát gyártanak bennök. A legprimitivusabb berendezések mellett a legújabb keletűeket is megtaláljuk: a deszkakerítéssel szegélyezett és feneketlen sárral fedett utczák fölött keresztül-kasul húzódik a telefondróthálózat és villamos ívlámpákkal világítják a főbb utczákat. Magnetikus meteorologiai obszervatóriuma mellett óriási szabad térség, a melyen a Gobi sivatagról származott karaványok tevéi kérődznek. Legalább is tizenkétezer háza épült fából, de van harmincz görögkatholikus temploma, két impozáns kathedrálisa, két zsidótemploma meg egy moséja. A közép- és magasiskolák minden válfaja képviselve van; van hat kórháza, vagy harmincz orvosa és igen népes — fegyháza. (Ott tartózkodásom ideje alatt óriási apparátussal, azaz számtalan katonai patrouillal fogdosták össze a kiszabadult fegyenczeket.)

Az Ángárá folyó félköralakban futja körül a várost. Itt ömlik bele az Irkut az Ángárába meg az Uzákovszka folyó is, a mely a két külvárost, Sznámenszkojet és Rábotcsája-Szlobodet a belvárostól elválasztja. Az Ángáraparti élet igen sok érdekességet és változatosságot nyújt az idegennek. Az Ángárá talán a legtisztább vizű folyó, a mely embereklakta vidéken keresztül folyik. A folyása olyan rohamos, hogy a déli szibiriai folyók között a legkésőbben fagy be és akkor is csak rövid időre — három hónapra. A két partján olyan élénk a közlekedés, mint némely világváros folyójának a rakpartján. Mongolok, tatárok, burjátok meg a keletszibiriai törzsek egész sorozata van képviselve abban a tömegben, a mely a partokat ellepi.

Irkutszk szintén egyike azon városoknak, a melyeket „Petit Paris"-nak neveznek. Szibiria hivatalnokai és katonatisztjei vágyuk netovábbját érik el, ha Irkutszkba vezényeltetnek. Hogyne, mikor Irkutszk a mulatságok és gyönyörűségek székhelye. A Bolsháján megkapható mindaz, a mit Szibiriában fényűzés, a kényelemszeretet, a vagyoni jólét megkövetelhet. Előkelő üzletek, díszes szalonok,

ékszerészüzletek vannak rajta. A Bolshája délelőtt élénk az üzleti forgalomtól, estefelé pedig a sétálók tömegétől. A bolshájai korzó éppen olyan köteles valami Irkutszkban, mint Budapesten a Kossuth Lajos-utczai meg a Koronaherczeg-utczai korzó. De csak esti 8-ig tart az élet. Nyolczkor bezárják az üzleteket, a sétálók hazamennek. Az ívlámpákat kioltják és Irkutszk kihal. Este nem jár az utczán senki, csak a kinek „muszáj". Télen van a „nagy idény", a mikor ugyanis megnyílik a nagy „Császári Opera", az ethnográfiai múzeum szomszédságában álló szép épület.

Az Opera azonban rendesen zárva van: nincsenek énekesek. Csak a téli hónapokban van „szezon". A többi hónapokban olcsóbb

A BALSAJA ULICA IRKUTSZKBAN.

művészettel is megelégszenek az irkutszki társadalomban. Ez az olcsóbb művészet pedig néha igazán nagyon „olcsó", nagyon alantas. Így például ottlétem alatt igen nagy „attrakczió" volt a Kommertcseszkoje Podvorje hotelben működő női zenekar. Mintegy 8—10 fiatal nőből állott a „művészi gárda". A művésznők azonban — réztrombitát fujtak: bombardont, pisztont és „waldhornt". Irkutszk előkelősége — polgári és katonai — azonban tömegesen látogatta a művésznők előadását, a mely abból állott, hogy egy estén 10—15 rövid marsot fújtak czudarul és rémségesen. Polkáig már nem ment a művészetük. A terem, a melyben játszottak, művé-

szileg van dekorálva: zöld selyemkárpit, czéklapiros szegélylyel és igen sok aranynyal díszítve. A pinczérek frakkot viselnek; némelyiknek azonban a frakk gallérja igen gyanús módon volt gombostűvel összetűzve. Némi rosszakarattal azt lehetett volna hinni, hogy a frakk alatt — nincs ing.

A közönség túlnyomóan katonatisztekből áll, a kik körülbelül úgy érzik magukat Irkutszkban, mint nálunk az a katonatiszt, a kit a Bocche di Cattaroi Perastoból áthelyeznek Wienbe. A katonatisztek ténykedésének már felületes szemlélése érthetővé teszi a legutolsó háborúban tapasztalt eredményt. Valóban könnyelmű, felületes, megbízhatatlan katonának látszik a legtöbb. A „szalonban" akárhány tiszt ült, a kinek az arcza nem volt borotválva, a csizmája térdig sáros volt, a sarkantyúja rozsdás; a kardszíja csomóra volt kötve, a hol elszakadt; a körme ágya fekete volt. Ellenben üvegszámra itták a méregdrága likőröket és öt-hat fogásos vacsorákat rendeltek. Viselkedésük lármás, zajos, túleleven és semmiképpen sem hasonlítható a mi elite külsejű, elegáns modorú és gentleman módon viselkedő katonatisztjeinkhez.

Ez nem csupán az Irkutszkban állomásozó tisztekre vonatkozik, hanem a katonatiszti átlagra, a kikkel a nehány hétig tartó hosszú utazás alkalmával érintkeztünk. A katonatisztekéhez hasonló viszony uralkodik a hivatalnoki karban is. A megbizhatóság a legkevésbbé kifejlett jellemvonása az orosz-szibiriai hivatalnoki karnak. Hogy milyen képtelen, csaknem hihetetlen esetek fordultak elő például az orosz-japáni háború alatt, arra igen ekklatáns példa a velünk útazott — és már többször említett — nagyvállalkozó esete, a melynek az irkutszki törvényszék előtti tárgyalása czéljából utazott most Irkutszkba. Említett vállalkozó dokkokat épített, élelmet és hadifelszerelést szállított az orosz kincstár számára. A háború folyamán többek közt huszonhárom vaggont kitevő árút szállíttatott Moszkvából Kharbinba. A szállítmányt csupa értékes portéka tette ki: nyergek, lófelszerelés, konzervek, palaczkbor a tisztikar számára, stb. A különvonat baj nélkül érkezett meg Khudoelánszkája állomásra, Irkutszk közelében és innen baj nélkül indult tovább. De Zima állomásra, nehány állomással Irkutszk előtt, már nem érkezett meg. A vonat elveszett mozdonyostól huszonhárom kocsijával, árúval egyetemben. A mozdonyvezető állítása szerint ő a Khudoelánszkája és Zima közötti Tulun állomáson kötelességszerűleg és előírás szerint bement jelentkezni a

tuluni állomásfőnökhöz; mire kijött, hogy a mozdonyára szálljon, a vonatnak hült helyét latálta. A háború alatt számtalanszor fordult elő, hogy egy vagy két, árúval terhelt vaggon eltűnt, elveszett. Ez nem volt nehéz, mert ha a vonatvezető jelentésére a vonatnak valamelyik kocsijáról kitűnt, hogy az megsérült, azt leakasztották a vonatról, átterelték egy melléksínpárra és az állomáson hagyták. Ott aztán átfestették; ha barna volt, sárgára, ha sárga volt barnára; új számokat festettek reá, az árút pedig elhordták. Egy-két vaggonnal ez könnyű volt. Állítólag el is tűnt a háború éve alatt ilyen módon kétezer (!) vaggon. De hogy egy egész vonat eltűnjön mozdonyostól, személyzetestől, az még orosz felfogás szerint is óriásilag feltünő

IRKUTSZK FŐTEMPLOMA.

dolog volt. Valószínűleg úgy történt az eltüntetés, hogy a mozdonyt bevitték az irkutszki gépgyárba, a hol mint ujonnan épültet mutatták ki; a vaggonokat átfestették, átszámozták, a portékán pedig megosztoztak. És a vizsgálat semmit sem tudott, helyesebben: nem akart többet kinyomozni; a vonat úgy eltűnt, mint a buborék. Hihetetlenül hangzott ugyan a dolog, de autentikussá tette az a még hihetetlenebb körülmény, hogy az orosz hadügyi miniszterium bepörölte, sőt kártérítésre ítélte a szállítót, mert a rendelt árút nem szállította be Kharbinba a rendes időre. Ezen ügy felebbezési tárgyalására utazott velünk a vállalkozó.

IRKUTSZKTÓL—BUDAPESTIG.

A legközelebbi vonattal folytattam az utat, most már igazán — haza. A tizenegy napig tartó út Irkutszktól Moszkváig kissé hosszadalmasnak, lassúnak és terhesnek tűnt fel. Bántott a — honvágy; nagyon kívánkoztam haza, Budapestre, a családom körébe. A honvágy pedig furcsa betegség: minél tovább tart, annál intenzivusabb és minél inkább közeledik az ember a czéljához, annál türelmetlenebb. A vonat sem volt ezúttal olyan kényelmes és kellemes, mint a kelet-khinai vasút luxus-vonatja. Ez csak „korona-vonat“ volt. Gyorsaságra nézve hasonló a másikhoz, de nem olyan kényelmes. Ezúttal is egyedül maradtam a négy személynek való elsőosztályú kocsiban. Temérdek érdekes feljegyezni való akadt a hosszú úton; a kimerülni kezdő figyelmet mindannyiszor felrázta egy-egy újabb érdekes mozzanat vagy gyönyörű látnivaló. Változatosság azonban hasonlítlanul kevesebb van Szibirián végig, mint Mandzsurián. A tizenegy napból négy napot állandóan végtelen lapályokon, síkságokon töltöttünk. Két nap egymásután nem láttunk egyetlen halmot, egyetlen bokrot, egyetlen embert a vasút mentén. Helyenkint száz meg száz versztet ment a vonat anélkül, hogy a legcsekélyebb görbületet tette volna jobbra vagy balra.

A reá következő négy napon pedig végtelen erdőn haladtunk át. Belejutottunk Szibiriának őserdőibe, a melyek ezer meg ezer négyzetversztre terjednek minden megszakítás nélkül. Négy napon át nem láttunk egyebet, mint fát, fát és fát. A botánikusnak valószínűleg óriási gyönyörűséget okozott volna ez a gyönyörű, buja növényzet a száz- meg százféle érdekes fajával. Veres jávorfák, ezüst nyírfák, fenyők és tölgyek, mohák, moszatok, tarka virágok

mindenféle árnyalata vonult el előttünk. De négy napon keresztül minden megszakítás nélkül ugyanaz a kép, idővel igen egyhangúvá vált.

Helyenkint a vonat nyilt pályán állott meg, illetőleg a síkság vagy az erdő közepén. Mi, utasok, ilyenkor leszállottunk vagy a séta kedvéért, vagy hogy virágot szedjünk. Ilyenkor néha elkaczérkodtam avval a gondolattal: mi lenne, ha én most a vonattól eltávolodnám, a vonat időközben elindulna és én itt maradnék ebben a rettenetes magányban, a síkságon vagy az őserdőben? Milyen kellemes érzés volt ilyenkor hamar felszállni a vonatra, a tágas fülkébe vagy a barátságos buffetbe, a kedves társaságba!

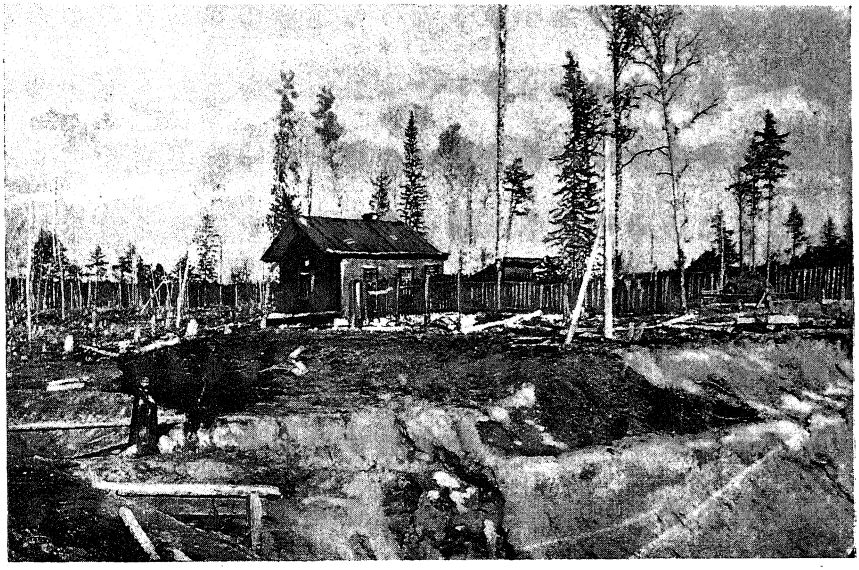

ÓRÁLLOMÁS A SZIBIRIAI VASUT MENTÉN. (NYUGOT SZÍBIRIA.)

A mi az útnak ezen a részén leginkább imponál és a mi a figyelmet leginkább lebilincselte, az a sok hatalmas folyó volt. Valóságos folyamóriás volt az Oka, a melyen Zimánál keltünk át; az Ia Tulánál, a Csunna Nishni-Udinszknál; a Birjusza Bájrondokánál; a kolosszális Jeniszei Krásznojárszk mellett, a Csulim Acsinszknál; a Tom Bolomosnájánál; az Ob Kolcsenyovonál; a szintén óriás Irtis Omszknál; az Isim Petropávlovszknál; a Tobol Kurgánnál és a Volga Bátrákinál.

Némelyik folyó kiáradt; a rajtok átvezető híd magas, impo-

záns építmény; a hidfőnél erős katonai fedezet. Ezek mindenütt imponálóak voltak; végig az egész úton. Csak az indóházak jelentéktelenek. Némelyik nagyforgalmú góczponton, a vonatok száma meg a személy- és árúforgalom után ítélve, az ember hatalmas, nagy indóházat remél. A mit pedig talál, az igen jelentékte-

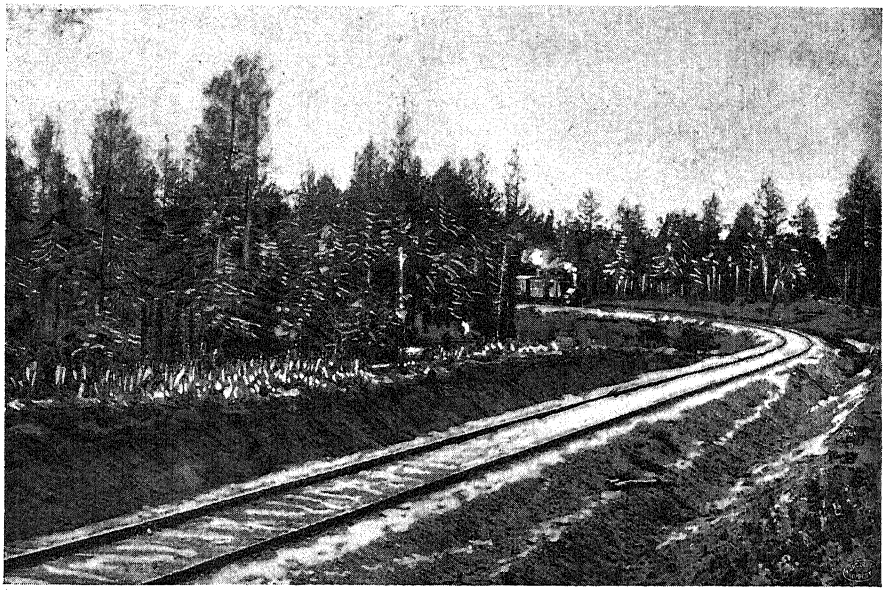

VASUT A „TANIGA"-BAN. (SZIBIRIAI ERDŐ.)

len épület, a melynél a mi harmadrendű állomásaink indóháza is különb. Csaknem minden nagyobb szabású állomáson izgalmas és nyugtalan volt az élet. Sok városban zavargások és lázadások voltak. Így például Kánszkban a vonatfőnök tudtunkra adta, hogy Krásznojárszkban ismét nagy katonalázadás van; a várost gyujtogatják és rabolják; az indóház ég, stb. A vonat minden körülmények között azonban indul; a ki akar, az maradjon Kánszkban. A hír lesújtólag hatott. Akadtak is többen, a kik Kánszkban maradtak. Mi, többiek, „ostromállapotba" helyeztük magunkat. Elhatátároztatott, hogy — az amerikai megtámadott vonatok utasainak módjára — közös terembe, a buffetbe gyülekezünk, hogy együttes erővel érvényesebben védhessük magunkat, a míg a vonat — megállás nélkül — átrobog a Krásznojárszki állomáson. A mire odaérkeztünk, kiderült, hogy a lázadást már leverték, a pályaudvaron pedig csak a raktárakat gyújtották fel.

Érdekes kis állomás akadt utunkba Nishni-Udinszk és Ilinszkája között. Az állomás ugyan csak VII. rendű kis megállóhely volt; de érdekessé tette a mögötte elterülő helység, illetőleg annak a neve. Úgy hívták: „Ungerka", a mi szóról-szóra azt jelenti: Magyarka. Furcsa teremtmény a hazájától igen távol utazó ember. A legparányibb valami, a mi az otthonára emlékezteti, képes megdobogtatni a szívét. A VII. rendű állomás, a milyen talán még vagy 600—700 van a szibiriai vasúton, nekem egyike volt a legrokonszenvesebbnek. Hogyne: Magyarka!

Az állomásokon mindenütt tipikus orosz élet folyik, szibiriai jelleggel. A legmesszebbmenő szabadalom uralkodik a pályaudvarokon. A pályaudvar helyenként a helység közepén fekszik; utczák jobbra és balra. Sehol kerítés, gát vagy tilalom. A falu vagy város

ÉG A „TAIGA".

népsége szabadon jár-kél a pályatesten; a gyerekek ott labdáznak, kis lánykák tejet árulnak üvegben, öregasszonyok gyümölcsöt, lepényt; kutyák, disznók és más háziállatok átjárnak a pályán; az utasok pedig az álló kocsik alatt mászkálnak keresztül. A hol katona-vonatok várakoztak, ott a zenekar beállt két sínpár közé

és fújta az érdekesen hangzó orosz marsokat meg a melankólikus gyönyörű orosz nótákat, a legénység pedig tánczra perdült. A katonazenekar tagjai tipusai az orosz parasztnak; vastagképű, zömökvállú erős legények; az uniformisuk — valamint az egész orosz katonaság — emlékeztet a mi „szabadságolt állományú" parasztlegény katonáinkra; t. i. durva szövésű, hosszú inget viselnek, a mely szabadon lóg le a nadrág fölé és alacsony kucsmát viselnek. Ámbár felhőkben száll a nagy por, azért az ő csizmájuk térdig sáros. Az orosz katona csizmája mindig sáros.

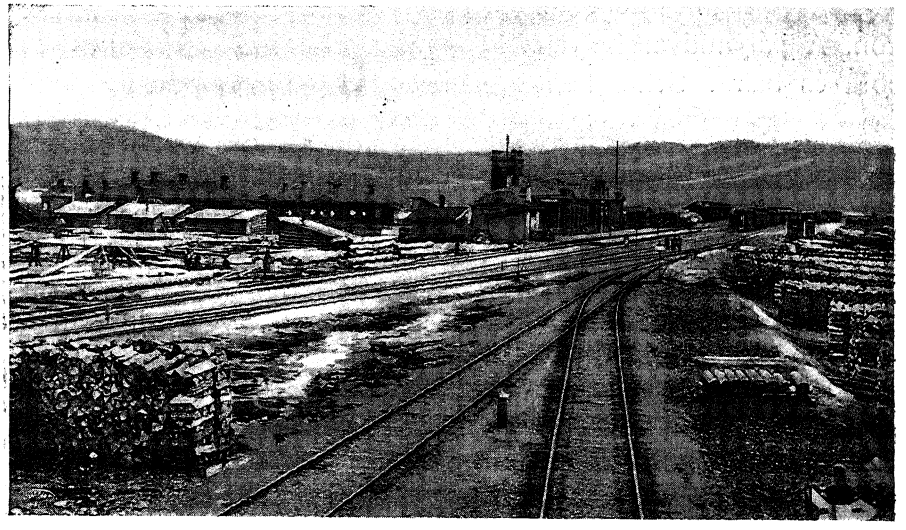

KRASZNOJÁRSZK ÁLLOMÁSA A JENISZEI MELLETT.

A katonabanda trombitája egytől-egyig rozsdás, piszkos, behorpadt; a karmesterük éppen olyan parasztképű, hosszú inges legény, mint a többi. Míg a banda játszott, a két sínpáron tologatták a vonatokat, vagy bejött néhány vonat. A „banda" azonban egyetlen perczre nem zavartatta magát.

A személyforgalom ugyanis igen nagy a vonalakon. Némely napon — a katonai vonatoktól eltekintve — 10—12 vonattal találkoztunk. A legtöbbje kivándorlókat viszen Oroszországból Kelet-Szibiriába, vagy hoz Ketet-Szibiriából haza Oroszországba. Sehol sem érzik jól magokat. Meg is látszik rajtuk. Végtelen nyomor, nélkülözés rí le róluk. A magukkal czipelt holmik a legalsóbbrendű proletár osztály holmijai. Heteket töltenek a vasúton, a míg czél-

jukhoz érnek, mert a vonatjuk még lassabban jár, mint a katonavonatok, holott azoknak is 6—7 hét kell, a míg Vladiovsztokból Moszkvába érnek. Az ilyen vonatoknak a kocsijai a piszoknak, szennynek és bűznek a megtestesülései. Csupa III., IV. és még alsóbb rendű kocsikból áll a vonat.

A III. osztályú kocsikban padok vannak; a IV. osztályban már csak deszkák; a „36 embernek" szóló kocsikban pedig éppenséggel semmi. Tíz-tizenkét család utazik az ilyen kocsiban; van 3—4 takaréktűzhelyük, deszkákból egy-két emeletet csinálnak ön-

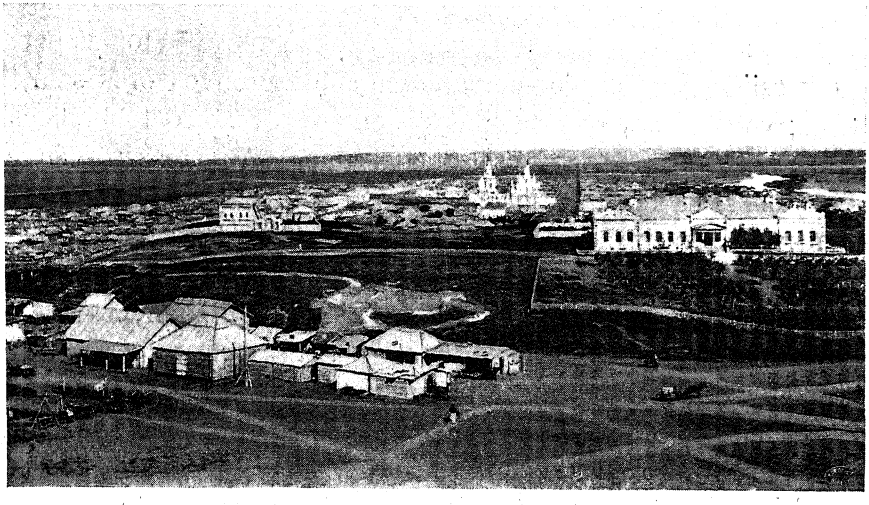

ATCSINSZK LÁTKÉPE.

maguk és abban az oduban utaznak az Urál-hegytől a Khinghán-hegyig. Érdekes alakok a III. osztályú kocsik közönsége. Márinszkban például — baj történvén a pályán, hosszabb ideig tartózkodtunk az állomáson — végignéztem egy ilyen „vegyes" vonatnak a kocsijain. A III. osztályú kocsiban ült a jobb elem: egy fekete fátyolos, csipkés keztyűs, idősebb dáma, kalappal a fején. Az aszszonyság hámozatlan nyers ugorkát falatozott reggel 8 órakor és teát ivott hozzá. Mellette sápadt, sovány pópa ült, rongyos ruhában, rongyos csizmában; szemben velük két szibiriai parasztlány, piros festékkel vastagon bekent arczczal. Városiasan czifra ruhájukon meglátszott, hogy szibiriai korcsmák „attractiói".

Egynehány „szabadságolt állományú" altiszt; pökhendi, hetykearczú, durva kifejezésű ficzkók. Már korán reggel be voltak rúgva;

ámbár oroszul nem értek, de a hangjukon megéreztem, hogy igen durva, trágár dolgokat beszélhetnek. A szegény, sáppadt pópa szégyenkezve nézett miattuk az ugorkás-fátyolos dámára.

Csaknem megható benyomást tettek reám a fegyenczszállító vonatok. Mintegy tíz-tizenöt ilyen vonattal találkoztunk, azaz időztünk együtt ugyanegy állomáson Irkutszk és az Ural között. — A fegyenczvonat rendesen tíz-tizenöt kocsiból állott. Az első 5—6 kocsi sűrűn el volt rácsozva; a rács mögött kurtára nyirott, rabruhát viselő alakok. Olyan egyforma arczúak voltak, hogy nem lehetett megkülönböztetni rajtuk, hogy ki fiatal, ki öreg. A kocsi két végén szuronyos őrök, persze — kozákok. A hol Szibiriában valami őrizni való akad, azt mind kozákok őrzik. A katonavonatok tiszti kocsijának az elején meg a végén álló szuronyos őrök szintén kozákok voltak. A fegyenczek kocsijai után következő többi kocsiban a rabok hozzátartozói, családtagjai ültek. Az orosz törvények egyik csodásan humánus intézkedése megengedi a Szibiriába küldött fegyenczeknek, hogy a családjuk elkísérheti őket számüzetésük helyére. A rabot hetenkint egyszer meglátogathatják és keresményükből juttathatnak valamit a rab keserű életének megkönnyebbítésére. Reám mindannyiszor igen nagy hatást tett az, a mikor láttam, hogy a rab felesége felemelte a csecsemőt vagy a kis gyermeket az elrácsozott ablakig, hogy bemutassa az apjának. A rab apa pedig a rács hézagai között dugta ki az ujját, hogy megczirogassa kis gyermekét. Nagyobb felülettel czirogatni a baba arczát már nem volt módjában a rab apának. A sűrű rácson csak az ujja fért keresztül.

*

Tájgánál — közel a Tom-folyóhoz — van az Irkutszk és Cseljábinszk közötti rengeteg úton az egyetlen elágazó állomás. A vasút többi részén sehol sem indul ki más vasút, sem Északnak, sem Délnek. Tájgáról ugyanis „viczinális“ vasut ágazik el Szibiriának legfontosabb és legnagyobb városához: Tomszkhoz. Hogy miképpen történhetett meg az a csaknem lehetetlennek látszó tény, hogy Szibiriának legnagyobb városát mellőzték, azaz, hogy a vasutat nem vezették mellette el, hanem tőle mintegy 150 versztnyi távolságban délre, holott Tomszknál sokkal jelentéktelenebb állomások miatt a vasuttal nagy kerülőket tettek, csupán azon okból, hogy az illető várost bevonják a fővonal forgalmába, arról a követ-

kező hír kering. A nagy vasút tervezésekor a tervezéssel megbízott mérnökök Tomszk város közönségétől kereken egy millió rubel jutalmat követeltek, hogy városuk mellett vezessék el a vasutat. — A tomszkiak azonban kereken megtagadták a zsarolandó összeg megfizetését, hivatkozván arra, hogy hiszen Tomszk éppen úgy az építendő vasút vonalába esik, mint akár Kánszk, Krásznojárszk, Átcsinszk tőlük keletre, vagy akár Káinszk, Omszk, vagy Kurgán, tőlük nyugotra „Tomszk — a tomszkiak véleménye szerint — mindenesetre beleesik a természetes vonalba; ergo: az egymillió rubelt nem fizetik.“ A mérnökök pedig — papiroson — kimutatták, hogy Tomszk megközelítése a vonattal csak rendkívüli

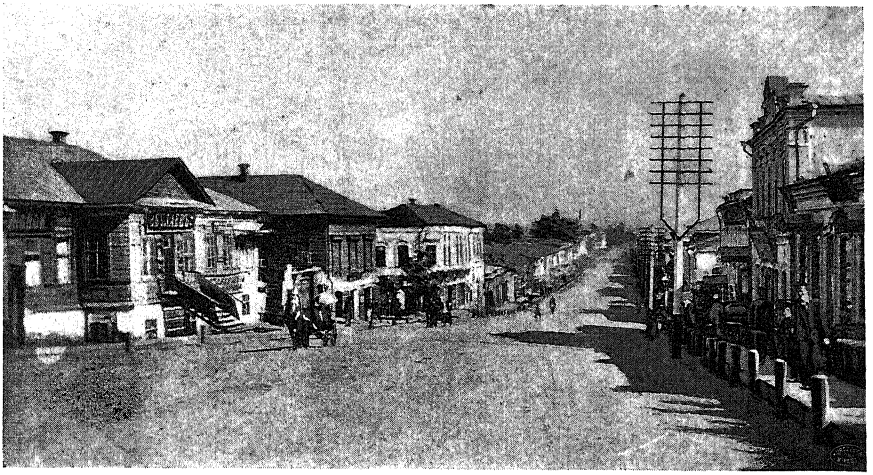

A MOSZKOVSZKY-UTCZA PENZÁBAN.

költségek és igen hosszadalmas munkálatok árán érhető el, tehát tőle 150 versztnyire délre kell építeni a vasutat. Úgy is építették. És ennélfogva a nagy vasút úgy kikerüli Tomszkot, mintha — aránylag — a budapest—kolozsvári vonalon a vasút Nagyváradot igen nagy ívvel kerülné ki. — Később aztán Tájgából építettek Tomszkba viczinális vasutat, a melyen négy óráig tart az út. Ennélfogva Tájga, az egykori szibiriai falu rohamosan „góczponttá“ fejlődött. Az állomás jelentőségét emeli az indóház közelében fekvő templom, „Krétai szent András“ temploma. A vonatok közönsége nekünk — nem oroszoknak — csodálatos magaviseletet tanusított mindazon állomásokon, a melyeken templom vagy csak kis kápolna állott, sőt ha csak egy mécsessel díszített szentkép volt kifüg-

gesztve. A vonaton ugyanis éppenséggel nem valami tartózkodó és erkölcsös — kegyeletes magaviseletet tanusítottak az utasok. A társalgásuk ritkán folyt valami épületes tárgy körül, sőt a „czinizmus“ meg a frivolitás volt annak a nagyobbik része; üvegszámra fogyott a vodka meg a krimi bor; az ismerkedések — a „bensőbb ismerkedések“ — igen gyakran köttettek; a „viszonyok“ meglepő gyorsasággal jöttek létre. A magasabb rangú katonatisztek éppenséggel nem gőgösen viselkedtek a vonaton utazó polgárnőkkel szemben, valamint a férfikiséret nélkül utazó „kincstári hölgyek“ is igen megközelíthető modort tanusítottak az előnyösebb külsejű „czivil-urakkal“ szemben. A társadalmi élet tehát igen vidám, igen eleven volt a vonaton, a míg a végtelen rónaságokon, vagy a rengeteg őserdőkön haladtunk keresztül. A mint azonban az állomásra beérkeztünk és az utasok az ablakból kápolnát vagy oltárt pillan-

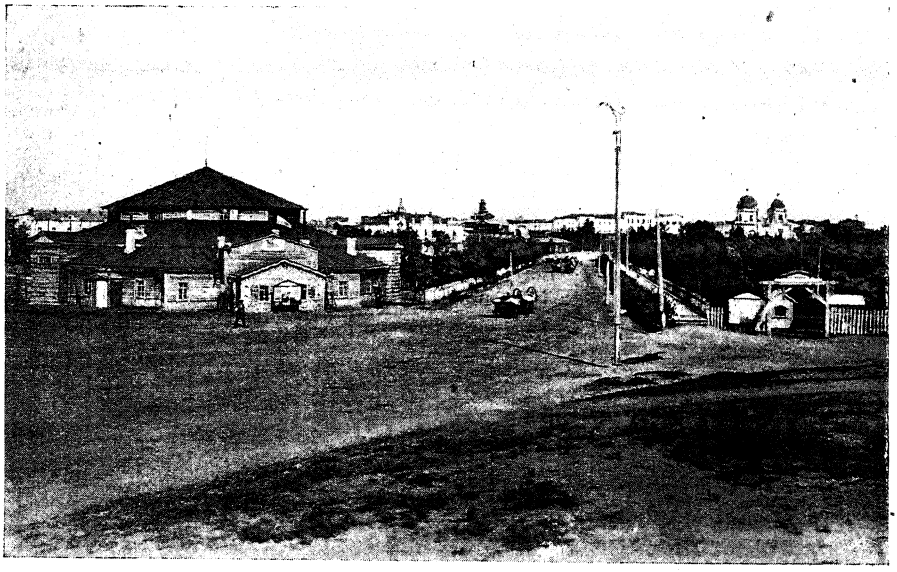

OMSZK LÁTKÉPE AZ ÁLLOMÁSRÓL.

tottak meg annak udvarán, rohantak le a lépcsőkön, egyenesen a kápolnába. Térdre borulva és homlokukkal érintve az oltár lépcsőjét, legmélyebb alázattal és áhitattal végezték el egy vagy két perczig tartó imádkozásukat. A férfiak nem borultak térdre, de kilenczszer vetettek keresztet és aztán elégedetten és nyugodtan tértek vissza a vonatra. És aztán folyt tovább a vidám élet.

A Tom meg az Ob-folyók között végtelenül unalmas a vidék. Egy egész napon át haladtunk fiatal erdőn végig, másnap pedig a Tom meg az Ob vízválasztójára jutva, hirtelen megszépül a vidék. Az erdőkből ugyan nem jutottunk ki, de a szép formájú halmok, a vasút tekervényes útja, nagy változatosság az eddigi végtelen egyhangúság után.

Kurgán volt az utolsó nagyobb állomás Szibiriában, azaz Ázsiában. Minél mélyebben hatoltunk előre a tobolszki kormányzóság földjén, annál inkább közeledtünk — Európához. Szirjánka csak ötödrangú, apró kis állomás, a melynek a helységében talán csak száz ember él, a közvetlenül utána következő állomás: Jurgámish is csak ötödrangú, de a két állomás között nagy változáson megyünk keresztül: Szirjánkánál ugyanis elhagyjuk — Ázsiát, Jurgámishnál pedig — Európában vagyunk! Ez ugyan igen jelentéktelen eseménynek látszik így a papiroson, de a Föld körül utazó

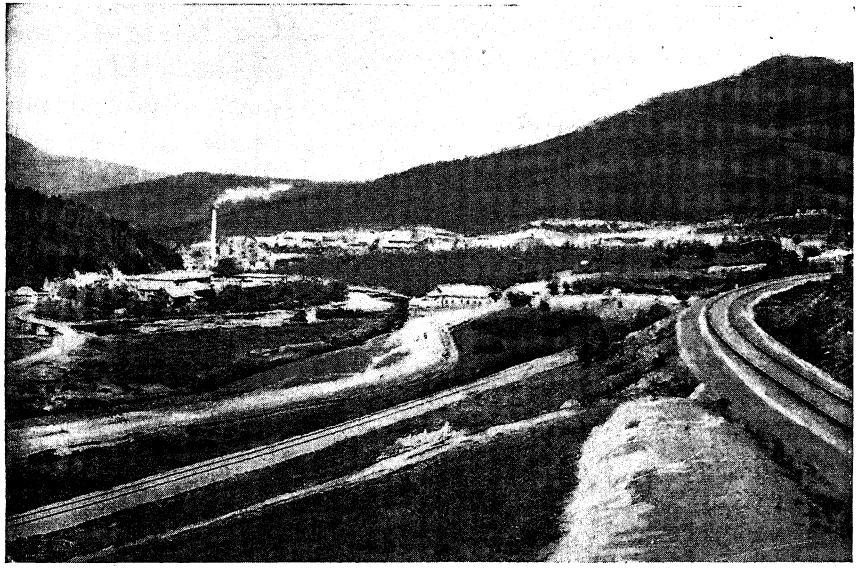

URÁL VÁROS LÁTKÉPE.

ember lelkében valóságos kis háborúságot idéz elő. (Csak tessék megpróbálni.)

Cseljábinszk már Európa! Igaz, hogy még 2451 versztre vagyunk St.-Peterburgtól, de viszont 7112 versztre — Vladivosztoktól! A tizenegy napra tervezett útból — Moszkváig — pedig ledaráltunk kilenczet. Cseljábinszknál ismét nagy elágazás a fővonalról. A szárnyvonal Észak-

nak vezet Jekáterinburg felé, a honnan a vasút ismét kétfelé ágazik el. A keleti ág Tiumen felé vezet, a melynek meghosszabbítása Tobolszk felé már tervben van, a másik ág Jekaterinburgból felvezet a magas Észak felé, Archangelhez.

*

Valamely baleset következtében, a mely nehány állomással Cseljábinszk előtt történt egy vonattal, huzamosabb időig vesztegeltünk a cseljábinszki állomáson. Nagy kedvünk lett volna nehányunknak az időt felhasználni arra, hogy gyors látogatást tegyünk

OROSZ PARASZTLEÁNY ÜNNEPLŐBEN.

a városban, a mely csak két versztnyire fekszik az indóháztól, de tekintettel az indulásra kitűzött idő bizonytalanságára, az állomáson maradtunk, a hol elég mozgalmas és érdekes volt a kép ahhoz, hogy szórakoztasson bennünket.

Talán ezer ember járt-kelt, nyüzsgött tolongott az aránylag igen kis állomáson. Tatárok, mongolok, báskirok, oroszok, örmények, kozákok, orosz zsidók, részeg katonák, festett arczú és kihivóan viselkedő fiatal nők, fontoskodó hivatalnokok, hetykélkedő katonatisztek leírhatatlan mozgalmas képet nyujtottak. A rongyos

ruházatú és bárgyú arczú parasztok tágra nyitott szemekkel bámulták a vonatot, az idegen embereket, a czifra dámákat, a zsandárok pedig puskatussal meg ököllel nyitottak utat a tömegben felmerülő katonatiszteknek meg hivatalnokoknak. A közben véletlenül nyakon csípett tolvaj körül hamarjában sűrű embertömeg gyűlt össze. Olyan érdeklődést tanúsítottak az esemény iránt, mintha valami egészen új és szokatlan dolog történt volna, pedig jóformán nem állottunk egyetlen nagyobb állomáson anélkül, hogy a vonat körül ólálkodó tolvajok közül egyet rajta ne csíptek volna. Az ilyenkor tanúsított eljárás egész valóságában mutatta az orosz közigazgatás egynémely vonásának brutalitását. A rajtacsípett tolvajt, a ki valamelyik nyitva felejtett kupéból lopott ki egy bőröndöt vagy ruhadarabot, a rendőrök vagy a zsandárok irgalmatlan püfölléssel meg puska-agygyal való brutális döngetés közben vitték be az állomásfőnökhöz, vagy az állomás közelében levő börtönbe.

A cseljábinszki állomást különösen azon körülmény teszi élénkké, hogy gyülekező helye azoknak a kivándorlóknak, a kik az Urál hegység túlsó oldalán, Szibiriában akarnak szerencsét próbálni. Majdnem ugyanazt a szerepet játszsza Cseljábinszk a szibiriai kivándorlók életében, mint a milyen szerepet az Ellis-Islandi vizsgáló telep az amerikai kivándorlók életében játszik. Mintegy harmincz sínpár van az állomáson; a vonatok és mozdonyok olyan mozgalmasan járnak-kelnek, mintha csaknem valamennyi vágány le volna foglalva valamilyen rendeltetésű vonat által. A temérdek teherkocsi beláthatlan hosszú sorokban áll; két három katonavonat áll egymás mellett, párhuzamosan. Az egyik vonat „szabad“ katonákat szállít; a katonák lármásak, zajosak és nagyon vígan vannak. A pálinkás palaczk kézről-kézre jár; minden kupéban egy-két balalajkás muzsikál, a mely zenére a félrecsapott sapkás, izzadt arczú — különben igen durva kifejezésű — hadfiak olyan buzgón járják a szenvedélyes ütemű orosz tánczot, mintha nem is léteznék a világon — japáni hadsereg vagy orosz kancsuka. A másik kettő azonban nagyon szomorú vonat. Az egyik — mintegy 15 kocsiban — csupa őrülteket szállít, az orosz-japáni háború rettenetes izgalmainak és nélkülözéseinek szomorú áldozatait, a másik — mintegy 20 kocsiból álló vonat — pedig katonafegyenczeket visz. A fegyenczv-onatok ugyanolyan berendezésűek, mint a polgári fegyenczek vonata, csak a kocsiban felállított őrség nagyobb számú. Az egyik vonat, a mely közvetlen mögöttünk áll, hazatérő kivándorlókat szállít, tehát „vissza-

vándorlókat," a kik csaknem éppen olyan számosak, mint a kivándorlók. Szibiria azon vidékei, a melyeken a kivándorlók szerencsét próbálnak, a legritkább esetben válnak be. A föld még nincs eléggé megmívelve, a lakott helyek közötti távolságok rengeteg nagyok, a legszükségesebb házi szükségletek, gazdasági eszközök nem kaphatók, vagy ha igen, hát csak igen magas áron; a termelt gabonát vagy a tenyésztett állatot roppant messzire kell szállítania, a míg vevő akad; az utak pedig rettenetesek. Vagy feneketlen sár, vagy a hídtalan kiáradt folyó vagy a nagy szárazság legyőzhetlen akadály a szállításban. És a mi a boldogulásban a legnagyobb

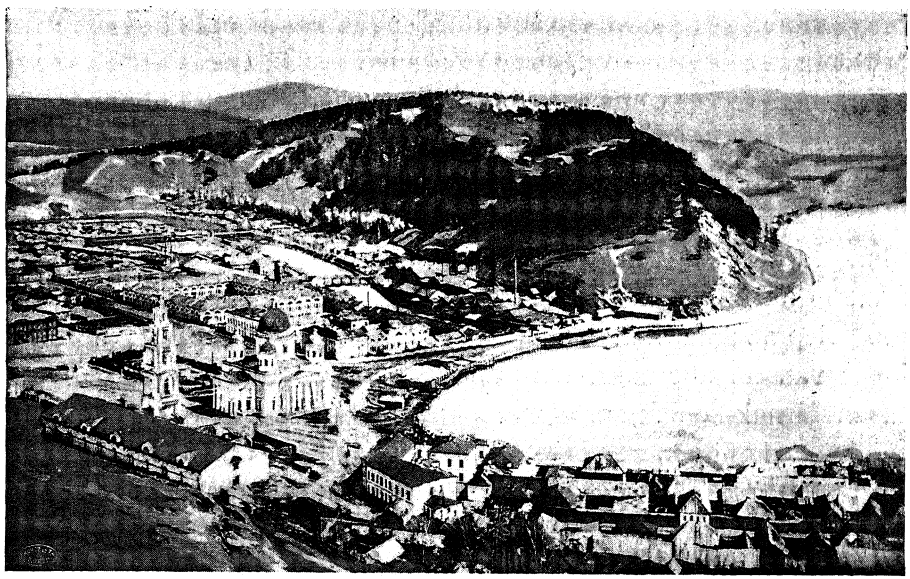

SZTRATAUSZT LÁTKÉPE.

akadály, az a — hivatalnoki kar, a melylyel a kivándorló érintkezésbe jut. A hivatalnokok a legszívtelenebb és legzsarnokabb módon aknazzák és szivattyúzzák ki a szegény, nyomorult kivándorlót. „A czár keze ugyan nagyon hosszú", hanem azért Blagovjecsenszkig, Sztretenszkig meg Khábárovszkig még sem ér el. A hol pedig ellopják a vágányról a vasúti kocsit, kilopják a katona feje alól a pokróczot és a csatahajó kazánja alól a szenet, gondolható, hogy miképpen bánnak el ott a gyámoltalan paraszttal. Ezért térnek tehát vissza az elhagyott kunyhóhoz vagy kapához már az első egy-

két évi kísérlet után; persze most még szegényebben és még nyomorultabb állapotban.

Azonban templom van a vonatjukon. Aminthogy igen sok olyan vonat jár a Volga meg a Bajkál-tó között, a melyhez templom-vaggon van csatolva. Az egész kocsi egyetlen templomcsarnokká van alakítva; van benne oltár, temérdek szentkép, néhány olajmécses meg számos égő gyertya; karvastag s egy méter hosszú gyertya. A templom egész nap teli van hívőkkel; útközben éppen úgy mint az állomásokon. A templomban ájtatoskodó férfiak és nők bámulatra méltó szorgalmat fejtenek ki; órákon át térde-

ZLATOUSZT. (II. SÁNDOR KÁPOLNÁJA AZ ELŐTÉRBEN.)

pelnek a mécsesek előtt és hajlongnak, a legmélyebb alázattal homlokukkal érintvén a földet — valamely gyertyatartó előtt.

Az állomás buffetje is tömve és zsúfolva van. Ember ember hátán tolong; az asztalok dúsan meg vannak rakva a számos étellel meg itallal. A sódara meg pálinkásflaskók között sok-karú, monstruózus rézgyertyatartók, égő gyertyákkal; a falakon a czári pár arczképe, sok szentkép és néhány égő mécses. A zaj és tolongás elviselhetetlen, a bűz pedig valóban rettenetes.

Pedig ez az átlagos és a leggyakrabban látott kép az orosz és a szibíriai nagyobb állomások valamennyiében.

Mijászkii állomásnál még egy mozdonyt kötöttek a vonat

elé és pöfékelve haladtunk fel a nem túlságos meredek Urálon. A kopár sziklák, a melyek a vasutat két oldalról szegélyezik, élesen ütnek el az Urálnak különben elég dúsan benőtt halmaitól.

Aranyföldek közelében halad a vonat, a mint elhagytuk Cseljábinszket. Mijászkii állomás a góczpontja a környéken szétszórt

RÉSZLET ZLÁTOUSZTBÓL. (AZ URENGA NEGYED.)

aranyföldeknek. Urshumka állomás közelében magas kőpirámis áll: a határkő a két földrész közötti „Ázsia" áll az egyik oldalán, „Europa" a másikon, persze orosz betűkkel. Urshumka után magas híd következik; a Tesszán haladunk keresztül és megpillantjuk az Urál kimagasló orma közötti Koshutúrt, meg Urengát és aztán felkapaszkodunk az Urál hegység erdőkkel dúsan benőtt keleti lejtőjén.

Zlátouszt és Ufa között csaknem folytonosan a Urál hegység nyúlványai között haladunk. A rengeteg hegyláncz, a mely 2500 kilométer hosszúságban nyúlik az északi Kári tengertől az Arál tóig, nem részesült abban a méltánylásban, a melyet különben megérdemelne. Hasonlítlanul több érdekességet és gyönyörűséget mutatott volna annak az utasnak, a ki utazása elején halad rajta végig, mint annak, a kit utazása végén ellenállhatatlan erővel vonz haza a — honvágy.

Különösen szép és érdekes úgy szcenikus, mint műszaki szempontból az Urál vasútnak Áshá és Csebárkul közötti részlete.

Némely tekintetben emlékeztet a Bajkál-tó körüli vasútra. Sziklás szakadékok, zúgó hegyi patakok fölött meg szédületes mély völgyek szélén vezet a vasút, azoknak hol a jobb, hol a bal partján. A rendkívül komplikált műszaki alkotásokra — viaduktokra, hidakra, magas töltésekre — való tekintetből a vonat nagyon lassan halad előre. Ennélfogva nekünk, utasoknak bőségesen nyílik alkalmunk gyönyörködni abban a felséges panorámában, a mely előttünk elvonul.

Zlátousztban meg Ufában is két-három órát vesztegelt a vonatunk. Miután biztosítottuk magunkat, a vasútfőnök biztatása és igérete által, hogy a vonat nem hagy itt bennünket, gyors kirándulást tettünk mindkét városba, kissé körültekinteni. Derék ficzkók ezek a muszka iszvosztcsikok; fél rubel borravaló jutalomért, személyenkint, vágtatva hajtottak végig az utczákon, már a hol az araszny mély sár megengedte. Mindkét esetben kár volt a sietségért; a vonat még egy egész órát töltött az állomáson. Pedig mennyi érdekes látnivaló volt ezekben az uráltövi városokban.

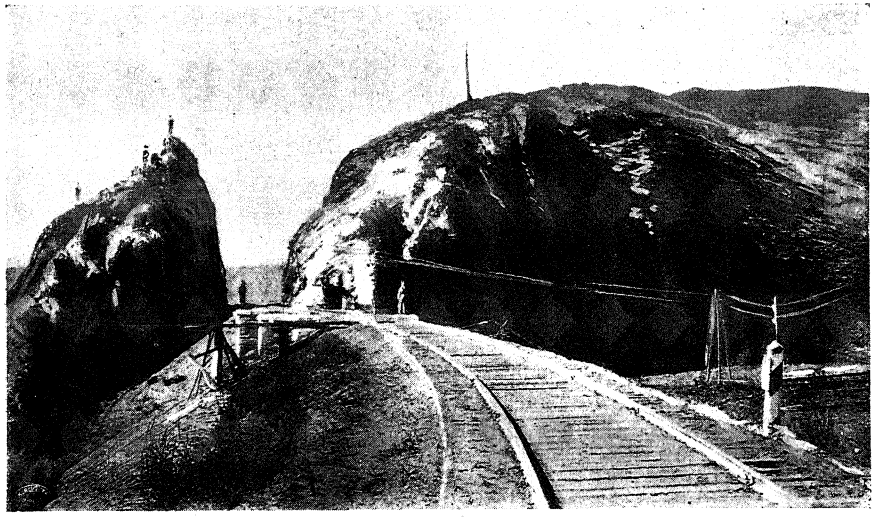

SZIKLAÁTVÁGÁS ÁRBÁKHÁRINÁL.

Számáránál elértük a hatalmas Volgát, a mely méltóságteljesen, csaknem „ünnepélyes komolysággal“ hömpölygött széles medrében. Egy kis ideig a part közelében halad a vonat, aztán elhagyja, de egy-két óra mulva hirtelen ismét előttünk terem. Itt követi el ugyanis a Volga azt a nagy kanyarulatot, a melyet „Szamárszkája luká“-nak ismerünk és a melynek megcsinálására a Zseguljevi meg a

Szokoljevi hegyek kényszerítik. A rajta átvezető „II. Sándor“ híd hatalmas; csaknem grandiozusnak mondható. Talán a legszebb és legimponálóbb alkotás, a melyet a Bajkál körüli vasút óta láttunk.

Tizenhárom hatalmas kőpilléren nyugszik a majdnem másfél kilométer hosszú mesteri vasmű és nyolcz perczig tart, a míg végighalad rajta a vonat. Igaz, hogy kiméletes lassúsággal haladunk, a mint különben is a legmesszebbmenő gonddal őrzik a hidat mindkét főnél. Gyönyörű látvány tárúl elénk a magas hídról. A rengeteg

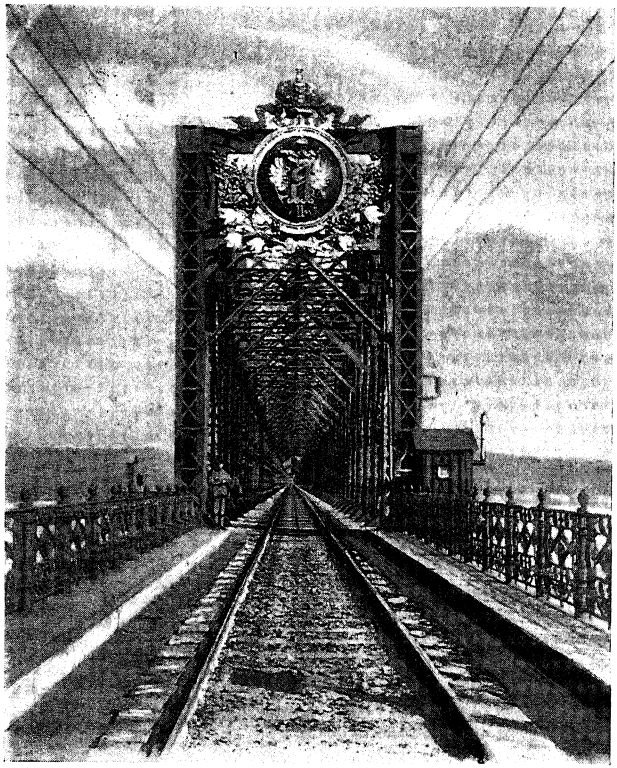

A VOLGA HÍDJA.

folyón — a Volga 3570 km. hosszú, a vízterülete pedig kereken 1.500,000 négyzetkilométer — méreteivel arányos nagyságú és számú tutajokat úsztatnak lefelé. Annyi tutajt kötnek össze és olyan széleseket, hogy helyenként apró szigeteknek látszanak. Jellemzetes adat a Volgán lezajló közlekedésre, hogy évenként átlag 40 ezer gőzös és 80 ezer tutaj jár rajta és a mellékfolyóin, a melyek együtt kereken 7 millió pud teherrel vannak megrakva. (Egy

pud annyi, mint 16·3 kgrm.) Hogy mekkora lehet a hajóközlekedés a Volgán, abból is sejthettük, hogy azalatt a pár percz alatt, a míg a hidon áthaladtunk, két gőzöst láttunk egymással szembe tartó irányban. Óriási, nagy gőzösök voltak, csaknem tökéletesen azon módra építve, a milyen gőzösök az Észak-Amerikai-Canadai nagy tavakon járnak. Háromemeletes kolosszusok voltak, óriási fedélzettel és nehány száz apró, kerek ablaknyílással az oldalaikon. A hajók a Moszkvától északra fekvő Tverből indúlnak ki és lemennek Asztrakhanig, a Káspi tengerig. A milyen vegyes a Volgán szállított teherárú, olyan vegyes az a közönség is, a mely a Volgán jár. Talán az egész

ST. PETERBURGI KOCSIS.

nyugot-szibiriai rengeteg területen nem lakik annyiféle nemzetiség, mint a mennyi az Urálhegy meg a Volga és a Volga 185 mellékfolyójának a vidékei között fekvő területen él: oroszok, báskirok, mordvinák, kálmukok, kirgizek, csuvaszok, cseremizek, mestcserjákok.

A híd közelében a partokon óriási raktárak állanak naftával és petroleummal megtöltve. Különösen a petroleumnak nagy a kelendősége, mert nem csak a Volgán járó hajókat fűtik petroleummal, hanem a vonatok mozdonyait is Moszkvától körülbelől Nyugot-Szibiria határáig. A mi vonatunk mozdonyait körülbelől Omszknál kezdették petroleummal fűteni, a mely tényt már az első ebédnél

megéreztük. Tudniillik igen erős petroleumszaga volt minden ételnek és italnak. Petroleumszaga volt a frissen forrázott teának éppen úgy, mint a meghámozott gyümölcsnek. Nem a tea volt a hibás, sem az alma, hanem a — bajuszunk, az orrunk meg az ajkunk. A petroleum füstje ugyanis lerakodott a nyákhártyáinkra és ettől volt petroleumszaga mindennek. Később bőséges mosakodással az étkezések előtt védekeztünk az igen kellemetlen állapot ellen.

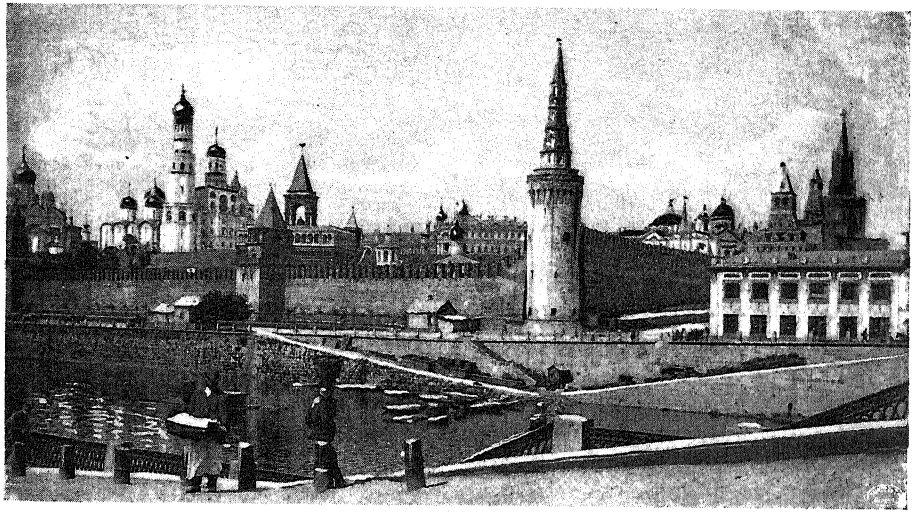

A KREMLIN MOSZKVÁBAN.

A hídról letérve, a vonat még betartja a lassú menetet. Egy darabig ugyanis még a Volga jobbpartján haladunk, a mely rendkívül magasan emelkedik a Volga fölött. A folyam éppen ezen a helyen nagyot kanyarodik; a part tehát mélyen alá van vágva. Mi utasok, csaknem bámulatosnak — sőt félelmetesnek — tartottuk, hogy a vonatunk éppen ezen a mélyen aláásott részen halad keresztül. Nem nagyon szívesen vettük volna, ha éppen ezekben a perczekben történt volna meg az, a minek — a mi laikus felfogásunk szerint — okvetlenül be kell egykoron következni; tudniillik, hogy beszakad a föld a vonat alatt. Kellemetlen inczidens lett volna azért is, mert ma éppen a tizedik napot töltöttük a vonaton egyhuzamban, a mikor Irkutszkban a vonatra szálltunk és utazásunk egyik „végpontja“: Moszkva, már csak 896 versztnyire van ide és csak 1500 versztnyire vagyunk St.-Peterburgtól. Az utazás valóban kezdett kissé terhessé válni. Ámbár igen sok szabadságot élveztünk

a lefolyt tíz nap alatt, azaz szabadon mozoghattunk a kényelmes kocsik széles folyosóin és útközben is akárhányszor órákon át sétálhattunk és kocsikázhattunk a közbeeső állomásokon, az indóházak legtöbbjén pedig nagyon érdekes népéleti mozzanatoknak lehettünk tanúi, azért mégis kezdett unalmassá válni a hosszú út. A vidék, az emberek, a szczeneriák nem voltak többé képesek érdekeltségünket lebilincselni, a minek határozottan nem a vidék meg az emberek voltak az okai, hanem a mi túlterhelt és túltelített felfogási képességünk. A legjobban kiszáradt és igen finoman szemcsés spongya is csak bizonyos mennyiségű vizet képes magába felszívni. Ha a telitettség legfőbb fokát elérte, akkor hiába tartjuk akár mekkora tömeg vízben és akármilyen sokáig: egyetlen cseppet sem tud többé abból magába szívni.

Nos, körülbelől az ilyen túltelített szivacs további felvételre képtelen állapotában éreztem én magamat az út nehány utolsó napjában. A lehangoltsághoz hozzájárult a rettenetes forróság is.

A leghűvösebb tartózkodó-helyiség a buffetkocsi volt, de

AZ IZSÁK TEMPLOM ST.-PETERBURGBAN.

ebben is hasztalanul zúgott a villamos ventilátor, mert 25° R-on alul egyszer sem állott a hőmérő higanyoszlopa, a mióta az Urál nyugoti lejtőjéről leereszkedtünk.

Óriási kiterjedésű, gazdag szántóföldek feküsznek a vasút két oldalán. A végtelen síkságon sűrűn feküsznek egymáshoz közel a széles kiterjedésű helységek; városok és faluk. Morshánszk volt az utolsó kiemelkedő mozzanat: búcsúlakomára gyűltünk a buffet-

kocsiban azok az utasok, a kik Irkutszk óta útazunk együtt. Mintegy huszan lehettünk ilyenek, de voltunk hárman, a kik Vladiovsztok óta tartottunk ki hűségesen egymás mellett. Persze, mi hárman voltunk a „veteránok" és mikor vacsoraközben kiderült felőlem, hogy a Föld körül tett útamnak „az utolsó óráit" élem, én lettem a „veteránok veteránja" és valósággal ünnepeltek. Nagyon értik a módját a muszkoviták, hogy kedvesnek és rokonszenvesnek tartsa őket az ember. Kedélyesek, vídámak, roppant udvariasak és a legnagyobb mértékben gavallérosak. Úgy elhalmoztak figyelmességükkel, szivességgel és olyan jól tartottak jáltai vörös borral, vodkával meg — franczia pezsgővel és olyan temérdek teát ittam és úgy szíttam hozzá a pompás orosz czigarettákat, hogy hirtelenében ismét gyönyörűnek és érdekesnek tartottam az utat.

Míg mi a buffet-kocsiban búcsúáldomást tartottunk, a vonat majdnem tragikus végű összeütközésen ment át. Morshánszk előtt ugyanis a Zná folyó hídján készült áthaladni a vonat, a midőn hirtelen feltartóztatták. Ugyanis egy kivándorló-vonat mozdonya és első három kocsija közvetlen a hídfőnél kisiklott. A mozdony, meg a három kocsi szétzúzódott, mintegy harmincz ember megsebesült, tizenhat ember pedig meghalt. „Komolyabb baj azonban — hála Istennek — nem történt", jelenté nekünk nyugodtan a vonat-főnök, a morshánszki búcsúlakoma tulajdonképpeni rendezője. Hat órát vesztegelt a vonat a nyílt pályán, a mely időnek egy részét arra használtuk fel, hogy gyalog sétáltunk be a nehány versztnyire fekvő Morshánszkba.

Irkutszk elhagyása után tizenkettedik nap estéjén, Moszkvában ért véget a „trans-szibiriai vasúti útazás". Tagadhatatlan, hogy a boldogságnak és a nyugalomnak kellemes érzése fogott el, a mint leszálltam a vonatról. Elgémberedett lábaim éppen úgy visszanyerték a ruganyosságukat, mint a kedélyem a frisseségét és újabb vállalkozási hajlandóságát. Egyszerre tűnt el és múlt el minden fáradságérzés, kimerültség. Boldoggá tett a tudat, hogy a grandiózus, nagyszabású út már mögöttem van, a hazaérkezés meg a családom viszontlátásának gyönyörűsége pedig még előttem áll.

Két napot töltöttem az oroszok „Jeruzsálem"-ében, Moszkvában és négyet az oroszok „Paris"-ában, St.-Peterburgban. Hogy ezt a hat napot a lehető legkellemesebb viszonyok és körülmények között töltöttem, azt nem csupán az emelkedett kedélyhan-

gulatnak meg a két város elragadó szépségeinek és érdekességeinek köszönhetem, hanem annak is, hogy úgy moszkvai, valamint a st.-peterburgi főkonzulunk örökre felejthetetlen szivélyességgel és vendégszeretettel halmoztak el, a míg a „territorium"-ukon tartózkodtam.

Hogy milyen fogékony, sőt csaknem „szentimentális" hangulatban van az az ember, a ki hosszú távollét és viszontagságteljes utazások után van éppen hazatérőben, kitűnik abból, hogy még a határsági „pénzügyőrök" is rokonszenves alakokként tűnnek fel, holott az orosz-osztrák határ graniczai őrei — osztrákok. És milyen bájos, milyen elragadó szép a — magyar határ! És egyáltalában milyen szép, milyen bájos, milyen gyönyőrű ez a magyar föld! Nem az exaltált kedélyű hazatérő látja a vidéket annak, hanem a hazatérő magyart a vidék teszi exaltálttá. És mikor feltűnik a látóhatáron a magyar főváros fölött párává összeverődött levegő, a nagyváros „kipárolgása", aztán feltűnnek az első házak, a melyek már Budapestnek az „atomjai" és aztán berobog a vonat a jól ismert indóházba és megpillantja a perronon a hozzátartozóit, a családját, hát akkor bizony „boldog a magyar".

Ha azt akarja a budapesti ember, hogy elbűvölő szépnek tartsa Budapestet, hogy „balzsamosan édes" legyen annak a levegője, hogy szépnek, jónak és rokonszenvesnek tartsa benne az embereket, hogy az aszfaltját olyan elragadónak tartsa, mintha Ceylon pázsitján sétálna és ha életében egy-két napon át feltétlenül boldog akar lenni, akkor menjen el hazulról huzamosabb időre vagy tegyen egy utat a Föld körül. A mire hazatér, meg lesz győződve a felől, hogy nincs a világon szebb, gyönyörűbb, bájosabb, édesebb város, mint ez a sokat szidalmazott, mindig ócsárolt, mindig lekicsinyített — de azért mindig és mindenkor rajongva szeretett, szépséges, gyönyörűséges, nagy Budapest.

UTÓSZÓ GÁSPÁR FERENCZ DR. KÖNYVÉHEZ.

Irta: DR. CHOLNOKY JENŐ, egyetemi tanár.

Végig olvastam az egész könyvet, mind a hat kötetet, az első betűtől az utolsóig. Azt a benyomást keltette bennem, mintha valami kellemes és világlátott utitárssal együtt körülutaztam volna a Földet, nem valami tudományos felfedezések, nem világraszóló utikalandok kedvéért, hanem hogy világot lássak, idegen népeket, más világrészeket s aztán kellemes emlékekkel térjek haza. Persze, hogy ilyen utazás után nem marad el az a temérdek okulás, a mit az ember mindjárt el kezd szerezni, a mint kimozdul fatornyos hazájából.

Kedves, felejthetetlen képeket idézett fel emlékezetemben. Mintha hallanám a hullámok sustorgását a tompán dübörgő hajó oldalán, mintha látnám a pálmakoszorús sziget feltünését, a melyről a forróégövi őserdők sajátságos szagát hozza a hajóra a meleg, páradús esti levegő. A kikötői élet zűrzavara, az idegen népek kábító összevisszaságának csodálatos varázsa zúg a fejemben, a mint leteszem a könyvet. Magam is jókora részét láttam a mi kis félszegen keringő golyóbicsunknak s az utazás első és talán legmaradandóbb benyomásainak hű képét varázsolta elém Gáspár könyve.

Már pedig akkor nyugodtan adom az olvasó kezébe ezt az olvasmányt, mert az ő képzeletében is hű képeket fog ébreszteni s ha nem is úgy, mint valami utazás alapján, de valóban hűen és elevenen ismeri meg a nagy világot.

Hogyan épül fel valamely nemzet tudományos műveltsége? Hogy valahol tudósok nevelkedhessenek, dolgozhassanak és a tudomány előre haladjon, ahhoz mindenek előtt szükséges olyan intelligens nép, a mely belátja a tudományok hasznos, sőt nélkülözhetetlen szükségét. Nem szükséges, meg nem is lehetséges, hogy a társadalomnak minden tagja tudós legyen, hanem legyen annyi műveltsége, hogy a tudományt és a tudományos munkálkodást megbecsülje. Ehhez pedig okvetetlenül szükséges, hogy a nagyvilágról fogalma legyen, hogy hazáján kívül még más világokkal is megismerkedjék.

Régen megállapított történelmi igazság, hogy azok a népek és nemzetek viszik leghatásosabban előre az emberi művelődést, a melyek könnyen utazhatnak, könnyen megismerkedhetnek idegen népekkel, idegen művelődésekkel. A görög szigetvilág a legjobb példa erre, a hol a tengeri hajózás a csodála-

tosan kifejlődött partok közt könnyűszerrel felvirágozhatott. Az ilyen országban sok a világlátott ember, ezek pedig a művelődés igazi rugói.

Magyar hazánkat nem áldotta meg a sors olyan fekvéssel, hogy népei könnyen csábulnának az utazásra, hisz alig van tengerünk, országunkat mindenfelől nagy hegyek veszik körül, a melyek nagyon jó határjelek ugyan, de éppen nem kedveznek az utazásnak, vagy az utazóhajlam kifejlődésének. A magyar embert tehát mesterségesen kell utazásra csábítani, hogy köztük is sok legyen a világlátott ember. Széchenyi István csak onnan messziről, a külföldről látta meg hazájának rettenetes elmaradottságát s ha mindig itthon ült volna, talán akkor is sejtette volna a lángelme titkos hatalmánál fogva azt a szomorú képet, a mit csak madártávlatból látott meg igazán, de semmi esetre sem ösztönözte volna arra a gigászi tevékenységre, a melynek hazánk valóban újjászületését köszönheti.

A Széchenyi-féle kulturális és gazdasági tetterővel és képességgel felruházott hazafiakra van ma szüksége hazánknak s a 48-as és 67-es pártállások helyett én ma Szécheny-párt nevezete alatt bontanék zászlót, ha politikával akarnék foglalkozni.

Ilyen férfiakra pedig csak úgy tesz szert nemzetünk, ha sok világlátott fia van. Künn a nagyvilágban tanuljuk megismerni gyengeségünket s ott találjuk meg az eszközöket is, a melyekkel valóban meg lehet teremteni a magyar impériumot.

Gáspár könyve megismerteti a nagy világot. Élvezhető, kedves olvasmány gyanánt lopja be elménkbe azt a világismeretet, a mi nélkül intelligens ember nem is képzelhető. Mesteri könnyedséggel jellemzi az idegen világokat, a melyekről kevesebb tehetséggel megáldott leíró csak hosszas magyarázgatással tudna hasonló, eleven és hű képet szerkeszteni. De nem ezt tartom én Gáspár könyve legnagyobb érdemének.

A ki figyelmesen elolvasta, okvetlenül vágyakozni fog az utazásra. Látni mindazt a sok különféle furcsaságot, a mit olyan mulatságosan ecsetel az író, látni azokat a mienkétől teljesen elütő viszonyokat, a melyek közé kalauzol bennünket a könyv, aztán látni azt a sok mindenféle szépet... Nincs is szebb mint a világlátás, az utazás. Gáspár könyve megtanít arra is bennünket, hogy ma már nem jár nagy nehézséggel a legidegenebb világba való elutazás sem. Olyan kényelmesen, olyan biztosan és aránylag annyira olcsón lehet ma már óriási utakat megtenni, hogy egy kis takarékossággal összegyűjthetjük a hozzávaló összeget. S a ki egyszer nagy útat tett, az életének legszebb emlékei közé fogja mindig sorolni az utazás emlékeit. Milyen egészen más nézetei lesznek a dolgokról! Mintha nem is az az ember volna, a ki az utazás előtt volt. A mikor hosszú tengeri utamról hazatértem, emlékszem, hogy az első meglepetésem az volt, hogy milyen kicsi a Duna Budapest előtt, milyen parányiak rajta a „nagy“ hajók!

A ki látta az Alpok hegyóriásait, a ki napokig bámult a végtelen Oczeánra, a melyen gyorsan siklik tova a hajó és napokon keresztül nem akarnak a partok feltűnni, a ki látta például azokat a hajóóriásokat, a melyek az Atlanti-Oczeánt szelik keresztül; annak egészen más fogalma lesz a „nagyról“.

Cejlon, vagy India csodálatos növényzetének látása egészen megváltoztatja nézetünket a „nagyszerűen szépről". Egy vasutas utazás Cejlon szigetén Colombóból Kandybe egyszerre érthetővé teszi előttünk a keleti írók fantáziáját. A rettentő sziklafalakon kapaszkodó vonat ablakából mintha a paradicsom kertjére látnánk alá: az egymással küzködő növényzet bujaságát csak a színek özöne múlja felül, a növénytengerből kiváló egyedek üdeségtől duzzadó pompáját csak az egyes színek ragyogása szárnyalja túl. A sziklafalból kinőtt Cycas egyetlen óriási levele áthajlik az egész pálya felett, mintha valami diadalkapu alatt robognánk keresztül s a haragos-zöld boltozat ívében látszó távoli hegyek hamvas színei fölé boruló kristály-ég a tündérmesék világába varázsol bennünket. Ilyent csak Ligeti tudott festeni, ő is ott tanulta a kelet perzselő napfényében. A ki ezt nem látta, annak nagyon gyenge fogalma van a szépről.

De miként ítéljen az emberről az, a ki nem látott embereket egészen más világnézetek, egészen más erkölcsi és társadalmi felfogások világában? A ki nem látta, hogy a japáni embernek a meztelenség éppen olyan feltűnés nélkül való mindennapi dolog, mint itthon a szürke télikabát; a ki nem látta a tekintélyes kínait feleségével és három szeretőjével együtt, vagy az örjöngő indiai fakírt, avagy az angolt, a ki a hajón a hölgyek előtt este semmiképpen sem merne megjelenni másképpen, mint frakkban, míg ugyanazok előtt a hölgyek előtt nem átalja reggel megjelenni abban ruhában, a melyben kiugrott az ágyából: hogy ismerhetné az az „embert" tökéletesen?

Az amerikai nagyvárosok szédítő nyüzsgése, a világforgalmi kikötők óriási árúforgalma, a gyarmatok kolosszális arányú termelése, a szorgalmas kínai kertészkedése, az oázisok emberfeletti küzdelme a sivatagokkal, a pampák beláthatatlan marhacsordái, az ausztráliai „squatter" tengernyi juhnyája, meg az aranymezőkön tomboló boszorkánytáncz: egészen más fogalmakat ébresztenek a „gazdasági életről". Ott látjuk az igazi világtörténelmet szemünk előtt bonyolódni, ott értjük csak meg, hogy el kell vesznünk, mint a törékeny sajkának az Oczeán haragos hullámai között, ha nemzetünket meg nem erősítjük műveltségben és gazdagságban egyaránt.

A ki a világot nyitott szemmel utazta be, az nem lesz kozmopolita, hanem lángoló hazaszeretettel fog megtérni ebbe a kicsi, gyenge, de annál édesebb otthonba, a mely a mienk, egyedül a mienk, hisz olyan árvák, olyan elhagyottak vagyunk! Más nép talál erre-arra rokonokat, a kiknek tán még a nyelvét is megérti, úgy félig-meddig: nekünk nincs senkink, minket nem szeret senki, nekünk csak ellenségeink vannak, a kik fakó dühvel hördülnek fel, ha emelkedni és nem süllyedni látják nemzetünk kis hajóját.

Odakinn a nagyvilágban csak a hazátlan bitang kozmopolita, egyébként nagy nemzetek derék fiainak ernyedetlen küzdelmét látjuk egymás ellen, nem a másiknak a rovására, hanem saját fajának, nemzetének javára. Az angol odakinn angolabb, mint ködös honában, a franczia és német odakinn nagyobb féltékenységgel sandít egymásra, mint idehaza: hisz ma a nagy nemzetek élet-halál küzdelme nem itt gyújtogatja egymás faluját, mint a középkor zsarnok urai, hanem odakinn versenyez egymással a létért és a hatalomért.

Józan ember ennek a drámának látása után csak tettre lelkesült, olthatatlan hazaszeretettel térhet haza.

S ilyen emberek kellenek nekünk. Ha sok ilyen fia volna hazánknak, nem torzsalkodnánk egymás közt, hanem mindent félretéve hordanánk a követ nagy Magyarország felépítéséhez.

Gáspár könyve az utazni-vágyást fogja felébreszteni sok száz magyar emberben s azok közül néhány száz talán útra is kél. Ennél nagyobb hasznot pedig mostanában alig kívánhatunk egy magyar könyvtől.

Nem tudósoknak írta, ne is keressünk benne mélységes tudományt, nagyszerű felfedezések eredményeit. A könyv a magyar művelt társadalomnak szól, amelylyel a sokat utazott hajóorvos meg akarja ismertetni a Földet úgy, a mint azt nyílt szemmel utazó, intelligens embernek látnia kell. Persze a szakember mást néz, de nem is tud aztán utazásáról olyan mindenkinek érdekes módon beszélni, mint Gáspár, a ki semmiben sem akar szakszerű lenni, még orvosi dolgokban sem, mert a szakszerűség nem való a nagyközönségnek. Nem is szabad a könyvet tudományos szempontból becsülnünk. A tudósnak annyi köze van hozzá, hogy megnézi, nincs-e benne valami tévedés, nem fest-e hamis képeket, nem tereli-e az olvasó felfogását helytelen irányba. Bár dilettánssal ez könnyen megesik, sőt Gáspár Ferencz régibb művei ellen merültek is fel ebből a szempontból jogos kifogások, de most már okult a mult hibáin s a legnagyobb gonddal ügyelt, hogy a tudomány szigorú czenzurája semmi kifogásolni valót se találjon.

Ha a tudományos czenzornak ezt az ítéletét megnyerte, akkor aztán nincs más köze a tudományhoz, minthogy annak melegágyat készít. A ki elolvasta, az meg van hódítva a tudománynak, az be van sorozva az intelligens embereknek abba a gárdájába, a melyből a tudósokat rekviráljuk s a melyre mindig számíthat az igazi tudomány, mint érdeklődőre, a ki szivesen szolgálatára áll a tudományos törekvéseknek.

És ebből a szempontból a tudós is örömmel üdvözölheti ezt a gyönyörű hat kötetet. Igaz, hogy a verbuválás még nem hadi tény, de nélküle háború nem lehet. Az ügyes verbunkos éppen olyan hasznos tagja a védelemre szorult hazának, mint az ügyes hadvezető. Nos hát Gáspár a legügyesebb verbunkosok sorába tartozik. Páratlan ügyességgel választja ki azt, a mi az olvasó figyelmét leköti, elevenen, minden szépelgés nélkül, de színesen írja le azt, a mit mondani akar. Semmi szeczesszió nincs a leírásában, pedig ez mai jónevű íróink közt is kezd divatba jönni. Megcsodálhatjuk, a ki írta, de nem lehet élvezni az efféle feltűnni vágyást.

Gáspár leírásaiban elfelejtjük a stílust, csak élvezzük a mit leírt. Véleményem szerint ez az igazi jó stílus, olyan, mint az igazi asszony, a kiről nem beszélnek. Magyarosság szempontjából is kifogástalan a munka, pedig ez nem olyan könnyű dolog annak, a ki olyan sok-sok ideig távol volt hazájától, mint Gáspár.

Egyszóval, bízvást küldhetjük a könyvet útjára, a tudomány iránt érdeklődőket verbuválni, nehezen mozduló hazánkfiát útra csábítani s a kit nem részesített a sors olyan kedvező körülményekben, hogy útra indulhasson,

annak fogalmat nyújtani erről a mi kis Földünkről, a melyen annyi látni és csodálni valót szolgáltat a természet s a melyen annyi mindenfélére tanít meg bennünket a természet legfurcsább alkotása, a lényegében mindenütt egyforma, megjelenésében mindenhol más meg más, csodálatunkra és sajnálatunkra egyformán érdemes „ember".

Még csak azt említem meg, hogy Gáspár könyve kortörténeti szempontból is értékes. Mint magyar ember, a gyarmatosító nagynemzetek világhódítását objektivus szemmel ítéli meg, dícsér ott, a hol csakugyan érdemes dícsérni, de nem kíméli a sötét színeket sem, a hol erre van szükség, hogy a kép hű legyen; sőt megvillanik kezében a gúny éles fegyvere is, a hol az emberi gyarlóság, a nagyképű tökéletlenség erre reá szolgált. Az európai ember ma mindenhova odatolakodott s elnyomja mindenütt az eredeti kulturát. Lassankint európaias lesz az egész Föld minden társadalma. Most vagyunk abban a korban, a mikor az európai már körülbelül mindenhova eljutott s mindenhol megindította az írtó háborút az ősi, eredeti ellen. Eszközei persze nem mindenhol egyformák. Néha tisztességesek, de legnagyobbrészt bizony nem nagyon válnak díszére az európai czivilizácziónak. A távol jövőben furcsa fogalmaik lesznek unokáinknak a mi előrehatolásunkról, körülbelül úgy fognak beszélni a mi gyarmatosításainkról, mint mi beszélünk ma a spanyol conquistadorokról s valószínűleg el sem tudják majd képzelni, hogy hogyan tudtak megélni a mi gyarmatosaink olyan helyeken, a hol vademberek vették őket körül s a hol úgyszólván mindig fegyverben kell terjeszteni az európai műveltség áldásait, a melyek közt nem utolsó szerepet játszik a pálinka meg a kutyakorbács.

Ezt a sajátságos kort, az ősnépek haláltusáját a fojtogató európai műveltséggel, a protektorátusok sajátságos, hazug epocháját eleven színekkel állítja elénk, néha öntudatlanúl is mindaz, amit Gáspár írt.

Szépen és jól írta le. Sőt leírását válogatott szép és jó képekkel illusztrálta. Elolvastam az egész nagy könyvet és biztosan eresztem útjára. Hű színekkel varázsolta elém tapasztalataim emlékeit s mondhatom, hogy kitünő szolgálatot tesz hazánk és tudományosságunk javára.

Kolozsvár, 1908. február 17.

TARTALOM.

I. RÉSZ.

Oldal

Útközben Ausztrália felé 1
Freemantletől Melbourneig 29
Melbournetől Sydneyig 75
Sydneyben 97
A csendes-oceáni szigetvilágban 144
A Számoa-szigeteken 189

II. RÉSZ.

Honoluluban 211
Átkelés a Csendes-Oceánon 244
Japánországban 257
Jokohama és Tokio 291
A Fudzsi-Jáma tövében 340
Nikkó 355
Kioto 375
Nárá 393
Kobe és Nágászáki 400
Útközben Peking felé 409
Tien-Czintől Vladivosztokig 469
Vladivosztoktól a Bajkál-tóig 490
A Bajkál-tó körül. Irkutszk 537
Irkutszktól Budapestig 560

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
Freemantle: Bejárat a kikötőbe	29
Perth. Hay Street	33
Partvidék Albamy mellett	39
King William Street. Adelaide	65
Parliament House. Adelaide	67
Mezőgazdasági kiállítás. Adelaide	69
Ballaraat. (Ausztrália leggazdagabb aranybányája)	73
Swansfon Street, Melbourne	78
Collins Street, Melbourne	79
Tovon Hall, Melbourne	81
Queen's Bridge, Melbourne	83
St. Kilda Road Melbourne	84
Cascades, Melbourne	85
Ausztráliai gyümölcsök	87
Viaduct és tájkép a Great Western Line vidékén	95
Botanikuskert Sydneyben	105
St. Andrew's Chatedrai	109
Egyetemi épület Melbourneben	111
Queen Victoria Markets	115
Circular Quay, Sydney	119
Gyapjúszállítás	123
Aratás idejében	127
Vásárra hajtott juhnyáj	131
Részlet Port-Jackson öbléből	135
Ocean-Beach, Manly	139
Lakóház Dampier szigetén	145
Lakóház Új-Guineán	147
Törzsfőnök háza Fidzsi szigetén	149
Parti részlet	150
Kókusz-pálmák	152
Bennszülöttek Yap szigetén	153
Fidzsi-szigetbeli bennszülött	154
Fidzsi-szigetbeli férfi, parókával	155
Yap-szigeti nő (Banána-levelekből készített szoknyában)	156
Salamon-szigeti bennszölött	157
A Salamon-szigetek partján	159
Colonisták lakóháza	161
Maori leány	177
Tetoválás	179
Látogatók	190
Díszmenet Apiában	191
Falu Szamoa szigetén	193
Mosónők	195
Szamoai „Nemzeti díszben"	197
Typusok	199
Taopu	201
Kávékészítés	203
Oáhu partján	213
Háváiiak az elemükben	215
Az Uuanu-utcában	217
Háváiiak fűháza	219
Mezei munkások	220
Tengeri fürdő Honoluluban	221
Háváii parti részlet	223
Villa Honoluluban	225
A kormányzósági palota	229
Háváii leány lóháton	231
Virág- és gyümölcsárús nők	232
Háváii táncosnők	235

Oldal

Háváii nőcsoport 236
Ananász-föld 239
Kihűlt láva 242
A Kiaulea tövében 243
Amikor az Oceán nem kívánatos üdülőhely 246
Japáni virágok 267
Koise-já szálloda Odávárában . . 269
Mezei munkásnők (Teaszüret) . . 275
Icsu Usima (Sinto) templom . . 278
Sinto-templom Kiotóban 279
Búcsújárás a szent kocsival . . 281
Templomrészlet Nikkóban . . . 282
Jázáká Pagoda Kiotóban 283
Híd a Szumidágáván 287
Teherhordó 302
Földmívelő 303
Kirándulás riksában 305
Sárkány a templom udvarán (A vízmedence díszítése) 312
Katonák a templom előtt . . . 315
Emlékoszlopocskák 319
Főbejárat a templomba 341
A templom belső díszítése . . . 343
Buddhista templom és környéke . 345
A konyhában 347
Hogyan alusznak a japáni nők . 349
Hákone látképe 350
Ahol az éjszakát töltöttem . . . 351
Szálloda Fudzsi-Jáma tövében . . 353
A Kágóban 361
A Csuzendzsi-tó partján 363
Az utcán játszó gyerekcsapat . . 365
Kioto látképe 377
A kertben 381
Teaház 383
Ocsu a Biva-tó partján 389
A műkertészet terméke 391
Nárában 394
Sintoista papok gyászszertartásos tánca 397
A japáni haditengerészetből (Togo tengernagy) 403
Nágászáki kikötője 405

Oldal

Szénberakás Nágászákiban . . . 407
Útközben Peking felé 417
Az Anting-Mőn (Kapu) 428
A német nagykövetségi őrségből . 431
Részlet a Hata-Mőn főútról . . . 433
A pekingi egylovas 435
Pai-Lo. A háttérben kath. templom (Pei-Tángi kép) 437
A khinai császár 441
„Ők" hárman 443
Pihenő tevekaraván 447
A teakereskedésben 449
Khinai leány 450
Mándzsu nő 451
Részlet a Láma-templom komplexusából 456
Tea-osztályozás. 460
Misszionáriusok 463
Vitorlás dzsunka a Felső Jang-czén 472
Rizsszállítás a csatornán 473
Bambusz-híd 474
A Tien-czin-i tisztikarnál. . . . 476
Vladivosztok City-je 491
Téli éjszaka Vladivosztok kikötőjében 492
Orocsen fiú 504
Gilják 504
Tunguz nő 505
Tunguz férfiú 505
Amur vidéki koreai 506
Burját leány (Nyakán a szokásos amulett) 506
Burját katona (Bajkál-tó vidékén) . 508
Uralvidéki kozák 509
Nercsinszk látképe 512
Verchni-Udinszk az állomás mellett 513
Kharbin állomása a Viaduktról. . 518
Szibiriai idyll (Kozák őrszem) . . 519
Ponton a Silka-folyón Sztrjetenszkojnál 521
Dzsunkák a Szungárin 523
Híd a Szungárin 525
Kozákőrség a Szungari hídjánál . 527
A Kháilár-folyó völgye 528

	Oldal
Mandzsuria fő-utcája	529
Katonavonat	531
Csitta látképe	532
Híd a Silkán	533
A Khilok-folyó mentén	535
Vasútépítés a Bajkál-tó jegén	539
Részlet a Bajkálkörüli vasútból	542
A Bajkálkörüli vasút Miszávojánál	543
A tánkhoji állomás	547
Az Angárá mentén	549
A Balsaja Ulica Irkutszkban	555
Irkutszk főtemploma	557
Őrállomás a szibiriai vasút mentén (Nyugot-Szibiria)	559
Vasút a „Taiga"-ban (Szibiriai erdő)	560
Ég a „Taiga"	561
Krasznojárszk állomása a Jeniszei mellett	562
Atcsinszk látképe	563
A Moszkovszky-utca Penzában	565
Omszk látképe az állomásról	566
Urál város látképe	567
Orosz parasztleány ünneplőben	568
Sztratauszt látképe	570
Zlatouszt. II. Sándor kápolnája az előtérben	571
Részlet Zlatousztból	572
Sziklaátvágás Árbákhárinál	573
A Volga hídja	574
St. Peterburgi kocsis	575
A Kremlin Moszkvában	576
Az Izsák-templom St.-Peterburgban	577

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE.

Májusban Honolulu és Jokohama között	címlap mellett
A Fidzsi-szigetek partján	160. oldal mellett
Atollok	185. „ „
Taopu	192. „ „
Kártyázó leányok	208. „ „
Czukorültetvény	216. „ „
10—11-es szél a Csendes Oceánon	249. „ „
A japáni műkertészetből	265. „ „
Kriptomeria sorok Nikko és Imaicsi között	360. „ „
Szilvafa-sorok	392. „ „
Templomi táncosnők	400. „ „
Részlet az Ég templomából	449. „ „
Magyar-osztrák detachement és khinai rendőrségünk Tien-Czinben	473. „ „

Térkép a kötet végén.

MTA KÖNYVTÁR TISZA ISTVÁN TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖNYVTÁRA

TÉRKÉP Dr. Gáspár Ferencz A FÖLD KÖRÜL
című munkájának ötödik kötetéhez.

NYOMT. LENGYEL LIPÓT, BUDAPEST V. VISEGRÁDI-U 3.